

D ▶ HIERONYMI OPERVM
 TERTIVS TOMVS, QVI
 EST VLTIMVS LIBRORVM EPISTO-
 LARIVM, COMPLECTENS TA EPIHMATIKA, NEMPE
 quæ ad expositionem diuinæ scripturæ faciunt:
 unâ cum argumentis & scholijs
 DES. ERASMI RO-
 TERODAMI.

BASILEAE ▶ M D LXV ▶

D. HIERONYMI OPERVM
 TERTIVS TOMVS, QVI
 EST VLTIMVS LIBRORVM EPISTO-
 LARIVM, COMPLECTENS TA EPIGRAMMATIKA, NEMPE
 quæ ad expositionem diuinæ scripturæ faciunt:
 unâ cum argumentis & scholijs
 DES. ERASMI ROT-
 TERODAMI.

BASILEAE. M D L X V.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PA-

TRI AC D. D. GVILHELMO VVARAMO ARCHIEPI-

scopo Cantuariensi, totius Angliæ primati & le-

gato nato, Erasmus Roteroda-

mus S. D.

N hoc uolumen congesimus libellos aut epistolas, quibus uir doctis-
simus diuersorum hominum quæstionibus satisfecit: non alium or-
dinem sequuti, quàm qui librorum est, unde quæstiones huiusmodi
proferuntur. Paucula quædam quæ partim huius generis non erant,
partim ne speciem quidem habebant epistolarum, semouimus, alijs ad
iungenda tomis, quibus magis congruunt. Admiscuimus autem huic
uolumini præfationes, quæ in uulgatis codicibus in frontispicio sacro-
rum uoluminum præfiguntur, quo posthac & emendatiores habeantur, & scholjs addi-
tis intelligibiliore, sed eas duntaxat quæ uere Hieronymi sunt. Sunt enim inter has *Ἐπιτομή*
Ἐπιτομή nonnullæ, quas adnotauimus quidem, uerum non adiecimus, ne quid hic esset
alienum. Cæterū postea quā in operis progressu uidimus uoluminis exiguitatem, adieci-
mus Hebraicas traditiones cum alijs nonnullis, quæ nihil habent epistolare. Volumen igi-
tur hoc habet *Ἐπιτομή*, hoc est, quæ ad enarrationē scripturæ diuinæ faciunt: quod
quidem eo consilio uoluimus ultimum habere locum, quo magis congruat cum reliquis
illius libris, quibus enarrat diuinæ scripturæ uolumina. Neq; uero mihi male quadrat,
opinor, ordinis ratio. Primus uitam ac mores instituit, quam curam omnium primam
esse conuenit. Proximus fidei habet defensionem, ultimus sacram eruditionem. Bene ui-
uere, est omnium: pro fide pugnare iam non tyronis est, sed exercitati militis. Porro do-
ctoris personam suscipere, eius est, cui tum morum integritas, tum eruditio non uulga-
ris auctoritatem conciliarit. Atq; id quidem temporis summa erat omnium episcoporum
auctoritas, cui sæpe cesserit & Cæsarea maiestas, qua tum nihil in terris habebatur maius,
quod multis argumentis ex ueterum monumentis docere licet: ac fortassis esset eadem
nunc quoq; ni paucorum fulgor cæterorum obscuraret splendorem: aut nisi pleriq; nūc
ea negligenter, quibus olim episcopis apud populum tanta conciliabatur auctoritas. Ea
sunt uitæ integritas, doctrina sacra, ac de omnibus benemerendi studium indefatigabile.
At Hieronymus episcopus non erat, & tamen tantum dignitatis illi conciliarit insignis
eruditio cum summa uitæ sanctimonia coniuncta, quantum uix episcoporum ulli con-
tigerat. Tanta enim erat apud omnes Hieronymiani nominis celebritas, ut ad unum ex
omnibus totius orbis regionibus, uelut ad certissimum oraculum, concurreretur, si quid
in literis diuinis aut obscurum esset, aut controuersum. Ad hunc uarijs de rebus quæstio-
nes deferebantur ex Italia, ex Hispania, ex Africa, è Græcia, ex omnibus Galliarum parti-
bus, ex extrema deniq; Germaniæ Getica, quæ sero coepit mansuescere. Tamq; parata
fuit sacræ eruditionis uis & ubertas, ut & unus & senex tot argumentis suffecerit. Nec
puduit eruditos episcopos à presbytero doceri, quorum præter alios erat Augustinus.
Proinde commouit me, præful absolutissime, quum incomparabilis uiri dignitas, tum
tua uoluntas, quam grauissimo cum iudicio semper coniunctam esse scio: ut primam er-
uditionem satis elaboratam, recognosceremus: in quo negotio, sic nos gessimus, ut atten-
tus lector facile deprehensus sit, mihi laborem hunc nec sine causa, ~~ne sine causa~~
~~ne sine causa~~ qui si candidus etiam erit & gratus, agnoscat se tuæ celsitudini, cui iam
pridem debebat plurimum, nunc factum obstrictiorem, cuius benignitati penè totum

Epistola nuncupatoria

debet acceptum ferre, si quam utilitatem publicis studijs attuleris. Quod si tuis Meccenas iuueni contigisset, poterat ERASMVVS & inter foelices numerari. Vtinam autē quod conati sumus contingat, ut tui nominis memoria tam plausibilis sit apud posteros, quam tui sanctissimi mores promerentur omnium bonorum amorem. Scio tuam pietatem a nemine gratiam expectare benefactorum, praeterquam a Deo: qui sic ad benefaciendum omnibus natus es, ut beneficium accepisse uidearis, si quem beneficio iuueris. Scio tuam modestiam nihil minus appetere, quam laudem apud homines: sed nullis maiore merito perfoluitur laus, quam his qui laudem ab hominibus non expetunt. Dominus

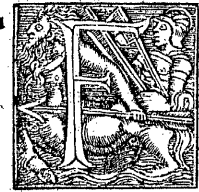
Iesus religiosam senectutem tuam publicis studijs & ecclesijs Britanniae diu seruet incolumem. Basileae Nonis Iunijs,

Anno M. D. XXIIII.

A D. ERASMI ROTERODAMI SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS
IN SEQVENTEM EPISTOLAM ARGVMENTVM.

Ethnicorum sapientum, & ecclesiasticorum exemplis prouocat ad studium literarum, praecipue sacrarum, & in his quantum sit difficultatis ostendit. Deinde ceu mundum quendam diuinam scripturam exponit oculis ac ueluti per transeunam ostendit, quo magis inflammet ad huius studium, singulos eius libros, autores & argumenta elogijs quibusdam breuiter commendans.

HIERONYMVVS PAVLINO.

Ater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit & suauissimas literas: quae a principio amicitiarum, fidem iam probatae fidei & ueteris amicitiae praeferebant. Vera enim illa necessitudo est, & Christi glutino copulata: quam non utilitas rei familiaris, non praesentia tantum corporum, non subdola & palpans adulatio: sed Dei timor & diuinarum scripturarum studia conciliant. Legimus in ueteribus historijs, quosdam lustrasse prouincias, nouos adisse populos, maria transisse: ut eos quos ex libris nouerant, coram quoque uiderent. Sic Pythagoras Memphiticis uates, sic Plato Aegyptum, Architam Tarentinum, eamque oram Italiae, quae quondam magna Graecia dicebatur, laboriosissime peragrauit: ut qui Athenis magister erat & potens, cuiusque doctrinam Academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, malens aliena uerecunde discere, quam sua impudenter ingerere. Denique cum literas quasi toto fugientes orbe persequitur, captus a piratis atque uenundatus, etiam tyranno crudelissimo paruit, captiuus, uinctus, & seruus. Tamen quia philosophus, maior e mente se fuit. Ad Titum Liuium lateo eloquentiae fonte manantem, de ultimis Hispaniae Galliarumque finibus quosdam uenisse nobiles legimus: & quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit. Habuit illa aetas inauditum omnibus seculis celebrandumque miraculum, ut tantam urbem ingressi, aliud extra urbem quaerent: Apollonius siue ille magus ut uulgus loquitur, siue philosophus ut Pythagorici tradunt, intrauit Persas, pertransiuit Caucaum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiae regna penetrauit: & ad extremum latissimo Phison amne transmissio peruenit ad Brachmanas: ut Hiartham in throno sedentem aureo, & de Tantalifonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, de motibus siderum ac dierum cursu audiret docentem: inde per Elamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, Palaestinos, reuersus Alexandria, perrexit Aethiopia: ut gymnosophistas & famosissimam solismensam uideret in sabulo. Inuenit ille uir ubique quod disceret: & semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissimè octo uoluminibus Philostratus. Quid loquor de seculi hominibus? cum apostolus Paulus uas electionis & magister gentium, qui de conscientia tanti in se hospitis loquebatur: An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus? post Damascum Arabiamque lustrata, ascenderit Hierosolimam, ut uideret Petrum, & manserit apud eum diebus quindecim. Hoc enim mysterio hebdomadis & octiduas, futurus gentium praedicator instructendus erat. Rursumque post annos quatuordecim, assumpto Barnaba & Tito exposuerit apostolis euangelium, ne forte in uacuam curreret aut cucurrisset. Habet enim nescio quid latentis uocis uia uox: & in aures discipuli de auctoris ore transfusa fortius sonat. Uide & Aeschines, cum Rhodi exularet: & legeretur illa Demosthenis oratio, quam aduersus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, suspirans ait: Quid si ipsam audisset bestiam, sua uerba resonantem? Haec non dico, quod sit in me aliquid tale, quod uel possis, uel uelis discere: sed quod ardor tuus ac discendi studium, etiam absque nobis per se probari debet. Ingenium docile & sine doctore laudabile est. Non quid inuenias, sed quid quaeras consideramus. Mollis cera & ad formandum facilis, etiam si artificis & plastae cessent manus, tamen uirtute totum est, quicquid esse potest. Paulus apostolus ad pedes Gamalieleus legis Domini & prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritualibus telis, postea diceret confidenter: Armata militiae nostrae, non carnalia sunt: sed potentia Deo, ad de-

structionem munitionū, consilia destruentes: & omnem altitudinē extollentem se aduersus scientiam Dei, & captiuantē omnem intellectū, ad obediendū Christo: & subiugare parati cunctam inobedientiā. Ad Timotheū scribit ab infantia sacris literis eruditum: & hortatur ad studiū lectionis, ne negligat gratiam quæ data sit ei per impositionem manus presbyteri. Tito præcipit, ut inter cæteras uirtutes episcopi, quæ breuifermone depinxit: scientiā quoque eligat scripturarū. Obtinens, inquit, eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem: ut potens sit exhortari in doctrina sana, & contradicentes reuincere. Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest: & quantum ædificat ex uitæ merito ecclesiam Christi, tantum nocet si destruentibus non resistat. Malachias propheta: imò per Malachiam Dominus interrogauit sacerdotes legem. In tantū sacerdotis officium est, interrogatum respondere de lege. Et in Deuteronomio legimus: Interroga patrem tuum, & annuntiabit: seniores tuos, & dicent tibi. In psalmo quoque centesimo decimo octauo: Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ, in loco peregrinationis meæ. Et in descriptione iusti uiri, cum eum Dauid arbori uitæ, quæ est in paradiso, compararet: inter cæteras uirtutes & hoc intulit: In lege Domini uoluntas eius: & in lege eius meditabitur die ac nocte. Daniel in sine sacratissimæ uisionis, iustos ait fulgere sicut stellas: & intelligentes, hoc est doctos, quasi firmamentū. Vides quantum inter se distent, iusta rusticitas, & docta iusticia. Alij stellis, alij cælo comparantur: quanquam iuxta Hebraicam ueritatē, utrunque de eruditis possit intelligi. Ita enim apud eos legimus: Qui autē docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iusticiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Cur dicitur Paulus apostolus uas electionis? Nempe quia legis & sanctarum scripturarum armarium est. Pharisei stupent ad doctrinam Domini: & mirantur in Petro & Ioanne quomodo legem sciant, cum literas non didicerint. Quicquid enim alijs exercitatio & quotidiana in lege meditatio tribuere solet, illis Spiritus sanctus suggerebat. Et erāt iuxta quod scriptum est θεοδιδασκτοι. Duodecim annos Saluator impleuerat, & in templo senes de quæstionibus legis interrogās, magis docet, dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Ioannem: quorum uterque dicere poterat: Et si imperitus sermone, non tamen scientia. Ioannes rusticus, piscator, indoctus? Et unde uox illa obsecro: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum: λόγος enim Græce multa significat. Nam & uerbum est, & ratio, & supputatio, & causa uniuscuiusque rei, per quæ sunt singula quæ subsistunt. Quæ uniuersa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nesciuit: hoc Demosthenes eloquens ignorauit. Perdam, inquit, sapientiā sapientū, & prudentiā prudentiū reprobabo. Vera sapientia perdet falsam sapientiam: & quam stulticia prædicationis in cruce sit, tamen Paulus sapientiā loquitur inter perfectos. Sapientiā autē non seculi huius, nec principū istius seculi, quæ destruitur: sed loquitur Dei sapientiā in mysterio absconditā, quæ prædestinavit ante secula. Dei sapientia Christus est. Christus enim Dei uirtus, & Dei sapientia. Hęc sapientia in mysterio abscondita est: de qua & noni psalmi titulus prænotatur, pro occultis filij: in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi: & qui in mysterio absconditus erat, prædestinatus est ante secula. Prædestinatus autem, & præfiguratus, in lege & prophetis. Unde & prophetæ appellabantur uidentes: quia uidebant eum, quem cæteri non uidebant. Abraham uidit diē eius, & lætatus est. Aperiuntur cæli Ezechieli: qui populo peccatori clausi erāt. Reuela, inquit Dauid, oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Lex enim spiritualis est: & reuelatione opus est, ut intelligatur, ac reuelata facie Dei gloriam contemplemur. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur: quem si dederis homini scienti literas, ut legat, respondebit tibi: Non possum, signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse literas, & tenent signatū librum: nec aperire possunt, nisi ille reuerauerit, qui habet clauem Dauid: qui aperit & nemo claudit: claudit & nemo aperit. In actibus apostolorum sanctus Eunuchus: imò uir (sic enim eum scriptura cognominat) cum legeret Esaiā, interrogatus à Philippo: Putas ne intelligis quæ legis? respondit, quomodo

A modo possum nisi aliquis me docuerit: Ego (ut de me loquar interim) nec sanctior sum hoc Eunuchus, nec studiosior: qui de Aethiopia, id est, de extremis mundi finibus uenit ad templum, reliquit aulam regiam, & tantus amator legis diuinæque scientiæ fuit, ut etiam in uerhiculo sacras literas legeret: & tamen cum librum teneret, & uerba domini cogitatione conciperet, lingua uolueret, labijs personaret, ignorabat eum quem in libro nesciens uenerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Iesum, qui clausus latebat in litera. Omnia doctoris uirtus. Eadem hora credit eunuchus, baptizatur: & fidelis & sanctus factus est, ac de discipulo magister: plus in deserto fonte ecclesiæ, quam in aurato synagogæ templo reperit. Hęc à me breuiter perstricta sunt (neque enim epistolaris angustia, euagari longius patiebatur) ut intelligeres te in scripturis sanctis, sine præuio & monstrante, semitam non posse ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoricis, philosophis, geometris, dialecticis, musicis, astro-nomis, astrologis, medicis: quorum scientia mortalibus uel utilissima est, & in tres partes scinditur, ἡ δόγμα, τὴν μὲθοδον, τὴν ἐμπειρίαν. Ad minores artes ueniam, & quæ non tam lingua quam manu administrantur. Agricola, cementarij, fabri metallorum, lignorum uel cælores, lanarij quoque & fullones, & cæteri qui uariam supellectilem & uilia opuscula fabricantur, absque doctore non possunt esse quod cupiunt. Quod medicorum est, promittunt medicis tractant fabrilis fabri. Sola scripturarum ars est, quam sibi omnes passim uindiciant. Scribimus indocti doctique poemata passim. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista uerbosus, hanc uniuersi præsumunt, lacerant, docent antequam discant. Alij adducto supercilio, grandia uerba trutinantes, inter mulierculas de sacris literis philosophantur. Alij discunt (pro pudor) à fœminis, quod uiros doceant: & ne parum hoc sit, quadam facilitate uerborum, imò audacia edisserunt alijs, quod ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus, qui si forte ad scripturas sanctas, post seculares literas uenerint, & sermone composito aurem populi mullerint: quicquid dixerint, hoc legem Dei putant: nec scire dignantur, quid prophetæ, quid apostoli senserint. Sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia, quasi grande sit, & non uitiosissimum docendi genus, deprauare sententias, & ad uoluntatem suam, scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus Homerocentonas, & Vergiliocentonas: ac nō etiam Maronem sine Christo possimus dicere Christianum, quia scripserit: iam redit & uirgo, redeunt Saturnia regna. Iam noua progenies cælo demittitur alto. Et patrem loquentem ad filium: Nate, meæ uires, mea magna potentia solus. Et post uerba saluatoris in cruce: Talia perstabat memorans, fixusque manebat. Puerilia sunt hæc, & circulatorum ludo similia, docere quod ignores, imò ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias. Videlicet manifestissima est Genesis, in qua de natura mundi, de exordio generis humani, de diuisione terræ, de confusione linguarum & gentium, usque ad exitum scribitur Hebræorū. Patet Exodus, cum decem plagis, cum decalogo, cum mysticis diuinisque præceptis. In promptu est Leuiticus liber, in quo singula sacrificia, imò singulæ penè syllabæ: & uestes Aaron, & totus ordo Leuiticus, spirant coelestia sacramenta. Numeri uero, non ne totius arithmeticæ, & prophetiæ Balaam, & quadragintaduarum per eorum mansionum mysteria continent: Deuteronomiū quoque secunda lex, & euangelicæ legis præfiguratio: non ne sic ea habet quæ priora sunt, ut tamen noua sint omnia de uerteribus? Hucusque Moyses, hucusque pentateuchus: quibus quinque uerbis, loqui se uelle Apostolus in ecclesia gloriatur. Iob exemplar patientiæ, quæ non mysteria suo sermone complectitur: Prosa incipit, uersu labitur, pedestri sermone finitur: omnesque leges dialecticæ, propositione, assumptione, confirmatione, conclusionem determinat. Singula in eo uerba, plena sunt sensibus. Et (ut de cæteris sileam) resurrectionem corporum sic prophetat: ut nullus de ea uel manifestius, uel cautius scripserit. Scio, inquit, quod redemptor meus uiuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea uidebo Deum. Quem uisurus sum ego ipse, & oculi mei conspiciuntur, et non alius. Resposita est hæc spes mea in sinum meo. Veniam ad Iesum Naue, qui typus domini nō solum gestis, sed etiā nomine, transijt Iordanem, hostiū regna subuertit, diuisit terram uictori populo,

& per singulas urbes, uiculos, montes, flumina, torrentes atque confinia, ecclesiae coelestisq; Hierusalem spiritualia regna describit. In Iudicum libro quot principes populi, tot figurae sunt. Ruth Moabitidis, Esaiæ explet uaticinium, dicens: Emitte agnum domine dominato rem terræ, de petra deserti, ad montem filiae Sion. Samuel in Heli mortuo, & in occiso Saul, ueterem legem abolitam monstrat. Porro in Sadoch atque Dauid, noui sacerdotij, nouiq; imperij sacramenta testatur. Malachim, id est Regum tertius & quartus liber à Solomone usque ad Iseoniam: & ab Hieroboam filio Nabath, usque ad Osee, qui ductus est in Assyrios, regnum Iuda & regnum describit Israel. Si historiam respicias, uerba simplicia sunt. Si in literis sensum latentem inspexeris, ecclesiae paucitas, & haereticorum contra ecclesiam bella narrantur. Duodecim prophetae in unius uoluminis angustias coartati, multo aliud quam sonant in litera, praefigurant. Osee crebro nominat Ephraim, Samariam, Ioseph, Jezrael, & uxorem fornicariam & fornicationis filios, et adulteram cubiculo clausam mariti, multo tempore sedere uiduam: & sub ueste lugubri, uiri ad se reditum praestolari. Iohel filius Phatuel, describit terram duodecim tribuum, eruca, bruchus, locusta, rubigine uastante corruptam: & post euersionem prioris populi, effusum spiritum sanctum super seruos Dei, & ancillas, id est super centum uiginti credentium nomina, qui effundendus erat in coenaculo Sion: qui centum uiginti, ab uno usque ad quindecim paulatim & per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt: qui in psalterio mystice continentur. Amos pastor & rusticus & ruborum mora destringens, paucis uerbis explicari non potest. Quis enim diuine exprimat tria aut quatuor scelera Damasci, Gaza, Tyri, & Idumae, & filiorum Ammon, & Moab, & in septimo octauoque gradu Iudae & Israel: Hic loquitur ad uaccas pingues, quae sunt in monte Samarie, & ruituram domum maiorem minoremq; testatur. Ipse cernit fictorem locustae: & stantem dominum super murum litum uel adamantinum, & uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, & famem in terram: non famem panis, nec sitim aquae, sed audiendi uerbum Dei. Abdias qui interpretatur seruus Dei: per-tonat contra Edom sanguineum, terrenumq; hominem. Fratris quoque Iacob semper amulum, hasta percutit spirituali. Ionas columba pulcherrima, naufragio suo passionem domini praefigurans, mundum ad poenitentiam reuocat: et sub nomine Niniue, salutem gentibus nunciat. Micheas de Morasti cohaeres Christi, uastationem annunciat filiae latronis, & ob-sidionem ponit contra eam: quia maxillam percussit iudicis Israel. Nahum consolator orbis, increpat ciuitatem sanguinum, et post euersionem illius loquitur: Ecce super montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem. Habacuk luctator fortis & rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem: ut Christum in cruce contem-pletur, & dicat: Operuit caelos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Splendor eius, ut lux erit, cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius. Sophonias speculator & arcanorum domini cognitor, audit clamorem à porta piscium, & eiulatum à secun-da, & contritionem à collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus pilae: quia conticuit om-nis populus Chanaan: disperierunt uniuersi, qui inuoluti erant argento. Aggeus festiuius & laetus: qui seminauit in lachrymis, ut in gaudio meteret, destructum templum aedificat, dominumq; patrem inducit loquentem: Adhuc unum modicum, et ego commouebo coelum & terram & mare & aridam, & mouebo omnes gentes: & ueniet desideratus cun-ctis gentibus. Zacharias memor domini sui, multiplex in prophetia, Iesum uestibus for-didus indutum, & lapidem oculorum septem, candelabrumq; aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoque oliuas à sinistris lampadis cernit & dextris: ut post equos uarios, & rufos, et albos, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Hierusalem, pauperem regem uaticinetur et praedicet, sedentem super pullum filium asinae subiugalis. Malachias aperte, et in fine omnium prophetarum, de abiectione Israel et uocatione gentium: Non est mihi, ait, uoluntas in uobis, dicit dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu uestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, et Danielem

A Danielem quis possit uel intelligere, uel exponere? Quorum primus non prophetiam mihi uidetur texere, sed euangelium. Secundus uirgam nucem, & ollam succentiam à facie Aquilonis, & pardum spoliatum suis coloribus: & quadruplex diuersis metris nectit alpha-betum. Tertius principia & finem tantis habet obscuritatibus inuoluta: ut apud Hebraeos istae partes cum exordio Geneleos ante annos triginta non legantur. Quartus uero qui & extremus inter quatuor prophetas, temporum conscius, & totius mundi philostoros, lapidem praecisum de monte sine manibus, & regna omnia subuertentem, clario sermone pronunciat. Dauid Simonides noster, Pindarus & Alcaeus, Flaccus quoque, Catullus & Serenus, Christum Iyra personat, & in decachordo psalterio ab inferis suscitatur resurgentem. 9 Solomon pacificus & amabilis domini, mores corrigit, naturam docet, ecclesiam iungit & Christum, sanctarumq; nuptiarum dulce canit epithalamium. Hester in ecclesiae typo populum liberat de periculo, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuij & diem celebrem mittit in posteros. Paralipomenon liber, id est, instrumenti ueteris *πνευμαίου*, tantus ac talis est: ut absque illo si quis scientiam scripturarum sibi uoluerit arrogare, seipsum irrideat. Per singula quippe nomina iuncturasq; uerborum, & praetermissae in Regum libris tanguntur historiae, & innumerabiles explicantur euangelij quaestiones. Esdras & Neemias, adiutor uidelicet & consolator à domino, in unum uolumen coartantur: instaurant templum, muros extruunt ciuitatis: omnisq; illa turba populi redeuntis in patriam, & descriptio sacerdotum, leuitarum, Ilsaelis, profelytorum, ac per singulas familias murorum ac turrium opera diuisa: aliud in cortice praefurunt, aliud retinent in medulla. Cernis me scripturarum amore raptum excessisse modum epistolae: & tamen non impleisse quod uolui. Audiuius tantum quid nosse, quid cupere debeamus, ut & nos quoque possimus dicere: Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. Ceterum Socraticum illud impletur in nobis: Hoc tantum scio quod nescio. Tangam & nouum breuiter testamentum. Matthaeus, Marcus, Lucas & Ioannes, quadriga domini, & uerum Cherubim, quod interpretatur scientiae multitudo, per totum corpus oculati sunt, scintillae emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos & in sublime tendentes, terga pennata & ubique uolitantia. Tenent se mutuo, sibiq; perplexi sunt, & quasi rota in rota uoluunt, & pergunt quocumque eos flatus sancti spiritus perduxerit. Paulus apostolus ad septem ecclesias scribit, octaua enim ad Hebraeos à plerisque extra numerum ponitur: Timotheum instruit ac Titum, Philemonem pro fugitiuo famulo deprecatur. Super quo tacere melius puto, quam pauca scribere. Actus apostolorum nudam quidem sonare uidentur historiam, et nascentis ecclesiae infantiam texere: sed si nouerimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cuius laus est in euangelio: animaduertemus pariter omnia uerba illius, animae languentis esse medicinam. Iacobus, Petrus, Ioannes, Iudas apostoli, septem epistolas ediderunt tam mysticas, quam succinctas, & breues pariter & longas, breues in uerbis, longas in sententijs, ut rarus sit qui non in earum lectione caecutiatur. Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot uerba. Parum dixi pro merito uoluminis. Laus omnis inferior est: in uerbis singulis multiplices latent intelligentiae. Oro te frater charissime, inter haec uiuere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quaerere, non ne tibi uidetur iam hic in terris regni coelestis habitaculum? Nolo offendaris in scripturis sanctis simplicitate, & quasi uilitate uerborum: quae uel uicio interpretum, uel de industria sic prolata sunt, ut rusticam concionem facilius instruerent: & in una eademq; sententia, aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans & hebes, ut haec me nosse polliceor, & eorum fructus capere, quorum radices in caelo fixae sunt: sed uel le fateor. Se denti me praefero: magistrum renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur, quaerens inuenit. Discamus in terris, quorum nobis scientia perseveret in caelo. Obuijs te manibus excipiam: & ut inepte aliquid ac de Hermagorae tumiditate effundam, quicquid quaesieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui literarum tuarum mihi gratiam duplicauit, referens honestatem morum tuorum, contemptum seculi, fidem amicitiae, amorem Christi. Nam prudentiam & eloquij uenustatem, etiam absque illa

illa ipsa epistola praeferebat. Festina quaeso te, & haerentis in salo nauiculæ funem magis cæ præcide quam solue. Nemo renunciaturus seculo bene potest uendere, quæ contempfit ut uenderet. Quicquid in sumptus de tuo tuleris, pro lucro computa. Antiquum dictum est: Auaro tam deest quod habet, quam quod non habet. Credenti totus mundus diuitiarum est. Infidelis etiam obolo indiget. Sic uiuimus tanquam nihil habentes, omnia possidentes. Victus & uestitus, diuitiæ Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, uende: si non habes, proijce. Tollenti tunicam, & pallium relinquendum est. Scilicet nisi tu semper recreantans, & diem de die trahens, caute & pedetentim tuas possessiunculas uendideris, non habet Christus unde alat pauperes suos. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit. Apostoli nauem tantum & retia reliquerunt. Vidua duo aera misit in gazophylacium, & praefertur Croesi diuitijs. Facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Væ à principio amicitiarum fidem. Hunc locum esse deprauatum, uel ex hoc liquet, quod exemplaria nulla inter se cõsentiant. Forte sic legendum est: Quæ à principio probata iam fidei fidem, & ueteris amicitiae noua praeferebant argumenta. Apparet Paulinum in initio epistolæ suæ locutum fuisse de necessitudine sua quam habebat cum Hieronymo. Eam cum uetus esset, nouis argumentis renouauit. Catalogus exemplorum quæ sequuntur eò pertinet, ne quis sibi statim uindictæ scientiam sacrarum scripturarum, sed diu discat priusquam doceat. Sic Pythagoras Memphi. De studio Pythagoræ, meminertit Valerius Maximus lib. viij. & Diogenes in illius uita. Iuuenis adhuc Aegyptum adijt: nam Aegypti ciuitas est Memphis, eiusq; gentis literas ac sermonem perdidit. Tum uatum Memphiticorum arcanos commentarios scrutans, innumerabilium seculorũ obseruationem cognouit. Hinc ad Persas profectus, magorum disciplinas didicit. Deinde in Cretam nauigauit, ibiq; cum Epimenide descendit in antrum Idaeum. Profectus est & in Lacedæmoniam, ut eorum politiam & instituta cognosceret. Post hæc descendit ad certamen Olympicum. Deniq; Italiã adijt. Nam à Samo patria, iam tyrannide oppressa, discesserat. Crotone docuit, & leges Italici dedit. Plato Aegyptum. De Platone refert eodem in loco Valerius, & Laertius in ipsius uita. Is cum post poeticam: nam hanc primum fuit amplexus, contulisset sese ad philosophiæ studium, audissetq; post Socratis mortem Cratylum et Hermogenem, annos iam natus duodetriginta, Megarã profectus est ad Euclidem mathematicum: post Cyrenem Aphricæ ciuitatem adijt: autore Plutarcho. Hinc in Italiã ad Pythagoricos, Philolaum & Eurytum. Dehinc Aegyptum adijt, & sacerdotum arcana didicit. Longius autem amore philosophiæ peregrinaturus, bellis Asiae coactus, Athenas redijt. Architam Tarentinum. Huius non meminit Laertius, sed Valerius. Architas Pythagoricus erat, cuius epitaphium in Odis scripsit Horat. Hunc audiuit Tarenti. Locris autem audiuit Timæum, Arionẽ, & Chæetum. Oram Italiã. Id est finẽ, quia mari obiacet ea pars Italiæ. Magna Græcia. Sic Valerius: In Italiæ etiam partem, quæ tunc maior Græcia dicebatur, perrexit. Et Plin. Quotam partem ex ea appellando Græciam magnam. Apparet autem illic olim Italos Græce fuisse locutos, ob commercia Græcæ gentis: quandoquidem & Hercules huc peruenisse legitur. Ut qui Athenis m. e. Videtur imitatus Valerium, sic enim ille: Quoq; tempore à studiosis iuuenibus certatim Athenæ Platonem doctorẽ querentibus petebatur, ipse Nilii fluminis inexplicabiles ripas, uatissimosq; campos, effusam barbariem, & flexuosos fossarum ambitus, Aegyptiorũ senum discipulus lustrabat. Academia gymnasio. Villa Platonis, in qua docebat semotus ab urbe, dicebatur Academia. Gymnasia, dicuntur loca, in quibus exercebatur palestra, aut similes: postea philosophorum quoq; cõuentus gymnasia dicta: nam γυμνάσιον Græcis est exercere. Captus à piratis. Nec is, qui Platonis uitam collegit, nec Laertius meminit huius rei. Narrat autem Platonem primũ Siciliã adisse, ut Aetnæ ardentis uideret miraculum: ibi euocatus à Dionysio ad colloquũ, cum liberius quiddam dixisset, offensus grauiter tyrãnus, occidere parabat, uerũ exoratus à Dionie, tradidit Polidã legato Lacedæmoniorum, ut eum uenderet. Is Aeginam adductũ uendidit. At Aeginetæ legem tulerãt, ut capitale esset, si quis Atheniensis Aeginam ueniret. Itaq; capitis accersitus est. Abolutus est autem, cum patronus diceret, legem dicere: si quis homo, at hunc esse philosophum. Sed amicorum pecunia redemptus, liber Athenas remissus est. De hac re loquit Hieronymum satis apparet, cum addat, maior emente se fuit. Sed fieri potest, ut ille historicũ aliquem secutus sit, qui rem paulo diuersius exposuerit, id quod sepe faciunt. Ad Titum Liuium. Plin. in epistola ad Nepotem: Nunquam ne legisti Gaditanum quendam Titu Liuij nomine gloriaq; cõmotum, ad uisendum eum ab ultimo terrarũ orbe uenisse, statimq; ut uiderat, abisse? Gades autem in Hispania sunt. Apollonius. Tyaneum intelligit, qui uixit magni nominis, sub Claudio & Nerone usq; ad tẽpora Neruæ. Huius peregrinationes ac uitã omnem scripsit Philostratus sophista, nugacissimis deliramentis, & prodigiosis somnijs refertã. Vnde Hieronymus dubitat, utrũ magis eum

eum appellare debeat, an philosophũ. Physon amne transmissõ. Physon Hieronymus in locis Hebraicis eundem putat, quẽ autores Gangan appellant, qui & ipse in India est, influens in Oceanum Austrinum. Peruenit ad Brachmanas. Brachmanes populi sunt Indiae, de quibus incredibilia produnt autores. Sũt uitæ temperatissimi, nullum illic animal quadrupes, nulla agricultura, nullum ferrũ, non domus, nõ ignis, non aurum, nõ argentum, nõ panis, nõ uinum, sed aeris salubritate paucissimis arborum foetibus & limpidißimæ aquæ potuq; ditissime uiuunt, pietatis & iustitiæ obseruantissimi. Aliaq; complura mira narratu, quæ persequi non est huius instituti. Ad hos & Alexandrũ uisendi causa legimus peruenisse. Vt larcham in throno & Philostratus in uita Apollonij lib. iij. scribit, apud Brachmanas sapientes esse, quorũ princeps, ipsorum opinor lingua, larchas uocet. Hos uisit Apollonius, à quibus ita est acceptus. larchas in aereo sedebat throno, aureis exornato statuis, is Apolloniu nominatim salutabat. Infra larcham in sellis humilioribus sedebant cæteri. Deinde post dissertationem philosophicam larchas ostendit Apollonio statuã, Tantalii subscriptione notatam, longã cubitos quatuor, similem manu phialam porrigenti. In hæc humor perennis ita distillat, ut nunquam tamen exundet. Ex ea phiala bibunt Indici philosophi, priusquam eant cubitum. Deinde thoris herbaceis incumbentes dormiunt: ex eadem propinant, si quem in amicitia recipiunt. De Tantalii fonte. Fontem uocat phialã, quod in ea uelut e fonte subscatens semper exuberet humor aquæ. Tantalii uocat, quod statua quæ phialam tenet, Tantalii titulu habeat. Nam hunc putant humanissimum fuisse. Inter paucos disc. Nam Apollonius refert duodeuiginti fuisse. Vt gymnosophistas. Gymnosophiste sunt ultra Indoscythas, ita uocati, quod nudi in syluis agat, uoluptatum omnium expertes, quibus mortalium uita corrumpitur. De his quoq; mira dictu prodiderunt autores, quæ nihil ad hunc pertinent locũ. Famossissimam solis mēsam. Locus est in Aethiopia, nempe pratum quoddã semper multa carniũ copia refertum, quas illi noctu magistratus ponunt, ut exorto sole liceat unicuique qui uelit accedere uesciq;, unde uulgus putat eam ciborũ uim diuinitus innasci campo: proinde locum ἄλιος πρῶτος, id est, solis mēsam uocant. Ad hanc uisendã Cambyfes rex legatos suos misit. Autores Herodotus in tertio, Solinus, & Pöponius Mela. Post Damascum Arabiamq;. Sic enim ipse narrat in epistola ad Galatas. Sed abij in Arabiam, & iterum reuerus sum Damascũ. Deinde post annos tres ueni Hierosolymam uiderẽ Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. Et paulo post. Deinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autẽ secundum reuelationem, & contuli cum illis euãgelium, quod prædico in gentibus: seorsum autẽ ihs, qui uidebatur aliquid esse, ne forte in uacuu currere, aut cucurrissem. Hoc enim mysterio. Quindecim septenariũ & octonarium cõplectuntur. Septenarius ad Iudæos & legẽ Mosaicã pertinet, octonarius ad euãgelium. Sabbatum enim Iudæorum septem diebus fiebat: huic successit euãgelij gloria, & resurrectionis quies, quã octonarius numerus significat. Vnde tres psalmi sunt eodem inscripti titulo, nempe Pro torcularibus, qui omnes ogdoadis mysteriũ habent, octauus, octogessimus, octogessimus tertius. Siquidẽ euãgelij gloria coruscante, gentiũ torcularia nouo musto exberabant, dilatato in octauũ diem, Mosaicæ legis sabbato. Huiusmodi fermẽ Hilaris in psalmo. Ideoq; addit Hieronymus, futurus gentiũ prædicator. Latentis energias. iuegyia cum per scribitur, uim significat & efficaciam, ab iuegyia, quod est ago, siue efficio in aliquo quippiã: cum per e, euidentia. Uia uox. Sic uocat, nõ uocẽ scriptam, quæ quasi mortua est, sed ab ore docentis prolata. Cicero in Tus. quæst. Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppediter, tamẽ uia illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipueq; præceptoris. Et Plinius in epistola quadam: Præterea magis, ut uulgo dicitur, uia uox afficit. Quid si ipsum audissetis. Id Plinius in epistola ad Nepotẽ narrat hinc uerbis. Nisi uero falsum putamus illud Aeschinis, qui cũ legisset Rhodijs orationẽ Demosthenis, admirãtib; cunctis, adiecisse fertur, τὴ δὲ εἰ αὐτὸ δὴ εἶδον ἀκούοντες, id est, quid autem si ipsam beluam audissetis? Et sine autore. Alij codices habent, sine doctore. Et plastræ cess. m. ὡλῆτιω Græce singo, & ὡλῆσις, qui sinit e materia, ueluti argilla, cera, gypso aut simili-bus. Ars dicitur πλαστική, id est, plasticæ. Virtute totum est. Semigræce locutus est, illi siquidem δυναμει dicitur, id est potentia, quod actũ nõ sit, sed quod esse possit, ut semẽ exiguum, δυναμει magna est arbor. Ad pedes Gamalielis. De hoc legis Act. cap. v. Surgens autẽ quidã in cõcilio pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor, honorabilis uniuersæ plebi. Huius discipulus fuit Paulus, ut ipse testatur Act. ca. xxij. Ego sum uir Iudæus, natus Tharso Cilicia, nutritus autẽ in ista ciuitate, secus pedes Gamalielis, eruditus iuxta ueritatem paternæ legis. Arma militiæ nostræ. Ad Corin thios ij. ca. x. Quancq; editio uulgata nõ nihil discrepat à uerbis Hieronymi. Malachias propheta. Ita legimus Malachia ca. ij. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirẽt ex ore eius, quia angelus domini exercituum est.

Interroga patrem. Patrem intelligit episcopum, qui patres esse ceberent, non domini. Patres sua omnia transfundit in filios. Domini ad sui commodum seruis utuntur & abutuntur. Seniores autem uocat presbyteros. Græce enim πρεσβυτερος senior dicitur. Cum eum arbori uitæ. Tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum. Meditabitur. Id est exercebit, hoc enim significat & Latine meditari, & Græce μελετᾶν. In doctrinâ, rationem, & usum. Hoc loco desunt Græca, quæ ex ueterum codicibus uestigijs restituumus ad huc modum, ἡ δὲ γὰρ τὴν μεθόδον τὴν ἐμπειρίαν, id est, decretum, rationem & experientiam. Homero centonas. Latini uestem epannis uersicoloribus confutam uocant centonem, Græci λεγέσθων. Nam Latini detrahunt e in ea dictione. Vnde & carmen ex uarijs uersuum fragmentis, hinc atq; inde confutis, contextum, centonem appellamus. Qualis est Ausonij centon nuptialis, ex Vergilianorum carminum fragmentis cōcinnatus: extat & Probæ centon: extat & Homero centon argumento confirmat. Arbitror autem legendum non Homero centonas, sed Homero centonas & Vergilio centonas. Etenim cum cōpositio Græca sit, oportet & Græcam seruare dictionem. At ea habet e. Quam in Suida, & Etymologico Græco, διμυροκόντρα legimus, non διμυροκόντρας, sed haud scio an deprauate. Est autem huic generi peculiare, autorum uerba in sensum longe diuersum detorque, uelut illud Vergilij de inferis, Nulli fas casto sceleratum insistere limen, Ausonius detorque ad coitum, & pudenda muliebria. Qui uolet huius carminis leges cognoscere, legat præfationem Ausonij in suum centonem. Iam redit & uirgo. Hæc quidam trahunt ad Mariam uirginem ac matrem: & credit D. Augustinus, sanctum spiritum per os inimicorum, uera fuisse locutum, cum Vergilius de Erigone sentiat. Quam illic poeta Sibylla uaticiniam recēdit. Carmē est in Bucolicis. Nate mea uires. Carmen est ex primo lib. Aeneidos. Atq; his uerbis Venus alloquitur Cupidinem filium. Quæ quidam stulte trahere conabantur ad patrem eternum, & illius filium Iesum. Talia perstabat me. Verba sunt Aeneæ apud Maronem secundo Aeneidos libro, quæ quidam accommodant Christo pendenti in cruce. Ne hoc quidem scire quod. Quod, hoc loco coniunctio est. Perinde est, quasi dicat, ne hoc quidem scire, te inscium esse. Alludit ad Socratem, qui solitus est dicere, se unum illud scire, quod nihil sciret. Videlicet manifestissima est Genesis. Hæc legēda sunt non simpliciter, sed per ironiam, cum nulla pars scripturæ diuinæ difficilior sit q̄ Genesis propter mysteriorum profunditatem: adeo ut olim ludæi non admiserint ad huius libri lectionem, nisi prouectiores ætate. Patet Exodus. Et hoc uerū ἀντιφασίαν dicitur est, ut & illud, quod sequitur, in promptu est. Deuteronomium. Exposuit Græcam uocem. δευτερος Græce secundum significat, siue posteriorē, & νόμος legem. Hucusq; Moyses. Horum quinque uoluminum Moysen autorem existimant. Pentateuchus. ἑπτὰ quinque, & τόμος uolumen, quod quinque complectatur uolumina. Quibus quinque uerbis. Hic Hieronymus nonnullam facit uim uerbis Paulinis. Nam in epistola prima ad Corinthios cap. xliij. sentit, se malle pauca uerba loqui in ecclesia, sic ut audientes ædificentur, quam decem milia, quæ solus intelligat, & nulli profint ad ædificationem. Quamquam hodie sacerdotum uulgus magnificat sua uerba, quæ nec ipsi qui sonant intelligunt. Prosa incipit. Initium & finis lob, oratione soluta composita sunt, ipsum opus carmine cōstat. Propositione, &c. His partibus cōstat syllogismus rhetoricus. Propositione, qua exponunt id quod constituunt probare. Assumptione, quam quidam rationem uocant, qua probat id quod propositum est. Confirmatione, quæ pluribus argumentis confirmat rationem. Conclusionem, quæ iam uelut probatum repetit, id quod propositum fuerat. Quidam cōfirmationi subiiciunt exornationem, quæ rationem & confirmationem exemplis locupletat. Ergo quod dialecticis suo more colligunt ardius, hic rhetorice disserit. Super seruos Dei. Sic enim legimus Iohel cap. ij. Sed & super seruos & ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. Super centum uiginti credentium nomina. Tantus enim erat numerus cōgregatus post ascensionem Christi, ut narrat Lucas Actuum Apostolicorum capite primo. Qui locus adhuc ostendebatur uiuo Hieronymo in Hierusalem. In cœnaculo Sion. In Hierusalem datus est spiritus sanctus, & in monte Sion ædificata est Hierusalem, ut testatur in cōmentarijs Esaiæ. Maluit autem dicere, cœnaculum Sion, ut alluderet ad ascensum. Sion enim mons, & Latine sonat speculam. Deniq; in psalmis quindecim graduū nominatum sit mētio Sion. Qui cōfidunt in domino sicut mons Sion, ut intelligas cœnaculum hoc significasse fastigium illud, ad quod quindecim perfectionis gradibus ascenderetur. Ab uno usq; ad quindecim. Forte scriptum erat, ab imo usq; ad summum. Siquidem cœnaculum appellatur superior pars edium, quæ procul à terra remota est. Quoniam igitur in cœnaculum gradibus ascenditur, admiscuit Hieronymus mysterium quindecim graduū, qui sunt in psalmis, quibus significantur incrementa piorum ab imo ad summum paulatim proficiscentium. Verum hæc diuinatio non tantum ualuit apud nos ut scripturam mutarem. Ipse cernit fictor. Sic enim legis Amos cap. vii. Et ecce fictor locustæ in principio germinum. Micheas de Morasthi, cohæres Christi. Morasthi uiculus est, iuxta Eleutheropolin urbem Palaestinae, ubi natus fuit propheta Micheas, unde se Morasthiten uocat, ut scribit Hieron. in præfatione Cōmentariorum, quos in hunc addidit. Porro Morasthi sermone Hebraico sonat hæredem. Vnde D. Hieronymus simul alludit & ad Hebraicam uocem, & quod scripsit Paulus ad

Paulus ad Romanos cap. viij. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Habacuk iustator, &c. Nam hæc omnia significat Hebraice Habacuk. Sophonias speculator. Nam Sophonias Hebraice sonat, specula Domini, uel cognitor arcanorum Domini. Aggeus festiuus & lætus. Et hic alludit ad uocem Hebraicam, quæ illis significat festiuum ac lætum. Zacharias memor Domini. Zacharias Hebræa lingua memoria Domini est. Testis Hieronymus in huius enarratione. Malachias aperte. Obscurius quidem, sed tamen hic quoque uidetur ad Hebræam uocem alludere. Malachias sonat angelus Domini, uel annuncians Dominum. Id enim est angeli, palam annunciare Christum. Er quadruplex. Hoc ad Threnos, id est, lamentationes pertinet. Verum quoniam id paucis explicari non potest, qui uolet cognoscere, legat præfationem Hieronymi in Threnos Hieremias. Ista partes. Principium & finis. Cum exordio. Quoniam & hic multa fabulis simillima uideantur, nisi in ingenium incidant præparatum. Et totius mundi philohistoricus. Non dubium est, quin hic locus sit deprauatus. Sunt qui legendum putent, polyhistor. Id enim cognominis additum fuit Appionis grammatico, qui singularum gentium historiam contexit. Autor A. Gellius libro v. cap. xliij. Aut certe Polyhistoros, ne longius recedamus à scriptura. Polyhistor, siue polyhistoros Græce dicitur, qui multa nouit ac memorat: præmisit enim, temporum conscius. Mihi potissimum arridet, ut legamus philistoros, id est, cognoscendi cupidus. Sic enim audiuit à Gabriele, quia uir desideriorum es. Danielis cap. ix. Simonides noster. Quoniam Dauid Lyricis uersibus scripsit psalmos, & ab alijs scriptos cecinit, recentior poetas Lyricos ethnicorum, ad quorum distinctionem Dauid Simonidem nostrum uocat. Serenus. Hic Serenus Sammonicus præceptor fuit Gordiani iunioris, cuius meminit Capitolinus in uita Gordianorum, filius Sereni, cuius mentionem facit Spartianus. Ferunt & hodie extare nonnulla illius carmina: reliqui lyrici noti sunt. Ab inferis se scitat. Alludit ad id quod est in psalmo quinquagesimo sexto: Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara, exurgam diluculo. Solomon pacificus. Nam hoc Hebræis sonat. Et amabilis Domini. Id enim Hebræis חַמְדָּה iedidia significat, quod nomen Solomoni à Nathan impostum est, ut habetur ij. Reg. xij. Epithalamium. Id est carmen nuptiale. Significat autem canticum mysticum. Paralipomenon. Græce sonat omissorum, siue prætermittorum. Ἐπιτομή. Id est compendium, siue abbreviatio. Adiutor uidel. & consol. Rursum exponit Hebræa nomina. In unum uolentes. Apud Hebræos Esdræ & Neemiae sermones in unum uolumen coartantur, ut testatur Hieronymus in præfatione in Esdræ, ubi quæ tertio & quarto referuntur, somnia uocat. Itaque duos primos libros unum faciunt Hebræi, reliquos duos non recipiunt. Scio quod nescio. Ambiguus uerbis explicuit Socratis sententiam. Quod hic coniunctio est, non nomen. Sensus est: hoc tantum scio, quod sum nescius. Octaua enim ad Heb. In alio loco dixit, epistolam ad Hebræos non recipi à Latinis, sicut nec Apocalypsim à Græcis. Nunc utrunque complectitur ecclesiæ candor. Pro fugituo. Pro Onesimo. Hermagora timiditate. Nonnulli codices habent timiditate. Vterque sentus est tolerabilis. Hermagoras rhetor erat, quem citat aliquoties M. Tullius in opere De inuentione. Avaro tam. Senecæ dictum est, quod unum citat Gellius tanquam bene dictum. Totus mundus. Mundus hic significat supellectilem repositam, unde & mundum muliebrē dicimus. Totum integrum dixit. Scilicet nisi tu. Scilicet hic ironiam habet.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Præfatio in Pentateuchum, qua reddit rationem, quo consilio post additionem Septuaginta, uetus testamentum ex Hebræorum uoluminibus Latine uerterit.

HIERONYMI IN PENTATEUCHVM MOSI PRAEFATIO.

Desiderij mei desideratas accepi epistolas, qui quodam præfatio futurorum cum Daniele sortitus est nomen, obsecrantis ut translatum in Latinam linguam de Hebræo sermone pentateuchum, nostrorum auribus traderem. Periculosum opus certe & obrectatorum meorum latratibus patens: qui me afferunt in Septuaginta interpretum sugillationem, noua pro ueteribus cudere: ita ingenium quasi uinum probantes: cum ego sæpissime testatus sim, me pro uirili portione in tabernaculo Dei offerre quæ possim, nec opes alterius aliorum paupertate foedari. Quod ut auderem, Origenis me studium prouocauit, qui additioni antiquæ, translationem Theodotionis miscuit, asterisco & obelo opus omne distinguens: dum aut illucescere facit, quæ minus ante fuerant: aut superflua quæq; iugulat & confodit, maxime quæ euangelistarum & apostolorum autoritas promulgauit. In quibus multa de ueteri testamento legimus, quæ in nostris codicibus non habentur: ut est illud: Ex Aegypto uocaui filium meum: Et, Quoniam Nazareus uocabitur: Et, Videbunt in quem compunxerunt: Et, Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ: Et, Quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ parauit Deus diligentibus

fe: & multa alia quæ proprium *σύνταγμα* desiderant. Interrogemus ergo eos, ubi hæc scripta sint, & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis proferamus. Primum testimonium est in Osee: secundum in Esaia: tertium in Zacharia: quartum in proverbijs: quintum æque in Esaia: quod multi ignorantes, apocryphorum deliramenta sectantur, & Hiberas nœnias libris authenticis præferunt. Causas erroris non est meum exponere, Iudæi prudenti factum dicunt esse consilio, ne Ptolemæus unius Dei cultor etiam apud Hebræos duplicem diuinitatem deprehenderet. Quod maxime idcirco faciebant, quia in Platonis dogma cadere uidebatur, Denique ubicunq; sacratum aliquid scriptura testatur de patre & filio & Spiritu sancto, aut aliter interpretati sunt, aut omnino tacuerunt: ut & regi satissacerent, & arcanum fidei non uulgarent. Et nescio quis primus autor, septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus diuisi, eadem scripturarum: cum Aristæus eiusdem Ptolemæi *ἑβδομήκοντος*, & multo post tempore Iosephus, nihil tale retulerint: sed in una basilica congregatos, contulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enim uatem, aliud esse interpretem. Item spiritus uentura prædicit, hic eruditio & uerborum copia, ea quæ intelligit transfert. Nisi forte putandus est Tullius *Oeconomicum Xenophontis*, & Platonis Protagoram, & Demosthenis pro Ctesiphonte, afflatus rhetorico spiritu trāstulisse. Aut aliter de eisdem libris per Septuaginta interpretes, aliter per apostolos Spiritus sanctus testimonia texuit: ut quod illi tacuerunt, hi scriptum esse mentiti sint. Quid igitur? Damnamus ueteres? Minime, sed post priorum studia, in domo Domini quod possumus, laboramus. Illi interpretati sunt ante aduentum Christi, & quod nesciebant, dubijs protulere sententijs: nos uero post passionem & resurrectionem eius, non tam prophetiam, quàm historiam scribimus. Aliter enim audita, aliter uisa narrantur. Quod melius intelligimus, melius & proferimus. Audi igitur æmule, obrectator ausculta, non damno, non reprehendo Septuaginta, sed confidenter cunctis illis apostolos præfero. Per istorum os mihi Christus sonat, quos ante prophetas inter spiritalia charismata positos lego: in quibus ultimum penè gradum interpretes tenent. Quid liuore torqueris? Quid imperitorum animos cõcitas? Sicubi in translatione tibi uideor errare, interroga Hebræos: diuersarum urbium magistros consule. Quod illi habent de Christo, tui codices non habent. Aliud est, si contra se postea ab apostolis usurpata testimonia probauerunt, & emendatiora sunt exemplaria Latina quàm Græca, & Græca quàm Hebraica. Verum hæc contra inuidos. Nunc te precor Desideri charissime, ut me quia tantum opus subire fecisti, & à Genesi exordium capere, orationibus iuues, quo possim eodem spiritu quo scripti sunt libri, in Latinum eos transferre sermonem.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Ta ingenium quasi uinū probantes. Alludit ad id quod Horatius taxat eos, qui libros annis æstimant, non suis meritis. Nam uina meliora redduntur ætate, libri non item. Ita & Iuuenalis, Atq; unte edit Homero Propter mille annos. Pro uirili portione. Virili, non à uero dictum uidebatur, sed à uiribus, nisi reclamaret primæ syllabæ quantitas: quando quidem perinde sonat, quasi dicas, pro modo uirili. Dicimus & pro parte uirili, nonnunquam pro uirili, ut subaudias, parte. Asterico & obelo. Asterisco legendum est. Est enim Græcis diminutiui nomen, sicut *ἀστέριον* & *ὀβελος*, ab *ἀστήρ*, stella, quasi dicas stellula. *ὀβελός* gladii seu telli genus est, figura ueru. Brito ille Minorita belle interpretatur Astericum, ab aster, quod est stella, & icon imago, uel signū. O impudentiā fluctuario dignā. Nec in cor hominis ascendit. Græcis est, ascenderūt: quæ modo dū plenius docuimus in Annotationibus, quas edidimus in Nouum testamentū recognitū. Propriū syntagma. Id est, uolumen, à *σύνταγμα* cõpono. Rursus hic occurrit eximius ille Brito: Syntagma, inquit, idem est quod dogma, idq; graui nimirū autore Huguitone. Alij dicunt, inquit, quod tasso est ordino, inde tasso siue taxus masculini generis, & tagma neutri generis. O doctores, ò seculū infelix, ò deploranda ingenia, quæ in huius generis autoribus optimos annos pessime collocant. Apocryphorū deliramenta. *κρυπτός* occulto, *ἀποκρυφῶν* reconditum siue occultum, quod ea non legerentur publicitus, sed priuatim ac domi, pro suo cuiusq; animo. Ab apos, inquit Brito, quod est de, & crylis secretū, quasi de numero secretorū: uel ab apo, quod est procul, & crylis iudicium, quasi lōge à iudicio. Hiberas nœnias. Ita subinde Hieronymus appellat portentosas nugas, quod apud Hiberos magica miracula narrant, ut apud Thessalos. Quia in Platonis dogma cadere uidebatur.

debat. Id pertinet ad illud quod dixit: Ex Ægypto uocauit filium meum. Nam Plato in *Timæo* deos facit incorporeos & immortales, & horum filios dæmones, immortales & ipsos, sed corporeos, quorum opificio cõditus sit hic mundus. Cæterū quæ recenset hoc loco Brito, de noy & Thugathon, & anima mundi, mera sunt somnia, & ut maxime uera sint, ne tantulū quidem faciūt ad hunc locum. Mendacio suo extruxerit. Augustinus non nihil tribuit huic historiæ, & item Hilarius, quod nihil addi uellet Septuaginta. Eiusdē Ptolemæi hyperaspistes. *ὑπερασπιστής*, id est satelles & protector, à clypeo, cuius obiectu satellites tegunt corpora principum. Festiuit autē uocat defensorē regis, satellitem. Hyperaspistes, inquit Hugo cardinalis undiquaq; sui similis, est fidelis interpres: ipse parum fidelis interpres, ab hyper, quod est ualde, & pistis fides, sed affem interrim donat pauperibus. Et ne quid addubites, probat testimonio Ioannis, nardi pistici preciosi. Nefas autem nō habere fidem euangelio. Et tamē si hoc parū probatur, est altera interpretatio nō minus lepida. Hyperaspistes, inquit, est notarius, ab hyper, quod est super, & pistam, assistens. Hæc non referrem, nisi conduceret in commune, notari scriptorum huiusmodi non dicam imperitiam, sed impudentem arrogantiam, perinde quasi pecudibus aut truncis scribant, non hominibus: ut posthac qui sacræ theologiæ scientiam amant, ex bonis eam hauriant autoribus. *Oeconomicum Xenophontis.* Liber est de administranda re domestica. Liber extat, translatio Tulliana perijt. Platonis Pythagoram. Protagoram legendum est, non Pythagoram, quod hoc titulo nullus sit liber Platonis. Illo extat elegantissimum dialogus aduersus Sophistas, quamquam & hic à Cicerone uersus intercidit. Aliud est si contra se. Hunc locum insulsiſſime citat glossemataris, quisquis is fuit, in Decretis pontificum, distinctione nona, cap. Vt ueterum librorum: putans Hieronymum uere sensisse, Græcorum exemplaria emendatiora esse quàm Hebræa, & Latina emendatiora quàm Græca. Et hunc nodū multis modis dissoluit, nugacissime nugans in re non intellecta, uel dic, uel dic, uel dic. Tantum ne illis autoritatis, ut cum rem prorsus nō intelligant, tamē illis ius sit quicquid lubitū fuerit dicere: Nam Hieronymus inducit hoc uelut *ἀδύνατον*, & dictū absurdum, quo magis refellat, quod isti uolebant. Nec aliud est, recte interpretatur Carrensis, aliud genus defensionis: imò quod Cicero dicere solet, nisi forte, hic suo more dicit, aliud est: ueluti si dicas, diuitiæ non reddunt hominem beatum, nisi forte mentitus est Christus, qui pauperes beatos appellat. Quid enim absurdius, quàm dicere hæc ab Septuaginta probata, quæ post Septuaginta dicta sint ab apostolis: Quod si uere sensit Hieronymus, id quod interpres ille somniat, quæ tandem infania fuit hoc laboris suscipere? Verum hæc absurdiora sunt quàm ut refelli mereantur, & tamen haud indigna uidentur, quæ à magnis doctoribus magno supercilio doceantur in scholis publicis.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

Refellit calumnias æmulorum: & hoc opere cõfecto, pollicetur se se ad intermissam prophetarum interpretationem rediturum.

HIERONYMVVS IN IOSVE PRÆFATIO.

TAndem finito pentateucho Moyſi, uelut grandi scenore liberati, ad Iesum filium Naue manum mittamus, quem Hebræi Iosue Ben Nun, id est Iosue filium Nun uocant: & ad Iudicum librum, quem Sophtim appellant: ad Ruth quoq; & Hester, quos eisdem nominibus efferunt: Monemusq; lectorem, ut syluam Hebraicorum nominum & distinctiones per membra diuisas, diligens scriptor conseruet, ne & noster labor & illius studium pereat: Et ut in primis, quod sæpe testatus sum, sciat me non in reprehensionem ueterum noua cudere, sicut inimici mei criminantur: sed pro uirili portione, offerre linguæ meæ hominibus, quos tamen nostra delectant: ut pro Græcorum *ἑσπερίοις* quæ & sumptu & labore maximo indigent, editionem nostram habeant. Et sicubi in antiquorum uoluminum lectione dubitarint: hæc illis conferentes, inueniant quod requirunt: maxime cum apud Latinos tot sint exemplaria quot codices: & unusquisque pro arbitrio suo, uel addiderit, uel subtraxerit quod ei uisum est: & utique non possit uerum esse quod dissonat. Vnde cesset arcuato uulnere contra nos insurgere scorpis: & sanctum opus uenenata carpere lingua, uel suscipiens si placet, uel contemnens si displicet, memineritq; illorum uersuum: Os tuum abundauit malicia, & lingua tua concinnabat dolos: sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum: hæc fecisti & tacui. Existimasti inique quod ero tui similis; arguam te & statuam contra faciem tuam. Quæ enim audientis uel legentis utilitas est, nos laborando sudare, & alios detrahendo laborare: dolere ludæos quod calumniandi eis & irridendi Christianos sit ablata occasio, & ecclesiæ homines id despiciere, imò lacerare, unde aduersarij torqueantur? Quod si uetus eis tantū

interpretatio placet, quae & mihi non displicet: & nihil extra recipiendum putant: eorum quae sub asteriscis & obelis, uel addita sunt uel amputata, legunt & negligunt: Quare Daniele iuxta Theodotionis traditionem ecclesiae susceperunt: Cur Origenem mirantur & Eusebium Pamphili cunctas aeditiones similiter differentes: Aut quae fuit stulticia, postquam uera dixerint, proferre quae falsa sunt: Vnde autem in nouo Testamento probare poterunt assumpta testimonia quae in libris ueteribus non habentur: Haec dicimus, ne omnino calumniantibus tacere uideamur. Caeterum post sanctae Paulae dormitionem, cuius uita uirtutis exemplum est, & hos libros quos Eustochio uirgini Christi negare non potuit: de creuimus dum spiritus hos regit artus, prophetarum explanationi incumbere, & omissum iam diu opus, quasi quodam postliminio repetere: praesertim cum & admirabilis sanctusque uir Pammachius hoc idem literis flagitet: & nos ad patriam festinantes, mortiferos Sirenarum cantus surda debeamus aure transire.

PRAECEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Inito pentateucho. *πεντα* quinq; *τευχο* uolumen, quod ea pars quinq; constat uoluminibus. Grandi scenore. Id est, debito siue aere alieno, quod mora temporis augetur. Iosue ben Nun. *Ben* in filius. Filium Nun dixit ad differentiam Iosue filij Iosedech sacerdotis. Quem Sophim. *Σοφ* iudex est, *σοφ* iudicium. *Ισδ* idem nominibus. Nimirum earum foeminarum, de quibus tractant, quem admodum & Iob inscribitur: nec alius est titulus apud nos quam apud Hebraeos. *U*el sylvam Hebraicorum nominum. Materiam rudem & temere congestam, Latini sylvam uocant, ducta metaphoram a materijs arborum. Et hic nugatur Carrensis, quanquam ubi non facit idem? Per membra diuisas. *καθ* sentit. Siquidem omnis oratio distinguitur *καθ* *καθ* *καθ*. Carrensis membra interpretatur capitula. Pro Graecorum hexaplis. Origenes composuit opus, in quo per singulas columnas digessit uarias aeditiones, sic ut prima haberet Hebraea suis literis. Secunda, eadem Graecis literis, tertia Aquilae aeditione, quarta Symmachi, quinta Septuaginta, sexta Theodotionis. Qua de re dictum est nobis alias. Ad patriam festinantes. Alludit ad fabulam Vlyssis Ithacam properantis.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Omnium sacrae scripturae uoluminum uelut indicem facit, numerum & ordinem indicans, quae primae notae sint, quae hagiographa, quae apocrypha & extra canonem. At hodie recepta sunt in canone quae tum in canone non erant.

HIERONYMI IN LIBRVM REGVM PRAEFATIO.

Iginti & duas literas esse apud Hebraeos, Syrorum quoque lingua & Chaldaeorum testatur, quae Hebraeae magna ex parte confinis est. Nam & ipsi uigintiduo elementa habent eodem sono, sed diuersis characteribus. Samaritani etiam pentateuchum Moyse totidem literis scriptitant, figuris tantum & apicibus discrepantes. Certumque est, Esdra scribam legisque doctorem post captam Hierosolymam, & institutionem templi sub Zorobabel, alias literas repperisse, quibus nunc utimur: cum ad illud usque tempus idem Samaritanorum & Hebraeorum characteres fuerint. In libro quoque Numerorum haec eadem supputatio, sub leuitarum ac sacerdotum censu mystice ostenditur. Et nomen Domini tetragrammaton in quibusdam Graecis uoluminibus usque hodie antiquis expressum literis inuenimus. Sed & psalmi tricesimus sextus & centesimus decimus & centesimus undecimus & centesimus decimus octauus & centesimus quadagesimus quartus, quanquam diuerso scribantur metro, tamen eiusdem numeri texuntur alphabeto. Et Hieremiae lamentationes, & oratio eius: Salomonis quoque in fine Prouerbia ab eo loco in quo ait: Mulierem forte quis inueniet: eisdem alphabetis uel incisionibus, supputantur. Porro quinq; literae duplices apud Hebraeos sunt: caph, mem, nun, phe, sade. Aliter enim scribuntur per has principia, medietatesque uerborum, aliter fines. Vnde & quinq; a plerisque libri duplices aestimantur: Samuel, Malachim, Dibre haiomim, Hieremias cum Cinoth: id est, lamentationibus suis. Quo igitur uigintiduo elementa sunt per quae scribimus Hebraice omne quod loquimur, & eorum initium uox humana comprehenditur: ita uigintiduo uolumina supputantur: quibus quasi literis & exordijs, in Dei doctrina tenera adhuc & lactens uiri iusti eruditur infantia. Primus apud eos liber uocatur Breschith, quae nos Genesim dicimus, secundus

4 **A**dus Elle smoth: qui Exodus appellatur. Tertius uariakra, id est, Leuiticus. Quartus uaiedaber, quae Numeri uocamus. Quintus elle hadborim: qui Deuteronomium praenotatur. Hi sunt quinq; libri Moyse: quos proprie thora, id est legem appellant. Secundum prophetarum ordinem sciunt, & incipiunt ab Iesu filio Naue, qui apud illos Iosue ben Nun dicitur. Deinde subtexunt Sophim, id est, Iudicum librum, & in eundem conpingunt Ruth: quia in diebus Iudicum facta eius narratur historia. Tertius sequitur Samuel, quem nos regnorum primum & secundum dicimus. Quartus Malachim, id est, Regum, qui tertio & quarto regnorum uolumine continetur. Meliusque multo est Malachim, id est regum, quam malachoth, id est regnorum dicere. Non enim multarum gentium regna describit: sed unius Israelitici populi, qui tribus duodecim continetur. Quintus est Elaias, Sextus Hieremias, Septimus Ezechiel. Octauus liber duodecim prophetarum, qui apud illos uocatur thesere asar. Tertius ordo hagiographa possidet. Et primus liber incipit ab Iob. Secundus a Dauid, quem quinq; incisionibus & uno psalmorum uolumine comprehendunt. Tertius est Salomon, tres libros habens: Prouerbia quae illi parabolas, id est, misle appellant. Quartus Ecclesiasten: id est, coeleth. Quintus est Canticum canticorum, quae titulo sir hasrim appellant. Sextus est Daniel. Septimus dibre haiomim, id est, uerba dierum, quod significantius *ἡρον* totius diuinae historiae possumus appellare: qui liber apud nos Paralipomenon primus atque secundus inscribitur. Octauus Esdras: qui & ipse similiter apud Graecos & Latinos in duos libros diuisus est. Nonus Hester. Atque itaque ita fiunt pariter ueteris legis libri uigintiduo: id est, Moyse quinq; & prophetarum octo: hagiographorum noue, quanquam nonnulli Ruth & Cinoth inter hagiographa scriptitent: & hos libros in suo putent numero supputandos: ac per hoc esse praescae legis libros uiginti quatuor, quos sub numero uiginti quatuor seniorum, Apocalypsis Ioannis inducit, adorantes agnum, & coronas suas prostratis uultibus offerentes, stantibus coram quatuor animalibus oculatis ante & retro: id est, in praeteritum & in futurum respicientibus, & inde fessa uoce clamantibus: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat & qui est, & qui uenturus est. Hic prologus scripturarum quasi galeatum principium, omnibus libris quos de Hebraeo uertimus in Latinum, conuenire potest: ut scire ualeamus quicquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendum. Igitur sapientia quae uulgo Salomonis inscribitur: & Iesu filij Sirach liber, & Iudith & Tobias & Pastor, non sunt in canone. Machabeorum primum librum Hebraicum reperi. Secundus Graecus est: quod ex ipsa quoque phrasi probari potest. Quae cum ita se habeat: obsecro te lector, ne labore meum reprehensionem existimes antiquorum. In templo Dei offert unusquisque quod potest. Alij aurum, argentum, & lapides preciosos: alij byssum & purpuram & coccum offerunt & hyacinthum. Nobiscum bene agitur, si obtulerimus pelles & caprarum pilos. Et tamen Apostolus contemptibilia nostra magis necessaria iudicat. Vnde & tota illa tabernaculi pulchritudo, & per singulas species ecclesiae praesentis futuraeque distinctio, pellibus tegitur & cilicij, ardoremque solis & iniuriam imbrium ea quae uiliora sunt prohibent. Lege ergo primum Samuel & Malachim meum. Meum, inquam, meum. Quicquid enim crebrius uertendo & emendando sollicitius & didicimus & tenemus, nostrum est. Et cum intellexeris quod antea nesciebas: uel interpretem me existimato, si gratus es: uel paraphrastem, si ingratus. Quanquam mihi omnino conscius non sim, mutasse me quippiam de Hebraica ueritate. Certe si incredulus es, lege Graecos codices & Latinos, & confer cum his opusculis quae nuper emendauimus, & ubicunque discrepare inter se uideris, interroga quemlibet Hebraeorum, cui magis accommodare debeas fidem, & si nostra firmauerit, puto quod eum non existimes coniectorem, ut in eodem loco mecum similiter diuina uerit. Sed & uos famulas Christi rogo, quae Domini discubentis preciosisissima fidei myrrha ungitis caput, quae nequaquam Saluatorem quaeritis in sepulchro, quibus iam ad patrem Christus ascendit: ut contra latrantes canes, qui aduersum me rabido ore desauunt, & circumeunt ciuitatem, atque in eo se doctos arbitrantur, si alijs detrahant, orationum uestrarum clypeos opponatis. Ego sciens humilitatem meam, illius semper sententiae

recordabor: Dixi custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam: cum consisteret aduersum me peccator. Obmutui & humiliatus sum, & filii à bonis.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Euitarum ac sacerdotum censu. Quod horum uigintiduarum familie censeantur: uel quod uero propius est, quod omnes quos numerauerunt Moyses & Aaron, iuxta præceptum Domini, per familias suas in genere masculino à mense uno & supra fuerunt uigintiduo milia, ut habetur Numerorum iij. Nam familie uiginti quatuor fuisse leguntur Paralipom. xxiiij.

Et nomen Domini tetragrammaton. Quod hæc quatuor scribebatur literis, יהוה Alpha-betis uel incisionibus. Commata sentit, quibus distinguitur oratio, quemadmodum & colis. Carrensis homo suafissimus, incisiones interpretatur literas. Id quod probat carmine Nafonis: Verbaque correctis incidere talia ceris. Duplices sunt apud Hebræos. Hoc est duplici figura: Nam eaph in principio medioque dictionis scribitur hac forma א, in fine hac ה. Mem in fine hoc modo מ, alibi sic נ. Nun in fine notatur hoc pacto ן, in alijs locis sic ך. Phe in calce hanc habet figuram פ, in cæteris hanc ף. Sade in fine pingitur hoc typo ץ, alijs in locis hoc ן. Malachim Dibre haIomim.] Id est, regum ac uerba dierum. הךך melech, rex, דבר dabar, uerbum. יום iom, dies. Cum Cinoth.]

Cinoth lamentationes. Vocatur Bresith. נחמה id est, in principio. Hanc uocem Hilarius ait tria significare Hebræis, in principio, in capite, & in filio. Notant enim librum primis uocibus uel de liber incipit. Secundus uelle smoth. שמחה id est, & hæc sunt nomina. Nam id exordium Exodi. Cæterum εφοδος exitus Latinis. Tertius Vajkra. ויקרא id est, & uocauit. Sic enim incipit Leuiticus. Quartus Vaedabber. וידבר & locus est. Hoc initium libri Numerorum. Quintus Ellehabbarim. וילחם hac sunt uerba. His uerbis exordium Deuteronomium. Porro εὐαγγελίου Græcis perinde sonat, quasi dicas secunda lex, aut posterior lex. Qui apud illos uocatur There asar. תרה אסר id est, duodecim. Nam There duo sunt, & asar decem. Tertius ordo hagiographia possidet. εὐαγγέλιον id est, sancta scripta, siue sanctorum scripta, quæ proximæ sint auctoritatis: cum illa tribuantur Deo, hæc sanctis. Quinque incisionibus. Id est distinctionibus, quas Græci uocant τμήματα, nos uulgo partes. Quæ illi parabolas. παραβολὰ similitudo siue collatio, ut Cicerō uertit, à παραβάλλω consero, cum sententia metaphoræ inuolucro conuestitur. Eam Hebræi uocant misle, מילה. Quartus ecclesiasten. ἐκκλησιαστής Græce concionator, hoc est qui loquitur apud populum, à nomine ἐκκλησία concio, unde ἐκκλησιαστέω, & hinc uerbale nomen ecclesiastes. Hebræis dicitur חזקוני coeleth. Quem titulo Sirhasirim. שיר שיר cantio, שיר שיר Sirim cantionum, ut exitum canticum intelligas iuxta proprietatem Hebræi sermonis. Quod significantius chronicō.]

χρονος tempus, χρονία uocant Græci quæ Latini annales, cum res digesta temporibus recenserent. Apud nos Paralipomenon. παραλειποναιων id est, omissorum. Est hoc titulo liber Xenophon-tis. Quasi galeatum principium. Opino quod in summis malis, & in capite poni soleat galea. Tobias & pastor. Tobias extat, Pastor nuper emerfit in lucem. Ex ipsa phrasi. Id est dictione, siue genere sermonis. φράσις dico, φράσις dicitio, hoc est, quicquid ad instructam orationem pertinet. Vide lector, ut Hieronymus styli argumento potissimum colligit, librum non esse Hebræum. Sunt enim qui styli iudicio parum tribuunt. Vel paraphrassen si ingratas. Paraphrasis est interpretandi genus liberius, cum à uerbis auctoris disceditur, & ita sententia redditur, ut aliquid addas & de tuo, nonnulla dilucidius dicas, quædam exponens interim, ut Themistius Paraphrastes erat Aristotelis.

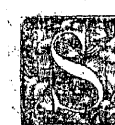
Æstimes coniectorem. Coniectores, diuinorum genus est, qui ex coniecturis futura quædam aut arcana proferunt. Preciosissima fidei myrrha. Quum exemplaria consentirent, non ausus sum immutare scripturam, tamen si sensus uidebatur absurdus. Quando enim factum est, ut aliquis ungeret caput hominis uisui myrrha? Sed quidam codices ansam dederunt diuinandi id quod arbitrator ab Hieronymo fuisse scriptum. In quodam enim legitur myro. Id cum nihil significaret, alius uertit in myrra. Unde nihil dubitandum est, quin Hieron. scripserit, myro, μύρω, id est, unguento. Allusit enim ad muherem quæ effudit alabastrum unguenti preciosi in caput Domini discumbentis. Et euangelica uoce delectatus, maluit dicere μύρω, quam unguento: tum Græca uox aptior est. Nam Latinis unguentis oblinuntur & scabiosi: sed Græcis μύρω non dicitur nisi fragrans & aromaticum.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

In nonnullis codicibus ex fragmentis primæ præfationis cuius initium: Tantus ac talis: & hæc est stola, nescio quis unam confluauerat præfationem, & artifex connexuerat per sed interiectum.

HIERONYMI IN LIBRVM PARALIP. PRÆFATIO.

Septuaginta interpretum pura, & ut ab eis in Græcū uersa est, æditio perma- neret, superflue me Chromati episcoporum sanctissime atque doctissime impel- leres, ut Hebræa uolumina Latino sermone transferre. Quod enim semel au- res hominū occupauerat, & nascentis ecclesiæ roborauerat fidem: iustum erat etiam nostro silentio cōprobari. nūc uero cū pro uarietate regionū, diuersa ferantur exem- plaria,

plaria, & germana illa antiquaque translatio corrupta sit atque uiolata: nostri arbitrij putas aut è pluribus iudicare quid uerū sit: aut nouum opus in ueteri opere cudere, illudentibusque Iudæis cornicum (ut dicitur) oculos configere. Alexandria & Aegyptus in Septuaginta suis Esychium laudat autorem. Constantinopolis usque Antiochiam Luciani martyris exempla- ria probat. Mediæ inter has prouinciæ, Palæstinos codices legunt, quos ab Origene elabo- ratos Eusebius & Pamphilus uulgauerunt. Totusque orbis hac inter se trifaria uarietate com- pugnat. Et certe Origenes non solum exempla composuit quatuor editionum: è regione sin- gula uerba describens, ut unus dissentiens, statim cæteris inter se consentientibus arguatur: sed quod maioris audaciæ est, in editione Septuaginta, Theodotionis editionem miscuit, asteriscis uidelicet designans, quæ minus fuerant, uirgulis quæ ex superfluo uidebantur ap- posita. Si igitur alijs licuit non tenere, quod semel susceperant, & post Septuaginta cellulas, quæ uulgo sine autore iactantur, singulas cellulas aperuere, hocque in ecclsijs legitur, quod Septuaginta nescierunt: cur me non suscipiant Latini mei, qui in uiolata editione ueteri, ita nouam cōdidit, ut laborem meum Hebræis, & quod his maius est, apostolis auctoribus com- probem? Scripsi nuper librum De optimo genere interpretandi, ostendens illa de euange- lio, Ex Aegypto uocauit filium meum: Et, Quoniam Nazareus uocabitur: Et, Videbunt in quem compunxerunt: Et illud apostoli: Quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, & nec in- cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus se: cæteraque his similia, in He- bræorum libris inueniri. Certe apostoli & euangelistæ, Septuaginta interpretes nouerant, & unde eis hæc quæ in Septuaginta interpretibus non habentur? Christus dominus nos- ter, utriusque testamenti conditor, in euangelio secundum Ioannem: Qui credit, inquit, in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent, aquæ uiuæ. Vtique scriptum est, quod saluator scriptum esse testatur. Vbi scriptum est: Septuaginta non habent: apocrypha nescit ecclesia. Ad Hebræos igitur reuertendum est: unde & dominus loquitur, & discipuli exem- pla præsumunt. Hæc pace ueterum loquor, & obrectatoribus meis tantum respondeo, qui canino dente merodunt, in publico detrahentes & legentes in angulis: iidem & accusato- res & defensores, cum in alijs probent quod in me reprobant: quasi uirtus & uitium non in rebus sit, sed cum auctore mutetur. Cæterum, memini editionem Septuaginta translatorum olim de Græco emendatam tribuisse me nostris, nec inimicum debere existimari eorum, quos in conuentu fratrum semper edissero. Et quod nunc Dibre haIomim: id est uerba die- rum interpretatus sum: idcirco feci: ut inextricabiles moras & syluam nominum, quæ scri- ptorum confusa sunt uitio, sensuumque barbariem, apertius & per uersuum cola digererem, & mihi metipsum & meis iuxta Ismeniam canens, si aures surdæ sunt cæterorum,

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Vra, & ut ab eis in Græcum. Tribuit non nihil animo Chromatis, apud quæ sciebat, san- ctam esse Septuaginta auctoritatem, nam aliàs aliter sentit de iisdem. Illudentibusque Iudæis cornicum, ut dicitur, oculos configere. Prouerbiū est apud Ciceronem & Macrobiū, dici solitū de ijs qui re uehementer ingeniosa prodita, efficiant ut cæteri nihil scire uideantur. Nam ante à Iudæis in huiusmodi rebus uelut oracula petebantur. At Hiero- nymus sua correctione præstitit, ut nihil iam opus esset illos cōsulere. Exemplaria composuit. Nonnulli codices habebant exempla. Ipsa uarietas mihi suspicionem facit legendum esse hexa- pla: quæ prodidit Origenes, ex diuersis editionibus. Canino dente. Idem dictus est genuinus, medius inter planos primores & molares. Peruersum cola. καλόν membrum, unde apparet singulos uersus singulis colis finiri solere. Iuxta Ismeniam. Ridiculum dictū, quod Hugo Car- rensis, siue quisquis alius is fuit, nam mihi subolet non unius hominis esse collectanea, ut in his ar- duis negocijs iuxta prouerbiū, ἀδελφός ἀδελφῶν ἔστιν, Ismenium fluuium facit, iuxta quem Orgia Bacchi solita sint celebrari. Aut si minus placet fluuius, ille philosophum facit è fluuiio, ni- mirum qua pollet auctoritate. Cæterum historiae meministi Val. Maximus libro Rerum memorabi- lium tertio, cap. vij. Antigenidas tibicen discipulo docto, sed parum populo grato: Mihi, inquit, cane & Musis, Ismeniam legendum est, non Ismenium.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

Ossendit uilem esse Geographiam ad diuinæ scripturæ cognitionē. Duos Paralipomenon li- bb 4. bros,

bro, qui apud Hebræos unus est, cum Iudæo quodam Tyberiadensi diligenter collatos restituit. Ex Hebræorum uoluminibus addita, stellulis prænotauerat: ab Septuaginta interpretibus adiecta, obeliscis signauerat.

AD DOMN. ET ROGAT. IN LIBRVM PARALIP. PRAEFATIO.

Vomodo Græcorum historias magis intelligunt, qui Athenas uiderint: & tertium Vergilij librum, qui à Troade per Leucaten, & Acrocerania ad Siciliam, & inde ad ostia Tyberis nauigauerint: Ita sanctam scripturam lucidius intuebimur, qui Iudæam oculis contemplatus sit: & antiquarum urbium memorias locorumque uel eadem uocabula, uel mutata cognouerit. Vnde & nobis curæ fuit cum eruditissimis Hebræorum hunc laborem subire: ut circumiremus prouinciam, quam uniuersæ Christi ecclesiæ sonant. Fateor enim mi Domnion & Rogatiane charissimi, nunquam me in diuinis uoluminibus proprijs uiribus credidisse: nec habuisse opinionem meam, sed ea etiam, de quibus scire me arbitrabar, interrogare me solitum: quanto magis de his, super quibus anceps eram? Denique cum à me nuper literis flagitassetis, ut uobis Paralipomenon Latino sermone transferrem, de Tyberide quendam legis autorem, qui apud Hebræos admirationi habebatur, assumpsit: & contuli cum eo à uertice (ut aiunt) usque ad extremum unguem: & sic confirmatus, ausus sum facere quod iubebatis. Libere enim uobis loquor. Ita in Græcis & Latinis codicibus hic nominum liber uitiolosus est: ut non tam Hebræa quam Barbara quædam & Sarmatica nomina coniecta arbitrandum sit. Nec hoc Septuaginta interpretibus, qui spiritu sancto pleni, ea quæ uera fuerunt transtulerant: sed scriptorum culpæ ascribendum, dum de emendatis in emendata scriptitant: & sæpe tria nomina, subtractis è medio syllabis, in unum uocabulum cogunt: uel è regione unum nomen propter latitudinem suam in duo uel tria uocabula diuidunt. Sed & ipsæ appellationes, non homines ut plerique existimant, sed urbes & saltus & prouincias sonant: & oblique sub interpretatione & figura eorum quædam narrantur historiae. De quibus in regnorum libro dicitur: Nonne ecce hæc scripta sunt in libro uerborum dierum regum Iudæ: Quæ usque in nostris codicibus non habentur. Hoc primum sciendum, quod apud Hebræos liber Paralipomenon unus sit, & apud illos uocatus Dibre haïomim, id est uerba dierum, qui propter magnitudinem apud nos diuisus est. Quod nonnulli etiam in Bruto Ciceronis dialogo faciunt: ut eum in tres partes fecerint, cum unus à suo autore sit editus. Deinde etiam illud attendendum: quod frequenter nomina, non uocabula hominum, sed rerum (ut dixi) significantias sonant. Ad extremum: quod omnis eruditio scripturarum in hoc continetur: & historiae quæ uel prætermissæ sunt in suis locis, uel perstrictæ leuiter, hic per quædam uerborum compendia explicentur. Orationum itaque uestrarum adiutus auxilio, nisi librum beneuolis placiturum: tamen inuidis discipulicium esse non ambigo. Optima enim quæque (ut ait Plinius) malunt continere plerique quam discere. Si quis in hac interpretatione uoluerit aliquid reprehendere, interroget Hebræos: suam conscientiam recolat: uideat ordinem textumque sermonis: & tunc nostro labori si potuerit detrahat. Vbicunque ergo asteriscos, id est, stellas, radiare in hoc uolumine uideritis: ibi sciatis de Hebræo additum quod in Latinis codicibus non habetur. Vbi uero obelus, transuersa scilicet uirga præposita est: illic signatur quid Septuaginta interpretes addiderint: uel ob decoris gratiam, uel ob spiritus sancti autoritatem: licet in Hebræis uoluminibus non legatur.

PRAEEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Vomodo Græcorum. Hieronymo non satis erat, nomina situsque locorum ex Geographorum libris habere cognita, nisi illustratis regionibus singula diligenter & oculis illustrasset. At hodie multis mei similibus theologis, fat est si tantum sciant nomina esse loci: quantum sunt qui ex loco nonnunquam pecudem reddant, tam supinus est huius partis contemptus. A Troade per Leucaten. Troas est ipsa regio, in qua erat urbs Troia, eadem dicta Illi & Teucris et Dardania. Leucates promontorium est Epitri, quæadmodum & Acrocerania, hinc dicta, quod ob celsitudinem crebro fulmine tangantur. Vel eadem uocabula. Et hinc ingentes nonnunquam tenebræ,

tenebræ, quod eidem loco saepenumero quaterna aut sena sunt uocabula, ueluti lebus, Salem, Hierusalem, Hierosolyma, Aelia, eiusdem urbis uocabula sunt. A uertice, ut aiunt, usque ad extremum unguem. Ita totum hominem proverbiali schemate significamus, à summo uertice capitis usque ad extremos unguis pedum. Et Sarmatica nomina. Sarmatæ barbarie sua nobiles olim erant, ut Thraces & Scythæ. Qui spiritu sancto pleni. Hoc Hieronymus Domnionis, ad quem scribit, animo tribuere uidetur. Nā aliās his diuersa scripsit, nec id uno sanè loco. Vbicunque ergo asteriscos. Quis hæc absque dolore legat, intelligens & Hieronymi uigilias, & nostram utilitatem in hac parte librariorum incuria perisse? Nam si quod hæc distinxit Hieronymus, nihil ad rem pertinebat: stultus fuerat oportet, qui in re infrugifera sudandum putarit. Sin id ad scripturæ diuinæ sinceritatem faciebat, imple fecerunt, qui notas huiusmodi sustulere de uoluminibus. Vel ob spiritus sancti autoritatem. Et hoc illorum affectibus ad quos scribit dedisse uidetur Hieronymus.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Duos Esdræ & Neemiæ libros probat, qui apud Hebræos unico uolumine continentur: tertium & quartum improbat.

HIER. AD DOM. ET ROGAT. IN ESDRAM ET NEEMIAM PRAEFATIO.

Trum difficilius sit facere quod poscitis, an negare, necdum statui. Nam neque uobis aliquid imperantibus abnuere sententiæ est, & magnitudo orationis imposita ceruices premit, ut ante sub falcendum sit, quam leuandum. Accedunt ad hoc inuidorum studia, qui omne quod scribimus, reprehendendum putant. Et interdum contra se conscientia repugnante publice lacerant, quod occulte legunt: intantum ut clamare compellar & dicere: Domine libera animam meam à labijs iniuis, & à lingua dolosa. Tertius annus est, quod semper scribitis atque rescribitis, ut Esdræ librum & Hester uobis de Hebræo transferam: quasi non habeatis Græca & Latina uolumina: aut quicquid illud est quod à nobis uertitur, non statim ab omnibus conspuendum sit. Frustra autem (ut ait quidam) niti, neque aliud fatigando, nisi odium quærere, extremæ dementiæ est. Itaque obsecro uos mi Domnion & Rogatiane charissimi, ut priuata lectione contenti, libros non efferatis in publicum: nec fastidiosis cibis ingeratis: uitetisque eorum supercilium, qui iudicare tantum de alijs, & ipsi facere nihil nouerunt. Si qui autem fratrum sunt quibus nostra non displicent, his tribuatis exemplar, admonentes ut Hebræa nomina (quorum grandis in hoc uolumine copia est) distincte & per interualla transcribant. Nihil enim proderit emendasse librum, nisi emendatio, librariorum diligentia conseruetur. Nec quenquam moueat, quod unus à nobis liber editus est: nec apocryphorum tertij & quarti libri somnijs delectetur: quia & apud Hebræos Esdræ & Neemiæ sermones in unum uolumen coartantur: & quæ non habentur apud illos, nec de uiginti quatuor senibus sunt procul abijcienda. Si quis autem Septuaginta uobis opposuerit interpretes: quorum exemplaria uarietas ipsa lacerata & inuersa demonstrat: nec potest utique uerum asseri quod diuersum est: mittite eum ad euangelia, in quibus multa ponuntur quasi de Veteri testamento, quæ apud Septuaginta interpretes non habentur, uelut illud: Quoniam Nazareus uocabitur: Et, Ex Aegypto uocaui filium meum: Et, Videbunt in quem compunxerunt: multaque alia, quæ latiori operi reseruamus: & quærere ab eo ubi scripta sint. Cumque proferre non potuerit: uos legite de his exemplaribus quæ nuper à nobis edita, maledicorum quotidie linguis confodiuntur. Sed ut ad compendium teniam: certe quod illaturus sum, æquissimum est: edidi aliquid quod non habetur in Græco: aut aliter habetur quam à me uersum est. Quid interpretem laniant? Interrogent Hebræos: & ipsi autoribus translationi meæ, uel arrogent uel derogent fidem. Porro aliud est si clausis, quod dicitur, oculis mihi uolunt maledicere: & non imitantur Græcorum studio ac beneuolentiam: qui post Septuaginta translatores iam Christi euangelio coruscante, Iudæos & Hebionitas legis ueteris interpretes, Aquilam uidelicet & Symmachum & Theodotionem, & curiose legunt, & per Origenis laborem in exaplois ecclesijs dedicauerunt. Quanto magis Latini grati esse deberent, quod exultantem cernerent Græciā à se aliquid mutuari. Primum enim magnorum sumptuum est & infinitæ difficultatis, exemplaria posse habere omnia: deinde etiam qui habuerint, & Hebræi sermonis ignari sunt, magis errabunt: ignorantes quis

quis è multis uerius dixerit. Quod etiam sapientissimo cuidam nuper apud Græcos accidit, e ut interdum scripturæ sensum relinquens, uniuersumque interpretis sequeretur errorem. Nos autem qui Hebrææ linguæ saltem paruum habemus scientiam, & Latinus nobis utcunque sermo nō deest: & de alijs magis possumus iudicare, & ea quæ ipsi intelligimus in nostra lingua promere. Itaque licet hydra sibilet, uictorq; Sinon incendia iactet: nunquam meū (iuuante Christo) silebit eloquium: etiam præcisa lingua balbutiet. Legant qui uolunt, qui nolunt abijciant. Euentilent apices, literas calumnientur. Magis uestra charitate prouocabor ad studium, quam illorum detractione & odio deterrebore.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Vitæque eorum supercilium.] Supercilium fastuosam arrogantiam dixit. Mire uero taxauit quorundam mores, qui uelut è sublimi pronunciant de scriptis aliorum tanq; Areopagita, neq; quicquam satis facit, cum ipsi neq; possint quicquam edere si uelint, neq; uelint si possint. Nec Apocryphorum tertij & quarti.] Mirum cū Hieronymus tertium & quartum Esdræ librum inter apocrypha numeret: & quod in eis scriptum est, somnia uocet: qui factum sit, ut idem nunc citra discrimen ullum legantur à nobis. Quæ latiori operi.] Nimirum libro De optimo genere interpretandi. Porro aliud est.] Eadem est sermonis forma, quam annotauimus in secunda præfatione. Clauis quod dicitur oculis.] Quod est Andabatarum, quemadmodū latius explicuimus in Chisladibus nostris in Prouerbio Andabata. Et Hebræonitas.] Hæreticos, semijudæos & semichristianos. Et per Origenis laborem in *Expositio*.] In quibusdam uetustis non erat in hexaplis, sed exaplis. Dedicauit ecclesijs dixit, quod Origenes ea admiscuit editioni quæ legebatur in ecclesijs. Itaque licet hydra sibilet.] In uetustis legimus, licet excetra sibilet. Victorq; Sinon.] Ruffinum opinor notat hoc hemistichio Vergiliano.

IN SEQUENTEM PRÆFATIONEM CENSURA.

Cum hic liber nec sit apud Hebræos, & inter hagiographa censeatur, autore Hieronymo, tamen à nobis inter præcipua receptus est.

HIERON. AD CHROMA. ET HELIO. IN TOBIAM PRÆFATIO.

Mirari nō desino exactiōnis uestre instantiam. Exigitis enim ut librum Chaldæo sermone conscriptum ad Latinum stylum traham: librum utique Tobie, quem Hebræi de catalogo diuinarum scripturarum secantes, his quæ hagiographa memorant manciparunt. Feci satis desiderio uestro, non tamen meo studio: Arguunt enim nos Hebræorum studia, & imputant nobis contra suum canonem, Latinis auribus ista transferre. Sed melius esse iudicans pharisæorum displicere iudicio, & episcoporum iusionibus deseruire, institi ut potui. Et quia uicina est Chaldæorum lingua sermoni Hebræico, utriusque linguæ peritissimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripui: & quicquid ille mihi Hebræicis uerbis expressit, hoc ego accito notario sermonibus Latinis exposui. Orationibus uestris mercedem huius operis compensabo, cum gratum uobis didicero, me quod iubere estis dignati compleffe.

SEQUENTIS PRÆFATIONIS CENSURA.

Non affirmat approbatum hunc in synodo Nicena, sed ait, legitur computasse. Subijcitur hoc loco aliud argumentum, sed indoctum & parum dignum Hieronymo, proinde non adiunximus.

HIERONYMI IN IVDITH PRÆFATIO.

A pud Hebræos liber Iudith inter hagiographa legitur, cuius autoritas ad roboranda illa quæ ad contentionem ueniunt minus idonea iudicatur. Chaldæo tamen sermone conscriptus, inter historias computatur. Sed quia hunc librum synodus Nicena in numero sanctarum scripturarum legitur computasse: acquieui postulationi uestre imò exactiōni: & sepositis occupationibus quibus uehementer artabar, huic unam lucubratiunculam dedi, magis sensum è sensu, quam ex uerbo uerbum transferens. Multorum codicum uarietatem uitiosissimam amputaui: sola ea quæ intelligentia integra in uerbis Chaldæis inuenire potui, Latinis expressi. Accipite Iudith uiduam castitatis exemplum: & triumphali laude, perpetuis eam præconijs declarate. Hanc enim non solum feminis, sed & uiris imitabilem dedit, qui castitatis eius remunerator uirtutem ei talem tribuit, ut inuictum omnibus hominibus uinceret, & insuperabilem superaret.

Librum

HIERONYMI IN LIBRUM HESTER PRÆFATIO.

Librum Hester, uarijs translationibus constat esse uitiatum, quem ego de archiuis Hebræorum releuans, uerbum è uerbo expressius transtuli. Quem librum editio uulgata lacinosissimè hinc inde uerborum sinibus trahit: addens ea quæ ex tempore dici poterant & audiri: sicut solitum est scholaribus disciplinis sumpto themate excogitare: quibus uerbis uti potuit qui iniuriam passus est: uel qui iniuriam fecit. Vos autem o Paula & Eustochium quoniam & bibliothecas Hebræorum studistis intrare, & interpretum certamina comprobastis, tenentes Hester Hebræicum librum, per singula uerba, nostram translationem aspiciete: ut possitis agnoscere menihil etiam augmentasse addendo, sed fideli testimonio simpliciter sicut in Hebræo habetur historiam Hebræicam Latinæ linguæ tradidisse. Nec affectamus laudes hominum, nec uituperationes expauescimus. Deo enim placere curantes, minas hominum penitus non timemus: quia Deus dissipat ossa eorum, qui hominibus placere desiderant: & secundum Apostolum, qui eiusmodi sunt, serui Christi esse non possunt. Rursum in libro Hester alphabetum ex minio usque ad thetali teram fecimus diuersis in locis: uolentes scilicet Septuaginta interpretum ordinem per hoc insinuare studioso lectori. Nos enim iuxta morem Hebræicum ordinem profequi etiam in Septuaginta editione maluimus.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Quem ego de archiuis Hebræorum reuelans.] Pro Reuelans, lege Releuans. Lacinosissimè hinc inde uerborum sinibus.] Flexuosa laxitas uestis non astricta, sed fluentis lacina dicitur. Sinus item flexus dicuntur. Rursum hic notas, quas ex minio addiderat Hieronymus, desideramus.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

Ostendit se bis uertisse Iob, semel iuxta editionem Septuaginta, additis obelis & asteriscis: at rursum ex Hebræis uoluminibus. Hæc utra sit, incertum est.

HIERONYMI IN LIBRUM IOB PRÆFATIO.

Ogor per singulos scripturæ diuinæ libros aduersariorū respondere maledictis, qui interpretationem meam reprehensionē Septuaginta interpretum criminantur, quasi non & apud Græcos Aquila, Symmachus & Theodotio, uel uerbum è uerbo, uel sensum è sensu, uel ex utroque commixtum & medie temperatum genus translationis expresserint: & omnia ueteris instrumenti uolumina Origenes obelis asteriscisque distinxerit: quos uel additos uel de Theodotione sumptos, translationi antiquæ inseruit: probans defuisse quod additum est. Discant igitur obrectatores mei recipere in toto, quod in partibus susceperunt: aut interpretationem meam cum asteriscis suis radere. Neque enim fieri potest, ut quos plura intermisisse susceperint: nō eosdem etiam in quibusdam errasse fateantur: præcipue in Iob, cui si ea quæ sub asteriscis addita sunt subtraxeris, pars maxima detruncabitur: & hoc duntaxat apud Græcos. Cæterum apud Latinos ante eam translationem, quam sub asteriscis & obelis nuper edidimus: septingenti ferme, aut octingenti uersus defuerunt: ut decurtatus & laceratus corrosusque liber, sordiditatem sui publice legentibus præbeat. Hæc autem translatio nullum de ueteribus sequitur interpretem, sed ex ipso Hebræico Arabicoque sermone, & interdum Syro, nunc uerba, nunc sensus, nunc simul utrunque resonabit. Obliquus enim etiam apud Hebræos totus liber fertur & lubricus: & quod Græci thetorens uocat eschematismenos: dum qui aliud loquitur, aliud agit: ut si uelis anguillam uel murænam strictis tenere manibus, quanto fortius presseris, tanto citius elabitur. Memini me ob intelligentiam huius uoluminis Lyddeum quendam præceptorem, qui apud Hebræos primus haberi putabatur, non paruis redemisse nummis: cuius doctrina an aliquid profecerim, nescio. Hoc unum scio, non potuisse me interpretari, nisi quod ante intellexeram. A principio itaque uoluminis usque ad uerba Iob apud Hebræos prosa oratio est. Porro uerbis Iob in quibus ait: Pereat dies in qua natus sum: & nox in qua dictum est, conceptus est homo: usque ad eum locum, ubi ante finem uoluminis scriptum est: Idcirco ipse me reprehendo & ago penitentiam in fauilla & cinere: hexametri uersus sunt, dactylo spondeoque curreres, & propter linguam

linguæ idioma crebro recipientes & alios pedes, non earundem syllabarum, sed eorundem temporum. Interdum quoque rhythmus ipse dulcis & tinnulus fertur numeris pedum solutis. Quod metrici magis quam simplex lector intelligunt. A supradicto autem uersu usque ad finem libri, paruum comma quod remanet, prosa oratione contextitur. Quod si cui uideatur incredulum, metra scilicet esse apud Hebræos: & in morem nostri Flacci, Græciq; Pindari & Alcæi & Sapphus, uel Psalterium, uel Lamentationes Hieremiæ, uel omnia ferme scripturarum Cantica comprehendit: legat Philonem, Iosephum, Origenem, Cæsariensem Eusebium, & eorum testimonio me uerum dicere comprobabit. Audiant quapropter canes mei, idcirco me in hoc uolumine laborasse: non ut interpretationem antiquâ reprehenderem, sed ut ea quæ in illa aut obscura sunt, aut omissa, aut certe scriptorū uitio deprauata: manifestiora nostra interpretatione fierent: qui & Hebræorum sermonem ex parte didicimus, & in Latino penè ab ipsis cunabulis inter grammaticos & rhetores & philosophos detriti sumus. Quod si apud Græcos post septuaginta editionem iam Christi euangelio coruscate, Iudeus Aquila & Symmachus ac Theodotio Iudaizantes hæretici sunt recepti, qui multa mysteria saluatoris subdola interpretatione cælarūt: & tamen *ἐσαπλοῖς* habentur apud ecclesias, & explanantur ab ecclesiasticis uiris: quanto magis ego Christianus & de parentibus Christianis natus, & uexillum crucis in mea fronte portās: cuius studium fuit omissa repetere, deprauata corrigere, & sacramenta ecclesiæ puro & fidei aperire sermone, uel à fastidiosis uel à malignis lectoribus non debeo reprobare. Habeant qui uolunt ueteres libros uel in membranis purpureis, auro argentoq; descriptos: uel uncialibus (ut uulgo aiunt) literis onera magis exarata quam codices, dummodo mihi meisq; permittant pauperes habere schedulas, & non tam pulchros codices quam emendatos. Vtraque autem editio & Septuaginta iuxta Græcos: & mea iuxta Hebræos in Latinum meo labore translata est. Eligat unusquisque quod uult, & studiosum me magis quam maleuolum probet.

PRAECEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Vesperint. Lege perspexerint. Nam ipsæ uerbis utitur Tomo secundo aduersus Rufinum: Neq; enim fieri potest, ut quos plura intermisisse perspexerint. Schematis. Scribendum *ἰζηματισμῶν*, id est figuratum, quod non sit simplex oratio. Carenis, ut hoc risus gratia notem obiter, exponit uocem dictam à schema & mene, citans cantatorem nescio quem, qui dixerit legendum esse, cacos fallotronmenos: à cacos malus, allotrion alienum, & mene defectus. Eamus nunc, & hos autores dignos existimemus qui legantur. Et Alcæi & Sappho. Sapphus legendum est, non Sappho: sicut à Dido, Didus. Vncialibus, ut uulgo aiunt. Vncialibus, hoc est magnis: nam uncia non solum ad pondus & ad numerum, uerum & ad mensuram pertinet. Nonnulli codices habebant initialibus: quod primores literæ soleant esse maiores & inauratæ nonnunquam. Et studiosum me. Refragantibus licet exemplaribus, ipse sensus admonet pro me, legendū se. Deprecatur enim malitiæ crimē apud eos, quibus non placet ipsa uersio, qui si minus probat euentū, tamē studiū & conatū probare debent.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Hæc est præfatio in Iob Septuaginta uersum, sed additis notulis. Additur & tertia præfatio, cuius initium, In terra quidem: quæ non est Hieronymi.

ALIA PRAEFATIO.

I aut fiscellam iunco texerem, aut palmarum folia complicarem, ut in sudore uultus mei comederem panem: & uentris opus sollicita mente pertractarem, nullus morderet, nemo reprehenderet. Nunc autem, quia iuxta sententiam saluatoris, uolo operari cibum qui non perit: & antiquam diuinorū uoluminum uiam sentibus uirgultisq; purgare, error mihi geminus infligitur: corrector uitiorum, falsarius dicor: & errores non auferre, sed serere. Tanta est enim uetustatis consuetudo, ut etiam confessi plerisq; uitia placeant, dum magis pulchros habere uolunt codices quam emendatos. Quapropter o fratres dilectissimi, unicum nobilitatis & humilitatis exemplar: pro flabello, calathis, sportellisq; munusculis monachorum, spiritalia hæc & mansura dona suscipite, ac beatum Iob, qui adhuc apud Latinos iacebat in stercore, & uermibus scatebat errorum, integrum immaculatumq; gaudete. Quomodo enim post probationē atq; uictoriam duplicia

duplicia sunt ei uniuersa reddita: ita ego in lingua nostra (ut audacter loquar) feci eum habere quæ amiserat. Igitur & uos & unumquemque lectorem solita præfatione commoneo: & in principijs librorum eadem semper annexens, rogo, ut ubi cunq; præcedentes uirgulas uideritis, sciatis ea quæ subiecta sunt in Hebraicis uoluminibus non haberi. Porro ubi stellæ imago præfulserit, ex Hebræo in sermone nostro addita sunt. Necnon & illa quæ haberi uidebantur, & ita corrupta erant ut sensum legentibus tollerent: orantibus uobis magno labore correxi: magis utile quid ex ocio meo ecclesijs Christi uenturum ratus, quam ex aliorum negotio.

HIERONYMI IN PROVERBIA SALOMONIS PRAEFATIO.

Vngat epistola quos iungit sacerdotium: imò charta non diuidat, quos Christi necit amor. Commentarios in Osee, Amos & Zachariam, Malachiam quoq; poscitis: scripsisse, si licuisset præ ualitudine. Mittitis solatia sumptuum: notarios nostros & librarios sustentatis, ut uobis potissimum nostrum defudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba diuersa poscentium: quasi aut æquum sit me uobis euentibus, & alijs laborare: aut in ratione dati & accepti, cuiquam præter uos obnoxius sim. Itaq; longa ægrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem: & apud uos mutus essem, tridui opus nomini uestro consecraui, interpretationem uidelicet trium Solomonis uoluminum: Misle, quod Hebræi parabolas, uulgata autem editio prouerbia uocat: Coeleth, quem Græce Ecclesiasten, Latine concionatorem possumus dicere: Sir hasrim, quod in lingua nostra uertitur Canticum canticorum, fertur & panæretos Iesu filij Sirach liber: & alius pseudepigraphus, qui sapientia Solomonis inscribitur. Quorum priorem Hebraicum reperi, non ecclesiasticum ut apud Latinos, sed parabolas prænotatum. Cui iuncti erant Ecclesiastes & Canticum canticorum: ut similitudinem Solomonis non solum numero librorum, sed etiam materiā genere cōæquaret. Secundus apud Hebræos nusquam est, quin & ipse stylius Græcam eloquentiam redolet: & nonnulli scriptorum ueterum hunc esse Iudæi Philonis affirmant. Sicut ergo Iudith & Tobie & Machabæorum libros legit quidem ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas non recipit: sic & hæc duo uolumina legat ad ædificationē plebis, non ad autoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Si cui sanè Septuaginta interpretum magis editio placet, habet eam à nobis olim emendatam. Neq; enim noua sic cudimus, ut uetera destruamus. Et tamen cum diligentissime legerit: sciat magis nostra scripta intelligi, quæ non in tertium uas transfusa coacuerint: sed statim de prælo purissimæ commendata testæ, suum saporem serauerint.

SCHOLIUM.

Fertur & panæretos. *ἰραναγῆτος*, id est, eximius ac præcipuus.

HIERONYMI IN LIBRVM ECCLESIASTEN PRAEFATIO.

Emini me ante hoc ferme quinquennium cum adhuc Romæ essem, & ecclesiasten sanctæ Blefillæ legerem, ut eam ad contemptū mundi huius prouocarem: & omne quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo: rogatum ab ea ut in morem commentarioli obscura quæq; differerem: ut absque me possit intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in prociectu nostri operis subita morte subtracta est: & ubi non meruimus o Paula & Eustochium talem uitæ nostræ habere consortem: tantoq; uulnere tunc percussus obmutui, & nunc in Bethlehem positus, angustiore uidelicet ciuitate, & illius memoriæ & uobis reddo quod debeo: hoc breuiter admonens, quod nullius autoritatem sequutus sum: sed de Hebræo transferens, maxime Septuaginta interpretum consuetudini me coaptavi, in his duntaxat quæ non multum ab Hebraicis discrepabant. Interdum Aquilæ quoq; & Symmachi & Theodotionis recordatus sum: ut nec nouitate nimia, lectoris studium deterrerem: nec rursus contra conscientiam meam, fonte ueritatis omisso, opinionum riuulos consecrarem.

SEQUENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Uersibus esse descriptos. Et prosæ orationis esse uersus hinc liquet: nec enim omnis uersus est carmen. Per cola & commata. Id est, per membra & incisa.

AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM IN TRANSLATIONEM
Esaiæ ex Hebraica ueritate, præfatio.

Nemo cum prophetas uersibus uiderit esse descriptos, metro eos existimet apud Hebræos ligari, & aliquid simile habere de psalmis & operibus Solomonis: sed quod in Demosthene & in Tullio solet fieri, ut per cola scribantur & commata: qui utique prosa & non uersibus conscripserunt: nos quoque utilitati legendi & interpretati, interpretationem nouam nouo scribendi genere distinximus. Ac primum de Esaiâ sciendum, quod in sermone suo disertus sit, quippe uir nobilis & urbana eloquentia: nec habens quicquam in eloquio rusticitatis admixtum: unde accidit ut præ cæteris florem sermonis eius, translatio non potuerit conseruare. Deinde etiam hoc adiciendum, quod non tam propheta dicendus sit quam euangelista. Ita enim uniuersa Christi ecclesiæ mysteria ad liquidum prosequutus est: ut non putes eum de futuro uaticinari, sed de præteritis historiam texere. Vnde consilio noluisse tunc temporis Septuaginta interpretes, fidei suæ sacramenta perspicue ethnicis prodere: ne sanctum canibus, & margaritas porcis darent. Quæ cum hanc editionem legeritis, ab illis animaduertetis abscondita. Nec ignoro quantum labor sit prophetas intelligere: nec facile quempiam posse iudicare de interpretatione, nisi intellexerit quæ legerit: nos quoque patere moribus plurimorum, qui stimulantem inuidia, quod consequi non ualent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammam mitto manum: & nihilominus hoc a fastidiosis lectoribus precor, ut quomodo Græci post Septuaginta translators Aquilam & Symmachum & Theodotionem legunt, uel ob studium doctrinæ suæ, uel ut Septuaginta magis ex collatione eorum intelligant: sic & isti saltem unum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius & postea despiciant, ne uideantur non ex iudicio, sed ex odij præsumptione ignorata damnare. Prophetauit autem Esaiâs in Hierusalem & in Iudæa, nec dum tribubus in captiuitatem ductis: ac de utroque regno nunc commixtum, nunc separatim textit oraculum. Et cum interdum ad præsentem respiciat historiam: & post Babyloniam captiuitatem reditum populi significet in Iudæam: tamen omnis eius cura de uocatione gentium, & de aduentu Christi est. Quem quanto plus amatis & Paula & Eustochium, tanto magis ab eo petite: ut pro obrectatione præsentis, quæ me indefinenter æmulis laniant, ipse mihi mercedem restituat in futuro: qui scit me ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, ne Iudæi de falsitate scripturarum ecclesijs eius diutius insultarent.

SEQUENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIUM.

Hieremias propheta. Et in hoc bona pars Hieronymiani laboris intercidit, nec uersuum manet distinctio, nec distinctio uisionum. Et Baruch additus est, quem ille prætermiserat.

HIERONYMI IN HIEREMIAM PRAEFATIO.

Hieremias propheta, cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Hebræos Esaiæ & Osæ, & quibusdam alijs prophetis uidetur esse rusticior, sed sensibus par est: quippe qui eodem spiritu prophetauerit. Porro simplicitas eloquij, a loco ei in quo natus est, accidit. Fuit enim Anathotites, qui est usque hodie uicius, tribus ab Hierosolymis distans milibus: sacerdos ex sacerdotibus, & in matris utero sanctificatus, uirginitate sua euangelicum uirum Christi ecclesiæ dedicans. Hic uaticinari exorsus est puer, & captiuitatem urbis atque Iudææ non solum spiritu, sed & oculis carnis intuitus est. Iam decem tribus Israel Assyrii in Medos transfulerant: iam terras earum coloniæ gentium possidebant. Vnde in Iuda tantum & in Benjamin prophetauit: & ciuitatis suæ ruinas quadruplici planxit alphabeto: quod nos mensura metri, uersibusque reddidimus. Præterea ordinem uisionum, qui apud Græcos & Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus. Librum autem Baruch notarij eius, qui apud Hebræos nec legitur nec habetur, prætermisimus: pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes: quibus me necesse est, per singula opuscula respondere. Et hoc patior, quia uos me cogitis. Cæterum ad compendium mali rectius fuerat modum furori eorum, silentio meo ponere, quam quotidie non ui aliquid scriptitantem, inuidorum insaniam prouocare.

EZE-

Ezechiele propheta cum Ioaachim rege Iudæa captiuus ductus est in Babylonem, ibique his qui cum eo capti fuerant, prophetauit, poenitentibus quod ad Hieremiam uaticinium se ultro aduersarijs tradidissent: & uiderent adhuc urbem Hierosolymam stare, quam ille casuram esse prædixerat. Tricesimo autem ætatis suæ anno, & captiuitatis quinto, exorsus est ad concaptiuos loqui. Et eodem tempore, licet posterior, hic in Chaldæa, Hieremias in Iudæa prophetauerunt. Sermo eius nec satis disertus, nec admodum rusticus est, sed ex utroque medie temperatus. Sacerdos & ipse fuit, sicut Hieremias: principia uoluminis & finem magnis habens obscuritatibus inuoluta. Sed & uulgata eius editio non multum distat ab Hebraico. Vnde satis miror, quid causæ extiterit, ut si eosdem in uersis libris habemus interpretes, in alijs eadem, in alijs diuersa transfulerint. Legite igitur & hunc iuxta translationem nostram: quoniam per cola scriptus & commata, manifestiorem legentibus sensum tribuit. Si autem amici mei & hunc subsannauerint, dicite eis, quod nemo eos compellat ut scribant. Sed uereor ne illud eis eueniat, quod Græce significantius dicitur, ut uocentur phagolædori, quod est manducantes senecias.

PRAEDECEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Muocentur phagolædori. Non paulo facilius est docere scripturam hanc non caremendo, quam restituere quod deprauatum est. Primum si *φαιολοιδωροι* compositum est ex *φάγειν* & *λοιδωρία*, ne cõsistat quidem cõpositio: nec enim dicimus *φαιολωροι*, sed *λωροφάγοι*. Iam quod adiectum est, quod est manducantes senecias, palam est ab Hieronymo non fuisse ascriptum, sed ab alio quopiam Græce perito, qui subito quod scriptum offendit, uertit ut cunq;. Deinde scriba quispiam ex cõuictijs fecit senecias. Pudet enim referre quid hic nugentur interpretes de senecijs: quibus senecia in plures uertitur formas quam apud poetas Empusa. Senecia immundum est animal, senecia labium senis, senecia rubrum illud quod est sub aure piscis: sic enim illi loquuntur: senecia labia corrosa, senecia illusa piscium, quod equidem quid sit non intelligo: senecia saliuâ defluens per genas, quasi uero ex oculis defluat saliuâ. Verum his nihil inter est inter mentum & genam, imò ne inter uentrem quidem & caput. Senecia mus est, sed immundus: senecia herba est. At quanto simplicius erat dicere, nescio, quam ad hunc nugari modum? Nam quod Plinius meminit herbe senecionis, quæ Græce dicitur *ερίων*, non uideo quid pertineat ad *λοιδωρία*, quæ uox & ipsa Græca est. Proinde quod unum licet, quando quidem exemplaria uetusta nihil opitulantur, cõsilio scriptum fuisse *φαιολοιδωροι*, quibus studio est calumniari & carpere, uelut id suo morbo faciant, non merito aliorum.

DIVI HIERONYMI IN DANIELEM PRAEFATIO.

Danielem prophetam, iuxta Septuaginta interpretes, domini saluatoris ecclesiæ non legunt, utentes Theodotionis editione: & hoc cur acciderit, nescio. Siue quia scribitur in *Βιβλίο* quibusdam proprietatibus a nostro eloquio discrepat: noluerunt Septuaginta, interpretes eadem linguæ lineas in translatione seruare, siue sub nomine eorum ab alio, nescio quo, non satis Chaldæam linguam sciente, editus est liber: siue aliud quid causæ extiterit ignorans: hoc unum affirmare possum, quod multum a ueritate discordet, & recto iudicio repudiatus sit. Sciendum quippe est Danielem maxime & Esdras Hebraicis quidem literis, sed Chaldæo sermone conscriptos & unam Hieremias pericopen, Iob quoque cum Arabica lingua plurimam habere societatem. Denique & ego adulescentulus post Quintiliani & Tullij lectionem ac flores rhetoricos, cum me in lingua huius pistrinum reclusissem: & multo sudore, multoque tempore uix cepissem anhelantia stridentiaque uerba resonare: & quasi per cryptam ambulans, rarum desuper lumen aspicerem, impegi nouissime in Danielem: & tanto tædio affectus sum, ut desperatione subita, omnem laborem ueterem uoluerim contemnere. Verum adhortante me quodam Hebræo, & illud mihi crebrius in sua lingua ingerente, labor omnia improbus uincit: qui mihi uidebar sciolus inter Hebræos, ceppi rursus esse discipulus Chaldaicus. Et ut uerum fatear, usque ad presentem diem magis possum sermonem Chaldaicum legere & intingere quam sonare. Hæc idcirco refero, ut difficultatem uobis Danielis ostenderem: qui apud Hebræos nec Susannæ habet historiam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis draconis fabulas, quas

Hier. 10. 3

cc 2 nos,

nos, quia in toto orbe dispersae sunt, uerum anteposito easque iugulante subiecit, ne uideretur apud imperitos magnam partem uoluminis detruncasse. Audiui ego quendam de praecipitoribus Iudaeorum cum Susanna derideret historiam: & a Graeco, nescio quo, eam diceret esse confictam, illud opponere, quod Origeni quoque Africano opposuit, etymologiae has ἀπὸ τῆς ὄλης ὄλησθαι, uel ἀπὸ τῆς πύλης πύλωσθαι, de Graeco sermone descendere. Cuius rei nos intelligentiam nostris hanc possumus dare: ut uerbi gratia, dicamus, de arbore ilice dixisse eum, ilico pereas: & a lentisco, in lentem te comminuat angelus: uel non lente pereas, aut lentus, id est flexibilis ducaris ad mortem: siue aliud quid ad arboris nomen conueniens. Deinde tantum fuisse oculi, tribus pueris caullabatur, ut in camino aestuantis incendijs metro luderent, & per ordinem ad laudem Dei omnia elementa prouocarent. Aut quod miraculum diuinaeque aspirationis indicium, uel draconem interfectum ossa picis, uel sacerdotum Belis machinas deprehensas: quae magis prudentia solertis uiri, quam prophetae essent spiritu perstratae. Cum uero ad Habacuc ueniret, & de Iudaei in Chaldaeam raptum discophorum lecitaret, quae rebat exemplum, ubi legisset in toto ueteri testamento, quinquam sanctorum graui uolasse corpore: & in puncto horae tanta terrarum spacia transisse. Cui cum quidam e nostris satis ad loquendum promptulus, Ezechielem adduxisset in medium: & diceret eum de Chaldaea in Iudaeam fuisse translatum, risit hominem: & ex ipso uolumine demonstrauit Ezechielem in spiritu se uidisse transpositum: Denique & Apostolum nostrum, uidelicet ut eruditum uirum, & qui legem ab Hebraeis didicisset, non fuisse ausum affirmare se raptum in corpore, sed dixisse: Siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit. His & talibus argumentis apocryphas in libro ecclesiae fabulas arguebat. Super quare lectoris arbitrio iudicium derelinquens, illud admoneo, non haberi Daniele apud Hebraeos inter prophetas, sed inter eos, qui hagiographa conscripserunt. In tres siquidem partes omnis ab eis scriptura diuiditur: in legem, in prophetas, & in hagiographa, id est, in quinque, & octo, & in undecim libros: de quo non est huius temporis differere. Quae autem ex hoc propheta, imo contra hunc librum Porphyrius obicit: testes sunt Methodius, Eusebius & Apollinarius, qui multis uersuum milibus eius uerborum respondentes, nescio an curioso lectori satisfecerint. Unde obsecro uos o Paula & Eustochium, fundatis pro me ad dominum precibus: ut quamdiu in hoc corpusculo sum, scribam aliquid gratum uobis, utile ecclesiae, dignum posteris. Praesentium quippe iudicij oblatrantium non satis moueor, qui in utranque partem aut amore labuntur aut odio.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Unam Hieremiae pericopen.] Απὸ τοῦ Ἱερεως, refeco, q̄ ea pars refecta sit ad relatio. cor-1
pore prophetiae. Quae ad Hieremiam.]

AA. 3 ctura

Discophorum.] Δισκοφορον, quod discum adferret.

IN SEQUENTEM PRÆFATIONEM SCHOLIA.

Et Osee synchronon Esaiæ.] σύγχρονος qui isdem uixere temporibus, quasi dicas contemporaneos. Extrema prophetarum minorum argumenta decerpta sunt ex epistola, Frater Ambrosius.

HIERO-

Non est idem ordo duodecim prophetarum apud Hebraeos, qui est apud nos. Unde secundum id quod ibi legitur, hic quoque dispositi sunt. Osee commati-
cus est, & quasi per sententias loquitur. Iohel planus in principijs, in fine obscurior: & usque ad Malachiam habent singuli proprietates suas, quem Esdras scribam legisque doctorem Hebraei autumat. Et quia longum est nunc de omnibus dicere, hoc tantum uos o Paula & Eustochium admonitas uolo: unum librum esse duodecim prophetarum, & Osee synchronon Esaiæ: Malachiam uero Aggei & Zachariae fuisse temporibus. In quibus autem tempus non praesertur in titulo, sub illis eos regibus prophetae, sub quibus & hi qui ante eos habent titulos, prophetauerunt.

Cetera in minores prophetas argumeta, partim quod nihil habeant difficultatis, partim quod ex prima decerpta sint epistola, nonnullis etiam incertum autorem praesertibus, non curauimus adhaerere.

HIERONYMI IN IOHELEM PRÆFATIO.

Sanctus Iohel apud Hebraeos post Osee ponitur. Et sicut ibi sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur uaticinium, uel quae Samaria uel Israel saepe memorantur: sic in hunc prophetam omne quod dicitur, ad tribum Iuda & ad Hierusalem pertinere credendum est: & nullam omnino Israelis, id est, decem tribuum in hoc fieri mentionem. Tempora quoque quibus prophetauit, eadem debemus accipere, quae in Osee legimus, in diebus Oziae, Ioathan & Achaz, & Ezechiae regum Iuda: & in diebus Hieroboam filij Ioas regis Israel. Porro factum esse sermonem domini, ad meritum eius refertur cui sit: non ad conditionem eius qui fieri dicitur, ut alibi legimus: Dominus factus est mihi ad salutem. Auditus autem in scripturis sanctis non est iste qui ad aures sonat, sed qui corde percipitur: iuxta illud quod dominus loquitur in euangelio: Qui habet aures audiendi, audiat. Quod autem dicitur Hebraice haazenu אָזְנוֹ, Graece ἰσχυροῦς, & Latine sonat, auribus percipite: proprie non aure, sed corde percipitur. Qui senes sunt & ceteros, audiunt spiritualiter: qui autem habitant in terra, appellanturque terreni, auribus percipiunt. Vbi utrumque autem haec duo uerba iuncta ponuntur, non ad simplicem tantum uerborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam pertinere intelligendum est. In Genesi Lamech loquitur ad uxores suas, Ada & Sella: Audite uerba mea uxores Lamech: auribus percipite sermones meos: quia uirum occidi in uulnus meum, & iuuenem in liuore meo. Et Esaias: Audite coeli, & auribus percipite terra.

HIERON. IN QUATVOR EVANGELIA AD DAMASVM PRÆFATIO.

Non opus me facere cogis ex ueteri, ut post exemplaria scripturarum toto orbe dispersa, quasi quidam arbiter sedeam: & quia inter se uariant, quae sint illa quae cum Graeca consentiant ueritate, decernam. Pius labor, sed periculosa praesumptio, iudicare de ceteris ipsum ab omnibus iudicandum: senis mutare linguam, & canescentem iam mundum ad initia retrahere paruulorum. Quis enim doctus pariter uel indoctus, cum in manus uolumen assumpserit: & a salua quam semel imbibit uiderit dispare quod lectitat: non statim erumpat in uocem, me fallarium, me clamitans esse facilem, qui audeam aliquid in ueteribus libris addere, mutare, corrigere. Aduersus quam inuidiam duplex causa me consolatur: quod & tu qui summus sacerdos es, fieri iubes: & uerum non esse quod uariet, etiam maledicorum testimonio comprobatur. Si enim Latinis exemplaribus fides est adhibenda, respõdeant quibus: tot enim sunt exemplaria penè quot codices. Sin autem ueritas est quaerenda de pluribus, cur non ad Graecam originem reuertentes, ea quae uel à uitiosis interpretibus male reddita: uel à praesumptoribus imperitis emendata peruersius, uel à librarijs dormitantibus aut addita sunt aut mutata, corrigimus? Neque uero ego de ueteri discepto instrumento, quod à Septuaginta senioribus in Graecam linguam uersum tertio gradu ad nos usque peruenit. Non quaero quid Aquila, quid Symmachus sapiant: quare Theodotion inter nouos et ueteres medius incedat. Sit illa uera interpretatio, quam apostoli probauerunt. De nouo nunc loquor testamento, quod Graecum esse non

Hier. to. 3

cc 3 dubium

dubium est, excepto apostolo Matthæo, qui primus in Iudæa euangelium Christi Hebraicis literis edidit. Hoc certe cum in nostro sermone discordat, & in diuersos riuulorum tramites ducit, uno de fonte quaerendum. Prætermitto eos codices, quos à Luciano & Hesychio nuncupatos paucorum hominum asserit peruersa contentio: quibus utique nec in toto ueteri instrumento post Septuaginta interpretes emendare quid licuit, nec in nouo profuit emendasse: cum multarum gentium linguis scriptura ante translata doceat falsa esse que addita sunt. Igitur hæc præfatio uincula pollicetur, quatuor tantum euangelia, quorum ordo est iste: Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes: codicum Græcorum emendata collatione: sed & ueterum nec quæ multum à lectionis Latinæ consuetudine discrepent. Ita calamo temperauimus, ut his tantum quæ sensum uidebantur mutare, correctis: reliqua manere pateremur ut fuerant. Canones quoque quos Eusebius Cæsariensis episcopus, Alexandrinum sequutus Ammonium, in decem numeros ordinauit: sicut in Græco habentur expressimus. Quod si quis de curiosis uoluerit nosse, quæ in euangelij uel eadem, uel uicina, uel sola sint, eorum distinctione cognoscat. Magnus siquidem hic in nostris codicibus error inoleuit, dum quod in eadem re alius euangelista plus dixit: in alio quia minus putauerint, addiderunt: Vel dum eundem sensum alius aliter expressit, ille qui unum è quatuor primum legerat, ad eius exemplum cæteros quoque existimauerit emendandos. Vnde accidit ut apud nos mixta sint omnia: & in Marco plura Lucæ atque Matthæi, rursum in Matthæo plura Ioannis & Marci, & in cæteris reliquorum quæ alijs propria sunt, inueniantur. Cum itaque canones legeris, qui subiecti sunt, confusionis errore sublato, & similia omnium scies, & singulis sua quæque restitues. In canone primo concordant quatuor, Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes. In secundo tres, Matthæus, Marcus, Lucas. In tertio tres, Matthæus, Lucas, Ioannes. In quarto tres, Matthæus, Marcus, Ioannes. In quinto duo, Matthæus, Lucas. In sexto duo, Matthæus, Marcus. In septimo duo, Matthæus, Ioannes. In octauo duo, Lucas, Marcus. In nono duo, Lucas, Ioannes. In decimo propria quique quæ non habentur in alijs ediderunt. Singulis uero euangelij ab uno incipiens usque ad finem librorum, dispar numerus accrescit. Hic nigro colore præscriptus, sub se habet alium ex minio discolorem numerum, qui ad decem usque procedens, indicat, prior numerus in quo sit requirendus. Cum ergo aperto codice (uerbi gratia) illud siue illud capitulum scire uolueris cuius canonis sit: statim ex subiecto numero doceberis: & recurrens ad principia, in quibus canonum est distincta congeries: eodemque statim canone ex titulo frontis inuento, illum quem quærebas numerum, eiusdem euangelistæ, qui & ipse ex inscriptione signatur, inuenies: atque è uicinis cæterorum tramitibus inspectis, quot numeros è regione habeant, annotabis: cum scieris, recurrens ad uolumina singulorum: & sine mora repertis numeris, quos ante signauerat, reperies & loca in quibus uel eadem uel uicina dixerunt. Sciendum tamen, ne quis ignarum ex similitudine numerorum error inuoluat, quod sicuti in subnotatione canonum distinctorum in canone quolibet tres euangelistæ bis, ter uel quater, aut etiam amplius eundem numerum per ordinem habuerint annotatum, & quartus econtrario, discrepantes, quod id tres illi in eo loco semel dixerint, quartus toties in corpore uoluminis sui ponat, quoties diuersi numeri in eius canone positi stant contra prædictorum numerorum continuatas similitudines. Item si in uno quolibet eorum aut etiam duobus, idem in canone numerus bis, ter, & quater, aut eo amplius reperiat in ordine collocatus, & dispare inueniantur in cæteris, dubium non erit, quin id quod illius illorum uel canonis numerus bis terque repetitum ab his in uolumine semel dictum esse ostendit, alter alteri uel eorum toties uno atque eodem sensu loquantur, quoties prætulerint in numerorum annotatione distantiam. Et hoc in omnium nouem canonum collatione seruabitur. Cæterum in decimo, quoniam propria singulorum tantummodo continentur, non potest contra id comparatio esse quod solum est. Opto ut in Christo ualeas, & memineris mei papa beatissime.

PRÆ-

A ANNOTATIONES IN HIERONYMVM SPARSIM ADIECTÆ.
PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

1 Senis mutare linguam. Cui ad omnia magis docilis est pueritia quam senectus, tum facillime linguam ætas arripit, quod seni difficillimum est. Vnde proverbium: Senex pistracus negligit ferulam. Et salua quam semel imbibit. Saluam appellat gustum & animi iudicium: metaphora sumpta à nutricibus, quæ præmansum cibum pueris in os inserunt, cui assueti, recusant ab alio præmansum. Nec omnino gustus est, nisi lingua contingat palatum interueniente salua. Quod Cæcilius in Epistola ad Rufinum.

[Handwritten notes in cursive script, likely a continuation of the text or commentary.]

Censura præfationis in Marcum.

Marcus Euangelista. Stylus arguit hanc præfationem non esse Hieronymi, licet eruditam esse fatear, sed è Græco translata apparere. Et coniectaneum est, Hieronymum unice præfatione fuisse contentum in quatuor Euangelia.

Censura præfationis in Lucam.

Lucas Syrus. De hac nemo dubitabit, quin è Græco sermone translata sit, qui uel illa legerit plane Græca, etiã cum sint Latina. Cui ideo post baptismum filij Dei à perfectione generationis in Christo completa, repetitum à principio natiuitatis humanæ potestas permittitur: ut requiritibus demonstraret in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid, introitu recurrentis in Deum generationis admisso indisparabilis Dei, &c. Quæro te lector, quis Græcus potuit dicere magis Græce, quam hic dixit Latinus.

Censura præfationis in Ioannem.

Hic est Ioannes. Nec hanc opinor esse Hieronymi. Argumenta cætera, quoniam nihil habent quod scholijs sit explicandum: deinde certum cuius sint, omisimus. Adiecit his uelut auctuarium, annotatiunculas aliquot in reliquis diuisi Hieronymi præfationes. Id quicquid est, quoniam lucro accedit, boni consules lector.

In præfatione secundi libri in Osee.

Amasinos ac Rabirios. Legendum arbitror, Amasinos ac Rabirios: nam Amasius Pollio fuit insensibilis ingenio Ciceronis. Subest autem tacita allusio, ad asinum & rabiem maledicentia: sentit enim de Rufino & eius fautoribus. Hydramque & scorpionem. Alludit ad fabulam Herculis, qui eodem tempore depugnauit aduersus hydram Lernæam, & cancerum qui hydræ uenerat auxilio. Alterum refert ad Rufinum, alterum ad Palladium eius adiutorem. Aduras cauterio. Alludit ad illud, quod Hercules igni Græco exusserit hydram, & scorpionem soleis obteruntur: nam cancer ille pedem Herculis momorderat, quem obruiuit excruciat dolore. Virens sylvia. Respexit ad Homerica collationem, qua genus hominum folijs arborum comparat, quod alijs defluentibus alia succedunt.

In præfatione Iohel.

Spiritalè nobis. Id est suffragatorum. Cæterum quid hoc ad uenena scorpionum? Nos in uetusto quodam exemplari, quod præbuerat bibliotheca monasterij sancti Blasij, scriptum reperimus Græcis ac Latinis literis Psyllea. constat autem Psyllos fuisse Libyæ populos: quibus hoc natura datum est, ut non solum ipsi non lædantur à serpentibus, uerum etiam ab alijs qui mori fuerint, uenenum exugant. Vnde Psyllea uocatur Pammachius, quod Psyllus, id est, Psyllum quendam agat, succurrens aduersus obtrektorum uenena.

In præfatione tertij libri Commentariorum in Amos.

Philoponotæus. Id est maxime industrijs & laboriosis, quod miro studio seruerent cognitionis diuinae. προσεφώνησα. Id est, promissi siue dedicauit. Vtitur hoc uerbo M. Tullius aliquoties in Epistola.

In præfatione in Micheam.

Ροπήλας cõtundere. Id est, Græce claua: atque id fuit Herculis gestamen, qui uicis hydræ multorum capitum.

Ex præfatione decimi libri in Esaiam.

In suo pure moriturum. Plerique codices habebant, in suo puluere. At ex fide uetustissimorum codicum restituumus pure, hoc est ueneno. Sic Horatius: Rupilius purus atque uenenum.

Ex præfatione duodecimi.

Milesias fabel. Milesias uocat molles ac lasciuas, id quod explicauit copiosissime politissimus Iulius Politianus in suis Miscell. & nos non nihil attingimus in proverbio: Domini hic Milesia. Grunni Corocottæ. Ridiculū fuit argumentum de testamento porci, quod hodie extat. Quale est & Plutarchi de Gryllo. Luscius Latinus. Hic fuit obtrektor Terentij, sub cuius nomine notat Rufinum.

Ex præfatione libri tertij in Hieremiam.

Per Alpinum canem. Alludit ad Cerberum, quem Hercules extraxit ab inferis: ex cuius spuma cauitibus

excepta natu est aconitu. Vnde & Alpinu uocat, qd illic sint maximi ac ferocissimi. Scotice gētis. Quæ humanis uescebatur carnibus. Sentit aut de Palladio, quæ Ruffinus subornarat in Hieronymu.

Percutiendus est clauo. Lege claua, ut accipias de claua Herculis, qui solus domuit Cerberum. Ex præfatione primi commentarij in Ezechielem.

Scorpiusq; inter Enceladum & Porphyrium. Velut anigmate notauit Ruffinu, & huius adiuto res. Enceladus & Porphyrius gigantes erant, aggressi Iouem deturbare celo: hi fulmine deiecti sub Ætina monte Siciliæ, quæ a figura triu promontorioru Trinacria dicta est, premuntur. Porro scorpius clam molitur perniciem. Et haud scio an recte alluserit ad Porphyrium philosophu, qui in Sicilia uixisse, & aduersus Christianos scripsisse legimus.

Ex præfatione Danielis. Quosdam uim uolens. Id est, querulos, & quibus nunquam fit satis: uerbum est frequens apud Lucianum.

HIERONYMO DAMASVS ROMANVS EPISCOPVS.

Ormientē te longo iam tempore, legentē potius q̄ scribentē, quæstiunculis ad te missis excitare disposui: non quo & legere nō debeas, hoc enim uelut quotidiano cibo alitur & pinguescit oratio: sed quo lectionis sit fructus iste si scribas. Itaq; quoniam & heri tabellario ad me remisso, nullas iam te epistolas habere dixisti: exceptis his, quas aliquando in eremo dictaueras, quasq; tota auiditate legi atq; descripsi: & ultro pollicitus es te furtiuis noctiu operis aliqua si uellem posse dictare, libenter accipio ab offerente quod rogare uoluerā, etiam si negasses. Neq; uero ullam pu to digniore disputationis nostræ confabulationem fore, q̄ si de scripturis sermocinemur inter nos: id est, ut ego interrogem, tu respondeas. Qua uita nihil puto in hac luce iucundius, quo animę pabulo omnia mella superantur. Quam dulcia (inquit propheta) gutturi meo eloquia tua super mel ori meo. Nam cum idcirco (ut ait præcipuus orator) homines a bestijs differamus, quod loqui possumus: qua laude dignus est, qui in ea re cæteros superat, in qua homines bestias antecellunt? Accingere igitur & mihi quæ subiecta sunt ediffere, seruans utrobicq; moderamen, ut nec proposita solutionē desiderent, nec epistola breuitatem. Fateor quippe tibi, eos quos mihi iam pridem Lactanti dederas libros, ideo non libenter lego: quia & plurimæ epistolæ in eis usq; ad mille spacia uersuum tenduntur, & raro de nostro dogmate disputant: quo fit, ut & legenti fastidium generet longitudo: & si qua breuia sunt, scholasticis magis sint apta quam nobis, de metris & regionum situ & philosophis disputantibus. Quid sibi uult, quod in Genesi scriptum est: Omnis qui occiderit Cain, septē uindictas exoluet. Si omnia Deus fecit bona ualde, quare Noe de mundis & immundis animalibus præcepit, cum immundum nihil bonū esse possit? Et in nouo testamento post uisionem quæ Petro fuerat ostensa dicenti: Absit Domine à me, quoniam commune & immundum nunquam introiuit in os meum: uox de celo respondit: Quod Deus mundauit, tu ne commune dixeris. Quir Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie filij Israel essent de Ægypto reuersuri, & postea Moyses scribit: Quinta autem progenie filij Israel exierunt de terra Ægypti: quod utiq; nisi exponatur, uidetur esse contrarium. Cur Abraham fidei suæ signum in circumcisione suscepit? Cur Isaac uir iustus, & Deo charus, non illi cui uoluit, sed cui noluit, deceptus errore benedixit?

SEQUENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

αὐτοχρησias ibi confestim. αὐτοχρησias, id est, ruditer, extempore, & impræmeditate rem tracto. Vnde & αὐτοχρησias aduerbium, tumultuante & ruditer. Propter hoc uerbum non intellectum, in plerisque codicibus aliquot uerba fuerant omissa, quæ ex peruetustis exemplaribus restituumus.

In quarto Pauli ad Romanos homo. Sic habent exemplaria pleraq; uerū pro homo reponenda sunt duo uerba: ad Romanos ἐξηγήσω τὸ μω, id est, enarrationu tomo, siue sectione. Nam quædam opuscula sua uocauit μω, quædam δμιλια. Antelatis itaq; problematibus. Id est, propositis in fronte quæstionibus. Id enim significat problema, πρόβλημα à πρὸ βάλω, propono.

Ex prima quæstione. Cataclysmum. Id est, inundationem siue diluuium, κατὰ κλυσμούς.

Ex secunda quæstione.

Ita transfudit. καὶ ὡς πλοῖον ἀνέβησαν οἱ φοιτῆται ἐπὶ τῆς ἀγύνης.

Hieronimus

Postquam epistolam tuæ sanctitatis accepi, confestim accito notario, ut exciperet imperari, quo ad officium præparato, quod eram uoce prompturus, antè mihi cogitatione pingebam. Interim tamen & ego linguam, & ille articulum mouebamus, cum subito Hebræus interuenit, deferens non pauca uolumina, quæ de synagoga quasi lecturus acceperat. Et ilico: Habes, inquit, quod postula ueras: meq; dubium & quid facerem nescientem, ita festinus exterruit, ut omnibus prætermisis ad scribendum transuolarem: quod quidem usq; ad præsens facio. Verum quia heri diacono ad me misso, ut tu putas epistolam, ut ego sentio commentarium te expectare dixisti, breuem responsonem ad ea desiderans, quæ singula magnorum uoluminum prolixitate indigent, αὐτοχρησias & ibi confestim disculsi, duabus tantu quæstiunculis prætermisis: non quo non potuerim & ad illas aliquid respondere, sed quod ab eloquentissimis uiris, Tertulliano nostro scilicet & Nouatiano, Latino sermone sint editæ: & si noua uoluerimus afferre, sit latius disputandum. Certe expecto quid placeat: utrum ne epistolari breuitate sententias tibi uelis digeri, an singulorum libros confici. Nam Origenes in quarto Pauli ad Romanos ἐξηγήσω τὸ μω de circumcisione magnificè disputauit: & de mundis atq; immundis animalibus in Leuitico plura disseruit: ut si ipse inuenire nihil possem, de eius tamen fontibus mutuarer: & ut uerius loquar, Didymi de spiritu sancto librum in manibus habeo, quem translatum tibi cupio dedicare: ne me existimes tantummodo dormire, qui lectionem sine stylo somnum putas. Antelatis itaq; problematibus, quæ epistolæ tuæ subieceras, quid mihi uideretur annexui, ueniam postulans, & festinationis pariter & morarum. Festinationis, quia ad unam lucubratiunculam dictare uoluerim multorum opus dierum. Tarditatis, quia alio opere detentus, non statim ad interrogata rescripsi.

Prima quæstio.

Vid sibi uult quod in Genesi scriptu est, Omnis qui occiderit Cain, septē uindictas exoluet. Antequā de quæstione aliquid dicamus, rectu uidetur, ut editiones interpretu singuloru cum ipso Hebraico conferentes sermone, digeramus, quo facilius scripturæ sensus possit intelligi: αὐτοχρησias. Vtiomerlo adonai lachen col horeg Cain sibathaim iucam. Aquila. Et dixit ei Dñs: Propterea omnis qui occiderit Cain, septemplexiter ulciscetur. Symmachus: Et dixit ei Dñs: Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, hebdomada siue septimus uindicabitur. Septuaginta & Theodotion: Et dixit ei Dñs: Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, septem uindictas exoluet. Postquā Cain occiderat fratrem, interrogatus à Dño: Vbi est Abel frater tuus? cōtumeliose respondit, Nescio: nunquid custos fratris mei sum? Quam obrem maledictione damnatus, ut gemens & tremēs uiueret super terrā: noluit ueniā deprecari, sed peccatis peccata congenians, tantu putauit nefas, cui à Domino nō posset ignoscere. Deniq; respondit Dño: Maior est causa mea, q̄ ut dimittar: id est, plus peccaui, quam ut merear absolui. Ecce reijcitis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero gemens & tremens super terrā: & erit omnis qui inuenerit me, occidet me. Eriior, inquit, à conspectu tuo, & conscientia sceleris tremebundus, lucē ipsam ferre nō sustinens, abscondar ut latitē: eritq; omnis qui inuenerit me, occidet me, dum ex tremore corporis & furia mentis agitato, eum esse intelligit, qui mereatur interfici. Verū Deus nolens eum compendio mortis finire cruciatus, nec tradens pœnæ, qua se ipse damnarat, ait: Non sic, id est non ut existimas morieris, & mortē pro remedio accipies: uerum uiues usq; ad septimam generationē, & conscientia tuæ igne torqueberis: ita ut quicumq; te occiderit, secundum duplicem intelligentiam, aut in septima generatione, aut septimo te liberet cruciatu. Nō quod ipse qui occiderit Cain, septem ultionibus subijciendus sit: sed quod septem uindictas, quæ in Cain tanto tempore cucurrerunt, soluat interfector, occidens eum qui uitæ fuerat derelictus ad pœnam. Ut autem quod dicimus manifestius fiat, quoniam cōsuetudinis ponamus exemplum. Loquitur inter uerbera seruus ad Dominum: quia incendidomum

domum tuam, & uniuersam substantiam tuam dissipauit, interfice me. Dominusque respondit: Non ut uis, morieris, & finies morte supplicia: uerum longo tempore custodieris ad uitam: & tam infeliciter in hac luce uersaberis, ut quicumque te occiderit, beneficium præstet occiso: dum te de tam multis liberet cruciatibus: & secundum Septuaginta quidem editionem hic sensus nobis uidetur. De eo autem quod Aquila posuit, septempleriter: & Symmachus, hebdomadae siue septimus ulciscetur: maiorum nostrorum ista sententia est, quod putent in septima generatione à Lamech interfectum Cain. Adam quippe genuit Cain. Cain genuit Enoch. Enoch genuit Irad. Irad genuit Mahiuael. Mahiuael genuit Mathusalem. Mathusalem genuit Lamech, qui septimus ab Adam, non sponte (ut in quodam Hebræo uolumine scribitur) interfecit Cain: ut ipse postea cõfiteretur, quia uirum occidit in uulnere meo, & iuuenem in liuore meo: quoniam septies uindictabitur de Cain: de Lamech autem septuagies septies. Hoc quidem de Cain, quod in septima generatione à Lamech interfectus sit, & iuxta aliam editionem poenam sui sceleris dederit: quod tot generationibus gemens & tremens uiueret super terram. Nihil obscuri arbitror remansisse. Nunc illud quod non interrogaueras, dum aliud agimus, irrepit, quæ sint septuaginta septem uindictæ, quæ in Lamech exoluendæ sunt. Aiunt ab Adam usque ad Christum generationes septuaginta septem. Lege Lucam Euangelistam, & inuenies ita esse, ut dicimus. Sicut ergo septima generatione Cain peccatum est dissolutum, non enim uindictabit Deus bis in idipsum: & qui semel recepit mala in uita sua, non eosdem cruciatus patietur in morte, quos est passus in uita: ita & Lamech peccatum, id est totius mundi atque sanguinis qui effusus est, Christi soluetur aduentu: qui tulit mundi peccata, qui lauit amictum suum in sanguine uirgæ: & torcular calcuit solus: qui de Edom ad cælum rubicundus ascendens, clamantibus angelis miraculum præbuit: Eleuate portas principes uestras, & introibit rex gloriæ, &c. Rebat mihi quidam Hebræus in apocryphorum libris septuaginta septem animas ex Lamech progenie reperiri, quæ diluuiò deletæ sint: & in hoc numero de Lamech factam esse uindictam, quod genus ipsius usque ad cataclysmum perseuerauit. Alij de septem uindictis Cain uaria suspicantur. Primum eius asserunt fuisse peccatum, quod non recte diuiserit. Secundum, quod inuiderit fratri suo. Tertium, quod dolose egerit, dicens: Transeamus in campum. Quartum, quod interfecerit. Quintum, quod procaciter negauerit, dicens: Nescio, nunquid custos fratris mei sum? Sextum, quod seipsum damnauerit, dicens: Maior culpa mea est, quam ut dimittar. Septimum, quia nec damnatus egerit poenitentiam secundum Niniuitas, & Ezechiam regem Iudæ: qui imminentem mortem lachrymis distulerunt, ut qui damnati fuerant, non perirent, sed agentes poenitentiam, impetrarent misericordiam Dei. Nam tradunt illum à clementissimo Deo, ideo usque ad septem generationes fuisse dilatatum, ut saltem malis ipsis & longæ uitate mæroris compulsum, poenitentiam ageret, ut mereretur absolui. Nonnulli septenarium numerum plenum & perfectum interpretantur, de multis scripturarum locis testimonia contrahentes: & hunc esse sensum, quæ supra perstrinximus: quod qui interfecerit Cain, ab ingenti eum afflictione, & omnia supplicia transeunte liberarit poena. Sunt autem qui & de Euangelio interrogationem Petri replicent: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam eum usque septies? Dicit ei Iesus: Non dico tibi septies, sed usque septuagies septies. Et putant mortem atque peccatum in septima progenie sabbatizasse, quando Enoch raptus est, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. De septuaginta autem & septem, illam expositionem sequuntur: in aduentu Christi, mortis atque peccati aculeum esse confractum. Ponam & aliam opinionem, ne quid uidear prætergressus. Quidam septimum annum remissionis & quinquagesimum iubilæi, & quadringentesimum nonagesimum, quod uolunt intelligi septuagies septies, multis modis interpretantur: asserentes ob hanc causam quinquagesimi & quinquagesimi numeri sacrati, in Euangelio positum debitorum, & quinquagesimum psalmum poenitentiae, qui septem conficitur septimanis, & in principio ogdoadis erumpit. Verum ne longius sermo procedat, hucusque super hoc loquutum esse sufficiat: quia & ex his quæ resperimus, ingentem tibi disputationis syluam poteris ipse conficere: sciens Ori-

genem

genem, duodecimum & tertiumdecimum in Genesim librum de hac tantum quaestione dictasse. Secunda quaestio.

Utrum Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie, filij Israel essent de Aegypto reuersuri, & postea Moyses scribit: Quinta autem progenie ascenderunt filij Israel de terra Aegypti. Quod utique nisi exponatur, uidetur esse contrarium. Hoc uero problema cum legissem, coepi mecum tacitus aestuare, & euestigio Genesim Exodumque percurrere, reperi loca, in quibus scripta sunt quæ uidentur facere quaestionem. Ac primum existimabam spiritalibus spiritalia comparans, indissolubilia esse, sicut & multa sunt alia. Nam & Mathusalem quatuordecim annos post diluuium uixisse scribitur, nec tam in ingressus est arcam cum Noe. Et cum ipse Deus loquutus sit Abraham: Sciens scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, & in seruitute redigent eos & affligent, & humiliabunt eos annis quadringentis: postea Moyses scribit in Exodo: Et factum est post quadringentos & triginta annos, exiit omnis populus Domini de terra Aegypti. Agar quoque Ismaelem, quasi lactantem & tenerum portat in humeris, cum decem & octo ferme & amplius reperiatur annorum: & ridiculum sit tam grandem iuuenem matris sedisse ceruicibus. Roboam uero filius Salomonis quadragesimo primo ætatis sue anno regni sumpsit exordium, & regnauit in Hierusalem annis sedecim: cum utique pater eius duodecimo anno regnare incipiens, annis quadraginta regnauerit, & undecimo anno filium generare non quierit. Dum hæc & multa istiusmodi mecum sollicitus uoluerem, aperuit mihi ostium, qui habet clauem David, & introduxit me in cubiculum suum, posuitque me in foramine petrae: ut post spiritum sauientem, post terræ motum, post incendium ignorantia quo urebar, uox ad me auræ lenioris accederet, diceremque: Inueni quem quaesiuisti anima mea: tenebo eum, & non dimittam. Etenim cum uideatur scriptura inter se esse contraria, utrumque uerum est, cum diuersum sit. Egressi sunt quarta generatione filij Israel de terra Aegypti. Replica genealogiam Leui, Leui genuit Caath. Caath genuit Amram. Amram genuit Aaron. Aaron genuit Eleazar. Eleazar genuit Finees. Caath cum patre suo Leui ingressus est Aegyptum. Rursum Eleazar cum patre Aaron egressus est de Aegypto. A Caath usque ad Eleazar computantur generationes quatuor: licet quidam uelint ab Amram usque ad Finees, ut nos in Eleazar fecimus, peruenire. Si uero uolueris disparem numerum ostendere, quo secundum Exodum quinta generatione egressi sunt filij Israel de terra Aegypti, tribus tibi Iudæ ordo numeretur. Iudas genuit Phares. Phares Esrom. Esrom genuit Aram. Aram genuit Aminadab. Aminadab genuit Naalon. Naalon genuit Salmon. Phares cum patre suo Iuda ingressus est Aegyptum. Naalon princeps tribus Iudæ in deserto describitur: cuius filius Salmon terram repromissionis intrauit. Computa à Phares usque ad Naalon, & inuenies generationes quinque: tamen nonnulli (ut in in tribu Leui ostendimus) in Esrom initium faciunt, & ad Salmon usque perueniant. Puto problema dissolutum: quod si displicet, ad compendium ueniam, & dicam in Hebræo non esse diuersum. Aquila namque qui non contentiosus, ut quidam putant, sed studiosus uerbum interpretatur ad uerbum, in eo loco ubi Septuaginta posuerunt: Quinta autem generatione ascenderunt filij Israel de terra Aegypti, ita transtulit: *ἡ πέμπτη γενεὴ ἀνέβη ἀπὸ τῆς γῆς αἰγύπτου*, id est, & armati ascenderunt filij Israel de terra Aegypti. Licet pro eo quod nos armati diximus, secundum Græci sermonis ambiguitatem instructi, siue muniti propter suppellectilem qua Aegyptios spoliauerant, possit intelligi. Existimanti curiositate esse finitam, maior quaerendi ardor exoritur: & ad similitudinem Hieremias dissoluo undique & ferre non possum quare Septuaginta, quinta generatione, & Aquila transtulerit armatos. Volumen Hebræum replico, quod Paulus *κατάβηλος* iuxta quosdam uocat, & ipsos characteres sollicitius attendens, scriptum reperi: *וַיֵּצֵאוּ מִן־הָאָרֶץ מִצְרָיִם* Vahamulim Alu bene Israel Meerez Mizraim. In reliqua parte interpretationes non discordant: omnis pugna de uerbo est *וַיֵּצֵאוּ* hamulim, quod his literis scribitur a heth, a mem, a sin, a Iod, a mem: utrum nam quinque an munitos sonet. Et quidem quinque hoc sermone

sermone dici, negare non possumus: uerum quinq; plurali numero, non quinta, ut illi interpretati sunt, singulari: sed nec generatio inuenitur adiuncta, quæ lingua Hebræa dor dicitur: ut si esset quinta generatio, sermone legeretur illorum dor hamissi. Nunc autem hamusim, id est, quinq;, imò quinta, tantum scriptum est, ut sit quasi sensus: Quinta autem ascenderunt filij Israel de terra Ægypti: quod quia minus uidebatur intelligi, adiuncta generatio est. Aquilam uero ut in cæteris, & in hoc maxime loco proprie transtulisse, omnis Iudæa conclamat: & synagogarum consonant uniuersa sublesia, quod uidelicet idem sermo, & eisdem literis scriptus diuersas apud eos & uoces & intelligentias habeat. Ex quibus exempli causa unū ponimus, ut quod dicimus perspicuum fiat: pastores & amatores eisdem literis scribuntur res, y ain, y iod, y mem: sed pastores roim; amatores leguntur y reim. Vnde euenit, ut ubi Hierusalem in prophetis, cū amatoribus suis fornicationis scelere arguitur, ibi in nostris codicibus, pro amatoribus, pastorū nomen sit immutatum. Scio hæc molesta esse lectori, sed de Hebraicis libris disputantem, nō decet Aristotelis argumenta cōquirere, nec ex flumine Tulliano, eloquentiæ ducendus est riuulus: nec aures Quintiliani stolis & scholarum declamatione mulcende. Pedestris, & quotidianæ similis, & nullā lucubrationē redolens oratio, necessaria est: quæ rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, nō quæ uerborū cōpositione frōdelcat, sint alij disertis, laudentur, ut uolūt: & inflatis buccis, spumantia uerba trutinēt: mihi sufficit sic loqui, ut intelligar, ut de scripturis loquens & disputās, scripturarū imiter simplicitatē.

Tertia quæstio.

Uir Isaac uir iustus & Deo charus, non illi cui uoluit, sed cui noluit, deceptus errore benedixit: Differo paulisper typum, & ea quæ à maioribus nostris super hoc loco sunt interpretata prætereo: non quod opinioni eorum non acquiescam, sed quod tu hoc tantum quæras, quare uir iustus aliquid ignorauerit, & contra suam fecerit uoluntatē. Ad quod districta responsio est: nullum hominē, excepto eo qui ob nostrā salutem carnē est dignatus induere, plenam habuisse scientiam & certissimam ueritatem. Deniq; Paulus ex parte cognoscit, & ex parte prophetat: & nunc per speculum uidet in ænigmate, & secundū quod oportet orare, nescire nos dicit: Quia cum uenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Samuel propheta connumeratus Moyse in sacerdotio Dei: ad unguendum regem missus, cum maximū filiorum Iesse uidisset Heliab, ait: Ecce corā Domino Christus eius. Et dixit Dominus ad Samuel: Noli respicere faciem eius neq; staturam illius, quoniam reprobauit eum, quia nō quomodo uidet Deus, uidet homo. Homo enim uidet in facie, Deus autē inspicit cor: & per singulos filios septē ignorans, usq; ad Dauid nescisse describitur. Helisæus quoq; qui duplici ei gloriatus est spiritu, cuius ossa uitam exanimato cadaueri reddiderunt: cum Sunamitis ad eum uenisset in montē, & ad pedes eius flebiliter corruisset, Giezi prohibente ne faceret, ait: Dimitte eam, quia anima eius in amaritudine est, & Dñs abscondit à me, & nō nunciavit mihi. Plura sunt q̄ ut exemplis debeamus docere, sanctos uiros & Deo charos, ea tantummodo scisse quæ eis à Domino reuelata sunt: ignorasse uero, quæ eis reuelata nō fuerint: & ad singulas uisiones Zachariam atq; Danielem interrogare angelū, & suppliciter deprecari, ut exponat sibi quæ sint illa quæ uiderant. Vnde non mirum est, & Isaac in suam maxime utilitatem nescisse quid faceret: cum magis eo tempore erraret quo filiū sanguinariæ deditum uoluptati, & eum qui postea fratrem si posset occideret, prætere misso illo qui innocenter habitaret domi, uellet efferre, & suam magis uoluntatem facere quam Dei. Ego puto diuinæ dispensationis fuisse, ut oculis cæcicaretur: & cum ipse diceret: Vox quidem, uox Iacob est, manus autē manus Esau: tamē non intelligeret minorem esse filium, qui ad benedictionem fratris, præceptor astiterat. Quoniam autem polliciti sumus, & de eo in figura quid significaret adiungere, Hippolyti martyris uerba ponamus, à quo & Victorinus noster non plurimum discrepat: non quod omnia plenius explicatus sit, sed quod possit occasionem præbere lectori ad intelligentiam latiore

portat

portat imaginē Dei patris. Rebecca spiritus sancti, Esau populi prioris & diaboli. Iacob ecclesiæ siue Christi. Senuisse Isaac, consummationem orbis ostendit: oculis caligasse, si dem perisse de mundo, & religionis lumen ante eum neglectum esse significat. Quod filius maior uocatur, acceptio est legis Iudæorum. Quod escas eius atq; capturā diligit pater: homines sunt ab errore saluati, quos per doctrinā iustus quisq; uenatur. Sermo Dei, benedictionis est repromissio, & spes regni futuri, in quo cum Christo sancti sunt regnaturi, & uerum sabbatū celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, sciens quod audisset antequam pareret, quia maior seruiet minori, magis autem forma Spiritus sancti, quæ futura nouerat in Christo, in Iacob antē meditatur: loquitur ad filiū minorem: Vade ad gregem, & accipe mihi inde duos hædos: præfigurās carnem Saluatoris aduentum, in quo eos uel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxij: si quidē in omnib. scripturis, hædi pro peccatoribus accipiuntur. Quod autē duos iubetur afferre, duorum populorum significatur assumptio: quod teneros & bonos, dociles & innocentis animæ significat. Stola uel uestimentum Esau, fides Hebræorum & scripturæ sunt, quibus gentiliū indutus est populus. Pelles quæ eius brachijs circumdatae sunt, peccata utriusq; sunt plebis, quæ Christus in extensione manū cruci secum pariter affixit. Quod Isaac quærit ab Iacob, cur tam citō uenērīt, admirabatur celerē credentium fidem. Quod tibi delectabiles offeruntur, hostiā placens Deo, salus est peccatorum. Post esum sequitur benedictio, & eius odore perfruitur: uirtutē resurrectionis & regni, aperta uoce pronuncians: quod etiam adoret eum fratres sui, & seruiant ei credentes ex Israel. Quia igitur iniquitas est inimicā iusticiæ, Esau in discordiam concitatur, & necem fraudulenter excogitat, dicens in corde suo: Appropinquent dies passionis patris mei, ut interficiam Iacob fratrem meum. Diabolus fratricidas Iudæos in Cain ante præmeditans, in Esau manifestissime confitetur: tempus quoq; interfectionis ostendens: Appropinquēt, inquit, dies passionis patris ut interficiam Iacob fratrem meum. Quapropter Rebecca, id est, patientia: nunciavit uiro fratris insidias, qui uocato Iacob, præcepit ei, ut in Mesopotamiam pergeret: & inde acciperet uxorem de genere Laban Syri fratris matris suæ. Quomodo itaq; fratris dolos fugiens, Mesopotamiam tendit Iacob: ita & Christus Iudæorū incredulitate cōpulsus, proficiscitur in Galilæam, inde sibi ex gentibus sponsam sumpturus ecclesiā. Hæc supradictus uir. Nos autem dicimus nō uenisse Dominū, nisi ad oues perditas domus Israel, nec uoluisse accipere panem filiorum & dare canibus, & benedictionem primam Iudæorum populo detulisse: quibus sunt credita eloquia Dei & repromissio & legislatio & confessio testamenti. Verum quia illi credere noluerunt, ad Iacob minorem populum benedictionem esse translata. Neq; tamen maiorem filium penitus fuisse despectum: quia cum subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Historiam quæ est Genesis cap. xvi. de Melchisedec rege Salem, qui decimas acceperit ab Abraham, exponit iuxta sensum Pauli, reiecta interpretatione cuiusdam & infantis & indocti, qui Melchisedec non hominem, sed aut angelum, aut Spiritum sanctum esse uoluerit.

SEQUENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Molmen ἀνώνυμος ἐστὶν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος. Id est sine nomine, & sine domino. Sic enim uocāt Græci librum, qui nullius autoris titulū præferat. Et philencemoni. Ex notulis ac uestigijs quorundam exemplariorum suspicor legendum esse, φιλεγκέμονι, ἀκαίωμα incendo, ut accipiamus eum librum hoc agere, ut incendium concitaret. Ad Hebræos. Alibi dicit epistolā ad Hebræos, simpliciter à Latinis non fuisse receptam: hic quoniam utitur testamento, addit à nonnullis. Melchisedec. Id est, rex iustus. Siquidem Hebræis ἰσὴν regem sonat. ἰσὴν iustum, & ἰσὴν pacem sonat. Quamquam hic Hieronymus magis aliorum recenset opinionem, cum mox doceat, Salem non esse eandem cum Hierosolymis. Sine patre, sine matre. Sic est in epistola ad Hebræos capite quinto, ἀπατὴρ ἔστιν ἀμήτωρ. Ἀγγελολόγος. Id est, cuius genalogia referri nō potest, aut certe non sit reddita. Multus sermo est & interpretabilis. διπορμὸν δὲ, id est, difficultas ad interpretandum, fortassis interpretis uerterat in interpretabilis, ut clarius explicuimus in Annotationibus.

Hier. lo. 3

dd nibus

nibus Nouo testamento additis. Certe D. Hieronymus palam testatur perperā à nobis legi interpre-
tabilis: cum paulo post subiicit, si uas electionis stupet ad mysterium, & de quo disputat, ineffabile
confitetur: quod ille uertit in interpretabilis, hic exponit ineffabilis. In breui tabella.] Alludit ad
Geographos, qui spaciouissimas mundi regiones in angusto depingunt. Ita Propertius: Cogor & in
tabula pictos ediscere mundos. Quod interpretatur in Latinū hoc modo.] Hæc nescio quis alius
addidit. Sive quod habeatur ambiguum.] Id accidit hinc, quod Hebræa uox sit indeclinabilis: nec
addiderunt articulum Septuaginta. Qua de re non nihil attigimus, & in Annotationibus nostris in
Nouum testamentum. Sive ut Septuaginta transtulerunt campo.] Nam illi uertunt, *ισλαδία*, ac
mox *πεδίων*, primum uallem, deinde campum appellantes. Imperitia confidentiam.] Sententia
est Thucydidis, *ἀμείβια ἢ θρόσθη, λογισμὸς δὲ ἄκρον φέρει.*

HIERONYMVS EVAGRIO.

Isti uolumen *ἀνώνυμον καὶ ἀδύσποτον*, & nescio utrum tu de titulo nomē sub-
traxeris, an ille qui scripsit, ut periculum fugeret disputandi, autorem nolue-
rit confiteri: quod cū legissem, intellexi famosissimam quæstionem super pon-
tifice Melchisedec illuc plurimis argumentis esse perductam: ut docere cona-
tus sit, eum qui benedixit tanto patriarchæ, diuiniore naturæ fuisse, nec de hominibus
æstimandum. Et ad extremū ausus est dicere, Spiritū sanctum occurrisse Abrahæ, & ipsum
esse qui sub hominis figura uisus sit. Quō autem Spiritus sanctus panem uinumq; protu-
lerit, & decimas prædæ quas Abraham uictis quatuor regibus reportaret, acceperit, om-
nino tangere noluit: petisq; ut quid mihi, uel de scriptore, uel de quæstione uideatur, res-
pondeam. Fateor uolui dissimulare sententiam, nec me periculoso & *φιλεμύμονι* misce-
re tractatui, in quo quodcunq; dixissem reprehenses habiturus fore. Sed rursus cum
epistolam legerem & inuenissem in extrema pagella, miris me obtestationibus adiuua-
tum, ne spernerem peccatorem, reuolui ueterum libros: ut uiderem quid singuli dicerent,
& tibi quasi de multorū consilio responderem: statimq; in fronte Geneleos in prima Ho-
miliarum Origenis reperi scriptum de Melchisedec: in qua multiplici sermone disputans,
illuc deuolutus est, ut eum angelum diceret. Isdemq; penè argumentis quibus scriptor
tuus de Spiritu sancto, ille de supernis uirtutibus est locutus. Transiui ad Didymum secta-
torem eius, & uidi hominē pedibus in magistri esse sententiā. Verti me ad Hippolytum,
Hirenæum, Eusebiū Cæsariensem, & Emisenū, Apollinariū quoq; nostrū, & Eustathiū,
qui primus Antiochenæ ecclesiæ episcopus, contra Arium clarissima tuba bellicum ceci-
nit: & deprehendi horū omnium opiniones, diuersis argumentationib; ac diuenticulis ad
unum cōpītum peruenisse, ut dicerēt Melchisedec hominē fuisse Chananæum, regem ur-
bis Hierosolymæ, quæ primū Salem, postea Iebus, ad extremū Hierusalē appellata sit: nec
mirum esse si sacerdos Dei altissimi describatur absq; circumcisione & legalibus cerimo-
nijs & genere Aaron: cum Abel quoq; & Enoch & Noe placuerint Deo, & uictimas ob-
tulerint: & in Iob uolumine legimus, quod ipse & oblator munerum fuerit, & sacerdos,
& quotidie pro filijs suis, hostias immolarit: & aiunt ipsum quoq; Iob, non fuisse de ge-
nere Leui: sed de stirpe Esau, licet aliud Hebræi autument. Quomodo autē Noe inebria-
tus in domo sua, & nudatus atq; derisus à mediano filio, typum Saluatoris præbuit, &
Chan populi Iudæorū: Samson quoq; amator meretricis & pauperis Dalilæ, multo plu-
res hostiū mortuus quàm uiuus occidit: ut Christi exprimeret passionem, omnesq; penè
sancti & patriarchæ & prophetæ, in aliqua re figurā expresserunt Saluatoris: Sic & Mel-
chisedec, eo quod Chananæus fuerit, & non de genere Iudæorū, in typum præcessisse sa-
cerdotis filij Dei, de quo dicitur in centesimo nono psalmo: Tu es sacerdos in æternū, se-
cundum ordinē Melchisedec. Ordinē autē eius multis modis interpretantur, quod solus
& rex fuerit & sacerdos, & ante circumcisionē functus sacerdotio: ut nō gentes ex Iudæis,
sed Iudæi à gentibus, sacerdotiū acceperint: neq; unctus oleo sacerdotali, ut Moysi præ-
cepta constituūt: sed oleo exultationis & fidei puritate: neq; carnis & sanguinis uictimas
immolauerit, & brutorumq; sanguinē, eorū animalium exta, id est, quicquid super escā est,
susceperit: sed pane & uino simplici puroq; sacrificio Christi dedicauerit sacramentū: &
multa

multa alia quæ epistolæ breuitas non recipit. Præterea plenius esse tractatum in epistola
ad Hebræos quam omnes Græci recipiunt, & nonnulli Latinorum, quod iste Melchise-
dek, id est, rex iustus, rex fuerit Salem, id est, rex pacis, sine patre sine matre: & quomodo
hoc intelligendum sit, unō statim uerbo explicarit *ἀγνεολόγητος*, non quod absq; patre
& matre fuerit, cum Christus quoq; secundum utraq; naturam & patrē habuerit & ma-
trem, sed quod subito introducatur in Genesi occurrisse Abraham à cæde hostium reuer-
tenti: & nec ante, nec postea eius nomen feratur ascriptū. Affirmat autē Apostolus, quod
Aaron sacerdotium, id est, populi Iudæorū, & principium habuerit & finē. Melchisedek
autem, id est Christi & ecclesiæ, & in præteritū & in futurū æternum sit, nullumq; habue-
rit authorem: & quod translato sacerdotio, legis quoq; mutatio fiat: ut nequaquā de Agar
ancilla & monte Sina, sed de Sara libera, & arce Sion egrediatur uerbum Domini, & lex
Dei de Hierusalem: & difficultatē rei procēmio exaggerat, dicens: Super quo multus no-
bis sermo est, & ininterpretabilis: non quia Apostolus non potuerit id interpretari, sed
quia illius temporis non fuerit. Hebræis em, id est Iudæis persuadebat, nō iam fidelibus,
quibus passim proderet sacramentū. Verūtamen si uas electionis stupet ad mysterium,
& de quo disputat ineffabile cōfiterur: quanto magis nos uermiculi & culices, solam de-
bemus scientiam incitiæ confiteri, & amplissimam domum, paruo quasi foramine offeri-
dere: ut dicamus duo sacerdotia inter se ab Apostolo comparata, prioris populi & poste-
rioris. Et hoc agit tota disputatione, ut ante Leui & Aaron, sacerdos fuerit Melchisedek
ex gentibus: cuius tantum prædicat meritum, ut futuris sacerdotibus Iudæorum, in lum-
bis benedixerit Abraham: totumq; quod sequitur in laudes Melchisedek, ad Christi typū
referri, cuius profectus ecclesiæ sacramenta sunt. Hæc legi in Græcorum uoluminibus, &
quasi latissimos terrarum situs, in breui tabella uolui demonstrare, non extendens spatia
sensuum atq; tractatum, sed quibusdam punctis atq; compendijs infinita significans: ut
in parua epistola, multorum simul disceres uoluntates. Verum quia amantē interrogas, &
uniuersa quæ didici, fidis auribus instillanda sunt: ponam & Hebræorū opinionem: & ne
quid desit curiositati, ipsa Hebraica uerba subnectā *ויהי מלך שלם ויהי אביר להם ויהי אביר להם*
ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם
ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם ויהי אביר להם
Vmalchisedec melech Salem hozi lehem
uaia in uehu chohen leel elion uaiebarchehu uaio mar baruchi Abraham leel elion konefa
maim uarez: ubaruch el elion escher migem zaiecho beiadecho uaijten lo maeser mi-
chol. Et Melchisedek rex Salem, protulit panem & uinum: erat autē sacerdos Dei excelsi:
benedixitq; illi, & ait: Benedictus Abraham Deo excelsio, qui creauit coelum & terrā: &
benedictus Deus altissimus, qui tradidit inimicos tuos in manu tua, & dedit ei decimas
ex omnibus. Traduntq; hūc esse Sem primū filium Noe, & eo tempore quo ortus est A-
braham, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta: qui ita supputantur. Sem post dilu-
uium anno secundo, cum centum esset annorum genuit Arphaxad: post cuius ortum, ui-
xit annos quingentos, hoc est simul sexcentos. Arphaxad annos natus triginta & quinque,
genuit Salem, qui & ipse tricenarius procreauit Heber, quē triginta quatuor annorū legi-
mus genuisse Phaleg. Rursus Phaleg expletis annis triginta genuit Rehu: qui & ipse post
trigesimū & secundum natiuitatis suæ annū, edidit Serug: de quo cum ad triginta perue-
nisset annos, ortus est Nachor: qui uiginti nouem annorum genuit Thare: quem legimus
quod septuagenarius genuerit Abraham & Aram. Supputa per singulas ætates annorū
numerum, & inuenies ab ortu Sem usq; ad generationem Abraham, trecentos nonaginta
ta annos. Mortuus est autē Abraham centesimo septuagesimo quinto ætatis suæ an-
no. Ratione deducta, inuenitur Sem abnepoti suo decimi gradus Abraham superuixisse
se annos quadraginta. Simulq; & hoc tradunt, quod usq; ad sacerdotium Aaron, om-
nes primogeniti ex stirpe Noe, cuius series & ordo describitur, fuerint sacerdotes, & Deo
uictimas immolarint: & hæc esse primogenita, quæ Esau fratri suo uendiderit Iacob. Nec
esse mirum, si Melchisedek uictori Abraham obuiam processerit, & in refectionem tam
dd 2 ipius,

Hiero. 10. 3

ipſius, quàm pugnatorum eius panes uinumque protulerit, & benedixerit ei, cum ab nepoti ſuo hoc iure debuerit, & decimas prædæ atque uictoriæ acceperit ab eo: ſiue quod habeatur ſub ambiguum, ipſe dederit ei ſubſtantię ſuæ decimas, & uitam largitatē oſtenderit in nepotem. Vtrūque enim intelligi poteſt, & iuxta Hebraicum, & iuxta Septuaginta interpretes, quod & ipſe acceperit decimas ſpoliorū, & Abraham dedit decimas ſubſtantię ſuæ: quam Apoſtolus in epiſtola ſua ad Hebræos apertiffime definiat, nō Abraham ſuſcepiffe à Melchifelek decimas diuitiarum eius, ſed de ſpolijs hoſtium, partem accepiffe pontificem. Salem autem non ut Iosephus & noſtri omnes arbitrantur eſſe Hieruſalem, nomen ex Græco Hebraicoque cōpoſitum: quod abſurdum eſſe, peregrinæ linguæ mixtura demonſtrat: ſed oppidū iuxta Scytopolim, quod uſque hodie appellatur Salem, & oſtenditur ibi palatium Melchifelek, ex magnitudine ruinarū, ueteris operis oſtendens magnificentiam: de quo in poſteriore quoque parte Geneſeos ſcriptum eſt: Venit Iacob in Sochoth, id eſt in tabernacula, & fecit ſibi ibi domos atque tentoria, & tranſiuit in Salem ciuitatem regionis Sichem, quæ eſt in terra Chanaan. Conſiderandum quoque eſt, quod Abraham à cæde hoſtium reuertenti, quos perſequutus eſt uſque Dan, quæ hodie Paneas appellatur, non de uia Hieruſalem, ſed de oppido Metropoleos Sichem in itinere fuerit: de quo in euangelio quoque legimus: Erat autem Ioannes baptizans in Ennon, iuxta Salim, quia aquæ erant multæ ibi. Nec refert, utrum Salem, an Salim nominetur, cum uocalibus in medio literis per raro utantur Hebræi, & pro uoluntate lectorum, atque uarietate regionum, eadem uerba diuerſis ſonis atque accentibus proferantur. Hæc ab eruditiffimis gentis illius didicimus: qui intantum non recipiunt Spiritum ſanctum, uel angelum fuiſſe Melchifelek: ut etiam certiffimum hominis nomen aſcribant. Et reuera ſtultum eſt id quod in typo dicitur: eo quod Chriſti ſacerdotium ſinem nō habeat: & ipſe rex & ſacerdos nobis utrunque donauerit, ut ſimus genus regale & ſacerdotale: & quaſi angularis lapis parietem utrunque cōiunxerit, & de duobus gregibus bonus paſtor unum effecerit gregem: ſic quosdam referre ad *αὐτοῦ* ut hiſtoriam auferant ueritatem, & dicant non fuiſſe regem, ſed in imagine hominis angelum demonſtratum, cum intantum nitantur Hebræi Melchifelek regem Salem filium Noe Sem oſtendere, ut ante hoc ſcriptum ſic referant: Egreſſus eſt autem rex Sodomorum in occurſum ei: haud dubium, quin Abraham poſtquam reuerſus eſt à cæde Chodor Laomor, & regum qui cum eo erant in ualle Sauæ: hæc eſt uallis regis, de qua ſtatim ſequitur: Et Melchifelek rex Salem protulit panem & uinum, & reliqua. Si ergo hæc ciuitas regis eſt, & uallis regis, ſiue ut Septuaginta tranſulerunt campus: quem hodie Aulonem Palæſtini uocant: manifeſtum eſt hominem fuiſſe qui in terrena & ualle & urbe regnauerit. Habes quæ audierim, & quæ legerim de Melchifelek. Meum fuit citare teſtes: tuum ſit de fide teſtium iudicare. Quod ſi omnes reppereris, tuū certe ſpiritualem illum interpretem non recipies: qui imperitus ſermone & ſcientia tanto ſupercilio & autoritate Melchifelek Spiritum ſanctū pronunciauit, ut illud ueriffimum comprobaret, quod apud Græcos canitur: Imperitia confidentiam, eruditio timorem creat. Ego poſt longam ægrotationem, uix in quadrageſimæ diebus hæc fabricare potui: cum alteri me operi præpararē, paucos dies qui ſupererāt in Matthæi expoſitione conſumpſi: tantaque auerſitate ſtudia omiſſa repetiui, ut quod exercitationi linguæ profuit, nocuerit corporis ualeitudini.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Quod Fabiolæ uiuenti promiſerat Hieronymus, id illius memoriæ reddit, iam enim uita deceſſerat, ut in ſuperioribus ipſe teſtatur. Quæ leguntur in libris Exodii, & Numerorum de egreſſu Hebræorum ex Ægypto, deque manſionibus diuturni itineris, iuxta tropologiam exponit, quibus gradibus Chriſtianus, relictis uitij, duce Chriſto, perueniat ad perfectam pietatem.

Hieronymus

In ſeptuageſimo ſeptimo pſalmo, quæ iuxta euangeliftam Matthæum ex perſona Domini dictum credimus, decem plagarū in Ægypto, & egreſſionis Iſrael in ſolitudinem, narratur hiſtoria: Cumque nulli dubium ſit, facta eſſe que ſcripta ſunt, quaſi aliud litera ſonet, aliud clauſum ſpiritus teneat: aperiam inquit, in parabola os meum, loquar pro poſitiones ab initio. Quanta audiuiſimus & uidiuiſimus ea, & patres noſtri narrauerunt nobis. Vnde & Apoſtolus iſdem uerbis, quia & eodem ſpiritu: Hæc autē, ait, omnia in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad cōmonitionem noſtram, in quos fines ſeculorū deuenerunt: Et, Nolo uos ignorare fratres, quoniam patres noſtri, omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt, in nube & in mari: & omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt: Bibebant autem de ſpirituale conſequente eos petra: petra autē erat Chriſtus. Si ergo pars hiſtorię itineris ex Ægypto ſpirituale accipitur, & cætera quæ ab Apoſtolo pro anguſtia temporis prætermiſſa ſunt, eiſdem eſſe intelligentiæ cōuincuntur. Nam idem propheta, qui in alio loco dixerat: Habitauit cum habitantibus cedar, multum incola fuit anima mea: abſentiam terræ ſanctæ non ſuſtinens, la chrymabiliter ingemiſcit, & dicit: Hæc recordatus ſum, & effudi in me animam meam: donec trāſeam in locū tabernaculi admirabilis, uſque ad domum Dei: in uoce exultationis & cōfeſſionis ſonis epulantis. Et in alio pſalmo: Reuela oculos meos, & cōſiderabo mirabilia de lege tua. Paulus quoque: Lex ſpirituale eſt. Et ipſe Dominus: Si crederetis Moyſi, & mihi crederetis, de me enim ille ſcripſit. Et euangeliū ſecundum Lucam: Tunc incipiēs à Moyſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in cunctis ſcripturis, quæ de ipſo dicta erant. Igitur Iudæi paruuli, & qui ſolidū cibum glutire nequeunt, ſed adhuc lacte nutriuntur infantia, legant Pharaonem carneum, & mare rubrum, per quod ad Indiam nauigatur, & manna coriandro ſimile: & omnia quæ ſcripta ſunt, audiant corporaliter: lepram domorū, & leprā pellis, & ſtaminiſ, taurum homicidam, & iumentum adulteri reum, & Hebræi propter uxore ac liberos ſeruire cupientis, aurem ſubula perforatā. Nos autē de relinquentes Capharnaum, agrū quondā pulcherrimū, & cum Ieſu egredientes in deſertū paſcamur panibus eius: ſi inſipientes ſumus & iumentorum ſimiles, hordeaceis: ſin rationale animal, triticeis, & ex grano frumenti cōmolitis: quod in terram cadens multos fructus mortuū attulit. Nouē plagis percuffa eſt Ægyptus, fractus Pharaon, ut dimitteret populum Dei. Ad extremū primogenita perdidit, ut primogenita Iſraelis Domino ſacrarentur. Qui prius tenere cupiebant, inſtanter expellunt. Exterminator tranſit, & terram Geſſen paſtoralem & pluuijs irrigatam nō audeat attingere: erāt enim poſtes eorū agni cruore ſignati, opere loquebantur: Signatum eſt ſuper nos lumē uultus tui Domine. Vnde & appellatur ipſa ſolemnitas phaſe, quā nos tranſitum appellare poſſumus, eo quod de peioribus, ad meliora pergentes, tenebroſam Ægyptum relinquimus. Sed iam tempus eſt, ut promiſſa complentes, manſionum Iſrael ordinem proſequamur. Scriptum eſt in ultima parte uoluminis Numerorum, quod apud Hebræos appellatur uaiedabber וַיַּעֲדָבְבֵר. Hæc ſunt caſtra filiorum Iſrael, qui egreſſi ſunt de terra Ægypti per turmas ſuas in manu Moyſi & Aaron, quas Græci ἀπὸ τοῦ οὐδοῦ uocant, nos propter linguæ proprietatem ſignificantius manſiones, ſiue quia de exercitu dicitur, caſtra tranſtulimus. Fit autem cataracta logus manſionum à primā uſque ad ultimam: & numerantur ſimul quadragintaduæ, de quibus Matthæus loquitur: Ab Abraham uſque ad Dauid generationes quatuordecim, & à Dauid uſque ad tranſmigrationem Babylonis quatuordecim generationes: & à tranſmigratione Babylonis uſque ad Chriſtū generationes quatuordecim, id eſt, ſimul generationes quadragintaduæ. Per hæc currit uerus Hebræus: qui de terra tranſire feſtinat ad cœlum: & Ægypto ſeculi derelicta, terram repromiſſionis ingreditur. Nec mirum, ſi in illo numeri ſacramento perueniamus ad regna cœlorum: ſub quo Dominus atque Saluator à primo patriarcha peruenit ad uirginem, quaſi ad Iordanem: quæ pleno gurgite fluens, dd 3 ſpiritus

spiritus sancti gratijs redundabat. Quod aut in manu Moyfi & Aaron egressus scribitur: intellige legem & sacerdotiũ, opera & cultũ Dei: quorũ alterũ altero indiget. Nihil enim prodest exercere uirtutes, nisi noueris creatorẽ: nec Dei ueneratio proficit ad salutem, nisi præcepta cõditoris compleueris. His duabus manibus, quasi duobus Seraphim in cõfessionẽ sanctæ trinitatis erumpimus, dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus Dñs Deus sabaoth.

Prima mansio.

Mouerunt itaq; castra de Rameses רַמְסֵס mense primo, quindecima die mensis primi, altera die post pascha egressi sunt filij Israel in manu excelsa in conspectu omnium Ægyptiorũ: & Ægyptij sepeliebant quos percusserat Dominus ex eis, omne primogenitum in terra Ægypti: & in dijs eorũ fecit Dominus iudicia. Rameses à quibusdã interpretatur cõmotio turbulenta, aut amaritudo, cõmotioq; tineæ: nos autẽ uerius existimamus exprimi, tonitruũ gaudij. Ad hanc urbẽ quæ in extremis Ægypti finibus erat, populus cõgregatus est, qui in desertũ exire cupiebat: eo quod tumultũ seculi derelinquens, mouebatur à uitijs pristinis, & ab exedente se prius tinea peccatorũ, ut omnem amaritudinem uertens in dulcedinẽ, Dei uocem in Sina monte desuper tonantis audiret. Quod aut uerba diuina & eloquia scripturarum, in istius seculi & mundi rota, tonitruus appellentur, psalmista declarat, dicens: Vox tonitruui tui in rota. Et Dei patris uocẽ in baptismo Saluatoris audientes, tonitruũ putauerũt. Cumq; cõmoti fuerimus ad euangelicã tubam, & excitati tonitruũ gaudio, eximus in mense primo, quando hyems præterit & abit sibi, quando ueris exordium est, quando terra parturit, quando cuncta renouantur: & eximus quintadecima die mensis primi, in crastinũ paschæ, pleno mensis lumine, post esum agni immaculati: & calciatos pedes habẽtes de apostolo: & accinctos pudicitia lumbos, & baculos in manibus præparatos. Quamuis enim in Ægypto decimaquarta die mensis pascha facientes, comederimus agnũ: tamẽ tũc nobis lux plena cõpletur, quãdo in manu excelsa Ramesem dimittimus: quæ excelsa dicitur, uel quod Ægyptũ percusserit, uel quod protexerit Israel uidẽtibus Ægyptijs, qui admirantur nos exire de seculo, & torquẽtur inuidia: & postea nos tenere cupientes, in persecutionib; suffocantur: quãdo & Ægyptij sepeliunt primogenitos suos, & patres mortui terrenis operibus, opprimũt mortuos filios. Mihi uidetur Ægyptiorum primogenita dogmata esse philosophorũ, quibus deceptos homines atq; irretitos tenebant. Quæ cum Israel uiuus effugerit, circumdantur mortuis suis, ne exeuntium imitentur exemplum. Porro quod sequitur. In dijs eorum fecit iudicia, siue ut Septuaginta transtulerũt, ultiones: illud Hebræi autumãt, quod nocte qua egressus est populus, omnia in Ægypto templa destructa sint, siue motu terræ, siue ictu fulminum. Spiritualiter autem discimus, quod egredientibus nobis de Ægypto, errorum idola corruant, & omnes peruersarum doctrinarum cultura quatiatur.

Secunda mansio.

ET proficiscentes filij Israel de Ramese, castrametati sunt in סוּכוֹת Socoth. Secunda mansio. In hac coquunt panes azymos, & primũ tendunt tabernacula: unde & ex re locus nomẽ accepit. Socoth q̄ppe interpretatur in lingua nostra tabernacula siue tentoria. Et ob hoc septimo mense, quintadecima die mensis solennitas tabernaculorũ est. Cum ergo exierimus ex Ægypto, primum tabernacula figimus: scientes nobis ad ulteriora pergendum. Tunc nõ comedimus de fermento Ægypti maliciæ & nequitia: sed uescimur azymis sinceritatis & ueritatis: Domini præceptũ opere consummantes: Cauete à fermento pharisæorũ. In hac nobis præcipitur mansio, ut semper egressione ex Ægypto memores simus: ut celebremus transtitum, id est, phase Domini, ut primogenita nostri uteri, cunctarumq; uirtutum, pro primogenitis Ægypti quæ percussa sunt Domino cõsecremus.

Tertia mansio.

ET profecti de Socoth, castrametati sunt in עֲתָמָה Etham, quæ est in extremo solitudinis. Tertia mansio offertur post tabernacula, in qua primũ uidetur Dominus nocte in columna ignis, & per diem in columna nubis: ut præcedat populũ, & dux itineris fiat.

Etham

Etham nobis sonat fortitudo atque perfectio, de qua & David canit: Tu dirupisti flumina: Etham, id est, fortes. Grandis est fortitudo, Ægyptum dimittere, & in extrema solitudine commorari. Ex quo intelligimus locum Socoth adhuc iuxta Ægypti fuisse regiones. In eo enim quod dicitur, quæ est in extremis finibus solitudinis, ostenditur inter confinia esse eremi & Ægypti. Preparemus nobis fortitudinem, assumamus perfectum robur: ut inter circum tenebras & confusionẽ noctis, scientiæ Christi lumen appareat. Dies quoq; noster nubem, & nox ignem habeat protegentem: ut his ducibus ad sanctã terrã peruenire ualeamus.

Quarta mansio.

Profecti de Etham, reuersi sunt ad פִּי הַחַירוֹת Phi hahiroth, quod est contra Beel sephon, & castrametati sunt e regione Magdal. Quarta mansio est phi hahiroth, quæ interpretatur os nobilium, scribiturq; per litteram פִּי heth. Quidam male, hiroth uillas putant, errorq; manifestus, quod pro supradicto elemento, פִּי litteram legant. Beel sephon in linguam nostram uertitur dominus Aquilonis, aut ascensus speculæ, aut habens arcana. Porro Magdal, magnitudo, uel turris. Assumpta igitur fortitudine nobilitamur in domino, & Beel sephon idoli arcana contemnimus, illiusq; magnificentiam & turritam superbiam dedinamus. Non enim est ab austro unde dominus uenit, & à meridie in qua sponsus recumbit in floribus, sed possessor Aquilonis uenti frigidissimi, ex quo exardescunt mala super terram: qui cum sit frigidissimus, nomine dexter uocatur, falsum sibi assumens uocabulum uirtutis ac dextræ, cum totus sit in sinistra.

Quinta mansio.

ET profecti de Phi hahiroth, transierunt per medium mare in deserto: & ambulauerunt uiam trium dierum in solitudine Etham, castrametati sunt in מַרְאֵה Marah. Quinta mansio est in Marah, quæ interpretatur amaritudo. Non poterant ad rubrum maris gurgites peruenire: & Pharaonem cum suo exercitu uidere pereuntem: nisi postquam habuerunt in ore nobilitates, id est, in domini confessione uirtutes, quando crediderunt Deo & Moyfi famulo eius: & audierunt ab eo: Dominus pugnabit pro uobis, & uos tacebitis: & uictores, Maria præcinente, in tympanis & choris resonare ceperunt carmina triumphantium: Cantemus domino, gloriose enim honorificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare. Post prædicationem euangelij, post tabernacula transimigrantium, post assumptam fortitudinem, post confessionis nobilitatem: Ægyptij & Pharao, rursus occurrunt. Vnde discimus cauendas semper insidias, & inuocandam misericordiam Dei: ut insequentem Pharaonem possimus effugere, & nobis in spirituali baptismo suffocetur. Egressis de mari rubro, occurrit eremus Sur, quæ & solitudo Etham dicitur, in qua tribus diebus ingredienti non habuerunt aquam: & peruenerunt ad Marah, quæ ex amaritudine nomen accepit. Habebat fons aquam, & dulcedinem non habebat. Murmurat populus uidens aquas, & potare non sustinens. Marah intellige aquas occidentis literæ: quibus si immittatur confessio crucis, & passionis dominicæ sacramenta iungantur: omne quod impotabile & triste uidebatur acrigidum, uertitur in dulcedinem. Vnde & scriptum est: Constituit Deus populo legem & iudicia, & tentauit eum. Vbi enim magnitudo gratiæ, ibi magnitudo discriminis. Nec terrearis, si post uictoriam uenias ad amaritudinem: quia uerum pascha facientes, azyma cum amaritudinibus comedunt, & tẽtatio probationẽ, probatio spem, spes parit salutem. Apud medicos quoque quẽdã antidotus noxios humores temperans, ex amaritudine nuncupatur, quæ dulcis ostenditur restituens sanitatem: sicut e contrario uoluptas atque luxuria amaritudine terminantur, dicente scriptura: Quæ ad tempus pinguefacit fauces tuas, nouissime uero amarius felle inuenies.

Sexta mansio.

ET profecti de Marah, uenerunt in עֵלִים Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum: & septuaginta palmar, ibiq; castrametati sunt. Sexta mansio in arietes fortesq; uertitur. Quam pulcher ordo uirtutũ. Post uictoriã tẽtatio, post tẽtationem, refectio. De amaritu-

dine uenimus ad arietes & robustos principes gregis, quos apud Ezechielem dominus iudicaturum esse se dicit: quod alij eorum conculcauerint aquas & compresserint oues: alij lenes & placabiles fuerint. De his & uicesimus octauus psalmus loquitur: Afferte domino filij Dei, afferte domino filios arietum. Sextæ mansionis tenemus hospitium. Nunquã prius occurrerunt fontes purissimi, nisi ubi magistrorum doctrina prorupit. Nec dubium quin de duodecim apostolis sermo sit: de quorum fontibus deriuatæ aquæ, totius mundi siccitatem rigant. Iuxta has aquas septuaginta creuerunt palmæ, quos & ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, Luca euangelista testante, duodecim fuisse apostolos, & septuaginta discipulos minoris gradus: quos & binos ante se dominus præmittebat. De quibus & Paulus refert, quod apparuerit dominus primũ undecim, deinde apostolis omnibus: alios uolens intelligi primos, & alios secundos Christi discipulos. Bibamus de huiusmodi fontibus, & dulces fructus uictoriæ deuorantes, ad mansiones reliquas præparemur.

Septima mansio.

Profecti de Elim, castrametati sunt ad mare rubrum, quod Hebraice dicitur, ים סוף iam suph. Septima mansio. Et quæritur, quomodo post transitionem maris rubri & fontis marah, & Elim, rursum ad mare rubrum uenerint, nisi forte in itinere pergentibus, sinus quidam maris occurrerit, iuxta quem castrametati sint. Aliud est enim transire mare: aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur, etiam post euangelicam doctrinam & cibos dulcissimos triumphorum, apparere nobis interdum mare: & præterita discrimina poni ante oculos. Quanquam multæ differentia sit transire mare, & mare procul aspiciere. Verbum iam suph apud Hebræos ex mari & rubro compositum est. Suph autem & rubrum & scirpus uocatur. Vnde possumus suspicari, quod uenerint ad paludem quandam & lacum qui & carecto & iuncis plenus fuerit. Quod autem omnes congregationes aquarum scriptura sancta, mare uocet, nulla dubitatio est. Hæc mansio in Exodo non habetur: sed scriptum est pro ea, quod de mari rubro uenerint ad desertum Sin, quæ est inter Elim & Sinai, quinta decima die mensis secundi egressionis eorum ex Aegypto, id est, uicesima prima postquam egressi sunt de Rameses.

Octaua mansio.

Et profecti de mari rubro, castrametati sunt in solitudine ים סין Sin. Octaua mansio, licet iuxta ordinem Exodi septima sit. Sed sciendum, quod omnis usque ad montem Sinai eremus Sin uocetur, & ex tota prouincia, etiam locus nomen unius mansionis accipit: sicut Moab tam urbis quam prouinciæ nomen est. In hac solitudine quinque mansiones sunt: iam suph, de qua supra diximus, & eremus Sin, & Daphca, Alus, & Raphidim, de quibus loquemur in consequentibus. Sin, autem interpretatur rubus, uel odium, quorum utrumque facit ad mysticos intellectus: quod postquam uenerimus ad eum locum, de quo sit nobis dominus locuturus, grande odium mereamur inimici. Tunc uidebimus ardere rubum, & non comburi: inflammari ecclesiam persecutionibus, & eam loquente in illa domino, non perire. Et nota, quod in octaua mansionem, in qua torcularia nostra sunt, unde & octauus psalmus hoc titulo prænotatur, desertum capiamus rubi: quia plures filij desertæ magis, quam eius quæ habet uirum.

Nona mansio.

Et profecti de deserto Sin, castrametati sunt in דַּפְחָא Daphca. Nona mansio. Hoc nomen apud Hebræos *υποψα*, id est pullatio dicitur: iuxta quod & dominus ait: Pullate, & aperietur uobis. In libro autem Hebraicorum nominum, adhesionem retentionemque transulimus, quod lectorem turbare non debet. Nec putet nos dissonantia scribere. Ibi enim iuxta quod uulgò habetur edidimus, si medium uerbum scribatur per *β* beth literam: hic autem in Hebraico uolumine scriptum reperi per *β* phe, quod elementum magis pullationem quam glutinum sonat: sensusque est manifestus, post responsa domini, post octauum numerum resurrectionis, Christi incipimus sacramenta pullare. Prudentem studiosumque lectorem

rem rogatum uelim, ut sciat me uertere nomina iuxta Hebraicam ueritatẽ. Alioquin in Græcis & Latinis codicibus præter pauca, omnia corrupta reperimus: & miror quosdam eruditos & ecclesiasticos uiros ea uoluisse transferre quæ in Hebraico non habentur: & de male interpretatis, fictas explanationes quærere, ut in præsentem pro Daphca legant Raphca, litteram ponentes pro litera, eo quod *ר* res & *ד* daleth paruo apice distinguantur, & interpretantur curationem: atque exinde tropologiam similem prosequuntur.

Decima mansio.

Profecti de Daphca, castrametati sunt in דַּפְחָא Alus. Decima mansio in Exodo non habetur, crediturque in Sin eremo contineri, eodem narrante lib. Profecta est omnis multitudo filiorum Israel de eremo Sin per mansiones suas iuxta os domini, & uenerunt Raphidim. Ex quo perspicuum est plures mansiones, eiusdem regionis uocabulo demonstrari. Interpretaturque Alus fermentum: quod tollens mulier, miscuit farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. In hac solitudine murmurat populus propter famem, & conuersus respicit procul in nube gloriam Dei, accipitque uespere coturnicem: & mane alterius diei manna. Et nota in mansionem decima fermentum poni, & post esum carniū manna tribui: imple ricque scripturam: Panem angelorum manducauit homo.

Undecima mansio.

Profecti de Alus, castrametati sunt in דַּפְחָא Raphidim: & non erat ibi aqua populo. Undecima mansio, quam uolenter interpretatam in libro Hebraicorum nominum reperi, uidit os sufficiens eis, aut certe uisio oris fortium: meliusque transfertur, dissolutio fortium, uel sanitas fortium: siue iuxta proprietatem linguæ Syræ, remissio manuum. Hæc & in Exodo legitur post profectiōem de eremo Sin. Queritur in ea populus ob ardorem sitis: fons de petra Horeb erumpit & profluit: & quia tentauerunt Deum, locus Raphidim, tentationis quoque, id est מַסָּה masa fortitus est nomen. Moyes ascendit in montem: Iesus contra Amalec militat: ad crucis signum, superatur inimicus: remissis orantis manibus, hostis uictor insequitur. Sedet Moyes super lapidem dictum à Zacharia, qui septem habebat oculos: & in Samuelis uolumine appellatur abenhazer, id est lapis adiutorij: & utranque manum eius Aaron & Hur, id est, montanus lucidusque sustentat. De uicto aduersario superuenit lethro, adducit Zephoram & utrumque filium, dat consilium Septuaginta seniorum: & in typum ecclesiæ de gentibus congregatæ, legis imminutio euangelio suggerente completur. Pulchre autem dissolutio ac sanitas fortium Raphidim dicitur, uel propter dissipatum Amalec, uel propter sanatum Israel, Sin autem remissionem manuum iuxta Syros Raphidim sonat, dicemus propter offensam populi, quia contra dominum murmuraret, istud loco nomen impositum. Hæc tangimus potius quam exponimus, breuiter indicasse contenti, quod post fermentum Alus & massam ecclesiæ, soleant multiplicia daemonum aduersum nos tentamenta consurgere.

Duodecima mansio.

Et profecti de Raphidim, castra posuerunt in solitudine ים סין Sinai. Duodecima mansio est. Statim tibi ueniat in mentem apostolorum numerus. Vna de pluribus, sed maior omnibus, non separatur in ordine, sed præcellit in merito. Ad hunc locum quadragesimo septimo die perueniunt, scriptura dicente: Mense tertio egressionis filiorum Israel de Aegypto, in die hac transferunt in solitudine Sinai, profectique de Raphidim uenerunt in desertum Sinai: & castrametati sunt in eremo, sed tunc ibi Israel è regione montis, & Moyes ascendit ad Deum, uocauit eum dominus de monte dicens: & reliqua. Et rursum, Vade, inquit, ad populum, & sanctifica eos hodie & cras: & lauent uestimenta sua, sintque parati in diem tertium: quia tertia die descendet dominus uidente uniuerso populo super montem Sinai. Quod et factum est. Lauerturque uestimenta sua, & ab uxorū coitu separatis, die tertio descendit dominus in montem: quo fumante, & fulgure, tonitruo, caligine, uoce, tuba, mortaliū corda terrentibus, Moyes loquebatur, & dñs respondebat ei. Supputemus numerum, & inueniemus quinquagesimo die egressionis Israel ex Aegypto in uertice montis Sinai legem datam. Vnde & pentecostes celebra-

celebratur solennitas, & postea euangelij sacramentum in spiritus sancti defensione completur: ut sicut priori populo quinquagesimo die, uero iubileo & uero anno remissionis, & ueris quinquaginta & quingentis denarijs, qui debitoribus dimittuntur, lex data est: in apostolos quoque & qui cum eis erant, in centesimo uicesimo Mosaicæ ætatis numero constitutis, descenderit spiritus sanctus, & diuisis linguis credentiū, totus euangelica prædicatione mundus expletus sit. Longum est si replicare uelim, quid in lege præceptum est: quomodo fabricatum tabernaculum, quæ uarietas hostiarum, quæ uasorum diuersitas, quæ indumenta pontificis, quæ sacerdotum & leuitarum ceremoniæ: quid egerint: quomodo populus numeratus sit. Hoc tantum dicam: quod media pars Exodi, et totus Leuiticus liber, & Numerorum præcepta non modica, & per singulas populi tribus distributio, & oblatio principum in hac mansione descripti sint: multorumque uoluminum disputatio, huic loco sufficere uix possit. Interpretatur autem Sinai rubi, non unus ut supra in solitudine Sin, sed plures: ut ibi principium sit, hic perfectio: ibi solitarius numerus, hic multiplex. Aliud est enim unam, aliud omnes gratias possidere.

Decimatertia mansio.

ET profecti de solitudine Sinai, castrametati sunt in sepulchris concupiscentiæ. Decimatertia mansio, cuius nomen cum interpretatione editum apud Hebræos appellatur *חַרְרָה הַחַמִּישָׁה* ataaue cibaroth. Est autem sensus ille de euangelio, quod Iesus baptizatus statim a spiritu ductus est in desertum, & tentatus à diabolo. Itaque & Israel post familiarē cum domino sermonem, postquam iuxta montem Sinai commemoratus est anno uno & diebus quatuor mira dispositione castrorum egressus est in solitudinem Pharan: quæ interpretatur onager aut feritas: ibique succumbit malæ bestiæ, fastidians cœlestem panem, & Aegyptiorum carnes desiderans: quando multos subitum uorauit incendium, & intercedente Moyse humum uorax flamma consumpsit. Tunc accipiunt coturnices, & usque ad nauseam ac uomitum deuorant. Eliguntur Septuaginta presbyteri, uadunt ad ostium tabernaculi: duo remanent, Heldad & Medad, non imperij negligentes, sed humilitate submissi, dum se honore arbitrantur indignos. Unde & absentes prophetant: saturatoque populo dum adhuc escæ essent in ore eorum, ira Dei ascendit super eos, & occidit pingues eorum, & electos Israel præpediuit: ne ad malum uelociter currerent: unde & appellatus est locus, sepulchra concupiscentiæ: siue ut in Septuaginta legimus, memoria desiderij. Ex quibus omnibus nos omnes docemur, qui sapientiam dimisimus secularem, & Aegyptias ollas contempnimus, non debere murmurare contra cœlestem scripturarum panem, nec hic uirulentias Aegyptiorum, quæ sunt poetarum carmina, sed simplicem mannae cibum quærere: alioquin si rursus eas uouerimus appetere, uorabimus usque ad nauseam: & statim domini igne torquebimur, desideriumque nostrum uerteretur in tumulos, ut simus sepulchra dealbata, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia.

Decimaquarta mansio.

ET profecti de sepulchris concupiscentiæ, castrametati sunt in Hazeroth *חַזְרֹתֵי* Decimaquarta mansio est in solitudine Pharan, quæ in atria uertitur. In hac Aaron & Maria, propter Aethiopiā contra Moysen murmurant: & in typum zeli, aduersus ecclesiam de gentibus congregatam, populus Iudæorum lepræ sordē perfunditur: nec redit ad tabernaculum & pristinam recipit sanitatem, donec statutum plenitudinis gentium tempus impleatur. Et hic prudens lector attende, quod post consummatā in duodecimo numero uirtutem, quia superbiuit Israel, & in sepulchris concupiscentiæ carnes Aegyptias desiderauit: rursus iacit aliud fundamentum, & atria, id est, uestibulum uirtutum ingreditur, ostendens nobis, & eos qui stant posse cadere, & qui ceciderunt posse resurgere. Positus est enim Iesus in ruinā & resurrectionē multorum, & ipse loquitur per prophetā: Num qui cadit nō resurget?

Decimaquinta mansio.

ET profecti de Hazeroth, castrametati sunt in Rithma *רִיתְמָה* pro quo supra in hoc eodem libro legimus. Postquam profectus est populus de Hazeroth, castrametati sunt in solitudine

in solitudine Pharan. Hæc est autem decimaquinta mansio. Et notandū quod reliquæ mansiones decem & octo, quarum nunc breuiter catalogus describitur, à Rithma usque ad Esiongaber, id est, usque ad tricesimam secundam mansionem, sub Pharan solitudinis nomine contineantur: in quibus uniuersa quæ scripta sunt, diuersis temporibus gesta sentimus: quæ quia non sunt per mansiones singulas distributa, à nobis quoque in commune dicentur, ut postea ueniamus ad reliqua. Rithma transfertur sonitus aut iuniperus, quanquam plerique *ῥιθμῶν* apud Græcos aliud genus arboris significare contendunt. Iuniperum autem & primum graduum psalmus, iuxta ueritatem Hebraicam sonat, ubi scriptum est: Quid datur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Et propheta respondet: Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus iuniperorum: pro quo apud nos legitur desolatorijs. Fertur autem lignum hoc ignem multo tempore conseruare: ita ut si prunæ ex eius cinere fuerint opertæ, usque ad annum perueniant. Ex quo discimus post sepulchra concupiscentiæ, & uestibula transire nos ad lignum, quod multo tempore calorem tenet, ut firmus feruentes spiritu, & claro sonitu atque exaltata uoce euangelium domini prædicemus. Ab hac itaque mansione usque ad tricesimam secundam istiusmodi continentur historiae. Duodecim exploratores mittuntur ad terram sanctam: botrus refertur in ligno, & Christi breuiter passio demonstratur. Murmurat populus Iudæorum, gigantum impetum reformidans. Pugnat contra Amalec & Cananæum nolente Deo, & uictus intelligit quæ debebat in terra sancta exercere sacrificia. Datan & Abiron & filij Core confurgunt contra Moysen & Aaron, & terræ uoragine glutuntur. Inter mortuos & uiuentes pontifex medius thuribulo armatus ingreditur, & currens ira Dei, sacerdotis uoce prohibetur. Virga Aaron & florem profert & folia: & in æternam memoriam, uirens siccitas consecratur. Necdum templum & ædificiū, necdum sacerdotes & leuitæ obtulere sacrificia, & partes eorum mysticus sermo describit. Vitula ruffa in holocausto concrematur, & cinis eius, piacularis aspersio est. Quorum omnium figuræ proprios libros flagitant, & melius reor tacere quam pauca dicere.

Decimasexta mansio.

ET profecti de Rithma castrametati sunt in *רִיתְמָה רֵמֹן פָּהֵרִים* Remon phares. Decimasexta mansio est, quæ interpretatur Græco sermone *ῥοιᾶς ἀπὸ πικρῆς*, Latine mali punici diuisio, quod alij malum granatum uocant. Cuius arboris fructus in scriptura dupliciter accipitur: aut in ecclesiæ gremio, quæ omnem turbam credentium suo cortice tegit: aut in ueritate & consonantiā uirtutum, iuxta illud quod scriptum est: Multitudinis autem credentiū cor erat unū, & anima una: sicque diuisi sunt singuli gradus, ut omnes eadem compage teneantur.

Decimasextima mansio.

ET profecti de Remon phares, castrametati sunt in Libna *לִבְנָה* Decimasextima mansio est, quam in lateres possumus uertere: licet quidam lebbona transferentes, male candorem interpretati sint. Legimus in Malachia lateres pro quibus Idumæa destructis, politos lapides reponere nititur. Et laterem in Ezechiel: in quo obsessæ Hierusalem pictura describitur. Ex quibus discimus in itinere istius uitæ, & de alio in aliud transitu, nunc nos crescere, nunc decrescere, & post ordinem ecclesiasticum sæpe ad laterum opera transmigra.

Decima octaua mansio.

ET profecti de Libna, castrametati sunt in Resa *רֶסָא* Decima octaua mansio in frenos uertitur. Si enim post profectum, rursus ad luti opera descendimus, infrenandi sumus: & cursus uagi atque præcipites, scripturarum retinaculis dirigendi. Hoc uerbum, quantum memoria suggerit, nusquam alibi in scripturis sanctis apud Hebræos inuenisse me noui, absque quolibet apocrypho, qui à Græcis *μυρογένης* appellatur: ibi in ædificatione turris, pro stadio ponitur, in quo exercentur pugiles & athletæ, & cursorum uelocitas comprobatur. Dicit & psalmista: In freno et chamo maxillas eorum constringe, qui nō approximant ad te. Et Apostolus

stolus: Nescitis quod qui in stadio currunt: omnes quidem currunt: sed unus accipit palmam: e
Sic currite, ut comprehendatis.

Decimanona mansio.

ET profecti de Resfa, castrametati sunt in Caaltha $\text{רֶסְפָּא קַאֲלִתָּה}$ Decimona mansio interpre-
tatur ecclesia. Vagi currentium gressus, frenis ad ecclesiam retrahuntur: & fores quas
ante reliquerant, rursus intrare festinant.

Vigesima mansio.

ET profecti de Caaltha, castrametati sunt in monte Sapher $\text{קַאֲלִתָּה שַׁפֶּר}$ Vigesima mansio in-
terpretatur pulchritudo, & in monte decoris est constituta, de qua & quartidecimi psal-
mi principium sonat: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo: aut quis quiescet in mon-
te sancto tuo. Vide quid prosint freni. A vitis nos retrahunt, introducunt ad uirtutum cho-
ros, & in Christo monte pulcherrimo habitare faciunt. Iste iuxta Danielem, lapis excisus de
monte sine manibus, creuit in montem magnum, & impleuit omnem terram. Iste iuxta Eze-
chielem uulnerauit principem Tyri. Ad istum in Esaia & Michea populi confluunt, dicen-
tes: Venite ascendamus ad montem domini, & domum Dei Iacob: & docebit nos uias suas:
& ambulabimus in semitis eius.

Vicesima prima mansio.

Profecti de monte Sapher, castrametati sunt in Harada $\text{שַׁפֶּר הַרְאָדָּה}$ Vicesima prima mansio
uertitur in miraculum. Quam pulcher ordo profectuum, quam egregia textura creden-
tium. Post opus lateris infrenamur, post frenos in ecclesiam introducimur, post habitatio-
nem ecclesie, ad Christum montem ascendimus, in quo positi stupemus atque miramur:
ut noster in laudibus eius sermo superetur: inuenientes in eo, quæ nec oculus uidit, nec au-
ris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt.

Vicesima secunda mansio.

ET profecti de Harada, castrametati sunt in Maceloth $\text{הַרְאָדָּה מַאֲסֵלוֹת}$ Vicesima secunda man-
sio in cœtus uertitur. In hac enim consistit multitudo credentium: Ecclesia, primitiuo-
rum uirtutum omnium consonantia. Tunc uere possumus dicere: Ecce quam bonum &
quam iocundum, habitare fratres in unum. Et dominus habitare facit unius moris in domo.

Vicesima tertia mansio.

ET profecti de Maceloth, castrametati sunt in Thaath מַאֲסֵלוֹת תְּאָת Vicesima tertia mansio pos-
test & subter intelligi, sed melius pauorem interpretabimur. Venisti ad ecclesiam, a-
scendisti ad montem pulcherrimum stupore & miraculo Christi magnitudinem confite-
ris, uides ibi multos uirtutis tuæ socios: noli altum sapere, sed time. Dominus enim super-
bis resistit, humilibus dat gratiam. Et qui se exultat, uideat ne cadat. Potentes potenter tor-
menta patientur. Timor uirtutum custos est: securitas ad lapsum facilis. Vnde & in quo-
dam psalmo, postquam propheta dixerat: Dominus regit me & nihil mihi dixerit, in lo-
co pascuæ ibi me collocauit: iungit timorem, qui custos est beatitudinis, & infert: Virga
tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Et est sensus, dum tormenta formido, seruati gra-
tiam quam acceperam.

Vicesima quarta mansio.

Profecti de Thaath, castrametati sunt in Thare, תְּאָת תְּרָה Vicesima quarta mansio, quam
nonnulli uertunt in malitiam uel pasturam, nec errarent si per ו ain literam scriberetur:
nunc uero cū aspiratio duplex in extrema sit syllaba, erroris causa manifesta est. Hoc eodem
uocabulo & iisdem literis scriptum inuenio patrē Abraham, qui in suprascripto apocrypho
Geneseos uolumine, ab actis coruis qui hominum frumenta uastabant, ab actōris uel depul-
soris sortitus est nomen. Itaq; & nos imitentur Thare: & uolucres cœli quæ iuxta uiam sa-
tum triticum deuorare festinant, solliciti prohibeamus. Nam & Abraham patriarches in ty-
po Israelis & hostiū, diuisa membra sacrificij à uolucris non sinit deuorari: & contempto-
rem oculum effodiunt corui de conuallibus, uerusq; Moyses ducit Aethiopiissam, & Elias à
coruis

Acoruis pascitur. Si habueris pauorem, sollicitus eris: si sollicitus fueris, leo in caulas ouium
tuarum introire nō poterit: quod uel ad præpositos ecclesiarum, uel ad custodiam referant
mæ tuæ, ad quam diabolus per diuersa uitiorum foramina ingredi nititur.

Vicesima quinta mansio.

ET profecti de Thare, castrametati sunt in Methca תְּרָה מֵתְכָא Vicesima quinta mansio uertit-
tur in dulcedinem. Ascendisti in excelsum, admiratus es uirtutum choros, timuisti rui-
nam, abegisti insidiatores: dulcis te protinus fructus laboris insequitur: & in morem litera-
rum, radicū amaritudinem, pomorum suauitas compensabit, & dices: Quam dulcia faucibus
meis eloquia tua super mel ori meo. Sponsūq; tibi audies concinentem: Mel distil-
lant labia tua, soror mea sponsa. Quid enim suauius disciplina? Quid eruditione melius?
Quid dulcius domino? Gustate & uidete quoniam suauis est dominus. Vnde & Samson qui
abegerat à fructibus suis aues: & uulpes quæ exterminant uineas colligauerat, leonemq; in-
terfecerat rugientem, fauum inuenit in ore mortui.

Vicesima sexta mansio.

Profecti de Methca, castrametati sunt in Asmona מֵתְכָא אֲסֹמְנָה Vicesima sexta mansio in lin-
gua nostra festinationem sonat: iuxta illud quod in psalmo scribitur: Venient legati ex
Aegypto. Pro legatis in Hebræo, festinantes legimus: postquam dulces fructus laboris
melluerimus, non sumus quieto contenti ocio: sed & rursus ad ulteriora properantes, obli-
uiscamur præteriorum, & in futura nos extendamus.

Vicesima septima mansio.

ET profecti de Asmona, castrametati sunt in Mosaroth $\text{אֲסֹמְנָה מוֹסָרוֹת}$ Vicesima septima mansio
uincula siue disciplinas sonat, ut festino gradu pergamus ad magistros, & eorum tera-
mus limina, & præcepta uirtutum ac mysteria scripturarum, uincula putemus æterna, iuxta
illud quod in Esaia dicitur: Et Sabaim uiri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: post te am-
bulabunt uincti manicis. Et Paulus uinctus Iesu Christi. Duplicia sunt in scripturis uincula,
quæ quamdiu rupit Samson, uicit inimicos. Et de meretrice legimus, uinculum in manibus
eius. Et ex persona domini dicentis: Dirumpamus uincula eorum, & projiciamus à nobis iur-
gum ipsorum. Et alibi: Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Christi autem uincula
uoluntaria sunt, & uertuntur in amplexus. Quicumq; his fuerit colligatus dicet: Sinistra eius
sub capite meo, & dextra eius complectitur me.

Vicesima octaua mansio.

ET profecti de Mosaroth, castrametati sunt in Bene iaacan $\text{מוֹסָרוֹת בְּנֵי יַעֲקֹב}$ Vicesima octa-
ua mansio transfertur in filios necessitatis seu stridoris. Si ab uno incipias numero, &
paulatim addens ad septimum usque peruenias: uicesimo octauus efficitur numerus. Qui
sunt isti filij necessitatis, psalmus ipse nos doceat: Afferte domino filij Dei, afferte domino fi-
lios arietum. Quæ est tanta necessitas, quæ nolentibus imponatur? Cum diuinis scripturis
fueris eruditus, & leges earum ac testimonia uincula scieris ueritatis, contendens cum aduer-
sarijs ligabis eos, & uinctos duces in captiuitatem, & de hostibus quondam atq; captiuis li-
beros Dei facies: ut repente dicas cum Sion: Ego sterilis & non pariens, transmigrata & ca-
ptiua: & istos quis enutriet? Ego destituta & sola: & isti ubi erant? Miraris Esaia, eiusdem
psalmi sacramenta cognosce: Vox domini in uirtute, uox domini in magnificentia, uox do-
mini confringentis cedros: ut postquam aduersarios fregerit, & concusserit desertos prius
gentium populos, præparentur cerui in montibus: & sit dilectus sicut filius unicornium, in
temploq; eius omnes dicent gloriam. Porro quod uertimus filios stridoris, ad illum sen-
sum refer, quod timore supplicij & eius loci ubi est fletus & stridor dentium, deserens diabo-
li uincula Christo domino credentium turba colla submittat.

Vicesima nona mansio.

ET profecti de Bene iaacan, castrametati sunt in motem Gadgad $\text{בְּנֵי יַעֲקֹב מוֹתֵם גַּדְגַּד}$ Vicesima nona
mansio interpretatur nuncius siue expeditio, & accinctio: uel certe (quod nos uerius
eē arbitramur

arbitramur) *κατακοπή*: id est concisio. Haud aliter possumus magistri discipulorum atque credentium eos facere filios necessitatis, nisi præceptores eorum interfecerimus. Crudeles si mus in occisione eorum, non parcat manus nostra armum aut extremum auriculæ de ore leonis extrahere. Maledictus qui facit opus domini negligenter, & qui prohibet gladium suum à sanguine. Vnde & David: In matutino, inquit, interficiebam omnes peccatores terræ. De nuncio autem & accinctione hæc breuiter possumus dicere: quod filiis necessitatis grandes ad uirtutem stimulos suggeramus, cum eis nunciauerimus præmia futurorū, & accinctos inire bella docuerimus. Horum trium quicquid magister fecerit, in monte consistit.

Tricesima mansio.

ET profecti de monte Gadgad, castrametati sunt in Iotbatha *יִתְבַּח* Tricesima mansio bonitas interpretatur, ut cum peruenerimus ad perfectum uirum, in sacerdotalem gradum, & in ætatem plenitudinis Christi: in qua & Ezechiel erat iuxta fluuium Cobar, possumus cum David in tricesimo psalmo canere: In te domine speraui, non confundar in æternum. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus suis.

Tricesima prima mansio.

ET profecti de Iotbatha, castrametati sunt in Ebrona *עֲבְרֹנָה* Tricesima prima mansio interpretatur *παραλευσις*, id est transitus siue transitio. Ad hanc uenit uerus Hebræus, id est *παρατης*, siue transitor, qui dicere potest: Transiens uidebo uisionem hanc magnam: de qua & psalmista canit: & non dixerunt qui præteribant, benedictio domini super uos. Præterit enim figura huius mundi, & propterea sancti cupiunt ad meliora transire: nec præsentis statu contenti, ingemiscunt quotidie: Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam, quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. Multum est, si de omnibus scripturis super uerbo transitionis uelim exempla congerere.

Tricesima secunda mansio.

ET profecti de Ebrona, castrametati sunt in Asion gaber *אֲשִׁיּוֹן גַּבֵּר* Tricesima secunda mansio transfertur in ligna uiri, siue dolationis hominis, quod significantius Græce dicitur *ξύλανισμοφόρος*, scribitur per *γ* ain literam, non (ut Græci & Latini errant) per gimel. Vnde in solitudine multitudo lignorum, nisi quod seduli & diligentis magistri disciplina monstratur, cædentis ligna informia: & dolantis facientisq; uasa diuersa: quæ in domo magna necessaria sunt. Possunt lignationes uiri, saltuum & omnium arborum genera, per hoc credentiū multitudinem figurare: dicente David: Inuenimus eam in campis syluæ. Hucusq; solitudo Pharan decem & octo continet mansiones quæ descriptæ in catalogo, in superiori itinere non ponuntur.

Tricesima tertia mansio.

ET profecti de Asion gaber, castrametati sunt in deserto Zin *צִין* Hæc est Cades. Quæritur cur octaua mansio nunc tricesima tertia esse dicatur. Sed sciendum quod prior per *ס* samech literam scribitur, interpretaturq; rubus siue odium: hæc autem per *ז* zade, & uertitur in mandatum. Illudq; quod iungitur Cades: non (ut pleriq; existimant) sancta dicitur: sed mutata siue translata legimus in Genesi iuxta Hebraicam ueritatem: ubi Iudas meretricem putans Thamar, dona transmisiit: & sequester munerum interrogat: ubi est cadesa, hoc est, scortum, cuius habitus à cæteris foeminis immutatus est. In multis quoque locis hoc idem reperimus. Sin autem sancta interpretatur, *κατ' ἀντίφρασιν* est intelligendum quomodo Paræ dicuntur ab eo quod minime parcant: & bellum quod nequaquam bellum sit: & lucus quod minime luceat. In hac mansionem moritur Maria et sepelitur: & propter aquas contradictionis Moyses & Aaron offendunt dominū: & prohibentur transire Iordanem, missisq; nuncijs ad Edom transitus petitur, nec impetratur. Quis timeret post tantos profectus murmur populi, & offensam magistrorum, & uiæ transitus denegatos? Videtur mihi in Maria, Prophetia mortua: in Moyse & Aaron, legi & sacerdotio Iudæorum finis impositus: quod nec ipsi ad alteram repromissionis transcendere ualeant, nec credentem populum de solitudine huius

huius mundi educere. Et nota quod post mortem prophetiæ, & aquas contradictionis, Idumæam carneam atq; terrenā transire non possint: cum multis precibus & conatu uiam non impetrēt, sed egrediatur Edom aduersus eos cum populo multo, & in manu forti. Interpretatio quoq; nominis, morti & offensa: & negato transitui conuenit. Vbi enim mandatum, ibi & peccatum: ubi peccatum, ibi offensa: ubi offensa, ibi mors. Hæc est mansio de qua Psalmista canit: Commouebit Dominus desertum Cades.

Tricesima quarta mansio.

ET profecti de Cades, castrametati sunt in monte Or *הַר אֹר* in extremo terræ Edom: ascenditq; Aaron sacerdos in montem Oriuxta præceptum Dñi, & mortuus est ibi anno quadragesimo egressionis filiorum Israel de terra Egypti, mense quinto, prima die mēsis. Eratq; Aaron centum uigintitrium annorū quando mortuus est in monte Or. Et audiuit Chananæus rex Arad qui habitabat ad austrum in terra Chanaan, quod uenissent filij Israel. Tricesima quarta mansio est, quam pleriq; interpretantur lumen: nec errarent si per *א* aleph literam scriberetur. Alij pellem, et ipsi uerum dicerent, si esset *א* ain positum. Nonnulli foramen, quod posset accipisci *ה* heth haberet elementum. Cum autem legatur per *ה* he: magis mons intelligitur, & legi potest: Ascendit Aaron sacerdos in montis montem, id est in uertice eius. Ex quo animaduertimus non in monte simpliciter, sed in monte montis pontificem mortuum: ut dignus locus meritis illius monstraretur. Moritur autē eo anno, quo nouus populus repromissionis terram intraturus erat, in extremis finibus terræ Idumæorum. Et quanquā in monte sacerdotiū Eleazaro filio dereliquerit, lexq; eos qui eam impleuerint perducat ad summum: tamen ipsa sublimitas non est transfluenta Iordanis, sed in extremis terrenorum operum finibus: & plangit eum populus triginta diebus. Aaron plangitur, Iesus non plangitur. In lege descensus ad inferos, in euangelio ad paradysum transmigrationis. Audiuit quoq; Chananæus quod uenisset Israel, & in loco exploratorū (ubi quoniamdam offendisse populum nouerant) ineunt prælium: & captiuum ducunt Israel. Rursusq; in eodem loco pugnatur: ex uoto uictor uincitur, uicti superant, appellaturq; nomen loci borma, id est anathema. Eadem dicere mihi non est pigrum, legentibus necessarium: quod semper humanus status in huius seculi uia fluctuet: & alius in ualle, alius in campis, alius moriatur in monte, nec in monte simpliciter, sed in montis monte, id est in excelso uertice. Cumq; nos Dei auxilio destitutos hostis inualerit duxeritq; captiuos, non desperemus salutem, sed iterum armemur ad prælium. Potest fieri ut uincamus, ubi uicti fuimus: & eodem loco triumphemus, ubi fuimus ante captiui.

Tricesima quinta mansio & tricesima sexta.

ET profecti de monte Or, castrametati sunt in Selmona *שֵׁלְמוֹנָה* Profectiq; de Selmona, uenerunt in Phunon *פְּחוֹנוֹן* Hæc duæ mansiones, tricesima quinta & tricesima sexta in ordine historiæ non inueniuntur, sed scriptum est pro eis: Egressi sunt de monte Or, per uiam maris rubri, & circumierunt terram Edom. Ex quo ostenditur in finibus atq; circumitu terræ Edom eas positas. Nec secundum morem legitur: Et profecti de monte Or, castrametati sunt in Selmona siue in Phunon, sed post ambitum terræ Iudæorum uenit ad extremum, & ait: Profecti filij Israel, castrametati sunt in in Oboth. Nec dixit, profecti sunt de illo & illo loco, quia duas mansiones silentio prætermiserat: quas cum in supputatione tacuerit, reddit in summa. Prima mansio Selmona interpretatur imaguncula. Secunda Phunon diminutiue os, ab ore non ab osse intellige. In his Aaron mortuo, murmurant contra Deum & Moysem, manna fastidiunt, a serpentibus uulnerantur: & in typum Saluatoris, qui uerum antiquumq; serpentem in patibulo crucis triumphauit, diaboli uenena superantur. Vnde & imaguncula, ueræ expressæq; imaginis filij Dei. Palsionem eius intuens, conseruatur: & quod corde credit, ore pronunciat, legens illud Apostoli: Corde creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. Simulq; nota utraq; mansio *ἡ δὲ οὐρα* appellatur: quia ex parte uidemus, & ex parte prophetamus: & nunc per speculum uidemus in ænigmate.

Tricesima septima mansio.

Profecti de Phunon, castrametati sunt in Oboth אֹבוֹת Tricesima septima mansio uertitur in magos siue pythones: uel (secundū uerba Helui) lagenas grādes, quæ cum multo plene fuerint, absq; spiramine ilico dirumpunt. Pugnauerunt magi cōtra Moysen et Aaron: & à muliere quæ erat in Endor, & habebat iuxta Septuaginta interpretes spiritum pythoneum, iuxta Hebræos magum, regi Israelis illuditur. Multæ sunt præstigiæ, & innu merabiles laquei, quibus animæ capiuntur humanæ: sed nos dicamus, in domino cōfiden tes: Laqueus contritus est, & nos liberati sumus: Et, Si ambulauero in medio umbræ mor tis, non timebo mala, quoniã tu mecum es: Cadent à latere nostro mille, & decem milia à dex tris nostris: non timebimus ab incurfu & dæmonio meridiano: sed obturauimus aures no stras, ne audiamus uoces incantantium, & Sirenarum carmina negligamus. Post imaginem Dei, quæ in cordis ratione monstratur, et confesionē fidei, quæ ore profertur, consurgunt serpentes, & artes maleficæ ad bella nos prouocant. Sed nos qui habemus preciosissimum thesaurum in uasis fictilibus quæ frangi possunt, ita ut quædã uix testa remanserint in qua hauriri possit aquæ pusillum, omni custodia circundemus cor nostrum.

Tricesima octaua mansio.

ET profecti de Oboth, castrametati sunt in Ieabarim עֵי תְּעַבְרִים in finibus Moab. Trice sima octaua mansio acruos lapidum transeuntium sonat. Sunt sancti lapides, qui uol uuntur super terram, leues, politi & rotunditate sua rotarum cursibus similes. Sunt & alij quos propheta iubet tolli de uia, ne ambulantium in eos offendant pedes. Qui sunt isti am bulantes? Vtq; uiatores & prætereuntes, qui per istud seculum ad alias mansiones transire festināt. Quod aut dicitur in finibus Moab, & supra scriptum est, in solitudine quæ respicit Moab cōtra solis ortum: ostendit iuxta literam, quod hucusq; in finibus terræ Idumæorū fuerint: & nunc ueniant ad terminos Moab, de alia prouincia ad aliam transeuntes. Non enim semper uni uirtuti danda est opera, sed sicut scriptū est: Ibunt de uirtute in uirtutē, de alia transeundū est ad aliã: quia hærent sibi & inter se ita nexæ sunt, ut qui una caruerit, om nib. careat. Et tamē transire de alia ad aliã eorū est propriē, qui solis iustitiæ ortū cōsiderant.

Tricesimanona mansio.

ET profecti de Ieabarim, siue (ut in secundo loco apud Hebræos habes) עֵי תְּעַבְרִים ca strametati sunt in dibon gad דִּבְּוֹן גַּד Tricesimanona mansio interpretatur, fortiter in tellecta tentatio. Pro hac in ordine historię aliter scriptum reperi. Postquam enim castra metati sunt in Ieabarim in finibus Moab contra ortum solis, legitur: Inde profecti sunt, & diuerterunt ad torrentem Zared. Et de hoc loco proficiscentes, castrametati sunt trans Ar non, quæ est in solitudine finium Amorræi, eo quod Arnon in terminis sit Moabitarum & Amorræorum: & post hæc uenerunt ad puteum ubi cecinit Israel carmen hoc: Ascende putee quem foderunt principes, & aperuerunt duces populorum in datore legum, & in baculo eius: & de solitudine in Matthana, & de Matthana ad torrentem Dei: & de torrentibus Dei ad excelsa, & de excelsis ad uallem, quæ est in regione Moab in uertice Phasga, qui prospicit contra desertum. Hæc loca in finibus Amorræorum quidam in terpretantes, putant non mansiones esse sed transitus, nec præiudicare debere catalogo mansionum extraordinariam expositionem. Alij autem spiritualibus spiritualia comparantes, nolūt regiones significari, sed per locorum nomina uirtutum profectus esse, quod post magos & cōgregationem lapidum frequenter ueniamus ad torrentem Zared, quod interpretatur aliena descensio & in descensione positi, transeamus ad Arnon, quod male dictionem sonat, quæ est posita in finibus Amorræorum, qui uel amari hostes sunt, uel multa loquuntur inflati. Sin autem transierimus terminos Moab, qui de incestu generatus est, & recessit à uero patre: statim nobis occurrit puteus, quem nemo de plebe fodit, nullus ignobilis, sed principes & duces, qui iura dant populis: & canentes carmen in aqua putei, & in Dei muneribus gratulantes, prophetant quò transitori sint: ad quæ peruenturi loca, quod scilicet de deserto ueniant in Matthana, quod interpretatur donum, & de Mat thana

Athana ad Nahaliel, quod dicitur ad torrentes Dei, & de Nahaliel ad Bamoth, quæ interpre tatur excelsa siue adueniens mors, quando conformes efficiuntur mortis Christi: & de Ba moth occurrit nobis uallis humilitatis, quæ tamen posita est in uertice montis Phasga: qui interpretatur dolatus, quod nihil habeat informe & rude, sed artificis sit politus manu: qui mons respiciat solitudinem quæ Hebraice dicitur Iesimon יְשִׁימוֹן. Quando enim fuerimus in uirtutum culmine constituti, tunc totius mundi ruinas, & omnium peccatorum respici mus uastitatem. Penè oblitus sumus, currente oratione, dictare: quare Dibon gad interprete tur fortiter intellecta tentatio. Post Dibon gad geritur bellum contra Seon regem Amoræ orum, & Og regem Basan: & discimus quod cum uenerimus ad summū, & de fonte pri ciptum regumq; biberimus, ascendentes ad montem Phasga, non debeamus eleuari in super biam, si propositam nobis e contrario solitudinem nouerimus. Ante contritionem enim ele uatur cor uiri, & ante gloriam humiliatur.

Quadragesima mansio.

ET profecti de Dibon gad, castrametati sunt in Almon diblathaiema אֶלְמוֹן דִּבְּלַתְיָמָה Quadragesima mansio uertitur in contemptum plagarum siue opprobriorum. Et per hanc discimus omnia dulcia & illecebras uoluptatum in seculo contemnendas, nec inebria rinos debere uino in quo est luxuria. Mel non offertur in sacrificijs Dei: & cera quæ dulcia continet, non lucet in tabernaculo, sed oleum purissimum, quod de oliuæ profertur amari tudine. Mel enim distillat à labijs mulieris meretricis: de quo puto iuxta mysticos intellectus gustasse Ionathan: & sorte deprehensum, uix populi precibus liberatū. Quod aut opprobria contemnenda sint, & si falso obijciantur beatitudinem pariant, saluator plenissime docet.

Quadragesima prima mansio.

Profecti de Almon diblathaiema, castrametati sunt in montibus Abarim עַבְרִים contra faciem Nabo. Quadragesima prima mansio uertitur in montes transeuntium: & est con tra faciē montis Nabo, ubi moritur & sepelitur Moyses, terra repromissionis ante conspe cta. Nabo interpretatur conclusio, in qua finitur lex, & non inuenitur eius memoria. Porro gratia euangelij absque ullo sine tenditur. In omnem terrā exiuit sonus eius, & in fines orbis terræ uerba ipsius. Simulq; considera quod habitatio transeuntium in montibus sita sit: & adhuc profectu indigeat. Post montes enim plurimos ad campestria Moab & Iordanis flu enta descendimus, qui interpretatur descensio. Nihil enim (ut crebro diximus) tam pericu losum est quàm gloriæ cupiditas & iactantia, & animus conscientia uirtutum tumens.

Quadragesima secunda mansio.

ET profecti de montibus Abarim, castrametati sunt in campestribus Moab מִדְּבָרִים super Ior danem iuxta Hiericho, ibiq; fixerunt tentoria. Ab domo solitudinis usque Abel sitini אֶבֶל שִׁטִּי in planicie Moab. In quadragesima secunda quæ & extrema mansio, cursim quæ sint gesta, narremus. Residens in ea populus à diuino Balaam, quem mercede cōduxerat Ba lach filius Sephor, Dei iussione benedicitur: & maledictio mutatur in laudes: audit uocem domini ex prophano ore resonantem: Orietur stella ex Iacob, & consurget homo de Israel, & percutiet princeps Moab, & uastabit cunctos filios Seth: & erit Edom hæreditas eius. Fornicatur cum filiabus Madian: & Phinees filius Eleazar, zelatus est zelum domini Zam bri & scortū Madianitidē pugione trāsfigit: unde & accepit præmium in aeternū memoriã, armum uictimæ. Numeratur rursum populus, numeratur & leuitæ, ut interfectis pessimis, nouus populus Dei censeatur. Interpellat quinq; filia Salphaad: & ex iudicio Dñi, heredita tem accipiunt: ut inter fratres suos, nec femineus à possessione Dei sexus excludatur. Iesus Moyse in monte succedit, & dicit à lege, quæ spiritualiter offerre debeat in ecclesia. Primum quid per singulos dies, deinde quid sabbato, quid in Calendis, quid in pascha, quid in pente 17 coste, quid in neomenia mensis septimi, quid in ieiunio eiusdem mensis die decimo, quid in Scenopogia, quando figuntur tabernacula, decima quinta die supradicti mensis. Vxorū & filiarum uotã absque autoritate patrum & uirorum cassa memorantur: Bellum con tra Madianitas: & mors diuini Balaam, & prædæ diuisio, & oblatio ex ea in tabernaculo

Dei. Primus Ruben & Gad, & dimidia tribus Manasse, ultra Jordanem in eremo possessio- nem accipiunt. Plurima enim habebant iumenta, & necdum ad id uenerant, ut possent habi- tare cum templo. Docetur populus ut in terra sancta idola destruat; & nullus de priori ha- bitatore feruetur. Describitur olim cupita prouincia, duarum semis tribuum haereditas sepa- ratur. Numerantur tribuum principes, qui terram sanctam debeant introire. Quadragintas duas urbes cum suburbanis suis usq; ad mille passus per circuitum, leuita accipiunt: tot nu- mero, quot & istae sunt mansiones. Et adduntur fugitiuorum sex aliae ciuitates, tres intra Lor- danem, & tres trans Jordanem, ut sint simul quadraginta octo. Qui fugitiuorum suscipi, qui interfici debeant, qui usq; ad mortem pontificis maximi reseruari. Succedit Deuteronomij secunda lex, meditatorium euangelij; ibiq; breuiter discimus quae inter Pharam & Tophel & Laban & Hazeroth, & loca aurea abiecto Iuda infelicissimo, undecim dierum uia de Ho reb, per uiam montis Seir usque ad Cades barne Moyses populo sit locutus; & extremum cantat canticum, in quo apertissime synagoga proficitur, & ecclesia domino copulatur. Im- pinguatus est & in crassatus ac dilatatus, et recalcitrauit dilectus, et oblitus est Dei saluatoris sui. Et iterum: Generatio pessima, filij ineruditi ipsi ad aemulationem me prouocauerunt in eo qui non erat Deus. Irritauerunt me in sculptilibus suis: et ego zelare hos faciam nationes; et contra gentem stultam irritabo eos. Benedicuntur filij Israel. Et rursus in Simeone Iudas miserandus excluditur. Ascendit Moyses ad montem Nabo, in uertice Phasga, qui est con- tra Hiericho: & ostendit ei dominus omnem terram Galaad usque ad Dan & Neptalim & Ephraim & Manassen, & uniuersam terram Iuda, usque ad mare magnum contra austrum, & regionem campestrum Hierichontis, ciuitatis palmarum, usque Segor. Quis potest tan- ta nosse mysteria? Quis in extremis legis & huius uitae finibus constitutus intelligit semper sibi esse pugnandum: & tunc plenam uictoriam dari si fuerit in campestribus, si in Abelasitum **אבל סיטון** quod interpretatur luctus spinarum, fleuerit antiqua peccata, & spinas quae suf- focauerunt sementem uerbi Dei: & de quibus propheta dicit: Versatus sum in miseria, dum mihi configitur spina: & tunc praeparatus, deficiente manna, sub duce Iesu Iordanem transeat: et circumcillus cultro euangelij, primum comedat de coelesti pane: et occurrat ei princeps ex- ercituum Dei, ut uerum pascha nequaquam in Aegypto, sed in finibus terrae sanctae come- dat: O profundum diuitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius et inuestigabiles uiae illius. Quis sapiens, et intelligit haec? Intelligens, et cognoscat ea: Quia rectae uiae domini: et iusti ambulabunt in eis. Praeuaricatores autem corruent in illis.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

In septuagesimo septimo psalmo. Cuius initium est: Attēdite popule meus. Ex hoc Mat- thaeus cap. xii. citat uersiculum: Aperiā in parabolis os meū, eructo abscondita a cōsti- tutione. D. Hieronymus admonet, in nonnullis exemplaribus scriptū fuisse in Matheo, ut impleret quod dictū est per prophetā Esaiam: germanā autem ac ueram scripturam fuisse, per prophetā Asaph. Deinde sciolum aliquē, cui Asaph nō uideretur propheta, quod inter uulgatos illos nō esset, pro Asaph subdidisse Esaiam, ut magis notū. Rursus alius quispiā offensus eo nomine, quod haec uerba nō reperiantur in Esaiā, sustulit prophetā nomē. Porro titulus Psalms septuagesimiseptimi est, intellectus Asaph: simul & autorē indicās psalmi, & quae illic de Hebris egressis ab Aegypto memorant, nō iuxta sensum historicum tantum, sed iuxta mysticū intellectū accipi debere. Quod autē Asaph prophetam uocat, non est mirandum, cum in hymnis & canticis prophetae uocentur omnes a quibus ea composita sunt. Lepam domorū. De his legimus Le- uitici capite decimo tertio & capite decimo quarto. Taurum homicidam. Exodi uicesimo pri- mo, iubetur taurus qui cornu percusserit hominē & occiderit, lapidibus obrui. Quod D. Hierony- mus irridet, si ad litteram obseruetur. At nō pudet Christianos eadem hodie facere, cum homines pecunia corrupti sinant impunitos. Et iumentum adulterij reum. Propterea quod Leuitici ca- pitulo uicesimo, iubet occidi, nō solum is qui cum iumento coiserit, uerum etiā ipsum iumentū tan- quam adulterum. Aurē subula perforatam. Id habetur Exodi capite uicesimo. Capharnaum agrum. Sic enim Capharnaū Hebris sonat, ager pulchritudinis, uel uilla cōsolationis. Alludit autē ad hoc, quod post occisum ab Herode Ioannem, Christus relicta ciuitate sua, in qua contēptui ha- bebatur, exiit in desertum, illuc secutam turbam quinq; panibus satiauit, ut legimus Matthei deci- mo quarto. Terram Gessen. Nam Gessen Hebris sonat terram cōplutam. Exterminatorem **אור** uocat

A uocat angelum percutientem Aegyptios, ut habetur Exodi capitulo duodecimo. Graeci apris. Ex exemplaribus nihil possum conijcere, nisi quod ex Graecorum commentarijs deprehenditur, **απρις** esse legendum, quas easdem illi **εσθμους** uocant, nos mansiones: quorum posterius dictū est, quod illic ab itinere substitunt, prius a tollendis farcinis. **EX MANSIONE QUARTA.** Quod pro supradicto elemento. Scribendum est enim per litteram **η** heth, non per **ψ** ain. **EX QVIN- TA.** Quaedam antidotus. Proprie pharmacū est, quod datur aduersus noxia, ueluti uenena. Ex- tant complura remedia in literis medicorum, quae ab amaritudine nomen habent, **ισφα** **μαρα**, id est, sacra amara, & **μαρα γαλλω**, id est amara Galeni. Medicorum uulgus, ex picra pigram facit. **EX SEXTA.** De quibus Paulus refert. Est in prima ad Corinthios epistola cap. xv. Quia uisus est Cepha, & post hoc undecim. Deinde uisus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus mul- ti manent usq; adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde uisus est Iacobo, deinde apostolis omni- bus. Nouissime autem omnium tanquam abortiuo, uisus est & mihi. **EX DECIMATERTIA.** Nec uirulentias. Virus uocatur non solum quod uenenum sit, sed etiam quod uehementem ha- beat nidorem. Olent autem carnes coctae, maxime si accedat conditura. Poetarum autem carmina non simpliciter rem narrant, sed figuris & uerborum illecebris omnia condunt: quibus non conue- nit usq; adeo delectari ut diuinas fastidiamus literas, quod huiusmodi delicijs careant. **EX DE- CIMA QUARTA.** Rursum facit aliud fundamentum. Alludit ad locum qui est in epistola ad Hebraeos cap. vi. Non rursus facientes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis. **EX DE- CIMA QUINTA.** Cum carbonibus iuniperorum. Mirum est, diuum Hieronymū nullam huius rei facere mentionem in commentarijs huius psalmi, unde mihi uidentur haec quae nos habemus, esse mutila, multis amputatis: id quod & in alijs multis deprehendimus locis, ut id tantū scriberent, quod intelligerent, caeteris relictis, quod aliqui Graecorum aut Hebraeorum nominum habere admix- tum, **αρκυδιου** Graeci iuniperum uocant, quoniam huius duo genera facit Dioscorides arboris. Bac- cas fert quae maturitate nigrescant, **αρκυδιος** uocant, etiam si Dioscorides ipsam arborem **αρκυδιος** uocat. **MANSIO DECIMASEXTA.** **βοις** **πικρα**. Id est mali punici sectio. Nam **βοις** Graecis malum punicum est, & **πικρα** seco. Inde **πικρα** sectio. Quoniam quidam codices habent **αβοις**. Ex quo licet conijcere scriptum fuisse **αρκυδιος**, id est abscissio siue relectio, **MANSIO DECIMA SEPTIMA.** Legimus in Malachia. Nempe capite primo. De lapide sculpto, legis apud Eze- chielem capite quarto. **MANSIO DECIMOCTAUA.** Hoc uerbum. Nempe **ρεσσα** **αυρα** **αυρα**. Id est, parua Genesis, ut sit dictio composita, quod est probabilis, siue **αυρα** **αυρα** **αυρα**, ut sint duae dictiones. Nam & Abraham patriarches. Hanc historiam legis Genesis capite decimo quinto, de uacca trima, capra trima, & arietis trimo: & turture & columba in frusta dissectis, necnon de abactis auibus, ne cadauera attingerent usq; ad solis occasum. Contemptorem ocu- lum. Alludit ad id quod est Proverbiorum capite tricesimo: Oculum qui subannat patrem, & qui despicit partum matris suae, suffodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filiae aquilae. Verusq; Moyses. Moyses uerus Christus. Aethiopia ecclesia. Moyses autem ille duxerat Zephoram filiam Iethro, Exodi capite secundo. Quoniam hic locus mihi uidetur deprauatus. Sic enim habetur in plerisque: Verusq; Moyses & Elias ducit uxorem Aethiopsam, & a coruis pascitur. Legendum est autem: Verusq; Moyses ducit uxorem Aethiopsam, & Elias a coruis pascitur. Quod autem meminit hoc loco Aethiopsiae, ad nigrorem respexit Aethiopum, quem habent cum coruo communem. De Elia, cui corui bis in die mane & uesperum panem & carnes adferebant, habes **κατακοπις**. Id est concilio, a **κατακοπις**, concido, cum res aut homo minutatim discerpitur ac uulneratur. **TRICESIMA PRIMA.** **παραλυσος**. Id est transitus. Ita legendum arbitror a **παρα** praeter, & **αλυσις** **λυσις**, ut uenio: nisi quis malit **παραλυσος**, id est praeteruocatio, ab **αλυσις**. Verus Hebraeus. Id est **παραλυσος**. **παρα** transcendere siue transire, unde **παραλυσος** transitor siue transmissor. Nam **παρα** Hebraeus in ea lingua sonat transitorum siue transitorium. **TRICESIMASECVNDA.** Significantius Graece dicitur. Ex uestigijs exemplarium colligo scriptum fuisse, **φυλακισμοι ανδρος**, id est lignationes uiri, nisi quis malit **φυλισμοι ανδρος**. Nam **φυλισμοι** est ligna incido, uel ligna colligo. Quidam as- scripserat hoc loco **φυλακισμοφορος**. **TRICESIMATERTIA.** **κατ' αντιφρασιμ**. Id est per contrariam locutionem, cum diuersum significamus ei quod dicimus. **TRICESIMASEXTA.** **Utraq; mansio** **επιπροσεισικα**. Id est diminutiue. Nam homuncio, lapillus & huiusmodi nomi- na uocant **επιπροσεισικα**, id est diminutiua, ab **επιπροσεισικα** diminuo, uerbo ficto a **προσεισικα** puella, quod haec soleant blandientes uti diminutiuis. **QUADRAGESIMASECVNDA.** Quid in neo- menia mensis septimi. **νεομηνια** Graece uocatur initium lunae. Nam **μενη** luna est, **νεο** nouum, siquit- dem Graeci Kalendas non habent, sed nouilunij meriuntur suos menses. Vnde prouerbium: Ad Graecas Kalendas. Scenopegiae. Scenopegiae scribendum absq; aspiratione. Nam **σκηνια** siue **σκηνια** tentorium est siue tabernaculum, & **πηγα** siue **πηγα** figo, siue pango. Vnde **σκηνια** fe- stum apud Hebraeos a figendis tentorijs dictum, quod ab illis agebatur in memoriam pristinae uitae quam in tabernaculis egerant. **ANTIDOTVS.** Ne quem offendat quod Aegyptiorum pri- mogenita interpretatur dogmata philosophorum, atq; eadem paulo post idola uocat, cum theolo- **εε 4** gorum

gorum scholæ tantum honoris habeant Aristotelicis decretis, ut explodatur, qui huius opinionibus uelit refragari, pauculis locis exceptis. Illud durius, quod in decretis idem totam damnat physicā, in qua uel maxime præcellit Aristoteles, scribens eos in obscuritate mentis ingredi. Damnata dialecticā illius, argutias appellans imò phantasmata, & umbras rerum euanidas, breuiter perituras: atq; hæc scripsit cum nondum esset tantus honos ethnicis philosophis apud interpretes Christianæ doctrinæ. Vbi enim apud Origenem, aut Basilium, aut Chrysostomum legimus, philosophus physicorum tertio, & philosophus Meteorologicorum secundo, & philosophus Ethicorum primo? At nunc quiduis potius habetur q̄ theologus, qui ista nō passim inculcet. Ad hæc nondum erat hæc dialectica sophisticis somnijs ac spinis undiq; plena. Et tamen à theologia mysterijs ueluti prophanus arcetur, qui nō in huiusmodi triticis bonæ uitæ partem cōtrierit. Neq; dubito quin si diuus Hieronymus hanc uisisset theologiam, Aristotelicis sententijs ac legibus undiq; cōtaminatam, uel obrutam potius, tota libertate in rem tam indignam detonuisset. Quamquam Hieronymus nō simpliciter improbat horum cognitionem, si modo sit ea moderata, sed eos damnat, qui plus satis tribuunt ethnicis disciplinis, & illorū decreta pene æquant Christi decretis: quum Christi philosophia *vis esse modo* à philosophorum decretis ablit, ut stultissimum sit, si quid uisum est Aristoteli, id ad Christi leges trahere uelle.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Fabiola nobilissima matrona, Bethlehem se contulerat, illic cum Paula & Eustochio uictura: uerum ingruentibus barbaris coacta est redire Romam. Itaq; quod præfenti pollicitus fuerat Hieronymus, nunc cum scœnore reddit absent. Etenim cum illa tantum doceri postulasset, quid haberet mysterij uestitus sacerdotum ac leuitarum, tam diligenter à Moysè descriptus, adiecit uelut auctuarium, de ritu ceremonijsq; sacrorum, deq; uasis templi. Inuitat autem illam uerecunde, ut quando quidem pacata iam esset Bethlehemitica regio, redeat ad pristinum contubernium.

HIERON. AD FABIOLAM, DE VESTITV SACERDOTVM.

Scq; hodie in lectione ueteris testamenti super faciem Moysi uelamen positum est. Loquitur glorificato uultu, & populus loquentis gloriam ferre non sustinet. Cum autem conuersi fuerimus ad Dñm, aufertur uelamen, occidens litera moritur, uiuificans spiritus suscitatur. Dñs enim spiritus est, & lex spiritualis. Vnde & Dauid orabat in psalmo: Reuela oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Nunquid de bubus cura est Deo? Vtiq; non. Multo magis de iecore bouis, arietis & hircorum & armo dextro, pectusculo & uentre quo stercora digeruntur: quorum duo in esum accipiunt sacerdotes: tertium Phinees meretur in præmium. De uictimis salutaribus, ad epe quo pectus obuoluitur, & pinnola iecoris offeruntur super altare: ipsum uero pectus & brachium dextrū dantur Aaron & filijs eius legitimum sempiternū à filijs Israel. Sensus in corde est, habitaculū cordis in pectore. Quæritur ubi sit animæ principale. Plato, in cerebro, Christus monstrat in corde: Beati mundo corde, quoniā ipsi Deum uidebūt. Et, De corde procedūt cogitationes male. Et, Quid cogitatis nequā in cordibus uestris: Voluptas & cōcupiscentia, iuxta eos qui de physicis disputāt, consistit in iecore. Huius pinnulā in diuersa uolitantē, & per oculorū fenestras erumpentē foras, offerunt sacerdotes Deo: ut postq̄ opere dixerint Deo, holocaustum tuū pingue fiat: & concupiscentiā libidinis seminariū, igni spiritus cōcremauerint, mereantur accipere præmium, pectus & brachiū. In pectore mundas cogitationes, legis noticiā, dogmatū ueritatē. In brachio bona opera & pugnā contra diabolu & armatā manum, ut quod mente conceperint, exemplo probent. Iesus enim cœpit facere & docere. Ipsum quoq; pectusculū appellatur *in uis* *de qua*, id est additamentū siue præcipuū & egregiu: *תנפח* tenupha quippe hoc magis sonat. Ex quo intelligimus iuxta illud Malachiæ: Labia sacerdotis custodiunt scientiā, & legem requirūt ex ore eius: præcipuā debere esse in sacerdotibus legis doctrinā: & noticiā: & additamento gratiæ spiritualis, talem uirū institui, qui possit cōtradictibus resistere: & nihil in se sinistri habere operis, quod ducat ad tartarū: sed dextrum brachium & separatum, ut opera sacerdotis comparatione uirtutū eius, à cunctis hominibus separata sint. Hæc de uictimis & his quæ offeruntur in altari, & sacerdotibus dantur à Domino. Cæterum & alia tria exceptis primitijs hostiarū, & de priuato, & de macello publico, ubi non religio sed uictus necessitas est, sacerdotibus membra tribuuntur, brachium, maxilla, & uenter. De brachio iam diximus. Maxilla eloquentem eruditumq; significat, ut quod pectore concipimus, ore promamus. Venter receptaculum ciborum, in scorto Madia-

nitide

nitide sacerdotali pugione confossus, uniuersos hominum labores, momentanea blandimenta gula, stercoris sine cōdemnat: & ostendit mentibus cōsecratis Deo, totum quod currimus, quod satagimus, quod uoramus, in secessum proijci. Vnde & Apostolus: Esce, inquit, uentri, & uenter escis: Deus autē & hunc & illas destruet. Et econtrario de luxuriosis: Quorū Deus uenter est, & gloria in confusione eorū. Vituli puluerem quē adoraue-
rat Israel, in contemptum superstitionis in potum accepit populus, ut discat contemnerē quod in secessum proijci uideat. Præcipitur sacerdotibus, ne ministraturi in templo uinum & sicerā bibant, ne ebrietate & crapula & curis huius uitæ prægrauentur corda eorum: nec partem habeant in terra, nisi solum Deum: ut nulla debilitate segnes sint, ne truncis auribus, læso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato: quæ omnia referuntur ad animæ uitia. Voluntas enim in homine, nō natura damnatur. Si quis è sacerdotibus semine fluxerit, ad sacerdotalem mensam prohibetur accedere: & econtrario uidua cuius cum Sara defecerūt muliebria, propter continentiā & castitatē recipitur in domum patris, & de tēpli ærario alitur. Quod si filios habuerit, redditur soboli sue, ut iuxta Apostolum his ministraretur, quæ uere uiduæ sunt: & ut quæ de sacerdotibus sustentatur cibus, nullius alterius amore teneatur. Vicinus & mercenarius excluduntur à cōuiuio sacerdotum, seruis ciborum reliquiæ cōceduntur. Iam tunc reiciebantur Phygelus & Hermogenes, & recipiebatur Onesimus. Primitiæ ciborū & omnium frugum atq; pomorum offeruntur antistiti: ut habens uictum atq; uestitum, absq; ullo impedimento securus & liber seruiat Domino. Primogenita mundorum animalium accipiūt sacerdotes: immundorū precia, hominū quoq; primi partus redimuntur: quia conditio una nascendi est, precium æqualiter offertur, sic moderatū & leue, ut nec diues intumescat, nec tenuis prægrauetur. Aeditui & ianitores accipiunt decimas: & rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus: tanto illis minores, quanto ipsi maiores populo. Quadraginta octo ciuitates ad habitandū leuitis & sacerdotibus separantur: sex urbes fugitiuorū trans Iordanē & intra Iordanē eliguntur: & finis exilij, mors pontificis est. Vniuersa quæ festinus sermo pexstrinxit, & quorum pulsauit nec aperui sacramenta, ad cunctos pertinent sacerdotes. Pontifex autē quantis polleat priuilegijs, dicam breuiter. Caput, inquit, suum nō discooperiet. Habet cidarim, & nomen Dei portat in frontē diademate ornatus est regio, ad perfectam Christi uenit ætatē, semper eius gloria protegendus est: & uestimēta sua nō scindet, quia candida sunt, quia impolluta, quia agnum sequentia, & de attonsa ouis cōfecta uellerib. Thamar amissa pudicitia, scidit tunicam. Caiphas perditō sacerdotio, rupit publice uestimenta. Super omnē animam, quæ mortua est nō ingreditur. Vbi cunq; peccatum est, & in peccato mors, illuc pontifex nō accedit. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Quamuis ille sit diues, quamuis potens, & multitudinem offerat uictimarum, si mortuus est, non tangitur à pontifice, nō uidetur. Quod si reuiuiscit, & ad uocē Saluatoris egreditur de sepulchro, & fascijs peccatorū solutus incedit, intrabit ad eum pōtifex: & ibi faciet mansionē & cum resurgente prandebit. Super patre suo & matre sua nō inquinabitur. Multa nos facere cogit affectus: & dum propinquitatem respicimus corporū, & corporis & animæ offendimus creatorē. Qui amat patrē aut matrē super Christum, nō est eo dignus. Discipulus ad sepulturā patris ire desiderās, Saluatoris prohibetur imperio. Quāti monachorū dum patris matrisq; miserentur, suas animas perdiderūt: Super patre & matre pollui nobis nō licet, quāto magis super fratre, sororibus, consobrinis, familia, seruulis? Genus regale & sacerdotale sumus. Illū attendamus patrē, qui nunq̄ moritur, aut qui pro nobis moritur: & qui ideo uiuens mortuus est, ut nos mortuos uiuificaret. Si quid habemus de Ægypto quod princeps mundi suum possit agnoscere, tenenti Ægypticū cum pallio relinquamus. Sindone opertus adolescens, uinctū Dominū sequebatur: incurrisset laqueos, nisi expeditus & nudus persequentium declinasset impetum. Reddamus parentibus quæ parentum sunt: si tamē uiuunt: si seruiētes Dño filios suos, præferri sibi gloriāntur. Et de sanctis non egredietur: & non polluet sanctificationē Dei sui. Pro ocioso quoq; uerbo rationem redditu-

redditori sumus: & omne quod non ædificat audientes, in periculū uertitur loquentium, c
 Ego si fecero, si dixerō quippiam, quod reprehensione dignū est, de sanctis egredior, &
 polluo uocabulū Christi, in quo mihi blandior: quanto magis pontifex & episcopus, quē
 oportet esse sine crimine, tantarumq; uirtutum, ut semper moretur in sanctis: & paratus
 sit uictimas offerre pro populo, sequester Dei & hominum, & carnes agni sacro ore cōfi
 ciens: quia sanctum oleum Dei sui super eum est. Nō egredietur de sancto, ne uestimentū
 quo indutus est, polluat. Quotquot em̄ in Christo baptizati sumus, Christū induimus,
 Seruemus tunicā quam accepimus, sanctam custodiamus in sancto. Ille montanus habi
 tator, qui de Hierusalē descendebat in Hiericho, non prius uulneratus est, q̄ nudatus. In
 funditur ei oleum, medicamentum lene, & misericordia temperatū: & quia, debuit negli
 gentia sentire cruciatū, uini austeritate mordetur, ut per oleum ad pœnitentiam prouoce
 tur, per uinum sentiat seueritatē iudicantis. Vxorem uirginem accipiet, uiduam autem
 eiectā & meretricem nō accipiet, sed uirginem de genere suo, & nō contaminabit semen
 suum in populo. Ego Dominus qui sanctifico eum. Scio pontificem, cui præcepta nunc
 dantur, a plerisq; Christum intelligi: & id quod dictū est, super patre & matre non inquis
 nabitur, de uirginali Mariæ partu edisseri: multoq; facilius est super Domino interpreta
 tio, qui audit in psalmo: Tu es sacerdos in æternū secundū ordinē Melchisedek. Et in Za
 charia: Audi Iesu sacerdos magne: & cui sordida peccatorū nostrorū uestimēta tolluntur,
 ut recipiat gloriā quā habuit apud patrē priusq̄ mundus esset. Sed ne quis me uim face
 re scripturæ putet, & sic amare Christum, ut historiæ auferam ueritatem, interpretabor in
 membris, quod referatur ad caput: intelligā de seruis, quod impleatur in Domino. Quan
 quam gloria Domini, gloria famulorū sit, Et ubicunq; opportunitas loci tulerit, sic de ue
 ro lumine disputabo, ut deriuetur ad eos, quibus Christus donauit ut lumen sint. Pontif
 ex iste quē Mosaiicus sermo describit, uiduam, eiectam & meretricē non duxit uxorem, d
 Vidua est, cuius maritus est mortuus. Eiecta, quæ a marito uiuente proficitur. Meretrix,
 quæ multorū libidini patet. Sed accipiet, inquit, uxore uirginē & de genere suo: non alie
 nigenam, ne in mala terra, nobiliū seminum frumenta degenerent. Non meretricem, quæ
 multis exposita est amatoribus. Non eiectā, quæ etiā priori coniugio indigna fuit. Non ui
 duam, ne pristinarū meminerit uoluptatū: sed illam animā, quæ non habet maculam, neq;
 rugam, quæ cū Christo renata innouatur de die in diem, de qua Apostolus loquitur: De
 spondi enim uos uni uiro, uirginē castā exhibere Christo. Nolo discipulā coniugē ponti
 ficis quicquā habere de uetere homine. Si cōsurreximus cum Christo, ea quæ sursum sunt
 sapiamus, præteritorū oblitū, futurorum auidi. Infelix Simon, quia post baptismū de anti
 quo matrimonio cogitabat, nec ad uirginalē uenerat puritatē, Petri cōsortio indignus
 fuit. Cōpulistī me Fabiola literis tuis, ut de Aaron tibi sacerdotio scriberē & uestimentis,
 Ego plus obtuli, ut de cibis & primitijs sacerdotum, & de obseruatione pontificis præfa
 tiunculā struerē. Egressa de Sodomis, & ad montana festinans, non uis habitare in parua
 urbe Segor. Transcendens proselytos, præteris Israelitas, dimittens leuiticum gradum, &
 præpete penna trāsuolans sacerdotes, ad pontificem uenis. Sed dum uestes eius & ratio
 nale pectoris diligenter inquiris, nostra tibi displicere consortia. Et tu quidē optato frue
 ris ocio: & iuxta Babylonē Bethlehemitica forsitan rura suspiras. Nos in Ephrata, tandē
 pace reddita, uagientem de præsepi audimus infantē: & querimonias eius ac uoculas, ad
 tuas aures cupimus peruenire. Legimus in Exodo, tabernaculū, mensam, candelabrū,
 altare, columnas, tentoria, coccum, byssum, hyacinthum, purpuram, ex auro, argento, ære
 uasa diuersa, tabernaculum diuisum in tria, duodecim panes per singulas hebdomadas
 mensæ impositos, in candelabro septem lucernas, altare hostijs holocaustisq; expositū,
 crateras, scyphos, thuribula, phialas, mortariola, paxillos, pelles rubras, pilos craprarum
 & ligna imputribilia. Tanta & talia offeruntur in tabernaculo Dei: ut nullus desperet sa
 lutem. Alius aurum sensuum, alius argentū eloquiū, alius uocem æris exhibeat. Totus mun
 dus in tabernaculi describitur sacramento. Primum & secundum uestibulum omnibus
 patet

a patet. Aqua enim & terra, cunctis mortalibus data sunt. In sanctis uero sanctorum, quasi
 ad æthera & in cœlum, paucorum introitus & uolatus est. Duodecim panes, duodecim
 mensium significat circulum. Septem lucernæ, septem errantia astra demonstrant. Et ne lon
 gum faciam (neq; enim propositum nunc est de tabernaculo scribere) ueniam ad sacerdo
 talia uestimenta: & antequam mysticam scruter intelligentiam, more Iudaico quæ scripta
 sunt simpliciter exponam: ut postquā uestitū uideris sacerdotem, & oculis tuis omnis eius
 8 patuerit ornatus, tunc singulorum causas pariter exquiramus. Discamus primum com
 munes sacerdotum uestes atq; pontificum. Lineis sceminalibus, quæ usq; ad genua & po
 plites ueniunt, uerenda cœlantur: & superior pars sub umbilico uehementer astringitur:
 ut si quando expediti maclant uictimas, tauros & arietes, trahunt portantq; onera, & in
 officio ministrandi sunt, etiā si lapsi fuerint, & scemora reuelauerint, non pateat quod o
 pertum est. Inde & gradus altaris prohibentur fieri: ne inferior populus ascendendum ue
 renda conspiciat, uocaturq; lingua Hebræa hoc genus uestimenti *חֲבֵרֵת* michnese, Græ
 ce *ποδονελη*, à nostris scemilia, uel braca usq; ad genua pertingētēs. Refert Iosephus (nam
 ætate eius adhuc templum stabat: & necdum Vespasianus & Titus Hierosolymam sub
 uerterāt, & erat ipse de genere sacerdotali: multoq; plus intelligitur quod oculis uidetur,
 quàm quod aure percipitur) hæc sceminalia de bysso retorta ob fortitudinem solere con
 texti, & postq̄ incisa fuerint, acu consui. Non em̄ posse in tela huiuscemodi fieri. Secun
 da ex lino tunica est *ποδηνος*, id est, talaris, duplici sindone, quā & ipsum Iosephus bysina
 uocat, appellaturq; *חֲבֵרֵת* chetonet, id est *χίτων*, quod Hebræo sermone in lineā uertitur.
 Hæc adhæret corpori, & tam arcta est & strictis manicis, ut nulla omnino in ueste sit ruga,
 & usq; ad crura descendat. Volo pro legentis facilitate abuti sermone uulgato. Solēt mili
 tantes habere lineas, quas camisas uocant, sic aptas membris & astrictas corporibus, ut
 expediti sint uel ad cursum, uel ad prælia, dirigere iacula, tenere clypeum, ensē librare, &
 quocunq; necessitas traxerit. Ergo & sacerdotes parati in ministeriū Dei, utuntur hacten
 9 nica, ut habentes pulchritudinē uestimentorum, nudorū celeritate discurrant. Tertiū
 genus est uestimenti, quod illi appellant *חֲבֵרֵת* abanet, nos cingulum, uel baltheū, uel zo
 nam possumus dicere, Babylonij nouo uocabulo *חֲבֵרֵת* hemeianin uocant. Diuersa
 uocabula ponimus, ne quis erret in nomine. Hoc cingulum in similitudinē pellis colu
 bri qua exiit senectutē, sic in rotundum textū est, ut marsupium longius putes. Textū est
 autē subtegmīne cocci, purpuræ, hyacinthi, & stamine bysino, ob decorem & fortitudi
 nem: atq; ita polymita arte distinctum, ut diuersos flores ac gemmas artificis manu non
 tectas, sed additas arbitraris. Lineam tunicam, de qua supra diximus, inter umbilicum &
 pectus hic stringunt baltheo, qui quatuor digitorum habens latitudinem, & ex una par
 te ad crura dependens, cum ad sacrificia cursu & expeditione opus est, in lauū humerū res
 torquetur. Quartū genus est uestimenti, rotundū pileolū, quale pictū in Vlyssē cōspici
 mus, quasi sphaera mediā sit diuisa, & pars una ponatur in capite: hoc Græci & nostri *μά
 ζω*, nonnulli galerum uocant, Hebræi *חֲבֵרֵת* miznepheth: non habet acumen in summo
 nec totū usq; ad comam caput tegit: sed tertiā partē à fronte in opertā relinquit: atq; ita in
 occipitio uitta cōstrictum est, ut nō facile labatur ex capite. Est autē byssinum, & sic fabre
 opertū linteolo, ut nulla acus uestigia extrinsecus appareāt. His quatuor uestimētis, id est
 sceminalibus, tunica linea, cingulo, qd purpura, cocco, bysso, hyacinthoq; cōtextitur, & pi
 leo, de quo nūc diximus, tā sacerdotes q̄ pontifices utūtur. Reliqua quatuor proprie pōti
 ficū sunt, quorū primū est mail *חֲבֵרֵת*, id est tunica talaris, tota hyacinthina, ex laterib; eius
 dem coloris affutas habēs manicis, & in superiori parte qua collo inducitur aperta, quod
 uulgo capitū uocat, oris firmissimis ex se textis, ne facile rumpantur. In extrema parte, id
 est ad pedes, septuaginta duo sunt tintinnabula, & totidē mala punica, iisdē cōtextis colorā
 bus, ut supra cingulū. Inter duo tintinnabula unū malū est: inter duo mala unū tintinnabu
 lū, ut alterutrū sibi mediā sint: causaq; redditur. Idcirco tintinnabula uesti appōita sunt,
 ut cum ingreditur pontifex in sancta sanctorū, totus uocalis incedat, statim moriturus si
 hoc

hoc non fecerit. Sextum est uestimentū quod Hebraica lingua dicitur ephod עֶפֶד Septuaginta ἐπιεραμματα, id est superhumeralē appellant. Aquila ἐπιεραμματα, nos ephod suo ponimus nomine. Et ubicunq; in Exodo, siue in Leuitico superhumeralē legitur, sciamus apud Hebræos ephod appellari. Hoc autē esse pontificis uestimentū, & in quadam epistola scripsisse me memini: & omnis scriptura testatur sacrum quiddam esse, & solis conueniens pontificibus. Nec statim illud occurrat, quod Samuel qui leuita fuit, scribitur in regnorum primo libro, habuisse ætatis adhuc paruulæ ephod bad, id est superhumeralē lineum: cum Dauid quoq; ante arcā Domini idem portasse referatur. Aliud est em̄ ex quatuor supradictis coloribus, id est hyacintho, bysso, cocco, purpura, & ex auro habere contextum: aliud in similitudinē sacerdotum simplex & lineum. Auri laminæ, id est bractearum mira tenuitate tenduntur, ex quibus secta fila torquentur, cum subtegmine trium colorum, hyacinthi, cocci, purpuræ, & cum stamine bysino: & efficitur palliolum miræ pulchritudinis, perstringens fulgore oculos in modum caracallarū, sed absq; cucullis. Contra pectus nihil contextum est, & locus futuro rationali derelictus. In utroq; humero habet singulos lapides clausos & astrictos auro, qui Hebraice dicuntur Soom סוּם ab Aquila & Symmacho & Theodotione onychini: à Septuaginta smaragdi transferuntur: Iosephus Sardonycas uocat, cū Hebræo Aquilæq; cōsentiens: ut uel colorē lapidū, uel patriam demonstraret. Et in singulis lapidibus sena patriarcharum nomina sunt, quibus Israeliticus populus diuiditur. In dextro humero maiores filij Iacob, in læuo minores scripti sunt: ut pontifex ingrediens sancta sanctorū, nomina populi pro quo rogaturus est Dominum, portet in humeris. Septimū uestimentum est mensura paruū, sed cunctis supradictis sacratius. Intende quæso animum, ut quæ dicuntur intelligas. Hebraice uocatur Hofen חֹפֶן Græce autem λόγιον, nos rationale possumus appellare, ut ex ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est breuis ex auro & quatuor textus coloribus, hoc est isdem quibus & superhumeralē, habens magnitudinē palmi per quadrū, ne facile rumor patur. Intexti sunt ei duodecim lapides miræ magnitudinis atq; precij per quatuor ordines: ita ut in singulis uersiculis terni lapides collocentur. In primo ordine sardius, topazius, smaragdus ponitur. Symmachus dissentit in smaragdo, ceraunium pro eo transferens. In secundo carbunculus, saphyrus, iaspis. In tertio lyncurius, achates, amethystus. In quarto chrysolitus, onychinus, berillus. Satisq; miror cur hyacinthus preciosissimus lapis in horum numero non ponatur: nisi forte ipse est alio nomine lyncurius. Scrutans eos qui de lapidum scripsere naturis atq; gemmarum, Lyncurium inuenire non potui. In singulis lapidibus secundum ætates duodecim tribuum sculpta sunt nomina. Hos lapides in diademate principis Tyri, & in Apocalypsi Ioannis legimus, de quibus extruitur celestis Hierusalem: & sub horum nominibus & specie, uirtutum uel ordo uel diuersitas indicatur. Per quatuor rationalis angulos, quatuor anuli sunt aurei, habentes contra se in superhumerali alios quatuor: ut cum appositum fuerit λόγιον in loco, quem in ephod diximus derelictum, anulus ueniat contra anulum, & mutuo sibi uittis copulentur hyacinthinis. Porro ne magnitudo & pondus lapidum contexta stamina rumperet, auro ligati sunt atq; conclusi: nec suffecit hoc ad firmitatem, nisi & catenæ ex auro fierent, quæ ob pulchritudinem fistulis aureis tegerentur: haberentq; & in rationali supra duos maiores anulos qui uncinis superhumeralis aureis ne terentur, & deorsum alios duos: nam post tergum in superhumerali contra pectus & stomachum, ex utroq; latere erant anuli aurei, qui catenis cū rationalis inferioribus anulis iungebantur: atq; ita fiebat, ut astringeretur & rationale superhumerali, & superhumeralē rationali, ut una textura cōtra uidentib; putaretur. Octaua est lamina aurea, id est, sis zaab סִיס זָאָב in qua scriptū est nomē Dei Hebraicis quatuor literis יהוה uel יהוה, quod apud illos ineffabile nuncupatur. Hæc super pileolum lineū & cōmune omnium sacerdotū, in pontifice plus additur, ut in fronte uitta hyacinthina constringatur, totamq; pontificis pulchritudinem, Dei uocabulum coronet & protegat. Didicimus quæ uel communia cum sacerdotibus, uel quæ specialia pontificis uestimen-

12 uestimenta sint: & si tanta difficultas fuit in uasis sicilibus, quanta maiestas erit in thesauro, qui intrinsecus latet: Dicamus igitur prius quod ab Hebræis accepimus, & iuxta morem nostrū, spiritualis postea intelligentiæ uela pandamus. Quatuor colores ad quatuor
13 elementa referuntur, ex quibus uniuersa subsistunt. Byssus terræ deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex eius cochleolis tingitur. Hyacinthus aeri, propter coloris similitudinem. Coccus igni & ætheri, qui Hebraice שֵׁן sen appellatur: quod Aquila שֵׁן פָּאוֹר, Symmachus שֵׁן פָּאוֹר interpretatus est. Pro cocco iuxta Latinum eloquiū, apud Hebræos tolaath טוֹלָאֵת id est, uermiculus scribitur: & iustum esse cōmemorant, ut pontifex creatoris nō solum pro Israel, sed & pro uniuerso mūdo roget: siquidem ex terra & aqua & aere & igne mundus iste cōsistit: & hæc elementa sunt omnium. Vnde primum uestimentum lineū, terram significat: secundum hyacinthinū, aerem in colore demonstrans: quia de terrenis paulatim ad excelsa sustollimur: & ipsa uestis hyacinthina à capite usque ad talos ueniens, indicat aerem de cœlis usq; ad terram fufum. Mala autem punica & tinnabula in inferioribus posita fulgura tonitruaq; demonstrant: siue terram & aquam, & omnium elementorum inter se consonantiam: & sic sibi uniuersa perplexa, ut in singulis omnia reperiantur. Quod autē supradicti colores auro intexti sunt: id significari uolunt, quod uitalis calor, & diuini sensus prouidentia, uniuersa penetret. Superhumeralē et duos lapides, uel smaragdinus, uel onychinus, qui desuper sunt, & utrumq; humerum tegunt, duo hemisphæria interpretantur: quorum aliud super terram, aliud sub terra sit: siue solem & lunam, quæ desuper rutilant. Zona illam qua sacerdotis pectus artatur, & linea tunica id est terra constringitur, interpretantur oceanū. Rationale in medio positum, terram edisserunt: quæ instar puncti, licet omnia in se habeat, tamē à cunctis uallatur elementis.
14 Duodecim lapides, uel zodiacū interpretantur circulum, uel duodecim menses: & in singulis uersiculis, singula assignant tempora, & his ternos deputant menses. Nec alicuius gentilis uideatur expositio. Nō em̄ si cœlestia & Dei dispositionem, idolorum nominibus infamarunt: idcirco Dei est neganda prouidentia, quæ certa lege currit & fertur, & regit omnia. Nam & in Iob, Arcturū & Orionē & מַזָּלֹת mazaloth, hoc est, zodiacum circulū & cætera astrorū nomina legimus: non quod eadē apud Hebræos uocabula sint, sed quod nos non possumus quæ dicuntur, nisi consuetis uocibus intelligere. Pulchre autem hoc ipsum quod in medio est, appellatur rationale. Ratione enim cuncta sunt plena, & terranæ hærent cœlestibus, imō ratio terrenorū & temporum, caloris & frigoris, & duplex inter utraque temperies, de cœli cursu & ratione descendit. Vnde & rationale cum ephod fortius stringitur. Porro qd dicit in ipso rationali שְׁמוֹנִים esse & שְׁמוֹנִים, id est, manifestatio atq; doctrina uel ueritas, hoc ipsum significat, quod nunquā in Dei ratione mendacii sit: sed & ipsa ueritas multis signis & argumētis monstratur hominibus, & usq; ad mortales ueniat. Vnde factū est, ut rationē solis & lunæ & anni & mēsum & temporum & horarum, tempestatū quoq; serenitatis atq; uentorū & rerum omnium nosceremus, accipietes insitā à Deo sapiētiam, & ipso habitatore atq; doctore, domicilij sui nobis & fabricæ scientiā demonstrante. Super omnia cidaris & uitta hyacinthina cœlum monstrat: & auri lamina quæ in fronte pontificis est, inscriptumq; nomē Dei, uniuersa quæ subter sunt, Dei arbitrio gubernari. Id ipsum ego puto sub alijs nominibus & in Cherubim & quatuor animalibus figuratū, quæ ita sibi permixta sunt & hærent, ut in uno inueniantur & cætera: & quod instanter, & ante se uadant, & non reuertantur. Labuntur enim tēpora, & præterita relinquētia, ad futura festināt. Quod autē semper in motu sunt, illud significant quod & philosophi suspiciant, currere mundū suo ordine, & incessabiliter uelut rotam in suo axe torqueri: unde & rota in rota, id est, tempus in tēpore: & annus in semetipsum reuoluitur: & ipsæ rotæ eleuantur ad cœlum, & super crystallum thronus ex saphiro est, & super thronum similitudo sedentis: cuius inferiora ignea sunt, superiora electrica: ut demonstret quæ inferiora sunt, igne & purgatione indigere: quæ sursum, in conditionis suæ puritate persistere. Et quomodo hic in habitu sacerdotis, auri lamina est desu-

perita in Ezechiele electrum in pectore, & in uertice collocatur. Iustū ergo erat (sicut supra ex parte diximus) ut pontifex Dei, creaturarū omniū typum portans in uestibus suis, indicaret cuncta indigere misericordia Dei: & cum sacrificaret ei, expiaretur uniuersalis conditio, ut nō pro liberis ac parentibus & propinquis, sed pro cuncta creatura, & uoce & habitu precaretur. Tetigimus expositionē Hebraicam, & infinitā sensuum syluam ut alteri tempori referuantes, quædā futuræ domus strauimus fundamenta. De sceminalibus lineis hoc solent dicere, ratio seminū & generationis ad carnem pertinens, terræ per ea deputatur. Vnde & ad Adam loquitur Deus: Terra es, & in terrā ibis. Causasq; huius rei, quomodo de paruulo semine & scedissimis inijs tanta uel hominū uel diuersarum rerum pulchritudo nascatur, esse obuolutas, & humanis oculis nō patere. Legimus in Leuitico, iuxta præceptum Dei, Moysen lauisse Aaron & filios eius: iam tunc purgationem mundi & rerum omniū sanctitatē, baptismi sacramenta signabant. Non accipiunt uestes, nisi lotis prius sordibus: nec ornantur ad sacra, nisi in Christo noui homines renascantur. Vinum enim nouum in nouis utribus mittitur. Quod autē Moyses lauat, legis indicium est. Habent Moysen & prophetas, ipsos audiant. Et ab Adā usq; ad Moysen omnes peccauerunt. Præceptis Dei lauandi sumus, & cum parati ad indumentū Christi, tunicas pelliceas deposuerimus, tunc induemur ueste linea, nihil in se mortis habente, sed tota candida: ut de baptismo confurgentes, cingamus lumbos in ueritate, & tota pristinorum peccatorū turpitudine caletur. Vnde & Dauid: Beati quorū remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Post sceminalia & lineam tunicā induimur hyacinthino uestimento, & incipimus de terrenis ad alta cōscendere. Hæc ipsa hyacinthina tunica, à Septuaginta *ἡμιόλιος*, id est, subucula, nominatur: & proprie pōtificis est: significatq; rationē sublimium nō patere omnibus, sed maioribus atq; perfectis. Hanc habuerunt Moyses & Aaron & propheta, & omnes quibus dicitur: In montē excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion. Nec sufficit nobis priorum ablutio peccatorū, baptismi gratia, doctrina secretior, nisi habuerimus & opera. Vnde iungitur & ephod, id est, superhumerales, quod rationali copulatur: ut non sit laxum, neq; dissolutū, sed hæreant sibi inuicē & auxilio sint. Ratio enim operibus, & opera ratione indigēt: ut quod mente percipimus, opere perpetremus. Duoq; lapides in superhumerali, uel Christum significant & ecclesiā, duodecim apostolorum qui ad prædicationē missi sunt nomina continentes: uel literam & spiritū, in quibus cōtinentur legis uniuersa mysteria. In dextra spiritus, in læua litera est. Per literas ad uerba descendimus, per uerba uenimus ad sensum. Quam pulcher ordo, & ex ipso habitu sacramenta demonstrans. In humeris opera sunt, in pectore ratio. Vnde & pectus sculum comedunt sacerdotes. Hoc autem rationale duplex est, apertum & absconditum, simplex & mysticum, duodecim in se lapides habens, & quatuor ordines: quos quatuor puto esse uirtutes, prudentiā, fortitudinem, iusticiam & temperantiā, quæ sibi hærent inuicem, & dum mutuo miscentur, duodenarium efficiunt numerū: uel quatuor animalia, quæ in Apocalypsi describuntur plena oculis, & Domini luce radiantia mundum illuminant. In uno quatuor, & in quatuor singula. Vnde & *δὴλωσις* & *ἐκδήσις*, id est, manifestatio uel doctrina & ueritas in pectore sacerdotis est. Cum enim indutus quis fuerit ueste multiplici, consequens est, ueritatē quam corde retinet, sermone proferre: & ob id in rationali ueritas est, id est, scientia, ut nouerit quæ docenda sint: & manifestatio atq; doctrina, ut possit instruere alios, quod mēte concepit. Vbi sunt qui innocentiam sacerdoti dicunt posse sufficere? Vetus lex nouæ cōgruit: id ipsum Moyses quod Apostolus. Ille sacerdotis scientiā ornat in uestibus: iste Timotheū & Titū instruit disciplinis. Sed & ipse uestimentorū ordo præcipuus. Legamus Leuiticū. Nō prius rationale & sic superhumerales, sed ante superhumerales, & deinceps rationale. A mādatis tuis, inquit, intellexi: prius faciamus, & sic doceamus: ne doctrinæ autoritas, cassis operibus destruat. Hoc est quod in propheta legimus: Seminate uobis in iusticia, & metite fructum uitæ: illuminate uobis lumen scientiæ. Primum seminate in iusticia, & fructum uitæ æternæ metite: postea uobis sciens

his scientiā uendicate. Nec statim absoluta perfectio est, si quis superhumerales & rationale habeat: nisi hæc ipsa inter se forti compagine solidentur, & sibi inuicem cōnexa sint: ut & operatio rationi, & ratio operibus hæreat: & his præcedentibus, doctrina sequatur & ueritas. Quatuor elementa, de quibus supra diximus, & duos lapides uel onychinos uel smaragdinos: & gemmas duodecim, quæ ponuntur in rationali, si esset tēpus ut discuterem, singulorum naturas & causas tibi exponerem: & quid unusquisq; ualeat, & quomodo uirtutibus singulis cōparentur, plenius quæ sita demonstrarem. Sufficiat, quod & sanctus papa Epiphanius egregiū super hoc uolumen edidit: quod si legere uoueris, plenissimā scientiam consequeris. Ego iam mensurā epistolæ excedere me intelligo, & excipientis ceras uideo esse cōpletas. Vnde ad reliqua transeo, ut tandem finiatur oratio. Lamina aurea rutilat in fronte: nihil enim nobis prodest omniū rerum eruditio, nisi Dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornatur hyacinthinis, sacro baltheo cingimur, dantur nobis opera, rationale in pectore ponitur: accipimus ueritatē, profert sermo doctrinā: imperfecta sunt uniuersa, nisi tam decoro curru dignus quærat auriga, & super creaturas creator insistens, regat ipse quæ condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostenditur crucis. Auro legis, sanguis euangelij preciosior est. Tunc signū iuxta Ezechielis uocē gementibus figebatur in fronte: nunc portantes crucē dicimus, Signatum est super nos lumen uultus tui Domine. Bis in Exodo legimus præcipiente Domino, & Moysen iussa faciente, octo uestium genera pontificis. In Leuitico de septem tatum scriptum est: & refertur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit: de solis sceminalibus nihil dicitur: hac (ut arbitror) causa, quod ad genitalia nostra & uerēda lex nō mittit manū, sed ipsi secretiora nostra & confusione digna tegere & uelare debemus, & conscientiam puritatis sceminali Deo iudici referuare. De cæteris uirtutibus (uerbi gratia) sapientia, fortitudine, iusticia, temperantia, humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt & alij iudicare: pudicitiam solam nouit conscientia, & humani oculi huius rei certi iudices esse non possunt: absq; his qui passim in morem brutorum animalium libidini expositi sunt. Vnde & Apostolus: De uirginibus, inquit, præceptum Domini non habeo: quasi Moyses loquatur: sceminalibus ego non uestio, nec impono alicui necessitatem: qui uult sacerdos esse, ipse se uestiat. O quantæ uirgines, & quanto rūsperata pudicitia in die iudicij dehonestabitur: quantorū infamata pudicitia à Deo iudice coronabitur. Ipsi igitur assumamus sceminalia: ipsi nostra uerēda operiamus: non quæramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia, ut nullorum oculis pateant: ne quando intramus sancta sanctorum, si qua apparuerit turpitudine, morte moriamur. Iam sermo finitur, & ad superiora retrahor. Tanta debet esse scientia & eruditio pontificis Dei, ut & egressus eius & motus & uniuersa uocalia sint. Veritatem mente concipiat, & toto eam habitu resonet & ornatu: ut quicquid agit, quicquid loquitur, sit doctrina populorum. Absq; tintinnabulis enim & diuersis coloribus & gemmis floribusq; uirtutum, nec sancta ingredi potest, nec nomen antistitis possidere. Hæc ad unam lucubratiunculam cum iam funis solueretur à littore, & nauæ crebrius in clamarent, propero sermone dictaui, quæ memoria tenere poteram, & quæ diuturna in rationali pectoris mei lectione congesseram: satis intelligens magis me loquendi impetu, quam iudicio scribentis fluere, & more torrentis turbidum proferre sermonem. Fertur in indice Septimij Tertulliani liber de Aaron uestibus, qui interim usq; ad hanc diem à me non est repertus. Si à uobis propter celebritatem urbis fuerit inuentus, quæ so ne meam stillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum uiroꝝ ingenijs, sed meis sum uiribus æstimandus.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Oysi-uelamen.] Verba Pauli sunt ex secunda ad Corinthios epistola cap. iij. quibus significat, iudæos legem Moisaicam ad literam interpretari, cum in ea mors sit in spiritali sensu uita. Multo magis de iecore.] Repetenda est negatio, nō est, alioqui multo magis quædrabat, multo minus. Porro de legibus iudaicarum uictimarum, legis in Leuitico. Quo stercore digeruntur.] Nam quibusdā duo uentres sunt. Et digeruntur posuit, non pro concoquuntur,

fed pro disijciuntur. De uictimis salutaribus.] Nam erant uictima pro peccatis, erant & pacifica, c
 Adeps quo pectus.] Adeps pinguedo est concreta ex sanguine concocto: Vnde qui sanguine
 carent, carent & adipe. Ea si durior fuerit, & plusculum habuerit terrenae naturae, sebum, seu seuum uo-
 catur. Et pinnula scinoris.] Habet enim hoc extum prominentes ceu pinnulas, quas nonnulli fi-
 bras uocant. Sensus in corde.] Sensus hoc loco non significat eum sensum, cuiusmodi est auditus
 aut uisus, sed ipsam mentem qua intelligimus, quam Graeci uocant νῦν. Plato in cerebro.] Plato in
 Timaeo, summam animae partem, quam rationalem uocat, in cerebro ueluti regem in arce collocat;
 undique sensibus ceu satellitibus stipatam, praecipue uisu & auditu. Vim irascibilem statuit in corde,
 uim concupiscibilem in iecore, ueluti in infima corporis parte. Iecur enim infra stomachum est, & sto-
 machus adharet uentri. Caterum animae principale Hieronymus Graece dixit magis quam Latine.
 Nam illi uocant δὲ ἡγεμονίῳ, quod gubernet reliquas animi uires & coherceat. Vnde quod ratio est
 in homine, id princeps deberet esse in republica. Christus in corde.] Fuit in hac sententia Plinius,
 ita scribens de corde: Prima domicilia intra se animae & sanguini praebet sinuoso specu, & in magnis
 animalibus triplici, in nullo non gemino, ibi mens habitat. Voluptas & concupiscentia.] Opinor
 legendum uoluntas, non uoluptas: ut intelligas eam uim, qua amamus atque odimus, appetimus ac re-
 fugimus: eam in iecore constituunt, in quo sanguinis est officina, & bilem habet annexam ueluti igni-
 culum. Inducant hoc & Poetae: Neque enim mihi cornea fibra est. Et Siccum iecur ardeat ira. Addit au-
 tem iuxta eos, qui de physicis disputant, propterea quod Christus haec quoque posuerit in corde.

Huius pinnulam.] Voluntas hominis, quoniam uarias res appetit, ac saepe noxias, uolitare dicitur.
 Ac uoluntas tandem erumpens per oculos, uelut auis inclusa, tum euolat, cum sese prodit. Nonnulli
 codices habent uoluntate pro uolitante: nec mihi displicet ea lectio. Volutat enim animus, cum huc
 & huc uoluitur. Quod autem ait, hanc erumpere per oculos ueluti prospectantem est fenestra, huc re-
 spicit, quod Plinius quoque prodidit, nusquam animi manifestiora esse indicia, quam in oculis, cum
 ceteris animantibus, praesertim homini. In his moderationis, clementiae, misericordiae, odij, amoris, tristi-
 tiae, laetitiaeque significatio. Profecto, inquit, in oculis animus inhabitat. Ignis spiritus.] Nam ratione
 Paulus spiritum uocat, quantum hic de diuino spiritu potest accipi. Appellatur ἑπιθυμία.] Epi-
 thema sonat additamentum, siue appositionem, ab ἐπιθυμία. Verum est Graecis uoluminibus apparet
 legendum esse, pectusculum ἐπιθυμία, id est, additamenti. Sic enim illa referunt ex autoritate Se-
 ptuaginta, δὲ γὰρ ἐπιθυμίῳ τὸ ἐπιθυμάτω, καὶ δὲ ἡγεμονίῳ τὸ ἡγεμονίω. id est, pectusculum enim ad-
 ditionis, & brachium separationis. Graeci interpretes idem putant esse ἐπιθυμία & ἡγεμονία, id est ad-
 ditamentum & separationem, nempe fructum sacrorum, qui separatim cedebat in commodum sa-
 cerdotis. Siue praecipuum & egregium.] Quod magis exprimit Hebraica uox, quam Graeca,
 ἡγεμονία. Et de priuato.] Hoc est non de sacrificio. Fortasse legendum est ad hunc modum: Aere
 priuato, de macello publico tribuuntur. Sacerdotali pugione confossus.] Phinees Eleazaris sa-
 cerdotis filius, nepos Aaron, confodit simul & Hebraeorum & scortum Madianitidem, pugione per
 genitalia transecto, sicuti legis Numerorum cap. xxv. Stercoris sine.] Quod haec omnia uertan-
 tur in sterces, hoc est in turpem & foedam famam, siue quod ueluti stercore uelit contemni. Quod
 fatagimus.] Hoc refert ad eos, qui per mare, per terras, per saxa, per undas uolitant, ut sibi diuitias
 parent. Quarum omnium finis est sterces. Nam fatagere, est proprie cum difficultate ac molestia
 quippiam agere. Vituli puluerem.] Ita legis Exodi capite xxij. Atrapiensque uitulum quem fe-
 cerant, combussit & contriuit usque ad puluerem, quem sparsit in aquam, & dedit ex eo potum filiis
 Israel. Debilitate segnes.] Quidam codices habebant insignes, uerum magis placet segnes, in
 quo uerbo est allegoria litera. Nam debiles appellantur, qui membro sunt mutilo, aut manco.

Laeo oculo.] Vt strabi aut lippi, aut lusciosi. Ita Martialis: Lumine laesus. Cutis colore.] Quod
 acciuit ietericis ac leprosis. Referuntur ad animae uitia.] Ne nunc quidem admittuntur ad sacer-
 dotium, qui insigni corporis uitio laborant, nisi numerent episcopo. Et quod dolendum est, multo
 maior habetur horum ratio, quam animi uitiorum. Bibones, scortatores, aleatores, & qui haec uitia,
 uultu, cultu, incessu, totoque habitu praeseferunt, passim admittunt. Ob claudicatiumculam miseran-
 dum magis, quam malum reijciunt. Neque damno, quod reijciunt. Neque enim sine causa instituit Ana-
 stasius pontifex Romanus, huius nominis primus, ne claudi, caeci, mutili in clericorum ordinem re-
 ciperentur. Videbat enim passim, si quos habebant liberos uitio corporis notabiles, hos Christo ob-
 trudere: quos integros, eos consecrare mundo, & principum aulis. Proinde dignitati consulens cle-
 ricorum Anastasius, constitutionem opposuit. Sed multo magis deonestatur ordo clericorum ui-
 tae turpitudine, quam corporis uitio. Hic igitur erat praecipue uigilandum episcopis. Denique si reci-
 piendus est qui uitio corporis arcebat, non is admittendus est quisquis numerat exactam pecu-
 niam summam, quae uitium illius non tollit, sed auariciam alit episcoporum, sed qui uitium corporis
 egregijs animi uirtutibus pensarit. Quae uere uideantur.] Ita Paulus in priore ad Timotheum
 epistola, uere uideas intelligit, quae per aetatem simul & animi propositum castae sunt, & censu pau-
 peres: & ut his alendis sufficiat ecclesia, uult alias excludi, quae uel non egeant, uel indignae sint hu-
 iusmodi subsidio. Onesimus.] Hunc seruum Philemonis, Paulus ad Christum conuerterat, Pau-
 loque seruiebat in uinculis. Itaque hunc summo studio Philemoni commedit in epistola ad eum scripta,
 alludens

A alludens ad illius nomen quod Graece significat utilis. Aeditui dicuntur.] Non ipsi sacerdotes,
 sed rerum sacrarum custodiae praefecti, quos Graeci uocant ἐγοφάντες, quod & ipsi uestantur sacris
 cibis. Pulaui, nec aperui.] Pulaui, per metaphoram dixit leuiter attigi. Sacramenta dixit myste-
 ria, & spirituale sensum, non quae uulgo sacramenta uocat. Cidarim.] Κιδάρις, siue λιπάρις Grae-
 ce, regium pileum est. Diadema.] Et hoc Graecum est, διάδημα, id est, amiculum, quo caput regis
 obligatur, a διαδήω, quod est obuincio. Vt deriuetur ad eos.] Indicat tropologiae rationem.
 Coniugem pontificis.] Pontificem hic intellige, ad quem mox dicit illam euolasse praeteritis omni-
 bus. Non uis habitare in par.] Historia est Genesis cap. xix. Lot rogat ut sibi liceat fugere in ut-
 cinam ciuitatem Segor, quam paruum uocat: ut facilius impetret. Et tamen eandem non paruum, in
 qua seruandus esset. Sodomam Origenes interpretatur, spurcitiā libidinis; Segor, matrimonium.
 Et Fabiola ad Christum properabat, non cogitans de reperendo matrimonio. Ad tuas aures.]
 Tacite inuitat illam ad contubernium Bethlehemiticum, discesserat enim illinc ob incursum Barba-
 rorum, ut ante testatus est. Paterit ornatus.] De ornatu sacerdotali, lege Exodi cap. xxvij.
 Graece.] περισκελις, id est, periscelis. Nam hac uoce usus est & Horatius, a πεδί, quod est circa, & σκέ-
 λος crus, quod crurum partem tegat. Quidam habent περισκελί, ποδός. Id est talaris, a πούς pes,
 quod porrigatur ad pedes. Quale pictum in Vlyse com.] Vlysem appellat Vlyssis statuum aut
 imaginem. Solet enim Vlysses pingi pileatus: quae res primum orta est a pictore Nicomacho, quem
 admodum refert Plinius libro xxxvij. his quidem uerbis: Hic primus Vlyssi addidit pileum. Quin
 & Soranus in uita Hippocratis, testatur a plerisque & Hippocratem solere pingi pileatum, ad exem-
 plum Vlyssis. Quidam codices habebant pro Vlyse Culyse, sed mendose. Oris firmissimis.]
 9 Oras simbrias uocat. Mala punica.] Eadem sunt quae uulgo granata uocantur. Septuaginta
 ἐπωμίδα.] Ab ὤμος humerus, & ἐπι super, componitur ἐπωμίς, indumentum quo teguntur humeri.
 Ita restitimus ex Graecanicis commentarijs, in quibus & ἐπωμίδιον inuenimus in eodem sensu.
 Aquila ἐφιμα, siue ἐπεραμμα.] Varielocus hic habebatur deprauatus: uerum ex collatione Grae-
 corum interpretum legendum est ἐπιφύμα, ab ἐπι super, & φύμα induor. In modum caracalla-
 rum.] Caracalla genus est uestis barbaricae. Vnde nomen Imperatori Caracallae, ut in ipsius refertur
 uita. Vel colorem lap. u. p.] Nam onychini dicti a colore unguis, qui Graece dicitur onyx. Et sina-
 ragdus a lucido uirore dicitur, μαίρω Graece luceo, additur σ uelut in σμίνδος, pro μικρός, futurum μα-
 εδ: inde deriuatum uerbum μαράσσω & σμαράσσω: hinc nomen uerbaλε σμαράγος, & additione σ
 σμαράγος. Ita Graecum etymologicum in dictione σμαράγος. Sardonyces autem a patria dicitur ut
 dentur Hieronymo, a Sardinia, cum Plinius libro xxxij. cap. vij. palam autem dicitur, quasi Sarcoe-
 nychas. Nam σάξος caro, & ὄνυξ unguis, quod uelut unguem hominis carni impositum representent,
 Patriam de patria.] Haec uerba, de patria, non uideo quid ad rem pertineant. Singulis uersicu-
 lis.] Versiculos seriem & ordinem uocat, quod uulgo deprauate uocant lineam seu regulam.

10 Sardius.] Hanc ipsam opinor, quam Plinius Sardam uocat, testaturque Sardibus primum repertam:
 quamuis Theophrastus Sardij mentionem faciat. Apparet ex Plinio candidum esse. Topazius ui-
 ridis est, teste Plinio. Quidam dictam putant a Topazio insula rubri maris, quae quoniam est nebu-
 losa, cum a nauigantibus saepe quaesita esset, hinc nomen accepit. Nam τὸ πάζον lingua Troglodyta-
 rum querere significat. Smaragdus.] Et haec gemma uiuet, etiam si uaria sunt genera. Cerau-
 nius.] A colore su mineo nomen habet. Carbunculus.] Carbonis ardentis siue igniti specie est,
 unde & Graece ἀνθραξ, siue ἀνθράκιον, id est, carbo, siue carbunculus. Saphirus.] Coeli colorem ha-
 bet: Graeci σάπφειρος uocant. Iaspis.] Huius uariis est color, sed probatissima, cui purpureus est.
 Ligurius.] Haud dubitum est, quin lyngurius sit legendum. Hieronymus ingenue fateatur, se gem-
 mam hanc non potuisse reperire apud autores, qui de his tradiderunt: nec mirum est, hominem tan-
 tum, tantulum suffugisse lapillum, cum aliquoties non uideamus & id in quod incurrimus. Quanquam
 meminit Lyngurij Theophrastus in libello περὶ τῶν λίθων, & hunc sequutus Plinius libro trigelimo se-
 ptimo, cap. iij. Hanc ferunt nasci ex urina lycis, unde & nomen habet, λύγος animal est, ἔξου urina.
 Ea protinus concreuit in gemmam. Sed inuidum animal protinus egestam urinam terra operit, ne
 possit ab homine inueniri, ad multa efficax medicamenta. Valere enim ad elidendos uesciae calculos,
 & aduersus morbum regium, si gestetur, aut ex uino bibatur. Non est dissimilis electro, siue succino.
 Non enim solum attrahit festucas & lignum, uerum ferrum, si sit tenuius. Theophrastus huius rei ci-
 tat autorem Dioclem. At Plinius neutri credit hac quidem in re: & negat unquam hoc nomine gem-
 mam uisam. Achates.] A flumine Siciliae, iuxta quod primum reperta est, nomen inuenit. Et hu-
 ius quoque uaria genera tradit Plinius. Amethystus.] Ab effectu nomen habet. Obsistit ebrieta-
 ti si gestetur, ut autor est Plutarchus. μέθυσος ebrius, & α particula priuatiua. Quanquam non credit
 Plinius. Est colore candoris purpurei, pellucens. Principis Tyri.] Apud Ezechielem capite uti-
 celimooctauo. Ob pulchritudinem sist.] Ego pro fistulis, fibulis legendum arbitror. Quatuor
 litas.] Vnde & tetragrammaton uocabatur apud Hebraeos, pro quo scribitur aliquando adonai.
 Sicut autem eiusmodi literae, ut cohaerentes nihil sonent τὸν quod Graeci ἀφρασοῦ appellat, id est,
 13 infabile. Byssus terra dep.] Nam byssus lini candidissimi genus est. Purpura mari.] Nam
 purpura piscis est, e cuius succo tingitur purpureus color. Quem primus inuenit Hercules, canis

pilis eo tinctis, cum purpuram deuorasset. Hyacinthus.] Est & flos huius nominis, & gemma ob coloris similitudinē: ceruleus enim est lapis ut flos. Coccus.] Vulgo granum uocatur, & est. Nam coccos Græce significat granum, hoc addit ardorem coloris. Diaphanon.] Διαφανων à διαφανω, pel lucens, siue translucens. Symmachus Διαβανον, int. est.] Legendum arbitror διαβογον. Nam huius lapilli meminit Theophrastus. In quibusdam codicibus non ascribitur. Vermiculatus.] Hic color est, non animal. Vnde uermiculata, rubro tincta, qui color igni cōuenit. Linea tænia.] Tænia Græca uox est, significat simbriam seu uittam. Arcturum & Orionem.] Omnium astrorum uocabula penē à gentiū fabulis habent nomina, ut Arcturus ab ura translata in coelum, Orion, Iupiter, Mars, &c. Superuacuum sit hic originem fabularum repetere. Atque his nominibus aliquando singulas significat stellas, aliquando complures iunctas. Δήλωσις.] Α δήλω, quod est declaro, siue manifesto. Αλήθεια ueritas.] Αλήθειαν intelligit ueri cognitionem, Αλωσις cōmunicationē & doctrinam. Sensuum sylvam.] Rudem materiam, sylvam uocant, ac nondum expositā. Nam ὄλη materia est, & materias Latini uocant arbores destinatas adificijs, sed nondum dolatas. A Septuaginta ἑσπύριον.] Ita quidem habetur in quibusdam codicibus. Forte legendum est ἑσπύριον, quod subter tunnicam sit. Id enim subucula dicitur, imō potius ἑσπύριον, id quod propemodum ex epistola ad Marcellam, cuius initium: Epistolare officium, colligitur. Item ex Græcorum cōmentarijs. Excipientis ceras.] Excipere dicuntur notarij, qui olim in ceratis scribebant tabulis, ut liceret delere si quid perperam scripsissent. Dicitur autem is, qui scribenda pronunciat. Vnde colligimus, hunc librum ab Hieronymo non scriptum fuisse, sed dictatum. Morte moriamur.] Hoc enim additur Exod. ut cefimo octauo præcepto foeminalium, ac tegendorum pudendorum, ne iniquitatis rei moriantur. Vniuersa uocalia sint.] At nunc uulgus sacerdotum ad cetera muti, nihil tinnunt, nisi de decimis accipiendis: & magna pars nihil ex iure pontificio didicit, nisi duplices deberi decimas, prædiales & personales. Tertulliani liber de Aaron.] Quin etiam extant super hisce rebus aliquot homilia Origenis, unde mutuatus est pleracq; Hieronymus.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quæ de terra promissionis leguntur in sacris literis, ea docet potissimum ad allegoriam pertinere, cum tota Iudæorum regio perquam angusta sit ambitu, tum multa loca non sint occupata Iudæis, quamuis recenseantur in promissione.

HIERONYMVS DARDANO.

Væris Dardane Christianorū nobilissime, & nobilium Christianissime, quæ sit terra repromissionis, quam Iudæi redeuntes ex Aegypto possederūt, cum à maioribus eorum iam fuerit ante possessa: ac proinde non sit promissa, sed reddita. His enim uerbis uteris in calce epistolæ tuæ. Quod interrogans uideris illud sentire, quod plurimis nostrorum placet, aliam repromissionis terram esse querendam, de qua & Dauid loquitur in psalmo: Credo uidere bona Domini in terra uiuentium. Et Dominus in Euangelio: Beati mites, quoniā ipsi possidebunt terram. Vtriq; Dauid quando hæc cantabat in spiritu, in terra repromissionis erat: & non solum in Iudææ finibus morabatur, sed multarum in circuitu nationum uictor extiterat, quæ à torrente Aegypti, qui est Rhinocoruræ, usq; ad Euphratē fluuium tendebantur, dicens in alio loco. In Idumæā extendam calciamentū meum: mihi alienigenæ seruiant. Quomodo ergo se credebat accipere, quod iam uictoria possidebat: Et ne forsitan legentibus Iudæis, ambigū derelinquat, quæ sit illa terra, quam uidere cupiebat, ipso sermone demonstrat, dicens: Credo uidere bona Domini in terra uiuentiū. Ergo terra Iudææ, quæ illius ditionis erat, nō est terra uiuentiū, id est, Abraham, Isaac, & Iacob, de quibus Dominus in resurrectionis quæstione dicit: Non est Deus mortuorū, sed uiuentiū: uerum terra & regio mortuorū, de quibus loquitur Ezechiel: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et: Non mortui laudabunt te Domine, sed nos qui uiuimus benedicimus Domino, qui in resurrectione occursuri sumus Domino saluatori, dicente Apostolo: Hoc enim dico uobis in sermone Domini, quoniā nos qui uiuimus, qui relinquitur in aduētū Domini, nō præueniemus eos qui dormierūt: de quibus et Hieremias loquitur: Derelinquētes te super terrā scribentur. Quodq; Dauid promittit: Credo uidere bona Domini: ad spiritalē nos perspicue trahit intelligentiā. Quæ enim bona rex alia requirēbat, aut quo indigebat: qui tantæ potētis fuit, ut partis per illū opibus, Salomō filius eius (quo nullus in orbe terrarum ditior fuit) cōtentus esset: Sed in terra uiuentiū bona illa quærebat, quæ nec oculus uidit, nec auris au diuit, nec in cor hominis ascēderūt, quæ preparauit Dñs diligētibus se. Quod aut in euan gelio

gelio dicitur: Beati mites, quoniā ipsi possidebunt terrā: iuxta literā sibi uidetur esse contrarium. Non enim terræ possessio mansuetorū est & mitium, qui sæpe etiā à parētib; de relicta perdunt propter mansuetudinē, sed uirorū fortium & uiolentorū, qui sunt ad bella promptissimi. Deniq; & in psalmo quadragesimo quarto, qui sub nomine Salomonis ad Christi ecclesie eius sacramentum refertur, scribitur: Accingere gladio tuo super fœmur tuū potentissime. Specie tua & pulchritudine tua intende, prosperare & regna. Propter mansuetudinē et iusticiā & ueritatē, et deducet te mirabiliter dextera tua. Hic est qui & in alio psalmo loquebatur: Memēto domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius. Et iterum: Assumens mansuetos dominus. Et apertius in Euangelio: Discite à me, quia humilis sum, & mansuetus corde. In cuius typum & Moyses omnium hominū, qui erant super terram, mansuetissimus scribitur. Hæc est (ut diximus) terra uiuentium, in qua sanctis uiris atq; mansuetis bona domini præparantur: quam ante aduētū in carne domini saluatoris, nec Abraham, nec Isaac, nec Iacob, nec propheta, & alij iusti uiri consequi potuerunt. Deniq; & Abraham, licet diuersis locis, cū Lazaro uidetur apud inferos: & Iacob uir iustus dicit: Lugens & gemens descendā ad infernū. Sanguis Christi clauis paradisi est, dicentis ad latronē: Hodie mecū eris in paradiso. Ista est (ut diximus) terra uiuentium, terra diuitiarū & bonorū dei, quā primus Adam perdidit, & secundus Adā inuenit: imō ab illo perditam iste restituit, dicente Apostolo: Regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen: sub cuius persona lex intelligitur, in similitudinē præuaricationis Adam, qui est forma futuri. Volumus scire manifestius quæ sit uera terra, legamus Malachiam: Beatos uos dicent omnes, dicit dominus, quoniā eritis uos in terra uoluptuaria: quæ significantius Græce appellatur τρυφή, quā uel sancti desiderant, uel quæ deo placeat. Eiaias quoq; in hæc uerba cōsentit, dicens: Et erit uir abscondens sermones suos, & apparebit in terra Sion, sicut fluuius gloriosus in terra sitiētī. Quæ est terra Sion, in qua apparebit fluuius gloriosus: Illa uidelicet, de qua idem Dauid in alio psalmo canit: Gloriosa de te dicta sunt ciuitas Dei. Et iterum: Diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Nunquid istas portas diligit deus quas uidemus in cineres & fauillas esse cōuersas? Non dico prudentibus, sed ne stultis quidem hoc persuaderi potest. Ego arbitror & illud, quod in sexagesimo quarto psalmo legimus: Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locū pleter eam. Fluuius dei repletus est aquis: parasti cibum illorum, quoniā sic est præparatio eius: sulcos eius inebria, multiplica genimina illius: in stillicidijs eius lætabitur germinans: huic sensui cōuenire. Illa enim terra quotidie uisitata à deo & inebriatur, cūctisq; plena est diuitijs. De hac fluuius egreditur dei, de quo scriptū est: Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei: qui & in descriptione templi Ezechiel mystico sermone narrat: in cuius ripis arbores sunt ex utraq; parte per singulos mēses nouis frugibus abūdantes. De qua terra & in prouerbij uir scripsit sapientissimus: Qui operatur terrā suā, implebitur panibus. Quod si de hac terra quā cernimus, & quæ magis à peccatoribus possidetur, de qua scriptū est: Maledicta terra in operib; tuis: aliquis intelligendū putat, respōdeat quō hæc possit stare sententia: qui operatur terrā suam, implebitur panibus. Quanti enim operantur terrā, & exercēt uomere: & tamē multis impedimentibus causis, egestate cōficiuntur & penuria: Sed cōsiderandū est, scriptura quid dicat: Qui operatur terram suam, quæ proprie iuris sui est, de qua nunq; eijci potest. secundum quē sensum & illud scriptū est: Redemptio animæ uiri, propriæ diuitiæ. Et hoc secundum literā sentiri non potest. Quāti enim alienis amicorumq; redimuntur pecunijs? Huius terræ cultores & agricolæ apostoli sunt, de quib; dicitur: Vos estis sal terræ. Et in alio loco: In patiētia uestra possidebitis animas uestras: quorū unus, uas electionis, cōfidentissime loquebatur: Dei enim cōoperatores sumus, dei agricultura, dei edificatio: & multa alia, quæ idcirco nō replico, ne sensum legētis uidear obtūdere, & memoriæ illius diffidere. Illud quoq; sollicita mētē tractemus, et scripturarū nos doceat autoritas, sanctos huius terre, quā Iudæi terram repromissionis autumant, nō habitatores esse, sed accolæ atq; peregrinos. Ex iusti uiri legimus persona:

Aduena sum ego & peregrinus, sicut omnes patres mei. Qui cum diu in terræ huius te-
nebris uersaretur, flebiliter ingemiscit & dicit: Heu me, quia peregrinatio mea prolon-
gata est, habitauit cum habitantibus Cedar, multū incolā fuit anima mea. Vbi cunq; autē
habitor terræ legitur, & priora, & media, & extrema tractemus, & liquido scripturarū
poterit regula comprobari, semper habitatores terræ peccatores appellari: de quibus in
Apocalypsi Ioannis illud exemplū est: Væ habitatoribus terræ. Abraham ad quem pri-
mum facta est repromissio, dicente domino: Tibi dabo terram hanc & semini tuo: iuxta
Stephani in Christo primi martyris concionem, ne uestigiū quidē pedis huius terræ di-
citur accepisse. Ita enim scriptū est: Tunc egressus de terra Chaldæorum habitauit in Car-
ram: & inde, postquam mortuus est pater eius, migravit in terram, in qua uos nunc habi-
tatis: & non dedit ei possessionē, ne uestigium quidem pedis, quam repromisit dare ei in
possessionem & semini eius post eum. Ac ne forsitan lectoris tacita cogitatio trahat eum
ad illam intelligētiam: ut quod nō est datum parenti, reddatur posteris: uas electionis lo-
quitur ad Hebræos: Fide qui uocatur Abraham, obediuit egredi in locum quē acceptu-
rus erat in possessionē: & egressus est, nesciens quō iret. Fide peregrinatus est in terra pro-
missionis, quasi in aliena: in tabernaculis habitans cum Isaac & Iacob, & coheredibus ei-
usdem promissionis: expectauit em̄ fundamentū habentem ciuitatē, cuius artifex & crea-
tor deus est. Et iterū cum de Abel et Enoch, Noe, Sarāq; dixisset, intulit: iuxta fidem mor-
tui sunt hi omnes, non acceptis repromissionibus, sed procul eas uidentes & salutantes,
& cōfidentes quia peregrini & aduenæ erāt super terram. Qui em̄ hæc loquuntur, osten-
dunt quod quærant patriā: & siquidē illius recordabātur, de qua egressi erant, habebant
tempus ut reuerterentur: nūc uero meliorē desiderant, id est, cœlestem. Multisq; in me-
dio sanctis cōmemoratis, ad extremum intulit: Et hi omnes testimoniū habentes in fide,
non acceperunt repromissionē, deo de nobis melius quid providente, ne sine nobis per-
fecti fierent. Accessimus enim ad mōtem Sion et ciuitatē dei uiuentis Hierusalē cœlestē:
& multorū milium angelorum frequentiam & ecclesiam primitiuorū qui scripti sunt in
coelis. Nec me fugit, quod perfidia Iudæorum hæc testimonia nō suscipiat, quæ utiq; ue-
teris testamenti autoritate firmata sunt. Illud nostris dicendum est: hanc epistolā quæ in-
scribitur ad Hebræos, non solum ab ecclesijs Orientis, sed ab omnibus retro ecclesiasti-
cis Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli apostoli suscipi, licet pleriq; eam uel Barna-
bæ uel Clementis arbitrentur: & nihil interesse, cuius sit: cum ecclesiastici uiri sit, & quo-
tidie ecclesiarum lectione celebretur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit
inter scripturas canonicas, nec Gregorū quidem ecclesiæ Apocalypsim Ioannis eadem
libertate suscipiunt: & tamen nos utraq; suscipimus, nequaquam huius temporis cōsue-
dinem, sed ueterū scriptorū autoritatē sequentes, qui plerūq; utriusq; abutuntur testimo-
nijs: nō ut interdū de apocryphis facere solent, quippe qui & gentiliū literarū raro utan-
tur exemplis, sed quasi canonicis & ecclesiasticis. Respondeant mihi qui hanc terrā (quæ
nūc nobis Christi passione & resurrectione, terra repromissionis effecta est) possessam
putant à populo Iudæorū postq; reuersus est ex Ægypto, quantum possederit: utiq; à Dan
usq; Bersabee, quæ uix centū sexaginta milium in longū spacio tēditur. Neq; em̄ Dauid &
Salomon potētissimos reges, exceptis his quos post uictoriā in amicitia receperunt, plus
tenuisse scriptura testatur. Et hoc dico, ut taceam quinq; Palæstinæ ciuitates, Gazā, Asca-
lonem, Geth, Accaron et Azotū, Idumæos quoq; à meridiana plaga uix septuaginta quin-
que milibus ab Hierosolyma separatos, Arabas & Agarenos, quos nunc Sarracenos uo-
cant, in uicinia urbis Hierusalē. Pudet dicere latitudinem terræ repromissionis, ne ethni-
cis occasionē blasphemandi dedisse uideamur. Ab Ioppe usq; ad uiculū nostrum Bethle-
hem, quadraginta sex milia sunt: cui succedit uastissima solitudo, plena ferociū barbaro-
rum, de quibus dicitur: Contra faciē omnium fratrum tuorum habitabis: & quorum facit Poe-
ta eloquentissimus mentionem: Lateq; uagantes Barcaei: ab Barce oppido, quod in so-
litudine situm est: quos nunc corrupto sermone Afri Baricianos uocāt. Hi sunt qui pro
locorum

à locorū qualitibus, diuersis nominibus appellantur, & à Mauritania p̄ Ægyptū, Aphri-
cam, Palæstinamq; & Phœnicen, Cœlen Syriam & Osrhohenem, Mesopotamiam, atq;
Persidem tendunt ad Indiā. Hæc est Iudææ tuarū longitudo & latitudo terrarum: in his
2 gloriaris, super his te per diuersas prouincias ignorantibus iactitas, ad populum phale-
ras, ego te intus & in cute noui. Quod si obieceris terram repromissionis dici, quæ in Nu-
merorum uolumine continetur, à meridie maris Salinarum per Sina & Cadesbarne, us-
que ad torrentē Ægypti, qui iuxta Rhino corurā mari magno influit, & ab Occidente ip-
sum mare Palæstinæ, Phœnicis, Syriæ Cœles, Ciliciæq; pertenditur: ab Aquilone Tau-
rum mōtem & Zephyrium usq; Hemath, quæ appellatur Epiphania Syriæ: ad Orientē
uero per Antiochiā, & lacū Cenereth, quæ nūc Tyberias appellatur, & Iordanē, qui ma-
ri influit Salinarū, quod nūc mortuum dicitur: trans Iordanem autem duarum semis tri-
buum possessio est, Ruben & Gad, & dimidiæ tribus Manasse. Et ego fatebor hæc tibi
repromissa, nō tradita: si obseruasses mandata Dei, & in præceptis illius ambulasses, si nō
pro omnipotente Deo coluisset Beelphegor & Baal, Beelzebub & Chamos: quos quia
prætulisti Deo, omnia quæ tibi promissa fuerunt, perdidisti. Et mihi in Euangelijs pro-
mittuntur regna cœlorū: quæ instrumentū uetus omnino non nominat, sed si non fecerō
quæ præcepta sunt, nequaquā erit culpa in promittente, sed in me qui promissum accipere
nō merui. Vbi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra cu-
pias quod promissum est. Lege librum Iosue & Iudicū, & quantis possessionum angu-
stis sis coartatus, intelliges. Quid diuersarū urbium alienigenas cōmemorem, quos po-
pulus Iudæorū non quiuit expellere de urbibus & sedibus suis, cum ipsā metropolis tuā
prius lebus, postea Salem, tertio Hierosolyma, & nunc Æliā, Iebusæos expellere nō ua-
luerit, sed manserit cum eis in scandalum exemplumq; uicinorum: intantum ut ubi tem-
plum tuum cōditum sit, ubi area Orne fuerit Iebusæi, & ipsum templū septuaginta milia-
um latiorum, & octoginta milium uectorum, hoc est, centum quinquaginta milium,
3 exceptis præpositis operū, præ multitudinem habitantium tecum in circuncisorum ab eth-
nicis extructū sit. Nec hoc dico in suggillationem terræ Iudææ, ut hæreticus sycophanta
mentitur: aut quo auferam historiae ueritatē, quæ fundamentum est intelligētiae spirita-
lis: sed ut decutiā supercilium Iudæorū, qui synagogæ angustias, ecclesiæ latitudini præ-
ferunt. Si em̄ occidentem tatum sequuntur literam, & non spiritum uiuificantem, osten-
dant terram repromissionis lacte & melle manantem. Sin autem per tropologiā dictum
putant pro rerum omnium abundantia, & nos terrā confessionis terramq; uiuentium, ter-
ræ ueprium præferemus, dicēte domino ad Moysen de abiectioe Israelis, & assumptione
gētium: Dimitte me, ut deleam populū istum, & faciā te in gentem magnā. Et eodem
patre ad filiū: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam
terminos terræ. Et apertius per Esaiam: Parum tibi est, ut sis puer meus ad suscitandas tri-
bus Iacob, et feces, uel reliquias Israel congregandas. Dedi te in lucem cunctis gentibus,
ut sis saluator uniuersæ terræ. Ex quo perspicue demonstratur, omnia illius populi in um-
bra & typo & imagine præcelsisse: scripta autem esse pro nobis, in quos fines seculi de-
currerunt. Multa Iudææ scelera cōmisisti: cunctis circa te seruisti nationibus. Ob quod
factum? Vtiq; propter idololatriam. Cumq; seruisses crebro, misertus tui est Deus: & mi-
sit iudices & saluatores, qui te de famulatu Moabitarū & Ammonitarū, Philistim quo-
que & diuersarū gētium liberarunt. Nouissime sub regibus offendisti deū: & omnis tua
prouincia, gente Babylonia uastante, deleta est. Per septuaginta annos templi solitudo
permansit. A Cyro rege Persarū est laxata captiuitas. Esdras quoq; hoc & Neemias ple-
nissime referunt. Extructū est templū sub Dario rege Persarum atq; Medorum à Zoro-
babel filio Salathiel, & Iesu filio Iosedech sacerdote magno. Quæ passi sitis à Medis, Æ-
3 gyptijs, Macedonibusq; non enumero. Nec tibi adducam in memoriam Antiochū Epi-
phanem crudelissimum omnium tyrannorum, nec Gn. Pompeium, Gabinium, Scari-
um, Varum, Calsium, Solumq; replicabo, qui tuis urbibus & præcipue Hierosolymæ
insultarunt.

insultauere. Ad extremū sub Vespasiano & Tito urbs capta, templumq; subuersum est. Deinde ciuitatis usq; ad Hadrianum principem per quinquaginta annos mansere reliquæ. Post euerfionem templi paulominus per quadringentos annos & urbis & templi ruinæ permanent. Ob quod tantum facinus? Certe non colis idola, sed etiam seruis Persis atq; Romanis, & captiuitatis pressus iugo, ignoras alienos deos. Quomodo clementissimus quondam Deus, qui nunquam tui oblitus est: nūc per tanta spacia temporū miseris tuis non adducitur, ut soluat captiuitatē, & ut uerius dicam, expectatum tibi mittat antichristū? Ob quod inquā facinus, & tā exetrabile scelus auertit à te oculos tuos? Ignoras? Memēto uocis parentū tuorū: Sanguis eius super nos & super filios nostros. Et: Venite occidamus eū, & nostra erit hæreditas. Et: Non habemus regē nisi Cæsare. Habe qd elegisti, usq; ad finē mundi seruiturus es Cæsari, donec gētium introeat plenitudo, & sic omnīs Israel saluus fiat: ut qui quondā erat in capite, uertatur in caudam. Hæc tibi uir eloquentissimè in duplicis præfecturæ honore transactæ, nūc in Christo honoratior, tumultuaria & breui lucubratione dictaui, ne uiderer omnino reticere. Eodem enim tēpore, imò eodem mihi die, & literæ tuæ redditæ sunt, & meæ expeditæ: ut aut tacendū fuerit, aut incompto eloquio respondendū: quorum alterū pudoris, alterum charitatis est.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Væ significantius dicitur *ἔμπερος*.] Tempe Græce dicitur loca amœna grataq; opacitate umbrosa, frigore iucunda, uirentia, fontibus irrigua: qualia ueteres describunt inter montes Thessaliæ, Pelion & Olympum. Ad populum phaleras.] Carmen est Persis. Cuius dicit Hieronymus libenter utitur. Ad populum, id est, apud uulgus phaleras adhibe. Apud me frustra feceris, qui te totum nouit: & intus & in cute, id est, foris. Iuxta Rhinoceruram.] Oppidum est Idumææ, cuius etiam Plin. meminit. Ipsum mare.] Plin. totum hoc mare testatur appellatum fuisse Phœnicium, quod ora Syriæ maritimæ præiacet, nempe Idumææ, Iudææ, deinde Phœnicie. Quod Palæstinæ.] Quia Syria contingit Arabes, Palæstine uocatur. Post hanc Iudæa, & Coele, deinde Phœnicie. Syria: Coeles.] Aliquando Syria pro tota regione, uarijs distincta partibus, aliquando pro una parte accipitur. Antiochum Epiphaneum.] Id est illustrem, id enim sonat *ἐπιφανής* Græce. De Antiocho legis in libris Maccabæorum. Nec Pompeium.] Hi sunt duces, à quibus uexata fuit, & cladibus affecta Iudæorum regio, de quibus qui plenius uolet cognoscere, legat Egesippum & Iosephum.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Docet quid sit in libro Regum primo, Ephod bad apud Hebræos, quod quidam ridicule sunt interpretati: & quid theraphim.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Pistolare officiū est de re familiari, aut de quotidiana conuersatione aliquid scribere: & quodammodo absentes inter se præsentem fieri, dum mutuo quid aut uelint, aut gestū sit nūciat: licet interdū cōfabulationis tale cōuiuium, doctrinæ quoq; sale condiantur. Verū tu dum tota in tractatibus occuparis, nihil mihi scribis, nisi quod me torqueat, et scripturas legere cōpellat. Deniq; heri famosissima quæstione proposita postulaſti, ut quid sentire statim rescriberem. Quasi uero pharisæorum teneam cathedrā, ut quotiescunq; de uerbis Hebraicis iurgiu est, ego arbiter & litis sequester exposcar. Nō sunt suauis epulæ, quæ nō placentā redolēt: quas nō cōdit Apicius, in quibus nihil de magistrorū huius tēporis iure suffumat. Sed quia uector & internuncius sermonis nostri redire festinat, rem grandē celerius dicto q; debeo: licet de scripturis sanctis disputanti, nō tam necessaria sint uerba q; sensus. Quod si eloquentiā quæris, Demosthenes legēdus, aut Tullius est: si sacramēta diuina, nostri codices, qui de Hebræo in Latinū nō bene resonant, peruidendi. In fronte epistolæ tuæ posueras, quid sibi uelit, quod in Regnorū libro primo scriptū est: Et Samuel puer seruiebat ante cōspectū domini, cinctus ephod bad, & diploidē habebat pusillam, quā fecerat ei mater sua: & afferebat ei de diebus in dies: cum ascenderet cum uiro suo sacrificare sacrificium dierum. Itaq; quæris quid sit ephod bad, quo futurus propheta præcingitur: utrum ne zonā, an (ut quidam putant) thuribulum uel genus aliquod uestimenti sit. Et si uestis, quomodo ea præcingitur? Et post ipsum ephod, quare adiungitur ei bad? In sequentibus quoque

legisse

legisse te scribis. Venit homo dei ad Eli, & dicit ei: Hæc dicit dominus: Manifeste ostendi me ad domum patris tui, ex omnibus tribubus Israel, cum essent in terra Ægypti seruitutes in domo Pharaonis, & elegi domū patris tui ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotium: ut ascenderent ad altare meū, & incenderent incensum, & portarent ephod: totumq; libri ordinem prosequuta, etiam de illo loco exemplar sumpsisti, in quo Doec Idumæus iussu regis interfecit sacerdotes. Et conuersus (inquit scriptura) Doec Syrus mortificauit ipse sacerdotes Domini, & occidit in illa die trecentos quinq; uiros: siue (ut in Hebræo legitur) octoginta quinq;, omnes qui portabant ephod: & Nob ciuitatē sacerdotū occidit in ore gladii à uiro usq; ad mulierē, ab infante usq; ad nutriendem, & uis tulum & asinum & ouem in ore gladii. Et saluatus est unus filius Achimelech filij Achitob, & nomē ei Abiathar, & fugit post Dauid. Nō me teneo, quin problematis ordinem responsione præueniam. Vbi nunc legimus, & omnes portantes ephod bad? Hoc quare ita dixerim, in sequentibus disces. Illud quoq; quod sequitur addidisti: Et factū est, cum fugeret Abiathar filius Achimelech ad Dauid, & ipse cum Dauid descendit in Cæila habens ephod in manu sua: et renunciatum est Saul, quia uenit Dauid in Cæila: ubi cum regis aduentus & ciuitatis timeretur obſidio, dixit Dauid ad Abiathar: Defer ephod Domini. Hæc sunt quæ de regnorum libro excerpta proponens, ad uolumē iudicū trāscendisti, in quo Micha de monte Ephraim scribitur mille cētum argenti siclos matri quos illa uouerat reddidisse, itaq; sculptile inde fecisse & conflatile. Et addis hæc post modicum uocari ephod et theraphim, cum utiq; si zona sit, aut uestimenti genus, sculptile atq; conflatile esse non possit. Agnosco errorem penē omnium Latinorum, putantiū ephod & theraphim, quæ postea nominantur, de hoc argēto quod Micha matri dederat, fuisse cōflata, cū scriptura sic referat: Et accepit mater eius, haud dubium quin Michæ, argentum, & dedit illud cōflatori, & fecit illud sculptile atq; cōflatile quod fuit in domo Michæ, & uir Michæ & domus eius dei, & fecit ephod & theraphim: & impleuit manū unius de filijs suis, & factus est ei in sacerdote. Si autē putas ea quæ supius appellata sunt sculptile atq; cōflatile, ephod & theraphim deinceps nominari, discere esse nō eadem. Siquidē post matris idolū, quod dicitur sculptile atq; cōflatile, fecit Micha ephod & theraphim, sicut ex consequentibus approbatur. Et responderūt quinq; uiri qui abierant cōsiderare terrā, & dixerunt ad fratres suos: Ecce nostis quia est in domibus istis ephod & theraphim & sculptile atq; cōflatile. Et post multa quæ in medio prætermisti: Et ascenderūt, inquit, quinque uiri, & illuc irruerunt, & sumserūt sculptile atq; conflatile, ephod & theraphim. Et sexcenti uiri qui cincti erant uasis bellicis, ingressi sunt domū Michæ, & sumserunt sculptile atq; cōflatile, ephod & theraphim. Coarguuntur eorū opiniones, qui ut indissolubilem facerēt quæstionem, ephod argenteū putauerunt. Illud breuiter attēde, quod nunquam nisi in sacerdotio nominetur. Nam & Samuel qui illo cinctus refertur, leuites fuit, & sacerdotes Nob, bad id est dignitatis suæ insigne portabant. Et (quod in Latinis cōdicibus nō habetur) quādo Dauid fugiens à Saul uenit ad Achimelech, & gladiū postulat, dicens: Vide si est ad manū tuā lancea & gladius, quoniā gladiū meum, & uasa mea nō sustuli in manu mea: respondensq; sacerdos dixit: Ecce gladius Goliath alienigenæ, quem percussisti in ualle Terebinthi, & hic inuolutus est uestimēto post ephod in sacario: utiq; ephod conditū seruabatur. Hoc quoq; qd nūc posuimus ubi sculptile atq; conflatile legitur, licet idolū sit, tamē quia per errorem religio putabat, ad uenerationē eius, sicut ad dei mysteriū, ephod & theraphim insigne cōficitur. Theraphim quid sit, si spatium dictandi fuerit, prosequemur. Nunc interim de Ephod, ut cœpimus, explicandum est. In Exodo ubi Moysi præcipitur, ut sacerdotalia iubeat fieri uestimēta, post cætera legitur: Et hæc stola quas faciant, pectorale, & superhumeralē & tunicas *ἱσομφοτάς* & cidarim & cinctorium. Vbi autē nos posuimus superhumeralē, in Græcō *ἐπιωμίδα* Septuaginta interpretes transtulerunt, quod scilicet super humeros istiusmodi ueniat uestimentum. Deinde iungitur: Et hi accipient aurum & hyacinthū & coccū & purpuram & byssum, & facia

& faciant superhumeralia de bysso torta, opus textile uariū. Quid plura? Totus Exodii liber hac uestiū plenus est specie. Nam et in fine eiusdem uoluminis scribitur: Et fecit omnis sapiens in operibus stolas sanctorū, quæ sunt Aaron sacerdotis, sicut dñs præcepit Moyse. Et fecerunt superhumeralia de auro & hyacintho & purpura & cocco & bysso retorta. Sed quia in Exodo hoc genus uestimēti præcipitur tantū ut fiat, & postea factū refertur, non tamen eo Aaron uestitur: in Leuitico quō sacerdotalibus uestimentis indutus fuerit, explicatur. Et applicuit Moyse Aaron et filios eius, & lauit eos aqua, et uestiuit eum tunica, & cinxit eum zona, & uestiuit eum *עֲבֹדֵי*, quod nos subtunicā, siue tunicam qua subtrus uestitus est, possumus interpretari. Et imposuit ei superhumeralia, inquit, & cinxit eum secundū facturā superhumeralis, & constrinxit eam in ipso. Vides itaq; hoc Aaron superhumerali cingi, quō Samuel ephod bad illo, nescio quo, cingebatur. Sed ne te longius trahā, hanc habes sententiā. Vbi cūq; in Septuaginta interpretibus, hoc est in codicibus nostris *ἐπιπαις*, id est superhumeralia legitur, & in Hebræo scriptū est ephod. Quod quare alibi interpretari uoluerint, et alibi in interpretatū reliquerint, nō est mei iudicij: cū hoc ipsum in pluribus fecerint: ut quæ alibi aliter atq; aliter expresserāt, nouissima translationis uarietate lassati, ipsa Hebræa uerba posuerint. Aquila autē id quod illi *ἰμῆτριον* dixerunt, *ἐπιπαις* & *ἐπὶ ἐνδυμα* dixit, quod scilicet tunica est, & quod Hebræo sermone uocatur *מַיִת* mail superiorem tunicam, *עֲבֹדֵי* uero, id est *ἐπιπαις*, quod Hebræice dicitur ephod, cum superius pallium significet: quo tota sacerdotalis protegatur ambitio. Quæras forsitan, si ephod sacerdotale sit pallium: quare in quibusdam locis ad datur bar. Audiens bar, risum tenere nō possum. Nam cum apud Hebræos dicatur bad, ipso quoq; Septuaginta interpretes sic transtulisse manifestū sit: ut pro bad bar scriberetur, error obtinuit. *בַּר* Bad autem Hebræica lingua linum dicitur: licet linum *רְפָפָה* pistha significantius exprimat. Deniq; ubi nos legimus, et fac eis scemorale lineū: ut operiant carnis turpitudines, à lumbis usq; ad crura eorū: in Hebræo pro lineo bad ponitur. Qua specie uir quoq; ille qui Danieli mōstratur, indutus est: Et extuli oculos meos, et uidi, & ecce uir unus uestitus est baddim, quo plurali numero uestes lineæ nuncupantur. Propterea autem Samuel & octoginta quinque uiri sacerdotes, ephod lineum portasse referuntur, quoniam sacerdos magnus solus habebat licentiā ephod non lineo uestiendi: uerum (ut scriptura commemorat) auro, hyacintho, purpura, byssoq; contexto. Cæteri habebant ephod, non illa uarietate distinctum, & duodecim lapidibus ornatum, qui in humero utroque residebant: sed lineum & simplex, & toto candore purissimum. Verum quia supra promiserā, me si spacium dictandi fuisset, de theraphim quoq; breuiter disserturum, nec quisquam interim interpellator aduenit: scio theraphim ab Aquila *μορφώματα* interpretari, quas nos figuras siue figurationes possumus dicere. Nam in eo loco, quando Saul misit nuncios, ut acciperent Dauid: & responderunt utxari illum graui ter, misit rursus dicens: Afferte illum in lecto ad me, ut occidam illum: & uenerunt nuncios, & ecce cenotaphia in lecto: pro cenotaphijs, in Hebræo theraphim, id est *μορφώματα* posita sunt: & nō decor caprarū, ut nostri codices habent, sed puluillus de caprarū pelle confusus, qui in tonsis pilis, caput inuoluti in lectulo hominis mentiretur. Ut autem utriusq; sermonis ueritatē pariter explicem, in Osee cominatur Deus se à populo fornicante omnem gratiam ablaturum, dicens: quod diebus multis sedebunt filij Israel sine lege & principe, sine sacrificio, sine altari, & sine sacerdotio & manifestationibus. Pro sacerdotio & manifestationibus in Hebræo est, sine ephod, & sine theraphim, sicut Theodotion & Symmachus transtulerunt. Ex quo intelligimus in Ephod, iuxta Septuaginta quoq; sensum magis quā uerba interpretati sunt, sacerdotium interpretari: in theraphim uero, id est, figurationibus uel figuris, uaria opera, quæ theraphim uocantur, intelligi. Nam & in Exodo cæterisq; locis, ubi describuntur uestes plumaria arte cōtextæ, opus Cherubim, id est uariū atq; depictū esse factū describitur: ita tamen, ut *ו* uau literam Cherubim non habeat: quia ubicunq; cū hac litera scribitur, animalia magis quā opera significat, iuxta

A iuxta igitur hunc sensum & Micha cū ueste sacerdotali, cætera quoq; quæ ad sacerdotalia pertinent ornamenta, per theraphim fecisse mōstratur. Quam uellem nūc tibi omnem habitum sacerdotalem exponere, & per singulas uestium species, diuina ostendere sacramenta. Verū quia in hoc ipso breuitatem epistolæ excessimus, & Iosephus ac Philo uiri doctissimi Iudæorum, multiq; de nostris id latissime profecuti sunt, quorum, ut aiunt, uoce audies me: quæ de cætero uelis, præfens percontator præsentē: ut si quid forte nescimus, sine teste, sine iudice in fida aure moriatur. Nos (ut scis) Hebræorū lectione detenti, in Latīna lingua rubiginem obduximus, intantum, ut loquentibus quoq; nobis stridor quidam nō Latinus interstrepit. Vnde ignosce ariditati: & si imperitus sum sermone, inquit Apostolus, sed nō scientia. Illi utrunq; non deerat, & unū humiliter renuebat. Nobis utrunq; deest, quia & quod pueri plausibile habueramus, amissimus, nec scientiam quam uolebamus consecuti sumus, iuxta Æsopici canis fabulam, dum magna sectamur, etiam minora perdetes.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIÆ.

Non sunt suaues epulæ. Locus hic in omnibus ferme codicibus uarie deprauatus habebatur. Quidam ita scriptum habebant: Quæ non placent ac redolent. Mihi conferenti ueterum exemplarium uestigia, uidetur ita legendū: Nō sunt suaues epulæ, quæ non placent ac redolent, quas non condij Apitius, in quibus nihil de magistrorū huius tēporis iure sumat. & haud scio an pro magistrorum legendum sit magistrorum, id est coquorum. Placenta cibi genus est, olim in delicijs habitum, Apitius diligentia rei culinariæ, nobilitatem emeruit. Cujus extant & cōmentarij nōnulli de coquendis & cōdiendis cibis. Hunc Plinius altissimum nepotū gurgitem uocat. Meminit huius & Iuuenalis. Quoniam igitur paulo superius cōparauit colloquium quod per epistolas sit cōuiuio: nunc memor metaphoræ, uocat lectorem studiosum conuiuā, cuius palato nihil sapiat, nisi uehementer exquisitum, ac uarijs eloquentiæ condimentis edulcatum. Nam res ipsa, ueluti cibus est: ornamenta dicendi, condimentum. Non bene resonant. Hic apte resonant, tantum quam repercussū, sonum in alia lingua reddant. Et Samuel puer. Hic locus est primo Regum libro, capite secundo. Quare adiungitur ei Bar. Sic enim illa per errorem proposuerat, cum utique bad, non bar sit legendum. Doeck Idumæus. Doeck Græci per *κ* scribunt, Hebræi per *g*. Cæterum historia habetur primo Regum libro, capite xxi. & xxij. Ephod bar. Rursum stridet indoctam lectionem, cum bar in his locis quos citauit, nusquam inueniat apud Hebræos, nec apud Græcos, sed ephod bad, siue ephod lineū. Transcendisti. Apte, quoniam præpostero uoluminum ordine. Extat autem capite xvij. Sacerdotes nobant. Existimo legendum, sacerdotes Nob, bad. Nam Hebræis No uocatur ea sacerdotum ciuitas. Nisi maui Nobæ, siue Noba, ut pro id est, legas, id, omisso uerbo. Pectorale & superth. Pectorale, quod Græci uocant *πῶδισθιον*, superhumeralia *ἐπιπαις*, siue *ἐπὶ ἐνδυμα*. Et tunicas *κοσμιτῆρας*. Ex uestigijs exemplarium deprehendimus legendum *κοσμιτῆρας*. cosymbos enim siue cosymbe genus est uestimēti, cuius meminit & Suidas. Et uestiuit eum *עֲבֹדֵי*. Quod Latini subuculam uocant, nempe uestē qua subter tunicam uatimur. Græci uocant *εἰσδύτῆριον*, quod subter induatur. Aquila autē, id quod illi *ἰμῆτριον* dixerunt. Mirum quod hic locus sit deprauatus in omnibus exemplaribus. Arbitror autē legendum ad hunc modum, ne lectorem tam diu torqueam, quā ipse tortus fuit: Aquila autem, quod illi *ἰμῆτριον* dixerunt & *ἐπιπαις*, id est uestimentum & subteruestimentum, *עֲבֹדֵי* dixit, & *עֲבֹדֵי*, quod sub tunica est, & quod Hebræo sermone uocatur mail *מַיִת* *עֲבֹדֵי*, id est superiorem tunicam: *ἐπιπαις* uero, quod Hebræice dicitur ephod, cum superius pallium significet, & c. *μορφώματα*. Id est, figurationes, siue formationes, à uerbo *μορφή*. Cenotaphia. *κενοτάφια* dicuntur monumenta & statuæ representantes ueluti sepultum, cum illic corpus illius non adsit, cuiusmodi erat Achilli in Cheroneso. Quorum, ut aiunt, uoce. Hoc est, illi pro me tibi narrabant: ut cum dicimus, salutabis illum meis uerbis. Præfens percontator præsentem. Percontator hic uerbum est, non nomen uerbale. Sine teste, sine iudice. Legi potest, & sine indice, hoc est sine eo qui prodat quod dixerim. Iuxta Æsopici canis fabulā. Extat apologus de cane, qui cum umbram uidisset in aqua maiorem, dum ad eam diducto rictu inhiat, hoc quoq; carniū, quod ore tenebat, amisit.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Historiam de iudicio Solomonis, per allegoriam interpretatur de ecclesia ex gentibus congregata, & synagoga Iudæorum.

SEQUENTIS EPISTOLAE SCHOLIÆ.

De nobis. Quidam mutarant ad doctrinam nostram, quum Hieronymus sententiā magis rediderit quā uerba Pauli, quum superius dixerit, Hæc autem fuerunt figuræ nostri. Sic enim habent Græca. Carnis mentitur affectus. Mentitur eleganter posuit pro imitatur. Quam sic quoque durum est, Chri

est, Christo tribuere simulatos affectus: sed prae se ferebat quaedam, ut ignorantia interrogando, quae in illo non erat. Saepe stylum uertimus. Cuspide styli scribebant olim, obtusiore parte debebant. Retulit autem carmen Horatii: Saepe stylum uertas, iterum quae digna legi sunt Scripturus.

HIERONYMVS RUFFINO.

Utum in utranque partem crebro fama mentitur, et tam de bonis mala, quam de malis bona, falso rumore concelebrat. Vnde et ego gaudeo quidem super testimonio erga me sanctitatis tuae & amore sancti presbyteri Eusebii: nec dubito quin me publice praedicetis, sed tacitum uestrae prudentiae iudicium pertimesco. Itaque obsecro, ut magis memineritis mei, et dignum uestra laude faciatis. Quod primus ad officium prouocasti, & mihi secundae in rescribendo partes datae sunt, non uenit de incuria in amicos, sed de ignorantia. Si enim scissem, praecipuam sermonem tuum. Interpretatio iudicii Solomonis super iurgio duarum mulierum meretricum, quantum ad simplicem historiam pertinet, perspicua est: quod puer annorum duodecim contra aetatis suae mensuram de intimo humanae naturae iudicari affectu. Vnde & admiratus est & pertimuit illum omnis Israel, quod scilicet eum manifesta non fugerent, qui tam prudenter abscondita deprehendisset. Quantum autem ad typicos pertinet intellectus dicente Apostolo: Haec omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem de nobis, in quos fines seculorum decurrerunt: quidam Graecorum autumant super synagoga & ecclesia sentiendum: & ad illud tempus cuncta referenda, quando post crucem & resurrectionem, tam in Israel quam in gentium populo uetus Solomon, id est pacificus regnare coeperit. Quod autem adulterae & meretrices, synagoga & ecclesia dicantur in scripturis, nulla dubitatio est, & hoc prima fronte uidetur esse blasphemum. Caeterum si recurramus ad prophetas, Osee scilicet qui accepit uxorem fornicariam, & generat filios fornicationis, & deinde adulteram: & ad Ezechiel qui Hierusalem, quasi meretricem arguit, quod secuta sit amatores suos, & diuicauerit omni transeunti pedes, lupanarque in loco celebri extruxerit: animaduertemus Christum idcirco uenisse, ut meretrices donaret matrimonio, & de duobus gregibus unum ouile faceret: medioque pariete destructo, in eandem caulas oues prius morbidas congregaret. Haec sunt duae uirgae, quae iunguntur in Ezechiel, & de quibus per Zachariam Dominus refert: Et assumpsi mihi duas uirgas, unam uocaui decorem, & alteram uocaui funiculos, & pavi gregem. Mulier quoque illa meretrix in Euangelio, quae pedes Iesu lachrymis lauat, crine dertergit, & cui peccata omnia dimittuntur, manifeste pingit ecclesiam de gentibus congregatam. Haec idcirco in prima fronte replicauit: ne cui uideatur incongruum, si synagoga & ecclesia meretrices dicantur, quarum una Solomonis iudicio, filij possessione donata est. Prudens quaerat auditor, quomodo meretrix sit ecclesia, quae non habet maculam neque rugam: Non dicimus ecclesiam permanisse meretricem, sed fuisse. Nam & in Simonis leprosi domo saluator scribitur inisse conuiuium: utique non quia leprosus erat eo tempore quo habebat hospitium saluatorem, sed quia leprosus ante fuerat. Matthaeus quoque in catalogo apostolorum publicanus dicitur: non quo permanserit publicanus post apostolicam dignitatem, sed quia prius fuerit publicanus: ut ubi superabundauit peccatum, superabundaret & gratia. Simulque considera quid dicat ecclesia contra synagogam calumniatricem: Ego & mulier haec habitabamus in domo una. Post resurrectionem enim domini saluatoris, una de utroque populo ecclesia congregata est, & quae eleganter: Peperi, inquit, apud eam in cubiculo. Ecclesia enim de gentibus, quae non habebat prius legem & prophetas, peperit in domo synagoga: nec egressa est de cubiculo, sed ingressa. Vnde dicit in Cantico canticorum: Introduxit me rex in cubiculum suum. Et iterum: Et quidem non spernate. Assumens introducite in domum matris meae, & in cubiculum eius quae me genuit. Tertia autem die: postquam ego peperit, peperit & haec. Si consideres Pilatum lauante manus atque dicente: Mundus ego sum a sanguine iusti huius: si centurionem ante patibulum confidentem: Vere hic erat filius Dei: si eos qui ante passionem per Philippum dominum uidere desiderant: haud ambiges primam peperisse ecclesiam: & postea natum populum Iudaeorum, pro

pro quo dominus precabatur: Pater ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt. Vnaque die credidere tria milia, & alia die quinque milia. Et eramus simul (multitudinis enim credentium erat cor unum, & anima una) nullusque alius in domo nobiscum, exceptis nobis duabus, non blasphemantium Iudeorum, non gentilium idolis seruentium. Mortuus est autem filius mulieris huius nocte. Dum enim legis sequitur obseruantiam, & gratiae euangelij, iugum Moisaicae doctrinae copulat, tenebrarum errore cooperta est. Oppressitque eum mater sua dormiens, quae non poterat dicere: ego dormio, & cor meum uigilat. Media nocte confurgens, tulit filium de latere ecclesiae dormientis, & in suum collocauit sinum. Relege totam ad Galatas apostoli epistolam, & animaduertes quomodo filios ecclesiae suos facere synagoga festinet, & dicat Apostolus: Filii mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis. Viuum tulit, non ut possideret, sed ut occideret: non enim amore fecit hoc filij, sed aemulae odio: & suum mortuum per legis ceremonias in sinum ecclesiae superposuit. Longum est si uelim singula percurrere, quomodo per apostolum Paulum, & ecclesiasticos uiros intellexit ecclesia, non esse suum filium, qui tenebatur in lege: & in luce cognouerit, quem in tenebris non uidebat. Inde iurgium ortum est praesente rege, altera dicente: filius tuus mortuus est, meus autem uiuit: altera respondente, mentiris, filius quippe meus uiuit, & filius tuus mortuus est: atque in hunc modum contendebant coram rege. Tunc rex Solomon (qui manifeste saluator accipitur, secundum psalmum septuagesimum primum, qui titulo Solomonis inscribitur: ubi nulla dubitatio est, quin cuncta quae dicantur, non Solomoni mortuo, sed Christi conueniant maiestati) simulat ignorantiam, & humanos pro dispensatione carnis mentitur affectus, sicut in alio loco: Vbi posuistis Lazarum? Et ad mulierem fluentem sanguine, quis me tetigit? Gladium postulat, de quo dixerat: Nolite putare quod uenerim pacem mittere super terram: non ueni pacem mittere, sed gladium. Veni enim diuidere hominem contra patrem suum, & filiam contra matrem suam, & nurum contra socrum suam: & inimici hominis domestici eius, & tentat naturam naturae Dominus, uultque secundum utriusque uoluntatem, uiuentem filium in legem gratiamque diuidere: non quod probet, sed quod ad arguendum calumniam synagoga, hoc uelle se dicat. Illa quae nolebat ecclesiae filium in gratia uiuere, nec per baptismum liberari, libenter habet diuidi puerum: non ut possideat, sed ut interficiat. Ecclesia quae scit suum esse, libenter concedit aemulae, dum uiuat saltim apud aduersariam: ne inter legem diuisus & gratiam, saluatoris misericordiae feriat. Vnde dicit Apostolus: Ecce ego Paulus dico uobis, quod si legem obseruatis, Christus uobis nihil prodest. Haec sub allegoriae nubilo dicta sunt. Caeterum optime nouit prudentia tua, non easdem esse regulas in Tropologiae umbris, quae in historiae ueritate. Quod sicubi pedem offendimus, & sapienti lectori friuolum uideatur esse quod scripsimus, culpam in auctorem referat. Nos enim & haec ipsa in lectulo decumbentes, longaque egrotatione confecti, uix notario celeriter scribenda dictauimus: non ut implemus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti, uideremur negare. Ora nobis a Domino sospitate, ut post duodecim menses, quibus iugi languore confectus sum, possim aliquid dignum uestrae scribere uoluntati: & ignosce si scatenens oratio, cursu non solito fluat. Non enim eodem lepore dictamus quo scribimus: quia in altero saepe stylum uertimus, iterum quae legi digna sint scripturi: in altero quicquid in buccam uenerit, celeri sermone conuoluimus. Caninium libenter uidi, qui narrare tibi poterit quae difficile & periculosum manus dexteram usque in praesentem diem quo ista dictaui uulnus sustinuerim.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Ex annorum supputatione, docet Solomonem & Acharz ante pubertatis annos genuisse liberos. Verum ab huiusmodi quaestionibus anxie tractandis dehortatur, quod in litera nihil sit fructus, in allegoria plurimum.

SCHOLIUM EIVSDEM.

CVm in Benedictionibus. *id est* uocabatur Paulus beneficiola uocat, ultero missa amicis, siue a colligendo, siue quod bene ominatis uerbis, eiusmodi donare oporteat. Linguae tenere uernaculae. Id est Hebraeae, quae propria est eius historiae, & ad quam summum in difficultatibus est suffragium. Lustralibus hostijs. Lustrare, expliare est: unde hostiae lustrales, quae

bus expiatur portenti, numen aliquod offensum indicans. Nō tam studiosi q̄ ociosi.] Si ociosum est in his torquere simul ac torqueri quæstionibus, quæ tamen ad historię sacrę ueritatem pertinent: quid sentiendum de nōnullis sophisticis controuersis, quę nec finem habent ullum, nec usum.

HIERONYMVS VITALI.

Non nauclerus, per quem mihi dicis tuæ sanctitatis literas esse transmissas: unam tantum & breuē epistolam beati papæ Damasi amabilis reddidit, solita munuscula continentē. Satisq̄ miror quid causæ fuerit, ut cum in benedictionibus & tuis et illius perferendis fidelis extiterit, in retenta epistola negligens comprobetur. Neq̄ em̄ te falli arbitror discipulū ueritatis, nisi forte Græco homini Latintus sermo inter chartulas oberrauit. Itaq̄ ad secūdā rescribo epistolam, quā mihi sanctus filius meus Heraclius diaconus reddidit, in qua inter cetera deprecari: ut exponam tibi causas, quare Solomon & Achaz undecim annorū, filios genuisse dicantur. Si enim duodecimo anno Solomon super Israel accepit imperiū, & quadraginta annis regnauit in Hierusalē: filiusq̄ eius Roboam cum quadragesimum annum ageret ætatis, patri successit in regnū, perspicuum est undecim annorum fuisse Solomonē, siue decem, quia decem menses à conceptu usq̄ ad partū sibi mater uendicat. Rursum Achaz filius loathan cum uiginti esset annorum, rex cōstitutus est super duas tribus, id est, Iudā & Benjamin, regnauitq̄ annis sedecim: quo mortuo, Ezechias cum uicesimum & quintū annum ageret ætatis, patri successit in regnū. Ex quo intelligitur Achaz quoq̄ undecimo siue decimo anno, Ezechia filiu procreasse. Et siquidem in historijs aliter haberēt Septuaginta interpretes, aliter Hebraica ueritas, cōfugere poteramus ad solita præsidia, & arcem lingue tenere uernaculæ: nunc uero cum & ipsum autenticū, & cæteri interpretes pari autoritate cōsentiant, non in scriptura, sed in sensu est difficultas. Quis em̄ crederet mortalium, ut undecim annorū puer generaret filiu? Multa & alia dicuntur in scripturis, quæ uidentur incredibilia, & tamē uera sunt. Neq̄ enim ualet natura contra naturæ dominū: aut potest uas figulo dicere, quare me ita fecisti, aut ita? Licet quod pro miraculo signo atq̄ portento sit, legem naturæ facere non possit. Num quia nostra græte duplex Lyddæ natus est homo, duorū capitū, quatuor manuū, uno uentre & duobus pedibus, omnes homines ita nasci necesse est? Legamus ueteres historias, & maxime Græcas ac Latinas, & inueniemus lustralibus hostijs, secundum errorē ueterum portentuosas soboles, tam in hominibus, q̄ in armētis ac pecudibus expiatis. Audiui, domino teste nō mentior, quædam mulierculā cum propositum nutriet infantē, & instillaret cibos, ac nutricis officio fungeretur, cubaretq̄ cum ea paruulus: qui usque ad decimum iam peruenerat annum: accidit, ut plus q̄ pudicitia patitur, se mero ingurgitaret, accensaq̄ libidine, obscænis motibus ad coitum duceret infantē. Prima ebrietas, alterius noctis & cæterarū deinceps fecit consuetudinem. Nec dum duo menses fuerant euoluti, & ecce scæminæ uterus intumuit. Quid plura: dispensatione dei factum est, ut quæ contra naturam, simplicitate paruuli in contemptum Dei abutebatur, à naturæ domino proderetur: impleto sermone quo dicitur: Nihil occultum quod nō reueletur. Simulq̄ cōsideremus, quod occulte scriptura & Solomonem & Achaz, uoluptatis et impietatis accuset. Vterq̄ em̄ cū esset de stirpe Dauid, recessit à domino: & alter intantū secutus est libidinē, ut septuaginta habuerit uxores, & trecetas concubinas & adolescentulas, & scorta passim, quorum nō erat numerus: negletoq̄ deo patrum suorū, extruxerit idola gentium plurimarum, & fuerit, non ut prius iedidia, id est, amabilis domini, sed amator mulierum: Alter miserit ad regem Assyriorum, auxiliū postulans, et in tempore angustię suæ, auxerit contemptū in dominū: immolaueritq̄ dijs Damasci uictimas percussoribus suis, et in omnib. urbibus Iudæ extruxerit aras ad cremandum thus, atq̄ ad iracundiam prouocauerit dominum deum patrū suorum: intantum ut direptis uasis domus domini atq̄ confractis, clauerit ianuas templi Dei, & fecerit sibi altaria in uniuersis angulis Hierusalē, ambulaueritq̄ in uijs regū Israel, & stautas fuderit Baalim, et adoleuerit incensum in ualle filiorū Ennō, & lustrauerit filios suos in igne

A in igne, iuxta ritum gentium, quas interfecit dominus in aduētū filiorū Israel. Ex quo perspicuū est, homines à parua græte libidini deditos, immatura eorum sobole demonstrati, quod etiā eo tempore peccare cœperint, quo natura non patitur. Ad summam illud dici potest, quod in regno Dauid Solomon cū duodecim esset annorū, solū patris obtinuerit: & postea, quia scriptura reliquit incertū, uixerit Dauid regnante iam filio aliquot annos, qui sibi & nō Solomoni imputentur: mortuo autē patre post filius regnauerit annis quadraginta, quos sine parētē regnauit: atq̄ ita & initū regni Solomonis, & tēpus quo solus ipse regnauit, ab historia demonstratum. Nec tamē omnes annos uitæ illius quinquaginta tantū & duorū annorū circulis contineri. Sin autē dubitas, quod regnantibus filijs patribusq̄ uiuētibus, nō filijs tēpus regni eorū sed parētibus imputetur: lege ipsum Regnorum uolumē, & inuenies, quod Ozias rex Iudæ postq̄ lepra percussus est, habitauit in domo separata, & filius eius loathan imperium rexit, iudicaueritq̄ populum terræ, usq̄ ad diem mortis patris sui: & tamen post mortē illius cum uiginti quinque esset annorum, sedecim annis regnasse dicitur, quos solus ipse regnauerit. Quod de Solomone intelleximus, & de Achaz similiter intelligendum est, qui loathæ filius, Ezechia pater fuerit. Audiui quædam Hebræū huiuscemodi narrare fabulam iuxta prophetiam Esaia, quam inter decem uisiones nuper interpretatus sum, quod mortuo Achaz Philistæa lætata sit, & scriptura postea cōminetur ac dicat: Ne læteris, Philistæa omnis tu, quoniā conminuta est uirga percussoris tui. De radice em̄ colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens uolucrum, hoc est, de Achaz constituetur rex Ezechias. Ex quo intelligi uoluit nō statim post mortem patris, filium imperio subrogatū, sed uel seditionib. populū, uel quibusdam inter se regnis, id est Iudæ ac Samaria discordantibus, aut certe prementibus malis, & hincinde cōsurgentibus bellis, regnū eius fuisse dilatū. In rebus obscuris diuersas ponimus opiniones: ut nō tam scribere, q̄ loqui tibi coram uideamur. Cæterum Apostolus interminabiles genealogias & Iudaicas fabulas prohibēs, de istiusmodi mihi uidetur interdicare quæstionibus. Quid em̄ prodest hæere in litera, & uel scriptoris errorem, uel annorū seriem calumniari, cum manifestissime scribatur: Litera occidit, spiritus autē uiuificat? Relege omnes & ueteris & noui testamenti libros, & tantam annorum reperies dissonantiam, & numerū inter Iudam & Israel, id est, inter regnum utruq̄ confusum: ut huiuscemodi hæere quæstionibus nō tam studiosi, q̄ ociosi hominis esse uideatur. Munuscula à te missa libetè suscepti, & impendiō precor, ut in amore quo nos appetere cœpisti, ad finē usq̄ perdures: Non enim cœpisse, sed permansisse uirtutis est. Nostra uicissim per Desiderium missa suscipē.

ARGUMENTVM EPISTOLÆ SEQUENTIS.

Taxat Rheticiū Hedutorum episcopum, qui perperam interpretatus sit Tharsis pro Tarso Cilicia, & aurum Ophaz ad Petrum accommodet, quia dicitur sit Cephas. Hominis eloquentiam non improbat, eruditionem & iudiciū non probat.

SCHOLIUM.

1 Nuper cum Rheticij.] Meminit huius in Catalogo uirorū illustrium. Homonymum esse uocabulum.] Hoc est æquiuocum, cum eadem uox res diuersas declarat. Sed tam male existimasse uideatur.] Quid si legisset Hieronymus portenta quæ nunc passim legimus in commentarijs recentium interpretum, tam impudenter insulsa, ut uideantur suis scripsisse, non hominibus.

HIERONYMVS MARCELLÆ.

Nuper cū Rheticij Augustudunensis episcopi, qui quondā à Constantinopolitano imperatore sub Syluestro episcopo, ob causam Montensium missus est Romā, cōmentarios in Canticum canticorum perlegissem, quod Hebræi uocāt, sir hasirim שיר השירים uehemēter miratus sum, uirū eloquentem præter ineptias sensuum cæterorum, Tharsis urbem, putasse Tarsum, in qua Paulus apostolus natus sit: & aurū Ophaz, Petrū significare: quia Cephas in euangelio, idem Petrus sit appellatus. Habuerat utiq̄ & in Ezechiele id ipsum uerbū, ubi de quatuor animalib. scribitur: Et species rotarū sicut species Tharsis. Et in Daniele de domino: Et corpus eiusdem

Hier. to. 3

gg 3 ut Tharsis

ut Tharsis: quod Aquila chrysolithum, Symmachus hyacinthum interpretatur. Et in psalmo: In spiritu uiolento conteres naues Tharsis. Et inter lapides qui in ornatu sacerdotis, tribuunt nominibus sculpti sunt, eiusdem lapidis nomen inseritur: & omnis ferè scriptura, hoc uocabulo referta est. De Ophaz uero quid dicam, cum supradictus Daniel propheta in tertio anno Cyri regis Persarum, post tres hebdomadas ieiunij atque tristitiæ dicat: Extrahe oculos meos, et uidi, & ecce uir unus uestitus baddim, et renes eius cincti auro Ophaz. Plura quippe apud Hebræos auri sunt genera. Vnde ob distinctionem, nunc Ophaz positum est: ne quis Zaab putaret, quod in Genesi nasci cum lapide carbunculo prædicatur. Quæris si Tharsis lapis chrysolithus sit, aut hyacinthus, ut diuersi interpretes uolunt, ad cuius coloris similitudinem Dei species scribatur: quare Ionas propheta, Tharsis ire uelle dicatur, & Solomon & Iosaphat in Regnorum libris naues habuerint, quæ de Tharsis solitæ sint exercere commercia. Ad quod facilis est responsio, homonymum esse uocabulum, quod & Indiæ regio ita appelletur, & ipsum mare, quia ceruleum sit, et sepe solis radijs percussum, colorem supradictorum lapidum trahat, & à colore nomen acceperit. Licet Iosephus pro *theta* littera mutata, Græcos putet Tarsum appellare pro Tharsis. Innumera rabilia sunt, quæ in illius mihi commentarijs sordere uisa sunt. Est quidem sermo compositus, & Gallicano cothurno fluens: sed quid ad interpretem, cuius professio est, non quo ipse disertus appareat, sed quo eum qui lecturus est, sic faciat intelligere, quomodo ipse intellexit qui scripsit. Rogo non habuerat decem Origenis uolumina? Non interpretes cæteros? Non certe aliquos necessarios Hebræorum, ut aut interrogaret, aut legeret, quid sibi uellet quæ ignorabat? Sed tam male uidetur existimasse de cæteris, ut nemo possit de eius erroribus iudicare. Frustra ergo à me eiusdem uiri commentarios postulas, cum mihi in illis displiceant multo plura quæ placeant. Quod si opposueris, cur cæteris dederim: audies, non omnes ipsidem uesci debere cibis, Iesus in deserto plures hordeaceis panibus pascit, frumetaceis pauciores. Corinthij in quibus, audiebatur fornicatio, qualis nec in ter gentes, lacte pascuntur, quia necdum poterant solidum cibum capere. Ephesij autem in quibus nullum crimine arguitur: ab ipso domino cœlesti uescuntur pane, & sacramentum quod à seculis absconditum fuerat, agnoscunt. Neque uero eorum qui à me exemplaria acceperunt, uel auctoritate uel ætate ducaris, cum & Daniel puer senes iudicet, & Amos pastor caprarum, in sacerdotum principes inuehatur.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

De diuisione psalterij, & autoribus ac titulis psalmodum instruit Sophronium, parantem psalmos ex Hebræa ueritate uersos ab Hieronymo, in Græcam transferre linguam.

SCHOLIUM.

ἦν ἡμεῖς, id est, fiat, fiat.] Oprantis est, esse uerum quod dictum est. Pro quo Aquila translulit *ἡμεῖς*, id est, fideliter. Nam & titulus ipse Hebraicus.] *ἡμεῖς* uolumen est Hebræis, *ἡμεῖς* hymnus. In syluam ne ligna feras.] Pingit Horatius, sic se monitum à Romulo per somnium, quod natus citra mare, Græcos uersus pararet scribere: cum apud Græcos satis esset poetarum. In syluam non ligna feras infans, ac si Græcorum magnas malis implere cateruas.

HIERONYMVS SOPHRONIO.

SCIO quosdã putare psalterium in quinque libros esse diuisum: ut ubicunque apud Septuaginta interpretes scriptum est, *ἦν ἡμεῖς*, id est, fiat fiat, finis librorum sit: pro quo in Hebræo legitur, amen amen. Nos autem Hebræorum auctoritatem secuti, & maxime apostolorum, qui semper in nouo testamento, psalmorum librum nominant: unum asserimus psalmorum uolumen. Psalmos omnes eorum testamur autorum, qui ponuntur in titulis, David scilicet, Asaph & Idithum, filiorum Core, Eman Ezra hita, Moyse & Solomonis: & reliquorum quos Esdras primo uolumine comprehendit. Si enim amē, pro quo Aquila translulit *ἡμεῖς*, in fine tantummodo librorum poneretur: & non interdum, aut in exordio, aut in calce sermonis siue sententiæ: nunquam saluator in euangelio loqueretur: Amē amē dico uobis: nec Pauli epistolæ, in medio illud opere continerent. Moyse quoque & Hieremias, & cæteri in hunc modum multos haberent libros, qui in mea

in medijs uoluminibus suis, amen frequenter interserunt. Sed & numerus uiginti duorum librorum Hebraicorum, & mysterium eiusdem numeri commutabitur. Nam & titulus ipse Hebraicus, *sepher tehillim* *וְהַלְלָהּ* quod interpretatur uolumen hymnorum, apostolica auctoritati congruens, non plures libros, sed unum uolumen ostendit. Quia igitur nuper cum Hebræo disputans, quædam pro Domino saluatore de psalmis testimonia protulisti: uolensque te illudere per sermones penè singulos, assererat non ita haberi in Hebræo, ut de Septuaginta interpretibus opponerebas: studiosissime postulasti, ut post Aquilam & Symmachum & Theodotionem nouam editionem Latino sermone transferrem. Aiebas enim te magis interpretum uarietate turbari, & amorem tuum quo laboris, uel translatione uel iudicio meo esse contentum. Vnde impulsus à te, cui & quæ possum debeo, & quæ non possum: rursum me obrectatorum iuribus tradidi, maluique te uires potius meas, quam uoluntatem in amicitia requirere. Certe confidenter dicam, & multos huius operis testes citabo, me nihil duntaxat sententiæ de Hebraica ueritate mutasse. Sicubi ergo editio mea à ueteribus discrepat, interroga quilibet Hebræorum, & liquido peruides debis me ab æmulis frustra lacerari, qui malunt contemnere uideri præclara, quam discere. Peruersissimi homines. Nam cum semper nouas expetant uoluptates, & gulæ eorum uicina maria non sufficiant, cur in solo studio scripturarum, ueteri sapore contenti sunt? Nec hoc dico, quo prædecessores meos mordeam, aut quicquid his arbitrer detrahendum: quorum translationem diligentissime emendatam, olim meæ linguæ hominibus dederim: sed quod aliud sit in ecclesijs Christo credentium psalmos legere: aliud Iudæis singula uerba calumniantibus, respondere. Quod opusculum meum, si in Græcum, ut polliceris, transtuleris, & imperitiæ meæ doctissimos quosque uiros testes facere uolueris, dicam tibi illud Horatianum: In syluam ne ligna feras. Nisi quod hoc habebis solamen: si in labore communi intelligam mihi & laudem & uituperationem tecum esse communem.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Collatione uoluminum facta, docet quibus in locis editio Septuaginta dissonat ab Hebraica ueritate: & interpretibus cæteris inter se ut sæpe faciunt, discordantibus, indicat quid potissimum sit sequendum. Hoc opus quoniam reperi satis diligenter emendatum opera Ioannis Cononis, uiri literarum Græcarum peritissimi, & quod ad huiusmodi negocium non minus habebat momenti, summa fide parique diligentia: præterea clarissimi uiri Ioannis Capnionis, postremo fratrum Amerbachiorum illorum studio contentus, non putauit meo labore opus esse. Respondet autem Germanis quibusdam, ostendens quomodo restitui debeant deprauata in psalmis, iuxta Hebraicam ueritatem, & Septuaginta editionem ab ipso Hieronymo sub asteriscis & obelis prius traditam.

HIERONYMVS SVNIAE ET FRETILAE.

VERE in uobis apostolicus & propheticus sermo completus est: In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Quis hoc crederet, ut Barbara Getarum lingua Hebraicam quaereret ueritatem: & dormitantibus, imò contententibus Græcis, ipsa GERMANIA, spiritus sancti eloquia scrutaretur. In ueritate cognoui, quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum, & operatur iusticiam, acceptus est illi. Dudum callosa tenendo capulum manus, & digiti tractandis sagittis aptiores, ad stylum calamumque mollescunt: & bellicosæ pectora uertuntur in mansuetudinem Christianam. Nunc & Ebsiæ uaticinium cernimus opere completum: Concident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non assumet gens contra gentem gladium, & non discent ultra pugnare. Rursumque in eodem: Pascetur lupus cum agno, & pardus requiescet cum hœdo, & uitulus & leo & taurus pascetur simul, & puer paruulus ducet eos: & bos & ursus in commune pascuntur, paruulique eorum erunt pariter: & leo & bos comedent paleas: non ut simplicitas in feritatem transeat, sed feritas discat simplicitatem. Quæritis à me rem magni operis & maioris inuidiæ: in qua scribentis non ingenium, sed eruditio comprobetur: ut dum ipse cupio de cæteris iudicare, iudicandum me omnibus præbeam: Et in opere psalterij, iuxta distinctionem schedulæ uestræ, ubicunque inter Latinos Græcosque contentio est, quid

magis Hebræis cōueniat, significem. In quo breuiter illud admonéo: ut sciatis aliam esse editionē quam Origenes, & Cæsariensis Eusebius, omnesq; Græciæ tractatores *κρινῶν*, id est, cōmunem appellant atq; uulgatā, & à plerisq; nunc *λατινῶν* dicitur: aliam Septuaginta interpretū, quæ & in *ἑξαπλόις* codicibus reperitur, & à nobis in Latinum sermonem fideliter uersa est, & Hierosolymæ atque in orientis ecclesijs decantatur. Super quare & sanctus filius meus Auitus sæpe quæsierat. Et quia se occasio fratris nostri Firmi presbyteri dedit, qui mihi epistolam uestram reddidit à uobis, scribens in commune respondeo, & me magno amicitiae libero scenore: quod quanto magis soluimus, plus debemus. Sicut autē in nouo testamēto, si quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria uarietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo nouum scriptum est instrumentū: ita in ueteri testamēto, si quando inter Græcos Latinosq; diuersitas est, ad Hebraicam recurrimus ueritatē: ut quicquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in riuulis. *κρινῶν* autem ista, hoc est cōmunis editio, ipsa est quæ & Septuaginta. Sed hoc interest inter utranq; quod *κοινῶς* pro locis & temporibus & pro uoluntate scriptorum ueterum corrupta editio est. Ea autē quæ habetur in *ἑξαπλόις*, & quam nos uertimus, ipsa est que in eruditorū libris incorrupta & immaculata, Septuaginta interpretū translatio reseruat. Quicquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est, quin ita & ab Hebræorū autoritate discordet. Prima de quinto psalmo quæstio fuit: Necq; habitabit iuxta te malignus. Pro quo habetur in Græco *ἢ πρὸς οὐρανὸν ἢ ἐπιπνεύσας*, siue *πνεύσας ἐν οὐρανῷ*, ut uulgata editio cōtinet, & miramini cur *πρὸς οὐρανῶν*, id est, incolatū Latinus interpres non uerterit, sed pro hoc posuerit habitationem, quæ Græce dicitur *κατοικεῖα*, quod quidem in alio psalmo fecisse cōuincitur. Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Et in decimoquarto psalmo, rursum pro incolatu, habitationem posuit: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo. Et sciendum, quod si uoluerimus dicere: Domine quis inolet tabernaculum tuum: uel illud de quinto: Necq; inolet iuxta te malignus, perdet euphoniā: & dum interpretatiōnis *κακοζήλιον* sequimur, omnē decorem translationis amittimus: & hanc esse regulā boni interpretis, ut idioma alterius linguæ, suæ linguæ exprimat proprietate: quod quidem & Tullium in Protagora Platonis, & in Oeconomico Xenophontis, & in Demosthenis contra Aeschinem oratione fecisse cōuincimus, & Plautum, Terentiū, Cæciliumq; eruditissimos uiros in Græcis comœdijs transferendis. Necq; ex eo quis Latinam linguā angustissimā putet, quod nō possit uerbum de uerbo transferre, cum etiam Græci pleraq; nostra per circumitus transferant: & uerba Hebraica non interpretatiōnis fide, sed linguæ suę proprietatibus nitantur exprimere. De eodē psalmo: Dirige in conspectu meo uiam tuam: pro quo habetur in Græco *κατὰ δὲ θύων ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου*, hoc est, dirige in cōspectu tuo uiam meā: quod nec Septuaginta habent, nec Aquila, nec Symmachus, nec Theodotio, sed sola *κοινή* editio. Deniq; & in Hebræo ita scriptum reperi: haiesar lephanai darchecho *הַיֵּשָׁר לְפָנַי הַיֵּשָׁר* quod omnes uoce simili transfulerūt: dirige in cōspectu meo uiam tuā: secundū illud quod in oratione dominica dicitur: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuū: nō quod nobis orātibus sanctificetur, quod per se sanctum est: sed quod petamus, ut quod per naturā sui sanctū est, sanctificetur in nobis. Ergo & nunc propheta postulat: ut uia Domini quæ per se recta est, etiā sibi recta fiat. De sexto psalmo: Erubescant & cōturbentur uehementer omnes inimici mei: & dicitis, uehementer, in Græco nō haberi. Scio, sed hoc in editione uulgata. Cæterū in Hebræo habet meod *מְעֹד* id est, uehementer, & omnes *שׂוֹדֵדִים* similiter transfulerūt. De septimo psalmo: Iudica me Domine, secundū iusticiam meam. Pro quo habetur in Græco, *κρίνω δίκην μου*, id est, iuxta iusticiā tuam: sed & in hoc male: in Hebræo autem *זִידְקִי* *זִידְקִי* habet, quod interpretatur iusticia mea: & nō *zidekathecho* *זִידְקִי* quod iusticiam tuam sonat. Sed & omnes interpretes iusticiam meam, uoce simili transfulerūt. Nec cuiquam uideatur temerariū, quod iudicari se secundum iusticiam suam postulet, cum & sequens uel siculus, hoc ipsum significet: Et secundum innocentiam meam super me. Et decimi

sexti

A sexti psalmi hoc exordiū sit: Exaudi Domine iusticiā meam. Et in decimo septimo quoq; dicatur: Retribuet mihi Dominus, secundū iusticiam meam, & secundum puritatem manuum mearū reddet mihi. In uigesimo quoq; quinto psalmo scriptum sit: Proba me Domine & tenta me, ure renes meos & cor meum. Et in quarto psalmo dicatur: Cum inuocarem exaudiuit me Deus iusticiæ meę. Et in octogesimo quinto psalmo: Custodi animā meam, quoniam sanctus sum. Iacob quoq; loquatur in Genesi: Et exaudiet me cras iusticia mea. De octauo psalmo: Quoniā uidebo cœlos tuos: & dicitis quod, tuos, in Græco non habeatur. Verum est, sed in Hebræo legitur famechia *פָּחַד*, quod interpretatur, cœlos tuos. Et de editione Theodotionis in Septuaginta interpretibus additum est sub asterisco: cuius rei breuiter uobis sensum aperiam. Vbi quid minus habetur in Græco ab Hebraica ueritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, & signū posuit asteriscum, id est stellam, quæ quod prius absconditū uidebatur, illuminet, & in mediū proferat. Vbi autē quod in Hebræo nō est, in Græcis codicibus inuenitur, *δελδρ*, id est, iacentem præposuit uirgulam, quam nos Latine uerū possumus dicere: quo ostenditur iugulandum esse & confodiendum, quod in autenticis libris non inuenitur: quæ signa & in Græcorū Latinorumq; poematibus inueniuntur. In decimo sexto psalmo: Oculi tui uideant æquitates: pro quo in Græco uos legisse dicitis, *οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἰδέτωσαν ἐδύτητας*, id est, oculi mei uideant æquitates: sed rectius oculi tui, quia & supra dixerat: De uultu tuo iudiciū meum prodeat: ut oculi Domini in propheta recta operante non prauā, sed recta cōspiciant. In ipso: Custodi me ut pupillā oculi: dicitis in Græco legi, *φύλαξόν με ὡς ἰσὶν ὀφθαλμῶν*, id est, custodi me Domine, ut pupillā oculi: quod nec in Hebræo, nec ullo habetur interprete. In eodē: Exurge Domine, præueni eum & supplanta eum: pro quo in Græco sit, *ἀναστῆθι κύριε, πρόφρασσον αὐτὸν καὶ ἐποσκέλισσον αὐτὸν*, id est: Exurge Domine, præueni eos & supplanta eos. Sed melius, si legatur in numero singulari. Si quidem de impio dictum est: de quo statim sequitur, præueni eum & supplanta eum: eripe ab impio animam meam: nulliq; dubium quin diabolus significet. Decimo septimo psalmo: Grando & carbones ignis. Et quæritis cur Græci istum uersiculum secūdo non habeant interpositis duobus uersibus. Sed sciendū, quia de Hebraico, & de Theodotionis editione, in Septuaginta interpretatione sub asterisco additum sit. In eodem: Qui perficit pedes meos tanquam ceruorum: pro quo scribitis in Græco inueniri, *καταρτίξομαι ὡς κέρως*, id est, qui perficit pedes meos tanquam cerui: singularem numerum pro plurali. Sed in Hebræo pluralis numerus positus est caialoth *קַיָּלוֹת* & omnes interpretes pluralem numerum transfulerunt. In eodem: Et dedisti mihi protectionē salutis tuæ: pro quo in Græco uos legisse dicitis, *καὶ ἐδωκός μοι παρασπίσωσάν μου*, id est, & dedisti mihi protectionē salutis meæ. Sed in Hebræo *יֵשָׁחָא* *יֵשָׁחָא* salutis tuæ significat, non meæ, quod & omnes interpretes transfulerunt. In ipso: Supplantasti insurgentes in me, subtus me. Pro quo in Græco plus inuenisse uos dicitis, *ὑπερβύβασας πάντας αὐτὸν ἐπαυσαμένους ἐπ' ἐμὲ*, id est, supplantasti omnes insurgentes in me: sed omnes, additū est. In eodem: Viuit Dominus & benedictus Deus meus. Et dicitis in Græco non haberi meos, *ζῆν κύριε καὶ εὐλογῆσθαι ὁ θεός*, id est, uiuit Dominus & benedictus Deus: quod non sub asterisco, sed ab ipsis Septuaginta de Hebraica ueritate translātū est, et cuncti interpretes in hac parte consentiunt. In eodem: Liberatorem meum de gentibus iracundis. Pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, *ὁ ἑυσεῖς μου ἐξ ἐχθρῶν μου δυνάτωμ*, id est, liberatorem meum ab inimicis meis fortibus siue potentibus. Et quia semel ueritati studemus, si quid uel transferentis festinatione, uel scribentium uitio deprauatum est, simpliciter confiteri, & emendare debemus. In Hebræo nihil aliud habetur, nisi hoc: Liberatorem meum ab inimicis meis: Septuaginta autem, iracundis addiderunt. Et pro gentibus tam in Hebræo, quàm in cunctis interpretibus, inimici positi sunt, & miror quomodo pro inimicis, gentes mutatae sunt. De decimo octauo: Exultauit ut gigas ad currendum uiam suam: & dicitis quod in Græco suam, nō habeatur, *ἐγαυάσθηται ὡς γίγας δραμῶν ὁ δὲ*, id est, exulta

est, exultabit ut gigas currere uiam: sed hoc nos sub uerū additum reperimus, & in Hebraeo non esse, manifestum est. De decimonono: Tribuat tibi secundū cor tuum: & dicitis in Græco uos in hoc uersiculo additum nomen Domini reperisse, *δὸν τὸν κύριον*, id est, tribuat tibi Dominus, quod superfluum est: quia ex superioribus *ἀπὸ κυρίου* subauditur, unde cœpit & psalmus: Exaudiat te Dominus in die tribulationis: ut & hic sub eodem sensu dicatur: Tribuat tibi secundū cor tuum, id est, ipse Dominus, de quo supra dictum est. In eodem: Exaudi nos in die, quia in uocauerimus te: pro quo legisse uos dicitis, *ἐν ἡμέρᾳ*, id est, in quacumque, sed superius cum Hebraica ueritate concordat: ubi scriptum est, *ביום*, id est, in die. De uicesimo primo: Tu autem Domine ne elongaueris auxiliū tuum: dicitis inuenisse uos, meū: quod & uerum est, & ita corrigendum. Neque enim si quid scriptorum est errore mutatum, stulta debemus contentione defendere. In eodem: Uniuersum semen Iacob magnificate eum: pro quo in Græco scriptum sit, *ἀπαρτὴν πνεύματι ἰακώβ*, id est, glorificate eum. Sed sciendum, quod ubicumque in Græco *δοξολογήσατε*, id est, glorificate scriptum sit, Latinus interpres magnificate transtulerit, secundum illud quod in Exodo dicitur: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, pro quo in Græco scribitur *δοξολογήσατε*, id est, glorificatus est. Sed si in Latino transferatur, sit indecora translatio: & nos emendantes psalteriū olim, ubicumque sensus idem, ueterū interpretum consuetudinem mutare nolimus, ne nimia nouitate, lectoris studium terreremus. De uicesimo secundo. Calix meus inebrians quā praeclarus est. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *καὶ τὸ κέρας*, id est, calix tuus. Sed in *λαοῖς* hoc error obtinuit. Ceterū & Septuaginta, & Hebraei, & omnes interpretes, calix meus habent, & Hebraice dicitur *כוס*. Alioquin si calix tuus esset, diceretur *choscha* *כוסך*. In uicesimo quarto: Confundantur omnes iniqua agentes: & dicitis, quod omnes, in Græco non habeatur, *αἰσχυροὶ καὶ ἀνομοῦτοι*, id est, confundantur iniqua agentes, & bene: nam nec in Hebraeo habetur, sed in Septuaginta sub uerū additum est. In eodem: Innocentes & recti adhæserunt mihi, quia sustinui te: & dicitis in Græco uos reperisse, *ὅτι κατέμνησά σε κύριε*, id est, quia sustinui te Domine, quod superfluum est. De uicesimo sexto. Et nunc exaltauit caput meum, super inimicos meos: pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, *καὶ νῦν ἰδοὺ ὑψώθη κεφαλή μου*, id est, & nunc exaltauit caput meum: sed ecce, superfluum est. In eodem. Exquisiuit facies mea: pro quo in Græco positum sit, *ἐξεζητήσθη σε ὑπὸ πόσων μου*, id est, quaesiuisti te facies mea, sed melius superius est. De uicesimo septimo: Exaudi uocem deprecationis meae: pro quo uos inuenisse dicitis *ἐξάκουσον κύριε*, id est, exaudi Domine, sed & hoc additum est. Vicesimo octauo. Et in templo eius omnes dicent gloriam: pro quo in Græco, *καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες τῶν λέγων δόξαν*, id est, & in templo eius omnes quis dicit gloriam. Quod si transferre uoluerimus ad uerbum omnis quis, in *κακοζηλιῶν* interpretationis incurramus, & sit absurda translatio. In eodem. Dominus diluuium inhabitare facit: pro quo uos legisse dicitis, *κύριος ἔρημα τῶν ἀνθρώπων κατοικεῖ*, id est, Dominus diluuium inhabitat: quorum prius pertinet ad gratiam credentium, secundum ad eius, in quo credunt, habitaculum. Sed quia *iosab* *יושב* uerbum ambiguum est, & potest utrumque sonare: nam *iosab* & habitatio dicitur, & in ipso psalmo de gratia baptismatis dicitur: Vox Domini super aquas multas, & uox Domini prae parantis ceruus, & reuelauit cōdena, & in templo eius omnis dicit gloriam: de ipsis sentiri uoluimus qui glorificant Dominū: & interpretati sumus, Dominus diluuiū inhabitare facit. De tricesimo: Quoniam tu es protector meus. Rursum & in hoc loco additū est nomē Domini, *ὑπερασπιστὴς μου κύριε*, id est, quoniam tu es protector meus Domine. Et ne eadem inculcē, obseruare debetis nomen Domini & Dei sepiissime additū: & id uos debere sequi, quod de Hebraico & de septuaginta interpretibus emēdaui. In eodē. Ego autē dixi in excessu mentis meae: pro quo in Latinis codicibus legebatur, in pauore meo, & nos iuxta Græcū transtulimus *ἐν τῇ ἐκστάσει μου*, id est, in excessu mentis meae. Aliter enim Latinus sermo *ἐκστάσει* exprimere non potest, nisi mentis excessum. Aliter me in Hebraico legisse noueram, in stupore & admira-

ratione

A ratione mea. Tricesimo primo: Nec est in spiritu eius dolus. Pro quo in Græco uos legisse dicitis, *καὶ οὐκ ἔστι ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ δόλος*, id est, neque est in ore eius dolus, quod solus Symmachus posuit. Alioquin & Septuaginta interpretes & Theodotion, & Quinta & Sexta editio, & Aquila, & ipsum Hebraicum, in spiritu eius habet, quod Hebraice dicitur *ברוחו* beruchō. Sin autē esset, in ore eius dolus, scriberetur *בפי* bepif. In eodem: Conuersus sum in erumna mea. In Græco, mea, non esse suggeritis, *ἐσώφλω ἐς ταλαιπωρίαν*, id est, conuersus sum in erumna, dum configitur mihi spina: quod ex Hebraico & translatione Theodotionis, sub asterisco additum est: & in Hebraico legitur *לספוד* Trigesimo quarto: Omnia ossa mea dicet Domine. Pro quo, bis Domine inuenisse uos dicitis, *πάντα τὰ ὀστά μου ὀφείσιν κύριε, κύριε*, id est, omnia ossa mea dicet, Domine, Domine. Sed sciendū quod multa sunt exēplaria apud Hebræos, quae ne semel quidem Dominū habent. Trigesimo sexto: Et uiam eius uolet: & in Græco uolet nimis, uos legisse dixistis, *θελήσει σφόδρα*, id est, & uia eius uolet nimis, quod additum est, nec apud quenquā habetur interpretum. Trigesimo octauo: Veruntamē uane conturbatur omnis homo uiuens, & dicitis in Græco uos non inuenisse conturbatur, *πάντα τὰ σύμπαντα ματαιότης πᾶς ἀνθρώπος ζῶν*, id est, ueruntamē uniuersa uanitas, omnis homo uiuens. Sed & hoc sub uerū additū est in Septuaginta. Et hinc apud uos, & apud plerosque error exoritur, quod scriptorū negligentia, uirgulis & asteriscis subtractis, distinctio uniuersa confunditur. Trigesimonono: Et legem tuam in medio cordis mei. Pro quo in Græco comperisse uos dicitis, *καὶ ἔρη νόμος σου, ἐν μέσῳ τῆς καρδίας μου*, id est, & legem tuam in medio uentris mei, quod in Hebraeo scriptū est *בפני* besoch mei. Sed propter euphoniā apud Latinos in corde translātū est, & tamen non debemus subtrahere quod uerum est. In eodem: Domine in adiutorium meum respice. Pro quo in Græco reperisse uos dicitis, *κύριε ἐς τὸ βοηθῆσαι μοι ἀδύνη*, id est Domine ad adiuuandum me festina. Sed apud Septuaginta *προσέχου*, id est, respice scriptum est. Quadragesimo. Et si ingrediebatur, ut uideret: & dicitis quod, si, in Græco non sit positum, *καὶ εἰσεπορεύθη τοῖς ἰδεῖν*, id est, & ingrediebatur, ut uideret: cum manifestissime & in Hebraeo & in cunctis interpretibus scriptū sit, & Septuaginta transtulerint. Quadragesimo primo. Salutare uultus mei Deus meus. Pro quo inuenisse uos dicitis, *σωτήριον τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ὁ θεός μου*, id est, salutare uultus mei, & Deus meus. Sed sciendum est, hoc in isto psalmo bis inueniri: & in primo positum esse, Salutare uultus mei, Deus meus. In secundo autē, id est in fine ipsius psalmi, Salutare uultus mei, & Deus meus: ita duntaxat, ut, & coniunctio, de Hebraeo & Theodotione sub asterisco addita sit. In eodem. Exprobauerunt mihi qui tribulant me. Pro quo inuenisse uos dicitis, *ὠνεῖδον ἐχθροί μου*, id est exprobauerunt mihi inimici mei, cum & apud Septuaginta scriptū sit *οἱ θλιβόντες με*. Et apud Hebræos *יבנתי* forera, id est hostes mei. In eodem. Spera in eo, quoniam adhuc confitebor illi, & dicitis, adhuc, in Græco non inueniri: *ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ*, id est spera in eum, quoniam confitebor illi: quod sub asterisco additū est: ita enim & in Hebraeo scriptum reperimus *יגיד* chiod, quod significat *ὅτι ἐστί*, Latineque dicitur adhuc. Hoc etiam ipsum & in quadragesimo secundo intelligendum est in ultimo uersu. Quadragesimo tertio. Et non egredieris in uirtutibus nostris: pro quo in Græco uos reperisse dicitis, *καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ὁ θεός ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν*, id est, & non egredieris Deus in uirtutibus nostris, sed Deus superfluum est. In ipso. Posuisti nos in similitudinem gentibus. Pro quo in Græco scriptum est, *ἐθεσ ἡμᾶς εἰς ἠθελοδωλὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν*. Sed si dictum fuisset in Latino, in similitudinem in gentibus, *καὶ ὄφρωνον* esset. Et propterea absque damno sensus, interpretationis elegantia conseruata est. Alioquin in Hebraeo ita scriptum reperi, *τεσμενου μοσελ βαγοιμ* *בגויים* id est, posuisti nos prouerbium in gentibus. In eodem. Exurge adiuua nos. Pro quo more solito in Græco, Domine additum est, *ἀνάστα κύριε βοήθησον ἡμῶν*, id est, exurge Domine adiuua nos. Quadragesimo quarto. Sagittae tuae acutae. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *τὰ βέλη σου ἠρρηγμένα δυνάτι*, id est, Sagittae tuae acutae

acutae

acutæ potentissime, sed hoc male, & de superiori tertio uersiculo additū est, in quo legi-
 tur: Accingere gladio tuo super fœmur tuū potentissime, id est, *ὡς ἦν μῆρόν σου δύνάτε.*
 Quadragesimoseptimo. Quoniam ecce reges cōgregati sunt. Pro quo in Græco legisse
 uos dicitis, *ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς ἀντὶ (ὡς) χθονὸς:* id est, quoniam ecce reges eius congregati
 sunt: quod superfluum esse, ipse lectionis textus ostendit, & in ueteribus Latinorum co-
 dicibus scriptum erat, reges terræ: quod nos sustulimus, quia nec in Hebræo, nec in Sep-
 tuaginta reperitur. In ipso. Sicut audiuius, sic uidimus: pro quo in Græco reperisse
 uos dicitis, *καθὰ πρὸς ἡμῶν, οὕτως ἐείδομεν,* id est, sicut audiuius, ita & uidimus: qđ
 superfluum est. Legitur enim in Hebræo, *chenrainu* חֲנַיִן רַיִן quod interpretatur *οὕτως*
είδομεν, hoc est, sic uidimus. In eodem. Suscepimus Deus misericordiā tuā, in medio tem-
 pli tui: pro eo quod nos de Hebræo & Septuaginta interpretibus uertimus, templi tui,
 id est *ναὸς σου*, in Græco legisse uos dicitis *λαὸς σου*, id est, populi tui, quod superfluum est. In
 Hebræo enim scriptū est *הַיְיָ הַיְיָ* hechalecho, id est *ναὸς σου*, hoc est templi tui, & non *הַיְיָ*
אֵמֶכָה, quod populū tuum significat. Quadragesimooctauo. Homo cum in honore
 esset: pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, & homo cum in honore esset, *καὶ ἀνθρώπου*
ἐν τιμῇ αὐτοῦ. Sed sciendū quod iste uersiculus bis in hoc psalmo sit: & in priori additam ha-
 beat & coniunctionē, in fine nō habeat. In eodem. Et dominabuntur eorū iusti. Pro ius-
 tis, *οἱ εὐθεῖς*, id est rectos, in Græco uos legisse dicitis, sed hoc propter euphoniā ita in La-
 tinum uersum est. Alioquin & in eo loco, ubi scriptū legimus, Ecce scriptum est in libro,
εὐθείων iustorū intelligimus librum, & non debemus sic uerbum de uerbo exprimere, ut
 dum syllabas sequimur, perdamus intelligentiā. In eodem. De manu inferi cum libera-
 uerit me. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *ἐν χειρὸς ἀδελφῶν λαμβάνη με,* id est, de ma-
 nu inferi cum acceperit me. Quod quidem & nos de Septuaginta ita uertimus, & miror
 quomodo in uestro codice deprauatū sit. Quadragesimonono. Sedens aduersus fra-
 trem tuum loquebaris. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *καθήμενος πρὸς τὸ ἀδελφόν σου*
λατρεύων: & putatis non bene uersum, quia diximus aduersum fratrem tuum loquebaris,
 & debuisse nos dicere, aduersum fratrem tuum detrahebas, quod uitiosum esse, & in lin-
 gua nostra non stare etiam stultis patet. Nec ignoramus, quod *καταλαλία* dicatur detra-
 ctio, quā si uoluerimus ponere, non possumus dicere, aduersum fratrem tuum detrahebas,
 sed de fratre tuo detrahebas: Quod si fecerimus: rursus contentiosus calumniator uer-
 borum inquirere: quare non dixerimus, *κατὰ τὸ ἀδελφόν σου*, hoc est, aduersum fratrem tuum.
 Hæc superflua sūnt, & nō debemus putida nos uerborum interpretatione torquere, cum
 damnū nō sit in sensibus: quia unaquæq; lingua (ut ante diximus) suis proprietatibus
 loquitur. In ipso. Ne quando rapiat, & sit qui eripiat, & in Græco uos reperisse dicitis,
καὶ δὲ μὴ ἦ, id est, nec sit qui eripiat, quod & a nobis uersum est, & in nostris codicibus sic
 habetur: & miror quomodo uitium librarij dormitantis, ad culpā referatis interpretis: nisi
 forte fuerit, ne quando rapiat, nec sit qui eripiet: & ille pro nec, & scripserit. In eodem.
 Sacrificium laudis honorificabit me: pro quo in Græco scribitur, *θυσία αἰνέσεως δοξάσει με,*
 id est, glorificabit me: de quo & supra diximus. Et in euangelio in eo loco, ubi in Græco
 legimus: *καὶ νῦν δοξάσθη με σὺν πατέρι πρὸς τὸν πατέρα τῆς δόξης, ἢ ἔχομεν πρὸς τὸ ἦν κρῖνον ἐν πλάσσει:*
 in Latino scribitur, Et nunc clarifica me tu pater apud te ipsum claritate, quam habui
 priusquam mundus esset apud te. Noluimus igitur immutare, quod ab antiquis legeba-
 tur, quia idem sensus erat. In quinquagesimo quarto. Expectabam eum, qui saluum me
 fecit, & dicitis uos inuenisse in Græco, *προσεδεχόμενος ἦν θεὸς ἦν σώζοντά με,* id est, expecta-
 bam Deum saluantem me, quod additum est. In eodem. A pusillanimitate spiritus, &
 in Græco inuenisse uos dicitis, *ἀπὸ ὀλιγοψυχίας,* quod proprie pusillanimitas dicitur.
 Sed sciendum quod pro *ὀλιγοψυχία* Aquila & Symmachus & Theodotion, & Quarta
 editio interpretati sunt *ἀπὸ πνεύματος*, id est, a spiritu, & in Hebræo scriptum est *תַּרְחַב*
מְרוּאָה. Omnis que sensus ita apud eos legitur, festinabo, ut saluer a spiritu tempesta-
 tis, & turbinis. In eodem. Quoniam si inimicus maledixisset mihi, in Græco *ἀνείμα*
δυσέμε

δυσέμε, hoc est opprobasset me, positum est. Sed inter maledicta & opprobria sensum
 non discrepare, perspicuum est. De quinquagesimo quinto: Quoniam multi bellantes
 aduersum me, ab altitudine diei timebō. Et dicitis in Græco uos inuenisse, *ὅτι πολλοὶ ἠέλει-*
μαίντες με, ἀπὸ ὑψῶς ἡμῶν εἰς φερόμενοι, id est non timebō, quod additum est. Et est ordo,
 quoniam multi dimicant aduersum me: idcirco ego ab altitudine diei timebō: hoc est nō
 bellantes aduersum me, sed tuum excelsum timebo lumen. In ipso: In ira populos con-
 fringes, pro quo in Græco legitur, *ἐν δειλίᾳ λαὸς καταξείεις,* id est confringes: & apud Latī-
 nos pro eo quod est, desicies, id est *καταβαλεῖς*, male error obtinuit *κατάξείεις*, id est in ira
 populos confringes. Nam & in Hebræo *חָרַח* hored habetur, id est *καταβασσον*, quod
 nos possumus dicere depone, & Symmachus interpretatus est *καταξείσαι*. Quinqua-
 gesimooctauo: Quia Dominus susceptor meus. Pro quo in Græco positum est, *ὅτι σὺ θεὸς*
ἀντιλήπτης μου εἶ, id est, quia tu Deus susceptor meus es: Sed sciendū quod in Hebræo nec
 es, est scriptum, nec tu, & apud Septuaginta solos inueniri. In ipso: Deus meus uoluntas
 eius præueniet me. Pro quo in Græco scriptum est, *ὁ θεός μου ἦ ἔλεος αὐτοῦ προφθασθή με,*
 id est Deus meus misericordiā eius præueniet me: quod & uerius est. Sed in Hebræo scri-
 ptum est: Dei mei misericordiā præueniet me. In eodem: Deus ostendet mihi inter ini-
 micos meos. Pro quo in Græco positū est, *ὁ θεός μου δείξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου,* id est, Deus
 meus ostendet mihi in inimicis meis, sed meus, additum est. In eodem: Ne occidas eos,
 ne quando obliuiscantur populum tuum. Pro quo in Græco scriptum est, *μήποτε ὑπλά-*
θωνται τὸ νόμους σου, id est ne quando obliuiscantur legis tuæ. Sed in Septuaginta & in He-
 bræo non habetur populi tui, sed populi mei: & a nobis ita uersum est. In eodem: Et
 scient quia Dominus dominabitur iacob finium terræ. Pro quo in Græco scriptum est,
καὶ γνώσονται ὅτι ὁ θεός διεσπόρη τὸ λαὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῶν πελάτων τῆς γῆς, id est, & noscent quoniam
 Dominus dominabitur iacob & finium terræ. Sed, & coniunctio addita est: & ordo
 est: Scient quia Deus iacob dominabitur finium terræ. In quinquagesimonono: Quis
 deducet me in ciuitatem munitam: quis deducet me usque in Idumæam? Pro quo ha-
 betur in Græco, *ἢ τις ὁδύνησέ με ἕως τῆς Ἰδουμαίας,* id est, aut quis deducet me, sed super-
 fluum est, aut. In sexagesimo: Quoniam tu Deus meus exaudisti orationē meam: Pro
 quo in Græco legitur, *ὅτι σὺ ὁ θεός ἐσθῆνισσας τῶν ἐν χόρῳ μου,* id est, quia tu Deus exaudisti or-
 rationem meam: quod non habetur in Hebræo, nec in Septuaginta interpretibus: & in
 Latino additum est. In eodem: Sic psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi. Pro
 quo in Græco scriptum sit, in secula, *οὕτως λαλῶ ἕως ὀνόματί σου εἰς τοὺς αἰῶνας,* id est, sic
 psallam nomini tuo in secula: & in Hebræo semel habet *עַלְעַל* laad, id est, in æternum: &
 non *עַלְעַל* leolam, id est, in seculum. In sexagesimo primo: Quia Deus adiutor noster in
 æternum. Pro quo in Græco sit, *ὁ θεός βοηθὸς ἡμῶν,* id est, quia Deus adiutor noster: ergo
 in æternum, obelus est. In sexagesimo secundo: Sitiuit tibi anima mea: pro quo in Græ-
 co sit: *ἐδίψησέν με ἡ ψυχή μου,* id est: Sitiuit te anima mea. Sed in Hebræo non habetur *ψυ-*
χῆ ato, quod significat, te: sed *לֵךְ* lecho, quod significat tibi, quod & omnes intérpretes
 transtulerunt. Ergo secundum linguæ proprietatem, uersum est in Latino. In sexage-
 simo tertio: Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Pro quo in Græco, *βέλη νη-*
πίων ἐγγήθησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν, id est, sagitta paruulorum factæ sunt plagæ eorum: Sed
 si sic dicamus, non resonat in Latino: Sagitta paruulorum factæ sunt plagæ eorum.
 In sexagesimo quarto: Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius. In Græ-
 co: *ὁ σιωταράσων ἦν κλύει τὴν θαλάσσης, ἢ χυρὸν κλύει αὐτῆς, τὸ σιωτήσεται,* id est, qui con-
 turbas profundum maris, sonum fluctuum eius: & est additum, quis sustinebit: quod
 superfluum est: subauditur enim, qui conturbas profundum maris: & conturbas sonum
 fluctuum eius. In eodem: Parasti cibum illorum: quoniam ita est præparatio eius: Et
 dicitis quod in Græco non sit, eius: *ὅτι οὕτως ἡ ἐπιμασία,* id est, quoniam ita est præpa-
 ratio: cum in Hebræo *תַּרְחַב* techineoth, manifeste præparationem eius significet. Eius
 autem, id est, terræ: de qua supra dixerat: Visitasti terram, & inebriasti eam. In sexa-
 gesimo

gesimo quinto: Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum. Pro quo dicitis inuenisse uos, μετὰ θυμιάματ' καὶ κριῶν, id est, cum incenso & arietibus: sed male. In Hebræo autem scriptum est: מִלְּמִנְחֹתֶיךָ יִמְּכֹרֶתֶּךָ im Katoroth elim: quod interpretatur μετὰ θυμιάματ' καὶ κριῶν, id est, cum incenso arietum. In eodem: Propterea exaudiuit Deus, Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ὅτι ἐξέειπεν εἰς ἡμέρας μου θεός, πρόσθεός τῆ φωνῆς τῆς σφύρας μου, id est, propterea exaudiuit me Deus: intendit uoci deprecationis meæ: ubi, me, superfluum est. In sexagesimo septimo: Exultare in conspectu eius. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, καὶ ἑγαλλιᾶσθε ἐνώπιον αὐτοῦ, id est, & exultate in conspectu eius: quod ita uersum est à nobis: sed à quo in uestro codice corruptum sit, scire non possumus. In eodem: Etenim non credunt inhabitare Dominum. Pro quo in Græco uos legisse dicitis, καὶ γὰρ ἀπειθοῦντας τὸ κατασπυλωῦσαι, id est, etenim non credentes inhabitare Dominum: ut hic sensus, & pendeat ex superioribus: Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus, & eos qui non credebant Deū inhabitare posse mortalibus. In eodem: Benedictus Dominus die quotidie, pro quo dicitis in Græco legi, κύριε ὁ θεός εὐλογητός, εὐλογητός κύριε ἡμῶν καὶ ἡμῶν, id est, Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus die quotidie. Sed melius & uerius est quod supra. In eodem: Viderunt ingressus tui Deus: pro quo in Græco scriptum sit: ἐθεωρήθησαν οἱ περιεῖαι σου ὁ θεός, id est, uisi sunt ingressus tui Deus, quod in Hebræo ita habet: רָאוּ יְהוָה רַחֵם רָאוּ רָאוּ רָאוּ rau helicothecho elohim, quod Aquila & Symmachus & Theodotio, & quinta sextaque editio interpretati sunt: Viderunt itinera tua Deus: & quod sequitur, Itinera Dei mei regis qui est in sancto. Ergo à uobis ita legendum est: Viderūt ingressus tuos Deus: & scriptoris uitium relinquendum est, qui nominatiuum posuit pro accusatiuo: licet in Septuaginta & in ἑξαπλόισι ita repererim, ἐθεωρήθησαν τὰς πορείας σου, & pro eo quod est, ἐθεωρήθησαν, hoc est uiderunt, in multis codicibus habetur ἐθεωρήθησαν, quod & obtinuit consuetudo. In eodem: Ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto: subauditur, uiderunt ingressus Dei mei & regis mei. Quod autem dicitis, mei, in rege non appositum, apertissimi mendacij est. Secundo enim ponitur: & Dei mei, & regis mei, blandientis affectum qui omnium Deus & rex est, suus specialiter Deus fiat, & rex merito seruitutis. Denique in Hebræo scriptū habes מַלְכִי מַלְכִי eli malki, quod Deum meum, & regem meum significat. In eodem: Regna terræ cantate Deo, psallite Domino. Et dicitis hoc in isto uersiculo non esse scriptum, psallite Domino: quoniam statim sequitur post diapalma, psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli ad Orientē: cum iste uersiculus magis habere debeat iuxta Hebraicam ueritatē: Cantate Deo, psallite Domino: & illud quod sequitur in principio uersus alterius, psallite Deo: non sit in libris authenticis, sed obelo prænotatū. Ergo & uos legite magis ea quæ uerā sunt: ne dum additū suscipitis, quod à propheta scriptū est, relinquatis. In sexagesimo octauo: Laudabo nomē Dei cum cantico. Pro quo dicitis uos reperisse in Græco, αἰνίσω τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μετ' ᾠδῆς, id est, laudabo nomen Dei mei cum cantico: sed, mei, superfluum est. In septuagesimo: Deus ne elongeris à me: quod dicitis in Græco positum esse, ὁ θεός μου μὴ μακρυνῶν ἀπ' ἐμοῦ, id est, Deus meus ne elongeris à me: meus, superfluum est. In eodem: Deus docuisti me ex iuuentute mea, & in hoc quod apud Græcos uos inuenisse dicitis: ὁ θεός μου ἀ ἐδιδάξάς με ἐν νεότητί μου, id est, Deus meus quæ docuisti me ex iuuentute mea, superfluum est, meus. In eodem, Donec annunciem brachium tuum, & dicitis in Græco uos reperisse, mirabilia tua, καὶ μέγαι τὸ νῦν ἀπαγγεῖλω τὰ θαυμασιά σου, id est, usque nunc annunciam mirabilia tua, quod de superiori uersiculo est, & usque nunc pronunciam mirabilia tua. Bene ergo hic habet, brachium. In septuagesimo primo psalmo: Et adorabunt eum omnes reges. Illud quod in Græco uos inuenisse dicitis, καὶ προσκυνησουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆ γῆς, id est, & adorabunt eum omnes reges terræ: hoc quidem superfluum est. In eodem psalmo: Benedictus Dominus Deus Deus Israel, dicitis in Græco bis, Deus non haberi, εὐλογητός κύριε ὁ θεός

ὁ θεός Ἰσραὴλ, id est, benedictus Dominus Deus Israel, cum & in Hebræo sit, & apud Septuaginta, & manifestissime triplex domini Dei, deique nuncupatio, mysterium sit trinitatis. In eodem: Et benedictum nomen maiestatis in æternum. Hoc ergo quod in Græco uos inuenisse dicitis, καὶ εὐλογημῶν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ αἰῶνα αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, id est, & benedictum nomen gloriæ eius in æternum, & in seculum seculi: superflue sciatis à Græcis esse appositum, quod nec Hebræus habet, nec Septuaginta interpretes. De septuagesimo secundo: Prodiit quasi ex adipe, & uos dicitis in Græco reperisse ἐξελύσεται, id est, prodiet, quod factum est. Nam & apud Septuaginta interpretes ita scriptum est, ἐξελύσεται ὡς ἐν σπῆτι ἡ ἀδμία αὐτῆς. In eodem: Quomodo scit Deus, in Græco dicitis non esse Deum, cum & apud Septuaginta scriptum sit, πῶς ἔγνω ὁ θεός, & omnes interpretes similiter de Hebræo transfulerint. In eodem: Intelligam in nouissimis eorum, pro quo in Græco legisse uos dicitis, καὶ σαυῶ, id est, & intelligam: sed hic, & coniunctio superflua est. In eodem: Defecit caro mea & cor meum, pro quo dicitis in Græco haberi, ἐξέλιπεν ἡ καρδιά μου, καὶ ἡ σὰρξ μου, id est, defecit cor meum & caro mea, sed hic peruersus ordo est. In eodem: Ut annunciem omnes prædicationes tuas. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, τὸ ἐξαγγεῖλαι με πάσας τὰς αἰνεύσεις σου, id est, ut annunciem omnes laudes tuas. Et sciendum quod scriptum in Hebræo habet מַלְאָכֹת מַלְאָכֹת malachotheca, quod Aquila ἀγγέλους σου, id est, nuncios tuos, Septuaginta, τὰ ἅπαντα γέματά σου, id est, prædicationes tuas, uel promissa interpretati sunt: licet & laus & prædicatio unum utrunque significet. De septuagesimo tertio: Ut quid Deus repulisti in finem. Pro quo apud Græcos male legitur ordine commutato, ut quid repulisti Deus. In eodem: Quanta malignatus est inimicus in sancto, Miror quis in codice uestro emendando peruerterit, ut pro sancto sanctis posuerit, cum in nostro codice in sancto inueniatur: licet Græci legant, ὃν τὸ ἅγιόν σου, id est, in sancto tuo. In eodem: Incendamus omnes dies festos Dei à terra, pro quo in Græco scriptum est, ἀδύτη καὶ καταπαύσωμεν πάσας τὰς ἑορτὰς τὸ θεῶ ἀπὸ τῆ γῆς, & nos transtulimus, heus & quiescere faciamus omnes dies festos Dei à terra. Et miror quomodo è latere annotationem nostram, nescio quis temerarius scribendam in corpore putauerit, quam nos pro eruditione legentis scripsimus, hoc modo textus non habet, καταπαύσωμεν, ut quidam putant, sed κατακαύσωμεν, id est, incendamus. Et quia retulit mihi sanctus presbyter Firmus, qui huius operis exactor fuit, inter plurimos hinc habitam quæstionem, plenius de hoc disputandum uideatur. In Hebræo scriptum est, שָׂרְפֻ חֹל מוֹאֵד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן sarphu chol moade el baarez, quod Aquila & Symmachus uerterunt ἐνέπρησαν πάσας τὰς ἑορτὰς θεῶ ἀπὸ τῆ γῆς, id est, incenderunt omnes solennitates Dei in terra. Quinta κατακαύσωμεν, id est, combufferunt. Sexta, κατακαύσωμεν, id est, comburamus. Quod & Septuaginta iuxta hexaplorum ueritatem transtulisse perspicuum est. Theodotio quoque ἐνέπρησαν uertit, id est, succendamus. Ex quo perspicuum est, sic psallendum, ut nos interpretati sumus. Et tamen sciendum quid Hebraica ueritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta interpretes transtulerunt, propter uetustatem in ecclesia decantandum est: & illud ab eruditis sciendum propter noticiam scripturarum. Vnde si quid pro studio ex latere additū est, non debet poni in corpore: ne priorem translationem, pro scribentium uoluntate conturbet. In eodem: Contribulasti capita draconum in aquis, tu confregisti capita draconis: sic lectionis ordo sequitur, ut in priori uersu, tu, non habeat, sed in secundo: & aquæ plurali numero scribantur, non singulari. Sed & Aquila uerbum Hebraicum חַיָּתַי haimai, ὑδάτων, id est, aquarum interpretatus est. Græcus uero textus habet, σὺ συνίτηρας τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ὑδῆ τὸ ὕδατ', σὺ συνίθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. In eodem: Ne obliuiscaris uocis inimicorum tuorum: pro quo in Græco, μὴ ὑπλάθῃ τὸ φωνῆς τῶν ἐχθρῶν σου, id est, ne obliuiscaris uoces deprecantium te, scriptum dicitis. In Hebræo autem זָכַרְתָּ זֹרְעֵי חֶבְרֹן legitur: quod Aquila, hostium tuorum: Symmachus, bellantium cōtra te: Septuaginta & Sexta editio, inimicorum tuorum, interpretati sunt: & est sensus pendens ex superioribus.

rioribus:Memor esto improperorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt quotidie. Ne obliuiscaris uoces inimicorum tuorum, id est, uoces quibus te blasphemant, tibiq; in populo tuo detrahunt. Vnde sequitur:Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper, pro quo in Græco est *δὲ πρῶτος*, id est, per omnia siue omnino: id est, dum tu differs poenas, illi proficiunt in blasphemias. In septuagesimo quarto: Narrabimus mirabilia tua, Pro quo male apud Græcos legitur, *διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου*, id est, narrabo omnia mirabilia tua. In septuagesimo quinto: Omnes uiri diuitiarum manibus suis: & non ut uos, nescio à quo deprauatum legitis, in manibus suis: cum in Græco sit, *πάντες οἱ ἀφ' οὗ τοῦ πλῆθους τῶν χρησίων αὐτῶν*, id est, omnes uiri opulentia manibus suis. In eodem: Terribili & ei qui aufert spiritum principum: dicitis quod ei, non sit scriptum in Græco, *τοῦ φοβερῶ καὶ ἀφαιρῆσθαι τὸ πνεῦμα ἀρχόντων*, id est, terribili & auferenti spiritus principum. Verū est: sed nisi apposuerimus ei, Latinus sermo non resonat. Neq; enim possumus dicere: terribili & qui aufert spiritum principum. In septuagesimo sexto: Et meditatus sum nocte cum corde meo: & excitabar & scopebam spiritum meum. Pro quo in Hebræo legimus: Recordabar psalmorum tuorum in nocte cum corde meo: loquebar & scopebam spiritum meum. Pro exercitatione *ἀδολοχίαν*, id est, decantationem quandam & meditationem, Septuaginta transtulerunt: & pro eo quod nos diximus scopebam, illi posuerunt *ἔσκαλλον*, quod Symmachus transtulit, *ἀνδρόνουαν*, id est, perscrutabar siue quærebam: & quinta similiter. In Græco habetur, *καὶ ἔτη αἰώνια ἐμνήσθην καὶ ἐμελέτησα, νεκρὸς μετὰ τὸ καρδίας μετ' ἀδολοχίαν, καὶ ἔσκαλλον τὸ πνεῦμα μου*, id est, & annos æternos memineram & meditatus sum, nocte cum corde meo argutabar, & rimabatur spiritus meus. Propriè autem *σκαλισμός* in agricultura dicitur, in sarriendo, id est, sarculando: & quomodo ibi quærentur herbae sarculo quæ secuntur: sic & iste retractatum cogitationum suarum metaphoricòs à sarculo demonstrat, Et sciendum quod *ἔσκαλλον* non semel, sed frequenter significet. In eodem: A generatione in generationem: hoc quod Græcum sequentes inuenisse uos dicitis, *σωτελεσε γῆμα*, id est, consummauit uerbum, recte non habetur in Latino: quia & in nullo habetur interpretum. In septuagesimo septimo: Et narrabunt filijs suis. Pro quo habetur in Græco, *καὶ ἀπαγγέλουσιν αὐτὰ*, id est, & annuntiabunt ea. Sed sciendum quod in Hebræo *יִשְׁפָּרוּ* uisapheru scriptum est: quod Aquila & Symmachus, narrabunt, transtulerunt. In eodem: Et occidit pingues eorum, pro quo in Græco esse dicitis, *καὶ ἀπέκτεφνεν ἢ τὰς πλείους αὐτῶν*, id est, & occidit in pluribus eorum: sic habetur in Hebræo, *אֶרְבָּאֵי בַּמִּנְחָה* bemismanchem, quod Aquila interpretatus est *εὐπόροις αὐτῶν*, Symmachus, *τῶν εὐπορωτόροις*, Septuaginta & Theodotio, & Quinta editio, *ἢ τῶν πλείους αὐτῶν*, quod quidam non intelligentes, putauerunt scriptum, *ἢ τῶν πλήρους*. In eodem: Dilixerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei: in Græco haberi dicitis, *καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν ἢ τὸ σῶμα αὐτῶν, καὶ τῆ γλώσσῃ αὐτῶν ἐλόσαντο αὐτὸν*, id est, & dilexerunt eum in ore ipsorum: & lingua sua mentiti sunt eum. Et in Hebræo scriptum est, *יְבִי בִּיבִי* iechaz bulo, & omnes uoce simili transtulerunt *ἐλόσαντο αὐτὸν*, id est, mentiti sunt ei. Quis autem uoluerit pro ei ponere, eum, & uitare exemplaria, non est mei iudicij. In eodem: Et propicius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos: dicitis quod in Græco, eos, non habeatur: quod & uerum est, *καὶ οὐ δὲσπερθεῖ*, id est, & non disperdet. Sed nos ne sententia pendeat, Latinum sermonem sua proprietate compleuimus. Si quis autem putat *δὲσπερθεῖ* non perditionem, sed corruptionem sonare, recordetur illius tituli in quo scribitur Græce, *ἐς τὸ τέλος μὴ δὲσπερθεῖς*, hoc est, in finem ne perdas: & non ut plerique *καρὸς ἔλως* interpretantur, ne corrumpas. In eodem: Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius. Pro quo apud Septuaginta legitur, *ἐξ ἑλίου δ' ἐκτίθησεν τὸ ἱερόν αὐτῶν*, id est, montem hunc quem possedit: & non ut uos ponitis, *ἢ ἐκτίθησεν*, id est, quæ acquisiuit. Melius ergo secundum Hebraicam proprietatem interpretatus est Symmachus montem quem acquisiuit dextera eius. In eodem: Et auerterunt se, & non seruaerunt pactum

A pactum: quemadmodum patres eorum. Scio quod pactum non habeatur in Hebræo: sed quoniam omnes uoce simili transtulerunt, *ἠσώθηθησαν*, & apud Græcos pactum dicitur, *σώθηθη*, ex uno uerbo significatur, non seruaerunt pactum: licet Septuaginta *ἠθέτησαν* posuerunt. In eodem: In terra quam fundauit in secula. Pro quo scriptum inuenisse uos dicitis, *ἢ τῆ γῆ ἠθεμελίωσεν αὐτὴν ἐς τὴν αἰῶνα*, id est, in terra fundauit eam in secula. In Hebræo ita scriptum est, ut uertit Symmachus, *ἐς τὴν γῆν ἠθεμελίωσεν ἐς τὴν αἰῶνα*, id est, & ædificauit sicut unicornium sanctificium suum in terra quam fundauit in secula. Si autem nō de terra dicitur quod fundata sit, sed de alia re quæ fundata uideatur in terra: probent ex prioribus & sequentibus, quis sensus sit: ut nescio quid, quod dicitur fundatum, uideatur in terra. Si autem sanctificium in terra fundatum putant, debuit scribi, in terra fundauit illud in secula. In eodem: Et in intellectibus manuum suarū deduxit eos: non habet textus, *ἢ τῆ συνίσεσ*, ut scribitis numero singulari: quod intelligentiam sonat: sed *ἢ τῶν συνίσεσι*, quod intelligentias sonat: sicut & in Hebræo habetur *בְּיַד בְּנֵי בִּיחְבּוּנוֹת*, quod est in intellectibus. De septuagesimo octauo: Posuerunt Hierusalem in pomorum custodia: quod in Græco *ὁπωροφυλάκιον* dicitur: nec potest aliter uerti quàm à nobis translatum est. Significat aut̄ *ὁπωροφυλάκιον* speculam quam custodes satorum & pomorum habere consueuerunt: ut de amplissima urbe paruum tuguriolum uix remaneret. Hoc secundum Græcos. Cæterū in Hebræo *בְּיַד בְּנֵי בִּיחְבּוּנוֹת* scriptum habetur: quod Aquila uertit *בְּיַד בְּנֵי בִּיחְבּוּנוֹת*, id est, aceruū & cumulum lapidum, quibus uinea & agri purgari solent. In septuagesimo nono: Et plāstati radices eius hinc: & dicitis quod in Græco, hinc, non habeatur, *καὶ ἠγατέφθησας τὰς ῥίζας αὐτῆς*, & bene. Nam & in nostris codicibus non habetur: & miror quis imperitorū uestros libros falsauerit. De octogesimo secundo: Hæreditate possideamus sanctuarium Dei. Et dicitis quod in Græco sit scriptum, *κληρονομήσωμεν ἐαυτοῖς*, id est, possideamus nobis ipsi, quæ superflua quæstio est. Quando enim dicitur, possideamus, intelligitur & nobis. De octogesimo tertio: Cor meū & caro mea exultauit in Deum uiuum. Pro quo in Græco scriptum dicitis, *ἠγατέφθησεν ἡ καρδία μου καὶ σὰρξ μου ἠγατέφθησεν ἐν θεῷ*, id est, cor meum & caro mea exultauerunt: & in hoc nulla contentio est. Si enim legimus, exultauit, intelligitur cor meum exultauit, & caro mea exultauit. Si autem exultauerunt, duo pariter exultauerunt, id est, cor & caro. Et quæso uos, ut huiusmodi ineptias & superfluas contentiones, ubi nulla est sensus mutatio, declinetis. In eodem: Beatus uir cui est auxilium abs te. In Græco uos inuenisse dicitis, *μακάριος ὁ ἀνὴρ ὃς ἐστὶν ἀπὸ τῆς βοῆς αὐτοῦ παρὰ σοῦ*, id est, cuius est auxilium eius abs te: quod quia nos in Latina interpretatio ne mutauimus, ut dicitis reprehendimur. Cui enim non pateat, quod si dicere uoluerimus cui est auxilium eius abs te, apertissimum uitium sit: & quando præcesserit, cui sequi non debeat, eius nisi forte uitij arguimur, quod uitauimus uitium. In eodem: In ualle la chrymarum. Pro quo dicitis in Græco scriptum esse, *ἐς τὴν κρηλάδα τῆς κλαυμῶν*, id est, in ualle plorationis. Sed siue ploratum, siue fletum, siue lachrymas, siue planctum dixerimus, unus est sensus: & nos hoc sequimur, ut ubi nulla est de sensu mutatio, Latini sermonis elegantia conseruemus. De octogesimo quarto: Benedixisti Domine terram tuam, pro eo quod est, benedixisti, in Græco scriptum dicitis *ἐνδόξωσας*, & quæritis quomodo hoc uerbum exprimi debeat in Latino. Si cōtentiose uerba scrutamur & syllabas, possumus dicere, beneplacuit Domine terra tua. Et dum uerba sequimur, sensus ordinē perdimus. Aut certe addendum est aliquid, ut eloquij ordo seruetur, & dicendum: Cōmplacuit tibi Domine terra tua. Quod si fecerimus, rursum à nobis quæretur, quare addiderimus tibi, cum nec in Græco sit, nec in Hebræo. Eadē igitur interpretandi sequēda est regula, quam sæpe diximus, ut ubi non sit damnum in sensu, linguæ in qua transferimus, *εὐφωνία*, proprietates & elegantia conseruetur. In eodem: Misericordia & ueritas obuiauerunt sibi, & dicitis quod in Græco, sibi, non habeatur, *ἐλεῖ καὶ ἀλήθεια συνλήθησαν*, id est, misericordia & ueritas cōcurrerunt, nec in Hebræo habetur, & apud Septuaginta obelo prænotatum est: quæ signa dum per scriptorū negligentiam à plerisque quasi superflua

relinquuntur, magnus in legendo error oboritur. Si autem non fuerit additum sibi: misericordia & ueritas non sibi, sed alij occurrere credentur: nec iusticia & pax sibi dedisse osculum, sed alteri. De octogesimo quinto: Et non proposuerunt te in conspectu suo, dicitis quod in uestro codice, te, non habeatur: addite, te, & emendato errore librarij, uestrum quoque errorem emendabit. In eodem: Et tu Domine Deus miserator & misericors. In Græco inuenisse uos dicitis, καὶ σὺ μέγας ὁ θεὸς μου, id est, & tu Domine Deus meus, quod superfluum est. Meus enim nec in Hebræo habetur, nec in Septuaginta. De octogesimo octauo: Magnus & horrendus. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, μέγας καὶ φοβερός, quod significat terribilis, timendus, & formidandus. Ego puto id ipsum significare horrendum, non uti uulgus existimat, despiciendum & squalidum, secundum illud Vergilij: Mihi frigidus horror membra quatit: Et, Horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent: Et, Monstrum horrendum ingens, & multa his similia. In eodem: Tunc locutus es in uisione sanctis tuis. Pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, τότε ἐλάλησας ἐν ὁράσει τοῖς ἁγίοις σου, id est, tunc locutus es in uisione filijs tuis. Sed sciendum est quod in Hebræo לאהאידעכו habetur, quod omnes, τοῖς ἁγίοις σου, id est, sanctis tuis, transtulerunt. Et sola Sexta editio, prophetis tuis, interpretata est, sensum magis quam uerba exprimens. Et in nona tantum pro sanctis, filios reperi. In eodem: Tu uero repulisti & despexisti. Pro quo in Græco, σὺ δὲ ἀπέσω καὶ ἐξεδένωσας inuenisse uos dicitis. Vnius literæ mutatio, quantum uobis fecit errorem: Non enim respexisti, sed despexisti, & pro nihilo duxisti, interpretati sumus, nisi forte ἐξεδένωσας, non putatis transferendum despexisti: sed secundum disertissimum istius temporis interpretem, nullificasti, seu annihilasti, uel annullasti, uel uilificasti, & si qua alia possunt inueniri apud imperitos portenta uerborum. De octogesimo nono: A seculo usque in seculum tu es Deus, & dicitis quod in Græco non sit, Deus, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. σὺ εἶ, id est, à seculo & usque in seculum tu es, quod apud eos deesse manifestum est. Nam & Hebraica ueritas habet, & omnes alij interpretes, & Septuaginta similiter transtulerunt, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα σὺ εἶ θεός, quod Hebraice dicitur, אלהים אלהים אלהים אלהים meolam uead-olam atha el. In eodem: Quonia superuenit mansuetudo, & corripiemur. In Græco uos dicitis inuenisse, ὅτι ἐπήλυθε πρὸς τὴν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ καιδέσθησθε ἡμᾶς, id est, quoniam superuenit super nos mansuetudo, & instruemur. Sed hoc superfluum est. De nonagesimo: Dicet Domino, susceptor meus es tu. Et dicitis, quod in Græco es, non habeatur. Ego uobis amplius dicam, quod apud Hebræos nec es habeatur, nec tu. Sed apud Septuaginta, & apud Latinos pro uerbo tu erudieris Domine: dicitur positum sit. De nonagesimo tertio: Beatus homo, quem tu erudieris Domine: dicitis in Græco non esse, tu, μακάριος ὁ ἀνθρώπος ὃν ἐν καιδέσει σου ἐνέρι, id est, beatus homo quem quidem erudieris Domine: & uerum est, sed apud Latinos propter uerborum consonantiam positum est. Si enim dicamus, beatus homo quem erudieris Domine, compositionis elegantiam non habebit. Sed quando dicitur, Domine, & apostropha fit ad Dominum, nihil nocet sensui si ponitur & tu. In eodem: Et in malicia eorum disperdet eos. In Græco dicitis non esse præpositionem, in, sed legitur malicia eorum disperdet. Sciendum autem quod & in Hebræo & in cunctis interpretibus positum sit, καὶ τὸν πονηρὸν ἀνθρώπον ἀφαιρήσει ἀπὸ τῆς γῆς ὁ θεός, id est, in malicia eorum disperdet eos Dominus Deus. Si autem uoluerimus legere, malicia eorum disperdet, id quod in Septuaginta sequitur in fine uersiculi, eos, & superfluum erit & uitiosum. De nonagesimo septimo: Recordatus est misericordiae suae, pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ἐμνήσθη τοῖς ἔλεος αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, id est, recordatus est misericordiae suae Iacob, sed hic, Iacob, nomen superfluum est. De centesimo: Oculi mei ad fideles terrae, ut sedeant mecum. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, οἱ ὀφθαλμοί μου ἰδοὺ εἰς τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, ἵνα συγκραθῶσιν ἀπὸ τῆς μετ' ἐμοῦ, id est: oculi mei in fideles terrae, confidere ipsos mecum. Quis non talem fugiat interpretationem, ut uerbum ad uerbum exprimens, dicat, confidere ipsos cum me. De centesimo primo: Vigilant, & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Et dicitis inuenisse uos in Græco, ὡς δόμας

τῶν

A τῶν, quod antiqui codices Latinorum interpretati sunt, in edificio. Δόμας, in orientalibus prouincijs ipsum dicitur, quod apud Latinos tectum: in Palaestina enim & Aegypto, uel ubi scripti sunt diuini libri, uel interpretati sunt, non habent in tectis culmina, sed domata, quae Romae uel solaria, uel meniana uocant, id est, plana tecta, quae transuersis trabibus sustentantur. Denique & in actis apostolorum, Petrus quando ascendit in domum, in tectum aedificij ascendisse credendus est. Et quando praecipitur nobis, ut faciamus domum nostram coronam, hoc praecipitur, ut in tecto faciamus per circuitum quasdam eminentias, ne facilis in praecipitibus lapsus sit. Et in Euangelio: Quae, inquit, auditis in aure, dicitis super domata, id est super tecta. Et in Esaia: Quid uobis est quod omnes ascendistis super tecta uana: Et multa istiusmodi. In eodem, Factus sum sicut nycticorax in domicilio: quod similiter in Græco habetur δόμας, & quaeritis quid significet nycticorax apud Latinos. In Hebraeo pro nycticorace uerbum chos חוש scriptum est: quod Aquila & Septuaginta & Theodotion & quinta editio nycticoracem interpretati sunt, Symmachus uero upupam: Sexta editio noctuam, quod & nos magis sequimur. Denique ubi apud nos & Græcos legitur, factus sum sicut nycticorax in domicilio: apud Hebræos dicitur, factus sum sicut noctua in ruinosis. Plerique bubonem contentiose significare putant. In eodem. A facie ire indignationis tuae. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου ὡς θυμὸς σου, id est, à facie irae tuae, & indignationis tuae: cum manifestum sit quod apud Hebræos & apud Septuaginta interpretes sic habeatur, ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς ὡς θυμὸς σου. In eodem, Quoniam placuerunt seruis tuis lapides eius: & terrae eius miserebuntur. Pro terra, aphaר רצף in Hebraeo positum est, quod omnes ἄρ χού, transtulerunt: & potest tam puluis quam humus, id est terra interpretari. In Græco sic legitur, ὅτι ἐν δόμοισιν οἱ δόλοισι τῶν λίθων αὐτῶν, καὶ ἄρ χού αὐτῶν οἰκτερήσουσιν, id est, quoniam probauerunt serui tui lapides eius, & pulueris eius miserebuntur. De centesimo secundo. Non in perpetuum irascetur. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, οὐ εἰς τέλος ὀργιζθήσεται, id est non in finem irascetur: sed uerbum Hebraicum nezah נצח & perpetuum & finis & uictoria intelligitur, pro locorum qualitate. De centesimo tertio. Qui facis angelos tuos spiritus. Pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, id est, qui facit angelos suos spiritus. A quibus breuiter quaerite: quomodo cum ad Deum sermo sit, quasi ad alium loquens propheta repente mutetur: maxime cum sic incipiat: Domine Deus meus, magnificatus es uehementer, confessionem & decorem induisti: Et qui tegis aquis superiora eius: id est, ceceli: Qui ponis nubes ascensum tuum: qui ambulas super pennas uentorum: & statim sequatur: Qui facis angelos tuos spiritus: & ministros tuos ignem urentem. Qui fundasti terram super stabilitatem suam. Et post paululum. Ab increpatione tua fugient: & a uoce tonitruu tui formidabunt, & in loco quem fundasti eis. Qui emittis fontes in conuallibus, & illud. Ut educa panem de terra. Si ergo omnia haec ad secundam personam sunt, id est ad Deum, quomodo in uno uersiculo, tertia persona subito & extra ordinem inducitur? In eodem. A uoce tonitruu tui formidabunt: dicitis, tui, non haberi in Latino, cum in Græco sit, ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σου θαλάσσοισιν, habetur & in Hebraeo tonitruu tui, & miror quomodo apud Latinos errore scriptorum subtractum sit. In eodem. Hoc mare magnum et spaciosum manibus, & dicitis in Græco, manibus, non haberi: & ego noui, αὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ ἐν ἰσχυροῖς, id est, hoc mare magnum & spaciosum: sed ex Hebraica & Theodotionis editione in Septuaginta sub asterisco additum est. Denique & in Hebraeo ita scriptum est, zeh ha'iom godol urehab iadaim ירי ירי ירי ירי ירי ירי quod Aquila sic interpretatus est ἐν ἰσχυροῖς χερσίν, & omnes interpretes, & hoc secundum Hebraicam dicitur proprietatem μεταφορικῶς, quod quasi expanctas manus habeat, & in se cuncta suscipiat. In eodem: Ut educa panem de terra. Pro quo inuenisse uos dicitis, ut educat, sed non potest aliud ad ipsum, aliud ad alium de ipso dici: ut omnia quasi ad Deum loquebatur propheta, aut omnia ad alium de eo referebat. Cum autem pleraque ad ipsum dirigantur, & ea quae ambigua sunt, ad ipsius personam redigenda sunt. In Græco sic

hh 4 legitur

legitur, το εξαγαγειν αβρον εν τῆς γῆς, id est, ad educendum panem e terra. In eodem: Herodij domus dux est eorum. Pro Herodio quod in Hebraico dicitur hafida קרחה Symmachus *ικτινον*, id est, miluum interpretatus est. Denique & nos ita uertimus in Latinum. Ibi aues nidificabunt, milui abies domus est, quod scilicet semper in excelsis & arduis arboribus nidos facere consueuerit. Vnde & Sexta editio manifestius interpretata est, miluo cupressus ad nidificandum. Pro abietibus autem & cupressis in Hebraeo ponitur berofim ברושין quod magis abietes quam cupressos significat. In eodem: Petra refugium herinacis. Pro quo in Hebraeo positum est sephannim ספחנים & omnes χοιρογυλις uoce simili transtulerunt. Soli septuaginta lepores interpretati sunt, ποις λαγωοις, id est, petra refugium leporibus. Sciendum est autem animal esse non maius hericio, habens similitudinem muris & urfi. Vnde & in Palaestina *αβριπομυς* dicitur, & magna est in istis regionibus huius generis abundantia, semperque in cauernis petrarum & terrae foueis habitare consueuerunt. In centesimo quarto. Edidit terra eorum ranas. Pro quo in Graeco, ἐξέβηλεν ἡ γῆ αὐτῶν βατραχίας, uos legisse dicitis, quod potest ita interpretari, ebulliuit terra eorum ranas. Sed & in hoc nulla est in sensu mutatio, & nos antiquam interpretationem sequentes, quod non nocet, mutare nolimus. In eodem. Et contriuit lignum finium eorum. Pro quo in Graeco uos inuenisse dicitis, συνέτριψε τῶν ἐξόρων ὄρους αὐτῶν, id est, contriuit omne lignum finis eorum. Sed & hoc additum est & superfluum. In eodem. Quoniam memor fuit uerbi sancti sui quod habuit ad Abraham puerum suum. Pro quo in Graeco uos legisse dicitis, ὅρ διέθετο, id est, quod disposuit. Ita enim & in Hebraeo & apud Septuaginta habetur interpretes, ὅτι ἐμνήσθη τὸ λόγος τοῦ ἀγίου αὐτοῦ πρὸς ἀβραάμ τὸν δούλον αὐτοῦ. Ergo quod in Graeco dicitur, ὅρ διέθετο, in hoc loco, & superfluum est & radendum. De centesimo quinto. Confitemini domino quoniam bonus. Pro quo in Graeco uos legisse dicitis, ὅτι χρησός, id est, quoniam suauis. Sed sciendum est quod *χρησός* in utile, & in bonum & suauem uerti potest. Denique & in Hebraico scriptum est chi tob, כִּי טוֹב quod omnes uoce simili transtulerunt ὅτι *χρησός*, id est, quia bonus. Ex quo perspicuum est, quod *χρησός* bonus intelligatur. In eodem. Non fuerunt memores multitudinis misericordiae tuae, dicitis quod in Graeco inueneritis, καὶ οὐ ἐμνήσθησαν, id est, & non fuerunt memores, & coniunctio superflua est. In eodem. Et irritauerunt ascendentes in mare, mare rubrum. Pro quo in Graeco inuenisse uos dicitis, ἔπαρεπίκραναν, & putatis uerbum e uerbo debere transferri, & amaricauerunt, sed haec interpretatio annullationi consimilis est, siue annihilationi. Legite Ezechielem, & inuenietis *παρεπίκρανος* uerbum irritationem & exacerbationem semper expressum: ubi dicitur, οὐκ ἔπαρεπίκρανισα, id est, domus exasperans. In eodem. Et uidit cum tribularetur, & audiuit orationem eorum (in Graeco uos legisse dicitis, ἔδωκε νύει, id est, & uidit dominus) quicquid extra hoc in Graeco inuenisse uos dicitis, superfluum est. De centesimo sexto. Et statuit procellam eius in auram, & siluerunt fluctus eius. Hoc ergo quod pro isto in Graeco inuenisse uos dicitis, καὶ ἐπέταξε τῇ καταιγίδι, ἔσει ἔς αὐραν, id est, & constituit procellae, & statuit in auram, superfluum est. In eodem. Et deduxerunt eos in portum uoluntatis eorum, pro quo dicitis uos inuenisse, καὶ λημένα θελήματα αὐτῶν, id est, in portum uoluntatis suae, sed in Hebraeo non habetur hephzi הֶפְזִי quod uoluntatis suae significat, sed hephziam הֶפְזִיָּה quod uoluntatis eorum sonat. De centesimo septimo, in Graeco dicitis esse ἐξέβηθι ἡ δόξα μου, id est, exurge gloria mea, quod dicitis in Latino non esse, recte in isto psalmo non habetur, quia nec apud Hebraeos, nec apud ullum interpretum reperitur, sed habetur in quinquagesimo sexto psalmo. Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara: exurgam diluculo. De quo mihi uidetur a quodam in istum locum esse translatum. In eodem. Mihi alienigenae amici facti sunt. Pro quo in Graeco inuenisse uos dicitis, ἕως τῶν γησων, hoc est, subditi sunt. Sed hoc in quinquagesimo nono psalmo scriptum est, mihi alienigenae subditi sunt, in praesentia autem ita apud omnes inuenimus translatore: ἐμοὶ ἄλλοθεν τοὶ ἐφίλωσαν. i. amici facti sunt, quod Hebraice dicitur eth roa. עֲרֹא רֵעָא De centesimo nono. Virga uirtutis tuae emittet Dominus ex Sion, dicitis uos in Graecis codicibus non legisse, uirtutis tuae,

tuae, ῥάβδος δυνάμεως ἐξαποσάλει σοὶ κύριος, id est, uirgam uirtutis emittet tibi dominus ex Sion: quod manifeste & in Hebraeo & in Septuaginta interpretibus habetur. In eodem. Dominare in medio inimicorum tuorum: dicitis in Graeco legi, καὶ κατανεῖδω, id est, & dominare: sed hoc nec in Hebraeo habetur: nec apud Septuaginta, & superfluum est. De centesimo decimo. Confitebor tibi domine in toto corde. Sed & hoc superfluum est, quod in Graeco uos inuenisse dicitis, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, id est, in toto corde meo. De centesimo tertio decimo. Deus autem noster in caelo: pro quo in Graeco legisse uos dicitis, ἐν οὐρανῶ καὶ ἐν τῇ γῆ, id est, in caelo & in terra, sed & hoc superfluum est. De centesimo quatuordecimo. Et in diebus meis inuocabo te: dicitis quod in Graeco non sit, te: & bene: de uestris quoque codicibus radendum est. In ipso. Placebo domino in regione uiuorum. Pro quo in Graeco legisse uos dicitis, ἐπαρῆσθω ἐνώπιον νεκρῶν, id est, placebo in conspectu domini, sed hoc superfluum est. In centesimo decimo septimo. In nomine domini quia ultus sum in eos: dicitis, quia in Graecis codicibus non inueniri, καὶ ἔδωκε ὀνόματι νεκρῶν ἡμῶν μὴ αὐτῶν, id est, in nomine domini ultus sum eos, sed in Latinis sub asterisco legendum est. De centesimo decimo octauo. Et meditabar in mandatis tuis, quae dilexi: in Graeco uos legisse dicitis, uehementer additum, αἰς ἡγάπησά σφόδρα, id est, quas dilexi uehementer: sed hoc superfluum est. In eodem. Et leuavi manus meas ad mandata quae dilexi: in Graeco uos legisse dicitis, πρὸς τὰς ἐντολάς σου, id est, ad mandata tua: sed & hoc superfluum est. In eodem. Cogitavi uias meas: in Graeco uos legisse dicitis, διελογισάμην τὰς ὁδούς σου, id est, cogitavi uias tuas: sed hoc superfluum est, & rectius uias meas legitur. In eodem. Et conuertere pedes meos in testimonia tua: in Graeco legisse uos dicitis, καὶ ἐπέστρεψα, id est, & auerti. Sed & hoc superfluum est. In eodem. Ego autem in toto corde scrutabor mandata tua, in Graeco, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, id est, in toto corde meo, uos legisse dicitis: sed hic, meo, superfluum est. In eodem. Anima mea in manibus meis semper: & legem tuam non sum oblitus. Pro quo in Graeco legisse uos dicitis, ἐν ταῖς χερσίν σου, id est, anima mea in manibus tuis semper. Sed sciendum est & apud Hebraeos & apud Septuaginta, & apud omnes alios interpretes scriptum esse in manibus meis, & non in manibus tuis, quod Hebraice dicitur bechafai בְּכַפָּי: & omnes apud Graecos ecclesiastici interpretes istum locum sic edisserunt, & est breuiter hic sensus: Quotidie periclitor, & quasi in manibus meis sanguinem meum porto: & tamen legem tuam non obliuiscor. In eodem. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei: quia non custodierunt legem tuam. Pro quo in Graeco legisse uos dicitis: quia non custodiui legem tuam: sed hoc superfluum est: quia & in Hebraeo legitur, Riuus aquarum fluebant de oculis meis: quia non custodierunt legem tuam. In eodem. Pronunciabit lingua mea eloquium tuum: pro quo nunciabit in Graeco φθέγγεται uos legisse dixistis, quod uerbum siue dicas pronunciabit siue effabitur siue loquetur, id ipsum significat. Denique & nos de Hebraeo ita uertimus: Loquetur lingua mea sermonem tuum. De centesimo decimo nono. Domine libera animam meam a labijs iniquis, a lingua dolosa: in Graeco legisse uos dicitis, & a lingua dolosa, & ergo superfluum est. De centesimo uigesimo sexto. Beatus uir qui implebit desiderium suum ex ipsis: & in Graeco dicitis, uir non haberi, μακάριος ὁσ πληρώσῃ, id est, beatus qui implebit: quod manifeste in Hebraeo & in Septuaginta interpretibus continetur. De centesimo uigesimo nono. Propter legem tuam sustinui te domine: dicitis in Graeco uos legisse, ἐνενεμ τὸ ὄνομα τὸς σου, id est, propter nomen tuum. Et nos confitemur plura exemplaria sic reperiri. Sed quia ueritati studemus, id quod in Hebraeo sit, simpliciter debemus dicere: Pro nomine enim siue lege, apud eos legitur thira, quod Aquila interpretatus est φόβος, hoc est timorē: Symmachus & Theodotus νόμος, i. legē putantes thora, propter literarum ἰοδ & uau & similitudinē & formā, quae tantum magnitudine distinguuntur. Quinta editio, terrorem interpretata est. Sexta, uerbum. De centesimo tricesimo primo. Sicut iurauit domino, uotum uouit Deo Iacob. Pro eo quod nos interpretati sumus, uotum uouit, in Graeco ἠνεκατο legisse uos dicitis, & putatis interpretari debuisse, orauit Deum: sed hoc male: nam ἐν χῆ pro locorum qualitate, & orationem &

& uotum significat, secundum illud: Redde domino uota tua; id est τὰς ἐσχάτας σου. De centesimo tricesimo quinto: Qui fecit luminaria magna: dicitis quia in Græco inueneritis, ὁ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνα, id est, qui fecit luminaria magna solus. Sed hoc de superiori uersiculo est; ubi legimus: Qui fecit mirabilia magna solus, ibi ergo legendum est: et hic quasi superfluum non scribendum. De centesimo tricesimo septimo: Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum, in Græco reperisse uos dicitis ἐπὶ πάντας, id est, super omnes, sed in Septuaginta legitur, ὅτι ἐμεγάλυνας ὡδὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἁγίου σου, sicut & nos in Latinum uertimus. Cæterum apud Hebræos ita esse cognoscite. Quoniam magnificasti super omne nomen uerbum tuum, iuxta editionem autem Latinam hic sensus est: Quoniam magnificasti super omne nomen: hoc est, quod in cælo & in terra dici potest sanctum, filium tuum. In centesimo tricesimo octauo pro eo quod est, quia non est sermo in lingua mea: uos in Græco inuenisse dicitis, ὅτι ἐν ἐσσι δόλω ἐν γλώσσῃ μου, id est, quia non est dolus in lingua mea: quod solum Sexta editio interpretata est. Cæterum & apud Septuaginta, & apud omnes interpretes, & ipsum Hebraicum, uel λαλιὰν uel λόγον, id est eloquium & uerbum, scriptum habet: denique Hebraice dicitur milla מלל. In centesimo tricesimo nono: Funes extenderunt in laqueum. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, καὶ ἄνοιους διέτρυαν παγίδα πρὸς πόσιν μου, id est, funibus extenderunt laqueum pedibus meis: sed in hoc loco superfluum est. In eodem, pro eo quod est: Habitabunt recti cum uultu tuo: in Græco uos inuenisse dicitis, καὶ κατοικήσουσιν, id est, & habitabunt recti cum uultu tuo, sed hic, coniunctio & superflua est. In centesimo quadragesimo: Dissipata sunt ossa nostra secus infernum. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, διασκορπίσθη τὰ ὀστέα ἀνθρώπων παρὰ τὸν ἄδλω, id est: Dissipata sunt ossa eorum secus infernum, sed & hoc superfluum est. In centesimo quadragesimo sexto: Nec in tibijs uiri beneplacitum erit ei: pro ei, domino legisse uos dicitis: quod non habetur in Græco, & δὲ ἐν τοῖς κνήμας τοῦ ἀνθρώπου ἐν δολῷ, id est: nec in tibijs uiri beneplacitum est. De eo autem quod & uos in fine schedulæ quaeritis, & sanctus filius meus Auitus frequenter efflagitat, quomodo Græca interpretanda sint uerba: breuiter annotaui. Neomenia, mensis exordium est, quod nos secundum Latinæ linguæ proprietatem, Calendas possumus dicere. Verum quia apud Hebræos mensis secundum lunæ cursum supputatur, & apud Græcos μὲν dicitur, ἀπὸ τῆς μὲνους νεομηνία quasi luna noua appellatur. ἔρημος autem desertum uel solitudinem significat. Thronus uel sedem uel solium. νυκτιβόας, ut diximus noctuam. Coenomyia, non ut Latini interpretati sunt, musca canina dicitur per y Græcam literam: sed iuxta Hebraicam intelligentiam per ce diphthongon debet scribi: ut sit νουνομνία, id est omne genus muscarum, sed Aquila παμμύϊαν, id est omnimodam muscam interpretatus est. λαξεν τήθειον pro quo Latinus a sciam uertit: nos genus ferramenti interpretati sumus, quo lapides dolantur. Denique ex Hebræo uertentes ita diximus: Et nunc sculpturas eius pariter bipenni & dolatorijs deraferunt. λαξεν τήθειον ergo dolatorium dici potest.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

De decem mysticis uocabulis, quibus apud Hebræos designatur Deus. Non nihil subolet, hoc fragmentum esse ex commentario quopiam.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Onagesimum psalmum legens, in eo loco quo scribitur: Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei comorabitur: dixeram apud Hebræos pro Deo coeli esse positum, saddai שדיאי quod Aquila interpretatur ἄλκιμος, quod nos robustum & sufficientem ad omnia perpetranda accipere possumus: unumque esse de decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus uocatur. Illico studiosissime postulaui, ut tibi uniuersa nomina cum sua interpretatione digererem. Faciam quod petisti. Primum nomen Dei est El אלהי quod Septuaginta θεός, id est Deū, Aquila ἐτυμολογίαν eius exprimens

A mens ἰσχυρός, id est fortem interpretatur. Deinde Eloim אלהים & Eloë אלהי quod & ipsum Deus dicitur. Quartum sabaoth שבתות quod Septuaginta uirtutum, Aquila exercituum translulerunt. Quintum Elion עליון quod nos excelsum dicimus. Sextum Eser eheie אשר אלהי quod in Exodo legitur: Qui est, misit me. Septimum, Adonai אדני quem nos dominum generaliter appellamus. Octauum ia יי quod in Deo tantum ponitur, & in alleluia extrema quoque syllaba sonat. Nonum τετραγάμμαρον, quod ἀνεφώνητον, id est ineffabile putauerunt, quod his literis scribitur, Iod י he ה uau ו he ה quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem, cum in Græcis libris repererint, pipi legere consueuerunt. Decimum quod superius dictum est saddai שדי & in Ezechiel interpretatum ponitur. Scire autem debemus quod elohim communis numeri sit, quod & unus Deus sic uocetur & plures, ad quam similitudinē cælum quoque appellatur & cæli, id est, samaim שמים. Vnde & sæpe interpretes uariant, cuius rei exemplum nos in lingua nostra habere possumus, Athenas, Thebas, Salonas.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Quid sit Hebræis Alleluia, Amē, Maran atha, quo usus est Paulus, & Ephod, quæ recepta sunt etiam in ecclesijs Latinorum, neque translata sunt ab interpretibus.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Nuper cum pariter essemus, non per epistolam, ut ante consueueras, sed præsens ipsa quaesisti, quid ea uerba, quæ ex Hebræo in Latinum non habemus expressa, apud suos sonarent, curque sine interpretatione sint posita: ut est illud Alleluia, Amen, Maran atha, Ephod, & cætera, quæ in scripturis resperfa memorasti. Ad quod nos quia dictandi angustia coartamur, breuiter respondemus, siue Septuaginta interpretes, siue apostolos id curasse, ut quoniam prima ecclesia ex Iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum innoquarent, sed ita ut à paruo imbibere traderent: postea uero quam in uniuersas gentes euangelij dilatatus est sermo, non potuisse semel suscepta mutari, licet & illud in libris suis, quos ἐξηγητῶνες uocant, Origenes asserat: propter uernaculum linguæ uniuscuiusque idioma, non posse ita apud alios sonare, ut apud suos dicta sunt: & multo melius esse non interpretata ponere, quam uim eorum interpretatione tenuare. Igitur Alleluia exprimitur, laudate dominum. Ia יי quippe apud Hebræos unum de decem Dei nominibus est. Et illo psalmo ubi legimus: Laudate dominum, quoniam bonus est psalmus, apud Hebræos legitur, halleluia chi tob sambra הללויה ביהוה טוב שמעיה. Amen uero Aquila πιστομένως exprimit, quod nos fideliter possumus dicere, dictum aduerbium ex nomine fidei, Amen Septuaginta γένοιτο, id est, fiat. Vnde & in fine librorum (in quinque siquidem uolumina, psalterium apud Hebræos diuisum est) fiat fiat translulerunt, quod in Hebraico legitur, Amen amen, אמן אמן quo scilicet ea uere dicta quæ sunt supra, confirmantur. Vnde & Paulus asserit, non posse aliquem respondere amen, id est confirmare quæ prædicata sunt, nisi intellexerit prædicationem, אמן אמן Maran atha magis Syrum est quam Hebraicum, tametsi ex confinio utrarumque linguarum aliquid & Hebræum sonet, & interpretetur dominus noster uenit, ut sit sensus: Si quis non amat dominum Iesum Christum, anathema sit: & illo completo deinceps inferatur, dominus noster uenit: quod superfluum sit aduersum eum odijs pertinacibus uelle contendere, quem uenisse iam constat. Vellem tibi aliquid & de diapsalmate scribere, quod apud Hebræos scribitur Sela שלה & de Ephod, & de eo quod in cuiusdam psalmi titulo habetur: Proiectione להלל & cæteris istiusmodi, nisi & modum epistolici characteris excederem, & tibi auiditatem magis dilatare deberent facere quaestiones. Tritum quippe est prouerbum, Vt ro-neas putere merces. Vnde & nos de industria dicenda reticemus, ut auidius uelis audire quæ tacita sunt.

Præcedentis

Quos Tegeticos uocant.] *ἑγετικὸς* legēdum, nō Tegeticos. Exegesis enarratio. Exegeticon 1
enarratorium. Pepsitomenos.] *πεψιτομένης* a participio factum aduerbium, sicut *ἑγετικὸς*. 2
Amen Septuaginta *ἁμήνη*, id est fiat.] *ἁμήνη* optantis uerbum, ut *μή ἁμήνη*, abominantis. VI- 3
troneas putere merces.] Nam suspectae sunt emptori. Sic Horatius: Vbi largius aequo Laudat, ue-
nales qui uult extrudere merces.

Quid sit Sela, hoc est diapsalma in psalmis ascriptum, ex sententia Origenis explanat, reiectis
aliorum sententijs.

Vae acceperis reddenda sunt cum foenore: fortisq; dilatio usuram parurit. De
diapsalmate nostram sententiam flagitaras: epistolae breuitatem causati sumus:
et rem libri, non posse explicari literis praetexuimus. Verum quid prodest
ἄριστος ὁ μὲν, cū meo maior tibi cupiditas silentio concitetur. Itaque ne te diu-
tius traham: habeto pauca pro pluribus. Quidam diapsalma commutationem metri dixe-
runt esse: alij paustrationem spiritus: nonnulli alterius sensus exordium. Sunt qui rhythmī distin-
ctionem: & quia psalmi tunc temporis iuncta uoce ad organum canebantur: cuiusdam mu-
sicæ uarietatis existiment silentium. Nobis nihil horum uidetur: cum Aquila qui uerbo-
rum Hebræorum diligentissimus explicator est, sela: hoc est diapsalma, quod ex samech
ו lamed ה he n scribitur, semper transtulerit: & inueniamus in psalmorum quoque sine
diapsalma positum: ut est illud in tertio: Dentēs peccatorum contriuiisti: Domini est salus,
& super populum tuum benedictio tua, sela, id est semper: Et in uigesimo tertio: Quis est
ister rex gloriæ: dominus uirtutum ipse est rex gloriæ, semper: & contra in psalmis multo-
rum uersuum penitus non inueniatur: in tricesimo uidelicet sexto & septuagesimo septi-
mo, & in centesimodecimo octauo: rursus nonus psalmus distinguatur cantico diapsalma-
tis: cum utique sicut quibusdam uidetur, diapsalma indicium silentij esse non possit. Ex quo
animaduertimus, hoc uerbum superiora pariter inferioraq; connectere, aut certe docere,
sempiterna esse quæ dicta sunt: ut est illud in tertio: Multi dicunt animæ meæ, non est sa-
lus in Deo suo, semper. Et rursus: Voce mea ad dominum clamaui, & exaudiuit me de
monte sancto suo semper. Et in quarto: Ut quid diligitis uanitatem & quæritis menda-
cium? semper. Et alibi: Quæ dicitis in cordibus uestris, & in cubilibus uestris compungit
mini semper. Et in Habacuk: Deus ab austro ueniet, & sanctus de monte Pharan semper.
Et infra: Iuramenta tribubus quæ locutus est semper. Scire autem debemus, apud Hebræos
in fine librorum, unum è tribus solere subnecti: ut aut Amen *אמן* scribant, aut sela *סֵלָה* aut
salom *שָׁלוֹם* quod exprimit pacem. Vnde & Salomon pacificus dicitur. Igitur ut solemus
nos completis opusculis ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere ex-
plicit, aut feliciter, aut aliquid istiusmodi: ita & Hebræi ut quæ scripta sunt roborentur,
facere solent: ut dicant amen, aut in sempiternum, aut scribenda commemorant, ut po-
nant sela, aut transacta feliciter protestantur, pacem subnotantes. Hæc nos de intimo He-
bræorum fonte libauimus: non opinionum ritulos persequentes, neque errorum quibus
totus mundus repletus est uarietate perterriti: sed cupientes & scire & docere quæ uera sunt.
Quod si tibi non uidetur onerosum quid Origenes de diapsalmate senserit, uerbum inter-
pretabor ad uerbum: ut quia nouitia musta contemnitis, saltem ueteris uini autoritate ducar-
is. Sæpe quærens causas cur in quibusdam psalmis interponatur diapsalma, obseruaui di-
ligentissime in Hebræo & cum Græco contuli: inueniq; quia ubi lingua Hebræa, sela ha-
bet, Græca uero semper, aut aliquid istiusmodi, ibi Septuaginta & Theodotion & Sym-
machus transtulerunt diapsalma. Neq; uero nocet exemplis affirmare quod dicimus. In se-
ptuagesimo quarto psalmo, cuius principium est: Confitebimur tibi Deus, confitebimur,
& inuocabimus nomen tuum: post illud, ego confirmaui columnas eius, apud Septuaginta &

A & Theodotionem, & Symmachum est diapsalma: pro quo apud Aquilam, ponderaui col-
umnas eius semper. In quinta autem editione: ego sum qui parauī columnas eius, semper. In
sexta uero: ego firmaui columnas eius iugiter. Porro in Hebraico habet post ammudeia
עמודיך quod est columnas eius, sela. Et rursus in septuagesimo quinto, cuius principium
est: Notus in Iudæa Deus: inuenimus apud Septuaginta & Theodotionem, post scutum et
frameam, & bellum, diapsalma. Apud Symmachum, post clypeum & gladium & bellum,
similiter diapsalma. Pro quo Aquila, post clypeum & gladium, & bellum semper. Apud
quintam editionem, post scutum & romphæam & bellum, semper. In sexta uero, post scutum
& gladium et bellum, in finem. Eratq; rursus in Hebraico post umilhamā *אמילחא* quod
est & bellum, sela. Et in eodem psalmo post illum locum, ut saluos faciat mites terræ, diapsal-
ma: apud Symmachum similiter diapsalma: & apud Aquilam, semper: necnō & apud quin-
tam. In sexta uero, in finem. Et in Hebraico erat post aneue erez *אנעו ערעז* quod est mites
terræ, sela. Atq; ita cum talem uniuersiuiscq; editionis opinionē reperissemus: hæc annota-
uimus. Vtrum autem cuiusdam musicæ cantilenæ aut rhythmī immutationem qui interpre-
tati sunt diapsalma senserint, aliud ue intellexerint: tuo iudicio derelinquo. Hucusque Ori-
genes, cuius nos maluimus in hac disputatione duntaxat peritiam sequi, quam stultam ha-
bere scientiam nescientium.

1 **S**ortisq; dilatio.] Sors est principalis pecunia quæ parit usuram. Eam quo diutius dif-
fers, hoc maior fit usura. Quid prodest.] Hic locus est uarius & ita deprauatus, ut nō
queam coniicere. Sic autem arbitror legendum, quatenus diuinare licet ex exemplari-
bus minime deprauatis. Verum quid prodest: ut subiicias hoc loco uerbum Græcum
quod significet obtrescere, fortassis *ἐπιτριβή*, deinde succedat, cum eo maior cupiditas silentio
2 concitetur. Cuius nos maluimus.] Apparet hunc locum non nihil deprauatū. Suspicio ita scri-
ptum fuisse: cuius nos maluimus in hac disputatione duntaxat prudentem imperitiam sequi, quam
stultam habere scientiam nescientium.

Rius te Cypriane presbyterorū studiosissime, de illorū numero super quibus
audiuit Moyses, elige presbyteros, quos tu ipse scis dignos esse, tantum episto-
lis noueram, & beati uiri uocabulum consecutum, qui legem Dei die ac nocte
meditatur: nunc autem quia exterioris quoque hominis nobis inuicem facta est
cognitio, & post salutationem dulcesq; cōplexus, quibus sibi amicitia copulatur, ut probes
uerum esse quod audieras, statim à me postulas, ut difficilimum psalmum, qui apud Gregos
et Latinos octogesimus nonus inscribitur, tibi edisseram: non composita uerborum oratio-
ne plausuq; populari, qui solet imperitorum aures decipere atq; palpare, sed oratione sim-
plici & ecclesiastici eloqui ueritate: ut scilicet interpretatio nostra non alio interprete indi-
geat, quod pleriq; nimium disertis accidere solet, ut maior sit intelligentiæ difficultas in eo-
rum explanationibus, quam in his quæ explanare conantur: aggrediar opus difficillimū, &
sanctarum precū tuarum sultus auxilio, illius uersiculi recordabor: Dominus dabit uerbum
euangelizantibus uirtute multa. Ac primū sciendum quod psalmi istius iuxta Hebræicum
titulus sit: Oratio Moysei uiri Dei, iuxta Septuaginta: Oratio Moysei hominis Dei. Inter ho-
minem aut & uirū quid intersit, sancta scriptura nos doceat. Loquitur quinquagenarius ad
Eliā: Homo Dei, rex uocat te. Cui ille respōdit: Si homo Dei ego sum, descēdat ignis de cœ-
lo, & comedat te & quinquaginta uiros tuos. Ad Timotheū quoq; Apostolus scribit: Tu
autem homo Dei hæc fuge. Porro de uiro Dei idem Apostolus instruit: Volo autē uos sci-
re, quod omnis uiri caput Christus est, caput aut mulieris uir: caput uero Christi Deus. Iste
uir est, qui caput uelare non debet, cū sit imago & gloria Dei, & quotidie Paulus loquitur:
Nos autem omnes reuelata facie gloriā dñi contemplantes, in eadem imaginem trāsforma-
mur, à gloria in gloriā sicut à domini spiritu. Et in alio loco: Donec perueniamus omnes in
uirum perfectum, in mensurā ætatis plenitudinis Christi. Siue igitur uiri siue hominis appel-
latio, sancto uiro competit, & ei qui uidit Deum facie ad faciem, & salua facta est anima eius:

cuius ore, creaturam mundi, eorum duntaxat quæ uisibilia sunt, conditionem hominis, & c. omnis retro historiam didicimus ueritatem, qui non solum nobis quinque reliquit libros, Genesim, Exodum, Leuiticum, Numeros & Deuteronomium: sed undecim quoque psalmos, ab octogesimo nono, cuius principium est: Domine refugium factus es nobis: usque ad nonagesimum nonum, qui inscribitur, Psalmus in confessione. Quod autem in plerisque codicibus nonagesimus octauus habet titulum, psalmus David: in Hebraico non habetur, hæc habente scriptura sancta consuetudinem, ut omnes psalmi qui cuius sint, titulum non habent, his deputentur, quorum in prioribus psalmis nomina continentur. Quatuor autem psalmi sunt qui habent orationis titulum: sextusdecimus, qui inscribitur, oratio David, & incipit: Exaudi domine iustitiam meam. Et octogesimus quintus: Inclina domine. Et octogesimus nonus, qui nunc in manibus est: Domine refugium factus es nobis. Et centesimus primus, qui titulum habet, oratio pauperis cum anxius fuerit, & in conspectu domini effuderit precem suam, David & pauper, qui cum diues esset, pro nobis pauper factus est, refertur ad Christum qui sedit super pullum asinae, iuxta Zachariam, pauper atque mansuetus. Moyses autem per quem dominus legem dedit, cuius ore audiuius loquentem Deum: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: statimque infertur: Et fecit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei fecit illum: masculum & feminam creauit illos: ab initio conditionis hominis usque ad mortem & resurrectionem omnia explicat, qualis creatus sit, quanto uiuat tempore, quid agat in seculo, quem fructum uitæ habeat, propter quid laboret, quod ire contendant. Et quoniam ipse qui hæc scribit homo est, sub persona sua de omni generis humani conditione testatur. Sunt autem qui hunc psalmum siue orationem, ad Israeliticum populum referant: quomodo in solitudine offenderit Deum atque ceciderit, & non meruerit terram promissionis intrare: proque patribus ingressi sint filij, & rursum placatum expectent Deum, quod in Christi compleatur aduentu. Oratio iuxta grammaticos omnis sermo loquentium est: cuius etymologiam sic explicant. Oratio, est oris ratio. In scripturis autem sanctis, difficile orationem iuxta hunc sensum legimus: sed eam quæ ad preces & obsecrationes pertinet. Autem Hebraei uno psalmorum uolumine quinque libros continent: à primo usque ad quadagesimum, & à quadagesimo primo usque ad septuagesimum primum, & à septuagesimo secundo usque ad octogesimo octauum, & ab octogesimo nono qui quarti libri initium est, & quæ nunc differimus, usque ad centesimum quintum. In quorum omnium sine duplex amen positum est, quod Septuaginta transulerunt, fiat, fiat: & à centesimo sexto usque ad finem, instar duodecim prophetarum, qui & ipsi cum propriis libros ediderint, unius uoluminis nomine continentur. Illud autem quod penè præterij, asserens inter undecim Moyse psalmos, etiã nonagesimum octauum esse, in quo positum est: Exaltate dominum Deum nostrum, et adorate scabellum pedum eius quoniam sanctum est: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, & Samuel in eis qui inuocant nomen illius: uidetur nostræ sententiæ contraire: quomodo Moyse sit, qui Samuelem nominet, quem multa post tempora fuisse cognoscimus. Cuius quæstionis facilis solutio est: prophetatum nomen esse Samuelis, qui tanti meriti fuit, ut cum Moyse poneretur in Hieremia: Si steterint Moyses & Samuel iuxta illud exemplum, quando homo Dei loquitur in Samaria: Altare, altare, hæc dicit dominus: ecce filius nascetur domui David, Iosias nomen eius. Sciamus quoque errare eos, qui omnes psalmos David arbitratur, & non eorum, quorum nominibus inscripti sunt. Vnde & hunc psalmum uolunt sub nomine Moyse à David esse compositum, quod scilicet legislator communem humani generis offensam & calamitatem, & deinde expectationem salutis, sacro ore describat. Dominus habitaculum factus es nobis, in generatione & generatione. Septuaginta. Domine refugium factus es nobis, in omni generatione et generatione. Pro habitatione et refugio in Hebraico maon מֹאן ponitur, quod magis habitationem quam refugium sonat. Narraturus autem tristitia, & genus deploraturus humanum, à laudibus Dei incipit: ut quicquid postea homini accidit aduersorij, non creatoris duritia, sed eius qui creatus est culpa accidisse uideatur. Qui sustinet tempestatem, uel petrae uel relictæ quærit refugium. Quem hostis persequitur, ad muros urbium confugit. Fessus uiator tam sole

sole quam puluere, umbræ quærit solatium. Si saeuissima bestia hominis sanguinem sitiat, cupit & nititur ut cunctis poterit, præsens uitare discrimen: Ita & homo à principio conditionis suæ Deo utitur adiutore: & cum illius sit gratiæ quod creatus est, illiusque misericordiæ quod subsistit & uiuit: nihil boni operis agere potest absque eo, qui ita concessit liberum arbitrium, ut suam per singula opera gratiam non negaret: ne libertas arbitrij redundaret ad inaniam conditoris, & ad eius contumaciam, qui ideo liber conditus est, ut absque Deo nihil esse se nouerit. Quod autem dixit, in generatione & generatione, omnia significat tempora, & ante legem & in lege, & in euangelij gratia. Vnde & Apostolus dicit: Gratia salui facti estis per fidem: & hoc non ex uobis, sed ex dono Dei. Et omnes epistolæ eius in salutationis principio, non prius pacem habent & sic gratiam: sed ante gratiam & sic pacem: ut donatis nobis peccatis nostris, pacem domini consequamur. Antequam montes nascerentur & parturiretur terra & orbis, à seculo usque in seculum tu es Deus. Septuaginta: Antequam montes firmarentur & fingeretur terra & orbis, à seculo & usque in seculum tu es Deus. Hunc locum quidam praua distinctione subuertunt, maxime hi qui uolunt ante fuisse animas, quam homo in sexti diei numero conderetur. Ita enim legunt atque distinguunt, Domine refugium factus es nobis, à generatione in generationem, priusquam montes firmarentur, & fingeretur terra & orbis: ut scilicet consequatur, à seculo & usque in seculum tu es Deus. Ita enim edisserunt. Si dominus antequam montes firmarentur, & fingeretur terra orbisque terrarum, refugium fuit hominum: ergo fuerunt animæ in coelestibus, antequam hominum corpora formarentur. Nos autem ut proposuimus, lectionem ita debemus distinguere. Antequam montes firmarentur & fingeretur terra & orbis terrarum, à seculo & usque in seculum tu es Deus: ut non refugium nostrum fuerit ante conditionem mundi, qui necdum eramus: sed quod Deus ab æterno usque in æternum sit semper Deus. Pro eo enim quod Latinus interpretes posuit, à seculo usque in seculum, & Hebraice dicitur וְעַד עַד וְעַד rectius interpretabimur, à sempiterno usque in sempiternum. Simile quid & in prouerbij ex persona sapientia, qui Christus est legitur. Dominus creauit me in initio uiarum suarum in opera sua: ante secula fundauit me in principio, antequam terram faceret & abyssos, priusquam produceret fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes colles generauit me. Nullum autem debet uerbum creationis mouere, cum in Hebraeo non sit creatio quæ dicitur bara בָּרָא sed possessio: ita enim scriptum est, adonai kanani resith daracho וְעַד עַד וְעַד קַנְנִי רֵאשִׁית דָּרָאֲחוֹ quod in lingua nostra exprimitur: Dominus possedit me, initio uiarum suarum. Inter possessionem autem & creationem, multa diuersitas est. Possessio significat, quod semper filius in patre, & pater in filio fuerit. Creatio autem eius qui prius non erat, conditionis exordium. Potest iuxta legis Tropologiam hoc quod dicitur: Antequam montes firmarentur, & fingeretur terra & orbis terrarum, significare, quod antequam animæ nostræ sublimia dogmata firmarentur, & terra corporis nostri fingeretur siue stabiliretur à Deo, & orbis terrarum qui Hebraice dicitur thebel תְּבֵל Græce significatius dicitur οὐρανός, quam nos habitata transferre possumus, firmaretur siue stabiliretur, Deus nobis semper refugium fuerit. Habitata est autem anima, non deserta, quæ hospitem meretur habere Deum, dicente saluatore: Ego & pater uenimus, et mansionem apud eum facietis. Illud autem quod et Hebraicum habet, et omnes alij interpretes: Antequam montes nascerentur, et parturiretur terra, manifeste ad Tropologiam nos trahit. Necque enim montes et terra natiuitate parturitionemque recipiunt, sed conditionem. Ex quo liquido demonstratur, sanctos quoque excelsasque uirtutes, Dei semper misericordia procreari. Conuerteris hominem usque ad contritionem, et dices, reuertimini filij Adam. Septuaginta. Ne auertas hominem in humilitatem, & dixisti: conuertimini filij hominum. Iuxta Hebraicum, quod dicitur hoc est: O deus, qui hominem condidisti, & ab initio eius es refugium et habitatio, conuerteris eum usque ad contritionem: fecisti eum atque plamasti, ut contereretur in mortem, et uas tuum extremo uitæ suæ tempore frangeretur: cui cum imminet ista conditio, ut ortus intereat: et quamuis longo uixerit tempore, tamen sine dissoluatur extremo, quotidie ei loqueris per prophetas: Reuertimini filij Adam, qui uestra culpa offenditis Deum, & de immortalibus facti estis mortales. Præci-

piensis enim noluitis audire imperium: De omniligno quod est in paradiso comedes: de ligno autem scientiae boni & mali non comedes. In quocumque enim die gustaueris de eo, morte morieris. Porro illud quod Septuaginta transtulerunt: Ne auertas hominem in humilitatem, & dixisti, conuertimini filij hominum, hunc habet sensum. Obsecro, ut hominem quem ad tuam imaginem & similitudinem condidisti, & tantum eum honorare dignatus es, ut de seruo filium nuncupares: ne eum humiliter peccato perpetuo, ne super illum uigeat antiqua sententia: Terra es tu, & in terram ibis. Tu enim nobis promifisti poenitentiam, dicens: Nolo mortem peccatoris, tantum ut conuertatur & uiuat. Tu dixisti, omnium sanctorum tuorum eloquio: Conuertimini (siue reuertimini) filij hominum, ad clementissimum patrem, qui occurrit uenientibus, & signum quod suo uitio perdidit offert, & stolam incorruptionis largitur antiquam. Quia mille anni in oculis tuis, ut dies hesternae, quae praeterijt, transijt, ut et uigilia nocturna siue in nocte. Qui per prophetas semper nos ad poenitentiam prouocas, dicens: Reuertimini filij hominum, petimus (ut ante iam dixi) ne facias hominem in humilitate sempiterna retineri. Nec enim putamus longum esse, quod promittis, salutem nobis post tempora multa tribuendam. Aeternitati comparata, breuis est omnium temporum longitudo. In conspectu enim tuo mille anni quasi una dies reputantur. Statimque se ipse reprehendit. Male dixi unam diem, & unius diei spacio mille annorum apud te longitudinem computari, cum magis debuerim dicere: unius uigiliae spaciū, instar habere mille annorum. Nox in quatuor uigiliis diuiditur: quae singulae trium horarum spacio supputantur. Unde & dominus quarta uigilia ad nauigantes uenit apostolos. Sicut igitur una noctis uigilia cito pertransit, maxime uigiliarum labore defessis: sic & mille annorum spacia apud te, qui semper es, & futurus es, & fuisti, pro breuissimo tempore computantur. Quodque infert: Sicut dies hesternae quae praeterijt: iuxta illud Apostoli sentiamus quod scribit ad Hebraeos: Iesus Christus heri & hodie, ipse & in sempiternum. Ego arbitror ex hoc loco & ex epistola quae nomine Petri apostoli inscribitur, mille annos pro una die solitos appellari: ut patet scilicet quia mundus in sex diebus fabricatus est, sex milibus annorum tantum credatur subsistere: & postea uenire septenarium numerum, & octonarium, in quo uerus exercetur fabricatus, & circumcissionis puritas redditur. Unde & octo beatitudinibus honorum operum praemia promittuntur. Scribit autem Petrus hoc modo: Vnum hoc uos non praetereat dilectissimi, quia una dies apud Deum quasi mille anni, & mille anni quasi unus dies. Non moratur dominus in promisso, ut quidam existimant. Percutiente te eos, somnium erit mane, quasi herba transiens. Mane floruit & abiit, ad uesperam coneretur & siccabitur. Septuaginta: Quae pro nihilo habentur, eorum anni erunt. Mane sicut herba transeat, mane floreat & transeat, uespere decidat, induret et arefcatur, iuxta Hebraicum hic sensus est: Multum conuersationi contulit & salutem, quod omnis uita mortalium, quasi somnium, ita ueloci morte contracta est: quae in similitudine florum atque sceni, eodem penes tempore siccatur atque deperit. Percutiente te, inquit, eos, id est, homines, & illo sermone completo: Stulte, hac nocte repetent animam tuam a te: quae autem praeparasti cuius erunt? Omnis humana conditio somnio comparabitur. Sicut enim mane uiuens herba, & suis floribus uernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescens, amittit pulchritudinem, & in scenum quod conerendum est uertitur: ita omnis species hominum uernat in paruulis, floret in iuuenibus, uiget in perfecta aetatis uiris: & repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extensa contrahitur: & extremo fine quod hic dicitur uespere, id est, senectute, uix moueri potest: ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed penes in alium commutetur. Quid loquimur de infantiae temporibus usque ad extremam & decrepitam senectutem, cum hoc & languor faciat, & inediae mceror, ut uultus prius pulcherrimus foeminarum, ad tantam transeat foeditatem, ut amor in odia commutetur. Super hac conditione & Esaias loquitur: Omnis caro scenum, & omnis gloria eius quasi flos sceni. Foenum aruit, flos decidit. Iuxta Septuaginta quoque similiter explicandum est. Omne quod in seculo longum uidetur, apud te Deus breue est. Dies enim & anni quibus humana uita contracta est, si comparatur gemitati, reputabuntur pro nihilo. Sicut enim herba mane creuit, floruit et sicca

tur,

atur, ad uesperamque indurefcit & deperit: ita erit omnis hominum pulchritudo. Consumpti enim sumus in furore tuo, & in indignatione tua conturbati sumus. Septuaginta. Quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus. Pro eo quod nos diximus, turbati sumus, Symmachus & Aquila transtulerunt, accelerauimus. Breuitatem autem uitae significat humane. Quodque intulit: In ira tua & in furore tuo: sententiae Dei ostendit perseverantiam, cui omnes homines subiaccemus, illi uidelicet: Terra es, & in terram ibis. Pulchre autem non (ut in Septuaginta habetur) turbati sumus, sed iuxta Hebraicum, accelerauimus dicitur: ut quamuis etas hominum longa uideatur, tamen comparatione aeternitatis breuis sit: quod & illustri Poeta testatur, dicens: Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus. Et iterum: Rhoebe diu (res si qua diu mortalibus ulla est) Viximus. Posuisti iniquitates nostras, coram te: negligentias nostras in luce uultus tui. Septuaginta. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, seculum nostrum in illuminatione uultus tui. Vbi nos iuxta Hebraicum & Symmachum posuimus, negligentias nostras, pro quo Septuaginta seculum transtulerunt, in Hebraico scriptum est alumen *על בנינו* quod quinta editio interpretatur adolescentiam, Aquila *παρρησιας*, & nos in linguam nostram uertere possumus, errores siue ignorantias. Unde dixit in alio loco: Delicta iuuentutis meae, & ignorantias meas ne memineris. Et iterum: Delicta quis intelligit? Et ab occultis meis munda me domine: & ab alienis parce seruo tuo. Aliena enim nobis sunt uitia, quae sepe uoluntate, interdum ignorantia & errore committimus: & tamen cum non sit uoluntas in crimine, error in culpa est. Miror autem cur Septuaginta uoluerint pro alumen, id est adolescentiam, negligentias & erroribus siue ignorantibus seculum dicere: nisi forte, quod in seculo & in uita huius tempore uitia committantur. Quodque intulit: in illuminatione siue in luce uultus tui, hunc habet sensum: Nihil de nostrorum latuit peccatorum: secreta quoque nostra tuus oculus inspexit: iuxta illud quod scriptum est: Tenebrae non abscondentur a te. Et: Scrutans corda & renes Deus. Et iterum: Sicut tenebrae eius, ita & lumens eius. Homo enim uidet in facie, Deus autem in corde. Omnes enim dies nostri transierunt, & in furore tuo consumpsimus annos nostros, quasi in sermone loquens. Septuaginta. Quonia omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditati sunt. Breuitatem humanae uitae, quae sententiae Dei hucusque subiecta est: & quam in priori uersiculo somnio comparauit, dicens: Percutiente te eos, somnium erunt: nunc sermone loquentium comparat: ut quomodo sermo qui in ore uersatur dum profertur, intercipitur, & esse desistit: sic & omnis uita nostra pertransit atque desistat: et hoc in ira et in furore Dei, cui merito subiaccemus, uiuente in nobis (ut supra diximus) sententia Dei. Quae sit autem ira & furor Dei, crebrius diximus: non quod deus ulciscatur iratus, sed quod patientibus poenas iratus esse uideatur. Quod enim in nos ex perturbatione descendit, in illo ex iudicio & ex ueritate est. Pro sermone loquentis, Septuaginta meditatione araneae transtulerunt. Quomodo enim loquentis sermo praeteruolat: ita et opus araneae incassum textitur. De quo super persona haereticorum scriptum est in Esaias: Telae araneae texunt, quae parua & leuia potest capere animalia: ut muscas, culices & caetera huiusmodi: a fortioribus autem rumpitur, instar leuium in ecclesia simpliciumque, quae eorum decipiuntur erroribus, cum uiros in fidei ueritate robustos, non ualeant obtinere. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem multum, octoginta anni: & quod amplius est, labor & dolor. Septuaginta. Dies annorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentibus, octoginta anni: & amplius eorum labor & dolor. Pro eo quod nos posuimus, in ipsis, & in Hebraeo habetur bahem *בן* Symmachus significantius transtulit *δολοιργοι*, quod magis ad sensum quam ad uerbum transtulisse possumus, uniuersi. Quicquid igitur uiuimus, & in quo delectabilis est uita mortalium, septuaginta annorum spacio comprehenditur. Si autem multum, & ut interpretatus est Symmachus, contra opinionem, octoginta sunt anni: quicquid supra fuerit, morbis & infirmitate transigitur, quae est socia senectutis, caligantibus oculis, dolentibus uel cadentibus, prius durissimis dentibus, quod plenius diuinus sermo in Ecclesiaste describit. Venient dies malitiae, & in quibus dicemus, non est nobis uoluntas: quando obscurabitur sol & luna, & stellae, & conuertetur nubes post pluuia, in die qua mouebuntur custodes domus, & subuertetur uiri uir-

Hier. 10. 3

ii 3 tutis,

tutis, cessabuntque molentes, quia pauca factae sunt: & obscurabuntur quae uident in foraminibus, & claudentur ianuae in foro, in infirmitate uocis molentis, & exurget ad uocem auis, et humiliabuntur omnes filii catici, et quidem ab alto aspicient, & pavor in uia, & florebit amygdalum, & incrassabitur locusta, & scindetur capparitis, quoniam abibit homo in domum aeternitatis suae: & gyrabunt in foro qui plagunt, quoad usque non pulsetur funiculus argenti, et conteratur ornamentum auri, & confringatur hydria ad fontem, & impediatur rota in lacu, & conuertatur puluis in terram sicut fuit, & spiritus reuertatur ad dominum qui dedit eum. Vanitas uanitatum dicit Ecclesiastes, & uniuersa uanitas. Quae omnia humanae uitae & maxime senectutis miseriae comprehendunt, & quae sensum habeant, in suo loco differuimus. Sunt qui istum locum allegorice interpretantes, ad sabbati circuncisionisque mysterium referunt, quod primum requiescamus in lege, & postea uere circuncisionis in euangelio sacramenta nos teneant, admonentes & illud: Da partem septem, & da partem octo, & septuaginta milia, & octoginta milia hominum multitudines, a quibus templum sub Solomone constructum est. Sed quid hoc ad praesentem locum, cui sufficit simplex & pura explanatio, quae non doctrinae gloriae in multiplicatione sermonum, sed legentis debet intelligentiam quaerere? Quoniam transiuimus cito & auolauimus. Septuaginta. Quoniam superuenit mansuetudo super nos, & corripiemur. Pro quo in Graeco scriptum est, *καιροδουροβουδα*, quod uerbum ambiguum est, & tam correptionem quam eruditionem doctrinaeque significat. Quem enim diligit dominus, corripit siue erudit, ac flagellat omnem filium quem recipit. Quem locum ita Symmachus transtulit: Succidimur enim repente & auolamus. Quinta editio hoc modo: Quoniam transiuimus celeriter & dissoluimur. Et est sensus. Post septuaginta annos, & ut multum octoginta, quibus hominum uita transigitur, cum anima fuerit a corpore segregata, uetum similes auolamus: siue quia supra herbarum uirenti & florum pulchritudini, & ad uesperam siccitati hominem comparat: nunc pro ariditate uesperae, succisione florum ponit. Et cum pertransierit, inquit, omne quod uiuimus, subita morte dissoluimur. Quod autem Septuaginta dixerit: quoniam superuenit mansuetudo & corripiemur, hunc habet sensum. Post septuaginta annos et octoginta cum uenerit domini mansuetudo, & dies nos mortis ingruerit, non iudicabimur iuxta meritum, sed iuxta clementiam: & quae putatur correptio esse, eruditio est & doctrina. Satisque miramur quid uoluerint uerbum Hebraicum gas his *שנים* Septuaginta, Theodotio & Sexta editio transferre mansuetudinem, cum Aquila, Symmachus, & Quinta editio festinationem et repente celeriterque transtulerint. Quis nouit fortitudinem irae tuae, et secundum timorem tuum indignationem tuam? Septuaginta. Quis nouit potestatem irae tuae, et praeter timorem tuum iram tuam dinumerare? Inter Hebraicum et Septuaginta diuersa distinctio est. Septuaginta enim dinumerationem timori et furori domini copulant. Porro Hebraicum, sequenti aptat uersiculo, ut sequatur: Vt numerentur dies nostri, sic ostende et ueniamus corde sapienti. Quod breuiter ita nobis differendum uidetur. Quis potest nosse quae diuina ira tua, ex qua timor nascitur humano generi, perseueret, nisi te docente, qui Deus es: itaque obsecro, ut tempus uitae nostrae indices nobis, quo possumus corde sapienti, tuo nos iudicio praeparare. Quod autem dixit: Quis nouit fortitudinem siue potestatem irae tuae, et secundum timorem tuum, indignationem tuam: ostendit esse difficile, irae timorisque et indignationis Dei secretum rationemque cognoscere. Unde et propheta Ieremias chrymabiliter deprecatur: Domine ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me. Non enim corripit ut interficiat atque disperdat, sed ut corrigat et emendet. Quia ob rem & in Osee, populo Iudaeorum, cui multum iratus est, dicit se nequaquam irasci, nec uisitare nurus eorum, cum adulterauerint. Et per Ezechielem loquitur ad Hierusalem: Iam non irascar tibi, et zelus meus recessit a te. Et in uerbis dierum sonat, quando pergit Israel aduersum hostes in praesidium corde pacifico. Vt numerentur dies nostri, sic ostende, & ueniamus corde sapienti. Septuaginta. Dexteram tuam ita notam fac, et eruditos corde in sapientia. Quod Aquila, Symmachus & Quinta editio sic uerterunt: Dies nostros sic ostende, ut ueniamus corde sapienti. Errorque perspicuus, cur pro diebus, Septuaginta dexteram dixerint *ימי ימי* iamentum quippe uerbum compositum est: significans dies nostros: quod in singulari numero scribas

A scribatur, extrema litera quae appellatur nun et exprimit dexteram: sicut est illud in nomine Benjamin, qui interpretatur, filius dextrae. Sin autem non habeat, diem uel dies sonat. Est autem sensus: Numerum annorum dierumque nostrorum, quibus in hoc seculo nos uiuere decreuisti, ostende nobis, ut praeparemus nos aduentui tuo: & contempto errore mortalium ad te pergere festinemus, cupiamusque praesentiam tuam, & ad te festinemus corde sapienti. Nihil enim ita decipit humanum genus, quam quod dum ignorat spacia uitae suae, longior sibi seculi huius possessionem repromittit. Unde & illud egregie dictum est: Nullum tam senem esse & sic decrepitae aetatis, ut non se adhuc uno plus anno uiuere suspicetur. Ad hunc sensum pertinet & illud quod dicitur: Memento mortis tuae, & non peccabis. Qui enim se recordatur quotidie esse moriturum, contemnit praesentia, & ad futura festinat. Hoc est quod Dauid in alio praecatur loco, dicens: Ne auferas me in dimidio dierum meorum, priusquam abeam & non substam, quod ita exponitur. Ne eo tempore facias me mori, quando adhuc putabam me uiuentum, ut possim peccata corrigere poenitentia. Si enim hoc feceris, inuentus in delictis meis esse desista: non quod spem resurrectionis neget, sed quod coram eo se neget posse subsistere apud quem omnes qui in uitis perseuerant, pro nihilo reputantur. Vbi nos interpretati sumus, eruditos corde in sapientia, alij transtulerunt compeditos, uerbi ambiguitate decepti.

7 Si enim dicas *καιροδουροβουδα* compeditos: sin autem *καιροδουροβουδα* eruditos significat. Reuertere Domine usque quod, & exorabilis esto super seruos tuos. Septuaginta similiter. Quia agimus poenitentiam, & sciens uite nostrae breuitatem, ad te corde sapienti cupimus peruenire, & tu Domine reuertere ad nos. Peccatis enim nostris longe recesseras: & dimiseras nos, ut ambularemus secundum uoluntatem & cogitationes nostras. Quod autem infert, usque quod, illam habet intelligentiam, quam in duodecimo psalmo diximus: Usque quod Domine obliuisceris me in fine? Qui enim in angustia constitutus est, seruus ei uidetur Dei auxiliu: & propterea impensius deprecatur, ut cito adiutor Deum sentiat: & nequaquam iratum iudicet, sed placatum. Imple nos matutina misericordia tua: & laudabimus & letabimur in cunctis diebus nostris. Septuaginta.

B Repleti sumus mane misericordia tua, & exultauimus & delectati sumus in omnibus diebus nostris. In cunctis penes locis hanc habet Septuaginta consuetudinem: ut quod apud Hebraeos in futurum ponitur, hoc illi quasi iam factum & praeteritum referant. Hic ergo, non ut illi uoluerunt dicunt se impletos esse matutina misericordia Dei atque letatos: alio qui si hoc factum erat, quomodo postea deprecantur, & dicunt: Respice in seruos tuos & in opera tua: sed totum quod postulat, ideo deprecantur, ut mereantur matutinam misericordiam eius: quam cum fuerint assecuti, laudent Deum atque letentur in cunctis diebus uitae suae. Videtur autem mihi resurrectionis spem & aeternae uitae praemia deprecari, dicens: Imple nos matutina misericordia tua. Quod quidem & uicesimiprimi psalmi titulus sonat: qui proprie ad mysterium Domini & ad resurrectionem eius pertinens, inscribitur pro assumptione matutina. Laetificanos pro diebus quibus nos afflixisti, & annis quibus uidimus mala. Septuaginta: Laetati sumus pro diebus quibus nos humiliasti: annis quibus uidimus mala. Et Lazarus qui receperat mala in uita sua, in sinu Abrahae aeterno quiescit gaudio. Mala autem non ea appellat quae contraria bonis sunt, sed pro afflictione ponit & angustiis: quibus malis & Sara afflixit Agar ancillam suam: & de quibus in euangelio scribitur: Sufficit diei malicia sua. Quanto igitur magis in hoc seculo, persecutionibus, paupertate, inimicorum potentia uel morborum cruciatibus, fuerimus afflicti: tanto post resurrectionem in futuro maiora praemia consequemur. Pulchre autem non dixit: sustinuumus mala, sed uidimus. Quis enim est homo qui uiuat & non uideat mortem? Quae non tam ad dissolutionem corporis referenda est, quam ad multitudinem peccatorum, iuxta quod dicitur: Anima quae peccauerit, ipsa morietur. Appareat apud seruos tuos opus tuum, & gloria tua super filios eorum. Ergo in seruis suis ipse Dominus operatur opus suum. Nec propria qui postulat salute contentus est, sed quaerit gloriam filiorum: id est, seruorum Dei. Filios autem non tam illos qui de eorum stirpe generati sunt, quam discipulos debemus accipere: de quibus & Paulus loquebatur. Filioli mei quos iterum parturio. Unde & Ioannes apostolus secundum merita filiorum suorum profectusque operum

singulorum, scribit ad paruulos, scribit ad iuuenes, scribit ad patres. Et sit decor Domini Dei nostri super nos, & opus manuum nostrarum factabile super nos: & opus manuum nostrarum confirma. Septuaginta: Et sit splendor Domini Dei nostri super nos: & opera manuum nostrarum dirige super nos: & opus manuum nostrarum dirige. Vbi sunt qui liberi arbitrii sibi potestate plaudentes, in eo putant se Dei gratiam consecutos, si habeant potestatem faciendi uel non faciendi bona siue mala: Ecce hic Moyses post resurrectionem quam postulauerat, dicens: Imple nos matutina misericordia tua, & laudabimus & lætābimur in cunctis diebus nostris: nequaquam se surrexisse contentus est, & æternæ uitæ præmia consecutus: sed postulat ut decor Domini Dei sui sit super eos qui surrexerint, & splendeat in animabus cordibusque sanctorum: & opera manuum eorum ipse dirigat, faciatque esse perpetua: ipseque confirmet quicquid in sanctis uidetur boni. Sicut enim humilitas deprecantis meretur præmia: ita superbia contemnentis, Dei auxilio deseretur.

PRAEDECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

οἰκουμένη. Id est habitata, ab οἰκίω habitari: hanc dictionem sermō nostri interpretes uertunt orbem terrarum. Quæ nomine Petri apostoli inscribitur. Hic palam dicit Hieronymus indicat, se dubitasse de secunda Petri epistola propter styli dissimilitudinem, quod excusat alio in loco, ob mutatū interpretē accidisse. Rhœbe diu. His uerbis Mezentius dux alloquitur equū suū Rhœbū nomine, facturus impetū in Æneam apud Virg. libro Æneidos decimo. ῥηοβός, & nos in linguam nostram. ῥηοβός Græce est perperam uidere, quod accidit parum attente rem inspicientibus, sicut ῥηοβόλη. Quali in sermone loquēs. Nihil celerius, & nihil inanis oratione hominū. Sicut aranea meditati sunt. Hunc locū uulgo deprauarant. Nam Græce est ἐμελέτωρ, id est, meditantur. Pro quo scriptum fuit meditantur. Venient dies maliciæ. Hic quoque maliciā accipit pro afflictione. In hoc loco tamen est sensus sermō idem est, tamen uerba multū dissonant à nostra uulgata editione. In Græco scriptū est ἡμετέριον. Nam ἡμετέριον puer, inde ἡμετέριον erudio siue corripio & castigo: sic enim eruduntur pueri. Si enim dicas. ἡμετέριον participium est à uerbo ἡμετέριον, id est compedibus uincio, ἡμετέριον participium est à ἡμετέριον, quod est erudio siue corripio.

DIVI HIERONYMI AD PRINCIPIAM VIRGINEM EXPLANATIO
PSALMI QUADRAGESIMIQUARTI.

Cio me Principia in Christo filia à plerisque reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres, & fragiliorem sexum maribus præferam. Et idcirco debeo primum obtrektoribus meis respondere, & sic uenire ad disputatiunculam quam rogasti. Si uiri de scripturis quærent, mulieribus non loquerer. Si Barach ire ad prælium uoluisset, Debhora de uictis hostibus non triumphasset. Hieremias carcere clauditur, & quia periturus Israel uirum non receperat prophetantem, Oida eis mulier suscitatur. Sacerdotes & pharisæi crucifigunt filium Dei: & Maria Magdalene prostrat ad crucem, unguenta parat, quærit in tumulto, hortulanum interrogat, Dominum recognoscit, pergit ad apostolos, repertum nunciat. Illi dubitant, ista confidit. Vere ueryitas, uere turris candoris & Libani, quæ prospicit faciem Damasci, sanguinem uidelicet Saluatoris ad sacci poenitentiam prouocantem. Defecerant Saræ muliebria, & ideo Abraham ei subijcitur, & dicitur ad eum: Omnia quæ dicit tibi Sara, audi uocē eius. Illi defecerant muliebriatu nunquam habuisti muliebria. Sexus deuoratur à uirgine, Christum portat in corpore, iam possidet quod futura est, Rebecca pergit ad interrogandum Deum: & sua response condigna audit oracula. Duæ gentes in utero tuo, & duo populi de uentre tuo diuidentur. Illa duos generat dissidentes: tu unum quotidie concipis, parturis, generas: unione fecundum, maiestate multiplicē, trinitate concordem. Maria soror Moyfi, uictorias Domini canit, & Rachel Bethlehē nostram atque Ephratan stirpe nominis sui signat in posteros. Filia Salphaad hæreditatē inter fratres meretur accipere. Ruth & Hester & Iudit tantæ gloriæ sunt, ut sacris uoluminibus nomina indiderint. Anna prophetissa generat filium leuitā, prophetam, iudicem, sacro crine uenerabilem, & offert eum in tabernaculo Dei. Thecuitis mulier, regē Dauid interrogatione concludit, ænigmate docet, exemplo Dei mitigat. Legimus & aliam sapientē sceminā, quæ cum obsideretur ciuitas, & propter unū eam perdere uellet dux exercitus Ioab, murosque ariete quateret, locuta est ad populum

pulum in sapientia sua, & tantæ multitudinis periculū, muliebri autoritate sedauit. Quid loquar de regina Saba, quæ uenit à finibus terræ audire sapientiā Solomonis: & testimonio Domini cōdemnatura est omnes uiros Hierusalem: Elisabeth utero prophetat & uoce. Anna filia Phanuelis in templo, templū efficitur Dei: & quotidiano ieiunio, cœlestem inuenit panem. Sequebantur mulieres Saluatorē, & ministrabant ei de substantia sua. Ille qui de quinque panibus milia hominū, exceptis mulieribus & paruulis aluit, escas sanctarum mulierum non recusat accipere. Cum Samaritana loquitur ad puteū, & saturatus conuersione credentis, cibos qui coempti fuerant negligit. Apollo uirum apostolicum & in lege doctissimū, Aquila & Priscilla erudiunt, & instruunt eum de uia Domini. Si doceri à scemina non fuit turpe apostolo, mihi quare turpe sit post uiros docere & sceminas: Hæc & istiusmodi σμωωτάτη filia perstrinxit breuiter, ut nec te poeniteret sexus tui, nec uiros nomen suum erigeret in quorū condemnationē, sceminarū in scripturis sanctis uita laudatur. Gaudeo & ueluti quodā tripudio effertur animus meus, cum in Babylone inuenitur Daniel, Ananias, Azarias, Misael. O quam multi sunt senes & iudices Israel, quos rex Babyloni frigit in sartagine sua. Quam multæ Sufannæ, quod interpretatur liliū, quæ candore pudicitiae sponso sarta cōponunt, & coronā spineā mutant in gloriā triumphantis. Habes ibi in studio scripturarū, & in sanctimoniam mentis & corporis Marcellam & Afellam: quarum altera te per prata uirentia, & uarios diuinorum uoluminum flores ducat ad eum qui dicit in Cantico: Ego flos campi, & liliū conualliu: altera ipsa flos Domini tecum mereatur audire: Ut liliū in medio spinarū, sic proxima mea in medio filiarū. Et quia de floribus & lilijs loqui coepimus, semperque uirginitas floribus cōparatur: opportunū mihi uidetur, ut ad florem Christi scribens, de multis floribus disputem. Quadragesimum quartū psalmū legens, in titulo reperi: In finem pro his qui cōmutabuntur filiorum Core, intelligentiæ canticū pro dilecto, in Hebraico scriptum est, Iamanazcah al Iosannim libne Corah maschil siriedidoth: חַרְוֵי יְרֵרָה שִׁיר בְּשִׁבְלֵי קַרְחַ לְבָבִי שְׁשָׁנִים עַל לְמִנְחָה quod nos in Latinum uertimus, uictori pro lilijs filiorum Core eruditionis canticum amantissimi. Symmachus more suo manifestus, triumphum pro floribus interpretatus est. Igitur שְׁשָׁנִים Iosannim, uel pro his qui commutandi sunt, uel in lilia transfertur & flores: maschil חַרְוֵי quoque & eruditionem & doctissimum sonat שִׁיר sir canticum: iedidia יְרֵרָה Solomonis est nomen, qui alio sensu pacificus appellatur. Quatuor autem psalmi, licet in posteriori titulorum parte dissentiant, hoc principio prænotantur, quadragesimus quartus, quinquagesimus nonus, sexagesimus octauus, septuagesimus nonus, è quibus duo medijs inscribuntur Dauid, primus & nouissimus filiorum Core & Asaph. De cunctis dicere non est huius temporis, quæ cepimus explicemus. Recte qui in seculorum fine mutandi sunt, de quibus. Apostolus loquitur: Omnes dormiemus, sed non omnes immutabimur: referuntur ad finē. Et hoc ipsum mysteriū lectorē præparat ad intelligentiā spiritalem. Vbi enim simplex & apertus est sensus, quid necesse est audientē intelligentiæ præmonere, & dici ad eum, qui habet aures audiendi, audiat: Canticū quoque canitur charissimo atque dilecto, quia propter illū ueniet sanctis promissa mutatio. Quæ quidē & in hac uita intelligi potest, quando exuimur ueteri homine & induimur nouo qui renouatur in cognitione secundū imaginē creatoris, & gloriā Domini contemplantur, in eandē imaginē transformamur, quasi à gloria in gloriā: nec est tēpus ullū quo non mutetur spiritus, præteritorū obliuiscens & in futurū se extendens, cū interior noster homo renouetur de die in diē, & immutabilis Deus qui loquitur per prophetā: Ego Deus & non mutor: propter nos mutauerit faciē suā formāque serui acceperit, & de Iudæa trāsmigrās ad Philistiim, qui interpretatur poculo corruētes (inebriati enim fuerant aureo calice Babylonis) primū derisus sit propter stulticiā crucis, deinde susceptus propter gloriā triumphorū. Charissimus autē ille est, de quo Esaias canit: Cātabo cāticiū dilecti uineæ. & euangeliū. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui, ipsum audite. Cui non unus propheta, sed omnis chorus filiorum Core nunc laudes canit. Qui sint autē filij Core, id est caluarie, in quadragesimo primo psalmo cōpetentius disputatur. Et ut sciamus

sciamus textum cantici titulo conuenire, mutationē de alio ad aliud dicit, ut filia cui præcipitur, ut antiqui parentis obliuiscatur, regis se amplexibus paret. Victorem aut eum esse qui dicit: Confidite, ego uici mundum, & ad quem ista adolescentis oratio est: à te uictoria & sapientia & gloria, & ego tuus seruus: profecto nouit, qui Domino uicente superauit & est particeps triumphorum eius: & qui immarcescibilem gloriæ coronam, de candore bonorum operum & de ueritate uirtutum texuit Saluatori. Eruçtauit cor meum uerbum bonum. Pro quo interpretatus est Symmachus, commotum est cor meum uerbo bono: indicans ad alterius sermonem cor dicentis esse comotum, & Spiritu sancto futura Christi sacramenta pandente, etiam hunc in eloquiū prorupisse: ut quemadmodum ceteri de aduentu eius locuti sunt & iste loqueretur. Ructus autem proprie dicitur digestio cibi, & concoctarū escarum in uentum efflatio. Quomodo enim iuxta qualitatem ciborum de stomacho ructus erumpit, & boni uel mali odoris flatus indicium est: ita interioris hominis cogitationes uerba proferunt, & ex abundantia cordis os loquitur. Iustus comedēs replet animā suā. Cumq; sacris doctrinis fuerit satiatus de boni cordis thesauro profert ea quæ bona sunt, & cū Apostolo loquitur: An experimentū quæritis eius, qui in me loquitur Christus? Quidā ex persona Christi, quidam ex persona patris dictū intelligi uolūt, quod ex imis uitalibus & cordis arcanis, uerbū suū quod in se erat semper protulerit: iuxta alterius psalmi uaticiniū: Ex utero ante luciferū genui te: ut quō uterū nō significat uterū (neq; enim Deus diuiditur in mēbra, sed eandē substantiā patris filijq; demonstrat) sic cor & uerbū proferatur ex corde, ut patrē ostendat & filiū. Et quod sequitur. Dico ego opera mea regi: illi aptat intelligentiā. Ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt: quod dicente patre operatus sit filius. Omnia enim quæcūq; pater facit, eadē & filium facere: similiter & patrē manentē in eo operari cuncta per filiū. Dico ego opera mea regi, Propheticus chorus, Christi & ecclesiæ sacramēta diciturus, ne carmine uideatur indignus, & ob conscientiā peccatorū dicatur ei: Vt quid tu enarras iusticias meas, & assumis testamentū meū per os tuū: opera sua regi quæ laudaturus est cōfiteatur, ut uel si bona sunt, ipse suscipiat, uel si mala sunt, mundet, facitq; quod iussus est: Dic tu iniquitates tuas ut iustificeris in sermonib; tuis. Et iustus accusator sui est in principio sermonis. Idioma autem non solū Hebraicæ, sed & Latine linguæ est, pro syntagmatib; & scriptis opuscula dicere. Ergo & iste qui laudes cantaturus est Domino, carmē suū & opusculū cōsecrat ei: & pro multis gentilium, ipsum inuocat in principio quæ laudaturus est. Lingua mea calamus scribæ, uelociter scribētis. Pro quo nos interpretati sumus, Lingua mea stylus scribæ uelocis. Extrema pars prologi est, & cū præcedentib; iunge quod sequitur: Eruçtauit cor meū in laudes Dei. Sermonē bonū, & opuscula mea quib; eum prædicaturus sum, ipsi potissimū cōsecraui. Debeo ergo & linguā meam quasi stylum & calamū præparare, ut per illam in corde & auribus audientiū scribat Spiritus sanctus. Meū enim est quasi organū præbere linguā: illius quasi per organum sonare quæ sua sunt. Stylus scribit in cera: calamus uel in charta uel in membranis, aut in quacūq; materia quæ apta est ad scribendū. Mea autē lingua in similitudinē scribæ uelocis, quem notarium possumus intelligere, quodam signorum cōpendio, breuiatū euangelij strictumq; sermonem exarauit in tabulis cordis carnalibus. Si enī lex per manū mediatoris digito Dei scripta est: & quod destructū est, glorificatum est: quanto magis euangelij quod mansurum est, per meam linguā scribetur à Spiritu sancto: ut illius laudes, ad quæ in Esaia dicitur: Velociter spolia detrahe, cito prædare, uelox in corde credentiū sermo describat. Speciosus forma præ filijs hominū. In Hebraico: Decore pulchrior es filijs hominum. Finito procemio, hinc narrationis exordium est: & fit apostropha ad ipsum amantissimū & dilectum & regē, cui dicentis opera confecta sunt. Quæritur autē quō pulchrior sit cunctis filijs hominum: de quo legimus in Esaia: Vidimus eum, & nō habebat speciem neq; decorem, sed erat species eius inhonorata & deficiens à filijs hominum. Homo in plaga positus, & sciens ferre infirmitatem, quia auertit faciem suam. Nec statim scriptura dissonare uidetur: quia ibi ignobilitas corporis propter

propter flagella & sputa & alapas & clauos, & iniurias patibuli commemoratur: hic pulchritudo uirtutum in sacro & uerando corpore: non quo diuinitas Christi hominibus comparata non formosior sit, hæc enim non habent comparationē: sed absq; passionibus crucis, uniuersis pulchrior est, uirgo de uirgine, qui non ex uoluntate uiri sed de Deo natus est. Nisi enim habuisset & in uultu quiddam sydereum, nunquam eum statim secuti fuissent Apostoli: nec qui ad comprehendendum eum uenerant corruissent. Deniq; & in præsentis testimonio, in quo ait: Homo in plaga positus & sciens ferre infirmitatē, reddit causas quare ista perpessus sit. Quia auertit faciem suam: id est paululum diuinitate subtracta, corpus iniuriæ dereliquit. Quidam hunc uersiculum superioribus copulant: ut speciosus forma præ filijs hominum, nō ad Christum sed ad calamum referatur. Effusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. In editione uulgata pro benedixit, unxit legimus. Sed sciendum quod error scriptorū, Septuaginta translatoribus non debeat imputari: qui hoc loco cum Hebraica ueritate cōcordant, legentes illud, Iesus proficiebat ætate & sapientia & gratia apud Deum & homines: & in alio loco admirabantur super uerbis gratiæ eius quæ egrediebantur de ore illius: & quod in potestate habebat sermonē: intelligere possumus, quo sensu dictum sit: Effusa est gratia in labijs tuis. Noe inuenit gratiam coram Domino in diebus suis, & Moyses, & reliqui prophetarum. Sed omnis gratiæ multitudo in labijs Saluatoris effusa est: quæ in breui tempore totū impleuit orbem. Et ipse tanquā sponsus processit de thalamo suo. A summo cœlo egressio eius: & occursum illius usq; ad summū eius. Nam & sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur. Et Apostolus sciens prædicationem suam, non eloquentia seculari, sed in uirtute Dei, omnes mundi superasse doctrinas, ait. Et sermo meus & prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis: ut sit fides nostra non in sapientia hominū, sed in uirtute Dei. Sedq; ipsum reprehendens, quia dixerat: Amplius autē omnibus laboraui: statim intulit: Non autē ego, sed gratia Dei, quæ mecum est. Et rursum: Quia gratia eius qui in me est, non fuit uacua. Proprie autē in Saluatorē uerbum effusionis adiungitur, ut significet gratiæ largitatē, secundum illud: Effundā de spiritu meo super omnem carnem. Et, Charitas Dei diffusa est in cordibus uestris. Et nota quod omnium quæ dicuntur intelligentiā ad personam eius referat, qui assumptus ex Maria est: quod propter gratiam labiorum in æternum benedictus esse dicatur: tale quid & Apostolo prædicante: Humiliauit se, factus obediens usq; ad mortē: mortem autē crucis. Propter quod & Deus illum exaltauit: & dedit illi nomen super omne nomē. Sicut enim ibi forma serui, passionis iniuria est, & exaltatio nominisq; donatio ad patrem redit: ita hic effusio gratiæ & benedictionis in sempiternum, ad eum referenda est qui potest humiliari & crescere. Accingere gladio tuo super femur tuū potentissime. Specie tua & pulchritudine tua. In Hebraico: Accingere gladio tuo super femur tuū fortissime. Gloria tua & decore tuo. Istum arbitror te locum optime intelligere, & accinctam Christi gladio militare. Vt autem scias semper uirginitatē gladium habere pudicitiae, per quem truncat opera carnis, & superat uoluptates: gentilis quoq; error, deas uirgines finxit armatas. Accinxit & Petrus lumbos suos: & ardentem lucernam habuit in manibus suis. Quod autē femur significet opera nuptiarum, his breuiter exemplis doceberis. Abraham mittens ad uxorē quarendam filio suo Isaac, dicit maiori domus suæ: Pone manū tuā super femore meo: & adiurabo te per Dominū Deum cœli. Non dubiū quin per eum qui de eius semine erat nasciturus. Iacob postquam luctatus est cum homine, qui ei apparuerat ad torrentē laboc, Mesopotamia derelicta, & terram repromissionis ingrediens, non ante Israel sortitus est nomen, quam neruus femoris eius emarcuit, & ad filium loquitur: Non deficiet princeps ex Iuda, neq; dux de femoribus eius. Et rursum ipse moriturus, Ioseph adiurat in femore suo, ne eum in Ægypto sepeliat. In Iudicum quoque libro legimus: Gedeoni erant filij septuaginta, qui egressi sunt de femoribus eius. In cantico canticorum dicitur: Ecce lectulus Sionis,

monis, sexaginta potentes in circuitu eius de potentibus Israel, omnes tenentes gladios, & docti ad bellum: uir & gladius super femur eius. Gloria ergo & decore suo, siue specie & pulchritudine diuinitatis suae, carnis opera mortificans: & natus ex uirgine, futuris uirginibus, uirginitatis princeps fuit. Et intende prospere, procede & regna. Propter ueritatem & mansuetudinē & iusticiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. In Hebraeo: Decore tuo prospere ascende; propter ueritatem & mansuetudinē iusticiā, & deducet te mirabiliter dextera tua. Secundo scriptum est apud Hebræos, decore tuo, ne quis id ipsum uitio librorum repetitum putet. Et est figura quæ apud rhetores, repetitio nominatur. More ergo Panegyrici, quo laudatores loquuntur ad eos quos præconijs efferunt, armatum cohortatur ad prælium: ut semel arrepta bella non deserat, & super hostium strages uictor incedens, præparet sibi regnum in his, quos de diaboli eripiens potestate, suo copulauit imperio, & dicat: Ego autē constitutus sum rex ab eo super Sion montē sanctum eius. Nulliq; dubium, ueritatē, & modestiā, & iusticiā, Christum appellari, qui dicit: Ego sum uia, ueritas, & uita. Et, Discite à me: quia mitis sum, & humilis corde. Et, Quia factus est nobis à Deo iusticia, & redemptio & sanctitas. Hæc autem uniuersa dicuntur in corpore, ut exigantur in membris. Victoria Domini, seruorū triumphus est. Magistri eruditio, discipulorum profectus. Et quod sequitur: Deducet te mirabiliter dextera tua: aut de signis quæ in euangelio perpetravit: aut *ῥοπή* de cæde, quam exercuit in hostibus, sentiendum est. Cor sapientis in dextera, & cor stulti in sinistra eius. Christus totus in dextris est: antichristus in sinistris. Hebraica interpretatio distat in uerbis, non distat in sensu. Sagittæ tuæ acutæ potentissime, populi sub te cadent in corda inimicorū regis. In Hebraico, absq; potentissime, reliqua similiter. Et hic uersiculus tibi potissimū aptus est, quæ iaculo Domini uulnerata, cum sponsa in cantico canis: Vulnerata charitate ego sum. Nec mirum si sponsus tuus habeat plures sagittas: de quibus in centesimo decimonono psalmo dicitur: Sagittæ potentis acutæ cū carbonibus desolatorijs: cum patris ipse sit iaculū: & loquatur in Esaia: Posuit me quasi sagittā electam: in pharetra sua abscondit me. His sagittis & Cleophas in itinere cum altero uulneratus aiebat: Nonne cor nostrū ardens erat in nobis dum loqueretur in uia, & aperiret nobis scripturas? Et in alio loco legimus: Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum. His sagittis totus orbis uulneratus & captus est. Paulus sagitta fuit domini: qui postquam ab Hierosolymis usq; ad Illyricum missus arcu domini, huc illucq; uoluit, ad Hispanias ire festinat: ut uelox sagitta sub pedibus domini sui, Orientem Occidentemq; prosternat. Et quia plures sunt potentissimi regis inimici, qui uulnerati fuerant ignitis sagittis diaboli, & quasi ceruus spiculo percussus in iecore, sagittæ domini mittuntur ignitæ cum carbonibus desolatorijs, ut quicquid uitij in corde inimicorū regis fuerit, excoquant, & salutari igne ignem efficiant perditore. Sedes tua Deus in seculū seculi, uirga directionis, uirga regni tui. Dilexisti iusticiā, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo læticię præ consortibus tuis. In Hebraico: Thronus tuus Deus in seculum seculi, sceptrū æquitatis, sceptrū regni tui. Dilexisti iusticiā, & odisti iniquitatē: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Duas personas, eius qui unctus est Dei, & qui unxit, intellige. Vnde & Aquila *ἐπιχριστός* elohim uerbū Hebraicū, non nominatiuo casu, sed uocatiuo interpretatur, dicens *ἐπιχριστός*, & nos propter intelligentiā deę posuimus, quod Latina lingua non recipit: ne quis peruersè putet Deū dilecti & amantissimi & regis, bis patrē nominari. Quāq; enim pater in filio, & filius in patre: & alterutrum sibi & habitator & thronus sint, tamen in hoc loco ad regem qui Deus est sermo dirigitur: & dicitur ei quod imperium eius (hoc enim intelligo thronum, iuxta illud quod scriptū est: De fructu uentris tui ponam super thronū tuum) finem non habeat: quod quidem & Marię nunciauit angelus: Dabit ei Dominus Deus thronū Dauid patris sui, & regnabit super domum Iacob in secula, & regni eius non erit finis. Nec putemus hoc illi esse contrarium, quod Apostolus scribens ad Corinthios ait, filium Deo traditurū regnum, & subiiciendū ei qui sibi subiecit omnia: ut sit Deus omnia in omnibus

nibus. Non enim dixit, tradet patri, ut uideretur separare filiū, sed tradet Deo, hoc est, habitati in assumptione corporis Deo: ut sit Deus omnia in omnibus: & Christus qui antè per paucas uirtutes erat in singulis, per omnes in omnibus cōmoretur. Sceptrum autem & uirgam insigne esse regnantis, ipse propheta significat, dicens: Sceptrū æquitatis, sceptrum regni tui. Quidam de Esaia testimoniū proferentes: Exiet uirga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: hominē qui est assumptus intelligunt, cui & deferatur imperium, & qui propter dilectam iusticiam & exosam iniquitatē regnare dicatur, & unctus esse oleo exultationis præ participibus suis, quasi premiū charitatis, & odij iniquitatis, in unctione sumpturus. Docemur aut in utraq; parte & amoris & odij esse nobis semina, cum ipse qui primitias massæ nostrorū corporum leuauit ad cælos, & iusticiam dilexerit, & oderit iniquitatem. Vnde Dauid: Nonne odientes te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam: perfecto odio oderā illos. Quod sequitur: Unxit te deus, deus tuus. Primum nomen Dei uocatiuo casu intelligendū est, sequens nominatiuo: quod satis miror, cur Aquila non ut cæperat in primo uersiculo uocatiuo casu interpretatus sit, sed nominatiuo, bis nominans Deum qui supradictū unxit Deum. In hoc loco Photinus operimitur, sed Arius captus leuat, de euangelio proferens testimoniū: Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, Deum meum & Deum uestrum. Sed cum dilectū audiat eum, accinctum gladio super femur, & regnare propter ueritatem & mansuetudinem, ungi ob dilectam iusticiam & exosam iniquitatē, & unctum esse præ consortibus suis: de quibus scriptum est: Participes Christi facti sumus, si tamen principiū substantiæ usque ad finem firmum retineamus: miror cur solum Deum Dei ad calumniā uocet, quasi uniuersa quæ dicta sunt, diuinitati uerbi & non humilitati hominis conueniant. Audiat Actus apostolorum: Iesum Nazarenū quem unxit Deus spiritu sancto. Audiat euangeliū: Spiritus sanctus ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi: propterea qd nascetur ex te sanctum, uocabitur filius Dei. Ipsum Dominū sentiat intonantē: Spiritus Domini super me, eo quod unxit me. Participes autē apostolos credentesq; significat: quibus unctionis suæ uocabulū tribuit, ut ab uncto uocentur uncti, id est, à Christo Christiani. Myrrha & gutta & casia à uestimentis tuis à domibus eburneis, ex quibus delictauerunt te filia regum in honore tuo. In Hebraico: Myrrha & stacte & casia in cunctis uestimentis tuis de domibus eburneis, quibus lætificauerunt te filia regum in honore tuo. Præfatio ipsa te docuit, idcirco me hunc psalmū explanare uoluisse: quia ad uirginē scribens, pro lilijs & floribus titulum reperi. Itaq; consequenter & istos uersiculos ad te referam, cui uolunt hoc scribitur: Mortificasti membra tua super terrā, & quotidie Christo offers myrrham. Christi bonus odor es, & propterea stacten, id est, stillā uel guttā exhibes Domino. Narrant & hi qui aromatum nouere uirtutes, stacten florem esse myrrhæ. Quod autē sequitur casia, est ipsa quæ ab alijs *σβίγγις*, id est, fistula nuncupatur, uocalis in laudes Dei, & omnes pituitas & rheumata uoluptatū suo calore excoquēs. Vbi in nostris codicibus scriptum est, gutta uel stacte, in Hebraico ahaloth *אֶהָלוֹת* legitur. Vnde & Nicodemus centum libras myrrhæ & aloes ad sepeliendum Dominū præparauit. Et sponsus loquitur ad sponsam: Myrrha & aloes cum omnibus unguentis primis. Et illa respondet: Manus meæ stillauerunt myrrhā: digiti mei myrrha pleni. Projice & tu mortis opera, Christo in baptisma te conspulta: & huic mundo mortua esto, & nihil aliud nisi de cælestibus cogitans, loquere ad sponsum tuū: Manus meæ stillauerunt myrrham, digiti mei myrrha pleni. Legimus & unguentū sacerdotale, cuius & Dauid meminit: Sicut unguētum in capite, quod descendit in barbā, barbā Aaron, quod descendit in oram uestimenti eius. In quo cum cæteris aromatibus miscetur & stacte. Offerunt & Magi myrrhā. Et in præsentī loco, in initium uestimentorū Christi, est suscipere mortē illius, & in sua carne monstrare. Hæc indumenta para sponso tuo: his à te uestibus comptus incedat. Cumq; ei huiuscemodi texeris uestimenta, efficieris ipsa templum Dei, & lætificabis eum de domibus eburneis: siue ut melius in Hebraico scribitur, de templo uendentium, & laudes Domino canest

totamq; seculo mortua, angelorum imitaberis choros. Eburnum & dentes, insigne esse mortis & uocis, ipsa nominum natura testatur. Et consequenter adiunctum est: Ex quibus deletauerunt te filiae regum in honore tuo. Rex regum & Dominus dominantium sponsus tuus est: Reges isti qui sub tanto rege sunt reguli, patres tui sunt, qui te euangelica genuere doctrina. Horum tu filia, honorificas in omnibus uestimentis & odoribus bonis & templo eburneo eum, cui supra dictum est: Effusa est gratia in labijs tuis. Et: Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Et: Sagittae tuae acutae. Et: Thronus tuus Deus in seculum seculi. Pro eo quod nos transtulimus domibus eburneis, quia in Graeco scriptum est *απὸ βαρβάρων ἐνεφάρτιον*, quidam Latinorum ob uerbi ambiguitatem, a grauius interpretati sunt: cum *βαρβάρων* uerbum sit *ἡδὲ χλωροῦ* Palaestinae, & usq; hodie domus ex omni parte conclusa & in modum aedificatae turrium ac mœnium publicorum, *βαρβάρων* appellatur. Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato. Quodq; sequitur: Circundata uarietate: excepta editione uulgata, nullus interpretum transtulit. In Hebraico: Stetit coniunx in dextera tua, in diademate aureo. Vbi nos coniugem uertimus, ibi apud Hebraeos legitur *segol* *בָּרָא* Pro quo Aquila *συγκοίτιον*, id est, concubinam. Symmachus & Quinta editio *παλλακίον*, id est, pellicem. Septuaginta, Theodotion & Sexta, reginam interpretati sunt. Deinde ubi ego posui, in diademate aureo, Symmachus transtulit, in auro primo. Aquila, Quinta & Sexta editio, in tinctura uel in auro ophir. Quae filiae regum sunt, & in sponsi parantur amplexus, per myrrham & guttam & cassiam & domos eburneas deletant eum, cuius thronus in seculum seculi est. Quae autem iam super petram Christum stabili radice fundata est catholica ecclesia, una columba, perfecta & proxima, stat a dextris, & nihil in se sinistrum habet. Stat in uestibus deauratis, de sermonibus scripturarum ad sensum transiens, & cunctis plena uirtutibus: siue ut nos transtulimus, in diademate aureo. Est enim regina, regnat que cum rege: cuius filias possumus intelligere, & in commune credentium animas, & proprie uirginum choros. Ophir genus auri est, uel a loco Indiae, uel a colore nomine indito. Septem quippe apud Hebraeos auri uocabula sunt. Vxorem quoq; & concubinam intelligamus de cantico Solomonis: quae sine sponso suo uel marito dormire non potest. Audi filia & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui, & concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. In Hebraico: Audi filia & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populi tui & domus patris tui, & concupiscet rex decorem tuum: quia ipse est Dominus tuus, & adora eum. Hucusq; per prophetam linguam, quam calamo scripti uelociter comparat, loquitur spiritus sanctus, ipsum regem & bellatorem & Deum sponsumq; compellans. Hinc persona patris inducitur loquentis ad sponsum filij sui, & cohortantis eam, ut ueteris gentilitatis & idololatriae errore contempto, primum his quae dicuntur attendat, & propter quod de alienigena filia nominetur: deinde uideat uel ipsa quae dicuntur, uel uniuersam conditionem: ex uisibilibus intelligens inuisibilia, & ex creaturis sentiens creatorem: & diligenter inclinet aurem suam, ut quae dicuntur, memoriter teneat. Cumq; audierit, uiderit & inclinauerit aurem suam, totamq; se doctrinae tradiderit, & eorum intelligentiae quae dicuntur, obliuiscatur primum populum suum: & cum Abraham de Chaldaea egrediens, relinquat terram natiuitatis & cognationis suae. Nemo dubitat patrem nostrum antequam adoptaremur a Deo, fuisse diabolum, unde saluator ait: Vos ex patre diabolo nati estis. Cum ergo, ait, antiqui patris fueris oblita, & talem te exhibueris, depositis pristinis sordibus, ut super fratruelae dealbata conscendas, & quam possit diligere filius meus, tunc concupiscet rex decorem tuum. Et ne putes unum esse de turba, a quo amanda es, ipse est rex tuus & Dominus tuus. Quia uero interdum qui reges & Domini sunt, sunt quidem potestate reges & Domini: tamen eiusdem naturae, cuius sunt illi, in quos dominantur & regnant: indico tibi quod & Deus tuus sit, & debeas adorare eum. Septuaginta interpretes non dixerunt, & adorabis eum, sed adorabunt eum: ut sit sensus, Ille qui te amaturus est, qui tuam pulchritudinem dilecturus, Deus est, & adorandus ab omnibus: Quod

A Quod de ecclesia ex gentibus congregata exposuimus, unusquisq; ad seipsum referat animamq; credens, quod prioribus uitis derelictis, adoptetur in filiam: inclinet aurem suam, obliuiscatur ueteris conuersationis: & cum Apostolo dimittat mortuorum patrem, & talem se praebat, qui ametur a rege. Ipse est enim Dominus eius, cui flectere debeat genua: & deposita superbia, iugum humilitatis assumere. Interrogemus Iudaeos, quae sit illa filia, ad quam loquitur Deus: Non dubito quin synagogam respondeant. Et quomodo dicitur synagogae & Israelitico populo: Dimitte populum tuum, & domum patris tui: Nunc quid derelinquet gentem Hebraeam & Abraham antiquum patrem? Si dixerint de uocatione significari Abraham, quae Chaldaeos reliquerit: quis est iste rex, qui amaturus est decorem Abraham? Certe alius est qui loquitur: Audi filia: & alius de quo loquitur: Concupiscet rex decorem tuum. Qui alius non solum rex, sed & Dominus & Deus est, qui adorandus est. Filiae Tyri in muneribus uultum tuum deprecabuntur diuites plebis. In Hebraeo est: O filia fortissimi, in muneribus faciem tuam deprecabuntur diuites populi. Verbum Hebraicum *רַר* quod in Ezechiele iuxta Septuaginta legimus, interpretari potest & Tyrus & tribulatio, & fortissimus, siue fortissima: & silex, id est, lapis durissimus. Unde in praesenti loco error ortus est. Aquila enim & Septuaginta & Theodotion & Quinta editio, Tyrum interpretati sunt. Sexta uerbum Hebraicum posuit *רַר*, Symmachus *κράτιστον* id est fortissimum. Nos id ipsum ad Deum retulimus: ut illa cui supra dixerat: Audi filia & uide: filia fortissimi nuncupetur. Aut certe ipsa fortissima sit, quia imitata est fortem patrem, cuius uultum in diuersis muneribus deprecabuntur diuites plebis. Diuites in cunctis operibus bonis & scientia: siue qui diuites putantur in hoc seculo, sapientes huius mundi, & philosophorum disciplinis eruditi. Vel quod melius est, qui antea diuites fuerant, habentes eloquia Dei & testamenta & prophetas, id est, de populo Israel. Ut enim ante saluatoris aduentum, hi qui de Tyro erant, hoc est de populo gentium, & profelyti esse cupiebant, deprecabantur diuitem populum Israel, & per eos introducebantur in templum: sic post aduentum Domini, quicumq; ex Israel credere uoluerint: diuites quondam familiaritate & protectione Dei uenient ad filiam Tyri: & offerentes uaria dona uirtutum & confessionis in Christum, deprecabuntur eam, ut salutem quam perdidit in Iudaea, inueniant in gentibus. Omnes gloriae eius, gloriae filiae regis ab intus, in simbrijs aureis circumamicta uarietatibus. In Hebraeo, Omnis gloria filiae regis intrinsecus, fascijs aureis uestita est. Pro eo quod in Septuaginta scriptum est *ἑσθλὰ*, & nos uel ab intus, uel intrinsecus interpretati sumus: in quibusdam exemplaribus inuenitur *ἐξ ἐνδοῦ*, quod cogitationes sonat. Ex quo ostenditur, omnem gloriam ecclesiae, cui supra dictum est: Audi filia & uide, & o filia Tyri, & nunc appellatur filia regis, esse intrinsecus & in cogitationibus, id est in interiori homine, & in circumcisione non manufacta, sed spiritu habente conscientiae fiduciam apud Deum, & tota pulchritudine posita magis in sensuum nomine, quam in flore uerborum. Quomodo autem in stamine, ex quo dependent simbrae, sub regimine intexitur, & tota uestimenti uirtus in stamine est: ita in uarijs sensibus scripturarum, in quibus uestis ecclesiae omnis intexitur, miscetur aliqua de natura, de moribus: & hoc ipsum significat uestis Aaron auro, purpura, cocco, bysso, hyacinthoq; contexta, quam fecerunt mulieres, quibus Deus ad texendum dedit sapientiam. Et ut intelligere possimus omnem ornatum filiae regis intrinsecus, ipsa loquitur in Cantico: Introduxit me rex in cubiculum suum, in quo clauso ostio laborum, Deum patrem iubemur orare. In nono quoq; psalmo, cuius titulus inscribitur, pro absconditis filij. Variam habuit & Ioseph tunicam, quam ei texuit mater ecclesia. De his simbrijs saluatoris *αιμοῦ ἰσοῦ* unam tetigit, & sanata est. Quod autem in Hebraico scribitur, fascijs aureis uestita est, id ipsum significat quod supra. Omnis gloria filiae regis intrinsecus, fascijs sensuum diuinorum, inferiora membra obuoluntur ecclesiae, & tota uteri regitur ambitio. Harum fasciarum non potest obliuisci sponsa, secundum Hieremiam, quae mammas ligant, & pectus in quo cogitationes sunt protegunt. Adducentur regi uirgines post eam, proximae eius afferentur tibi. Afferentur

in læticia & exultatione, adducentur in templū regis. Iuxta Septuaginta prior uersiculus adhuc de filia canitur ornatu: sequēs ad ipsum sponsum regemq; dirigitur. Porro iuxta Hebraicum, totum ad sponfam dicitur usque ad eum locum, ubi scriptum est: Pones eos principes in uniuersa terra. Elegitur: In scutulatis ducentur ad regem, uirgines sequentur eam, amicæ eius ducentur illuc, ducentur in læticia & exultatione, ingredientur thalamum regis. Multam esse distantiam animarū in Christo credentium, demonstrat canticum canticorum, in quo scriptum est: Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adulescentulæ quarum non est numerus. Vna est columba mea, perfecta mea, proxima mea, de qua dicitur: Viderunt eam filia, & beatificant eam reginæ & concubinæ, & laudant eam. Quæ ergo perfecta est & sancta corpore & spiritu, & columba & proxima meretur uocari. Hæc est filia, de qua supra dictum est: Astitit regina à dextris tuis in uestitu deaurato. Quæ aut supergressæ sunt sex dies mundi, & futura regna suspirant, reginæ appellantur. Si qua uero circuncisionē quidem habet octauæ diei, sed adhuc non uenit ad nuptias, hæc concubina uocatur. Diuersa autem multitudo credentiū, quæ necdum potest sponsi copulari amplexibus, nec de eo liberos parere, adulescentula dicitur. Ego puero de istis uirginibus quæ sequuntur ecclesiam, & in primo ponuntur gradu, & te esse & omnes, qui in uirginitate corporis & animæ perseverant. Proximas autē & amicas, uiduas esse & in matrimonio continentes: quæ omnes cū læticia & exultatione ducuntur ad templum & in thalamum regis. In templum quasi sacerdotes Deit in thalamum quasi sponse regis & sponsi. Hoc templum & Ioannes uidit in Apocalypsi, & propheta desiderat. Vnam, inquit, peti à Domino, hanc requirā: ut inhabitem in domo Domini, omnibus diebus uitæ meæ. Et iterū: Domine, dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. Et in alio loco: Quia transibo in locum tabernaculi admirabilis, usq; ad domum Dei: in uoce exultationis & confessionis, sonitu festa celebrantium. Scutulata aut quibus sponso suo regina componitur, ipsa sunt, quæ in Septuaginta legimus circumamicta uarietate. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constituēs eos principes super omnē terram. In Hebraico: Pro patribus tuis erunt tibi filij, pones eos principes in uniuersa terra. Et ex patris persona nequaquā de filia, sed rursus ad filiam sermo intelligi potest: & ex spiritu sancti, & ex filiorum Core. Si ergo ad filiam sponfam sermo dirigitur, sponsa autem de nationibus congregata est, cui supra dicitur: Obliuiscere populum tuum & domū patris tui: debemus sponfam patris nosse, ut consequēter nouerimus & filios. Pro patribus tuis, de quibus in Hieremia loquuta est: Quam falsa possederunt patres nostri idola, & non est in eis qui pluat. Pro Platone & pro cæteris diuersorū dogmatum & errorum magistris, nati sunt tibi filij: quos constituisti principes tuos, & fecisti in populis præceptores. Vel certe aliter: O ecclesia, filij, tui quos genuisti tibi, uertentur in patres tuos, cum de discipulis eos feceris magistros, & in sacerdotali gradu omnium testimonio collocaueris. Sin aut patres ecclesiæ intelligimus Abraham, Isaac, & Iacob, & reliquos patriarchas: filios, qui ei in patrum honore sunt nati, apostolos intelligamus: qui missi sunt à Domino prædicare usq; ad extremū terræ, & baptizare credētes in nomine trinitatis. Sed quaeritur quomodo ecclesia de gentibus patres habere possit, Abraham, Isaac & Iacob, cum ei supra dictum est: Obliuiscere populum tuum & domum patris tui. Legamus euangelium: Nolite dicere, patrē habemus Abraham: potens est Deus de lapidibus istis, hoc est, de duro corde gentium, suscitare filios Abraham. Et in alio loco: Si filij essetis Abraham, opera Abraham faceretis. Et in Genesi ad ipsum Abraham loquitur Deus: In semine tuo, inquit, benedicentur omnes gentes. Sicut enim ille in præputio ex fide iustificatus est, ita & nos iustificabimur in eadem fide, si habuerimus fidem & opera patris nostri Abraham. Potest hoc ipsum ad saluatore dīci, uel à patre uel à prophetalī choro & spiritu sancto. Pro patribus tuis, stirpe uidelicet Iudæorum, qui te reliquerunt & negauerunt, nati sunt tibi filij apostoli & de nationibus credentes, quos constituisti principes in uniuersa terra. Memor ero nominis tui in omni generatione & generatione. Propterea populi

populi confitebuntur tibi in æternū, & in seculum seculi. In Hebraico: Recordabor nominis tui in omni generatione & generatione. Propterea confitebuntur tibi populi in seculum & in æternū. Quod nos interpretati sumus, confitebuntur tibi, Symmachus translulit: laudabunt te. Regina quæ steterat à dextris tuis in uestitu deaurato, & iussa fuerat obliuisci populi & domus patris sui: & iterum illi dictum erat: Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constituēs eos principes super omnē terram: intelligens quanta decoranda sit gloria, & quibus præmijs subleuanda, conuertit ad sponfam uoces suas: & pollicetur recordaturam se semper nominis sponsi, in omni generatione & generatione. Quod promissum sit, uideamus expletum. Ipsa Christiana, nobis omnibus Christianorum nomē imposuit: nomen nouum, in quo benedicentur omnes familiæ gentium. Recordatur autem nō in una generatione, sed in omnibus: uel cunctas significans nationes, uel duas generationes, Iudæorum atq; gentilium. Et quia hoc parum est, si in duabus generationibus nominis Domini recordetur, propterea populi qui in ecclesia fuerint, confitebuntur & laudabunt Dominum in æternū & in seculum seculi. Quando & tu o filia Principia, sanctorū mixta choro, inter uirgines duceris ad regem, & ex domibus eburneis delectabis sponsum in honore tuo: tunc recordare & mei, qui huius psalmi tibi Domino reuelante intelligentiam tribui, & dicit: Memor ero nominis tui: ut quæ partem intellexisti carminis, si uita comes fuerit, & totum Canticum canticorum intelligas.

SEQUENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

QUOD Aquila interpretatus est ἄρτον διαπονημάτων, id est panem elaborationum. A διαπονη quod est elaboro. Symmachus, ἄρτον λαοπαθῶν id est, panem ærumnosum siue afflictum. Nam λαοπαθῶν est affligi & malis affici. Sexta πλάνος, id est erroris. A πλανῶμαι erro, unde & Planeta uocatur. De Aquila si, τὰ πονήματα. Coniunctio legendum διαπονημάτων, id est elaborationes. At nostra uulgata editio habet, ἄρτον ὀδύνης, id est, panem doloris. Atq; ita Hieronymus interpretatus est iuxta Hebraicam ueritatem. Sexta ek &. Hunc locum in omnibus codicibus reperi deprauiatum. Verum ita legendū est, ἐφρηνομήλοι, quod nos dicere possumus exacuti. Sensusq; manifestus est, adolescentiæ populos intelligi Christianos. Vulgaris editio nostra habet, ἐκτετιναγμένων, id est, excussorū. Hieronymus iuxta ueritatē Hebraicā uertit filij iuuentutis. Ambiguitate decepti. Λαρός Græcis duo significat, fructū, & uolam, hoc est, cauū manus. Furtiuus, ut aiunt. Quas Plinius succisuias uocat.

HIERON. AD MARCELLAM PSALMI CXXVI. EXPOSITIO.

BEATUS Pamphilus martyr, cuius uitam Eusebius Cæsariensis episcopus tribus ferme uoluminibus explicauit, cum Demetrium Phalereum & Pisisstratum in sacra bibliotheca studio uellet æquare: imaginesq; ingeniorum, quæ uera sunt & æterna monumenta, toto orbe perquireret: tunc uel maxime Origenis libros impensus prosequutus, Cæsariensi ecclesiæ dedicauit: quam ex parte corruptam, Acacius dehinc & Euzoius eiusdem ecclesiæ sacerdotes in membranis instaurare conati sunt. Hic cum multa repperit, & inuētorum nobis indicem dereliquerit, centesimi uigesimalixti psalmi commentarium, & pheliteræ tractum, ex eo quod non inscripserat, confessus est non repperit: non quod talis tantusque uir (Adamantium dicitur) aliquid præterierit, sed quo negligentia posteriorum ad nostram usque memoriam non durarit. Hoc ideo dixi, ut quia de eodem psalmo mihi proposuisti, qui esset panis doloris, in eo quod dicitur: Vanum uobis est ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris: ostenderem me de Origenis commentarijs quid senserit non habere. Vnde & Hebræum recurrens, inueni pro pane doloris scriptum, lehem haazabim אֵרֶבֶת דָּבָר quod Aquila interpretatus est, ἄρτον διαπονημάτων, id est, panem elaborationum. Symmachus ἄρτον λαοπαθῶν id est, panem ærumnosum. Quinta editio & Theodotus (qui in cæteris cum Septuaginta translatoribus facit) panem idolorum. Sexta πλάνος, id est, erroris. Nec mirandum est de Aquila, si διαπονήματα pro idolis ponat, cum opera manuum hominis sint, & propheticæ populus arguatur ad templum diluculo frustra consurgere, & post quietem ad

& Pharaone & Phaltia, & cæteris istiusmodi contrarias fortitudines, uidebis quomodo e illis uiuentib. nullus nostrū uideat, ac suspiret, & in poenitentia corruat. Non regnet (ait Apostolus) peccatum in mortali uestro corpore. Regnate peccato, Aegyptijs extruimus ciuitates, in cinere uersamur & sordibus: pro frumento paleas, pro solida petra, luti opera sectamur. Sequitur: Vidi dominū sedentē super thronū excelsum & eleuatū. Vidit & Daniel sedentē dominum, sed nō super thronū excelsum & eleuatū. Pollicetur & alibi uox diuina, dicens: Veniam & sedebo, & iudicabo populum in ualle Iosaphat, quod interpretatur domini iudicium. Qui peccator est, & mei similis, uidet dominū sedentem in ualle Iosaphat: non in colle: non in monte, sed in ualle, & in ualle iudicij. Qui uero iustus & Esaiæ similis est, uidet illum sedentē super thronum excelsum & eleuatū. Ut autē & aliud inferam, quando eum mente pertracto regnare in thronis, dominationibus, angelis, cæterisq; uirtutibus, uideo excelsum thronum eius. Quando autē considero quomodo genus dispenset humanum, & pro nostra salute sæpe descendere dicatur ad terras, uideo humilem & proximū terræ thronum eius. Sequitur: Vidi dominū sedentē super thronum excelsum & eleuatū, & plena erat domus maiestate eius, & Seraphim stabāt in circumitu eius. Quidam ante me tam Greci q̄ Latini, hunc locum exponentes: dominū super thronum sedentem, deum patrem: & duo Seraphim, quæ ex utraq; parte stantia prædicatur, dominum nostrum Iesum Christum, & spiritū sanctum interpretati sunt. Quorum ego auctoritati, quamuis sint eruditissimi, non assentior. Multo siquidem melius est uera rusticè, q̄ falsa disertè proferre, maxime cum Ioānes Euangelista in hac eadem uisione, non deum patrem, sed Christum scribat esse conspectum. Nam cum de incredulitate diceret Iudæorum, statim causas incredulitatis exposuit, dicens: Et ideo non poterant credere in eum, quia dixit Esaias: Aure audietis, & nō intelligetis: & cernentes aspicietis, & non uidebitis. Hæc autē dixit, quando uidit gloriā unigeniti, & testificatus est de eo. In præsentia ergo uolumine Esaiæ ab eo qui sedet in throno iubetur, ut dicat: Aure audietis, & non intelligetis. Qui autē hæc iubet (ut Euangelista intelligit) Christus est: unde nunc colligitur non posse Seraphim Christum intelligi, cum Christus sit ipse qui sedeat. Et licet in Actis apostolorū aduersus Iudæos inter se dissidentes, Paulus dicat: Bene spiritus sanctus locutus est per Esaiā prophetā ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic: Aure audietis, & nō intelligetis: & uidentes uidebitis, & nō perspicietis. In crassatū est enim cor populi huius, & auribus suis grauius audierunt, & oculos suos clausurunt: ne quando uideant oculis, & auribus audiāt, & corde intelligant, & conuertantur ad me, & sanē illos: mihi tamē personæ diuersitas non facit quæstionē, cum sciam & Christum & spiritum sanctum unius esse substantiæ: nec alia spiritus uerba esse, q̄ filij: nec aliud filium iussisse, q̄ spiritum. Sequitur: Et plena erat domus maiestate eius. Domus dei quæ sursum est gloria plena cōspicitur: hæc uero quæ deorsum est, nescio an plena sit gloria: nisi forte secundum sensum Psalmistę dicētis: Domini est terra & plenitudo eius: nos quoq; dicamus eos esse in terra plenos gloria, qui possint dicere: nos omnes ex plenitudine eius accepimus. Istam domū sapiētēs mulieres edificāt, & insipiētēs dissipāt manibus. De ista & Esaias loquitur: Et erit in nouissimis diebus præparatus mōs domus domini in summis mōtib. & eleuabitur sup colles. Hæc est domus, de qua et alibi supradictus Paulus sacrata uoce testatur: Et Moyses quidē fidelis in tota domo eius, quasi famulus in testimonium eorū, quæ dicenda erant. Christus autē ut filius super domū eius, cuius domus sumus nos: si tamen principū substantiæ eius usq; ad finem firmū teneamus. De hac & ad Timotheum loquitur: Hæc autē scribo, ut scias quemadmodū oporteat te conuersari in domo dei, quæ est ecclesia. Sequitur: Et Seraphim stabant in circuitu eius, sex alæ uni, & sex alæ alteri: & duabus quidem uelabant faciē, & duabus uelabant pedes, & duabus uolabant, & clamabant alter ad alterum, & dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus deus sabaoth, plena est uniuersa terra gloria eius. Volumus scire quæ sint Seraphim stantia in circumitu Dei: quæ sex alæ unius, & simul iunctæ duodecim: quomodo dua-

bus uelent faciē, & duabus pedes, & duabus uolent, cum superius in circumitu dei stare dicantur, aut quomodo stent in circumitu, cum duo sint, & alibi uolent: quid sit illud quod alter ad alterum clamant, & ter sanctū nomen ingeminēt: uel quomodo superius domus plena gloria, & nunc terra esse dicatur. Quæ cum non minimum puluerē moueant, & prima statim fronte difficultatē interpretationis obijciant, in cōmune dominum deprecemur: ut mihi quoq; de altari carbo mittatur, ut omni peccatorum sordē deterfa, primum possim Dei sacramenta conspiciere, dehinc enarrare quæ uidero. Seraphim sicut in interpretatione nominū Hebræorum inuenimus, ardor aut incendiū, aut principium oris eorū, interpretantur. Quærimus quid sit hoc incendiū: Saluator ait: Ignem ueni mittere in terram, & q̄ uolo ut ardeat. Duobus discipulis, quibus in itinere dominus scripturas aperuerat, à Moysē & omnibus prophetis incipiens, postquā reserati sunt oculi eorum, cognoscētes eum, dixerūt ad alterutrū: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in uia, et aperiret nobis scripturas? Et in Deuteronomio, deus ipse ignis scribitur esse consumens: & in Ezechiele quoq; à renibus usq; ad pedes uidetur esse igneus: & eloquia domini eloquia casta, argētum igne examinatū, probatū terræ, purgatum septuplum. Et multa alia quæ si de omnibus scripturis uoluerō replicare, perlongum est. Ergo quærimus ubi sit hoc incendiū salutare: nulli dubium quin in sacris uoluminibus, ex quorū lectione uniuersa hominū uitia purgantur. De eo uero quod sequitur principū oris eorū, quomodo possit ad scripturas referri: uereor ne si dicere cœperimus, non tam interpretari, q̄ uim scripturis inferre uideamur. Initium oris & communis eloquij, & hoc omne quod loquimur Hebræam linguam, qua uetus testamentum scriptū est, uniuersa antiquitas tradidit. Postquā uero in fabricatiōe turris per offensam dei, linguarum diuersitas attributa est, tunc sermonis uarietas in omnes dispersa est nationes. Igitur & incendium & initium oris, in duobus animaduertitur testamētis: quæ circa deū stare, non mirum est, cum per ea dominus ipse discatur. Sex alæ uni, & sex alæ alteri: Victorinus noster duodecim apostolos interpretatus est. Nos possumus & duodecim lapides altaris, quos ferrū non tetigit, & duodecim gemmas, ex quibus sacerdotis diadema constructum est accipere, quos & Ezechiël memorat, & Apocalypsis nō tacet: quorum quid uerū sit, deus uiderit: quid uerisimile, in sequētib. exponemus. Sequitur: Et duabus uelabant faciē, et duabus uelabant pedes, et duabus uolabant. Uelabant faciē nō suam, sed Dei. Quis enim eius potest scire principium, qui antequā istum cōderet mundum, interim fuerit in æternitate, quando thronos, dominationes, potestates, angelos, totumq; ministeriū cœlestē cōdiderit? Sequitur: Et duabus uelabant pedes, non suos, sed Dei. Extrema quippe eius scire quis potest? quid post cōsummationem seculi sit futurū, quid postquam genus hominum fuerit iudicatum, quæ sequatur uita: an rursus alia sit futura terra: & post transitionem, alia rursus elemēta, uel alius mūdus solq; condendus sit? Priora annunciate mihi, & nouissima quæ futura sunt, & dicam quia dñi estis, ait Esaias, significans neminem posse, quid ante mundum fuerit, & quid post mundum futurū sit, enarrare. Et duabus uolabant. Media tantum cognoscimus, quæ ex scripturarum nobis lectione pandūtur: quādo mūdus factus sit, quādo plasmatus homo, quādo diluuiū, quādo lex data sit: ut ex uno homine uniuersa terrarum spacia completa sint: & in extremo tempore, Dei filius pro nostra salute sumperit carnem. Cætera uero quæ diximus, ista duo Seraphim in facie pedibusq; texerunt. Et clamabant alter ad alterum. Pulchre positum est, alter ad alterum: quicquid enim in ueteri legimus testamento, hoc idē in euāgelio reperimus: & quod in euāgelio fuerit lectitatum, hoc ex ueteris testamētis auctoritate deducitur: nihil in eis dissonum, nihil diuersum est. Et dicebāt: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth. In ambobus testamētis trinitas prædicatur. Quod autē sabaoth & saluator noster esse dicatur, accipe exēplum in uicesimo tertio psalmo: Virtutes quæ Domino ministrabant, ad cœlestes alias fortitudines proclamabant, ut pandant ianuam domino reuertētī: Tollite portas principes uestras: siue, ut Aquila interpre-

tatur, Attollite portę capita uestra, & introibit rex glorię. Rursum illę quę indutę carnę conspiciunt, nouo mysterio stupefactę interrogant: Quis est iste rex glorię? accipiuntq; responsum: dominus uirtutum ipse est rex glorię. Quod in Hebręo scribitur, dñs sabaoth. Sciendūq; quia ubicunq; Septuaginta interpretes, dominū uirtutū & dominū omnipotentem expresserūt, in Hebręo sit positū, dominus sabaoth, quod interpretatur Aquila, dominus militiarū. Dominus quoq; ipse hic quatuor literarū est, quod proprie in deo ponitur, iod he n iod n he, id est, duabus ia, quę duplicata ineffabile illud & gloriosum Dei nomen efficiunt. Plena est uniuersa terra gloria eius. Hoc adhuc à Seraphim dicitur de aduentu Domini saluatoris, quomodo in omnē terram prædicatio illius porrigitur: & apostolorū sonus, mūdi limites penetret. Sequitur: Et eleuatū est superliminare à uoce qua clamabant. Legimus in ueteri testamento, quod semper dñs Moyse & Aaron ad ostium tabernaculi sit loquutus, quasi ante euangelium necdū eos in sancta sanctorū introduxerit: sicut Dei ecclesia postea introducta est, dicens: Introduxit me rex in cubiculum suū. Quando ergo dñs noster descendit ad terras, superliminare illud, id est, quasi quoddam obstaculū intrare cupientibus, sublātū est, & uniuersus hic mundus fumo impletus est, id est, gloria dei. Vbi autem in Latino eleuatū legimus, in Græco sublātum ponitur. Sed quia uerbi ambiguitas utroque modo interpretari potest, nostri eleuatum, interpretati sunt pro ablato. Et domus impleta est fumo. Deus, ut supra diximus, ignis est: hic cum in Sina monte descendisset ad Moysen, ad aduentum eius uidebantur lampades discurrentes, & plenus omnis mons fumo. Vnde in psalmis dicitur: Qui tangit montes & fumigant. Ex igne ergo, quoniam totam substantiam capere nō possumus, leuior quædam in uniuersum mundum, & (ut ita dicam) rarior fumī natura dispergitur, quam nos capientes, dicamus: Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Et: Nunc uidemus per speculum in ænigmate. Et Seraphim stabant in circumitu eius, sex alę uni, & sex alę alteri. Quidam Græcorum in scripturis apprime eruditus, Seraphim uirtutes quasdam in cœlis esse exposuit, quę ante tribunal Dñi assistentes laudent eum, & in diuersa ministeria mittantur, maximeq; ad eos qui purgatione indigent, & ob pristina peccata, aliqua ex parte supplicij purgari merentur. Quod autem sublātum est, inquit, superliminare, & domus impleta est fumo, signum est templi Iudaici destruendi, & incendiendę uniuersę Hierusalem, quam uidemus nunc destructam. Nonnulli uero in superioribus consentientes, in extrema parte dissentiunt. Nam superliminare sublātum illo tempore prædicant, quando uelū templi scissum est, & uniuersa domus Israel, erroris nube confusa: quando Iosephus refert sacerdotes ex adytis templi, uirtutū cœlestium audisse uocem, Transeamus ex his sedibus. Est uir quidam à quo ego plura didicisse me gaudeo; & qui Hebręum sermonē ita elimarit, ut inter scribas eorū Chaldæus existimetur. Is longe alia uia ingressus est: Ait enim nullum prophetarū extra Esaiam uidisse Seraphim circa deum stantia, & ne ipsa quidem Seraphim alibi lectitari. Dehinc consummationis & captiuitatis Hierusalem, quę sub Nabuchodonosor facta est, signū esse præmissum. Ab Ozia quippe sub quo orsus est prophetare, usq; ad Sedechiam qui extremus regnauit, & qui cæcus in Babylonem ductus est, fuisse reges undecim, & duodecimū Godoliam: quem cōstituerat rex Babylonis super terrā, quem interfecit Ismael filius Nathanael inter medias epulas reliquiarum, patrię parricida: & has esse duodecim alas, è quibus quatuor faciē suam uelent, sicut in nōnullis exēplaribus inuenitur, quatuor uolent, quatuor pedes cōtegant. Ex his quippe duodecim regibus tantum quatuor iustos fuisse, Oziam, Ioathan, Ezechiam & Iosiam, qui sublimes per singulas captiuitates audeant glorificare deum: Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus sabaoth. Reliquos uero propter peccata sua uelare faciē: & alios qui in captiuitatē ducti sunt, pedum uelare uestigia. Superliminare uero sublātum, & domum impletam fumo, sicut supra diximus, euerisionē Hierusalem & incendiū templi exposuit. Et quia semel eius cœpi referre sententiā, etiam ea quę necdum à me sunt tacta, cōtingamus. Forcipem de qua altaris carbo cōprehensus est &

labia

labia purgata, propriam Esaię asseruit passionem, qui sub Manasse interfectus est rege: & tunc uere purgatis labijs dixit ad dominum: Ecce ego, mitte me, & dixi: O miser ego, quoniam compunctus sum. Donec Osius uiuit, non intelligis d̄ Esaię te esse miserū, non compungeris, non moueris: sed quando ille mortuus est, tunc animaduertis, non munda habere te labia, tunc indignum cognoscis te esse uisione dei. Utinam autē & ego compungar, & post compunctionē, dei uisione dignus efficiar: cum sim homo, & nō munda labia habeam, & in medio quoq; populi immunda labia habētis habitē. Esaias ut iustus tantū in sermone peccauerat: ideo sola labia habebat immunda, non cōscientiam. Ego uero quia & oculis uideo ad cōcupiscendum, & manu scandalizor & pede, & omnium membrorū parte delinquo, habeo omnia immūda: & quia semel spiritu baptizatus, rursum tunicam pollui, secundi baptismatis purgationē, id est ignis, indigeo. Non sunt, ut quidam putant, in scripturis uerba simplicia, plurimum in his absconditum est. Aliud liuera, aliud mysticus sermo significat. Ecce Dominus in euangelio cingitur linteo, peluem ad lauandum discipulorum pedes præparat, serui fungitur ministerio: esto ut doceat humilitatē, ut nobis inuicē ministremus, non abnuo, nō recuso. Quid est quod Petro, recusanti dicit: Nisi lauerō pedes tuos, nō habebis partē mecum? Et ille respondit: Domine; nō solum pedes, sed et manus & caput. Ascēsurus ergo dominus ad cœlum, quia apostoli ut homines terrę insistentes, adhuc habebant peccatorū sordibus pedes pollutos, uult eos à delictis penitus liberare, ut eis possit prophetalis sermo congruere: Quam speciosus pedes euangelizantiū pacē: & imitari ualeant ecclesię uerba, dicētis: Laui pedes meos, quō inquinabo illos: ut etiam si quis post resurrectionem postea his adhaerit puluis, in impiam eum excutiant ciuitatē, in testimonium laboris: quod eō usq; pro omnium salute contēderint, facti Iudæis ut Iudæi; gentibus ut gentiles, ut etiā propria uestigia aliqua ex parte polluerint. Igitur ut ad propositum reuertamur: Sicut apostoli purgatione indigebant pedum: sic Esaias qui tantū in sermone peccauerat, labia habebat immūda: & quantum ego arbitror, quia Oziam in tēplum irruentē, non corripuerat, nec iuxta Elię exemplum libera uoce impium designarat, labia habebat immūda. In medio quoq; populi immunda labia habētis habitē. Esaias qui compunctus est, & se miserum contestatur, purgatione dignus efficitur. Populus uero nō solum nō agens pœnitentiā, sed ne sciens quidē quia labia habebat immunda, purgationis remedium non mēretur. Prouidēdum igitur sub hoc exemplo, non solum ut ipsi simus iusti, sed ne cum peccatoribus mereamur: quia hoc in peccatiac miserię parte ducit propheta. Sequitur: Et regem dominū sabaoth ego uidi. Aiunt Iudæi Esaiam à maioribus suis id circo interēptum: quia cū Moyses posteriora dei uiderit, hic dominum sabaoth oculis carnalibus uidisse se scribat: super hoc deo dicente: Nemo faciem meā uidebit & uiuet. Quos si interrogemus, quomodo se Deus in lege alijs prophetis in uisione & somno dicebat ostendi, Moysi uero facie ad faciem colloqui: & quū stet illa sententiā, Nemo faciē meam uidebit & uiuet; cum facie ad faciem se ad Moysen locutum esse fateatur: Respondebunt utiq;: iuxta possibilitatē humanam deum uisum, non ut est, sed ut uoluit se uideri: quibus & nos dicimus, eodē modo ab Esaię esse uisum, restante summa ut Moyses deum aut uiderit, aut non uiderit. Si uidit, uidit ergo & Esaias, qui uidisse se dicens, impie est interfectus à uobis, quia deus uideri potest. Si non uidit, interficite & Moysen cum Esaię, quia eiisdē mendaci reus est, dicens se uidisse eum, qui uideri nō potest. Quem cūq; in expositione eius loci super Moysen habuerint intellectum, etiam nos ad Esaię tēperabimus uisionē. Sequitur: Et missum est ad me unum de Seraphim, & in manū sua habebat carbonē, quem forcipe sumpserat de altari, & tetigit os meum & dixit: Ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquitates tuas, & peccata tua purgauit. Secundum omnes editiones, quas supra exposuimus, siue duo testamenta intelligere uolueris, siue aliquas apparitrices in cœlestibus uirtutes, siue in signum captiuitatis futurę umbram quandam ueritatis futurę præfiguratam, hunc accipe Seraphim. Nos quia primam sententiā sequimur, euagelicum testamentū missum asserimus

asserimus ad prophetā: quod habens in se utraq; mādata, id est, & sua & ueteris testamen-
ti, ignitum sermonē Dei, duplici praeceptorū acie cōprehendit: & tactis labijs, quicquid
fuerat ignorantiae, hoc siquidē nos labia interpretamur immūda, purgationis suae pepu-
lit ueritate. Hanc forcipē iacob in scala cōspicit: hic est gladius bis acutus: hęc duo minu-
ta, quae mulier mittit in dona Dei: hic stater duos denarios habēs, qui in ore piscis reper-
tus, pro domino et Petro redditur: hac duplici forcipe quae unionis retinetur uirtute, car-
bo comprehensus mittitur ad prophetā, quem in centesimo decimonono psalmo (cum
prophetā deū rogaret, dicēs: Domine libera animā meam à labijs iniquis, & à lingua do-
losa: et post interrogationē spiritus sancti: Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad lin-
guam dolosam, dictum est: Sagittae potentis acutae cum carbonibus desolatorijs) scimus
prophetā esse concessum. Vere quippe desolatorius carbo, qui linguam purā facit à pec-
cato, sermo diuinus est: de quo & in Esaia dicitur: Habes carbones ignis, sedebis sup eos,
hi erunt tibi in adiutorium. Sequitur: Et audiui uocē domini dicentis, quē mittā, & quis
ibit ad populū istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et ait: Vade & dic populo huic: Aure
audietis, & nō intelligetis. Interrogantis sunt uerba domini nō iubentis, quē debeat mit-
tere, & quis iturus sit ad populum, cui facilis propheta respondet: Ecce ego, mitte me. &
post pollicitationē iubetur, ut dicat: Vade & dic populo huic: Aure audietis, & nō intel-
ligetis, & cernētes aspicietis, & nō uidebitis: & cætera quae ipsius prophetiae sermo con-
textit. Audiui ego in hoc loco nō paruam Hebraei mei disputationē, cuius pauca ponam,
ut sensum hominis aduertat. Aiebat, de Moysē & Esaia, quis melius fecerit, requiramus,
Vtrumne Moyses qui cū à deo mitteretur ad populū ait: Precor domine nō sum dignus,
& rursum, Prouide aliū quem mittas: An Esaia: qui cū nō fuisset electus, ultro se ob-
tulit, dicens: Ecce ego, mitte me. Nēc ignoro, dicebat, periculosum esse de sanctorum me-
ritis disputare, & aliquid uel minus uel plus differere uelle, de eo quem dominus coro-
nauit: sed quia ipse dixit: Quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis: etiā nos, nō ut
de aliquo detrahamus, sed ut scripturæ sensum sciētes ad eius nos dirigamus exēpla, de
bemus inquirere quod potest facere quæstionē. Qui Moysi, inquit, assertor est, humilita-
tem eius prædicat ac mansuetudinē, quod se indignū iudicās ministerio dei, maior esse
ctus sit. Esaia uero, quā ultro se obtulit, incipiēs prophettare, à maledictis cœpit: Aure au-
diētis, & nō intelligetis &c. Ob quod inde multa mala pessus, & ab omni populo pro
insano habitus, cū iterum ei uox diuina dixisset, Clama: sciens quid superiori facilitate se
ipsum offerens pertulisset, non ait: Ecce ego, mitte me, sed interrogauit quid illud esset
quod clamare deberet, & dixit: Quid clamabo? Cui simile est illud in Hieremia: Accipe
calicem meri huius de manu mea, et potionabis omnes gentes, ad quas ego te mittā, et bi-
bent & uoment, & insaniēt, & cadent à facie gladij, quem mittā in medio eorū. Quod cū
audisset propheta, nō renuit: nō secūdu exemplū Moysi dixit: precor domine nō sum di-
gnus, prouide aliū quem mittas: sed amator populi sui, & putans quia ex potu calicis ini-
micæ gentes interficerentur & ruerent, calicē meri libēter accepit, nō intelligēs in omni-
bus gentib. etiā Hierusalem cōprehendi. Deniq; inter cæteras nationes: Et accipi, ait, ca-
licem de manu Domini, & potionāui omnes gentes, ad quas misit me Dominus, & Hieru-
salem & ciuitates Iuda, & reges eius & principes eius, ad ponendas eas in desolationē, &
in inuium & sibilationem. Pro qua prophetia, licet in plerisq; codicibus ordo sit peruer-
sus, quid in alio loco dicat ausculta. Seduxisti me Domine, & seductus sum, tenuisti me
& posuisti, factus sum in derisum tota die, exiui in subannationem. Et e contrario qui as-
sertor est Esaia (dicebat) illa proferet: prophetam, nō tam sui merito, qm misericordia Dei
confisum, postq; à Seraphim audierat, ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquitates tu-
as, & peccata tua purgat: ocio noluisse torpere, sed ultro in ministeriū Dei, quasi à pecca-
tis liberū, zelo se obtulisse fidei. Moysen uero quia secularib. eruditus fuerat disciplinis,
& interfecto Aegypto conscientia eius aliqua ex parte sorduerat, unde et uox ad eum de
rubo facta sit, dicens: Ne accesseris huc, solue calciamenta de pedibus tuis, locus enim in
quo

A quo stas, terra sancta est: & scierat sibi aduersus magos & aduersus Pharaonem pessi-
mum regem futurum esse certamen, se excusasse dicentem: Precor domine non sum dig-
nus, pro quo in Hebræo legitur, non habeo labia circumcisa, Septuaginta interpretibus
potius quae dixi uerbum de uerbo exprimentibus. Ex quo manifeste possit intelligi, Esa-
iam recte post circumcisa labia, in dei se obtulisse ministerium, & Moysen adhuc in circum-
cisis labijs tam grande ministerium recusasse. Aure audietis, & non intelligetis: & cernen-
tes aspicietis, & non uidebitis. Totus hic locus sicut saluator dicit in euangelio, ad id
pertinet tempus, quo ipse est dignatus descendere ad terras, & signa Iudæis non intelli-
gentibus perpetravit. Et quoniam usque ad finem capituli, explanatio multiplex sequi-
4 tur: & excipientis iam explicuimus ceras: hucusq; dictasse sufficiat: quia & oratio, quae
non propriae manus stylo expolitur, cum per se inculta est, tum multo molestior fit, si
rædium sui prolixitate congeminet: ut oculorum dolore cruciati, auribus tantum stu-
deamus & lingua.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Explicat mysterium Seraphim & calculi candentis, quem sumpsit angelus de altari ex uisione Esa-
iae prophetae.

SCHOLIUM.

1. τὸ πνεῦμα.] Id est, spiritus, à πνέω spiro. Quam idioma.] idioma, proprietas. Omni puritate
leuissimi.] Ego hic, uel refragantibus exemplaribus, omni parte lego, pro omni puritate: leuissi-
mi autem per u non per n, ut legunt complures. Est autē superlatiuum à leuis prima producta, quod
significat, id quod est minime asperum. Calculus igitur omni ex parte leuis est, ut elaboratur, nec tene-
ri queat. ἀνθραξ.] Anthrax Graece carbo est, ἀνθραξίον, carbunculus. Quas Iudæi ἀδύρα γώρας.]
2. Id est, secundarias traditiones, quemadmodum alibi ostendimus, & ἀδύρα γώρας secundare, hoc est eius-
modi secundaria tradere.

HIERONYMVS AD DAMASVM PAPAM.

Septuaginta: Et missum est ad me unum de Seraphim, Aquila & Theodotia-
on, & uolauit ad me unū de Seraphim. Quotidie ad nos mittitur Seraphim,
quotidie ingemiscientium atq; dicentium: O miser ego, quoniam compun-
ctus sum, ora purgantur: & cum à peccatis fuerint liberati, præparant se mini-
sterio Dei. Quod autem cæteri interpretes pro, missum esse, uolare dixerint: intellige ue-
locem diuini sermonis aduentum super eos, qui digni societate illius iudicantur. In gene-
re quoque diuersitas est. Septuaginta, Aquila, & Theodotion, Seraphim neutro genere
transulerunt, Symmachus masculino. Nec putandum sexum esse in uirtutibus dei, cum
etiam ipse spiritus sanctus secundum proprietates linguæ Hebrææ, sceminino genere pro-
feratur Ruha נִרְחָ Graece neutro, τὸ πνεῦμα, Latine masculino, spiritus. Ex quo intelligen-
dum est, quando de superioribus disputatur, & masculinum aliquid seu scemininū po-
nitur, non tam sexum significari, qm idioma sonare linguæ. Siquidem ipse Deus inuisibi-
lis & incorruptibilis, omnibus penè linguis profertur genere masculino: cū in eum non
radat sexus. Illorum quoque, pius licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus
& oblationibus suis audent dicere: Qui sedet super Cherubim & Seraphim. Nam & su-
per Cherubim sedere Deum, scriptum est, ut ibi: Qui sedes super Cherubim, ostendere,
Super Seraphim uero sedere Deum, nulla scriptura commemorat, & ne ipsa quidem Ser-
aphim, circa Deum stantia, excepto præsentis loco, in scripturis sanctis omnibus inueni-
mus. Septuaginta: Et in manu habebat carbonem, quem forcipe acceperat de altari, &
tetigit os meum. Aquila & Theodotion: Et in manu eius calculus in forcipe, quem acce-
perat de altari, & tetigit os meum. Symmachus: Et in manu eius calculus in forcipibus,
quem sumpsit de altari, & detulit ad os meū. Quantum ad historiam pertinet, uidetur
Deus sedere in tēplo Hierusalē, & ante eum de altari, secundum Septuaginta, ad Esaia
carbo deferri: de altari uero incēsi siue holocaustorū. Quantum autem ad mysticos intel-
lectus, ille ei ignis mittitur, quem Hieremias ferre non poterat: qui cum animæ nostræ
arcana penetrarit, ita nos dissoluit, ita à ueteri homine in nouum excoquit: ut in illam uo-
cem possimus erumpere: Viuo autem iam nō ego, sed gratia dei quae in me est. Forcipes
11 quoq;

quoque secundum interpretes ceteros, licet in sacerdotali semper supellectile fuerint, diuersas gratias debemus accipere, quibus multifarie, & multis modis, olim Deus patribus nostris locutus est in prophetis. Quia in Hebræo pro carbone, calculus legitur, ceteris quoque super hoc consonantibus: uidetur mihi sermo diuinus calculi appellatione signari. Sicut enim calculus genus est lapidis durissimi & rotundi & omni puritate leuissimam ita sermo Dei, qui neque hæreticorum, neque omnium aduersariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur. De hoc calculo Sephora filium circumcidit: & Iesus populum purgat à uitijs: & in Apocalypsi Dominus pollicetur uincens, ut accipiant calculum & scribatur super eum nomen nouum. Videntur autem mihi & Septuaginta in eo quod *ὄβρα* transulerunt, idem sensisse quod ceteri. *ὄβρα* quippe quæ nos carbunculū in interpretatur, genus est lapidis fulgidi atque nitentis: quæ etiam in duodecim lapidibus inuenimus. Siue igitur calculū siue carbunculū lapidē accipimus, in calculo diuini sermonis ueritas & rigor, in carbunculo lucens doctrina & manifesta monstratur. Eloquia enim domini, eloquia casta, argentum igne probatum terre, purgatum septuplū. Et alibi: Mandatum domini lucidum, illuminans oculos. Quod autē ait, in manu habebat carbonem: manum intelligamus operationē: ut ibi, In manu linguæ, mors & uita: & in psalmo: Cadent in manu gladij. Aut certe uere manus apparuit: ut per similitudinē humanæ formæ, dum manus cernitur porrigentis, propheta nō timeat: iuxta quod & ipsum deū & angelos in humanas uidimus se mutasse formas, ut metus uidentibus demeretur. Septuaginta: Et dixit, ecce tetigi hoc labia tua, & auferet iniquitates tuas, & peccata tua purgabit. Aquila: Ecce tetigit hic labia tua, & recedet iniquitas tua, & peccatum tuū propiciabitur. Ceteri interpretes in Aquilæ uerba consentiunt. Primum necesse est, ut labia nostra tangantur: deinde cum tacta fuerint, fugatur iniquitas: et cum iniquitas fuerit effugata, propicietur dñs: quia apud ipsum est propiciatio: & secundum apostolū: Ipse est propiciatio pro peccatis nostris. Purgatis autē peccatis nostris, audiemus uocē domini dicentis: quæ mittam? Et respondemus: Ecce ego, mitte me. Septuaginta: Et audiui uocem domini dicentis, quæ mittam, & quis ibit ad populū istū? Aquila, Theodotion & Symmachus: Et audiui uocē domini dicentis: quæ mittam? & quis ibit nobis? De comparatione Esaiæ & Moyfi, quomodo alius ministeriū recusat, alius ultro se offerens dura perpeffus sit, in alio loco disputabimus. Sed ne uideremur aliquid præterisse eorū, quas Iudæi uocant *δευτερώσεις*, & in quibus uniuersam sciētiam ponunt: nūc breuiter illud attingimus, quare in Hebræo sit positū, & quis ibit nobis? Sicut enim in Genesi dicitur: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostram: ita & hic puto dictū, & quis ibit nobis? Nobis autē quibus alijs existimandū est, nisi patri & filio & spiritui sancto, quibus uadit quicūque eorū obsequitur uolūtati? Et in eo quidē quod unius loquentis persona proponitur, diuinitatis est unitas. In eo uero quod sponsi dicentis ad sponsam: Surge ueni proxima mea, sponsa mea, columba mea: quia ecce hyems transit, pluuia abiit sibi. Quando enim anima in cogitatione tranquillitatē sentit, quando supra petram fundata est, & fides eius alta radice fixa est: uniuersi tentationū fluctus, sibi pertranseunt, & ei non pertranseunt, qui tentatur. Notandū autē quomodo ad id quod dominus dixerat, quæ mittam, & quis ibit nobis: propheta ex parte responderit: Ecce ego, mitte me: & de sequenti tacuerit, intelligens nullum hominem dignū esse, qui deo pergeret, & omne iter suum eius faceret esse qui mitteret. Quam humilitatem dominus aduertens, quod se secundis putaret indignū, imperauit sequentia, dicens: Vade. Septuaginta: Et dixit: Ecce ego sum, mitte me. Aquila & Theodotion: Ecce adsum, mitte me. Symmachus: Ecce mitte me. Deus qui uocat ea quæ non sunt quasi sint, & qui dixit: Ecce sum qui sum: Et alibi: Qui est, misit me: quoscumque uocauerit, statim facit subsistere: quod satis claret exemplis in uiuente Matthæo euangelista, & in Lazaro quatruiduano iam mortuo: qui statim ut sunt uocati à domino, & ille sepulchrum auaritiæ reliquit, & ille super mortis. Quoniam omnia quæ absque

absque eo sunt, non sunt. Unde propheta purgatus à uitijs ausus est dicere: Ecce ego sum: licet in Latinis codicibus propter interpretum uarietatem, sum, non sit appositum. Quidam obseruandum putant, ad quos prophetas mittentis, aut misi sermo dicatur, quod est Græce apostolus. Et hanc esse differentiam uolunt, ut quicumque mittantur, & prophetæ sint pariter & apostoli: ad quos uero mittentis sermo non ponitur, tantum prophetæ sint, quod ego superfluum puto. Et quia semel ad tractatum istius uocabuli uenimus, sciendum, Silam collegam Pauli lingua Hebræa apostolum dici: qui cum eo non nullas epistolas scribit. Et uitiōse Syluanus legitur pro Sila: cum Syluanum in apostolorum actis non legamus.

DAMASVS HIERONYMO.

Commentaria cum legerem Græco Latinoque sermone in euangeliorum interpretatione, à nostris, id est, orthodoxis uiris olim ac nuper scripta, de eo quod legitur, Osanna filio Dauid: non solum diuersa, sed etiā contraria sibi met proferunt. Dilectionis tuæ est, ut ardenti illo strenuitatis ingenio, absque opinione, ambiguitatibusque scrupulosis, quid se habeat apud Hebræos uero sensu scribas, ut de hoc sicut de multis, tibi curæ nostræ in Christo Iesu gratias referant.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quoniam uocem Hebræicam, Osanna Euangelistæ reliquerunt, & celebres alioqui scriptores uehementer cæcutierunt ob linguarum imperitiā, Hieronymus à Damaso Romano pontifice consultus super hac re, explicat.

HIERONYMVS DAMASO PAPAE.

Viti super hoc sermone diuersa sinxerūt, è quibus noster Hilarius in commentarijs Matthæi, ita posuit: Osanna Hebræico sermone significat redemptio domus Dauid. Primū redemptio lingua Hebræa *פדוּת* pheduth interpretatur. Deinde domus beth *בית* Dauid uero in hoc loco non esse nomen inferunt, omnibus patet. Alij opinati sunt Osanna gloriā dici. Porro gloria cabod *כבוד* appellat. Nonnulli gratiā, cum gratiā *חַן* thoda, siue hanna *חַנּוּן* nuncupetur. Restat ergo ut omnis opinio in uulgis, ad ipsum fontē, unde ab euangelistis sumptū est, recurramus. Nā quomodo illud neque in Græcis, neque in Latinis codicibus possumus inuenire, ut completur id quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazareus uocabitur: Et illud: Ex Aegypto uocauit filium meū: ita & nūc ex Hebræis codicibus ueritas exprimens: unde in hanc uocē uulgus & maxime cōsona inter se paruulorū turba, proruperit, dicente Matthæo: Turba autē quæ præcedebant, & quæ sequebatur, clamabant dicentes: Osanna filio Dauid: benedictus qui uenit in nomine domini, Osanna in excelsis. Marcus uero ita posuit: Clamabant dicentes, Osanna, benedictus qui uenit in nomine domini: benedictum quod uenit in nomine domini regnum patris nostri Dauid, Osanna in excelsis. Ioannes quoque pari uoce cōsentit: Et clamabāt, Osanna, benedictus qui uenit in nomine domini rex Israel, Solus Lucas uerbū Osanna nō posuit: in reliqua interpretationis parte consentiens. Benedictus qui uenit rex in nomine dñi, pax in cælo, & gloria in excelsis. Igitur ut diximus, ipsa Hebræa uerba ponēda sunt, & omnium interpretū opinio digerenda, quo facilius quid super hoc sentiendū sit, ex retractatione cunctorum ipse sibi lector quid sequatur inueniat. In centesimo decimo septimo psalmo, ubi nos legimus: O domine saluum me fac, o domine bene prosperare: Benedictus qui uenit in nomine dñi: In Hebræo legitur, Anna adonai osanna, anna adonai hazel hanna: baruch habba basem adonai *אֲנָהּ אֲדוֹנָי הַזֵּל הַחַנּוּן בָּרוּךְ הַבָּבָה בַּשֵּׁם אֲדוֹנָי* Quod Aquila, Symmachus, Theodotion, & Quinta editio, ne quid in Latino mutare uideamur, ita exprimit: *Ὁ κύριε σῶσον δὴ, ὁ κύριε εὐλόγησον δὴ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου*. Sola sexta editio cū interpretibus septuaginta, ita cōgruit: ut ubi ceteri posuerunt *אֲנָהּ*, illi scripserint *אֲנָהּ*. Et quæ Osanna, quod nos corrupte propter ignorantiam dicimus Osanna, saluifica, siue saluū fac

S. C H O L I A.

καὶ διέλιπε αὐτοῖς τὸν βίον.] Id est, diuisit illis substantiam, siue uictum, siue uitam. Nam. *βίος* hæc omnia significat. Fames autem. Hic quoque locus in omnibus est deprauatus, quem non absque labore, multa collatione restitui. Legendum est autem ad hunc modum, Fames autem μετὰ ἐπιπορεύσεως ἰσχυροῦς, id est, fames cum intentione ualida. Sentit autem Hieronymus, non simpliciter dictum esse famem, sed cum exaggeratione, ualidam famem, hoc enim addit Lucas ἰσχυροῦς. Vni de principibus. Nescio an memoria lapsus sit Hieronymus. Nam Lucæ xvij. nulla est mentio de principibus, sed de ciuibus. Græce πολιτῶν. Nisi forte ciuem diuitem & administrantem rempublicam dixit principem. Nam olim opifices nec habebantur pro ciuibus, nec ad reipublicæ administrationem admittebantur. Ad manducandum idolotica. Ita legitur uulgò etiam in templis, sed deprauate, cum legi debeat ἐδωλόθησαν, id est, idolis immolata. ab ἐδωλόθη simulacrum, & θύω sacrificio.

HIERONYMVS DAMASO.

Beatitudinis tuæ interrogatio, disputatio fuit: & sic quæsisse, quærendo uiam est dedisse quæsitis. Sapienter quippe interroganti, sapientia reputabitur. Ais, quis est iste in euangelio pater, qui duobus filiis substantiã diuidit? Qui duo filij? Qui maior? qui uero minor? Quomodo minor acceptam substantiam, cum meretricibus dissipat. Fame facta, a principe regionis præponitur porcis, siliquas comedat, ad patrem redit: accipit anulum & stolam, & immolatur ei uitulus saginatus. Quis sit maior frater, & quomodo de agro ueniens, susceptioni fratris inuideat, & cætera quæ in euangelio plenius explicantur. Addis insuper: Scio multos in hac lectione diuersa dixisse: & fratrem maiorem, Iudæum: minorem existimasse gentilem populū. Sed quæro, quomodo Iudaico populo possit aptari: Ecce tot annis seruisti tibi, & nunquã mandatū tuū præterij, & nunquam dedisti mihi hæc dum, ut cum amicis meis epularer. Et illud: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua. Si autē, ut ais, de iusto & peccatore uoluerimus esse parabolam, iusto non poterit conuenire, ut de salute alterius & maxime fratris contristetur. Si enim inuidia diaboli, mors introiuit in orbem terrarum, & imitantur eum qui sunt ex parte eius, nunquid personæ iusti tam immanis inuidia poterit coaptari, ut foris steterit, & clementissimo patri rigidus obstiterit, solusque liuore cruciatus, læticię domus interesse noluerit? Itaque sicut in cæteris parabolis, quæ non sunt à saluatore differtæ, quam ob causam dictæ sint, solemus inquirere: ita & in hac facere debemus: quare Dominus in istiusmodi uerba proruperit: & ob quam interrogationem, responsionis similitudo prolata sit. Scribæ & pharisæi mulsitabant, dicentes: Quare hic peccatores recipit & uescitur cū eis? Superior quippe sermo præmiserat: Erant autē accedentes ad eum publicani & peccatores, uolentes audire eum. Itaque hinc omnis inuidia, cur quos legis præcepta damnarent, eorū confabulationē atque conuiuium, dominus non uitaret. Et hæc Lucas. Cæterū Matthæus ita loquitur: Cum autē discumberet in domo: ecce multi peccatores & publicani ueniētes recumbebāt cū Iesu, & cū discipulis eius. Quod uidentes Pharisæi, dicebant discipulis eius, Quare cū peccatoribus & publicanis manducat magister uester? Qui audiens dixit: Non necesse habent sani medico, sed male habētes. Euntes autē discite quid sit, misericordiã uolo, & non sacrificiū: non ueni uocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiã. Marcus quoque in eadē uerba consentit. Igitur, ut diximus, omnis ex lege quæstio nascebatur. Lex quippe iusticię tenax, clementiã non habebat: sed quicumque adulter, homicida, fraudator, & ut breuiter dicam mortali crimine tenebatur, nulla uenia pœnitentię laxabatur à crimine, oculus pro oculo, dentem pro dente, animã pro anima iubebantur exoluere. Omnes itaque declinauerāt, simul inuites facti erāt: nō erat qui faceret bonū, non erat usque ad unū. Vbi autem abundauit peccatū, superabundauit gratia. Et misit Deus filium suū factū ex muliere, qui destructo medio pariete, fecit utraq; unum, et austeritatē legis, euangelij gratiã temperauit. Vnde & Paulus ad ecclesiās scribēs: Gratiã uobis, inquit, & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo: gratiã, quæ non ex merito retributa, sed ex donatē concessa est. Pax uero qua recōciliati deo sumus, habētes propiciatorem dominū nostrum Iesum Christū, qui donauit nobis delicta nostra, & deleuit chirographū mortis, quod erat contra nos, affigens illud cruci, & principatus & potestates fecit

A fecit ostentui, triumphans eas in ligno. Quæ autem maior potest esse clementia, quam ut filius Dei, hominis filius nasceretur? decem mensium fastidia sustineret? partus expectaret aduentum, inuolueretur pannis, subijceretur parentibus? per singulas adoleret ætates: & post contumelias uocum, alapas & flagella, crucis quoque pro nobis fieret maledictum, ut nos à maledicto legis absolueret, patri factus obediens usque ad mortē: & id opere cōpleret, quod ante ex persona mediatoris fuerat deprecatus, dicens: Pater uolo, quomodo ego & tu unum sumus, ita & isti in nobis unum sint? Ergo quia ad hoc uenerat, ut quod erat impossibile legis, quia nemo ex ea iustificabatur, ineffabili misericordia uinceret, publicanos & peccatores ad pœnitentiã prouocabat: cōuiuium quoque eorum expectans, ut in conuiuio docerentur: sicut manifestum esse poterit ei, qui euangelia sollicita mente perlegerit: quomodo & cibus eius & potus & deambulatio, & uniuersa quæ gessit in corpore, salutem hominū procurarint. Hoc uidentes scribæ & pharisæi, aduersus legem eum facere dicebant. Ecce homo uorax & uini potator, amicus publicanorum & peccatorum. Nam ante reprehenderant quare curaret in sabbatis. Dominus ergo, ut hanc eorum accusationē clementi ratione superaret, treis parabolas proposuit: è quibus una est, non agintanouē ouium in montibus relictarū & unius perditæ, quæ pastoris humeris est reducta. Alia drachmæ, quam mulier accenso lumine requisit, & inuenta ea, uicinas ad læticiã conuocauit, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmã quam perdideram. Tertia uero duorum filiorū, de qua ut disputarem pauca iussisti. Et de oue quidem ac drachma, licet ad unum pertineant intellectū, non est istius temporis disputatio: hoc tantum dixisse sufficiat: ob id has parabolas esse propositas, ut quomodo ibi in inuentione pecoris & drachmæ, lætitiã est angelorū & circa manentium uicinarū: sic in publicanorū peccatorumque pœnitentiã, omnium debere esse lætitiã, quibus non est necessaria pœnitentiã. Vnde uehementer admiro Tertullianum in eo libro, quem de pudicitia aduersus pœnitentiã scripsit, & sententiã ueterem, noua opinione dissoluit: hoc uoluisse sentire, quod publicani & peccatores, qui cum Domino uescabantur, ethnici fuerint, dicente scriptura: Non erit uestigial pendens ex Israel: quasi uero & Matthæus non ex circumcisione fuerit publicanus: & ille qui cum pharisæo in templo orans, oculos ad cælum non audebat erigere, non ex Israel fuerit publicanus: aut non Lucas memoret: Et omnis populus audiens & publicani iustificauerunt Deum, baptizati baptisimo Ioannis. Aut cuiquam credibile possit uideri ethnicum templum ingressum, aut Dominum cum ethnicis habuisse conuiuium, cum id maxime caueret, ne legem soluere uideretur: & primum uenit ad oues perditas domus Israel: Chananeæ quoque deprecanti pro salute filiarum responderit: Non oportet tollere panem filiorum, & dare eum canibus. Et alibi discipulis præceperit: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorū ne intraueritis. Ex quibus omnibus edocemur, in publicanis, non tam gentiliū, quam generaliter omnium peccatorū, id est, qui erant & de gentibus, & de Iudæis, accipi posse personas. Ille autem qui iuxta insanas & blasphemias fœminas suas id dogmatis defendebat, quo Christianos nollet recipere pœnitentes, frustra argumentatus est publicanos Iudæos non fuisse, ut in persona eorum gentiliū tantum populus possit intelligi. Itaque ne longum faciam, ipsa euangelij uerba proponam: & in modum commentarij, quid mihi uideatur, ad singula quæque subnectam. Homo quidam habebat duos filios. Hominem Deum dici, multis testimonijs approbatur: ut ibi: Duorum hominum testimonium uerum est. Ego de me testimonium dico, & qui me misit pater. In alia parabola pastor, in alia paterfamilias nuncupatur: in alia uineam locat, in alia inuitat ad nuptias: & diuersis similitudinibus, rem significat eandem: ut Iudæorum reprobet superbiam, & in communi omnium peccatorum siue gentiliū siue Israelitarum pœnitentiã probet. Quod autem ait, duos filios: omnes pene scripturæ de duorum uocatione populorum plenæ sunt sacramentis. Et dixit illi adulescentior: Pater da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit. Substantia Dei est, omne quod uiuimus, sapimus, cogitamus,

gitamus, in uerba prorumpimus. Hæc Deus æqualiter uniuersis & in communi largitus est, euangelista dicente: Erat lux uera quæ illuminat omnem hominem ueniens in hunc mundum. Iste est dexter oculus, qui à scandalis obseruandus est; hæc luceina corporis: hoc talentum quod nõ est in sudario colligandum, id est, delicate ociosæq; tractandum: nec in terra defodiendū, terrenis scilicet cogitationibus obscurandum. Qui diuisit eis substantiam, Significantius in Græco legitur, *καὶ δὲ ἑλθὼν ἀπὸ τοῦ ἑρβίου*, id est, dedit eis liberum arbitrium, dedit mentis propriæ libertatem, & ut uiueret unusquisq; non ex imperio Dei, sed obsequio suo: id est, non ex necessitate, sed ex uoluntate: ut uirtus haberet locum, ut à cæteris animantibus distaremus, dum ad exemplum Dei, permiffum est nobis facere quod uelimus. Vnde & in peccatores æquum iudiciū, & in sanctos aut iustos iustum præmium retribuetur. Et non post multos dies, collectis omnibus adolescentior filius peregre profectus est in regionē longinquā. Si Deus cælum tenet palmo & terram pugillo: & Hieremias dicit: Deus appropinquans, et nõ Deus de longinquo: prout Dauid quoq; quia nullus absq; eo locus sit, prædicatur: quomodo filius peregre proficiscitur, & à patre discedit. Sciendū igitur, non locorū spacijs, sed affectu, aut esse nos cum Deo, aut ab eo discedere. Quomodo enim ad discipulos loquitur: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus, usq; ad consummationē seculi: ita ad eos qui sui iactantiā præferunt, & esse cum Domino non merentur, dicit: Discedite à me, non noui uos qui operamini iniquitatem. Reccesit ergo iunior filius cum uniuerfa substantia à patre, & peregre profectus est. Et Cain egressus à facie Domini, habitauit in terra Naid: quod interpretatur, fluctuatio. Quicumq; à Deo recedit, statim seculi fluctibus quatitur, & mouetur pedes eius. Nam postquam moti sunt homines ab oriente, & à uero lumine recesserunt: tunc aduersus Deum impietatis suæ ædificauere turrim: tunc dogmatum superbias consixerunt, uolentes curiositate non licita in ipsius cœli alta penetrare. Et uocatus est locus iste Babel, id est, confusio. Et ibi dissipauit substantiam suam, uiuens luxuriose. Luxuria est inimica Deo, inimica uirtutibus: perdit omnem substantiā patris, & ad præfens uoluptate delinens, futuram non sinit cogitare paupertatē. Cumq; consumpsisset omnia, facta est fames ualida per regionē illam. Acceperat à patre facultates, ut inuisibilia eius per ea quæ erant uisibilia cognosceret, & ex pulchritudine creaturarum consequenter intelligeret creatorem. Qui ueritatem in iniusticia detinens, & pro Deo idola colens, naturæ bona uniuerfa consumpsit: & consumptis omnibus, cepit egere uirtutibus, derelicto fonte uirtutū. Facta est fames ualida per regionē illam. Omnis locus quem patre incolimus absente, famis, penuriæ & egestatis est. Fames autē *μετὰ ἐνσκότους ἰσχυρός*. Hæc est regio, de qua dicitur per prophetā: Qui habitatis in regione umbræ mortis, lux fulgebit super uos. At contra est alia regio, quam possessuri sumus mundo corde atq; puro uiuentes, quam sanctus Dauid desiderat, dicens: Credo uidere bona Domini in terra uiuentiū. Et ipse cepit egere, & abiit, & cōiunxit se uni de principibus regionis illius. Deserto nutricio, qui ad primam uocem bona ei fuerat cuncta largitus, iunxit se principi huius mundi, id est, diabolo rectori tenebrarum. Quem nunc inimicum hominem, nunc iudicem iniquitatis, nunc draconem, nunc satan, nunc malleum, nunc perdicem, nunc belial, nunc rugientem leonem, nunc leuiathan, nunc thaninim, nunc behemoth, & multis alijs uocabulis scriptura cognominat. Quod autem ait, uni de principibus: plures esse intelligendū est, qui per istum uolitent aerem: & diuersorū fraude uitiorum, genus hominū suæ subijciant seruituti. Qui misit illum in agrū suū, ut pasceret porcos. Porcus animal immūdum est, quod cœno & sordibus delectatur. Talis est dæmonum multitudo, quæ per idola manufacta, cruore pecudū & uictimis pascitur: & nouissime saginatioe quadā hostia, ipsius hominis morte saturatur. Misit ergo eum in possessionē suam: id est, suum efficit esse famulum, ut pasceret porcos, immolans ei animā suam. Et cupiebat implere uentrem suum de filiis quis porcorum, & nemo illi dabat. Id quod in Ezechielē, cum increpatione dicitur ad Hierusalem: Et factum est in te peruersum ultra mulieres quæ ante fornicationē tuam & post

A post te sunt fornicatae, in eo quod dedisti mercedes, & mercedes tibi non sunt datae: uidemus in filio minore completum. Substantiam suam in regione principis perdidit: & post perditas facultates, missus ad porcos, egestate contabit. Dæmonū cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, & uniuerfa uita. Hæc blanda sunt & lasciuia, & sensus uoluptate demulcent: statimq; ut apparuerint, ad usum sui prouocant. Quibus ideo luxuriosus adolescens non poterat saturari, quia semper uoluptas famē sui habet, & transacta non satiat: & fatanas cum aliquem sua arte deceperit, & proprium ei imposuerit iugum, ultra ad abundantiam uitiorum non procurat, sciens esse tam mortuum: sicuti multos idololatrās uidemus panis miseria & egestate confectos. Hi sunt in quibus propheticus sermo completur: Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedē omnibus amatoribus tuis, & non accepisti mercedes. Possumus autē & aliter si liquas interpretari. Dæmonum cibus est carmina poetarum, secularis sapientia, rhetoricorū pompa uerborum. Hæc sua omnes suauitate delectant: & dum aures uersibus dulci modulatione currentibus capiunt, animam quoq; penetrant, & pectoris interna deuinciunt. Verū ubi cum summo studio fuerint ac labore perlecta, nihil aliud, nisi inanem sonum & sermonum strepitum, suis lectoribus tribuunt: nulla ibi saturitas ueritatis, nulla resectio iusticiæ reperitur. Studiōsi earū in fame ueri & uirtutū penuria perseverant. Huius sapientiæ typus, & in Deuteronomio sub mulieris captiuae figura describitur: de qua diuina uox præcipit: ut si Israelites eam habere uoluerit uxorem, caluitiū ei faciat, unguēs præsecet, & pilos auferat: & cum munda fuerit effecta, tunc transeat in uictoris amplexus. Hæc si secundum literam intelligimus, nonne ridicula sunt? Itaq; & nos facere solemus, quando philosophos legimus, quando in manus nostras libri ueniunt sapientiæ secularis: si quid in eis utile reperimus, ad nostrum dogma conuertimus: si quid uero superfluum, de idolis, de amore, de cetera secularium rerum, hæc radimus, his caluitium inducimus, hæc in unguium morem ferro acutissimo defecamus. Vnde & Apostolus prohibet, ne in idolio quis recumbat, dicens: Videte autem, ne hæc licentia uestra offendiculū fiat infirmis. Si enim quis uiderit eum qui habet scientiā in idolio recumbentē, nonne cōscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandū idolothyta, & peribit qui infirmus est in tua sciētia frater, propter quem Christus mortuus est? Nonne tibi uidetur sub alijs uerbis dicere: ne legas philosophos, oratores, poetas, nec in eorum lectione requiescas? Nec nobis blandiamur, si in eis quæ scripta sunt nõ credimus, cum aliorū conscientia uulneretur: & putemur probare, quæ dum legimus nõ reprobamus. Alio qui quale erit, ut existimemus Apostolum eius qui uelcebat in idolio conscientiā comprobasse: & eum dixisse perfectū, quem sciret de idolothytis manducare? Absit ut de ore Christiano sonet, Iuppiter omnipotēs, & me Hercule, & me Castor, & cætera magis portenta q̄ numina. At nūc etiam sacerdotes Dei, omiſſis euāgelij & prophetis uidemus comedias legere: amatoria Bucolicorum uersū uerba canere: tenere Vergiliū: & id quod in pueris necessitatis est, crimē in se facere uoluptatis. Cauendū igitur, si captiuā uelimus habere uxorem, ne in idolio recumbamus: aut si certe fuerimus eius amore decepti, mundemus eam, & omni sordium errore purgemus: ne scandalū patiat frater pro quo Christus mortuus est; cum in ore Christiani carmina in idolorū laudē cōposita audierit personare. In se autē conuersus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autē hic fame pereō. Mercenarios secundū alium intellectū eos animaduertimus ex Iudæis, qui ob præsentia tantū bona, legis præcepta custodiunt. Hi iusti sunt & misericordes, nõ ob ipsam iustitiam, & ob ipsum misericordiæ bonum, sed ut à Deo terrenæ felicitatis & longæ uitæ præmiū consequantur. Qui autem ista desiderat, merito compellitur ad obsequium præceptorum; ne eorum præuaricatione quæ iussa sunt careat concupitis. Porro ubi metus est, non est dilectio. Perfecta quippe dilectio foras mittit timorem. Nam qui diligit, non ideo imperata custodit, quia aut timore pœnarum, aut præmiū auiditate compellitur: sed quia hoc ipsum quod à Deo iubetur, est optimum. Sensus itaq; iste est. Quanti ex Iudæis ob præsentia

sentia tantum bona à Dei obsequio nō recedunt, & ego egestate conficior. Surgens ibo ad patrē meum. Pulchre ait, surgens: patre quippe absente, non steterat. Peccatorum iacere, iustorū stare est. Ad Moysen dicitur: Tu uero hic sta mecum. Et in centesimo tricesimo tertio psalmo: Ecce nunc benedicite Dominū omnes serui Domini, qui statis in domo Domini. Ad benedictionē Domini stantes propheta in domo Domini cohortatur. Et dicā illi: Pater peccavi in cœlum & corā te, iam non sum dignus uocari filius tuus. Peccauerat in cœlum, qui Hierusalem cœlestem reliquerat matrem. Peccauerat coram patre, qui conditore deserto fuerat ligna ueneratus. Non erat dignus uocari filius Dei, qui seruus esse maluerat idolorū. Omnis enim qui facit peccatū, de diabolo patre natus est. Fac me sicut unū de mercenarijs tuis. Fac me, inquit, sicut unum ex iudæis, qui te ob præsentiū tantum rerum promissa uenerantur. Recipe filium poenitentē, qui mercenarijs tuis peccantibus sæpissime pepercisti. Et uenit usq; ad patrē suum. Venimus ad patrē, quando recedimus à porcorū pastione, secundum illud: Statim ut conuersus ingemueris, saluus eris. Cumq; adhuc longe esset, uidit eum pater eius, & misericordia motus est. Antequam dignis operibus, & uera poenitentia ad patrem rediret antiquū, Deus apud quem cuncta futura iam facta sunt, & qui est omnium præsciū futurorum, ad eius præcurrere aduentum: & per uerbū suum, quod carnem sumpsit ex uirgine: reditū filij sui iunioris anticipat. Et præcurrere incubuit super collum ipsius. Ante uenit ad terras, q̄ ille domū confessionis intraret. Incubuit super collum ipsius, id est corpus sumpsit humanum. Et sicut Ioānes super pectus Iesū recubuit: qui secretorum eius effectus est particeps: ita & iugum suum leue, id est mandatorū suorū facilia præcepta, ex gratia magis quam ex merito super iuniorē filium collocauit. Et osculatus est eum: iuxta illud quod in Cantico canticorum ecclesia de sponsi precatur aduentu: Osculetur me osculo oris sui. Nolo mihi dicens per Moysen, nolo per prophetas loquatur: ipse meū corpus assumat, ipse me osculetur in carne, ut & illud quoq; quod in Esaia scriptū est, huic sententiæ coaptemus. Si quæris, quære, & ad me habita in saltu. Et ibi quippe flens ecclesia clamare iubetur ex Seir, quia Seir pilosus & hispidus interpretatur: ut & antiquū gentiliū significet errorē: illa pari similitudine respondente: Nigra sum, sed formosa filia Hierusalem. Dixit autē illi filius: Pater, peccavi in cœlum & corā te, iam non sum dignus uocari filius tuus. Dicit se non esse dignum filium nuncupari: & tamē ex naturæ uoce, ex illa substantia, quā illi pater fuerat aliquando largitus, in nomen trepidus ueritatis erumpit. Pater, inquit, peccavi in cœlum. Frustra igitur quidam argumentantur, nomen patris in sanctos tantūmodo cōuenire, cum etiam Deum patrē uocet, qui se filij nomine confitetur indignū: nisi forte ideo patrē audet uocare, quia plena mente cōuersus est. Dixit autē pater ad pueros suos: Celerius proferte stolam priorē, & induite eum: stolam quam Adam peccando perdidit: stolam quæ in alia parabola indumentū dicitur nuptiale, id est uestem spiritus sancti: quam qui nō habuerit, non potest regis interesse conuiuio. Et date annulum in manu illius: signaculum similitudinis Christi, secundum illud: In quem credentes, signati estis spiritu re-promissionis sancto. Et ad principem dicitur Tyri, qui similitudinem conditoris amiserat: Tu signaculum similitudinis, & corona decoris, in delitijs paradisi Dei natus es. Esaia quoque de hoc signaculo loquitur: Tunc manifesti erunt qui signantur. Hoc signaculū in manu Aggei propheta, dicentis ad Hierusalem: Ornaui te, inquit, ornamento, & imposui tibi armillas circa manus tuas. Rursum ad eum qui indutus est podere, alius locus signaculi demonstratur: Pertransi per mediam Hierusalem, & da signaculum in frontibus uirorum gementiū & dolentiū in omnibus iniquitatibus, quæ fiunt in medio eorum. Quare: ut postea possint dicere: Signatū est super nos lumen uultus tui Domine. Et calciamentū in pedibus eius. Sponsi quippe perdidit dignitatē, & nudis pedibus pasca celebrare non poterat. Hæc sunt calciamenta, de quibus Dominus ait: Et calcaui te hyacintho. Et calciamenta in pedibus eius: necubi coluber insidians, plantam ingredientis inuaderet: & super scor-

per scorpiones & serpentes securius ambularet, ut præpararetur ad euangeliū pacis: iam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum: & dictum ei propheticum conueniret: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Et afferte uitulū saginatum, & occidite, & manducemus & epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuentus est. Vitulus saginatus qui ad poenitentia immolatur salutē, ipse saluator est, cuius quotidie carne pacimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, quia pinguedine saturati, in ructum laudis eius erumpimus, dicentes: Eructauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi: licet quidam superstitiose magis quam uere, non considerantes textum psalmi, ex patris persona arbitrentur hoc intelligi. Quod autē ait, epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuentus est, ad eundē parabolæ superioris pertinet sensum, in qua dicitur: Sic dico uobis, quia gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. Et ceperunt epulari. Hoc conuiuū quotidie celebratur, quotidie pater filium recipit: semper Christus credentibus immolatur. Erat autē filius illius senior in agro. Hucusq; de persona filij iunioris disputatū est: quem secundum præsentem parabolam, in publicanis & peccatoribus, qui à Domino ad poenitentia prouocabantur, debemus accipere: secundum mysticos autem intellectus, de futura quoq; uocatione gentium prophetari. Nunc ad seniorē filium transgreditur, quem multi simpliciter ad omnium sanctorum personam, multi proprie ad Iudæos referunt. Et de sanctis quidem non difficilis interpretatio est, in eo quod dicitur, nunquā mandatum tuum præteriui: licet illud uideatur obistere, quod reuersioni fratris inuideat. In Iudæos autem cum liuor in fratris salute conueniat: hoc repugnat, quod nunquam se dicat eius præterisse mandatū: de quibus quid nobis uideatur, suis in locis conabimur explanare. Erat autē filius illius senior in agro, in terrenis operibus labore desudans, longe à gratia spiritus sancti, & à consilio patris extorris. Hic est qui ait, Agrum emi, & necesse habeo exire & uidere illum, rogō te habere me excusatum. Hic qui iuga bouum emit quinq; & legis onere depressus, terrenorum sensu uoluptate perfruitur. Hic qui uxore ducta, ire ad nuptias non potest: & effectus caro, nequaquā unum potest esse cum spiritu. In huius persona etiam illius parabolæ operarij cōgruunt, in qua prima, tertia, sexta, nona hora, id est, uocationibus uarijs mittuntur ad uinea, & indignatur sibi undecimæ horæ operarios coæquari. Et cum ueniret & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum. Illud quod in quodam psalmo superscribitur pro mahalath, huic sensui conuenit. Siquidē mahalath chorus in unum concinens dicitur. Male autē quidā de Latinis, symphoniam putant esse genus organi, cum concors in Dei laudibus concertus, hoc uocabulo significetur. *συμφωνία* quippe consonantia exprimitur in Latino. Et uocauit unum de pueris, & interrogauit quid nam essent hæc. Et nunc interrogat Israel, quare Deus in gentiū assumptione lætetur: & æmulatione cruciatus, paternā scire non potest uoluntatē. Qui ait illi, quoniam frater tuus uenit, & occidit pater tuus uitulū saginatum, quoniam in columē illum recepit. Causa læticia, quod pari in Dei laudes toto orbe uoce concinatur, salus est gentium, salus est peccatorū: lætatur angeli, omnis in gaudiū creatura cōsentit, & de solo dicitur Israel: Iratus autem noluit intrare. Irascitur se absente fratrem esse susceptum: irascitur eum uiuere, quem putabat extinctū: & nunc foris stat Israel, & nunc discipulis euangelia in ecclesia audientibus, mater eius & fratres foris stant quærentes eū. Egressus autē pater illius cepit rogare eū. Quam benignus & clemens pater. Rogat filiū, ut læticia domus particeps fiat: rogat autē per apostolos, rogat per euangelij prædicatores. Et quibus Paulus ait: Precamur pro Christo, reconciliamini Deo. Et alibi: Vobis oportebat primum annunciare uerbū Dei: sed quia repulistis illud, & indignos uos iudicastis æternæ uitæ, ecce cōuertimur ad gentes. Ipse autē respondens, ait patri suo: Ecce tot annis serui tibi. Pater supplex ad concordia deprecatur: ille iusticiā quæ in lege est sequens, Dei iusticiæ non subijcitur. Porro quæ maior iusticia Dei, quam ignoscere poenitentibus, filium suscipere redeuntē? Ecce tot annis serui tibi, &

tibi, & nunquam mandatum tuum præterui: quasi hoc ipsum non sit præterire mandatum, salutem alterius inuidere, ante Deum se iactare iusticiæ, cum nemo coram eo mundus sit. Quis enim lætabitur castum se habere cor, ne si unius quidē diei fuerit. Dauid confitetur: In iniquitatibus conceptus sum, & in delictis concepit me mater mea. Et in alio loco: Si iniquitatē attendis Domine, quis sustinebit. Et hic dicit nunquam se præterisse mandatum; toties ob idololatriam captiuitatibus traditus. Ecce tot annis seruo tibi, & nunquam mandatum tuum præterui. Hoc est quod Paulus apostolus loquitur: Quid ergo dicemus: quia gentes quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, quæ ex fide est. Israel uero sectando legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit. Quare quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis. Potest ergo & ex eius persona dici, qui iuxta eundem Apostolum in iusticia, quæ ex lege est, sine reprehensione uersatus sit: licet mihi uideatur magis se iactare Iudæus, quæ uera diceret ad exemplum illius pharisæi, dicitis: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, sicut & hic publicanus. Oro te, nonne tibi uidetur ea quæ ille de publicano dixerat, dicere iste de fratre. Hic est qui comedit omnem substantiam suam, uiuens cum meretricibus. Ad id autem, quod ait: Mandatum tuum nunquam præterui, patris sermo non congruit: non enim confirmauit uera esse quæ dixerat filius, sed irascentem, alia ratione compescuit: fili tu semper mecum es. Nunquid, ait, bene quidem dicis, & fecisti cuncta quæ iusseram. Sed mecum es, inquit, semper. Mecum es lege qua stringeris: mecum es, dum mihi & in captiuitatibus erudiris: mecum es, non quia præcepta mea compleueris, sed quod te in longam regionem abire non passus sum: mecum es ad extremum, secundum illud quod locutus sum ad Dauid: Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, si iusticias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint, uisitato in uirga iniquitates eorum, & in flagellis iniusticias eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eis. Quo testimonio, & id in quo filius senior gloriatur falsum esse conuincitur, dum in Dei iudicijs non ambulat, & eius mandata non facit. Et quomodo ista non faciens, cum patre semper fuisse dicitur. Dum peccatis uisitatur in uirga, & uisitato misericordia non negatur. Nec mirandum patri cum ausum fuisse mentiri, qui fratri potuit inuidere: maxime cum in die iudicij quidam impudentius mentiatur, dicentes: Nonne in nomine tuo comedimus & bibimus, & uirtutes multas fecimus, dæmonia eiecimus. Quid uero sit, & omnia mea tua sunt, suo loco congruentius explicabitur. Et nunquam dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis epularer. Tantus, inquit, Israel sanguis effusus est, tot hominum cæsa sunt milia: & nullus eorum nostræ extitit salutis redemptor. Ipse Iosias qui placuit in conspectu tuo: & nuper Machabæi, qui pro tua hereditate pugnabant, contra fas sanctitatis hostium gladijs interempti sunt, & nullus cruor nobis reddidit libertatem. Ecce adhuc Romano imperio subiaceamus, non propheta, non sacerdos, non iustus quisquam immolatus est pro nobis. Et pro luxurioso filio, id est, pro gentibus, pro peccatoribus, totius creaturæ gloriosus sanguis effusus est. Cumque merentibus minora non dederis, immeritis maiora tribuisti. Nunquam dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis epularer. Erras Israel: dic potius, ut tecum epularer. Aut potest esse tibi aliqua iucunditas, nisi patre tecum celebrante conuiuium: Saltem exemplo docere præsentis. Reuerso filio iuniore, & pater lætatur & pueri. Manducemus, ait, & epulemur, non manducate & epulamini. At tu ea mente qua inuides fratri, qua a patris recedis aspectu & semper in agro es: nunc quoque uis, eo absente inire conuiuium. Nunquam dedisti mihi hœdum. Nunquam pater deteriora dat munera: habes uitulum immolatum: ingredere, manduca cum fratre. Quid hœdum quaeris, cui agnus est missus. Et ne similes te nescire quod missus est, Ioannes tibi eum in eremo demonstrauit: Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi. Et pater quidē quasi clemens & poenitentiam tribuens, te hortatur ad uitulum, non immolans hœdum quem stare scit ad sinistram. Tu uero in fine seculi, ipse tibi es hœdum immolaturus Antichristum: & cum amicis tuis, spiritibus immundis eius carne saturandus, expleto uaticinio: Tu confregisti caput draconis magni: dedisti eum escam

populis

populus Ethiopum. Cum autem filius tuus hic qui deuorauit omnem substantiam suam uiuens cum meretricibus uenit, occidisti ei uitulum saginatum. Confitetur & nunc Israel saginatum uitulum fuisse qui cæsus est: intelligunt uenisse Christum, sed torquentur inuidia: & nolunt fratre non pereunte, saluari. Ipse autem dixit illi: Fili tu semper mecum es, & mea omnia tua sunt. Filium uocat, licet intrare nolentē. Quomodo autem Dei omnia Iudæorum sunt: Nunquid angeli, throni, dominationes cæteraque uirtutes. Omnia ergo intelligamus legem, prophetas, eloquia diuina. Hæc ei dedit, ut in lege eius meditaretur die ac nocte, secundum illum canonem quem sæpe exposuimus scripturarum: Omnia non ad totum referenda esse, sed ad partem maximam, ut tibi, Omnes declinauerunt, simul inuiles facti sunt. Et alibi: Omnes qui uenerunt ante me, fures fuerunt & latrones. Et Paulus ad Corinthios: Omnibus, inquit, omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem. Et ad Philipenses: Omnes enim quæ suæ sunt quaerunt, non ea quæ sunt Iesu Christi. Quamquam nihil unquam illi negasse credendum sit, quem ad uituli hortatur esum. Epulari nos oportet & gaudere, quoniam hic frater tuus mortuus fuerat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Confidamus igitur & nos uiuere posse per poenitentiam, qui fuimus mortui per delicta. Et hic quidē ipse filius reuertitur: in superioribus uero, in oue scilicet & in drachma, quod errauerat affertur, & quod perierat inuenitur: & simili tres parabola sine clauduntur, dum in ista ponitur, perierat & inuentus est, ut intelligamus diuersis similitudinibus de eadem peccatorum susceptione signatum. Et hæc quidem in ethnici persona dicta sint & Iudæi. Videamus autem quomodo super sancto generaliter & peccatore, parabola ista possit intelligi. Et de cæteris quin iusto conueniat, non ambigitur. Illud est, in quo legenti scrupulus commouetur, cur iustus salutem peccatoris inuideat: & intantum iracundia repleatur, ut nec fratris misericordia, nec patris precibus, nec totius domus iucunditate susperetur. Ad quod breuiter respondebimus: Omnem mundi istius iusticiam, ad Dei comparisonem non esse iusticiam. Quomodo enim ex peccatis Hierusalem, Sodomam iustificatur: non quod ipsa sit iusta, sed quod maioribus delictis fiant minora delicta: ita & hominum omnium uniuersa iusticia non est Deo collata iusticia. Denique Paulus qui dixerat: Quotquot ergo perfecti sumus hoc sapimus: in alio loco confitetur & clamitat: O profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles uiae eius. Et alibi, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: Et nunc uidemus per speculum in ænigmate. Et ad Romanos: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius. Ex quibus omnibus edocemur, Dei solius perfectam esse iusticiam, qui solem suum oriri facit super iustos & iniustos: dat pluuiam serotinam & matutinam, merentibus pariter & non merentibus: qui de uicis, angulis, & plateis inuitat ad nuptias: & deintus quosdam, iam quasi securos expellit foras. Et quem quæ ad exemplum filij poenitentis ipsa redire non poterat, uel nolebāt, quaerit, & inuenit: & inuentam suis humeris reportat. Multum enim errando laborauerat. Ut autem doceamur in sanctos quoque cadere posse inuidiam, & soli Deo puram clementiam derelinqui: filiorum Zebedæi consideremus exemplum: pro quibus cum mater mota pietatis affectu, nimis grandia postulasset: reliqui decem discipuli indignati sunt. Et Iesus aduocans eos dixit: Scitis quia principes gentium dominantur eorum: & qui maiores sunt, potestatem exercent in eis. Non ita erit inter uos, sed quicumque uoluerit inter uos maior esse, sit uester minister: & quicumque uoluerit inter uos esse primus, sit uester seruus: quoniam filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. Nulli periculo sum, nulli uideatur esse blasphemum: quod & in apostolos inuidia malum diximus potuisse subreperere, cum etiam de angelis hoc dictum putemus: Sydera quippe non sunt munda in conspectu eius, & contra angelos suos peruersum quid intellexit. Et in psalmis dicitur: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Non ait, non iustificabitur omnis homo, sed omnis uiuens, id est, non euangelista, non apostolus, non propheta. Ad maiora conscendo, non angeli, non throni, non dominationes, non potestates, cæteraque uirtutes. Solus Deus

Hier. 10. 3

in m us esse

us est, in quem peccatum non cadit: cætera cum sint liberi arbitrij, iuxta quod & homo ad imaginem & similitudinem Dei factus est, in utranq; partem possunt suam flectere uoluntatem. Quod si hac sententia non adducis, saltem illius autoritate parabola comouere, in qua per totum diem operarij mittuntur ad uineam, & in prima hora uocantur Adam, Abel, Seth: in tertia, Noe: in sexta, Abraham: in nona, Moyses: in undecima, gentium populus, cui dicitur: Quid hic statis tota die ociofi? Et illi responderunt: Nemo nos conduxit. Quod autem extrema hora, nostri sit Saluatoris aduentus, testis est Ioannes apostolus, dicens: Fratres, nouissima hora est. Etenim sicut audistis, quia antichristus uenit: nunc antichristi multi facti sunt, propter quod cognoscimus, quia nouissima hora est. Si hæc displicet interpretatio, sequor quocumq; duxeris: ita tamen ut eos qui uocati sunt primi, iustos esse fatearis. Quod cum obtinero, illud inferam: & quomodo iusti murmurauerunt aduersum patrem familiam, dicentes: Hi nouissimi uenerunt, & una hora fecerunt: æquales illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus? Videntur quidem iuste dicere, non æqualem debere esse mercedem eius, qui à prima hora ad noctem usq; sudauerit, & eius qui una hora sit in labore uersatus. Sed ista iustitia habet in se suam rem, cum alterius inuideat felicitati. Deniq; & Dominus oculum in eis arguit inuidem dicens: Amice an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Vnde & ab Apostolo, solus iustus, solus dicitur immortalis: non quod angeli sint iniusti & mortales, sed quod ipse sit immortalis & iustus: cui collata uniuersa iusticia, iniquitas inuenitur. Ut autem in hac eadem parabola, quam nunc proposuimus, iniusticiam intelligas conductorum, attende paulisper. Qui prima hora conductus est, plus meretur eo qui hora tertia missus est ad uineam: rursum horæ tertiæ operarij, sextæ horæ operarij antecedit: & sextæ horæ, & nonæ horæ, uincit operarij. Quomodo igitur nouissimo omnes inuidem, & eandem inter se iusticiam non requirunt? Tu qui hora nona conductus es, cur inuides ei qui undecima hora est missus in uineam? Quodcunque responderis, quamuis diuersum asserueris laborem, ut & præmium maius in diuerso labore merearis: eidem apud seculum sententiæ subiacebis. Et tu qui hora sexta conductus es, nouissimo inuides, cur tecum denarium, id est æqualem consequatur salutem: licet salutis pro labore diuersa sit gloria, eadem de te potest tertius dicere: & de tertio rursum primus. Verum ipsi inter se ob non æqualem laborem & uocationis spacia diuersa, æquale præmium libenter accipiunt: in nouissimo tantum operario, id est in gentium salute discordant: & Domino iniuriam faciunt, & sub omnibus parabolis arguuntur inuidiæ. Non ambigo quin inculta tibi nostræ paruitatis uideatur oratio, sed sæpe causatus sum, expoliri non posse sermonem, nisi quem propria manus limauerit. Itaq; ignosce dolentibus oculis, id est ignosce dictanti, maxime cum in ecclesiasticis rebus non quærantur uerba, sed sensus: id est, panibus sit uita sustentanda, non siliquis.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Amandus presbyter proposuerat per literas tres quæstiones, simulq; de sororis statu cõsuluit. Ad singula responderet diuus Hieronymus.

HIERONYMVS AMANDO.

Reuis epistola, longas non ualet explanare quæstiones, & in arcu multa concludens, stringere uerbis, quod sensibus dilatatum est. Interrogas, quid significet illud in euangelio iuxta Matthæum: Nolite solliciti esse de crastino. Sufficit enim diei malicia sua. Crastinū, in scripturis sanctis, futurum tempus significat: sicut & Iacob in Genesi loquitur: Exaudiet me cras iusticia mea. Et ubi altare extruitur à duabus tribubus Ruben & Gad & dimidia tribu Manasse, & à cuncto Israele ad eas legatio mittitur: cum Phinees pontifici respõdissent, idcirco se altare fecisse, ne cras filiis suis cõlædi Deū possessio denegaretur. Et multa istiusmodi in ueteri reperis instrumēto. Qui ergo de futuris nos cogitare prohibuit, cõcessit de presentibus, propter humanæ uitæ fragilitatē. Quod autem adjicit, sufficit diei malicia sua: hoc modo intellige. Sufficit nobis de presentibus

Asentibus huius seculi cogitare angustijs. Quid necesse est sensum ad incerta & futura extendere, quæ aut consequi nō possumus, aut forsitan cito inuenta perdamus? *uignia* enim quam Latinus uertit in maliciā, apud Græcos duo significat, & maliciam & afflictionem, quam *uignia* Græci dicunt: & hic magis pro malicia transferri debuit, afflictio. Quod si contentiose quis ducitur, nolens *uignia* afflictionem sonare & angustias, sed maliciam: illo sensu explanandum est, quo mundus in maligno, hoc est in malo positus sit: & in dominica oratione dicimus: Libera nos à malo: ut sufficiat nobis contra maliciā huius seculi præsens habere certamen. In secūdo quæstisti loco, de beati apostoli Pauli prima ad Corinthios epistola, in qua loquitur: Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Legamus ergo paulo superius, & sic ad hæc uerba ueniamus, ne de extremis partibus, & ut ita dicam, cauda capituli, totam sententiā nosse cupiamus: Corpus, inquit, nō fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori. Deus autem qui Dominū suscitauit, & nos cum illo suscitabit per uirtutem suam. Nescitis quia corpora uestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quia qui coniungit se meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnē unam. Qui autem coniungit se Domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatū quodcunq; fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Et reliqua. Sanctus Apostolus contra luxuriā disputans, & in superioribus dicens: Escē uentri, & uenter escis: Deus autem & hunc & illas destruet, consequenter uenit ad fornicationem. Etenim luxuria mater libidinis est, uentremq; distentum cibo, & uini potionibus irrigatū, uoluptas genitalium sequitur: atq; ut alibi dictū est, pro membrorum ordine, ordo uitiorum est. Omne itaq; peccatum, uerbi gratia, furtum, homicidium, rapina, periurium, & cætera his similia, post factum poenitentiam habent: & licet inuitet lucrum, tamen mordet conscientia. Voluptas sola ac libido, etiam in ipso tempore poenitendi, præteritos stimulos patitur, & titillationem carnis, & incentiua peccati: ut per hæc que corrigi cupimus cogitantes, rursum sit materia delinquēdi. Aliter. Cætera peccata forinsecus sunt. Quicquid enim egerimus, in alios agimus: fornicatio nō solum conscientia fornicantis, sed & corpus maculat: ac secundū sententiā Domini qua ait: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam, etiam ipse cum meretrice unum corpus efficitur: & peccat in corpus suū, dum templum Christi, facit corpus esse meretricis. Dicamus & aliter, ne ullam Græcorū sententiā præterire uideamur. Aliud est peccare per corpus, aliud in corpore. Furtum, homicidium, & cætera absq; fornicatione peccata, manu administramus extrinsecus. Fornicatio sola intrinsecus in corpore nostro exercetur à nobis, nō per corpus in alios: & per præpositio ministeriū habet: in, autem in se passionē. Sunt qui ita edisserant, quod secundum scripturam uxor uiri corpus sit, & quicumq; fuerit fornicatus, peccet in corpus suum, hoc est in uxore, dum eam sua fornicatione comaculat, & facit eam non peccantem, sua commixtione peccare. Tertia, id est extrema, propositio tua fuit de eadē Apostoli epistola: ubi de resurrectione disputans, uenit ad eum locum, in quo scriptum est: Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, Omnia enim subiecta sunt sub pedibus eius. Nouissime autem & inimica destruetur mors. Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt ei: haud dubium quin præter eum qui subiecit ei omnia, cum uero subiecta ei fuerint omnia, tunc & ipse filius subijciatur ei, qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Et miror te hoc à me quærere uoluisse, cum sanctus Hilarius Pictauiensis episcopus, undecimū librum contra Arianos hac quæstione & solutione compleuerit. Tamen pauca saltem dicamus. Omne in hoc scandalum est, quare filius patri subiectus esse dicatur. Quid est turpius siue inferius, patri subijci, quod sæpe pietatis est, ut in psalmo scribitur: Nonne Deo subiecta erit anima mea: an crucifigi, & maledictum crucis fieri? Maledictus enim omnis qui pendet in ligno. Qui ergo pro nobis maledictum factus est, ut nos de maledictione liberaret, miraris si pro nobis subiectus sit, ut nos patri

faciat esse subiectos, dicens in euangelio: Nemo uadit ad patrem, nisi per me: & cum exaltatus fuero à terra, omnia trahā ad me: Christus in his qui fideles sunt subiectus est patri, quia omnes credentes, imò omne hominū genus, corporis ipsius membra reputantur. In his autē qui increduli sunt, id est Iudæis & ethnicis & hæreticis, insubiectus esse dicitur, quia pars membrorum eius non est subiecta fidei. In fine autē mundi cum omnia membra regnantē uiderint Christum, id est caput suum, etiā ipsa subijciuntur Christo, id est capiti suo, ut omne Christi corpus subijciatur Deo & patri: ut sit Deus omnia in omnibus. Nō ait, ut sit pater omnia in omnibus, sed ut sit Deus: quod proprium nomen est trinitatis: & tam ad patrē quā ad filium & Spiritū sanctū referri potest, ut humanitas subijciatur diuinitati. Humanitatē hoc loco dicimus, nō mansuetudinem & clementiam, quam Græci φιλαυθροπία uocant, sed omne hominū genus. Porro quod ait, ut sit omnia in omnibus, hoc sensu accipiendū est. Dominus atq; Saluator noster nunc omnia nō est in omnibus, sed pars in singulis. Verbi gratia: In Solomone sapientia, in David bonitas, in Iob patientia, in Daniele cognitio futurorū, in Petro fides, in Phinees & Paulo zelus, in Ioanne uirginitas, in cæteris cætera. Cum autem rerum omnium finis aduenierit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli sanctorū omnes uirtutes habeant: ut sit Christus totus in cunctis. Reperi iunctam epistolæ & cōmentariolo tuo breuem chartulam, in qua hæc indita ferebantur. Quærendum ab eo, id est, à me utrum mulier relicto uiro adultero, & Sodomita, & alio per uim accepto, possit absq; pœnitentiā cōmunicare ecclesiæ, uiuente adhuc eo quē prius reliquerat. Quod legens illius uerficuli recordatus sum: Ad excusandas excusationes in peccatis. Omnes enim homines uitij nostris fauemus, & quod propria facimus uoluntate, ad naturæ referimus necessitatē. Quomodo si dicat adolescens: uim patior, corporis me ad libidinem ardor impellit: ipsa organa membrorū genitalium, & cōpositio corporis, scēmineos quærit amplexus. Et rursus homicida: in egestate, inquit, eram, indigebam cibo, tegmen corporis nō habebā: ideo alienū sanguinē fudi, ne ipse fame & frigore morerer. Respondeatq; sorori, quæ à nobis super suo statu quærit, non nostram, sed Apostoli sententiā. An ignoratis fratres, scientibus enim legē loquor, quoniā lex dominatur homini, quanto tēpore uiuit. Mulier enim quæ sub uiro est, uiuente uiro astricta est legi. Quod si mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri. Ergo uiuente uiro, adultera erit, si duxerit alterū uirum. Et in alio loco: Mulier alligata est, quanto tempore uiuit uir eius. Si autē dormierit uir eius, liberata est: cui uult nubat, tantum in Domino. Omnes igitur causationes apostolus amputans, apertissime definiuit: uiuente uiro adulteram esse mulierē, si alteri nupserit. Nolo mihi proferas raptoris uiolentiā, matris persuasionem, patris autoritatē, propinquorū cateruam, seruatorum insidias atq; contemptū, damna rei familiaris. Quamdiu uiuit uir, licet adulter sit, licet Sodomita, licet flagitijs omnibus cooperatus, & ab uxore propter hæc scelera derelictus, maritus eius reputatur, cui alterum uirum accipere non licet. Nec apostolus hæc propria autoritate decernit, sed Christo in se loquente, Christi uerba secutus est, qui ait in euangelio: Qui dimittit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari: & qui dimissam acceperit, adulter est. Animaduerte quid dicat: Qui dimissam acceperit, adulter est, siue ipsa dimiserit uirum, siue à uiro dimissa sit, adulter est qui eam acceperit. Vnde & apostoli grauē coniugij sarcinam intelligentes. Si ita est, inquit, non expedit homini uxorē accipere. Ad quos Dominus: Qui potest, inquit, capere, capiat. Statimq; sub exemplo trium eunuchorū, uirginitatis infert beatitudinē quæ nulla carnis lege tenetur. Nec satis animaduertere potuit: quid sit quod dicere uoluit, alio uiro per uim accepto. Quid est, per uim accepto? Congregata uidelicet multitudine, nolentem rapuit: & quare postea raptorem rapta non dimisit? Legat libros Moyse, & inueniet desponsatam uiro, si in ciuitate fuerit oppressa, & non clamauerit, puniri quasi adulteram. Si autem in agro oppressa sit, innoxiam esse à scelere, & uiolentum legibus subiacere. Ergo & ista soror, quæ, ut dicit, uim passa est, ut alteri iungeretur: si uult corpus Christi accipere, & non adultera reputari, agat pœnitentiā uita dumtaxat, ut

secundo

secundo uiro qui non appellatur uir sed adulter, à tempore pœnitentiæ non copuletur. Quod si ei durum uidetur, & semel dilectū non potest derelinquere, nec præferre Dominum uoluptati, audiat Apostolum conclamantē: Non potestis calicē Domini bibere, & calicem dæmoniorū: non potestis mensæ Domini cōmunicare, & mensæ dæmoniorū. Et in alio loco: Quæ cōmunicatio luci ac tenebris: Qui cōsensus Christo, & Belial: Rem nouam loquor: imò non nouam, sed ueterem: quæ ueteris testamenti autoritate firmatur. Si reliquerit secundum uirum, & reconciliari uoluerit priori, non potest. Scriptū est enim in Deuteronomio: Si acceperit homo uxorem, & habuerit eam: & non inuenerit gratiam eius: & dimittet eam de domo sua. Cumq; egressa alterum maritum duxerit, & ille quoq; oderit eam: dederitq; ei libellum repudiij, & dimiserit de domo sua, uel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta est, & abominabilis facta est coram Domino. Nec peccare facias terram tuam: quam Dominus Deus tuus tradidit tibi possidendam. Vnde obsecro te, ut consoles eam: imò pro uoces ad salutem. Putridæ carnes ferro indigent & cautērio: nec est medicinæ culpa, sed uulneris: cum clementi crudelitate non parcat medicus ut parcat, sc̄uit ut misereatur.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

- H**audiat me cras. Locus est Genesis capite trigesimo. Et ubi altare extruitur. Hanc historiam habes Iosue capite uigesimo secundo. κακία enim q. l. u. Latinis mala significant uitia & incōmoda: malicia tantum animi uitij significat. Græcis κακία dicuntur item uitia, & afflictiones, & hinc κακία uitium siue malicia, & afflictio siue miseria: κακίωσι aut tantum afflictionē siue uexationē significat, à uerbo κακός, quod est malis afficio, siue affligo. Maledictum crucis. Ita legis Deuteronomij uigesimo primo: Maledictus à Deo qui pendet in ligno. Quem locum citat Paulus ad Galatas capite tertio. Verum hic qui pro nobis maledictum factus est, legendum est, non maledictus, ut sit substantiuum nomen, sicut paulo ante maledictum crucis. Nam utrobique Græcis est κακία, id est, execratio. Humanitatem hoc loco. φιλαυθροπία apud Græcos dicitur benignitas & comitas erga homines, cui contraria est μισαυθροπία. Verum Theologi nonnunquam ipsam hominum naturam & genus humanitatem uocant: quali αὐθροπία. Atq; ita interpretantur illud apud Paulū: Apparuit benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei: sed per peram, cum sit illic φιλαυθροπία, id est, beneuolentia erga homines, ut ad patrem referatur, qui quanto pere dilexerit nos, misso in mundum unigenito filio declararit.

HIERONYMVS MARCELLÆ.

Magnis nos prouocas quaestionibus, & torpens ocio ingenium dum interrogas, doces. Prima tua sciscitatio fuit, quæ sint illa, quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparauit Deus his qui diligunt eum. Et quomodo rursus idem Apostolus inferat: Nobis autem reuelauit Deus per spiritū suum. Et si reuelatum Apostolo, intelligere debeamus, quod & ille alijs reuelauerit. Ad quæ breuis responsio est, non debere nos quærere, quid sit illud, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Si enim ignoratur, quomodo scire potest: Quod promittitur in futuro, non cernitur in præsentī. Spes enim quæ uidetur, non est spes, sed iam certa possessio: quomodo si uelit quispiā dicere: ostende mihi quod inuisibile est, loquere quod audiri nō potest, expone quod cogitatio nō comprehendit humana. Ergo hoc sensu Apostolus dixisse credendus est: quod carnalibus oculis, & aure carnali, & cogitatione mortali non possunt spiritualia comprehendī. Et si enim noueramus quondam Iesum secundum carnem, sed nunciam non nouimus eum. Et in Ioannis epistola scribitur: Charissimi, nunc filij Dei sumus, & necdum manifestum est quod futuri sumus. Scimus enim quoniā cum apparuerit, similes ei erimus: quia uidebimus eum sicuti est. Quodq; reuelatum sibi & sanctis per spiritū esse testatur, nō statim sequitur, ut ipse alijs reuelauerit. Alioquin audiuit & in paradiso uerba ineffabilia, quæ alijs narrare non poterat: aut si narrauit, nequaquam ineffabilia sunt. Secunda quaestio fuit, in qua dicis legisse te per transitum in opusculis meis: quod agni qui stant à dextris, & hœdi qui stant à sinistris, Christiani sint atq; gentiles, & nō potius boni &

mali. Non memini me hoc aliquando dixisse: & si dixissem, non essem in errore pertinax. ^c Quantum autem dictanti subito occurrit: in secundo uolumine contra Iouinianū super hoc capitulo disputasse me noui: & non solum super hoc, sed & de eo quod in eandem quæstionē cadit, ubi pisces mali à bonis piscibus separabuntur. Quod ergo ibi plene dictum est, nunc omittendū uidetur. Tertio interrogaueras, quod dicit Apostolus in aduentu Domini saluatoris, rapi quosdam uiuentes obuiam in nubibus: ita ut non præueniantur ab his qui in Christo dormierunt: uisq; nosse, utrum sic occurrant in corporibus, & non ante moriantur, cum & Dominus noster mortuus sit, & Enoch atq; Elias secundum Apocalypsim Ioannis morituri esse dicantur: ne scilicet ullus sit qui non gustauerit mortē. Hoc ex ipsius loci continentia sciri potest, quod sancti qui in aduentu Saluatoris fuerint deprehensi in corpore, in iisdem corporibus occurrant ei: ita tamen ut in gloriam & corruptiuū & mortale, gloria & incorruptione & immortalitate mutetur: ut qualia corpora surrectura sint, in talem substantiā etiam uiuorū corpora transformentur. Vnde dicit in alio loco Apostolus: Propter quod nolumus expoliari, sed superuestiri: ut absorbeatur mortale hoc à uita, ne scilicet corpus ab anima deferatur, sed anima habitante in corpore, fiat inclytum quod antè in gloriam fuit. De Enoch autē & Elia quos uenturos Apocalypsis refert & esse morituros, non est istius tēporis disputatio: cum omnis ille liber aut spiritaliter intelligendus sit, ut nos existimamus: aut si carnalem interpretationē sequimur, Iudaicis fabulis acquiescendū sit, ut rursus ædificetur Hierusalem & hostiæ offerantur in templo: & spiritali cultu imminuto, carnales obtineāt cerimonias. Quartum est quod quæristi, quomodo in Ioannis euangelio post resurrectionē dicatur ad Mariam Magdalenam: Noli me tangere: nondū enim ascendi ad patrē meum. Et rursus in Matthæo scriptum sit, quod ad uestigia Saluatoris mulieres corruerint: cum utiq; non sit id ipsum tangere post resurrectionē pedes eius & non tangere. Maria Magdalena ipsa est à qua septē dæmonia expulerat: ut ubi abundauerat peccatū, superabundaret gratia: quæ quia dominum hortulanum putabat, & quasi cum homine loquebatur, & quærebat uiuentem cum mortuis, recte audiuit: Noli me tangere. Et est sensus: Non mereris meis hæerere uestigijs: nec adorare quasi Dominū: nec eius tenere pedes, quem nō existimas surrexisse. Tibi enim necdum ascendi ad patrē meum. Cæteræ uero mulieres quæ pedes tangunt, Dominum confitentur & merentur eius hæerere uestigijs, quæ ad patrem ascendisse confidunt. Quamquam etiam si eadem mulier diuersis in euangelijs & tenuisse pedes, & non tenuisse referatur, facilis solutio sit: cum potuerit corrigi primum quasi incredula, & postea non repellī, quasi ea quæ errorem confessione mutauerat. Quod & de latronibus intelligi potest, cum alius euangelista utrunq; blasphemasse, alius narret alterum esse confessum. Extrema schedula continebat, utrum post resurrectionē, quadraginta diebus Dominus cum discipulis conuersatus sit, & nunq; alibi fuerit: an latenter ad cælum ascenderit atq; descendit, & nihilominus apostolis suam præsentiam non negarit. Si Dominum Dei filium consideres de quo sermo est, & illum esse qui loquitur: Nonne cælum & terram ego repleo dicit Dominus: & de quo alius propheta testatur, Cælum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum: Et rursus alibi, Qui tenet cælum palmo & terram pugillo, de quo Dauid canit, Quò ibo à spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam: Si ascendero in cælum, tu ibi es: si descendero ad infernū, ades: Et si habitauero in extremis maris, etenim ibi manus tua deducet me, & continebit me dextera tua: profecto nō ambiges, etiam ante resurrectionē sic in dominico corpore habitasse Deum uerbum, ut in patre esset, & cœli circulum clauderet, atq; in omnibus infusus esset & circumfusus: id est, ut cuncta penetraret interior, & contineret exterior. Stultū est igitur illius potentiā unius corpusculi paruitate finiri, quæ non capit cœlū: & tamen qui ubiq; erat, etiam in filio hominis totus erat. Diuina quippe natura, & Dei sermo in partes secari non potest, nec locis diuidi: sed cum ubiq; sit, totus ubiq; est. Erat igitur uno eodemq; tempore & cum apostolis quadraginta diebus & cum angelis, & in patre & in extremis maris finibus erat: in omnibus locis

^A locis uersabatur: cum Thoma in India: cum Petro Romæ: cum Paulo in Illyrico: cum Tito in Creta: cum Andrea in Achaia: cum singulis apostolis & apostolicis uiris, in singulis cunctisq; regionibus. Quod autem dicitur, quosdam deserere uel non deserere, non naturæ illius terminus ponitur, sed eorū merita describuntur apud quos esse uel nō esse dignatur.

HIERONYMVS AD MARCELLAM, DE BLASPHEMIA IN SPIRITUM SANCTUM.

B

Reuis est quæstioncula quam misisti: & aperta responsio est. Si enim de eo quod in euangelio scribitur: Quicumque dixerit uerbum contra filium hominis remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo neque in futuro: Nouatianus affirmat, non posse peccare in spiritum sanctum, nisi eum qui Christianus sit & postea negauerit: manifestū est ludæos qui eo tempore blasphemabant, peccato blasphemias non teneri, quippe qui impij coloni, interfectis prophetis, de nece domini cogitabant: & intantum erant perditī, ut ad saluandos eos se Dei filius uenisse responderit. Vnde de toto ipsius scripturæ ordine conuincendus est, non his irremissibilem esse dictam blasphemiam qui tormentis compulsi, & uarijs euiscerati cruciatibus, dominum denegassent: sed his qui cum in uirtutibus uideant opera Dei, calumniantur & clamitent, dæmonis esse uirtutem: & omnia signa quæ facta sunt, non ad diuinam magnificentiam, sed ad diabolum pertinere. Vnde & saluator noster toto responsionis suæ hoc agit argumento: ut doceat, non posse satanam eijci à satana: & regnum eius inter se non esse diuisum. Cum enim diaboli studium sit, Dei lædere creaturam: quomodo eiusdem poterit esse uoluntatis sanare languētes, & seipsum de obsessis fugare corporibus? Probet itaq; Nouatianus aliquem de his, qui sacrificare compulsi sunt ante tribunal iudicis, respondisse omnia quæ in euangelio scripta sunt, non à filio Dei, sed à Beelzebub principe demoniorum fuisse perfecta: & tunc poterit approbare irremissibilem in spiritum sanctum esse blasphemiam. Vt autem & acutius aliquid interrogemus, respondeat quid sit contra filium hominis dicere, & in spiritum sanctum blasphemare. Ego quippe assero iuxta sensum illius, eos qui Christum in persecutione negauerint, contra filium hominis dixisse, & non in spiritum sanctum blasphemasse. Qui enim interrogatur an Christianus sit, & Christianum se non esse responderit: utique negando Christum, hoc est filium hominis, spiritui sancto non facit iniuriam. Si autem Christum negando, negauit & spiritum: edisserat hæreticus, quomodo non peccet in spiritum, qui filium hominis denegauerit. Aut si spiritum sanctum hoc loco intelligendum patrem putat, patris nulla est à negatore mentio facta cum negaret. Petrus apostolus eo tempore quo ancillæ interrogatione perterritus, dominum negauit: in filium hominis, an in spiritum sanctum uidetur commisisse peccatum? Si id quod ait, nescio hominem, ridicule uoluerit interpretari, non Christum eum negasse sed hominē: mendacem faciet saluatorem, qui se, hoc est filium Dei, negādum esse prædixerat. Si autem negauit filium Dei, unde & amare fleuit, & trinam negationem trina postea confessione deieuit: manifestum est peccatum in spiritum sanctū ideo non posse dimitti, quod habeat blasphemiam: ut cum uideas in uirtutibus Deum, Beelzebub calumniaris in factis. Doceat igitur aliquem negatorem Beelzebub uocasse Christum, & ultro referā gradum, negatorem non posse ueniam consequi post ruinam. Aliud est tormentis cedere & se Christianum negare, aliud Christum diabolum dicere, sicut tibi ipsa scriptura atq; contextus lecta attentius poterunt demonstrare. Fuerat quidem prolixius differendum: sed quoniam amicis & qui ad nostrum hospitium conuenerunt, præsentiam nostram negare non possumus, & tibi non statim respondere admodum uisum est arrogantis: latam disputationem, breui sermone comprehendimus, ut non tam epistolam quam commentariolum dictaremus.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Apparet hanc Hædibiam eruditam mulierem fuisse, utpote ab eruditis ortam, Paterio rhetore & Delphidiso: proinde per Apodemum in Bethlehem missum, proponit D. Hieronymo duodecim quæstiones, quas ille explicat.

Ignota uultu, fidei mihi ardore notissima, de extremis Galliae finibus in Bethlemitico rure latitantem, ad respondendum prouocas, de sanctarum quaestionum scripturarum, per hominem Dei, filium meum Apodemium commentariolum dirigens: quasi uero non habeas in tua prouincia disertos uiros & in lege Dei perfectos: nisi forte experimentum magis nostri, quam doctrinam flagitas: & uis scire, quid de his quae ab alijs audisti, nos quoque sentiamus. Maiores tui Paternus atque Delphidius, quorum alter antequam ego nascerer rhetoricam Romae docuit, alter me iam adulescentulo omnes Gallias profusa uersu suo illustrauit ingenio, iam dormientes & taciti me iure reprehendunt, quod audeam ad stirpem generis sui quippiam musitare: licet concedens eis eloquentiae magnitudinem, & doctrinam secularium literarum, merito subtraham scientiam legis Dei: quam nemo accipere potest, nisi ei data fuerit a patre luminum, qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, & stat medius credentium, qui in nomine eius fuerint congregati. Vnde libere profiteor, nec dictum superbe pertimesco: me scribere tibi non in doctis humanae sapientiae uerbis, quam Deus destructurus est, sed in uerbis fidei spiritualibus spiritualia comparantem: ut abyssus ueteris testamenti, inuocet abyssum euangelicam: in uoce cataractarum, id est, prophetarum & apostolorum suorum, & ueritas domini perueniat usque ad nubes: quibus mandatum est ne super incredulum Israel imbre pluerent, sed ut rigarent arua gentilium, & torrentem spinarum ac mare mortuum dulcorarent. Ora igitur, ut uerus Eliseus steriles in me & mortuas aquas uiuificet, & apostolorum sale quibus dixerit: Vos estis sal terrae, meum holusculum condiat: quia omne sacrificium quod absque sale est, domino non offertur. Nec fulgore secularis eloquentiae delecteris, quam uidit Iesus quasi fulgur cadentem de caelo: sed potius eum respice, qui non habet decorum nec speciem: homo in plagis positus, & sciens ferre infirmitatem: & quicquid ad proposita respondero, scias me non confidentia respondisse sermonis, sed eius fide, qui pollicitus est: Aperi os tuum, & ego implebo illud.

Quaestio Prima.

Interrogas quomodo perfectus esse quis possit, & quomodo uiuere debeat uidua, quae sine liberis derelicta est. Hoc idem in euangelio legis doctor interrogat: Magister, quid faciens, uitam aeternam possidebo? Cui respondit dominus: Mandata nosti? Dicit ille: Quae? Iesus autem dixit: Non homicidium facies, non adulterium, non furtum, non falsum dices testimonium: honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Et illo dicente: Haec omnia feci, dominus intulit: Vnum tibi deest. Si uis esse perfectus: uade & uende omnia quae habes, & da pauperibus: & ueni sequere me. Itaque & ego tibi domini nostri respondebo sermonibus. Si uis esse perfecta, & tollere crucem tuam, & sequi dominum saluatorem, & imitari Petrum dicentem: Ecce nos dimisimus omnia & secuti sumus te: uade & uende omnia quae habes, & da pauperibus, & sequere saluatorem. Non dixit, da filijs, da fratribus, da propinquis: quos etiam si haberes, iure his dominus praeferreretur, sed da pauperibus: imo da Christo, qui in pauperibus pascitur: Qui cum diues esset, pro nobis pauper factus est: qui loquitur in tricesimo nono psalmo: Ego autem mendicus sum & pauper: & dominus sollicitus est pro me. Statimque quadragesimi psalmi de eo exordium est: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. Intelligentia opus est, & post intelligentiam beatitudine, qui sit egenus & pauper. Non utique ille qui mendicitate & squalore coopertus est, & tamen non recedit a uitijs, sed de quibus Apostolus loquitur: Tantum ut pauperum memores essemus. Ob quorum refrigeria laborant Paulus & Barnabas in ecclesijs gentium, ut collectae fierent per primam sabbati: & hanc ipsam oblationem, non per alios sed per se deferre festinant: his qui suas pro Christo amiserunt substantias, qui persecutiones passi sunt, qui dixerunt patri suo & matri, uxoribus & liberis: Non nouimus uos. Hi impleuerunt uoluntatem patris, & audierunt dicentem dominum saluatorem: Mater mea & fratres mei hi sunt qui faciunt uoluntatem patris mei. Et haec dicimus, non quod in pauperes Iudaeos siue gentiles &

omni

A omnino cuiuslibet gentis pauperes, prohibeamus faciendam eleemosynam, sed quod Christianos & credentes pauperes incredulis praeferamus, & inter ipsos Christianos sit multa diuersitas, utrum peccator an sanctus sit. Vnde & Apostolus passim in omnes misericordiam probans, infert: maxime in domesticos fidei. Domesticus fidei est, qui eadem tibi religione coniungitur, quem a consortio fraternitatis peccata non separant. Quod si de inimicis quoque nobis praecipitur: ut si esurierint, demus eis cibum: si sitierint, demus eis potum, & haec facientes congregemus carbones super caput eorum: quanto magis de his qui non sunt inimici, & qui Christiani sunt atque sancti? Neque uero hoc quod dicitur: hoc enim faciens, carbones ignis congregabis super caput eius: in malam partem accipiendum est, sed in bonam. Quando enim inimicis nostris praebemus beneficia, malitiam eorum nostra bonitate superamus, & mollimus duritiam, iratumque animum ad mollitiem & beneuolentiam flectimus: atque ita congregamus carbones super capita eorum, de quibus scriptum est: Sagittae potentis acutae, cum carbonibus desolatorijs: ut quomodo de altari a seraphim carbo sublatus, prophetae labia purgauit: ita & inimicorum nostrorum peccata purgantur, & uincamus in bono malum, & benedicamus maledicentibus: & imitemur patrem nostrum, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Igitur & tu quia paucos habes filios, plurimos fac tibi amicos, de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula. Pulchre dixit, de iniquo: Omnes enim diuitiae de iniquitate descendunt: & nisi alter perdidit, alter non potest inuenire. Vnde & illa uulgata sententia mihi uidetur esse uerissima: Diues aut iniquus, aut iniqui haeres. Quod cum legis doctor audisset, & ferre non posset: quia habebat diuitias multas, conuersus dominus ad discipulos ait: Quam difficile qui diuites sunt intrare possunt in regna caelorum. Non dixit impossibile, sed difficile: licet exemplum posuerit impossibilitatis. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei. Hoc autem non tam difficile est quam impossibile. Nunquam enim fieri potest, ut camelus transeat per foramen acus. Nunquam igitur diues intrare poterit regna caelorum. Sed camelus tortuosus & curuus est, & graui sarcina praegratur. Et nos ergo quando prauas ingredimur semitas, & rectam domini uiam dimittimus, & oneramus mundi diuitijs siue pondere delictorum, regnum Dei ingredi non ualemus. Quod si deponamus grauisimam sarcinam, & assumamus nobis pennas columbae: uolabimus & requiescimus, & dicitur nobis: Si dormiatis inter medios clericos, pennae columbae deargentatae, & posteriora dorsum eius in pallore auri. Dorsum nostrum quod prius informe erat, et graui sarcina premebatur, habeat nitorem auri, quod interpretatur in sensu: et alas deargentatas, quae intelliguntur eloquia scripturarum: & regnum Dei intrare poterimus. Dicunt apostoli se omnia quae sua fuerant dimisisse, & mercedem pro hac uirtute audacter exposcunt. Quibus respondit dominus: Omnis qui relinquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, et uitam aeternam possidebit. O quanta beatitudo, pro partibus magna recipere, aeterna pro breuibus, pro morituris semper uiuentia, & habere dominum debitorem. Si qua autem uidua habet liberos, et maxime si nobilis familiae est, egentes filios non dimittat, sed ex equalitate, et ut meminerit primum animae suae, et ipsam putet esse de filijs, et partiat potius cum liberis quam omnia filijs derelinquat: imo Christum liberorum suorum faciat cohaerem. Respondebis, difficile est, durum est, et contra naturam. Sed dominum audies tibi respondentem: Qui potest capere, capiat. Et si uis esse perfecta. Non tibi iugum necessitatis imponit, sed potestati tuae liberum concedit arbitrium. Vis esse perfecta, & in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt apostoli, uende omnia quae habes, & da pauperibus, & sequere saluatorem, & nudam solamque crucem, nuda sequaris & sola. Non uis esse perfecta, sed secundum uis tenere gradum uirtutis, dimitte omnia quaecumque habes, da filijs, da propinquis. Nemo te reprehendit si inferiora seceris, dummodo illam scias tibi iure praelatam, quae elegerit prima. Dices, hoc apostolorum est & uirorum: mulierem autem nobilem non posse omnia uendere, quae multis adiumentis huius uitae indigeat.

Audi

Audi igitur apostolum commonentem: Non ut alijs refrigerium, uobis autem tribulatio: sed ex æqualitate, uestra abundantia illorum sustentet inopiam: ut & illorum abundantia, uestra inopiæ sit supplementum. Vnde inquit dominus: Qui habet duas & tribus tunicas, det alteram non habenti. Quid si Scythiæ frigora sint, & alpinae niues: quæ nõ duabus & tribus tunicis, sed uix pecudum pellibus repelluntur? Quicquid ergo corpori nostro sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit: hoc una appellanda est tunica: & quicquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc est de futuro tempore. Et Apostolus: Habentes, inquit, uictum & uestitum, his contenti sumus. Si plus habes quam tibi ad uictum uestitumque necessarium est, illud eroga, & in illo debitricem esse te noueris. Ananias & Saphira apostoli meruere sententiam, quia sua timide reseruauerunt. Ergo ne, inquires, puniendus est qui sua non dedit? Minime. Ideo puniti sunt, quia mentiri uoluerunt spiritui sancto: & reseruantes necessaria uictui suo, quasi perfecte seculo renunciantes, uanam gloriam sectabantur. Alioqui licet libere uel dare uel non dare. Quanquam ei qui cupiat esse perfectus, præsens paupertas, futuris diuitijs compensanda sit. Quomodo autem uidua uiuere debeat, breui sermone comprehendit Apostolus, dicens: Vidua quæ in delicijs est, uiuens mortua est: & nos in duobus libellis quos ad Furiam & Saluinam scripsimus, plenius dictum putamus.

Quæstio Secunda.

Quomodo accipiendum sit illud saluatoris apud Matthæum: Dico autem uobis: non bibam amodo de hoc genimine uitis, usque in diem illum quo bibam illud nouum uobiscum in regno patris mei. Ex hoc loco quidam mille annorum fabulam struunt: in quibus Christum regnaturum corporaliter esse contendunt: & bibiturum uinum, quod ex illo tempore usque ad consummationem mundi non biberit. Nos autem audiamus panem, quem fregit dominus, deditque discipulis suis, esse corpus domini saluatoris, ipso dicente ad eos: Accipite & comedite, hoc est corpus meum: & calicem illum esse, de quo iterum locutus est: Bibite ex hoc omnes: hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. Iste est calix de quo in propheta legimus: Calicem salutaris accipiam. Et alibi: Calix tuus inebrians quam præclarus est. Si ergo panis qui de coelo descendit, corpus est domini: & uinum quod discipulis dedit, sanguis illius est noui testamenti, qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum: Iudaicas fabulas repellamus, & ascendamus cum domino coenaculum magnum, stratum atque mundatum, & accipiamus ab eo sursum calicem noui testamenti: ibique cum eo pascha celebrantes, inebriemur ab eo uino sobrietatis. Non enim est regnum Dei cibus & potus, sed iustitia & gaudium, & pax in spiritu sancto. Nec Moses dedit nobis panem uerum, sed dominus Iesus: ipse conuiuia & conuiuuii: ipse comedens & qui comeditur: illius bibimus sanguinem, & sine ipso potare non possumus, & quotidie in sacrificijs eius de genimine uitis ueræ, & uinæ Sorec, quæ interpretatur electa, rubentia musta calcamus, & nouum ex his uinum bibimus de regno patris: nequaquam in uetustate literæ, sed in nouitate spiritus, cantantes canticum nouum, quod nemo potest cantare, nisi in regno ecclesiæ, quod regnum patris est. Hunc panem & Iacob patriarcha comedere cupiebat, dicens: Si fuerit dominus Deus mecum, & dederit mihi panem ad uescendum, & uestimentum ad operiendum. Quotquot enim in Christo baptizamur, Christum induimus, & panem comedimus angelorum, & audimus dominum prædicantem: Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui me misit patris, ut impleam opus eius. Faciamus igitur uoluntatem eius qui misit nos patris, & impleamus opus eius, & Christus nobiscum bibet in regno ecclesiæ sanguinem suum.

Quæstio Tertia.

Quæ causa sit, ut de resurrectione domini & apparitione, euangelistæ diuersa narrauerint. In quibus primum quæris, cur Matthæus dixerit: Uespere autem sabbati illucifcente in una sabbati dominum surrexisse, & Marcus mane resurrectione eius factam esse

commo

A commemoret, ita scribens: Cum autem resurrexisset una sabbati mane apparuit Mariæ Magdalena, de qua eiecerat septem demonia: & illa abiens, nunciauit his qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus. Illique audientes quod uiueret, & quod uidisset eum, non crediderunt ei. Huius quæstionis, duplex solutio est. Aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur euangelijs, omnibus Græciæ libris pene hoc capitulum in fine non habentibus, præsertim cum diuersa atque contraria euangelistis cæteris narrare uideatur. Aut hoc respondendum, quod uterque uerum dixerit: Matthæus quando dominus surrexerit uespere sabbati: Marcus autem, quando eum uiderit Maria Magdalene, id est, mane prima sabbati. Ita enim distinguentur: Cum autem resurrexisset: & parumper spiritu coartato inferendum, prima sabbati mane apparuit Mariæ Magdalena: ut qui uespere sabbati (iuxta Matthæum) surrexerat, ipse mane prima sabbati (iuxta Marcum) apparuerit Mariæ Magdalena. Quod quidem & Ioannes euangelista significat, mane eum alterius diei uisum esse demonstrans.

Quæstio Quarta.

Quomodo iuxta Matthæum, uespere sabbati Maria Magdalene uidit dominum resurgentem: & Ioannes euangelista refert eam mane una sabbati iuxta sepulchrum flere? Vna sabbati dies dominica intelligenda est: quia omnis hebdomada in sabbatum, & in primam, & secundam, & tertiam, & quartam, & quintam, et sextam sabbati diuiditur: quam ethnici idolorum & elementorum nominibus appellant. Denique apostolus collectam pecuniæ, quæ indigentibus præparabatur, in una sabbati præcepit congregandam. Nec putandum est, Matthæum & Ioannem diuersa sensisse: sed unum atque idem tempus, mediæ noctis scilicet & gallorum cantus, diuersis appellasse nominibus. Matthæus enim scribit: Uespere sabbati, id est sero, non incipiente nocte, sed iam profunda & magna ex parte transacta, apparuisse dominum Mariæ Magdalena: & apparuisse, uespere sabbati illucescentis in unam sabbati: seipsum interpretans quid dixisset, uespere sabbati, id est, appropinquante iam luce sequentis diei: Et Ioannem non absolute dixisse: Vna autem sabbati uenit Maria Magdalene mane ad sepulchrum, sed addidisse, cum adhuc essent tenebræ. Eiusdem igitur atque unius temporis, id est, mediæ noctis atque gallorum cantus, alterum finem, alterum dixisse principium. Mihi quæ uidetur euangelistam Matthæum, qui euangelium Hebraico sermone conscripsit, non tam uespere dixisse quam sero: & eum qui interpretatus est, uerbi ambiguitate deceptum, non sero interpretatum esse, sed uespere. Quanquam consuetudo humani sermonis teneat: sero non uesperum significare, sed tarde. Solemus enim dicere: sero uenisti, id est, tarde: & quæ facere ante debueras, fac saltem sero, id est, tarde. Sin autem illud obijcitur: quomodo eadem Maria quæ prius uiderat dominum resurgentem, postea ad sepulchrum eius flere referatur: hoc dicendum est, quod & sola & cum altera, siue cum alijs mulieribus memor beneficiorum, quæ in se dominus contulerat, ad sepulchrum eius frequenter cucurrerit, & nunc adorauerit quem uidebat, nunc fleuerit quem quærebat absentem. Licet quidam duas Marias Magdalenas de eodem uico Magdalo fuisse contendant, & alteram esse quæ in Matthæo eum uiderit resurgentem, alteram quæ in Ioanne eum quærebat absentem. Quatuor autem fuisse Marias, in euangelijs legimus: unam matrem domini saluatoris, alteram materteram eius, quæ appellata est Maria Cleophae, tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose, quartam Mariam Magdalenam. Licet alij matrem Iacobi & Iose, materteram eius fuisse contendant. Nonnulli (ut se liberent quæstione) in Marco uolunt unam esse de Marijs: sed non additum cognomen Magdalene, & ex superfluo scriptorum inoleuisse uitio, quod primum euangelista non scripserit. Nobis autem simplex uidetur & aperta responsio, sanctas sceminas, Christi absentiam non ferentes, per totam noctem, non semel, nec bis, sed crebro ad sepulchrum domini cucurrisse, præsertim cum terræ motus, & saxa diruta, & sol fugiens, & rerum natura turbata, & (quod his maius est) desiderium saluatoris somnum ruperit sceminarum.

Quæstio

Quaestio Quinta.

Quomodo iuxta Matthaeum, Maria Magdalene uespere sabbati cum altera Maria aduoluta sit pedibus saluatoris: cum secundum Ioannem, audierit a domino: Noli me tangere, necdum enim ascendi ad patrem meum. Quae prius uiderat dominum resurgens cum altera Maria, & eius pedibus fuerat aduoluta: postea reuersa per noctem (dominus enim ob desiderium eius manere non poterat) uenit ad sepulchrum. Cumque lapidem quod monumentum fuerat clausum, uidisset ablatum, cucurrit ad Simonem Petrum, & ad alterum discipulum quem Iesus amabat plurimum, & dicit eis: Tulerunt dominum de monumento: & nescio ubi posuerunt eum. Error mulieris cum pietate sociatus est. Pietas in eo erat, quod desiderabat eum, cuius nouerat maiestatem. Error in eo, quod dicebat: Tulerunt dominum de monumento, & caetera. Denique cum Petrus & Ioannes introeuntes sepulchrum, uidissent linteamina separata: & sudarium quo caput domini fuerat inuolutum, seorsum positum: & resurrexisse crederent, cuius corpus non inuenerant in sepulchro: Maria stabat ad monumentum foris plorans. Cumque se inclinasset, uidit duos angelos in albis sedentes in loco monumenti ad caput & pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu: ut sub tanta custodiae dignitate, non crederet ab hominibus potuisse furari, qui ministris angelis seruabatur. Dicunt ei angeli, quos cernebat: Mulier quid ploras? secundum illud quod dominus loquebatur ad matrem: Quid mihi & tibi est mulier: nondum uenit hora mea: ut ex eo quod appellauerunt mulierem, arguerent frustra plorantem, & dicerent: Quid ploras? Intantum autem Maria Magdalene obstupescens torpuerat, & fidem miraculis territa quasi in caligine possidebat, ut ne angelorum quidem praesentium sentiret aspectum, sed muliebriter responderet, & diceret: Ideo ploro, quia tulerunt dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. O Maria, si dominum credis & dominum tuum, quomodo arbitraris ab hominibus sublatum? Nescio, inquit, ubi posuerunt eum. Quomodo nescis, quem paulo ante adorasti? Cumque uideret angelos, & quos cernebat, ignoraret: stupore perterrita, huc atque illuc faciem circumferebat, nihil aliud nisi dominum uidere desiderans, conuersa facie retro, uidit Iesum stantem: & nesciebat, quia Iesus erat. Non quod iuxta Manichaeum & alios haereticos formam dominus uultumque mutasset, ut pro uoluntate diuersus ac uariis uideretur: sed quod Maria stupefacta miraculo, hortulanum putaret, quem tanto studio requirebat. Itaque & dominus isdem uerbis, quibus & angeli loquitur ad eam: Mulier quid ploras? Addiditque de suo, quem quaeris? At illa respondit: Domine si tu sustulisti eum, dicitis mihi, ubi posuisti eum, & ego eum tollam. Hic dominum non de confessione uerae dei saluatorem uocat, sed humilitate & timore hortulano defert obsequium. Et uide, quanta ignorantia. Quem custodiebat cohors militum, cuius sepulchro angeli praesidebant, ab uno hortulano arbitratur ablatum: & ignorans imbecillitatem foemineam, tantarum se uirum repromittit & credit, ut corpus uiri & perfectae aetatis, quod (ut caetera taceam) centum libris myrrhae circumlitum erat, existimaret ab una & pauca muliere posse portari. Cumque Iesus appellasset eam, atque dixisset Maria, ut quem facie non agnoscebat, uoce intelligeret: illa in errore persistens, nequaquam dominum, sed Rabbi, id est magistrum uocat. Et uide quanta turbatio, quem hortulanum putans dominum nuncupauerat, Dei filium resurgentem magistrum uocat. Itaque ad eam quae quaerebat uiuentem cum mortuis, quae errore foemineo & imbecillitate muliebri huc illucque currebat, & corpus quaerebat occisi, cuius pedes uiuentis tenuerat, loquitur dominus & dicit: Noli me tangere, tibi enim nondum ascendi ad patrem meum. Et est sensus: Quem mortuum quaeris, uiuentem tangere non mereris. Si me necdum putas ascendisse ad patrem, sed hominum fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat, non ut studium quaerentis obtunderet, sed ut dispensationem carnis assumptae, in diuinitatis gloriam sciret esse mutatam, & nequaquam corporaliter uellet esse cum domino, quem spiritualiter credere deberet regnare cum patre. Vnde & apostoli maioris fidei sunt, qui absque angelorum uisu, absque ipsius saluatoris

A saluatoris aspectu, postquam corpus eius in monumento non repererant, crediderunt eum ab inferis surrexisse. Alij putant primum esse quod a Ioanne narratum est: uenisse Mariam Magdalenam ad sepulchrum, & uidisse reuolutum lapidem a monumento: & postea regressam cum apostolis, Petro & Ioanne, solam ad monumentum remansisse: & idcirco adhuc in credulam, a domino fuisse correptam: reuersamque domum, rursus ad sepulchrum uenisse cum Maria: & ab angelo monitam, exeuntem de monumento, adorasse dominum: & tenuisse pedes eius, quando ab eo pariter audierunt: Auete. Et illae accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Quae intantum profecerunt, ut mittantur ad apostolos, & audiatur primum, Nolite timere: secundo, Ite nunciate fratribus meis, ut eant in Galilaeam, ibi me uidebunt.

Quaestio Sexta.

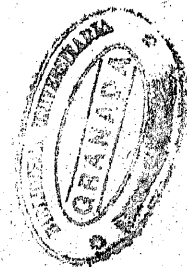
Quomodo custodiente militum turba, Petrus & Ioannes libere ingressi sint sepulchrum, nullo prohibente custodem. Hac uidelicet causa, quia uespere sabbati, quae lucebat in prima sabbati, uenit Maria Magdalene, & altera Maria uidere sepulchrum. Et ecce terrae motus factus est magnus. Angelus quoque domini descendit de caelo: et accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum: eratque aspectus eius sicut fulgur: & uestimentum illius, sicut nix. Prae timore autem eius perterriti sunt custodes, & facti sunt uelut mortui. Igitur qui fuerant tanto timore perterriti, ut putarentur mortui: aut dimisisse sepulchrum & fugisse credendi sunt: aut ita corpore & animo obtorpuisse, ut non dicam uiros, sed ne mulierculas quidem, sepulchrum intrare cupientes, auderent prohibere. Magnus enim timor eos exterruerat, uidentes lapidem reuolutum, & terrae motum factum non ex more solito, sed tam magnum, qui cuncta concuteret, & euerfionem terrae funditus minaretur: Angelum quoque descendisse de caelo, tam claro uultu, ut non lampadem & humana lumen arte succensum, sed fulgur imitaretur caeli, quo illustrantur omnia. Vnde & in tenebris uidere potuerunt. Itaque libere introeunt. Uiderat enim Maria Magdalene, quae eis nunciauerat lapidem reuolutum, & corpus domini de monumento esse sublatum. Angelum autem non putemus idcirco uenisse, ut aperiret sepulchrum domino resurgenti, & reuolueret lapidem: sed postquam dominus resurrexit, hora qua ipse uoluit, & quae nulli mortalium cognita est, indicasse quod factum est: Et sepulchrum uacuum reuolutione lapidis, & sui ostendisse praesentia: quae omnia uidebantur, splendore faciei ipsius, & horrorem tenebrarum fulgoris claritate uincente.

Quaestio Septima.

Quomodo Matthaeus & Marcus scribant apostolis mandatum per mulieres, ut irent in Galilaeam dominum reuisuri: cum Lucas & Ioannes, Hierosolymis ab illis uisum esse perhibeant. Aliud est undecim se offerre discipulis, qui propter metum Iudaeorum absconditi erant: quando ad eos clausis ingressus est Iesus: & putantibus, quod uideretur in spiritu, manus & latus obtulit, clauis & lancea uulneratum: aliud quando secundum Lucam, praebuit se eis in multis argumentis per dies quadraginta, apprensus eis & loquens de regno Dei: et conuiscens praecipit eis, ab Hierosolymis ne discederent. In altero enim pro consolatione timentium uidebatur: & uidebatur breuiter, rursusque ex oculis tollebatur. In altero autem tanta familiaritas erat & perseverantia, ut cum eis pariter uesceretur. Vnde & Paulus apostolus refert eum quingentis simul apparuisse discipulis. Et in Ioanne legimus, quod piscantibus apostolis in litore steterit, & partem apsi piscis fauimque comederit: quae uerae resurrectionis indicia sunt. In Hierusalem autem nihil horum fecisse narratur.

Quaestio Octaua.

Quid significet quod in euangelista Matthaeo scriptum est: Iesus autem clamans uoce magna, emisit spiritum: & uelum templi scissum est in duas partes, a summo usque deorsum: & terra mota est, & petrae scissae sunt, & monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem eius, uenerunt in sanctam ciuitatem & apparuerunt multis. De hoc loco in isdem Matthaei commentarijs differuimus. Primumque dicendum, quod diuinæ sit potentiae, ponere animam quan

do uoluerit, & rursus accipere eam. Denique Centurio audiens cum dixisset ad patrem: In manus tuas commendo spiritum meum: & statim spiritum spore dimisisset: commotus signi magnitudine ait: Vere filius Dei erat iste. Velū quoque templi scissum est in duas partes: ut completeretur illud quod refert Iosephus, præfides templi dixisse uirtutes: Transeamus ex his sedibus. In euangelio autem quod Hebraicis literis scriptum est legimus: non uelum templi scissum, sed superliminare templi miræ magnitudinis corruisse. Terra, inquit, mota est, pendentem dominum suum ferre non sustinens: & petra scissæ sunt, ut indicarent duritiam Iudæorum, qui præsentem Dei filium intelligere noluerunt: & monumenta aperta sunt, in signum futuræ resurrectionis: multaque sanctorum corpora exeuntia de sepulchris, uenerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Sanctam ciuitatem, Hierosolymam debemus accipere, ad distinctionem omnium ciuitatum, quæ tunc idolis seruiabant. In hac enim sola fuit templum, & unius Dei cultus, & uera religio: & non omnibus apparuerunt, sed multis, qui resurgentem dominum susceperunt. Deinde iuxta Anagogen dicendum est, quod inclamante Iesu & emittente spiritum, uelum templi scissum sit in duas partes à summo usque deorsum: & omnia legis sint reuelata mysteria: ut quæ prius recondita tenebantur, uniuersis gentibus proderentur. In duas autem partes, in uetus & nouum testamentum: & à summo usque deorsum: ab initio mundi, quando homo conditus est, & reliqua quæ facta sunt in medio, sacra narrat historia, usque ad consummationem mundi. Et quarendum, quod uelum templi scissum sit, exterius an interius: Mihi uidetur in passione domini illud uelum esse conscissum, quod in tabernaculo & in templo foris positum fuerat, & appellabatur exterius. Quia nunc ex parte uidemus, et ex parte cognoscimus. Cum autem uenerit quod perfectum est, tunc & uelum interius dirumpendum est: ut omnia quæ nunc nobis abscondita sunt, domus Dei sacramenta uideamus. Videamus quid significant duo cherubim: quid oraculum, quid uas aureum in quo manna reconditum fuit. Nunc enim per speculum uidemus in ænigmate: & cum historiarum nobis uelum scissum sit, ut ingrediamur atrium Dei, tamen secreta eius & uniuersa mysteria quæ in cœlesti Hierusalem clausa retinentur, scire non possumus. Igitur in passione domini terra commota est: iuxta illud quod scriptum est in Agge: Adhuc semel, & ego mouebo cœlum & terram: & ueniet desideratus cunctis gentibus: ut ab Oriente & Occidente ueniant & recumbant cum Abraham, Isaac, & Iacob. Et petra scissæ sunt, dura corda gentium: siue petra, uniuersa uaticinia prophetarum, qui & ipsi à petra Christi cum apostolis petra uocabulum acceperunt: ut quicquid in eis duro legis uelamine clauderetur, scissum pateret gentibus. Monumenta quoque de quibus scriptum est: Vos estis sepulchra extrinsecus dealbata, quæ intus plena sunt ossibus mortuorum: uideo sunt aperta, ut egrederentur de his, qui prius in infidelitate mortui erant, & cum resurgente Christo atque uiuente uiuerent, & ingrederentur cœlestem Hierusalem: & haberent municipium, nequaquam in terra, sed in cœlo: morientesque cum terreno Adam, resurgerent cum Adam supercœlesti. Porro secundum literam, nulli uiolentum esse uideatur, mortuo saluatore appellari Hierusalem sanctam ciuitatem: cum usque ad destructionem eius semper apostoli templum ingressi sint, & ob scandalum eorum qui de Iudæis crediderant legis exercuerint ceremonias. Intantum autem Hierusalem amauit dominus, ut flet eam & plangeret, & pendens in cruce loqueretur: Pater ignosce illis: quod enim faciunt, nesciunt. Itaque impetrauit quod petierat: multaque statim de Iudæis milia crediderunt, & usque ad quadragesimum secundum annum datum est tempus poenitentiae. Post quos perseuerantibus illis in malitia, egressi sunt duo ursi de syluis gentium Romanarum, Vespasianus & Titus, & blasphemantes pueros, ascendente uero Eliseo in domum Dei (hoc enim interpretatur Bethel) uoce confona illudentes interfecerunt, atque lacerauerunt: & ex eo tempore Hierusalem non appellatur ciuitas sancta: sed sanctitatem & pristinum nomen amittens, spiritualiter uocatur Sodoma & Aegyptus: ut ædificetur pro ea ciuitas noua, quam fluminis impetus lætificat: & de cuius medio egreditur fons, qui totius orbis amaritudinem mitigauit: ut miserabilis Israel, ruinas templi, nudatis plagat lacertis: et in Christo turba credentium, noua quoti-

die ui-

die uideat ecclesie tecta consurgere, & dicat Sion: Angustus mihi locus est: impleaturque illud quod in Esaia scriptum est: Et erit sepulchrum eius inclutum.

Quaestio Nona.

Quomodo saluator secundum Iohannem, insufflauit spiritum sanctum in sanctos apostolos: & secundum Lucam, post ascensionem se missurum repromittit. Huius quaestioni perfacilis solutio est, si docente apostolo Paulo, spiritus sancti diuersas gratias nouerimus. Scribit enim in prima ad Corinthios epistola: Diuisiones donorum sunt, idem uero spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt, idem autem dominus: et diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus, ad id quod expedit. Alij quidem datur per spiritum sermo sapientiae: alij sermo scientiae secundum eundem spiritum. Alij gratia sanctorum in uno spiritu: alij fides in eodem spiritu: alij operatio uirtutum: alij prophetia, alij discretio spirituum: alij genera linguarum: alij autem interpretatio sermonum. Haec autem omnia operatur unus atque idem spiritus, diuidens singulis prout uult. Ergo dominus qui post resurrectionem suam iuxta Lucae euangelium dixerat: Ecce ego mittam promissionem patris mei in uos: Vos autem sedete in ciuitate quoad usque induamini uirtute ex alto: & iuxta eundem in apostolorum actibus est locutus: præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris: quam audistis, inquit, per os meum: quia Iohannes quidem baptizauit aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto, non post multos hos dies. Rursum in fine euangelij secundum Iohannem: eo die quo resurrexerat, id est, die dominica, clausis ianuis ad apostolos introisse narratur, & dixisse eis secundo, Pax uobis: & intulisse: Sicut misit me pater, & ego mitto uos: hoc cum dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta erunt. Prima igitur die resurrectionis, acceperunt spiritus sancti gratiam: qua peccata dimitterent & baptizarent, & filios Dei facerent, & spiritum adoptionis credentibus largirentur: ipso saluatore dicente: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta erunt. Die autem pentecostes eis amplius repromissum est, ut baptizarentur spiritu sancto, & induerentur uirtute ex alto, qua Christi euangelium cunctis gentibus prædicarent: iuxta illud quod in sexagesimo septimo psalmo legimus: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa: ut haberent operationem uirtutum, & gratiam sanctorum, & prædicaturi multis gentibus, acciperent genera linguarum: ut iam tunc cognosceretur, qui apostolorum quibus deberent gentibus nunciare. Denique apostolus Paulus qui de Hierosolymis usque ad Illyricum prædicauit, & inde per Romam ad Hispaniam ire festinat, gratias agit Deo, quod cunctis apostolis magis linguis loquatur. Qui enim multis gentibus annunciaturus erat, multarum linguarum acceperat gratiam. Quæ repromissio spiritus sancti die decima post ascensionem saluatoris expleta est, Luca referente, qui scripsit: Cum complerentur dies pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco: & factus est repente de cœlo sonus tanquam aduenientis spiritus uehementis: & repleuit totam domum ubi erant sedentes, & apparuerunt illis dispartitæ linguæ tanquam ignis: seditque supra singulos eorum, & repleti sunt omnes spiritu sancto, & coeperunt loqui alijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Tunc completum est illud quod legitur in Iohel: Et erit in nouissimis diebus, dicit dominus: Effundam de spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filij uestri & filiae uestræ, seniores uestri somnia somniant, & iuuenes uestri uisiones uidebunt. Verbum autem effusionis significat gratiae largitatem, & id ipsum sonat, quod dominus repromissit: Vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies. Intantum enim spiritu sancto baptizati sunt: ut repleretur tota domus ubi erant sedentes: et ignis spiritus sancti stationem in eis inueniret optatam, linguasque diuideret: & secundum Esaia, qui immunda labia habere se dixerat, purgaret labia eorum, ut euangelium Christi purius prædicarent. Et in Esaia quidem superliminare templi dicitur fuisse commotum: & repleta est omnis domus fumo, id est errore & tenebris, uerique ignorantia. In principio autem euangelij repletur spiritu sancto ecclesia, ut gratia eius atque seruire, omnium

Hier. 10. 3

nn 2 creden-

credentium peccata purgantur, & igne spiritus sancti, quem dominus missurum esse se dixerat, praedicatura Christum lingua sanetur. Non ergo Ioanes Lucasque discordat, ut quod ille primo resurrectionis die datum esse significat, hic quinquagesimo die uenisse describat: sed profectus apostolicus est, ut qui primo remittendorum peccatorum gratiam acceperant, postea acciperent operationes uirtutum, & cuncta donationum genera, quae ab Apostolo descripta commemorauimus: & (quod magis necessarium erat) diuersitatem linguarum omnium gentium: ut annunciatum Christum, nullo indigerent interprete. Vnde & in Lycaonia cum audissent Paulum & Barnabam loqui linguis suis, deos in homines conuersos esse credebant. Et reuera indumentum uirtutis, spiritus sancti gratia est: quam possidentes, iudicum tribunalia & regum purpuras non timebant. Promiserat enim dominus prius quam pateretur, & dixerat: Cum autem tradent uos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Dabitur enim uobis in illa hora, quod loquamini. Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Ego autem audacter & tota libertate pronuncio, ex eo tempore quo apostoli domino crediderunt, semper eos habuisse spiritum sanctum: nec potuisse signa facere absque spiritus sancti gratia, sed pro modulo atque mensura. Vnde saluator clamabat in templo dicens: Qui sicut, ueniat ad me, & bibat: & qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Et in eodem loco infert: Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus: non quod non esset spiritus sanctus, dicente domino saluatore: Si autem ego in spiritu sancto eicio daemonia: sed quia erat in domino, necdum totus in apostolis morabatur. Quam ob rem terrentur ad passionem eius, et negant, & Christum se nescire iurant. Postquam autem baptizantur in spiritu sancto, & infunditur in eos spiritus sancti gratia, tunc libere loquuntur ad principes Iudaeorum: Obedire magis Deo oportet, quam hominibus: mortuos suscitant: inter flagella laetantur, fundunt sanguinem pro Christo, & supplicij suis coronantur. Nondum ergo erat spiritus in apostolis, nec de uentre eorum fluebant gratiae spirituales, quia dominus necdum fuerat glorificatus. Quae sit autem gloria, ipse in euangelio loquitur: Pater glorifica me gloria quam apud te habui, prius quam mundus esset. Gloria saluatoris, patibulum triumphantis est. Crucifigitur ut homo, glorificatur ut Deus. Denique sol fugit, luna mutatur in sanguinem, terra motu insolito contremiscit: aperiuntur inferi, mortui ambulant, saxa rumpuntur. Haec est gloria, de qua loquebatur in psalmo: Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara. Ipsaque de se respondit gloria & dispensatio carnis assumptae: Exurgam diluculo, ut impleatur uigesimi primi psalmi titulus, pro assumptione matutina. Hec dicimus, non quod alium Deum, alium hominem esse credamus, & duas personas faciamus in uno filio Dei, sicut noua haeresis calumniatur: sed unus atque idem filius Dei & filius hominis est: & quicquid loquitur, aliud referimus ad diuinam eius gloriam, aliud ad nostram salutem. Pro quibus non rapinam arbitratus est se esse aequalem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens: factus obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Et uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Miror autem Montanum & insanas foeminas eius, abortiuos prophetas, domino promittente atque dicente: Vado & alium paraclatum mittam uobis: & postea Luca euangelista narrante, quod apostoli acceperunt quod promissum est: id multo post tempore in se dicere fuisse completum. Apostolis enim promissum est: Ego mittam responsionem patris mei in uos: & uos sedebitis in ciuitate, quoad usque induamini uirtute ex alto: & resurgens, in apostolos insufflauit, et non in Montanum, Priscillam & Maximillam: & illis, id est apostolis ait: Quorum dimiseritis peccata, dimittantur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Apostolis inquam, praecipit, ne discederent ab Hierosolymis: sed expectarent promissionem patris. Et postea quod promissum est, exemplum legimus: Repleti sunt omnes spiritu sancto, & ceperunt loqui alijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Spiritus enim sanctus ubi uult spirat. Et quando dicit dominus, Alium paraclatum mittam uobis, & se ostendit esse paraclatum, qui appellatur consolator. Vnde & Deus pater hoc censetur nomine, Deus miserationum & totius consolationis. Si

autem

A autem & pater consolator, & filius consolator, & spiritus sanctus consolator est: & in nomine patris & filij & spiritus sancti, quod intelligitur Deus, baptizantur credentes: quorum uerbum diuinitatis & consolatoris est nomen, eorum & una natura est. Hic spiritus sanctus, non solum in apostolis, sed etiam in prophetis fuit: de quo Dauid orabat, dicens: Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Et Daniel spiritum Dei habuisse narratur: & Dauid in spiritu loquitur, dixisse dominum domino suo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Nec sine spiritu sancto prophetauerunt prophetae: & uerbo domini coeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum, & quicquid patris & filij est, hoc idem & spiritus sancti est: & ipse spiritus sanctus cum mittitur, a patre & filio mittitur: in alio atque alio loco, spiritus Dei patris, et Christi spiritus appellatur. Vnde et in Actibus apostolorum: qui Ioannis baptismate fuerant baptizati, & credebant in Deum patrem & Christum: quia spiritum sanctum nesciebant, iterum baptizantur: imò tunc uerum accipiunt baptismum. Absque enim spiritu sancto, imperfectum est mysterium trinitatis. Et in eodem uolumine, Petrus Ananiae & Sapphirae dixisse narratur, quod mentientes spiritui sancto, non sint hominibus mentiti, sed Deo.

Quaestio Decima.

Quid significet illud quod apostolus Paulus disputat, ad Romanos scribens: Quid ergo dicemus: Nunquid iniquitas apud Deum: absit: usque ad eum locum, ubi ait: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetus, & sicut Gomorra similes fuissetus. Omnis quidem ad Romanos epistola, interpretatione indiget: & tantis obscuritatibus inuoluta est, ut ad intelligendam eam spiritus sancti indigeamus auxilio: qui per Apostolum haec ipsa dictauit: sed praecipue locus hic, in quo quidam uolentes Dei seruare iustitiam, ex praecedentibus causis dicunt electum in utero Rebeckae Iacob, & abiectum Esau: sicut & Hieremias & baptista Ioannes eliguntur in utero: & ipse apostolus Paulus praedestinatur in euangelium antequam nascatur. Nobis autem nihil placet, nisi quod ecclesiasticum est & publice in ecclesia dicere non timemus: ne iuxta Pythagoram & Platonem & discipulos eorum, qui sub nomine Christiano introducunt dogma gentiliu, dicamus animas lapsas de caelo esse, & pro diuersitate meritorum, in his uel in illis corporibus poenas antiquorum luere peccatorum. Multoque melius est simpliciter imperitiam confiteri, & inter caetera quae nescimus, etiam huius loci obscuritatem refugere, quam dum uolumus Dei probare iustitiam, Basilidis & Manichaei haeresim defendere, & Hiberas naenias Aegyptiacae porteta sectari. Dicamus igitur, ut possumus, & apostolicae uoluntatis sequentes uestigia, ne punctum quidem (ut dicitur) atque unguem transuersum, ab illius sententij recedamus. Fleuerat supra, & dolori suo & conscientiae testem in uocauerat spiritum sanctum, quod fratres sui & cognati secundum carnem, id est Israelitae, Dei filium non recepissent, quorum fuit adoptio, & gloria, & testamentum, & legislatio, & cultura, & promissio: ex quibus etiam ipse Christus secundum carnem de Maria generatus est uirgine: & tam continuo cordis dolore torquetur: ut ipse optet anathema esse a Christo, id est solus perire, ne omne Israeliticum genus pereat. Et quia hoc dixerat, statim uenientem e regione prauidit quaestionem. Quid ergo dicis: Omnes qui ex Israel sunt perierunt: Et quomodo tu ipse & caeteri apostoli, & infinita Iudaei populi multitudo, Christum Dei filium recepistis: Quam ita soluit: Israel in scripturis sanctis dupliciter appellatur, & in duos diuiditur filios: in unum qui iuxta carnem est, & in alterum qui iuxta repromissionem & spiritum. Abraham duos habuit filios, Ismael & Isaac. Ismael, qui secundum carnem natus est, haereditatem patris non accepit. Isaac, qui de repromissione generatus ex Sara est, semen Dei appellatur. Scriptum est enim: In Isaac uocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui sunt filij repromissionis, isti existimantur in femine. Et hoc non solum in Ismael & Isaac accidisse conuincimus: sed etiam in duobus Rebeckae filijs, Esau & Iacob: quorum alter abiectus, alter electus est. Et hoc totum dicit, ut in duobus prioribus fratribus, Ismael & Esau, populum Iudaeorum abiectum esse significet: in posterioribus autem, hoc est in Isaac & Iacob, electum populum gentium: uel eos qui ex Iudaeis in Christum credituri

Hier. 10. 3

nn 3 erant.

erant. Et quoniam hoc uolens approbare, proposuerat testimonium nascentium geminorum Esau & Iacob: de quibus scriptum est: Maior seruiet minori: Et in Malachia legimus: Iacob dilexi, Esau autem odio habui: uenientem è latere quaestionem more suo proponit et differit: & hac soluta, reuertitur ad id de quo coeperat disputare. Si Esau & Iacob necdum nati erant: nec aliquid egerant boni aut mali, ut uel demererentur Deum, uel offenderent: & electio eorum atque abiectio, non merita singulorum, sed uoluntatem eligentis & abiicientis ostendit: quid ergo dicemus: Iniquus est Deus? Secundum illud exemplum quo loquitur ad Moysen: Miserebor cui misertus fuero: & misericordiam praestabo, cui miserebor. Si hoc, inquit, recipimus, ut faciat Deus quodcumque uoluerit, & absque merito & operibus uel eligat aliquem uel condemnet: ergo non est uolentis neque currentis, sed miserentis Dei: maxime cum eadem scriptura, hoc est idem Deus loquatur ad Pharaonem: In hoc ipsum excitauit te, ut ostendam in te uirtutem meam, & annuncietur nomen meum in uniuersa terra. Si hoc ita est, & pro uoluntate sua miseretur Israel, & indurat Pharaonem: ergo frustra queritur atque causatur, nos uel bona non fecisse, uel fecisse mala: cum in potestate ipsius sit & uoluntate, absque bonis & malis operibus uel eligere aliquem uel abijcere, praesertim cum uoluntati illius humana fragilitas resistere nequeat. Quam ualidam quaestionem, scripturarum ratione contextam, & penè insolubilem, breui Apostolus sermone dissoluit, dicens: O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Et est sensus. Ex eo quod respondes Deo, & calumniam facis, & de scripturis tanta perquiris, ut loquaris contra Deum, & iustitiam uoluntatis eius incusas, ostendis te liberi esse arbitrij, & facere quod uis, uel tacere uel loqui. Si enim in similitudinem uasis fictilis te à Deo creatum putas, & illius non posse resistere uoluntati: hoc considera, quia uas fictile non dicit figulo, quare me sic fecisti? Figulus enim habet potestatem de eodem luto aut eadem massa aliud uas in honorem facere, aliud in contumeliam. Deus autem aequali cunctos sorte generauit: & dedit arbitrij libertatem, ut faciat unusquisque quod uult, siue bonum siue malum. Intantum autem dedit omnibus potestatem, ut uox impia disputet contra creatorem suum, et causas uoluntatis illius perscrutetur. Sin autem Deus uolens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia uasa irae, apta ad interitum: ut ostenderet diuitias gloriae suae in uasa misericordiae, quae praeparauit in gloriam: quos & uocauit, non solum nos ex Iudaeis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & erit in loco ubi dictum est eis, non plebs mea uos, ibi uocabuntur filij Dei uiui: & caetera quae sequuntur. Si, inquit, patientia Dei indurauit Pharaonem, & multo tempore poenas distulit Israelis, ut iustius condemnaret, quos tanto tempore sustinuerat: non Dei accusanda est patientia & infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate Dei in perditionem suam abusi sunt. Alioquin unus est solis calor: & secundum essentias subiacentes, alia liquefacit, alia indurat, alia soluit, alia constringit. Liquatur enim cera, & induratur lutum: & tamen caloris non est diuersa natura. Sic & bonitas & clementia Dei, uasa irae quae apta sunt in interitum, id est populum Israel, indurat: uasa autem misericordiae quae praeparauit in gloriam, quae uocauit, hoc est nos, qui non solum ex Iudaeis sumus, sed etiam ex gentibus, non saluat irrationabiliter & absque iudicij ueritate, sed causis praecedentibus: quia alij non susceperunt filium Dei, alij autem recipere sua sponte uoluerunt. Haec autem uasa misericordiae, non solum populus gentium est: sed etiam hi qui ex Iudaeis credere uoluerunt, & unus credentium effectus est populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi, sed hominum uoluntates, atque ita factum est ut impleretur illud quod dictum est in Osee: Vocabo non plebem meam, plebem meam, hoc est populum gentium: ut quibus prius dicebatur, non plebs mea uos, nunc uocentur filij Dei uiui. Quod ne solum de gentibus dicere uideretur, etiam eos qui ex Israelitica multitudine crediderunt, uasa misericordiae & electionis appellat. Clamat enim Esaias pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arenam maris, reliqua saluae fiunt: hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Verbum enim consummatum atque breuiatum in sua Deus equitate librauit: ut humilitate & incarna-

natione

A natione Christi eos saluos faceret, qui in eum credere uoluissent. Hoc ipsum & in alio loco dixit Esaias: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissimus, & sicut Gomorra similes essemus. Cumque testimonia proposuisset, quibus duplex uocatio praedicatur, & gentium & populi Iudaeorum, transit ad coherentem disputationem: & idcirco dicit gentes quae non sectabantur iusticiam, apprehendisse iusticiam: quia non superbierint, sed in Christum crediderunt: Israelis autem magnam partem ideo corruisse, quia offenderit in lapidem offensionis & petram scandali, & ignorauerit iusticiam Dei, & quares suam statuere iusticiam, iusticiam Dei quae Christus est, subijci noluerit. Legi in cuiusdam comensarij sic respondisse Apostolum, ut magis implicuerit quam soluerit quaestionem. Ait enim ad id quod proposuerat: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Et non est uolentis neque currentis, sed miserentis Dei: & cuius uult miseretur, & quem uult indurat Deus, & uoluntati eius quis potest resistere? sic apostolum respondisse: O homo, qui terra & cinis es, audes facere quaestionem Deo? & uas fragile atque testaceum rebellas contra figulum tuum? Nunquid figmentum potest dicere ei qui se finxit: quare me sic fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidam uas in honorem, aliud uero in contumeliam? Aeterno igitur silentio conticesce, & scito fragilitatem tuam, & Deo ne moueas quaestionem, qui fecit quod uoluit, ut in alios clemens, in alios seuerus existeret.

Quaestio Vndecima.

Quid sit quod Apostolus scribit ad Corinthios in secunda epistola: Alijs odor mortis in morte, alijs odor uitae in uitam: & ad haec quis tam idoneus? Torum loci huius capitulum proponamus, ut ex praecedentibus & sequentibus possint intelligi media quae ex utroque contexta sunt. Cum uenissem, ait, Troadem, propter euangelium Christi, & ostium mihi euidens apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non inuenerim Titum fratrem meum, sed uale faciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratia qui semper nos triumphat in Christo Iesu, & odor notitiae suae per nos manifestat in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: alijs quidem odor mortis in mortem, alijs autem odor uitae in uitam. Et ad haec quis tam idoneus? Non enim sumus, sicut plurimi uenundantes uerbum Dei, sed ex sinceritate: sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Narrat Corinthijs quae fecerit, quae passus sit, & quomodo in cunctis Deo agat gratias, ut sub exemplo sui illos prouocet ad certandum. Veni, inquit, Troadem, quae prius Troia appellabatur, ut euangelium Christi in Asia praedicarem. Cumque mihi ostium apertum esset in Domino, hoc est, plurimi credidissent, siue per signa atque uirtutes quae in me operabatur Deus, spes esset nascentis fidei & in Domino succrescentis, non habui requiem spiritui meo, hoc est, speratam consolationem inuenire non potui: eo quod Titum fratrem meum non inuenerim, siue quem ibi reperiendum putabam, siue quem ibi audieram degere, uel qui uenturum esse illuc se dixerat. Quae autem fuit tanta consolatio, & quae requies spiritui in praesentia Titi: quae quia non inuenit, uale faciens eis, profectus est in Macedoniam? Aliquoties diximus apostolum Paulum uirum fuisse doctissimum, & eruditum ad pedes Gamalielis, qui in apostolorum actibus conuocatur, & dicit: Et nunc quid habetis cum hominibus istis? Si enim a Deo est, stabit: si ex hominibus, destruetur. Cumque Paulus haberet scientiam sanctarum scripturarum, & sermonis diuersarumque linguarum gratiam possideret: unde ipse gloriatur in Domino, & dicit: Gratias ago Deo quod omnium uestrum linguis magis loquor: diuinorum sensuum maestatem digno non poterat Graeci eloquij explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem, sicut & beatus Petrus Marcum. Cuius euangelium, Petro narrante, & illo scribente, compositum est. Denique & duae epistolae quae feruntur Petri, stylo inter se & characterum discrepant, structuraque uerborum. Ex quo intelligimus, pro necessitate rerum, diuersum usum interpretibus. Ergo & Paulus apostolus contristatur, quia praedicationis suae in praesentiarum fistulam, organumque per quod Christo caneret, non inuenerat: perrexitque in Macedoniam: apparuerat enim ei uir Macedo dicens: Transiens adiuua nos: ut ibi

nn 4 inueniret

inueniret Titum, & uisitare fratres, uel persecutionibus probaretur: hoc est enim quod dicit: Deo autem gratia qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorē noticiæ suæ spargit in omni loco. Triumphat nos, pro eo quod est, triumphat de nobis, siue triumphū suum agit per nos: qui in alio loco dixerat: Spectaculum facti sumus mundo & angelis & hominibus. Denicq; narrat in consequentibus. Nam cum uenisset Macedonia, nullam requiē habuit caro nostra, sed omnem tribulationē passi sumus. Foris pugnae, intus timores. Sed Deus qui consolatur humiles, cōsolatus est nos in aduentu Titi. Non solum aut in aduentu eius, sed etiam in solatio. Ergo propterea ualefaciens Troianis siue Troadenibus, profectus est in Macedonia, ut inueniret ibi Titum, & haberet interpretationis euangelijq; solatium: quem intelligimus non ibi repertum, sed post tribulationes & persecutiones apostoli superuenisse. Prius ergo quā uenisset Titus, multa perpeffus, agit gratias Deo in Christo Iesu quem gentibus predicabat, quod dignūse elegerit, in quo ageret triumphū filij sui. Triumphus Dei est, passio martyrum, & pro Christi nomine cruoris effusio, & inter tormenta læticia. Cum enim quis uiderit tanta perseverantia stare martyres atq; torqueri, & in suis cruciatibus gloriari, odor noticię Dei disseminatur in gētes: & subit tacita cogitatio, quod nisi uerum esset euangelium, nunquā sanguine defenderetur. Neq; enim delicata & diuitijs studens ac secura confessio est, sed in carceribus, in plagis, in persecutionibus, in fame, in nuditate & siti. Hic triumphus est Dei, apostolorumq; uictoria. Sed poterat audiens respondere: Quomodo ergo non omnes crediderunt? Prius ergo quā interrogaretur soluit *ἀντιποροφάρ*: & iuxta morē suū quicquid alius obijcere potest, anteq; obijciatur edisserit. Et est sensus: Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo, & prædicationis nostræ longe lateq; spirat fragrantia. Sed quia homines suo arbitrio derelicti sunt: neq; enim bonum necessitate faciunt, sed uoluntate, ut credentes coronam accipiant, increduli supplicijs mancipentur: ideo odor noster qui per se bonus est, uirtute eorum & uitio qui suscipiunt siue non suscipiunt, in uitam transit aut mortem: ut qui crediderint, salui fiant: qui uero non crediderint, pereant. Nec hoc mirandum de apostolo, cum etiā de Domino legerimus: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicitur: solisq; radios tam munda loca excipiant quā immunda, & sic in floribus quomodo in stercore luceant, nec tamē solis radij polluantur: Sic & Christi bonus odor, qui nunq; mutari potest, nec suā naturā amittere, credentibus uita est, incredulis mors. Mors autē non ista cōmunis, qua cum bestijs morimur & iumentis: sed illa de qua scriptū est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Ergo & uita arbitrandā est nō hæc, qua spiramus & incedimus, & huc illucq; discurremus: sed illa de qua David loquitur: Credo uidere bona Domini in terra uiuentium, Deus enim uiuorum est, & non mortuorum: & uita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit uita nostra, tunc & nos cum illo apparebimus in gloria. Nec uobis, inquit, o Corinthij parum esse uideatur, si nobis prædicantibus ueritatem, alij credant, alij nō credant: alij uera morte moriantur, alij uiuant ea uita quę dicit: Ego sum uita. Nisi enim nos locuti essemus, nec incredulos mors, nec credentes uita sequeretur: quia difficile dignus præco Christi inueniri potest, qui in annunciandis illis non suā, sed eius quærat gloriam quę prædicat. In eo autē quod se negat nō esse sicut multos, qui uenditent uerbū Dei, ostendit esse quamplurimos, qui quæstum putāt esse pietatē, & turpis lucri gratia omnia faciunt, qui deuorant domos uiduarū: se autē ex synceritate quasi missum à Deo, & præsentē eo qui se miserit, omnia in Christo & pro Christo loqui: ut causa prædicationis Dei, triumphus Christi, eiusq; sit gloria. Et notandum quod mysterium trinitatis in huius capituli sine monstratur. Ex Deo enim in Spiritu sancto, coram Deo patre, in Christo loquimur. Ad comprobandum autem quod de Troade perrexerit Macedonia, de apostolorum actibus ponam testimonium. Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem, & uisio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum dicens: Transiens in Macedonia adiuua nos. Quod cum audisset, statim

quæsiuimus

a quæsiuimus proficisci in Macedonia, certi facti, quod uocasset nos Deus euāgelizare eis. Quæstio Duodecima.

Quid sit quod in epistola scribit ad Thessalonicenses prima: Ipse autē Deus pacis sanctificet uos per omnia: ut integer spiritus uester & anima & corpus, sine querela in aduentu Dñi nostri Iesu Christi seruetur. Famosa quæstio, sed breui sermone tractanda. Supra dixerat, Spiritū nolite extinguere: quod si fuerit intellectū, statim sciemus quis iste sit spiritus, qui cum anima & corpore in die aduentus Domini cōseruandus est. Quis enim possit credere, quod instar flammæ quæ extincta desinit esse quod fuerat, extinguatur Spiritus sanctus, & sustineat abolitionem sui, qui fuit quondam in Israel, quando per Esaiam & Hieremiam & singulos prophetas dicere poterat: Hæc dicit Dominus: & nūc in ecclesia per Agabum loquitur: Hæc dicit Spiritus sanctus. Diuisiones donorum sunt, idem uero spiritus: & diuisiones ministeriorū sunt, idem autem Dominus: & diuisiones operationū, idem uero Deus, qui operatur omnia in nobis. Vnicuiq; aut datur manifestatio spiritus ad id quod expedit. Alij per spiritū datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritū: alij fides in eodem spiritu, alij operatio uirtutū, alij gratia sanctorum in uno spiritu, alij prophetia, alij discretio spirituum. Omnia autē hæc operatur unus atq; idem spiritus, diuidens singulis prout uult. De hoc spiritu, ne à se auferretur, rogabat David, dicens: Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Qui quando auferitur, non substantia sui, sed ei à quo auferitur extinguitur. Ego puto unum atq; idem significare, Spiritum nolite extinguere, & quod in alio loco scribit, Spiritu seruentes. In quo enim seruator spiritus multiplicata iniquitate, & charitatis frigore non tepescit: in hoc spiritus nequaquam extinguitur. Deus igitur pacis sanctificet uos per omnia uel in omnibus, siue ple-

12 nos atq; perfectos: hoc enim magis sonat *ὁλοκληρῶς*. Deus autē appellatur pacis: quia per Christum ei reconciliati sumus: qui est pax nostra, qui fecit utraq; unum, qui & in alio loco pax Dei dicitur: superans omnem sensum, quæ custodit corda cogitationesq; sanctorum. Qui autem sanctificatur siue perfectus in omnibus est, in hoc & spiritus & anima & corpus in die Domini cōseruatur. Corpus, si singulorum membrorum utatur officijs: uerbi gratia, si operetur manus, pes ambulet, oculus uideat, audiat auris, dentes cibos molant, stomachus coquat, aluus digerat: aut si nulla membrorum parte truncatum est. Et hoc quicquam potest credere, Apostolum pro credentibus deprecari: ut in die iudicij integrum omnium corpus Christus inueniat: cum omnium corpora, aut morte dissoluta sint: aut si (ut quidam uolunt) reperta fuerint spirantia, adhuc habeant debilitates suas, & maxime martyrum, & eorum qui pro Christi nomine uel oculos effossos, uel amputatas nares, uel abscissas manus habeant: Ergo integrū corpus est: de quo diximus in alia quæstione, tenens caput, ex quo omne corpus connexū atq; compactum, accipit augmentū in edificationem corporis Christi. Hoc corpus ecclesia est. Et quicumq; huius corporis tenuerit caput, & cætera membra serauerit, habebit integrum corpus, quantum accipere potest humana natura. Iuxta hunc modum & animæ integritas cōseruanda est, quæ dicere potest: Benedic anima mea Dominum qui sanat omnes infirmitates tuas: & de qua scriptum est: Misit uerbū suum, & sanauit eos. Spiritus quoq; in nobis integer cōseruatur, quando nō erramus in spiritualibus, sed uiuimus in spiritu, acquiescimus spiritui, & opera carnis mortificamus spiritu, afferimusq; omnes fructus eius, charitatem, gaudium, pacem, & cætera. Aliter. Præcipitur nobis, Solomone dicente: Tu autē describe ea tripliciter in consilio & scientia, ut respondeas uerbum ueritatis, his qui proponunt tibi. Triplex in corde nostro descriptio & regula scripturarum est. Prima, ut intelligamus eas iuxta historiam. Secunda iuxta Tropologiam. Tertia, iuxta intelligentiam spiritualem. In historia, eorum quæ scripta sunt, ordo seruetur. In Tropologia, de litera ad maiora cōsurgimus: & quicquid in priori populo carnaliter factum est, iuxta mortalem interpretamur locum, & ad animę nostræ emolumenta cōuertimus. In spirituali *θεωρία* ad sublimiora transimus: terrena dimittimus: de futurorū beatitudine & coelestibus disputamus, ut præsentis uitę meditatio

umbra

umbra futuræ beatitudinis sit. Quos Christus tales inuenerit: ut & corpore & anima & spiritu integri conseruentur, & perfectâ habeant triplicis in se scientiæ ueritatē: hos sua pace sanctificabit, & faciet esse perfectos. Multi simpliciter hunc locum de resurrectione intelligunt: ut & spiritus & anima & corpus in aduētū Domini integra conseruentur. Alij ex hoc loco triplicem in homine uolunt affirmare substantiā: Spiritus, quo sentimus; animæ, qua uiuimus; corporis, quo incedimus. Sunt qui ex anima tantum & corpore subsistere hominē differentes, spiritū in eo tertium non substantiā uelint intelligi, sed efficientiam, per quam & mens in nobis, & sensus, & cogitatio & animus appellantur: utiq; nō sunt tot substantiæ, quot nomina. Cumq; illud eis oppositum fuerit: Benedicite spiritus & animæ iustorū Domino: scripturā non recipiunt, dicentes eam in Hebraico nō haberi. Nos autē in præsentī loco (ut supra diximus) spiritum qui cum anima & corpore integer conseruatur, non substantiam Spiritus sancti, quē nō potest interire, sed gratias eius donationesq; accipimus, quæ nostra uel uirtute uel uitio, & accenduntur & extinguuntur in nobis.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Vo iustrauit ingenio.] Nonnulli codices habent iustrauit. Vtraq; lectio probe habet: iustrauit, quod illius scripta per omnes Galliae partes uolitant & uagantur: iustrauit, quod nobilitatis sed mihi iustrauit magis aridet. Quippiam iustrare.] Iustrare, est paululum ac tacite loqui, quod & mutire uocant, à iu & uerbo iustia. Licet concedens eis.] Paucissimis corrigi quod diuo Hieronymo, ut hæc tria simul cōiungerent: literas, quas uocant seculares, eloquentiā & scientiam scripturæ diuinæ. Non indoctis.] Retulit uerba Pauli e prima ad Corinthios epistola capite secundo. Vt abyssus ueteris.] Verba psalmi quadragesimi primi trahit ad Allegoriā. Indicat obiter in quo sita sit Theologica cognitio, nō in curiosis & ambitiosis quæstionibus uel rixis, potius, sed in utriusq; instrumenti scientiā, in qua mire ualuit Hieronymus. Porro cataractæ dicuntur prærupta, per quæ flumen deicitur potius quam defluit. Veritas Domini.] Ex psalmo trigesimo quinto. Et uide, ut mire tria loca contexuit. Quibus mandatū est.] Hoc legis psalmo septuagesimo septimo. Meum munusculum condiat.] Quidam codices habent holusculum pro munusculum, quidam pectus: sed holusculum, magis probō: quando quidem Hieronymus palam alludit ad historiā quæ est Regum lib. iij. cap. iij. de Elifæo, qui puerum emisit ut colligeret herbas agrestes, & coqueret pulmentum filijs prophetarum. Qui cum inuenisset quasi uitē syluestrem, collectasq; ex ea colocynthidas coxisset & apposuisset, exclamauerunt: Mors in olla: unde & hic mortuas aquas dixit. Cæterum Elifæus in se ta farina sustulit amaritudinem. Quia omne sacrificium.] Id inculcat lex Mosæica, ne quod sacrificium offeratur absq; sale, ut Leuitici ij. Quicquid obtuleris sacrificij, sale cōdies, nec offeres sal foederis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione offeres sal. Quam uidit Iesus.] Lucæ cap. x. quod mire torfit ad superbam eloquentiam, ex allusione uocum, fulgor & fulgur. Decorem nec speciem.] Ad eum modum mire depinxit Christum Elifas capite quinquagesimo tertio.

Ex prima quæstione.

Et Apostolus passiuam in omne.] Omnes quos uiderim codices habebant passiuam. Verum ego uel omnibus refragantibus non dubitem legere passim. Quidam habebant passiuam, & omnem in omnes. Locus est apud Paulum in epistola ad Galatas cap. sexto. Sed camelus.] Et hic camelus pro animante accepit, non pro rudente, quemadmodum interpretantur quidam. Quanquam Christus cum diuitem appellat, non simpliciter appellat diuitem qui possidet opes, sed qui eas ut rem magni momenti miratur & amat. Alio qui nec princeps bonus, nec bonus episcopus, nec bonus iudex erit qui miratur diuitias, tantum abest ut bonus Christianus.

Ex secunda quæstione.

Hic est sanguis.] Christus alludit ad uerba, quibus iuxta ceremonias Mosæicas utebatur sacerdos, & aspergens uictimæ sanguinem. Vineæ Sorec.] Sic ipse interpretatur, bona uitis, uel optima uinea, seu electa uitis, aut uinea electionis.

Ex tertia quæstione.

Quod in raris fertur euange.] In his quidem exemplaribus quæ mihi uidere contigit, habebatur quidem, sed extremo loco, uelut adiectiuum. Ita enim distinguendum.] Hic perpende lector quantum habeat ad intelligendos autores momenti recta distinctio. Est enim ceu cōmentariolum sermo scite scriptus, ac diligenter distinctus. Verbi ambiguitate deceptū.] Si diuus Hieronymus legisset euangelium secundū Matthæū Hebraice scriptum: hic erat locus illud citandi, cum ait Hebraicam uocem ancipitē fuisse. Quamq; in Catalogo scriptorū illustrium indicat à se uisum in bibliotheca Casariensi: sed quoniā huius testimoniū nusquam adducit, nisi disputans de uoce osanna: aut sensisse uideatur de euangelio Nazarenorū, quod quidam Matthæo tribuebant: aut aliud quippiam in causa fuit. Sed ut

A Sed ut ad rem redeā, apud Latinos sero fit quod post tempus fit, & sero quod tarde, & serum diei dicitur uespera, sicuti mane prima diei pars. Nam Hebræis uespere dicitur ערב pro quo Græcus habet ἄρα, quod significat tarde uel sero, hoc est post tempus, uel post longū tempus, ut apud Latinos sero. Iacobi & Ioseph.] In Græcis codicibus habetur ἰωσήφ & ἰωσήφ nominandi casu. Vnde uetusti Latinorum codices Ioseph habent, non Ioseph. Aut certe Ioseph legendum est, non Ioseph.

Ex octaua quæstione.

8 In euangelio quod Hebraicis.] Sentit de euangelio Nazarenorum, quod inter apocrypha legitur id citat & in alijs aliquot locis. Iuxta anagogen.] ἀναγωγή, id est, subductionem, cum sensus ad altiora sustollitur, quo uerbo diuus Hieronymus generaliter solet uti.

Ex nona quæstione.

9 Ad id quod expedit.] Sic enim habent Græca πῶς ὁ συμφορῶν, id est, ad id quod confert. Quod cunctis apostolis magis.] Et hunc locum citat iuxta Græcicam ueritatem. Sic enim habet Paulus capite decimo quarto primæ ad Corinthios epistolæ: ὁ γὰρ ὁ θεὸς τῶν πάντων ὁμιλοῦμαι ὑμῶν ἑκάστης γλώσσῃς λαλοῦν, id est, gratias ago Deo meo, quod omnibus uobis magis linguis loquor. Vt sensus sit, Paulum non ideo contemnere linguarum donum, quod ipse parum eo præcellat: sed quod utilius iudicet prophetiæ donum. Et cœperunt loqui uarijs linguis.] Vetus codices habebant, alijs linguis, consentientes cum Græcorum exemplaribus, in quibus est, ἐπιφανῶς γλώσσῃς. Et tamen Latinus interpres melius expressit sensum. Nondum enim erat spiritus datus.] Ipse sermonis tenor arguit, datus, superesse, alloqui nihil erat opus exponere quod esset quidem in Domino, sed nondum in apostolis. Montanum.] Is dicebat se spiritum esse sanctum, quem Christus promississet discipulis.

Ex decima quæstione.

10 Basilidis.] Augustinus nihil de Basilide meminit, quod ad hunc locum pertineat. Is negauit mundum à Deo conditum, sed à sexcentesimo sexagesimo quinto celo. Christum item crucifixum negauit, sed eius loco Simonem Cyrenæum. Manichæi.] Is originem peccati non referebat ad liberum arbitrium, sed ad cōmixonem boni & mali: quorum ille duo faciebāt principia. Hiberas nautas.] Id est, nugas Hispanicas. Id diuus Hieronymus libenter usurpat, haud dubie lectum apud poetam quempiam. Hiberia pars Hispaniæ est: hi laborabant infamia malefactorū, & apud illos Geryon fuit triformis, & Tagus fluuius auro fluens. Ægyptiæq; portenta.] Ægyptij mortalium omnium supersticiosissimi, taurum colunt, simiam caudatam, canem, arctem, & similia portenta loco numinum habent, & fabulas portentuosas, ut apud Platonem de dæmone Theuth.

Ex undecima quæstione.

11 Qui semper nos triumphat.] ὁ πάντοτε θριαμβοῦντι ἡμῶν. Sic enim usurpat hoc uerbi Paulus, ita eum sensum, quem mox indicabit diuus Hieronymus, significans Paulum hac uoce nouē usum. Sicut plurimi adulterantes.] Exempla uetusta habebant, uenundantes, & paulo post uenditantes: Græce habet καταλλάσσοντες, id est, cauponantes: quo uerbo usus est Ennius apud Ciceronem.

Quod omnium uestrum linguis.] Cur non potius omnibus uobis, ut gentilius referatur ad magis: non ad linguis: nisi magis referas ad cæteros apostolos subauditos.

cha ractore discrepan.] characterem uocat figuram dictionis

Antypophoran.] ἀντιποφωρῶν, ab ἀντι quod est contra, & ποφωρῶν, & ποφωρῶν latitio, cum contra id quod dictum est tacite aliquid inferimus. Cum autem pertransissent in Mysiam.] Myi in Asia sunt, uicini Phrygiis, & Troiani Phryges appellantur apud Maronem. Hoc enim magis sonat ὁμοειδῆς.] Nam ὁμοειδῆς, inde ὁμοειδῆς, cui nulla pars deest sui, sicut ἀνομοειδῆς. Nos legimus, ut integer spiritus uester & anima & corpus sine querela seruetur in aduentu Domini. Iuxta historiā.] Ἰσοεὶα Græce narratio est. προπολογία cum de moribus loquimur. Nam πρόπος mores, λόγος sermo, θεωρία speculatio siue contemplatio. Nostri Theologi Theoriam in duas secant partes, in Allegoriā, quæ pertinet ad caput ecclesiæ Christum, & illius corpus ecclesiam fidelium: & in Anagogen, quæ pertinet ad ecclesiam militantem. Historiam quoque in duas secant partes, sed ridicule, in grammaticum sensum & literalem: cum inter hæc nihil interest, nisi quod grammaticus Græcum est, literalis Latinum. Poterant appellare rectius historicum & grammaticum.

ANTYPOPHORAN.] ἀντιποφωρῶν, ab ἀντι quod est contra, & ποφωρῶν, & ποφωρῶν latitio, cum contra id quod dictum est tacite aliquid inferimus. Cum autem pertransissent in Mysiam.] Myi in Asia sunt, uicini Phrygiis, & Troiani Phryges appellantur apud Maronem. Hoc enim magis sonat ὁμοειδῆς.] Nam ὁμοειδῆς, inde ὁμοειδῆς, cui nulla pars deest sui, sicut ἀνομοειδῆς. Nos legimus, ut integer spiritus uester & anima & corpus sine querela seruetur in aduentu Domini. Iuxta historiā.] Ἰσοεὶα Græce narratio est. προπολογία cum de moribus loquimur. Nam πρόπος mores, λόγος sermo, θεωρία speculatio siue contemplatio. Nostri Theologi Theoriam in duas secant partes, in Allegoriā, quæ pertinet ad caput ecclesiæ Christum, & illius corpus ecclesiam fidelium: & in Anagogen, quæ pertinet ad ecclesiam militantem. Historiam quoque in duas secant partes, sed ridicule, in grammaticum sensum & literalem: cum inter hæc nihil interest, nisi quod grammaticus Græcum est, literalis Latinum. Poterant appellare rectius historicum & grammaticum.

IN EADEM. Dicit omnes diuitias ab iniquitate proficisci, nec citra alterius iniuriam eas parari, ac seu-

ac sententiam illam ut uerissimam probat: Diues aut iniquus, aut iniqui haeres. Sed aut diuitem appellat, cui cordi sunt diuitiae, aut de plerisque est accipiendum, non de omnibus, ut omnes, *καὶ ὅλοις* dixerit pro plerisque: atque utinam in minus multis locum haberet haec sententia. Siquidem si quis ad uiuam exigit, haud scio an uel unum mortaliū sit reperiturus qui citra omnem fraudem sibi parat diuitias.

IN VNDECIMA. Longe alium triumphum Christianorum facit quae nunc uulgo quaerunt: uident enim triumphos aliquot Iulij secundi, multum ab hac forma discrepantes: ac significat, apostolicos uel ros sanguine uincere oportere, non armis, & Christianam religionem optime defendi sanguine.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Algasia & Hedibia ab extremis Galliarum finibus in Bethlehem usque miserant iuuenem Apodemium Hieronymi uisendi cupidum, ac per hunc quaestiones aliquot proponunt explicandas. Vnde apparet admirabile diuini Hieronymi fuisse famam, ad quem & diuus Augustinus misit suum Orosium.

HIERONYMVS ALGASIAE.

Illius meus Apodemius, qui interpretationem nominis sui, longa ad nos ueniens navigatione, signauit, & de Oceani littore atque ultimis Galliarum finibus, Roma praeterita quaesuit Bethleem, ut inueniret in ea caelestem panem, & saturatus eructaret in Domino, ac diceret: Eructauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi: detulit mihi in parua schedula maximas quaestiones, quas a te datas, mihi tradendas diceret. Ad quarum lectionem intellexi studium reginae Saba in te esse completum: quae de finibus terrae uenit audire sapientiam Solomonis. Non quidem ego Solomon, qui & ante se, & post se, cunctis hominibus praefertur sapientia, sed tu regina appellanda es Saba: in cuius mortali corpore non regnat peccatum, & quae ad Dominum tota mente conuersa, audies ab eo: Conuertere, conuertere Sunamitis. Etenim Saba in lingua nostra conuersionem sonat. Simulque animaduerti, quod quaestionum culae tuae de euangelio tantum & de Apostolo propositae, indicant te ueterem scripturam aut non satis legere, aut non satis intelligere, quae tantis obscuritatibus & futurorum typis obuoluta est, ut omnis interpretatione egeat: & porta Orientalis, de qua uerum lumen exoritur, & per quam pontifex ingreditur & egreditur, semper clausa sit: & soli Christo pateat, qui habet clauem Dauid, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit: ut illo reserante intro eas cubiculum eius, & dicas: Introduxit me rex in cubiculum suum. Praeterea satis miratus sum, cur purissimo fonte uicino, nostri tam procul riuli fluuenta quaesieris, & omisis aquis Siloe, quae uadunt cum silentio, desideraris aquas Sihor, quae turbiditas seculi huius uitij sordidantur. Habes istuc sanctum uirum Aletium presbyterum, qui uia (ut aiunt) uoce, & prudenti disertoque sermone possit soluere quae requiris: nisi forte peregrinas merces desideras, & pro uarietate gustus, nostrorum quocumque condimentorum te allimenta delectant. Alijs dulcia placent, nonnullos subamara delectant: horum stomachum acida renouant, illorum salia sustentant. Vidi ego nauileam, & capitis uertiginem antidoto, quae appellatur *ωμπερα*, saepe sanari: & iuxta Hippocratem, contrariorum contraria esse remedia. Itaque nostram amaritudinem, illius nectareo melle curato: & mitte in Mara lignum crucis: senilemque pituitam, iuuenili austeritate compesce, ut possis laeta cantare: Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo.

Quaestio prima.

Uel Ioannes discipulos suos mittit ad Dominum, ut interrogent eum: Tu es qui uenturus es: an alium expectamus: cum prius ipse de eodem dixerit: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. De hac quaestione in commentarijs Matthaei plenius diximus. Vnde apparet quae haec interrogas, ipsa te uolumina non habere. Tamen stringendum est breuiter, ne omnino tacuisse uideamur. Ioannes mittebat discipulos suos in uinculis constitutus, ut nobis quaerens illis diceret: & capite truncandus, illum doceret esse sectandum, quae in interrogatione sua magistrum omnium ferebatur. Neque enim poterat ignorare, quae ignorans ante monstrauerat, & de quo dixerat: Qui habet sponsam, sponsus est. Et: Cuius non sum dignus calciamenta portare. Et: illum oportet crescere, me autem minui. Deumque patrem intonantem audierat: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi

compla

complacui. Quod autem dicit: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus: hunc quoque sensum habere potest: Scio quod ipse sis, qui tollere uenisti peccata mundi: sed quia ad inferos descendurus sum, etiam hoc interrogo, utrum & illuc ipse descendas: an impium sit, hoc de filio Dei credere, aliumque missurus sis. Hoc autem scire desidero: ut qui te in terris hominibus nunciaui, etiam inferis nunciem: si forte uenturus es. Tu enim es, qui uenisti dimittere captiuitatem, & soluere eos, qui in uinculis tenebantur. Cuius sciscitationem Dominus intelligens, operibus magis quam sermone respondit: & Ioanni praecipit nunciari, uideri caecos, ambulare claudos, leprosos mundari, surdos audire, mortuos surgere, & (quod his maius est) pauperes euangelizari. Pauperes autem uel humilitate uel diuitijs: ut nulla inter pauperem diuitemque distantia sit salutis, sed omnes uocentur aequaliter. Quodque inferi Beatus qui non fuerit scandalizatus in me: non Ioannem, sed discipulos eius percussit, qui prius accesserat ad eum, dicentes: Quare nos & pharisaei ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Et ad Ioannem: Magister, cui tu praebuisti testimonium iuxta Iordanem, ecce discipuli eius baptizant, & plures ueniunt ad eum. Quo dicto, liuorem significant de signorum magnitudine, ex inuidiae mordacitate uenientem: cur baptizatus a Ioanne, ipse audeat baptizare: & multo amplior ad eum turba concurrat, quam prius uenerat ad Ioannem. Et ne forsitan plebs nesciens, hoc dicto Ioannem suggillari arbitraretur, in illius laudes peroratur: & coepit de Ioanne ad turbas dicere circumstantes: Quid existis in desertum uidere? arundinem uento agitatam? Sed quid existis in solitudinem uidere? hominem mollibus uestitum? & reliqua. Cuius dicti hic sensus est: Nunquid ad hoc existis in eremum, ut uideretis hominem instar arundinis uentorum flatu in partes uarias inclinari: ut quem ante laudauerat, de eo nunc dubitet: & de quo prius dixerat, Ecce agnus Dei, nunc interroget, utrum ipse an alius sit, qui uel uenerit, uel uenturus sit? Et quia omnis praedicatio falsa, sectatur lucra, & gloriam quaerit humanam: ut per gloriam nascatur compendia, asserit eum camelorum uestitum pilis, nulli posse adulationi succumbere: & qui locustis uescitur ac melle syluestri, nec opes neque alias terrenas delicias quaerere, rigidaque & austeram uitam, auras uitae palatij, quas quaerunt qui purpura & bysso & serico & mollibus uestiuntur. Dicitque eum non solum prophetam, qui soleat uentura praedicere, sed plus esse quam prophetam, quia quem illi uenturum esse dixerat, hic uenisse monstrat, dicens: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi: praesertim cui ad fastigium prophetae, baptistae accesserit privilegium: ut qui dixerat, Ego a te debeo baptizari, ipse eum baptizauerit, non praesumptione maioris, sed obedientia discipuli, ac timore serui. Cumque inter natos mulierum nullum asserat Ioanne surrexisse maiorem, se qui de uirgine procreatus est maiorem esse commemorat: siue omnem angelum in caelis qui minimus est, in terris cunctos homines anteire. Nos enim in angelos proficimus, & non angeli in nos, sicut quidam stertentes sopore grauissimo somniant. Nec sufficit hoc in Ioannis laudibus, nisi ipse praedicans baptismum poenitentiae, prius dixisset reseratur: Poenitentiam agite, appropinquauit enim regnum caelorum. Vnde a diebus praedicationis eius, regnum caelorum uim patitur: ut qui homo natus est, angelus esse desideret: & terrenum animal, caeleste quaerat habitaculum. Lex enim & propheta usque ad Ioannem praetulerunt: non quod Ioannes prophetarum sit finis & legis, sed ille qui Ioannis testimonio praedicatus est. Ioannes autem secundum mysterium, quod in Malachia scriptum est, ipse est Elias qui uenturus est: non quod eadem anima (ut haeretici suspicantur) & in Elias & in Ioanne fuerit, sed quod eandem habuerit sancti spiritus gratiam, zona cinctus, ut Elias, uiuens in eremo, ut Elias, persecutionem passus ab Herodiade, ut ille sustinuit ab Iezabel: ut quomodo Elias secundi praecursor aduentus est, ita Ioannes uenturum in carne Dominum saluatorem non solum in eremo, sed etiam in matris utero salutarit, & exultatione corporis nunciarit.

Quaestio Secunda.

Quid significet quod in Matthaeo scriptum est: Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non exstinguet. Ad cuius expositionem loci, totum quod Matthaeus de Esaiam propheta assumit testimonium, ponendum est: & ipsius uerba Esaiam, iuxta Ser-

Septuaginta interpretes ipsumque Hebraicum: cui Theodotio, Aquila, Symmachusque consensuunt. Sic ergo de quatuor euangelistis solus Matthaeus posuit: Iesus autem sciens, secessit in desertum: & sequuti sunt eum multi, & curauit eos omnes, & praecipit eis, ne manifestum eum facerent, ut impleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentem: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus, in quo bene complacuit animae meae. Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis uocem eius. Arundinem quassatum non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec efficiat ad uictoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. Pro quo in Esaiam iuxta Septuaginta interpretes sic scriptum est: Iacob puer meus, suscipiam eum. Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque dimittet, nec audietur foris uox eius. Arundinem confractam non conteret, & linum fumigans non extinguet, sed in ueritate proferet iudicium. Splendet & non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. Nos autem ex Hebraeo ita uertimus: Ecce puer meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur foris uox eius. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In ueritate educet iudicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, & legem eius in insula expectabunt. Ex quo apparet Matthaeum euangelistam non ueteris interpretationis autoritate constrictum, dimisisse Hebraicam ueritatem: sed quasi Hebraicum ex Hebraeis, & in lege Domini doctissimum ea gentibus protulisse, quae in Hebraeo legerat. Si enim sic accipiendum est, ut Septuaginta interpretes ediderunt: Iacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea: quomodo in Iesu intelligimus esse completum, quod de Iacob & de Israel scriptum est: Quod beatum Matthaeum non solum in hoc testimonio, sed etiam in alio loco fecisse legimus: Ex Aegypto uocaui filium meum: pro quo Septuaginta transtulerunt: Ex Aegypto uocaui filios suos: quod utique nisi sequamur Hebraicam ueritatem, ad Dominum saluatorem non pertinere, manifestum est. Sequitur enim: Ipsi autem immolabant Baalim. Quod autem de assumpto testimonio in Euangelio minus est: Splendet & non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: uidetur mihi accidisse primi scriptoris errore, qui legens superiorem sententiam in uerbo iudicij esse finitam, putauit inferioris sententiae ultimum uerbum esse iudicium: & pauca uerba quae in medio, hoc est, inter iudicium & iudicium fuerant, praetermisit. Rursumque quod apud Hebraeos legitur: Et in lege eius sperabunt in insula: Matthaeus sensum potius quam uerba interpretans, pro lege & insulae nomen posuit & gentes. Et hoc non solum in praesenti loco, sed ubicunque de ueteri instrumento Euangelistae & Apostoli testimonia protulerunt, diligentius obseruandum est, non eos uerba sequutos, sed sensum: & ubi Septuaginta ab Hebraico discrepant, Hebraicum sensum suis expressisse sermonibus. Puer igitur Dei omnipotentis iuxta dispensationem carnis assumptae, qua ad nos mittitur, saluator est appellatus. Ad quem & in alio loco dicit pater: Magni tibi est uocari puerum meum, ut congreges tribus Iacob. Haec est uinea Sorec, quae interpretatur, electa. Hic est filius amantissimus, in quo sibi complacuit anima Dei: non quod Deus animam habeat, sed quod in anima omnis Dei mostretur affectus. Et non mirum, si in Deo anima nominetur, cum uniuersa humani corporis membra, secundum leges Tropologiae, & diuersas intelligentias, habere dicatur. Posuit quoque spiritum suum super eum, spiritum sapientiae & intelligentiae, spiritum consilij & fortitudinis, spiritum scientiae & pietatis, & timoris Domini: qui in specie colubae descendit super eum: de quo & Ioannes baptista a Deo patre audisse se narrat: Super quem uideris spiritum sanctum descendentem & manentem super eum, ipse est. Et iudicium gentibus nunciabit: de quo & in psalmis legimus: Deus iudicium tuum regi da, & iusticiam tuam filio regis. Qui & ipse loquitur in euangelio: Non enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Non contendet: sicut agnus ductus est ad uictimam, non contendet in subuersione audientium.

audientium. Neque clamabit, iuxta illud quod Paulus apostolus scribit: Omnis clamor, & ira, & amaritudo auferatur a uobis. Non clamabit, quia Israel non fecit iudicium, sed clamorem. Neque audiet quisquam in plateis, siue foris uocem eius. Omnis enim gloria filiae regis ab intus, & arcta & angusta uia est, quae ducit ad uitam. Unde in plateis uox illius non auditur, in quibus confidenter agit sapientia, latam spaciosamque uiam non ingrediens, sed arguens atque condemnans. Unde & his qui foris erant, non sua uoce, sed per parabolas loquebatur: Arundinem, inquit, quassatam non confringet, siue (ut Septuaginta transtulerunt) calamum fractum non conteret. Calamus fractus qui fuit antea uocalis, & in laudes Domini concinebat, appellandus est Israel: qui quoniam impegit in angulari lapide, & cecidit super eum, fractusque in illo est, propterea dicitur de eo: Increpa Domine bestias calami: & in Iesu uolumine torrens appellatur cannae, id est, calami, qui aquas habet turbidas, quas elegit Israel, purissima contemnens fluentia Iordanis: reuersusque mente in Aegyptum, & desiderans cenosam ac palustrem regionem, peponesque & cepe, & alia, & cucumeres, ollasque Aegyptiarum carniuum, rectissime per Esaiam appellatur calamus fractus, cui qui inniti uoluerit, pertudetur manus eius. Qui enim post aduentum Domini saluatoris euangelicae interpretationis spiritum derelinquens, in Iudaicae literae morte requiescit, istius cuncta opera uulnerantur. Linum quoque fumigans non extinguet, populum de gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore, fumi amarissimi, & qui noxius oculis est, tenebraeque caliginis inuoluebatur erroribus. Quem non solum non restrinxit & redexit in cinerem: sed e contrario de parua scintilla, & penes moriente, maxima suscitauit incendia: ita ut totus orbis arderet igne Domini saluatoris, quem uenit mittere super terram, & in omnibus ardere desiderat. Secundum Tropologiam quid nobis uideretur de hoc loco, in commentariolis Matthaei breuiter annotauimus. Iste autem qui arundinem quassatam non confregit, & linum fumigans non extinxit: iudicium quoque perduxit ad uictoriam, cuius iudicia uera sunt, iustificata in semetipsis: ut iustificetur in sermonibus suis, & uincat cum iudicatur: & tam diu lumen praedicationis eius in mundo respicere, nulliusque conteratur & uincatur insidjs, donec ponat in terra iudicium: & impleatur illud quod scriptum est: Fiat uoluntas tua sicut in caelo & in terra. Et in nomine eius gentes sperabunt: siue in lege eius sperabunt in insula. Quomodo enim in insula turbine flatuque uentorum, & crebris tempestatibus feruntur quidem, sed non subuertuntur, in exemplum euangelicae domus, quae supra petram robusta mole fundata est: ita & ecclesiae quae sperant in lege & in nomine Domini saluatoris, loquuntur per Esaiam: Ego ciuitas firma, ciuitas quae non oppugnatur.

Quaestio Tertia.

Quem sensum habeat, quod in euangelista Matthaeo scriptum est: Si quis uult uenire post me, abneget semetipsum. Quae est sui abnegatio: aut quomodo qui sequitur saluatorem, seipsum abnegat: De quo in tertio commentariorum eiusdem Matthaei libro, ita breuiter loquutus sum: Qui deponit ueterem hominem cum operibus suis, negat seipsum, dicens: Uiuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus: tollitque crucem suam, & mundo crucifigitur. Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. Quibus nunc addere possumus: postquam ostendit discipulis quod oporteret eum ire Hierusalem, & multa pati a sacerdotibus & scribis & principibus sacerdotum, & occidi, assumens eum Petrus, coepit increpare & dicere: Absit a te Domine, non erit tibi hoc. Qui conuersus dicit Petro: Vade post me satana, scandalum es mihi: quia non sapis quae Dei sunt, sed quae hominum. Humano quippe timore perterritus, passionem Domini formidabat. Et quomodo, audiens multa eum pati & occidi, timebat: sic audiens, & tertia die resurget, gaudere debuerat, & tristitiam passionis resurrectionis gloria mitigare. Unde illo pro timore correpto, loquebatur ad omnes discipulos: siue conuocauit turbam cum discipulis suis, ut Marcus posuit: aut (iuxta Lucam) dicebat ad cunctos: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Cuius exhortationis hic sensus est: Non est delicata in deum & secura confessio.

Qui in me credit, debet suum sanguinem fundere. Qui enim perdidit animam suam in presenti, lucrificet eam in futuro. Quotidie credens in Christum, tollit crucem suam, & negat seipsum. Qui impudicus fuit, uersus ad castitatem, temperantiam luxuriam negat. Qui formidolosus & timidus, assumpto robore fortitudinis, priorem se esse nescit. Iniquus si sequatur iusticiam, negat iniquitatem. Stultus si Christum confiteatur Dei uirtutem & Dei sapientiam, negat stulticiam. Quod scientes, non solum persecutionis tempore, & necessitate martyrii, sed in omni conuersatione, opere, cogitatione, sermone negemus nosmet ipsos quod ante fuimus: & confiteamur eos qui in Christo renati sumus. Idcirco enim Dominus crucifixus est, ut & nos qui credimus in eum, & peccato mortui sumus, crucifigamur cum ipso, dicamusque quod apostolus Paulus docuit: Cum Christo crucifixus sum. Et mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Qui cum Christo crucifixus est, spoliatur principatus & potestates, & triumphet eas in ligno. Unde & in Euangelio secundum Matthaeum, in typum eorum qui in Domino credituri erant, & se cum illo crucifiguri, Simon Cyrenaeus portat crucem eius, quam (iuxta alios euangelistas) prior ipse portauit.

Quaestio Quarta.

Quid uult significare, quod in eodem Matthaeo scriptum est: Vae praegnantibus & nutrientibus in illis diebus. Et: Orate ne fiat fuga uestra hyeme uel sabbato. Quod ex superioribus pendere manifestum est. Cum enim euangelium Christi cunctis gentibus fuerit praedicatum, & uenerit consummatio, uiderintque abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto: Tunc praecipitur his qui in Iudaea sunt, ut fugiant in montes: & qui in tecto, ne descendant tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, ne reuertantur auferre tunicam suam. De quibus in commentariis eiusdem Matthaei plenius diximus. Statimque coniungitur: Vae praegnantibus & nutrientibus in illis diebus. In quibus diebus? quando abominatio desolationis steterit in loco sancto. Quod quidem iuxta literam de aduentu antichristi praedicari, nulli dubium est, quando persecutionis magnitudo compellit fugere, & graues uteri paruulique lactantes fugam retardant. Licet quidam Titi & Vespasiani aduersus Iudaeos, & praecipue Hierusalem obsidionem pugnamque significari uelint. Hyemem quoque & sabbatum, sic interpretatur, ne eo tempore fugere compellantur, quando duricia frigoris in agris & in desertis locis fugientes latere non patitur: & obseruatio sabbati, aut praeuaricatores facit, si fugiant, aut hostium gladius subiaceret, si sabbati otium & praecipua seruauerint. Nos autem audientes Dominum saluatorem, ut qui in Iudaea sunt, ad montana confugiant: ipsi quoque oculos leuamus ad montes, de quibus scriptum est: Leuavi oculos meos in montes, unde ueniet auxilium mihi. Et in alio loco: Fundamenta eius in montibus sanctis. Et: Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui. Et: Non potest latere ciuitas super montem posita: & discalciemus nos pelle litera, nudisque pedibus cum Moyse ascendentes montem Sina, dicamus: Transiens uidebo uisionem hanc magnam: ut possimus intelligere praegnantem animam, quae de semine doctrinarum & sermonis Dei, initia fidei coeperunt, & dicunt cum Esaia: A timore tuo Domine concepimus & parturiuimus & peperimus spiritum salutis tuae, quem fecisti super terram. Sicut enim semina paulatim formantur in utero, & tam diu non reputatur homo, donec elementa confusa suas imagines membraque suscipiant: ita sensus ratione conceptus, nisi in opera proruperit, adhuc in uentre retinetur, & cito abortio perit, cum uiderit abominationem desolationis stantem in ecclesia, & satanam transfigurari in angelum lucis. De istiusmodi fecibus Paulus loquitur, dicens: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis. Has ego reor iuxta mysticos intellectus esse mulieres: de quibus idem Apostolus scribit: Mulier seducta in transgressionem facta est. Saluabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide & charitate & sanctitate cum pudicitia. Quae si de sermone diuino aliquando generarit, necesse est quae generata sunt crescere, & primum accipere lac infantiae, donec perueniant ad solidum cibum, &

ad

ad maturam aetatem plenitudinis Christi. Omnis enim qui lacte alitur, imperitus est in ratione iusticiae. Paruulus enim est. Haec igitur animae quae necdum pepererunt, siue quae necdum potuerunt quae generata sunt alere: cum uiderint sermonem haeticum stantem in ecclesia, cito scandalizantur & pereunt, & in tempestate atque persecutionibus permanere non possunt, praesertim si otium habuerint bonorum operum, & non ambulauerint in uia, quae Christus est. De hac abominatione haetica peruersaque doctrina dicebat Apostolus, quod homo iniquitatis & aduersarius eleuet se contra omne quod dicitur Deus & religio, ita ut audeat stare in templo Dei, & ostendere se quod ipse sit tanquam Deus: cuius aduentus secundum operationem satanae, & ea quae concepta sunt facit perire abortio: & quae sunt nata, ad pueritiam & perfectam aetatem peruenire non posse. Quamobrem orandus est Dominus, ne in exordio fidei & crescentis aetatis oriatur hyems, de qua scriptum est: Hyems transiit, imber abiit sibi: ne ocio torpeamus, sed imminente naufragio suscitamus dormientem Dominum, atque dicamus: Praeceptor salua nos, perimus.

Quaestio Quinta.

Quid sibi uelit, quod scriptum est in euangelio secundum Lucam: Et non receperunt eum: quoniam facies eius erat obfirmata uadens in Hierusalem. Festinans Dominus pergere in Hierusalem, ut complerentur dies assumptionis eius, & pascha celebraret, de quo dixerat: Desiderio desideravi hoc pascha comedere uobiscum antequam patiar: & bibere calicem, de quo ait: Calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum: omnemque doctrinam suam patibulo roboraret, iuxta illud quod scriptum est: Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum: obfirmauit faciem suam, ut iret Hierusalem. Obfirmatione enim & fortitudine opus est ad passionem sponte properanti. Unde & Ezechiel, cui dixerat Deus: Fili hominis in medio scorpionum tu habitas, & ne timeas eos: obfirmam, inquit, faciem tuam, & dedi faciem tuam aeneam, & frontem tuam ferream: ut si forsitan surrexisset contra eum malleus uniuersae terrae, quasi incus durissima resisteret, malleumque contereret, de quo scriptum est: Quomodo contractus est & contritus est malleus uniuersae terrae? Et misit nuncios, id est, angelos ante faciem suam. Iustum enim erat, ut Dei filio angelum ministrarent. Siue angelos apostolos uocat: quia & Ioannes praecursor Domini, angelus appellatus est. Cumque ingressi essent uicem Samariae, ut praepararent ei, non susceperunt illum, quia facies eius erat uadens in Hierusalem. Hostili inter se Samaritani atque Iudaei discordant odio: & cum omnes oderint gentes, proprio contra se furore bacchantur, dum utrique de legis possessione contendunt, & intantum se mutuo persequuntur, ut postquam Iudaei de Babylonia sunt reuersi, aedificationem templi Samaritani semper impederint. Cumque uellent & ipsi cum eis aedificare templum, responderunt Iudaei: Non licet nobis & uobis aedificare domum Domini. Denique pro summa iniuria pharisaei exprobrabant Domino: Nonne daemionum habes, & Samaritanus es? Et in parabola de Hierusalem descendens Hiericho, Samaritanus ponitur pro signo atque miraculo, quod malus bene fecerit: & ad puteum Samaritanae scriptum est: Non enim contumetur Samaritani Iudaeis. Videntes ergo Samaritanae Dominum Hierusalem pergere, id est ad hostes suos, quod audierant a discipulis eius qui ad parandum hospitium uenerant, Iudaeum esse cognoscunt: & quasi Iudaeum atque alienum, & eum qui ad inimicos pergeret, suscipere noluerunt. Quanquam & alia nobis subijciatur intelligentia, quod uoluntatis Domini fuerit, non suscipi a Samaritanis: quia festinabat ire Hierusalem, ibique pati, & sanguinem fundere: ne occupatus susceptione Samaritica & doctrina gentis illius, passionis differret diem, ad quam uenerat sustinendam. Unde dicit & in alio loco: Non ueni nisi ad oues perditas domus Israel. Et apostolus praecipit: Ciuitates Samaritanorum non intrabitis, uolens tollere omnem occasionem persecutionis Iudaicae, ne postea dicerent, crucifiximus eum, quia se inimicis nostris. & hostibus iunxerat. Facies igitur eius erat pergens Hierusalem. Et idcirco iuxta aliam intelligentiam, non receperunt eum Samaritanae, quia festinabat ingredi Hierusalem. Vt autem eum non reciperent, fuit dominicae uoluntatis. Denique apostoli in lege uersati, in

Hieron. to. 3

00 3 qua

qua tantum iusticiam nouerant, oculos pro oculo, dentem pro dente, ulcisci nituntur in iuriam: & imitari Eliam, ad cuius uocem duos pentecontarchos militum ignis absumpsit, dicuntque ad Dominum: Vis dicimus, ut ignis descendat de caelo, & consumat eos? Pulchre uis (inquiunt) dicimus: nam & Elias dixerat: Si homo Dei sum, ignis descendat de caelo super uos. Ergo ut apostolorum sermo efficientiam habeat, uoluntatis est Domini. Nisi enim ille iusserit, frustra dicunt apostoli, ut ignis descendat super eos: & quodammodo uerbis alijs hoc loquuntur. Si ad serui Eliam iniuriam ignis descendit de caelo, & non Samaritas, sed Iudaeos consumpsit incendiis: quanto magis ad contemptum filij Dei, in impios Samaritas debet flamma saeuire? E regione Dominus, qui non ad iudicandum uenerat, sed ad saluandum, non in potestate, sed in humilitate: non in patris gloria, sed in hominis uilitate, increpat eos, quod non meminerint doctrinae suae, & bonitatis euangelicae, in qua dixerat: Qui te percusserit in maxillam, praebere ei & alteram. Et: Diligite inimicos uestros.

Quaestio Sexta.

Alteram de euangelio Lucae quaestiuiculam proposuisti: quis sit uillicus iniquitatis, qui Domini uoce laudatus est. Cuius cum uellem scire rationem, & de quo fonte processerit, reuolui uolumen euangelicum: & inter caetera reperi, quod appropinquantibus saluatori publicanis & peccatoribus, ut audirent eum, murmurabant pharisaei & scribae, dicentes: Quare iste peccatores suscipit, & comedit cum eis? Qui loquutus est eis parabolam centum ouium, & unius perditae, quae inuenta pastoris humeris reportata est. Et cur esset proposita, statim intulit: Dico uobis, sic erit gaudium in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, magis quam super nonaginta nouem iustis, qui non habent opus poenitentiae. Aliam quoque parabolam decem drachmarum uniusque perditae & repertae cum proposuisset, simili eam sine compleuit: Sic dico uobis, gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. Tertiam quoque parabolam proposuit, hominis habentis duos filios, & diuidentis inter eos substantiam. Cumque minor facultatibus perditis egere coepisset, & comedere siliquas, porcorum cibum, reuersus ad patrem, susceptus ab eo est. Frater quoque inuidens senior, patris uoce correptus est, quod laetari debuerit & gaudere, quia frater eius mortuus fuerat, & reuixit, perditus erat, & inuentus est. Has tres parabolam contra pharisaeos & scribas loquutus est, qui nolebant recipere poenitentiam peccatorum, & publicanorum salutem. Dicebat autem, inquit, & ad discipulos suos: haud dubium, quin parabolam, sicut prius ad scribas & pharisaeos: qua parabola ad clementiam discipulos hortaretur, & alijs diceret uerbis: Dimittite & dimittetur uobis: ut in oratione dominica libera fronte poscatis: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quae est ergo parabola ad clementiam discipulos cohortantis? Homo quidam erat diues, qui habebat uillicum siue dispensatorem: hoc enim *οἰκονόμος* significat. Villicus autem proprie uillae gubernator est: unde & a uilla uillicus nomen accepit. *οἰκονόμος* autem tam pecuniae, quam frugum & omnium quae Dominus possidet dispensator est. Unde & *οἰκονόμος* Xenophontis pulcherrimus liber est, qui non gubernationem uillae, sed dispensationem uniuersae domus (Tullio interpretante) significat. Iste igitur dispensator accusatus est ad Dominum suum, quod dissiparet substantiam eius. Quo uocato dixit: Quid hoc audio de te? Redde rationem dispensationis tuae: neque enim ultra, mea poteris dispensationem. Fodere non ualeo, mendicare erubescio. Scio quid faciam, ut quando sublata mihi fuerit dispensatio, suscipiam me in domos suas. Vocauit itaque singulos debitores Domini sui, & dixit primo: Quantum debes Domino meo? Qui dixit ei: Centum batos olei. Ait illi: Tolle cautionem tuam, & sedens cito, scribe quinquaginta. Denique ad alium loquutus est: Tu autem quantum debes? At ille repondit: Centum coros tritici. Dixitque ei: Tolle cautionem tuam, & scribe octoginta. Et laudauit Dominus uillicum, siue dispensatorem iniquitatis, quod prudenter fecerit, quia filij seculi huius prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Et ego dico uobis, facite uobis amicos de iniquo mammona, ut quan-

do

Ado defeceritis, recipiant uos in aeterna tabernacula. Qui fidelis est in paruo, & in multis fidelis est. Qui in minimo iniquus est, & in multis iniquus erit. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod uerum est quis credet uobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est quis dabit uobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire: aut enim unum habebit odio, & alterum diliget: aut unum audiet, & alterum contemnet. Non potestis deo seruire & mammonae. Audiebant autem haec omnia pharisaei, qui erant auari, & subfannabant illum. Totum parabolae huius textum posui, ut non nobis intelligentiam alium de quaeramus, & in parabola certas nitamur inuenire personas, sed interpretemur eam quasi parabolam, hoc est, similitudinem, quae ab eo uocatur, quod alteri *μαβάρων*, hoc est, assimilatur: & quasi umbra praerium ueritatis est. Si ergo dispensator iniqui mammonae, domini uoce laudatur, quod de re iniqua sibi iusticiam praepararit: & passus dispendia dominus, laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: quanto magis Christus, qui nullum damnum sustinere potest, & pronus est ad clementiam, laudabit discipulos suos, si in eos qui credituri sibi sunt, misericordes fuerint. Denique post parabolam intulit: Et ego uobis dico: facite uobis amicos de iniquo mammona. Mammona autem non Hebraeorum, sed Syrorum lingua, diuitiae nuncupantur, quod de iniquitate collectae sint. Si ergo iniquitas bene dispensata uertitur in iusticiam, quanto magis sermo diuinus, in quo nulla est iniquitas, qui & apostolis creditus est, si bene fuerit dispensatus, dispensatores suos leuabit in caelum. Quamobrem sequitur: Qui fidelis est in minimo, hoc est, in carnalibus: & in multis fidelis erit, hoc est, in spiritualibus. Qui autem in paruo iniquus est, ut non det fratribus ad utendum, quod a deo pro omnibus est creatum, iste & in spirituali pecunia diuidenda iniquus erit: ut non pro necessitate, sed pro personis doctrinam domini diuidat. Si autem, inquit, carnales diuitias quae labuntur, non bene dispensatis, ueras aeternasque diuitias doctrinae dei, quis credet uobis? Et si in his quae aliena sunt (alienum autem est a nobis omne quod seculi est) infideles fuistis, ea quae uestra sunt, & proprie deputata homini, quis uobis credere poterit? Unde corripit auariciam, & dicit eum qui amat pecuniam, deum amare non posse. Igitur & apostolis si uelint amare deum, pecunias esse contemnendas, Unde scribae & pharisaei qui erant auari, aduersum se dictam intelligentes parabolam, subfannabant eum: carnalia, ut certa & praesentia, spiritualibus ac futuris, & quasi incertis preponentes. Theophilus Antiochenae ecclesiae septimus post Petrum apostolum episcopus, qui quatuor euangelistarum in unum opus dicta compingens, ingenij sui nobis monumenta dimisit: haec super hac parabola in suis commentarijs est loquutus: Diues qui habebat uillicum, siue dispensatorem, deus omnipotens est: quo nihil est ditius. Huius dispensator est Paulus, qui ad pedes Gamalielis sacras literas didicit, & legem dei suscepit dispensandam. Qui cum coepisset credentes in Christo persequi, ligare, occidere, & omnem domini sui dissipare substantiam, correptus a domino est: Saule, Saule quid me persequeris? Durum est tibi contra stultum calcitrare. Dixitque in corde suo: Quid faciam? Quia qui magister fui et uillicus, cogor esse discipulus & operarius. Fodere non ualeo. Omnia enim mandata legis quae terra incubabant, cernere destructa: & legem atque prophetas usque ad Ioannem baptista esse finitos. Medicare erubescio: ut qui doctor fueram Iudaeorum, cogar a gentibus & a discipulo Anania, salutis ac fidei mendicare doctrinam. Faciam igitur quod mihi utile esse intelligo: ut postquam proiectus fuero de uillicatione mea, recipiant me Christiani in domos suas. Coepitque eos qui prius uersabantur in lege, & sic in Christum crediderant, ne arbitrarentur se in lege iustificandos, docere legem abolitam, prophetas praeterisse: & quae antea pro lucro fuerant, reputare in stercora. Vocauit itaque duos de pluribus debitoribus. Primum qui debebat centum batos olei, eos uidelicet qui fuerant ex gentibus congregati, & magna indigebant misericordia dei: & de centenario numero (qui plenus est atque perfectus) fecit eos scribere quinquagenarium, qui proprie poenitentium est, iuxta iubileum & illam in euangelio parabolam, in qua alteri quingenti, alteri quinquaginta denarii dimittuntur.

Secundum autē uocauit populum Iudaeorum, qui tritico mandatorū dei nutritus erat, & debebat ei centenarium numerum, et coegit ut de centum octoginta faceret, id est crederet in Domini resurrectione, quae octauae diei numero continetur, & de octo cōpletur decadiibus: ut de sabbato legis transiret ad primam sabbati. Ob hanc causam à Domino praedicatur, quod bene fecerit: & pro salute sua in euangelij clementiam de legis austeritate mutatus sit. Quod si quaesieris, quare uocetur uillicus iniquitatis, in lege quae dei est: Iniquus erat uillicus, qui bene quidem offerebat, sed non bene diuidebat: credens in patrem, sed filium persequens: habens deum omnipotentem, sed spiritum sanctum negans. Prudentior itaq; fuit Paulus apostolus in transgressione legis filijs quondam lucis, qui in legis obseruatione uersati, Christum qui dei patris uerum lumē est, perdidit. Ambrosius Mediolanensis episcopus quid de hoc loco senserit, in commentarijs eius lege repoteris. Origenis & Didymi in hanc parabolam explanationem inuenire non potuit: & utrum abolita sit temporum uetustate, an ipsi non scripserint, incertū habeo. Mihi iuxta priorem interpretationem hoc uidetur, quod de iniquo Mammona debeamus nobis amicos facere, nō quoslibet pauperes, sed eos qui nos possint recipere in domos suas, & in aeterna tabernacula: ut cum eis parua praebuerimus, recipiamus ab illis magna: & danies aliena, nostra suscipiamus: & seminemus in benedictione, ut metamus benedictionē. Qui enim parce seminauerit, parce & metet.

Quaestio Septima.

Quo sensu accipiendū sit, quod in epistola legimus ad Romanos: Vix em̄ pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Duæ haereses ex occasione huius testimonijs, quod non intelligunt, diuerso quidē errore, sed pari impietate blasphemant. Marcion em̄ qui iustū deum & creatorē legis facit & prophetarū, bonum autē euangeliorum & apostolorū, cuius uult esse filium Christum, duos introducit deos: alterum iustum, & alterum bonum. Et pro iusto asserit, uel nullos, uel paucos oppetisse mortem. Pro bono autē, id est Christo, innumerabiles martyres extitisse. Porro Arius iustum ad Christū refert: de quo dictū est: Deus iudicium tuum regi da, & iusticiā tuā filio regis. Et ipse de se in euangelio: Nō enim pater iudicat quenquā, sed omne iudiciū dedit filio. Et: Ego sicut audio, sic iudico. Bonum autē deum patrē, de quo ipse filius cōfiteretur: Quid me dicis bonum? Nemo est bonus, nisi unus deus pater. Cumq; hucusq; blasphemie suę de uos calles potuerit inuenire, in cōsequentibus impingit & corruit. Quomodo enim pro patre quis audeat mori, & pro filio uix moritur, cū propter nomē Christi, tantus martyrum sanguis effusus sit? Qui igitur simpliciter hunc exponit locū, hoc potest dicere, qd̄ in ueteri lege, in qua iusticia est, uix pauci inuēti sunt, qui suū fuderint sanguinē. In nouo autē instrumento, in quo bonitas est atq; clemētia, innumerabiles extiterūt martyres. Sed ex eo quod posuit, forsitan quis etiā audeat mori, & pendulo gradu sententiam temperauit, inueniri posse nōnullos qui audeāt mori pro euangelio, ostendit nō sic accipiendū, sed ex superiorib; & inferioribus sensum loci huius debere tractari. Dicens em̄ Paulus se gloriari in tribulationibus: quia tribulatio patiētiā operatur, patiētia autē probationē, probatio uero spem, spes autē non confundit: quae ex eo certā habeat promissionē, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritū sanctum qui datus est nobis, secundum illud quod deus dixerat per prophetā: Effundā de spiritu meo super omnē carnē: miratur bonitatē Christi, quod pro impijs & infirmis & peccatoribus mori uoluerit, & mori opportuno tēpore: de quo ipse dicit: Tempore opportuno exaudiui te, & in dies salutis auxiliatus sum tui. Et rursus: Ecce nūc tempus acceptabile, ecce dies salutis. Quando omnes peccauerūt, simul inutiles facti sunt, nō fuit qui faceret bonū, non fuit usq; ad unū. Incredibilis ergo bonitas, et clemētia inaudita, mori pro impijs. Vix em̄ pro iusto aliquem & bono suū sanguinē fundere, metu mortis cūcta terrēte. Nam inueniri interdum potest, ut aliquis pro re iusta et bona audeat mori. Charitas autē dei, quā habuit in nobis, hinc maxime cōprobatur, quod cū adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mor-

tuus

tuus est: & sublata est de terra uita eius, & pro iniquitatib; populi ductus est ad mortē, et portauit peccata nostra, et tradita est in mortē anima illius, & cū iniquis deputatus est: ut nos impijs et infirmos & peccatores, pios et robustos & iustos faceret. Nōnulli ita interpretant: Si ille pro nobis impijs mortuus est & peccatoribus, quāto magis nos absq; dubitatione pro iusto & bono Christo debemus occūbere? Iustū autē & bonū nō putemus esse diuersum, nec aliquā proprie significare personā, sed absolute iustam rem & bonam, pro qua difficulter, sed interdum aliquis inueniri potest, qui suum sanguinem fundat.

Quaestio Octaua.

Quid sibi uelit quod ad Romanos scribit Apostolus: Occasione accepta, peccatum per mandatum operatū est in me omnem concupiscentiam. Ponamus totū testimoniū: & singula Christi auxilio differentes, quid nobis uideatur, simpliciter indicemus: non prauidicantes tuo sensui, quid uelis intelligere, sed nostram sententiā breuiter explicantes. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Nō concupisces. Occasione autē accepta, peccatum per mandatū operatum est in me omnē concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuū erat. Ego autē uiuebam aliquādo sine lege: sed ubi uenit mandatum, peccatū reuixit. Ego autē mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad uitam, hoc esse ad mortē. Peccatum enim occasione accepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidē sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi mors est? Absit. Sed ut peccatū appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem: ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim, quia lex spiritalis est: ego autē carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro. Non enim quod uolo, hoc ago: sed quod odi, illud facio. Si autem quod nolo, hoc facio, consensio legi quia bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea bonum. Velle enim adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod uolo, facio bonum: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, hoc facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum, quia mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem. Video autē aliam legem in membris meis, repugnātem legi mentis meae, & captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Deo per lesum Christum dominū nostrū. Quomodo medicina nō est causa mortis, si ostendat uenena mortifera, licet his mali homines abutantur ad mortē, & uel se interficiant, uel insidiantur inimicis: sic lex data est, ut peccatorum uenena mōstret: & hominē male libertate sua abutentē, qui prius ferebatur improuidus, & per praecipitia labebatur, freno legis retineat, & cōpositis doceat incedere gressibus: ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literae, id est, uiuamus sub praeepto, qui prius in modum brutorum animalium dicebamus: Manducemus & bibamus, cras em̄ moriemur. Quod si subintrante lege, quae docet quid facere & prohibet quid nō facere debeamus, uitio nostro & incontinentia feramur cōtra scita legalia, uidetur lex causa esse peccati: quae dum prohibet concupiscentiam, quodammodo eam inflāmare cognoscitur. Secularis apud Graecos sententia est: Quicquid licet, minus desideratur. Ergo e contrario, quicquid non licet, fomentum accipit desiderij. Vnde & Tullius de parricidarū supplicijs apud Athenienses Solonem scripsisse negat, ne nō tam prohibere, q̄ cōmonere uideretur. Igitur lex apud contemptores & legum praeepta calcantes, uidetur esse occasio delictorū: dum prohibendo quod nō uult fieri, ligat eos uinculis mandatorū: qui prius absq; lege peccantes, nō tenebantur criminibus. Haec diximus, legē quae per Moysen data est, intelligētes. Verum quia in cōsequentibus scriptum est: Lex dei, & lex carnis atq; membrorum, quae pugnat aduersus legē mentis nostrae, & captiuos nos ducit in lege peccati, simulq; quatuor leges contra se dimicant.

dimicantes in uno loco scriptas esse cognosco: non abs re arbitror, si requiram quot genera legis in scripturis sanctis esse memoretur. Dicitur lex, quae per Moysen data est, secundum illud quod scriptum est ad Galatas: Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Et rursum in eadem epistola: Lex propter praeviationes posita est, donec ueniret semen cui repromissum est, disposita per angelos in manu mediatoris. Et iterum: Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur: Postquam autem uenit fides, nequaquam ultra sub paedagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Iesu. Historia quoque quae praecipua non continet, sed quid factum sit refert, ab Apostolo lex appellatur. Dicite mihi, inquit, qui sub lege uultis esse, legem non legistis: Scriptum est enim, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & alterum de libera. Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem. Sed & psalmi lex appellatur: ut compleretur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Isaia quoque prophetia, legem Apostolus uocat: In lege scriptum est: quoniam in alijs linguis, & alijs labijs loquar populo huic: & nec sic me exaudient, dicit dominus: quod iuxta Hebraicum & Aquilam in Isaia scriptum reperi. Appellatur etiam lex, mystica scripturarum intelligentia: Scimus quia lex spiritalis est. Et extra haec omnia, naturalem legem scriptam in cordibus nostris, idem Apostolus docet. Cum enim gentes quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt: isti legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui indicant opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium perhibente illis conscientia. Ista lex quae in corde scribitur, omnes continet nationes: & nullus hominum est, qui hanc legem nesciat. Unde omnis mundus sub peccato, & uniuersi homines praeviationes legis sunt: & idcirco iustum iudicium dei est, scribentis in corde humani generis: Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris. Quis enim ignoret homicidium, adulterium, furtum, & omnem concupiscentiam esse malum: ex eo, quod sibi ea non licet fieri: Si enim mala esse nesciret, nequaquam doleret sibi esse illata. Per hanc naturalem legem, & Cain cognouit peccatum suum, dicens: Maior est causa mea, quam ut dimittar. Et Adam & Eua cognouerunt peccatum suum, & propterea absconditi sunt sub ligno uitae. Pharaon quoque antequam lex daretur per Moysen, stimulatus lege naturae, sua crimina confitetur, & dicit: Dominus iustus, ego autem & populus meus impij. Hanc legem nescit pueritia, ignorat infantia, & peccans absque mandato, non tenetur lege peccati. Maledicit patri & matri, & parentes uerberat: & quia necdum accepit legem sapientiae, mortuum est in eo peccatum. Cum autem mandatum uenerit, hoc est tempus intelligentiae appetitis bona & uitantis mala, tunc incipit peccatum reuiuiscere, & ille mori reusque esse peccati. Atque ita fit, ut tempus intelligentiae quo dei mandata cognoscimus, ut perueniamus ad uitam, operetur in nobis mortem, si agamus negligentius: & occasio sapientiae seducat nos atque supplantet, & ducat ad mortem. Non quod intelligentia peccatum sit: lex enim intelligentiae sancta & iusta & bona est: sed per intelligentiam peccatorum atque uirtutum mihi peccatum nascitur, quod priusquam intelligere, peccatum esse non noueram. Atque ita factum est, ut quod mihi pro bono datum est, meo uitio mutetur in malum: & ut hyperbolice dicam, nouoque uerbo utar ad explicandum sensum meum, peccatum quod priusquam haberem intelligentiam absque peccato erat, per praeviationem mandati incipiat mihi esse peccantius peccatum. Prius quaeramus quae sit ista concupiscentia, de qua lex dicit: Non concupisces. Alij putant illud esse mandatum, quod in decalogo scriptum est: Non concupisces rem proximi tui. Nos autem per concupiscentiam omnes perturbationes animae significatas putamus, quibus inuicem & gaudemus, timemus & concupiscimus. Et hoc Apostolus uas electionis, cuius corpus templum erat spiritus sancti, & qui dicebat: An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus? Et in alio loco: Christus nos redemit. Et iterum: Uiuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus: non de se loquitur, sed de eo qui uult post peccata agere poenitentiam: & sub persona sua, fragilitatem

aliam describit conditionis humanae: quae duorum hominum, interioris & exterioris pugnantium inter se bella perpetitur. Interior homo consentit & scriptae & naturali legi, quod bona sit, & sancta, & iusta, & spiritalis. Exterior, ego inquit carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor nescio, & non quod uolo hoc ago, sed quod odi. Si autem exterior facit quod non uult, & operatur quod odit, ostendit bonum esse mandatum, & non se operari quod est malum, sed habitans in sua carne peccatum: hoc est uitia corporis, & desideria uoluptatis: quae propter posteros & sobolem insita est humanis corporibus, & si fines fuerit egressa, uertitur in peccatum. Se unusquisque consideret, & accusator sui tractet in uentura uitiorum: quomodo & in sermone & in cogitatione, & in calore corporis saepe loquatur, & cogitet, & patiat quod non uult: nolo dicere faciat, ne sanctos uiros uideat accusare: de quibus scriptum est: Erat ille homo uerus & immaculatus, iustus Dei cultor, recedens ab omni opere malo. Et de Zacharia, & Helisabet: Erant iusti ambo in conspectu dei: ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus domini absque querela. Et praecipuum est apostolis: Estote perfecti, sicut pater uester caelestis perfectus est. Nunquam autem hoc apostolis imperaret, nisi sciret hominem posse esse perfectum. Nisi forte hoc dicamus, quod recedens ab omni malo, emendationem significet, & de erroribus pueritiae, & de uitij lasciuientis aetatis, transitum ad correctionem atque uirtutes: iusticiam quoque quae in Zacharia & Helisabet praedicatur, foris esse: concupiscentiam uero quae nunc habitare in membris nostris dicitur, uersari intrinsecus. Sed & apostolis non pueris praecipitur, uerum iam aetatis robustae: ut assumant perfectionem, quam & nos confitemur in aetate esse perfecti. Nec haec dicentes adulamur uitij, sed autoritate sequimur scripturarum, quod nullus homo sit absque peccato, sed conclusit deus omnes sub peccato, ut omnium misereatur, absque eo solo qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Unde & per Solomonem dicitur, quod serpentis uestigia non inueniantur in petra. Et ipse de se dominus: Ecce, inquit, uenit princeps mundi huius: & nihil in me inuenit, id est, sui operis, sui que uestigij. Ob hanc causam iubetur nobis, ne exprobremus homini reuertenti a peccatis suis, & ne abominemur Aegyptium: quia & ipsi quondam in Aegypto fuimus, & de litro ac lateribus Pharaoni ciuitates extruximus: & quia captiui ducti sumus in Babylonem lege peccati, quod in membris nostris morabatur. Cumque uideretur extrema desperatio, imo aperta confessio, omnem hominem diaboli laqueis irretiri: conuersus in se Apostolus, imo homo sub cuius persona Apostolus loquitur: agit gratias saluatori, quod redemptus sit sanguine eius, & sordes in baptismo deposuerit, & nouum Christi assumpserit uestimentum: & mortuo ueteri homine, natus sit homo nouus, qui dicat: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago deo per Iesum Christum dominum nostrum, qui me de corpore mortis liberauit. Quod si cui non uideatur sub persona sua hoc Apostolus de alijs dicere: exponat, quomodo Daniel, quem iustum fuisse nouimus, quasi de se dicat, cum pro alijs deprecatur: Peccauimus, inique fecimus, iniuste gessimus, impie egimus, & recessimus ac declinauimus a mandatis & iudicijs tuis, & non audiimus seruos tuos prophetas: qui locuti sunt in nomine tuo ad reges nostros & principes & patres, & ad omnem populum terrae: Tibi domine iusticia, nobis autem confusio. Illud quoque quod in tricesimo primo psalmo dicitur: Peccatum meum cognitum tibi feci, & iniquitatem meam non abscondi: Dixi confitebor aduersum me iniusticiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei: Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno: non Dauid & iusto uiro, & (ut simpliciter loquar) prophetae cuius uerba narrantur, sed peccatori, congruit. Cumque iustus sub persona poenitentis talia profudisset, a deo meretur audire: intelligere te faciam, & docebo te in uia hac qua ambulabis, confirmabo super te oculos meos. In tricesimo quoque septimo psalmo, cuius titulus est, In commemorationem: ut doceat nos semper peccatorum nostrorum memores esse debere, & agere poenitentiam, tale quid legimus: Non est pax oculibus meis a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meae eleuatae sunt super caput meum, quasi onus graue grauatae sunt super me. Corruptae

ruptae sunt & putruerunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae. Afflictus sum & curua
tus sum, usque ad finem: Totus hic apostoli locus, & in superioribus, & in consequentibus,
imò omnis epistola eius ad Romanos, nimis obscuritatibus inuoluta est: & si uoluerò
cuncta differere, nequaquam mihi unus liber, sed magna & multa erunt scribenda uolumina.

Quaestio Nona.

Quare apostolus Paulus in eadem ad Romanos scribit epistola: Optabam ego ipse ana
thema esse a Christo, pro fratribus meis ac propinquis iuxta carnem, qui sunt Israe
litae, quorum adoptio & gloria, & testamenta, & legislatio, & cultus, & repromissiones,
quorum patres, & ex quibus est Christus iuxta carnem: qui est super omnia deus benedi
ctus in secula, amen. Reuera ualida quaestio, quomodo apostolus qui supra dixerat:
Quis nos separabit a charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames,
an nuditas, an periculum, an gladius: Et rursum: Confido autem, quia neque mors, neque uita, ne
que angeli, neque principatus, neque praesentia, neque futura, neque fortitudo, neque excelsa, ne
que profundum, neque alia creatura, poterit nos separare a charitate Dei, quam habemus in
Christo Iesu domino nostro: nunc sub iureiurando confirmet, & dicat: Veritatem dico in
Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto,
quoniam tristitia est mihi magna & continuus dolor cordi meo. Oprobrium enim anathe
ma esse a Christo pro fratribus meis & propinquis iuxta carnem, & reliqua. Si enim in
Deum tantae est charitatis, ut nec metu mortis, nec spe uitae, nec persecutione, nec fame,
nec nuditate, nec periculo, nec gladio, possit separari a charitate eius: & si angeli quoque
& potestates, & uel praesentia, uel futura, & omnes caelorum fortitudines, & excelsa pari
ter ac profunda, & uniuersa simul creatura ei ingruat, quod nequaquam potest fieri, ta
men non separetur a charitate Dei, quam habet in Christum Iesum: quae est ista tanta mutatio,
imò inaudita prudentia, ut pro charitate Christi, nolit habere Christum: Et ne ei forsitan
non credamus, iurat & confirmat in Christo, & conscientiae suae testem inuocat spiritum san
ctum: se habere tristitiam, non leuem ac fortuitam, sed magnam & incredibilem: & habere
dolorem in corde, non qui ad horam pungat & transeat, sed qui iugiter in corde per
maneat. Quo tedit ista tristitia: Ad quid proficit incessabilis dolor? Optat anathema esse
a Christo & perire, ut alij salui fiant: Sed si consideremus Moysi uocem rogantis Deum
pro populo Iudaeorum, atque dicentis: Si dimittis eis peccatum suum, dimitte: si autem non uis, de
le me de libro tuo quem scripsisti: perspiciemus eundem & Moysi & Pauli erga creditum
sibi gregem affectum. Pastor enim bonus, ponit animam suam pro ouibus: Mercenarius autem cum
uiderit lupum uenientem fugit, quia non sunt eius oues. Et hoc ipsum est dicere, Oprobrium
anathema esse a Christo: & dele me de libro tuo quem scripsisti. Qui enim delentur de li
bro uiuentium, & cum iustis non scribuntur, anathema fiunt a Domino. Simulque cerne A
postolum quantum charitatis in Christum sit: ut pro illo cupiat mori, & solus perire: dum
modo omne in illum credat hominum genus. Perire autem, non in perpetuum, sed impraesent
iarum. Qui enim perdiderit animam suam pro Christo, saluam eam facit. Unde & de quadrage
simotertio psalmo assumit exemplum: Quoniam propter te mortificamur tota die, repu
tati sumus ut oues occisionis. Vult ergo Apostolus perire in carne, ut alij saluentur in spi
ritu: suum sanguinem fundere, ut multorum animae conseruentur. Quod autem anathema in
terdum occisionem sonet, multis ueteris instrumenti testimonijs probari potest. Et ne leuem
putemus esse tristitiam, & modicam causam doloris: iugiter & dicit: Pro fratribus meis & pro
pinquis iuxta carnem. Quando propinquos appellat et fratres iuxta carnem, in spiritu a se
ostendit alienos. Quorum est, inquit, adoptio, quae significantius Graece dicitur *υψβοια*,
de quibus quondam dominus loquebatur: Filius primogenitus meus Israel: Et, Filios ge
nui & exaltaui: Nunc dicit: Filij alieni mentiti sunt mihi: Et quorum gloria, ut de cunctis
gentibus eligerentur in peculiarem populum dei: Et quorum testamenta, unum in litera,
alterum in spiritu: ut qui prius in carne seruierant ceremonijs legis abolitae, postea serui
rent in spiritu mandatis euangelij sempiterni. Et legislatio ad utrumque respondet, & noui &
ueteris

A ueteris instrumenti: Et cultus, id est uera religio: Et repromissiones, ut quicquid repro
missum est patribus, compleretur in filijs: Et (quod omnibus maius est) ex quibus Chri
stus de Maria genitus uirgine. Et ut sciremus quis iste sit Christus, causas doloris sui uno
sermone comprehendit, qui est super omnia deus benedictus in secula amen. Et iste tantus
ac talis, ab eis non recipitur, de quorum stirpe generatus est. Et nihilominus laudat iudicij ue
ritatem, ne sententia Dei in propinquos & fratres suos displicere uideatur, & uel auftera
esse uel nimia. In quibus igitur tanta fuerunt bona, dolet cur nunc tanta mala sint.

Quaestio Decima.

Quid uelit intelligi, quod idem Apostolus scribit ad Colossenses: Nemo uos superet
uolens in humilitate mentis & religione angelorum, quae non uidit, ambulans frustra
inflatus sensu carnis suae, & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus & con
iunctiones subministratum & conuinctum crescit in augmentum dei, & reliqua. Illud
quod crebro diximus: Et si imperitus sermone, non tamen scientia: nequaquam Paulum
de humilitate, sed de conscientiae ueritate dixisse, etiam nunc approbamus. Profundos enim
& reconditos sensus lingua non explicat. Et cum ipse sentiat quid loquatur, in alienas au
res puro non potest transferre sermone. Quem cum in uernacula lingua habeat disertissi
mum, quippe Hebraeus ex Hebraeis, & eruditus ad pedes Gamalielis uiri in lege doctissi
mi, seipsum interpretari cupiens inuoluitur. Si autem in Graeca lingua hoc ei accidit,
quam nutritus in Tarso Ciliciae a parua aetate imbiberat: quid de Latinis dicendum est,
qui uerbum de uerbo exprimere conantes, obscuriores faciunt eius sententias: & ueluti
herbis crescentibus, frugum strangulant ubertatem. Conabimur itaque *παρρησιασιν*
sensus eius euoluere, & tricas implicati eloquii, suo ordini reddere atque iuncturam: ut sim
plici stamine uerborum fila decurrant, puroque subtegmine, apostolici sermonis textura
succrescat. Nemo uos superet, id est, nemo aduersum uos brauium accipiat: hoc enim
Graece dicitur, *ναταβραβεύτω*, quando quis in certamine positus, iniquitate agonothe
tae, uel insidjs magistrorum, *βραβειον* & palmam sibi debitam perdit. Multaque sunt uerba,
quibus iuxta morem urbis & prouinciae suae familiariter Apostolus utitur: ex quibus exem
pli gratia pauca ponenda sunt. Mihi autem parum est iudicari ab humana die: hoc est *απ' αν
θρωπινης ημερας*. Et, humanum dico: hoc est *ανθρωπινον λεγω*. Et, *να τα ενδουνα υμης*: hoc
est non grauauis uos: & quod nunc dicitur, *μηδ' εις υμης ναταβραβεύτω*, id est, nullus bra
uium accipiat aduersum uos. Quibus & alijs multis usque hodie utuntur Cilices. Nec hoc
miremur in Apostolo, si utatur eius linguae consuetudine, in qua natus est & nutritus,
cum Vergilius alter Homerus apud nos, patriae suae sequens consuetudinem, sceleratum
frigus appellet. Nemo ergo uos superet ac deuincat, uolens humilitatem literae sequi, &
angelorum religionem atque culturam: ut non seruiatis spiritali intelligentiae, sed exem
plaribus futurorum, quae nec ipse uidit, qui uos superare desiderat, siue audiuit (utrun
que enim habetur in Graeco) praesertim cum tumens ambulet, & incedat inflatus, men
tisque superbiam gestu corporis praeferat: hoc enim significat *εμπατεύω*. Frustra autem
inflatur & tumet sensu carnis suae, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaica
rum deliramenta perquirens, & non tenens caput omnium scripturarum, illud de quo
scriptum est: Caput uiri Christus est. Caput autem ac principium totius corporis, eorumque
qui credunt, & omnis intelligentiae spiritalis. Ex quo capite corpus ecclesiae per suas
compages atque iuncturas, uitalem doctrinam caelestis accipit succum: ut omnia paulatim
membra uegetentur, & per occultos uenarum meatus, fundatur defecatus sanguis ciborum:
& ministretur atque succrescat, imò teneatur temperantia corporis: ut de fonte capitis,
rigati artus crescant in perfectionem dei, & impleatur saluatoris oratio: Pater uolo ut si
cut ego & tu unum sumus, sic & isti in nobis unum sint: ut postquam nos Christus tradi
derit patri, sit deus omnia in omnibus. Tale quid & in uerbis, & in sensibus, & in genere
locutionis obscurissime scribit ad Ephesios: Veritatem autem loquentes in charitate, crea
scamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum & con
nexusum

nexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram cuiuscuiusque membri, augmentum corporis facit in aedificatione sui in charitate. Super quo & in commentarijs eiusdem epistolae plenius diximus. Loquitur autem uniuersa contra eos, qui credentes ex Iudaeis in dominum saluatorē, Iudaicas ceremonias obseruare cupiebant. Super quare & in actis apostolorum non parua quaestio concitata est. Vnde & supra Paulus ait, de his qui magistros legis esse se iactant: Nemo uos iudicet in cibo & potu, quasi alia munda sint, alia immunda: aut in parte diei festi, aut alios dies festos putent, alios non festos. Nobis enim qui in Christum credimus resurgentem, iugis & aeterna festiuitas est. Aut in parte neomeniae, hoc est calendarum & mensis noui: quando dea crescens luna finitur, & noctis umbris tegitur. Christianorum enim lumen aeternum est, & semper solis iustitiae radijs illustratur. Aut in parte sabbatorum, ut non faciant seruuile opus, & onera non portent: quia nos sumus Christi libertate donati, & onera peccatorum portare desuimus. Haec, inquit, omnia umbra sunt futurorum, & imagines uenturae felicitatis: ut in quibus Iudaei haesitant iuxta literam, & tenentur in terra: nos iuxta spiritum transeamus ad Christum: qui ad distinctionem umbrarum nunc corpus appellatur. Quomodo enim in corpore ueritas est, & in corporis umbra mendacium: sic in spirituali intelligentia mundus omnis cibus & potus, & tota festiuitas, & perpetuae calendae, & aeterna requies expectanda est. Querimus quid dicere uoluerit, in humilitate & religione angelorum: aut quem sensum habeat. Ex quo dominus locutus est ad discipulos: Surgite, eamus hinc: & relinquetur uobis domus uestra deserta: & locus quo dominus crucifixus est, spiritualiter Aegyptus uocatur & Sodoma: omnis Iudaicarum obseruationum cultura destructa est: & quascunque offerunt uictimas, non deo offerunt, sed angelis refugis & spiritibus immundis. Nec mirum, si hoc post passionem domini faciant: cum per Amos quoque propheta dicatur ad eos: Nunquid hostias & uictimas obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israel: & assumpsistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei uestri Rempha, figuras quas fecistis, ut adoretis eas: Quod plenius in concione Iudaica Stephanus martyr exponens, & reuoluens historiam ueterem, sic locutus est: Et uitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostias idolo, & laetabantur in operibus manuum suarum. Conuersus autem Deus, tradidit eos, ut colerent militiam caelestis: sicut scriptum est in libro prophetarum. Militia autem caelestis, non tantum sol appellatur & luna & astra rutilantia, sed & omnis angelica multitudo, eorumque exercitus, qui Hebraice appellatur fabaoth, id est uirtutum siue exercituum. Vnde & in Euangelio iuxta Lucam legitur: Et subito facta est cum angelo multitudo militiae caelestis, laudantium deum & dicentium: Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus, bonae uoluntatis. Facit enim deus angelos suos spiritus, & ministros suos ignem urentem. Et ut sciamus semper eos qui colerant idola, licet in templo hostias uiderentur offerre, non deo eas obtulisse, sed angelis, per Ezechiel plenius discimus: Dedi eis iustificationes non bonas, & praecipua non bona. Non enim sanguinem hircorum, aut taurorum quaerit Deus, sed sacrificium deo est spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicit. Et propterea qui uitulum fecerant in Horeb, & coluerant sidus dei Rempha: de quo in propheta Amos plenius disseruimus: adorauerunt figuras quas ipsi fecerunt, & tradidit eos Deus, ut seruirent militiae caelestis: quae nunc ab apostolo dicitur religio angelorum. Pro humilitate in Graeco ταπεινοφροσύνη legitur, id est humilitas mentis siue sensus. Vere enim humilis sensus & miseranda superstitio, Deum credere hircorum atque taurorum sanguine delectari, & nidore thymiamaris, quem saepe homines declinamus. Quod autem sequitur: Si mortui estis cum Christo, ab elementis mundi: quid adhuc tanquam uiuentes in mundo decernitis? ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis, quae sunt omnia in interitum ipso usu, secundum praecipua & doctrinas hominum: quae sunt rationem quidem habentia sapientiae, in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori: non in honore aliquo ad saturitatem carnis: hunc nobis habere sensum uidetur. Curramus per singula, & obsecrari

obscuritate sensuum atque uerborum, Christo referate, pandamus. Si baptizati estis in Christo, & cum Christo in baptismate consepulti: mortui autem ab elementis mundi: cur mecum non dicitis: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: nec audistis dominum dicentem ad patrem: De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo: & mundus odit eos, quoniam non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo: sed e contrario quasi uiuentes in mundo decernitis, ne tetigeritis corpus hominis mortui, nec uestimentum nec scabellum in quo sederit mulier menstruata: neque gustaueritis carnem suillam & leporum, & sepiarum & loliginum, murenarum & anguillarum, & uniuersorum piscium qui squamas & pinnulas non habent: quae omnia in corruptionem & interitum sunt ipso usu, & stercore digeruntur. Esca enim uentri, & uenter escis: & omne quod intrat per os, non coinquinat hominem, sed ea quae de nobis exeunt. Secundum praecipua, inquit, & doctrinas hominum: secundum illud quod Esaias loquitur: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas hominum & praecipua. Vnde & dominus corripit pharisaeos, dicens: Irritum fecistis mandatum Dei, ut traditiones uestras statueretis. Deus enim dixit: Honora patrem & matrem: & qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, quicunque dixerit patri uel matri, munus quodcunque est ex me, tibi proderit: & non honorificauit patrem suum aut matrem: & reliqua. Quibus infert: Et irritum fecistis mandatum dei, propter traditiones uestras. Quanta traditiones pharisaeorum sint quas hodie uocant *δευτερώσας*, & quam aniles fabulae, eoluere nequeo. Neque enim libri patitur magnitudo: & pleraque tam turpia sunt, ut erubescam dicere. Dicam tamen unum in ignominiam gentis inimice: Praepositos habent synagogis sapientissimos quosque, scedo operi delegatos, ut sanguinem uirginis siue menstruatae, mundum uel immundum, si oculis discernere non potuerint, gustu probent. Praeterea quia iussum est, ut diebus sabbatorum sedeat unusquisque in domo sua, et non egrediatur, neque ambulet de loco in quo habitat: si quando eos iuxta literam ceperimus artare: ut non iaceant, non ambulent, non stent, sed tantum sedeant, si uelint praecipua seruare: solent respondere & dicere, Rab, akiba, & Simeon & Hille, magistri nostri tradiderunt nobis, ut bis mille pedes ambulemus in sabbato: & caetera istiusmodi, doctrinas hominum praefidentes doctrinae Dei. Non quod dicamus sedendum semper esse in sabbato, & de loco in quo quis fuerit occupatus non recedendum: sed quod id quod impossibile legis est, in quo infirmatur per carnem, spirituali obseruatione complendum sit. Sequitur: Quae sunt rationem quidem habentia sapientiae. Hoc loco, quidem, coniunctio superflua est: quod in plerisque locis propter imperitiam artis grammaticae apostolum fecisse, reperimus. Neque enim sequitur, sed, uel alia coniunctio: quae solet ei praepositioni, ubi quidem positum fuerit respondere. Videntur igitur obseruationes Iudaicae apud imperitos, & uilem plebeculam, imaginem habere rationis, humanaeque sapientiae. Vnde & doctores eorum σοφοί hoc est sapientes uocantur. Et si quando certis diebus traditiones suas exponunt, discipulis suis solent dicere, *οι σοφοι δευτερώσας* id est, sapientes docent traditiones. Pro superstitione in Graeco *ιδελοθησκεία* positum est, hoc est falsa religio: & pro humilitate *ταπεινοφροσύνη*, quae magis uirtutem solet sonare quam uitium. Sed hic *ταπεινοφροσύνη* sic est intelligendum, quod humilia sentiant atque terrena. *ἀφελεία* autem *σώματι*, cuius nomen Latinus sermo non explicat, apud nos dicitur, ad non parcendum corpori. Non parcent Iudaei corporibus suis in assumptione ciborum, contemnentes interdum quae habent, & quaerentes quae non habent. Ex qua necessitate debilitates interdum & morbos contrahunt. Nec honorant semetipsos, cum omnia munda sint mundis, nihilque possit esse pollutum, quod cum gratiarum actione percipitur: & idcirco a domino sit creatum, ut saturitate & adimplitione carnis, humanos artus uegetet atque sustentet. Elementa autem mundi a quibus consepulti, imo mortui sumus, lex Moyse et omne uetus instrumentum intelligendum est: quibus quasi elementis & religionis exordijs deum discimus. Quomodo enim elementa appellatur

litera, per quas syllabas ac uerba coniungimus, & ad texendam orationem longa meditatione procedimus: ars quoque musica habet elementa sua, & Geometria ab elementis incipit linearum, & dialectica atque medicina habent *ετοιμασις* suas: sic elementis ueteris testamenti, ut ad euangelicam plenitudinem ueniat, sancti uiri eruduntur infantia. Vnde ceteris decimus octauus psalmus, & omnes alij qui literis praenotantur, per Ethica nos ducunt ad Theologica: & ab elementis occidentis litera, quae destruitur, transire faciunt ad spiritum uiuificantem. Qui ergo mundo & elementis eius mortui sumus, non debemus ea obseruare, quae mundi sunt: quia in altero initium, in altero perfectio est.

Quaestio Vndecima.

Quid sit quod idem Apostolus ad Thessalonicenses scribit: Nisi discessio uenerit primum, & reuelatus fuerit homo peccati: & reliqua. In prima ad Thessalonicenses epistola scripserat: De temporibus autem & momentis fratres non necesse habetis ut scribam uobis, ipsi enim diligenter scitis quia dies domini sicut fur in nocte ita ueniet. Cum enim dixerint, pax & securitas: tunc repentinus illis instabit interitus, sicut dolor in utero habentis, & non effugient. Supra enim ad eos scripserat: Hoc uobis dicimus in uerbo domini, quia nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuimus eos qui dormierunt, quoniam ipse Dominus in iussu, & in uoce archangeli, & in tuba Dei descendet de caelo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aera: & sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini inuicem in uerbis istis. Quod audientes Macedones, non intellexerunt, quos secum uiuentes, Apostolus uocat: & qui dicantur residui, qui cum illo rapiantur in nubibus obuiam domino: sed arbitrati sunt, dum adhuc essent in corpore, & antequam gustarent mortem, Christum in sua maiestate uenturum. Quod Apostolus audiens, rogat eos & adiurat per aduentum domini nostri Iesu Christi, ut non cito moueantur, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam ab eo scriptam, quasi instet dies domini. Duos autem esse aduentus domini saluatoris, & omnia prophetarum docent uolumina, & euangeliorum fides: quod primum in humilitate uenerit, & postea sit uenturus in gloria, ipso domino protestante, quae ante consummationem mundi uentura sint, & quomodo uenturus antichristus, quando loquitur ad apostolos: Cum uideritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua. Et iterum: Tunc si quis uobis dixerit, ecce hic Christus aut illic: nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudo prophetae, & dabunt signa magna & prodigia: ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce praedixi uobis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deserto est: nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & paret usque in occidentem: ita erit & aduentus filij hominis. Ac deinde: Tunc apparebit signum filij hominis in caelo, & uidebunt filium hominis uenientem in nubibus caeli cum uirtute multa & maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba & uoce magna, & congregabunt electos eius a quatuor uentis a summo caelorum usque ad terminos eorum. Rursumque de antichristo loquitur ad Iudaeos: Ego ueni in nomine patris mei, & non credidistis mihi. Alius ueniet in nomine suo, illum suscipietis. Igitur Thessalonicensium animos, uel occasio non intellexit epistolae, uel ficta reuelatio quae per somnium deceperat dormientes, uel aliquorum coniectura, Esaiam & Danielis euangeliorumque uerba de antichristo praenunciantia, in illud tempus intrepentium mouerat, atque turbauerat: ut in maiestate sua, tunc Christum sperarent esse uenturum. Cui errori medetur Apostolus, & exponit quae ante aduentum antichristi debeant praestolari: cum illa facta uiderint, tunc sciant antichristum, id est hominem peccati & filium perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus aut quod colitur, ita ut in templo dei sedeat, esse uenturum: Nisi, inquit, uenerit discessio primum, quod Graece dicitur *ἀπείρεια*, ut omnes gentes quae Romano imperio subiacent, recedant ab

14
cia

A eis: & reuelatus fuerit, id est ostensus quem omnia prophetarum uerba praenunciant, homo peccati, in quo fons omnium peccatorum est: & filius perditionis, id est, diabolus: ipse est enim uniuersorum perditio, qui aduersatur Christo, & ideo uocatur antichristus: & extollitur supra omne quod dicitur deus, ut cunctarum gentium deos, siue probata omnem & ueram religionem suo calcet pede: & in templo dei, uel Hierosolymis (ut quidam putant) uel in ecclesia, ut uerius arbitramur, sederit, ostendens se tanquam ipse sit Christus & filius dei: Nisi, inquit, fuerit Romanum imperium ante desolatum, & antichristus praecesserit, Christus non ueniet: qui ideo ita uenturus est, ut antichristum destruat. Meministis, ait, quod haec ipsa quae nunc scribo per epistolam: cum apud uos essem, praesentis sermone narrabam, & dicebam uobis, Christum non esse uenturum, nisi praecessisset antichristus. Et nunc quid detineat scitis, ut reueletur in suo tempore: hoc est, quae causa sit, ut antichristus in praesentiarum non ueniat, optime nostis. Nec uult aperte dicere Romanum imperium destruendum: quod ipsi qui imperant, aeternum putant. Vnde secundum Apocalypsim Ioannis, in fronte purpuratae meretricis, scriptum est nomen blasphemiae, id est, Romae aeternae. Si enim aperte audacterque dixisset: Non ueniet antichristus, nisi prius Romanum deleatur imperium: iusta causa persecutionis in orientem tunc ecclesiam consergere uidebatur. Quodque sequitur: Iam enim mysterium operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat: tunc reuelabitur ille iniquus, hunc habet sensum: Multis malis atque peccatis, quibus Nero impurissimus Caesarum mundum premit, antichristi parturitur aduentus, & quod ille operaturus est postea, in isto ex parte completur: tantum ut Romanum imperium, quod nunc uniuersas gentes tenet, recedat, & de medio fiat: & tunc antichristus ueniet, fons iniquitatis, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, diuina uidelicet potestate, & suae maiestatis imperio: cuius iussisse, fecisse est, non in exercitus multitudine, non in robore militum, non in angelorum auxilio, sed statim ut ille aduenerit, interficietur antichristus. Et quomodo tenebrae, solis fugantur aduentu: sic illustratione aduentus sui, cum dominus destruet atque delebit. Cuius opera, satanae sunt opera. Et sicut in Christo plenitudo diuinitatis fuit corporaliter, ita & antichristo omnes erunt fortitudines, & signa & prodigia, sed uniuersa mendacia. Quomodo enim signis Dei, quae operabatur per Moysen, magi suis restiterunt mendacijs, & uirga Moysi deuorauit uirgas eorum, ita mendacium antichristi, Christi ueritas deuorabit. Seducentur autem eius mendacio qui perditioni sunt praeparati. Et quia tacita quaestio poterat commoueri, cur enim concessit deus omnem eum habere uirtutem, signa atque prodigia, per quae seducantur si fieri potest, etiam electi dei: solutione praueuinit quaestionem, & quod opponi poterat, antequam opponatur, absoluit. Faciet, inquit, haec omnia non sua uirtute, sed concessione dei, propter Iudaeos: ut qui noluerunt charitatem recipere ueritatis, hoc est spiritum dei per Christum: Quia charitas dei diffusa est in corda credentium: Et ipse dicit, Ego sum ueritas. De quo in Psalmis scriptum est: Veritas de terra orta est. Qui ergo charitatem & ueritatem non receperunt, ut saluatore suscepto salui fierent: mittet illis deus non operatorem, sed ipsam operationem, id est, fontem erroris, ut credant mendacio: Quia mendax est ipse, & pater eius. Et si quidem antichristus de uirgine natus esset, & primus uenisset in mundum, poterant Iudaei habere excusationem & dicere, quod putauerint ueritatem, & idcirco mendacium pro ueritate susceperint. Nunc autem ideo iudicandi sunt, imò procul dubio condemnandi: quia Christi ueritate contempta, postea mendacium, id est, antichristum suscepturi sunt.

PRAEDECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Vi interpretat. n. l.] Quod Apodemus Graece sonat peregrinum, a uerbo *περιπνετο* peregrinor. Quae uadunt cum silentio.] Allusit ad Esaiam locum, qui est capite septimo. Pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloe, quae uadunt cum silentio. Et in euangelio, ad Siloe mittitur caecus sanandus. Aquas Sihor.] Sihor Hebraice turbidum sonat, siue turbulentum. Est autem Siloe fonticulus ad radicem montis Sion, non perpetuo scascens, sed certis erumpens

Hieron. 10. 3

pp 1 tempori

temporibus, & per saxa decurrens, ut testatur Hieronymus in Esaiam, qui fontem nouerat, utpote illic habitans. Picra.] Antidoti genus, de quo superius meminimus, πικρά, id est, amara uocatum, quod ex amaris rebus conficiatur. Vulgus medicorum hodie uocat pigram. Et mitte in myrrham lignum.] Hic locus haud dubie deprauatus est in omnibus codicibus. Illud ueræ lectionis uestigium tantum remanet, quod in antiquis inuenio marra nō myrrham: legendum est autē in mara. Siquidem allusse ad historiam, quæ refertur Exodi decimo quinto. Cum Hebræi uenissent ad aquas amaras, nomē imposuerunt loco, Mara, id est, amaritudinem. At Moyses ostendit lignum, quo misso in aquam, coepit dulcescere. Senilem q̄ pituitam.] Pituita humor superuacaneus, qui in senibus ob caloris defectum abundat. Vnde sua scripta, quasi diluta minusq̄ habentia neruorum, pituitam uocat. Iuuenili autoritate.] Legendum est, austeritate: atq̄ ita quidam habent codices. Senilis oratio pituitam habet, quia diffluit ac dissoluta est. Iuuenilis auster, quod nondum maturum est, & idcirco subacribum quiddam habet. Translatum est a uino & pomis.

Ex secunda quaestione.

Nos autem ex Hebræo.] Lege commentarios D. Hieronymi in Esaiæ caput quadragesimum secundum, ubi citat hunc locum. Locus est apud Matthæum capite duodecimo. Arundinem, inquit, quassatam, Septuaginta uerterunt κάλαμοι τετρασπύλοι οὐ σωτηρίδι, id est, calamus fractum non comminuet.

Ex tertia quaestione.

In euangelio secundum Matthæum.] Nam hic non facit mentionem crucis gestatæ ab ipso Iesu, sed tantum a Cyrenæo, qui compulsus eam portarit.

Ex quarta quaestione.

Quod homo iniquitatis & aduersarius eleuet se contra omne quod dicitur deus & religio.] Multo rectius hæc uertit Hieronymus, quam habeat uulgata editio: Qui aduersatur & extollitur, supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur. Nam Græca sic habent, ἐπι πάντων λεγόμενον θεὸν ἢ σεβάσμα, id est, aduersus omne quod dicitur Deus, aut sebasma. σεβάσμα autem est cultus Deo, aut ei qui maiestatem habet exhibendus: nonnunquam is cui exhibetur, quod interpretes ille circūlocutus est, quod colitur, Hieronymus uertit religio, & ἐπι potius aduersus significat quam supra. Quanquam plerique Græci codices habent, ἐπι πάντων, id est, aduersus omnem, unica mutata literula, nempe, θ, in α.

Ex quinta quaestione.

Quia facies erat uadens.] Sic Græca habent, ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἢ περιούμιον εἰς ἱεροσολῶν. 7 Duas pentecontadas.] Quidam codices habent duas pentecontadas. Quidam duos pentecontarchos. Vtrunq̄ tolerabile est. Nam πεντηκόνταρχος, significat ducem quinquaginta præfectum, & πεντηκόντας, numerum significat quinquagenarium. Sed pentecontadas magis quadrat cum genitiuo qui sequitur militum.

Ex sexta quaestione.

Hoc enim δικονόμος.] Ab δικονόμος, & νέμος distributio, quod dispenset ac distribuatur quæ ad usum domesticum pertinent. δικονομικός γενόμενος.] Extat & Aristotelis lectu dignissimus. Centum cados olei.] Quidam codices recte habent batos. Batus autem mensuræ genus est, licquidorum duntaxat, nempe decima pars cori. Item inferius, primum qui debebat centum batos. Qui bene quidem offerebat.] Ex secundo Geneseos capite, citat iuxta Septuaginta, quorum interpretationem tamen aliàs in hoc loco reijcit, ut & superius admonuimus.

Ex octaua quaestione.

Quod ergo bonum est.] Quid in hunc locum annotarim, qui uolet, legat in Annotationibus nostris, quas scripsimus in nouum testamentum. Secularis apud Græcos.] Quam Ouidius sic extulit: Nitimur in uetium semper cupimusq̄ negata, nisi significat illud πῆν ἐπὶ θύραις ὑπολαγ, id est, in foribus aqualem. Cuius prouerbij meminit Aristoteles in Rhetoricis, & nos in Chiliaidibus nostris explicuimus. Hyperbolice.] ὑπερβολικῶς, sic loquimur: cum augendæ rei gratia, plus dicimus quam rei ueritas habet, ut, Clamor sydera pulsabat, de maximo clamore. Gratia dei, per Iesum Christum.] Antiqui codices habent, gratias ago deo. Atq̄ ita legitur in Græcis exemplaribus omnibus, quæ mihi contigit uidere. Vnde locum hunc audacter restitui.

Ex nona quaestione.

Significantius Græcè dicitur ὑποδοσία.] Nam adoptio nomen est generalius, sed ὑποδοσία proprium est adoptionis filiorum, ab ὑπό & τίθημι, qua imaginamur aliquem esse filium, & in locum filij substitutum.

Ex decima quaestione.

Nemo uos superet uolens.] Vulgata editio habet, nemo uos seducat uolēs. Paulus his uerbis usus: μηδὲς ὑμᾶς καταβραβεύτω, καταβραβεύω est in accipiēdo brauiō aliquē circūuenire, sonat quasi dicas

A dicas, contrapremiare, ut ita docendi causa loquamur, & in tuam iniuriā in alium transferre brauium tibi debitum. Eam enim uim ferē habet præpositio λατῆ, quoties additur genitiuus: de quo plura diximus in Annotationibus. In Tarso Ciliciæ.] Cilicia pars est Asiæ, quam Cydnus amnis interfecat, & mons Amanus, cuius metropolis erat Tarsus, urbs libera, ut testatur Plinius, in qua natus fuit Paulus, loquebantur quidem Græcè, sed corruptius. Idem queritur Origenes, quod Hieronymus. Conabimur itaque παραφρασεως.] Paraphrasis est liberior translatio, dum quædam mutantes aut etiam addentes, copiosius ac distinctius explicamus quod ab alijs dictum est: cuiusmodi est Themistius, Aristotelis non interpres, sed paraphrastes. Iniquitate Agonothetæ.] Agon certamen est, πῆνιμ pono: unde Agonothetes dicitur, qui propositis præmijs inuitat ad certamina, ut apud Homerum Achilles, apud Vergiliū Aeneas. Ab humana die, id est, ἀπὸ ἀνθρώπινος ἡμέρας.] Sic enim Cilices appellabant iudicium, quod pro tribunalibus agit, unde Latine quoque dicunt diem dicere, pro eo quod est, uocare in ius. Locus est primæ ad Corinthios capite quarto. Ανθρώπινον λέγω.] Id est, humanum dico, est in epistola ad Romanos capite sexto.

Id est, non grauari uos. ναρκῆν est torpere: λατῆναρκῆν, est suo ocio grauis esse alijs: quod ferē solent, qui uiuunt alieno cibo. Quanquam hoc quoq̄ uerbum Hieronymus putat Cilicum esse proprium. Sceleratum frigus.] In Georgicis Vergilius frigus appellat sceleratum, id est, noxium, id q̄ iuxta morem Mantuanæ linguæ. Vtrunq̄ enim habetur.] Quidam codices habebant ἰώρακην, quidam, ἡιονκην. ἐμβατῶν σοβαρός.] Id est, incedens fastuosus. Nam σοβαρός dicitur Græcis, qui uultu & incessu tumorem animi & arrogantiam præ se ferat, dictum à uerbo σοβαίω, quod alios repellat ac fastidiant. Vnde apparet & σοβαρίτης dictos, quasi sobaritas, quorum fastus etiam pro uerbis locum fecit, σοβαρίτης δὲ π. αττίας, id est, Sybarita per plateam.

Quoniam illud lectorem admonitum uelim, σοβαρός hoc loco additum fuisse ab audaculo quopiam, nec esse in Græcis exemplaribus, nec in emendatis Hieronymi: uerum ipsum ἐμβατῶν, Græcis significat, quod apud nos incedere, hoc est fastu quodam ingredi, ut regina incedit, reges incedunt. Nos tamen in Annotationibus nostris alium sensum reulimus, quam sequitur Hieronymus. Vitulum in Horeb.] De uitulo, legis in Exodo: de Rempha siue Rephpha, lege commentarios diui Hieronymi in quintum caput Amos prophetæ. Sepiarum & loliginum.] Sepia & loligo pisces sunt, qui succum habent atrum, unde Persius sepiam pro atramento posuit. Pro humilitate in Græco.] Sunt enim Græcæ uoces, quæ humilitatem significant, sed diuersa ratione. Etenim ταπεινότης, significat humilitatem rei, ut fortunæ, generis, conditionis, styli: ταπεινοφροσύνη, modestiam animi, qua quis seipsum demittit, & de se pusilla sentit, minimumq̄ sibi arrogat. Nostri interpretes hoc non distinguunt. Nam in magnificat, respexit humilitatem ancillæ suæ, ταπεινότητα est, non ταπεινοφροσύνη, quasi dicat, respexit me infimam ancillulam. Verum hoc loco Paulus abusus est ea dictione in uitium, quo quis humilia sentit, hoc est terrena non cœlestia, à uerbo ταπεινοφροσύνη. Quas hodie δουτερώσεις.] Quidam codices habent δουτερώσεις, sed uitiose: sonat autem Græcè δουτερώσεις, quasi dicas secundationem. Ita uocabant posteriores traditiones, Hebræi misne נשפא uocant. Rationem quidem habentia.] Græci pleraque connectunt per duas coniunctiones, μέν & δέ, id est, quidem & autem. Et δέ nonnunquam inuenies, cum non præcessit μέν. At μέν non ponitur nisi sequatur δέ. Hoc uitij grammatici uocant ἀνακόλουθον, cum non redditur quod superioribus respondeat. Ex quantula re iudicat imperitiā Pauli, quem tamen alibi negat imperitium sermonis. Ex hoc loco colligere licet, non nihil conducere sermonis peritiā, cum Paulus uir tantus ob hanc quod sensit explicare non

potuerit, ut ipse palam testatur Hieronymus. οἱ σοφοὶ δουτερώσιν.] Id est, sapientes secundant, sic enim sonat ad uerbum, ficto uerbo δουτερώω. Pro superstitione m. Gr.] Nam duæ uoces apud Græcos consimiles in significato, δαισιδαιμονία dicta à timore daemonum, siue deorum, & ἰδολοθησκία, dicta à spontaneo cultu deorum. Nam θεοσκώδων dictum putant à Thracibus, quibus Orpheus orgia deorum tradidit. Αφειδία autem σώματῳ.] Sonat quasi dicas imparsimonia, hoc est cum quis non parcat corpori suo. Nam φείδομαι parco, φειδῶ parsimonia. Inde addita particula priuatiua, ε, pro quo nos utimur, in, ἀφειδία. Habent εἰσγωγὰς.] Id est, introductiones: ab εἰς in, & ἔγωω duco, quas Latini uocant institutiones, siue elementa, cum res à primis initijs & rudimentis traditur. Per Ethicam.] Id est, per moralem scientiam, ab ἠθῶ, quod Latini mutato numero mores uocant.

Ex undecima quaestione.

14. Απωσασία.] Quam Latini dicunt defectionem, cum quis à suo duce deficiat. Purpurata meretricis.] Ita legis Apocalypsis capite decimo septimo.

DIVI HIERONYMI IN HOMILIAS CANTICI CANTICORUM Origenis, ad Damasum praefatio.

Rigenes cum in ceteris libris omnes uicerit, in Cantica canticorum ipse se uicit. Nam decem uoluminibus explicitis, quae ad uiginti usque uersuum milia penè perueniunt, primum Septuaginta interpretes, deinde Aquilam & Symmachum & Theodotionem, & ad extremum Quintam editionem quam in Aethiopia litteris inuenisse se scribit, ita magnifice aperteque differuit: ut uel inde mihi uideatur in eo completum esse, quod dicitur: Introduxit me rex in cubiculum suum. Itaque illo opere praetermissio, quia ingentis est operis, laboris & sumptuum, tantas res tamque dignum opus in Latinum transferre sermonem, hos duos tractatus, quos in morem quotidiani eloquii paruulis adhuc lactentibus composuit, fideliter magis quam ornate interpretatus sum, gustum tibi sensuum eius, non cibum offerens. Tu animaduertas quanti sint illa aestimanda, quae magna sunt, cum sic possint placere quae parua sunt.

ORIGENIS HOMILIAE DVAE IN CANTICA CANTICORUM, interprete diuo Hieronymo.

Quomodo didicimus per Moysen quaedam esse, non solum sancta, sed & sancta sanctorum: & alia non tantum sabbata, sed & sabbata sabbatorum: sic nunc docemur scribente Solomone esse quaedam non solum Cantica, sed & Cantica canticorum. Beatus quidem is qui ingreditur sancta, sed beatorum qui ingreditur sancta sanctorum. Beatus qui sabbata sabbatizat, sed beatorum qui sabbatizat sabbatorum sabbata. Beatus similiter & is qui intelligit cantica, & canit ea. Nemo quippe nisi in solennitatibus canit: sed multo beatorum ille qui canit cantica canticorum. Et sicut is qui ingreditur in sancta, pluribus adhuc indiget, ut ualeat introire in sancta sanctorum: & qui sabbatum celebrat, quod à Domino populo constitutum est, multa adhuc necessaria habet, ut agat sabbata sabbatorum: eodem modo difficile reperitur, qui omnia quae in scripturis continentur cantica peragrans, ualeat ascendere ad cantica canticorum. Egredi te oportet ex Aegypto, & egressum de terra Aegypti pertransire mare rubrum, ut possis primum canticum canere, dicens: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est. Licet autem primum dixeris canticum, adhuc longe es à Cantico canticorum. Perambula terram deserti spiritualiter, donec uenias ad puteum, quem foderunt reges: ut ibi secundum canticum canas. Post haec ueni ad uicina sanctae terrae, ut super Iordanis ripam constitutus, cantes canticum Moysi, dicens: Attende caelum & loquar, & audiat terra uerba oris mei. Rursum habes necessarium, ut milites, & terram sanctam haereditate possideas, & apud te prophetet, & apud te iudicet, Debbora quippe apud te interpretatur: ut possis & illud carmen, quod in libro Iudicum continetur, edicere. Ad Regnorum deinceps uolens ascendens, ueni ad canticum quando Dauid fugit de manibus omnium inimicorum suorum, & de manu Saul, & dixit: Dominus firmamentum meum, & fortitudo mea, & refugium meum, & liberator meus. Perueniendum tibi est ad Esaiam, ut cum illo dicas: Cantabo canticum dilectae uinae meae. Et cum uniuersa transieris, ad altiora conscende, ut possis anima decora, cum sponso & hoc canere canticum canticorum. Sed quot ex personis constet, incertus sum. Orantibus autem uobis, & reuelante Domino, quatuor mihi in his uideor inuenisse personas, uirum & sponsam, cum sponsa adolescentulas, cum sponso sodalium greges. Alia dicuntur à sponsa, alia à sponso: nonnulla à iuueniculis, quaedam à sodalibus sponsi. Congruum quippe est ut in nuptijs adolescentularum sit multitudo cum sponsa, iuuenum turba cum sponso. Haec omnia noli foris quaerere,

quaerere, noli extra eos qui praedicatione euangelij saluati sunt. Christum sponsum intellige, ecclesiam sponsam sine macula & ruga, de qua scriptum est: Ut exhiberet sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, neque rugam, aut aliquid eorum: sed ut sit sancta & immaculata. Eos uero qui cum sint fideles, non sunt tamen istiusmodi, quales sermo noster praefatus est, sed iuxta modum quendam adepti uidentur salutem, animaduerte credentium animas, & adolescentulas esse cum sponsa. Angelos uero & eos qui perueniunt in uirum perfectum, intellige uiros esse cum sponso. Inde igitur mihi uidentur quatuor ordines, unum & unam, duos choros inter se concinentes, sponsam canere cum iuueniculis, sponsum canere cum socijs. Et cum hoc intellexeris, audi Canticum canticorum: & festina intelligere illud: & cum sponsa dicere ea quae sponsa dicit, ut audias quae audiuit & sponsa. Si autem non potueris dicere cum sponsa quae dixit, ut audias ea quae dicta sunt sponsae: festina uel cum sponsi sodalibus fieri. Porro si & illis inferior es, esto cum adolescentulis quae in sponsae delictis commorantur. Haec quippe in hoc libro fabula pariter & epithalamio sunt personae, ex quo & gentiles sibi epithalamium uindictarunt, & istius generis carmen assumptum est. Epithalamium siquidem Canticum canticorum. Primum sponsa orat: & statim in medijs precibus auditur: uidet presentem sponsum: uidet adolescentulas suo comitatu copulatas: deinde respondet ei sponso: & post sponsi eloquia, dum ille pro eius patitur salute, respondent sodales, donec sponso sit in recubitu, & à passione confurgat, se quaedam sponsae ornamenta facturos. Verum iam ipsa uerba ponenda sunt: in quibus prius uox sponsae deprecantis auditur. Osculetur me osculo oris sui. Quorum iste est sensus: Quousque sponso meus mittit oscula per Moysen, mittit oscula per prophetas: iam ipse cupio ora contingere: ipse ueniat, ipse descendat. Orat igitur sponsi patrem: & dicit ad eum: Osculetur me osculo oris sui. Et quia talis est, ut compleatur super eam propheticum illud, in quo dicitur: Adhuc te loquente dicam, ecce adsum: sponsam sponso pater exaudiuit, mittit filium suum. Videns illa eum cuius deprecabatur aduentum, orare desistit: & ad eum cominus loquitur: Quoniam ubera tua super uinum: & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Sponso igitur Christus missus à patre, uenit unctus ad sponsam, & dicitur ad eum: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus deus tuus oleo exultationis, praeparat participibus tuis. Si me tetigerit sponso, & ego boni odoris ero, & ego liniar unguentis, & ad me usque eius unguenta peruenient: ut possim cum Apostolo dicere: Christi bonus odor sumus in omni loco. Nos autem cum haec audimus, adhuc peccatis uitijque scetemus: de quibus propheta poenitens loquitur: Putruerunt & corruptae sunt cicatrices meae à facie insipientiae meae. Peccatum odoris est putridi: uirtus spirat unguenta: quorum typos reperies in Exodo. Inuenies quoque ibi stactem, onycha, galbanem, & reliqua. Haec quidem ad incensum. Deinde ad opus unguentarij uaria sumuntur unguenta: in quibus est nardus & stacte. Et Deus qui fecit caelum & terram, loquitur ad Moysen, dicens: Ego impleui eos spiritu sapientiae & intellectus, ut faciant opera artis unguentarij. Et unguentarios Deus docet. Haec si non spiritualiter intelligantur, nonne fabulae sunt: Nisi aliquid habeant secreti, nonne indigna sunt deo? Necessesse est igitur eum qui audire scripturas spiritualiter nouit, aut qui certe non nouit, & desiderat nosse: omni labore contendere, ut non iuxta carnem & sanguinem conuersetur, quo possit dignus fieri spiritualium secretorum: & ut aliquid audentius dicam, spirituali cupidine uel amore accendatur. Siquidem est & spiritualis amor. Et quomodo est quidam carnalis cibus, & alius spiritualis, & alia carnis potio, alia spiritus: sic est quidam amor carnalis à satana ueniens, alius amor spiritus à Deo exordium habens. Et nemo potest duobus amoribus possideri. Si carnis amator es, amorem spiritus non capis. Si omnia corporalia despexisti, non dico carnem aut sanguinem, sed argentum & possessiones, sed ipsam terram ipsumque caelum, haec quippe pertransibunt: si ista omnia contempstisti, & ad nullum horum anima tua obligata est, neque quoquam uitiorum amore retineris, potes amorem capere spiritualem. Ista locuti sumus, quia euenit occasio, ut de amore spirituali aliqua diceremus.

Expedit

Expedit autem nobis Solomonis custodire præceptum, & magis illius, qui per Solomonem loquebatur de sapientia, ita dicens: Ama illam, & seruat te: circumda illam, & exaltabit te: honora illam, ut te amplectatur. Est quidem spiritualis amplexus: atque utinam contingat, ut meam sponsam altior sponsi amplexus includat: ut ego quoque possim dicere, quod in eodem libro scriptum est: Sinistra eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Osculetur me osculo oris sui. Moris est scripturarum: imperatiuum modum pro optatiuo ponere, ut ibi: Pater noster qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum, pro utinam sanctificetur: & nunc in presenti: Osculetur me osculo oris sui, pro eo quod est, utinam osculetur. Deinde cõspicit sponsum: Venit delibutus unguentis. Nec aliter ad sponfam poterat uenire: nec decebat aliter patrem ad nuptias filium destinare. Varijs eum unxit unguentis, fecit illum Christum: uenit diuersis odoribus spirans, & audit, quia bona ubera tua super uinum. Congrue sermo diuinus unam eandemque rem, pro locorum qualitate, diuersis uocabulis nuncupat. Quando hostia offertur in lege, & uult intellectum ostendere, pectusculum separationis affatur. Quando uero recumbit aliquis cum Iesu, & sensuum eius communionem perfruitur, non pectusculum, ut supra, sed pectus alloquitur. Porro cum sponsa loquitur ad sponsum, quia nuptiale carmen inducitur, non pectusculum, ut in sacrificio: non pectus, ut in Ioanne discipulo, sed ubera nominat, dicens: Quia bona ubera tua super uinum. Communica ut sponsa cum sensibus sponsi: & scias quia inebriant atque lætificant istiusmodi cogitatus. Quomodo autem calix Domini inebrians peroptimus est: sic ubera sponsi omnia meliora sunt uino, quia bona ubera tua super uinum. In medijs precibus ad sponsum ubera cõuertit: Et odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Non uno, sed omnibus sponsum uenit unctus unguentis. Si autem & ad meam animam factam sponsam suam, sponsum uenire dignabitur, quam oportet esse formosam, ut illum de caelo ad se trahat: ut descendere faciat ad terras, ut ueniat ad amatam? Quali pulchritudine decoranda est: quali debet amore feruere: ut ea loquatur ad illam, quæ ad perfectam locutus est sponsam: Quia ceruix tua, quia oculi tui, quia genæ tuæ, quia manus tuæ, quia uenter tuus, quia humeri tui, quia pedes tui? De quibus, si concesserit Dominus, disputabimus: quomodo sponsæ membra uariantur, & singularium partium laus diuersa dicatur: ut post disputationem, etiam ad nostram dici animam similiter laboremus. Bona igitur ubera tua super uinum, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Si uideris sponsum, tunc intelliges uerum esse quod dicitur, quoniam bona ubera tua super uinum, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Multi habuerunt aromata. Regina austri detulit aromata Solomoni, & plures alij aromata possederunt: sed habuerit quis quantalibet, non possunt Christi odoribus comparari: de quibus nunc sponsa ait: Odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Ego arbitror, quia & Moyses habuit aromata & Aaron, & singuli prophetarum. Verum si uidero Christum, & suauitatem unguentorum eius odoremque perceperero: statim sententiam profero, dicens: Odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Oleum effusum nomen tuum. Propheticum sacramentum est. Tantummodo nomen Iesu uenit in mundum, & unguentum prædicatur effusum. In euangelio quoque mulier accipiens alabastrum unguenti nardi pistici preciosi, caput Iesu pedesque profudit. Obserua diligenter quæ de duabus super caput effuderit saluatoris. Si quidem peccatrix super pedes: & ea quæ dicitur non fuisse peccatrix, super caput eius fudisse monstratur. Obserua, inquam, & inuenies in euangelica lectione non fabulas & narrationes ab euangelistis, sed mysteria esse cõscripta. Impleta est utique odore unguenti domus: si quid peccatrix habuit, ad pedes referendum est: & si quid ea quæ non peccatrix, ad caput. Nec mirum domum fuisse odore completam, cum hoc odore mundus completus sit. Scribitur in eodem loco de Simone leproso & domo eius. Ego puto leprosum, mundi istius esse principem: & hunc leprosum, Simonem nuncupari, cuius domus ad aduentum Christi, suauitatis odore completa sit, agente penitentiam peccatrice, & sancta caput Iesu unguenti odoribus perfundente. Unguentum effusum nomen tuum. Quomodo unguentum quod effusione

sione sua odorem longe lateque dispergit: sic Christi nomen effusum est. In uniuersa terra Christus nominatur, in omni mundo prædicatur Dominus. Unguentum enim effusum nomen eius. Nunc Moysi nomen auditur, quod prius Iudææ tantum clauderetur angustijs. Neque enim Græcorum quispiam meminit eius: neque in ulla gentium literarum historia de illo seu cæteris scriptum aliquid inuenimus. Statim ut Iesus radiauit in mundo, eduxit secum uenculæ dilexerunt te. Quia per spiritum sanctum, charitas Dei diffusa est in corda nostra, congrue nomen effusionis infertur: unguentum effusum nomen tuum. Hæc dicens sponsa adolescentulas conspicit. Quando illa sponsi patrem rogabat: & ad ipsum sponsum cominus loquebatur, necdum adolescentulæ aderant. In medijs uero precibus ingreditur iuuenularum chorus, & sponsæ laudatur eloquijs: Propterea iuuenulæ dilexerunt te. Adolescentulæque respondent: Post te in odore unguentorum tuorum curremus. Quam pulchre sponsi pedisequæ, necdum fiduciam habent sponsæ. Sponsa non post tergum sequitur: sed ingreditur iuncta lateri. Apprehendit dexteram sponsi, & manus eius sponsi dextera cõtinetur. Famulæ uero ingrediuntur post eam. Sexaginta sunt reginæ & octoginta cõcubinæ, & iuuenulæ quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea: una est matri suæ, una est ei quæ concepit illam. Post te ergo in odore unguentorum tuorum curremus. Cum omni honestate deambulatis dictum est: post te in odore unguentorum tuorum curremus, secundum illud: Cursum consummaui. Et illud: Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt: unus autem accipit brauium. Brauium Christus est, & hæc quidem adolescentulæ, quas propter amoris exordium foris stare cognoscimus, iuxta illud exemplum: Amicus autem sponsi stans & audiens eum, gaudio gaudet propter uocem sponsi. Tale quiddam & adolescentulæ sustinent. Introeunte sponso, forinsecus remanent: sponsa uero speciosa perfecta, sine macula, sine ruga, in sponsi cubiculum, in regium penetrale ingressa, reuertitur ad iuuenulas, & nunciat eis, quæ sola conspexerit, dicitque: Introduxit me rex in cubiculum suum. Non ait, introduxit nos plures in cubiculum suum. Plures foris remanent, in cubiculum sola ingreditur sponsa, ut uideat thesauros absconditos & tenebrosos, renuncietque iuuenulis: Introduxit me rex in cubiculum suum. Rursum adolescentulæ, id est, sponsarum incipientium turba quam plurima: ingressa sponsa cubiculum sponsi, & uidente diuitias uiri sui, dum illius præstolatur aduentum, lætæ concinunt: Exultabimus & lætabimur in te. Pro sponsæ perfectione lætantur. Non est æmulatio in uirtutibus. Amor iste mundus, amor iste sine uitio est. Exultabimus & lætabimur in te: diligemus ubera tua. Illa quæ maior est, iam tuorum uberum lacte perfruitur, & loquitur exultans: Bona ubera tua super uinum. Istæ uero quæ exultationem & læticiam deferunt: adolescentulæ quippe sunt, deferunt charitatem, & dicunt: Exultabimus & lætabimur in te, diligemus ubera tua super uinum. Diligemus, inquit, non diligimus. Deinde loquuntur ad sponsam: Aequitas dilexit te. Laudant sponsam, nomem illi æquitatis à proprijs uirtutibus imponentes. Aequitas dilexit te. Rursum ad adolescentulas sponsa respondet: Nigra sum & speciosa filia Hierusalem ut tabernacula cedar, ut pelles Solomonis. Ne intueamini me, quia ego sum denigrata, quoniam despexit me sol. Speciosa quidem est: & possumus inuenire quomodo speciosa sit sponsa: quærimus autem quomodo nigra & sine candore sit pulchra. Penitentiam egit à peccatis, speciem ei largita est conuersio, & ideo speciosa cantatur. Quia uero necdum omni peccatorum sordibus purgata, necdum lota est in salute, nigra dicitur, sed in atro colore non permanet. Fit itaque candida quando ad maiora cõsurgit: & cum ab humilibus incipit ad alta cõscendere, diciturque de ea: Quæ est ista, quæ ascendit dealbata? Et quo manifestius hoc mysterium describitur, non ait, ut in plerisque codicibus legitur: Innixa super fratrem suum, id est, *ἠνῆκεν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς*, sed *ἠνῆκεν ἐπὶ τὸν ἀδελφόν*, id est, super pectus eius recumbens. Significanterque de anima sponsæ & sermone dicitur, super pectus illius recumbens, quia principale ibi cordis est nostri. Unde à carnalibus recedentes, spiritualia sentire debemus: & intelligere, multo melius esse sic amare, quam amare de

sistere. Ascendit igitur recumbens super pectus fratruelis sui: & quæ nunc in exodio cantici nigra ponitur, in epithalamij sine de ea cantatur: Quæ est ista, quæ ascendit dealbata? Intelleximus quomodo & nigra & formosa sit sponsa. Si autem & tu non egeris penitentiam, caue ne anima tua nigra dicatur & turpis, & duplici foeditate turperis: nigra, propter peccata præterita; turpis propter hoc, quia in eisdem uitijis perseveras. Si uero penitentiam egeris, nigra erit anima tua propter antiqua delicta: propter penitentiam uero habebit aliquid, ut ita dicam, Aethiopici decoris. Et quia semel Aethiopem nominauimus, uolo te stem scripturam super hunc aduocare sermonem. Aaron & Maria murmurant, quia Moyses Aethiopiissam habet uxorem. Et nunc Moyses Aethiopiissam ducit uxorem. Siquidem lex eius ad hanc nostram Aethiopiissam transmigravit. Murmuret Aaron sacerdotium ludæorum, murmuret & Maria synagoga eorum. Moyses de murmuratione non curat: amat Aethiopiissam suam, de qua & alibi dicitur per prophetam: Ab extremis fluminum afferent hostias. Et rursum: Aethiopia præueniet manus eius Deo. Pulchre præueniet. Quomodo enim in euangelio mulier illa quæ sanguine fluebat, archisynagogi filiam curatione præuenit: sic Aethiopia Israel ægrotante sanata est. Illorum delicto, salus gentibus facta est ad æmulandum eos. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem. Et tu ecclesiastica anima ad filias Hierusalem conuerte sermonem, & dic: Me plus amat sponsus, me magis diligit, quam uos quæ multæ filia Hierusalem. Vos foris statis, & sponsam cubiculum uidetis intrantem. Nemo dubitet nigram uocatam esse formosam. Qui nos sumus, ut cognoscamus deum, ut cantica prædicemus canticis, ut ab Aethiopia finibus, ut ab extremo terræ ueniremus sapientiam ueri audire Solomonis? Et quando saluatoris uox intonantis auditur: Regina austris ueniet in iudicium, & condemnabit homines generationis huius: quia uenit à finibus terræ audire sapientiam Solomonis: & ecce plus quam Solomō hic: audi mystica quæ dicantur. Regina austris uenit à finibus terræ, ecclesia: & condemnat homines generationis huius, id est, ludæos carni & sanguini deditos. Venit à finibus terræ audire sapientiam Solomonis: non illius qui in testamento ueteri prædicatur: sed huius qui in euangelio Solomone maior est. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem: nigra uelut tabernacula cedar, speciosa ut pelles Solomonis. Ipsa quoque nomina cum sponsæ decore cōueniunt. Aiunt Hebræi cedar interpretari tenebras. Nigra sum ego ut tabernacula cedar, ut Aethiopes: speciosa, ut pelles Solomonis, quas eo tempore in tabernaculi ornamento composuit, quando templum summo studio & labore fabricatus est. Diues quippe Solomon: & in omni sapientia illius, nemo præcessit illum. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem, ut tabernacula cedar, ut pelles Solomonis. Ne intueamini me, quia ego sum denigrata. Satisfecit de nigrore suo: & per penitentiam ad meliora conuersa, annunciat se filiabus Israel nigram quidem esse sed pulchram, secundum quod superius exposuimus, & dicit: ne intueamini me, quia ego sum denigrata. Ne, inquit, admiremini coloris esse me tetri: sol despectus me: pleno quippe radio in me luminis sui fulgor illuxit, ut eius sim calore fuscata. Neque enim ut decuerat, ut solis dignitas expetebat, illius in me lumen accepi. Delicto eorum salus gentibus facta est, & rursum incredulitate gentium, scientia Israel. Habes utrumque apud Apostolum: Filij matris meæ pugnaverunt aduersum me. Considerandum quomodo sponsa dicat: filij matris meæ pugnarunt aduersum me. Et quando aduersus eam fratrum pugna surrexit: Vide Paulum ecclesie persecutorem: & intelliges quomodo filius matris eius pugnauerit aduersus eam. Persecutores ecclesie egerunt penitentiam, & aduersarij eius rursum ad sororis signa conuersi, prædicauerunt fidem, quam ante destruebant. Hoc prophético spiritu sponsa nunc cantans, ait: Dimicauerunt in me: posuerunt me custodem in uineis: uineam meam non custodiui. Ego ecclesia, ego sponsa, ego sine macula, plurimarum custos sum posita uinearum à filijs matris meæ, qui contra me aliquando pugnauerant. Qua sollicitudine curaque districta, dum plures custodio uineas, uineam meam non seruauimus. Intellige hoc de Paulo, & alio quocumque sanctorum, qui pro omnium sit salute sollicitus: & uidebis quomodo uineam suam non custodiens, aliorum uineta custodiat:

Quomodo

Quomodo etiam ut alios lucrifaciat, ipse in quibusdam damna sustineat. Benim cum fuerit liber ex omnibus, seipsum seruum fecit, ut omnes lucrifaceret: Factus sum, inquit, infirmus infirmis, ludæis ludæus: his qui sub lege erant, quasi sub lege, & cætera: dicatque, uineam meam non custodiui. Denique conspexit sponsum, qui conspectus abscessit. Et frequenter hoc in toto carmine facit, quod nisi quis ipse patiatur, non potest intelligere. Sæpe, Deus testis est, sponsum mihi aduentare conspexi, & mecum esse quam plurimum: quo subito recedente, inuenire non potui quod quærebam. Rursum igitur desidero eius aduentum, & nonnunquam iterum uenit: & cum apparuerit, meisque manibus fuerit comprehensus, rursum elabitur: & cum fuerit elapsus, rursum à me inquitur: & hoc crebro facit, donec illum uere teneam, & ascendam innixus super fratruelem meum. Annuncia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie. Non quæro alia tempora, quando uespere, quando diluculo, quando in solis pascis occubitu: illud tempus inquirō, quando in florente die, quando plena luce in maiestatis tuæ splendore uersaris: Annuncia mihi, quæ dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie. Diligenter obserua ubi meridiem legeris. Apud Ioseph fratres prandium celebrant. Angeli meridie. Abraham suscipiuntur hospitio: & cætera istiusmodi. Quare & inuenies scripturam diuinam non frustra seu fortuitum unumquodque usurpare sermonem. Quis putas est dignus è nobis, ut ad meridiem usque perueniat & uideat, ubi pascit, ubi cubet sponsus? Annuncia mihi, quæ dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie. Nisi enim tu mihi annunciaueris, incipio errabundare iactari: & dum te quæro, in aliorum greges incurro: & quia aliorum erubescō aspectus, faciē meam atque ora mox cōtegere incipio. Sum quippe sponsa formosa, & alijs nudam faciem meam non ostendo, nisi tibi soli quæ iam pridem deosculata sum. Annuncia mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie: ne quando fiam sicut cooperta super greges sodalium tuorum. Vt ista non patiar, ut non fiam cooperta, ut ora non cōtegam, & ad alios usque perueniens, incipiam forsitan & eos amare quos nescio: idcirco annuncia mihi, ubi te quæram & inueniam in meridie: ne forte fiam, quasi cooperta super greges sodalium tuorum. Post hæc uerba sponsus ei cōminatur, & dicit: Aut cognosce te metipsam, quoniam regis es sponsa, & formosa, & à me facta formosa: siquidem ego mihi exhibui gloriosam ecclesiam, non habentem maculam neque rugam: aut scito, quia si te non cognoueris, & tuam scieris dignitatem, patieris hæc quæ sequuntur. Quæ nam ista sunt? Si non cognoueris te metipsam, o pulchra in mulieribus, egredere tu in uestigijs gregum: & pasce, non greges ouium, non agnorum, sed hædos tuos. Statuet quippe oues à dextris, & à sinistris hædos. Si non cognoueris te metipsam, o pulchra in mulieribus, egredere tu in uestigijs gregum: & pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum. In uestigijs, inquit, pastorum nouissima fies: non inter oues, sed inter hædos tuos, cum quibus habitans, non poteris mecum, id est, cum bono pastore esse. Equitatu meo, in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea. Si uis intelligere o sponsa, quomodo scire te debeas: cognosce cui te cōparauerim: & tunc uidebis talem te esse, quæ turpari non debeas: cum tuam speciem cognoueris. Quid est igitur? Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te: Scio equitem sponsum, propheta dicente: Et equitatio eius salus. Assimilata es ergo equitatu meo, in curribus Pharaonis. Quantum differt equitatus meus qui sum Dominus, & demergo in fluctibus Pharaonem, & cristatos eius, & ascensores eius, & equos & currus eius: quantum inquam differt equitatus meus ab equis Pharaonis, tanto melior es omnibus filiabus, tu sponsa, tu ecclesiastica anima, omnibus animabus quæ non sunt ecclesiasticæ. Igitur si ecclesiastica anima es, omnibus animabus es melior: si non es melior, non es ecclesiastica. Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te proxima mea. Deinde pulchritudinem sponsæ, spirituali amore describit. Genæ tuæ, ut turturæ. Faciē illius laudat, & genarum rubore perfunditur: Pulchritudo quippe mulierum in genis dicitur esse quam plurima. Ita & nos pulchritudinem animæ intelligamus in genis. Labia uero eius & linguam, intelligentiam prædicemus. Collum tuum ut monile. Ut ornamentum, quod solet uirginum collo pendere, & nuncupatur *δὲ μίση*, ita sine hoc decore &

Hier. 10. 3.

q q tuum

tuum ipsum collum est ornamentum. Post hæc fit sponsus in recubitu: requieuit ut leo, ut catulus leonis obdormiuit, ut deinceps possit audire: Quis suscitabit eum? Quo interim dormiente apparent sponsæ sponsi sodales angeli: & his eam sermonibus consolantur. Nos tibi aurea ornamenta facere non possumus: non enim tam diuites sumus, ut sponsus tuus, qui aureum tibi monile largiatur. Nos similitudinem auri faciemus, non habemus aurum. Et in hoc quoque lætandum est, si similitudines auri, si stigmata faciamus argenti. Similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti, uerum non omni tempore, sed donec sponsus tuus surgat à cubitu. Cum enim surrexerit, ipse tibi aurum, ipse faciet argentum, ipse tuam mentem sensumque decorabit, & eris uere diues in sponsi domo sponsa formosa: cui est gloria in secula seculorum, Amen.

SECUNDA HOMILIA EX ORIGENE TRADUCTA AB EO LOCO
in quo scriptum est: Nardus mea dedit odorem suum, usque ad eum locum
in quo ait: Quia uox tua suavis, & forma tua decora, &c.

Mnes animæ motiones, uniuersitatis conditor Deus creauit ad bonum: sed pro usu nostro fit sæpe, ut res quæ bonæ sunt per naturam, dum male his abutimur, nos ad peccata deducant. Vnus de animæ motibus amor est: quo bene utimur ad amandum, si sapientiam amemus & ueritatem. Quando uero amor noster in peiora corruerit, amamus carnem & sanguinem. Tu igitur ut spiritualis, audi spiritualiter amatoria uerba cantari: & disce motum animæ tuæ & naturalis amoris incendiū ad meliora transferre, secundum illud: Ama illam, & seruabit te: circumda illam, & exaltabit te. Viri, diligite uxores uestras, ait Apostolus: sed non stetit in eo quod dixerat, uiri diligite uxores uestras: uerum sciens esse dilectionem uirorum in proprijs quoque uxoribus inhonestam, sciens esse placentem Deo, docuit, quomodo uiri uxores suas amare deberent, inferens: Viri diligite uxores uestras, sicut & Christus ecclesiam. Et hæc quidem in proemio eorum, quæ postea differenda sunt, diximus. Quia amici sponsi, dum rex in recubitu suo est, requiescens enim dormiuit ut leo & ut catulus leonis, sponsæ promiserant, donec ille confurgeret, similitudines auri & argenti esse facturos, non habentes aurum, ut sponsus, & quodammodo alijs uerbis sponsi passio prædicata est: non irrationabiliter ad hæc sponsa respondet, & ipsa dispensationem quandam passionis intelligens: ad id quod audierat, similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti, donec rex in recubitu suo est, ait: Nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus guttæ fratruelis meus mihi: in medio uberum meorum demorabitur. Quomodo igitur aptabimus ei quod præcessit, donec rex in recubitu suo est: id quod sequitur, nardus mea dedit odorem suum? Loquitur euangelium, quia uenit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici preciosi: non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo est. Scio quippe Lucam de peccatrice, Matthæum uero & Ioannem & Marcum non de peccatrice dixisse. Venit ergo non peccatrix illa, sed sancta, cuius nomen quoque Ioannes inseruit: Maria quippe erat habens alabastrum unguenti nardi pistici preciosi, & effudit super caput Iesu. Deinde super hoc indignantibus, non omnibus discipulis, sed Iuda solo dicente, Potuit uenundari hoc trecentis denarijs, & dari pauperibus: respondit magister atque Saluator: Semper pauperes habetis uobiscum, me autem non semper. Præueniens quippe hæc in diem sepulturæ meæ fecit. Ideo ubicunque prædicatum fuerit euangelium istud: dicitur & quod fecit hæc in memoriam eius. In figura ergo istius, quod nunc loquitur: Nardus mea dedit odorem suum: illa super caput Domini fudit unguentum: & tu quoque assume nardum, ut postquam caput Iesu suauis odore perfuderis, possis audacter effari: Nardus mea dedit odorem suum: & à Iesu reciprocum audire sermonem, Quia ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, dicitur & quod fecit hæc in memoriam eius. Tu quoque facito in uniuersis gentibus prædicato. Quando autem hoc facies? Si factus fueris ut Apostolus, & dixeris: Christi bonus odor sumus Deo in omni loco, in his qui saluantur, & in his qui

pereunt

pereunt: bona opera tua nardus sunt. Si uero peccaueris, peccata tetro odore redolebunt. Dicit quippe penitens: Computruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Non de nardo propositum est nunc Spiritui sancto dicere: neque de hoc quod oculis intuemur euangelista scribit unguento: sed de nardo spirituali: de nardo quæ dedit odorem suum. Fasciculus stactes, id est guttæ siue stillæ, fratruelis meus mihi. Guttæ unguenti, cassiam, galbanum, in Exodo legimus præcepto Domini in thymiama, id est in sacerdotale chrisma, confectum. Si ergo uideris Saluatoris meum ad terrena aut humilia descendentem, uidebis quomodo uirtute magna & maiestate diuina ad nos modica quædam stilla defluerit. De hac stilla & propheta cecinit, dicens: Et erit, de stilla populi huius congregandus congregabitur Iacob. Et sicuti secundum alium sensum, lapis erat præcisus è monte sine manibus, nostri in carne Saluatoris aduentus: neque enim totus mons fuit qui descendit ad terras, nec poterat humana fragilitas totius montis magnitudinem capere: sed lapis ex monte, lapis offensionis, & petra scandali descendit in mundum: sic secundum alium intellectum stilla nuncupatur. Oportebat quippe ut quia omnes gentes in stillam stillæ reputatæ sunt, is qui pro omnium salute factus est omnia, etiam stilla fieret ad eas liberandas. Quid enim pro nostra salute non factus est? Nos inanes, & ille exinanuit semetipsum, formam serui accipiens. Nos populus stultus, & non sapiens: & ille factus est stulticia prædicationis, ut fatuum Dei, sapientius fieret hominibus. Nos infirmi: infirmum Dei fortius hominibus factum est. Quia igitur uniuersæ gentes, ut stilla stillæ, & ut momentum stateræ reputatæ sunt: idcirco factus est stilla, ut per eum à uestimentis nostris odor stillæ procederet, iuxta illud: Myrrha & stilla & cassia à uestimentis tuis, à domibus elephantinis, ex quibus lætificationes cauerunt te filiarum regum in honore tuo, quæ in quadragesimo quarto psalmo dicuntur ad sponsam. Fasciculus stillæ fratruelis meus mihi. Consideremus quid sibi fratruelis nomine uelit. Ecclesia quæ hoc loquitur de fratruel, nos sumus ex gentibus congregati. Saluator noster, sororis eius est filius, id est, synagogæ. Duæ quippe sorores sunt, ecclesia & synagoga. Saluator ergo, ut diximus, filius synagogæ sororis, uir ecclesiæ, sponsus ecclesiæ, fratruelis est sponsæ suæ. Fasciculus stillæ fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum comorabitur. Quis ita beatus, ut habeat hospitem in principali corde, in medio uberum, in pectore suo, sermonem Dei. Tale est quippe quod canitur: In medio uberum meorum comorabitur. Si non fuerint fractæ mammae tuæ: in medio earum habitabit sermo diuinus. Decebat in carmine nuptiali, mammae potius appellari quam pectus. Et perspicuum est, cur ad expositionem eius quæ dicit: In medio uberum meorum comorabitur: sit assumptum, si non fuerint fractæ mammae tuæ, in medio uberum tuorum comorabitur sermo diuinus. Unde dixit, si non fuerint fractæ mammae tuæ: De Ezechiele. Eo quippe loco, ubi Hierusalem dominica corripitur uoce, inter cætera dicitur ad eam: In Ægypto fractæ sunt mammae tuæ. Castorum ubera non franguntur, sed meretricum ubera laxis pellibus irrugantur. Pudicam erecta sunt ubera, & uirginali robore tumentia. Suscipiunt sermonem sponsi, & dicunt: In medio uberum meorum comorabitur. Botrus Cypri fratruelis meus mihi. Initium est sermonis in germine, & initium Cypri, id est, floritionis in uerbo, unde ait: Botrus Cypri, id est, floritionis fratruelis meus mihi. Non omnibus est botrus Cypri: sed his qui eius flore digni sunt. Alijs uua uaria est: huic soli quæ nigra est & formosa, in floribus decore se præbet. Botrus Cypri fratruelis meus mihi. Non simpliciter ait, Botrus Cypri fratruelis meus: sed cum additamento, mihi: ut doceret non omnibus eum esse botrum Cypri. Videamus autem in quibus regionibus botrus iste sit sponsæ. In uineis engaddi, quod interpretatur oculus tentationis. In uineis igitur oculi tentationis, botrus Cypri fratruelis meus mihi. Tentationis oculus in præsentia est. Siquidem in tentatione moramur in hoc mundo: & tentatio est uita humana super terram. Dum in hac luce uersamur, in uineis sumus engaddi. Si autem meruerimus postea transplantari, à nostro agricola transferemur. Nec dubites, quin possis de engaddi uineis ad loca meliora transferri. Agricola noster ad transferendam uineam, crebra meditatione iam calluit. Vineam enim ex Ægypto transtulisti:

eiecisti gentes, & plantasti eam. Operuit montes umbra eius, & arbuta eius cedros libani. Et haec quidem quae exposuimus, locuta sit sponsa de sponso, significans amorem suum, & sponsi uenientis hospitium, quomodo in medio uberum & sui cordis arcano sponsus ueniens commoretur. Rursus sponsi ad eam sermo dirigitur, & dicit: Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa, oculi tui columbae. Illa sic dicit ad sponsum: Ecce speciosus fratruelis meus, non adiungit, & proximus meus. Hic autem quando loquitur ad eam: ecce speciosa, adiungit, & proxima mea. Quare autem illa non dicit: Ecce speciosus, proximus mihi: sed tantum, ecce speciosus? Quare ille non solum speciosa es dicit: sed speciosa es proxima mea: Sponsa si longe fuerit a sponso, non est speciosa: tunc pulchra fit quando Dei uerbo coniungitur. Et merito nunc docetur a sponso, ut proxima sit, & a suo latere non recedat. Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa. Incipis quidem esse speciosa, ex eo quod proxima mihi es. Postquam autem esse coeperis speciosa, etiam sine additamento proximae, absolute es speciosa. Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa. Videamus & aliam laudem speciosae: ut & nos aemulemur sponsae fieri. Oculi tui columbae. Qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo, oculos non habet columbae. Si quis uero oculos columbae non habet, domum fratris sui ingreditur infelix, non seruans illud quod in Proverbijs est praecipuum: In domum fratris tui ne intres infelix. Pro eo quod Septuaginta infelix interpretati sunt, Aquila Hebraeam exprimens ueritatem *εχθρον* posuit. Qui autem habet oculos columbae, uidet recta, & misericordiam promeretur. Videns quippe per recta, misericordiam consequetur. Porro quis uidet recta, nisi qui casto conspectu, & puris intuetur oculis? Noli igitur mihi de his tantum carnis oculis intelligere, quae dicta sunt: licet & de his intellexisse non inutile sit: sed ingrediens ad interiora cordis tui, & alios oculos mente perquirens: qui & a Dei mandato illuminantur, mandatum quippe Dei illuminans oculos, illud enitere, labora, contende, ut sancte intelligas uniuersa quae dicta sunt: & similis spiritui, qui in specie descendit columbae, audias, quia oculi tui columbae sunt. Si intelligis legem spiritualiter, oculi tui columbae sunt. Si intelligis Euangelium ut se uult intelligi Euangelium & predicari, uides lesu omnem languorem & infirmitatem non solum eo tempore quo carnaliter facta sunt fuisse medicatum, sed hodieque medicantem: & non tantum tunc ad homines descendisse, sed hodieque descendere, & esse praesentem. Ecce enim, inquit, uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi: oculi tui columbae sunt. Ecce speciosa, proxima mea, ecce speciosa oculi tui columbae. Has de se sponsa audiens laudes, sponso uicem in laudibus tribuit: non quo ei quod non habet suo praeconio largiatur, sed intelligens decorem eius atque conspiciens, ait: Ecce speciosus fratruelis meus. Et quidem pulchre. Lectus noster umbrosus. Quaero lectum in quo sponsus cum sponsa requiescat, & ni fallor corpus humanum est. Siquidem ille in Euangelio paralyticus qui iacebat in lecto, & abire in domum suam sublato grabbato, uoce iussus est Saluatoris, antequam sanaretur, super debile membrorum suorum corpus iacebat, quod postea Dei uirtute solidatum est. Sic ego intelligo: Tolle grabbatum tuum, & uade in domum tuam. Neque enim ad hoc filius Dei de caelestibus ad terrena descenderat, ut de lectulis descendere imperaret: & consurgente ab agrotatione sua, sine lectulo non pateretur abscedere: Tolle, inquit, grabbatum tuum, & uade in domum tuam. Et tu igitur a Salvatore sanatus tolle grabbatum tuum, & uade in domum tuam, ut cum ad te uelut ad sponsam uenerit sponsus, & in eo tecum fuerit reclinatus, dicas: Ecce sponsus fratruelis meus. Et quidem pulchre. Acclinatio nostra umbrosa. Ecce speciosus fratruelis meus, ipse & speciosus est & umbrosus. Per diem quippe sol non uret te, neque luna per noctem. Trabes domorum nostrarum cedri. Multitudinis uerba sunt. Videntur autem mihi uiri haec dicere: qui cum sponsis sunt, de quibus superius sermo praefatus est, domos cedrinis trabibus intextas, & cypressis contignatas. Siquidem pro stybe ascendit cypressus: & pro coniza ascendit myrtus. Requirens igitur, cuius naturae ista sunt ligna: cedrum impuitibile, & cypressum odoris optimi deprehendens: labora & tu ita contignare domum tuam, ut de te quoque possit dici: Trabes

Trabes domuum nostrarum cedri, & contignationes nostrae cypressi. Post haec sponsus loquitur: Ego flos campi & liliū conuallium. Propter me qui in ualle eram descendit in uallem: & in uallem ueniens fit liliū. Pro ligno uitae quod plantatum est in paradiso Dei, totius campi, id est totius mundi & uniuersae terrae flos factus est. Quid enim sic potest esse flos mundi, ut uocabulum Christi? Vnguentum effusum nomen eius. Aliter ad ipsum dicitur: Ego flos campi, & liliū conuallium. Et haec quidem de semetipso. Deinde sponsam laudans, ait: Ut liliū in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum. Sicut liliū non potest spinis comparari inter quas semper exoritur: eodem modo proxima mea super omnes filias liliū est in medio spinarum. Ista audiens sponsa, uicem reddit sponso: & sentiens illius etiam suauitatem, in uocem laudantis erumpit. Vnguentorum quippe odor licet suauiter spiret, & sensum odore demulceat: non tamen eiusmodi est, ut suaue sit ad edendum. Est autem aliud quod optimi saporis sit & odoris, id est, ut fauces dulcore delectet, & spiritum mulceat odoratu. Tale est malum, & istiusmodi est naturae, ut in se utraque possideat. Idcirco uolens non solum bene olentes sermones sponsi, sed & dulcorem eius sponsa laudare, ait: Ut malum in lignis syluae: ita fratruelis meus in medio filiarum. Omnia ligna, omnes arbores, ad comparisonem sermonis Dei, syluae inferaces existimantur. Ad Christum saltus est omne quod dixeris, & infructuosa sunt omnia. Quae enim possunt dici ad eum comparata fructifera? Etiam ligna quae uidebantur fructibus incuruari, ad collationem aduentus eius infructuosa monstrata sunt. Ideo ut malum in lignis syluae, ita fratruelis meus in medio filiarum. In umbra eius concupiui & sedi. Quam pulchre, non ait, in umbra illius concupisco, sed in umbra eius concupiui: & non, sedeo, sed sedi. Siquidem in principio non possumus cum eo proprium conferre sermonem: uerum in principio, ut ita dicam, quadam maiestatis illius umbra perfruimur. Unde & in prophetis legitur: Spiritus faciei nostrae Christus Dominus, cui diximus: In umbra eius uiuemus in gentibus, & ab umbra ad umbram aliam transmigramus. Sedentibus enim in regione umbrae mortis, lux orta est eis. Et transeamus ab umbra mortis ad umbram uitae. Semper istiusmodi sunt profectus, ut in exordio desideret quispiam saltem in uirtutum umbra consistere. Ego puto ideo & natiuitatem Iesu ab umbra coepisse, & non in umbra, sed in ueritate finitam. Spiritus, inquit, sanctus ueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Natiuitas Christi in umbra sumpsit exordium. Non solum autem in Maria ab umbra eius natiuitas coepit, sed in te, si dignatus fuerit, nascitur sermo Dei. Fac igitur, ut possis capere umbram eius: & cum umbra fueris dignus effectus, ueniat ad te, ut ita dicam, corpus eius, ex quo umbra nascitur. Nam qui in modico fidelis est, & in maioribus erit fidelis. In umbra eius concupiui & sedi. Vides, quia non semper in umbra stetit, sed inde ad meliora transierit, dicens: Et fructus eius dulcis in gutture meo. Ego, inquit, desideravi in umbra eius requiescere, sed postquam me sua protexit umbra, etiam fructu illius saturatus dico: Et fructus eius dulcis gutturi meo. Introducite me in domum uini. Foris stetit sponsus, & ab sponsa susceptus est: in medio quippe uberum illius requieuit. Proximae iuuenulae non sunt istiusmodi, ut sponsum hospitium habere mereantur. Multitudini foris in parabolis loquitur. Quam uereor ne multae adolescentulae forte nos simus. Introducite me in domum uini. Cur tam diu foris maneo? Ecce sto ante ostium, & pulso. Si quis mihi aperuerit, ingrediar ad eum, & coenabo cum eo, & ipse mecum. Introducite me. Et nunc eadem dicit sermo diuinus: Ecce Christus loquitur, introducite me. Vobis quoque catechumenis loquitur, introducite me. Introducite me, non simpliciter in domum, sed in domum uini. Impletur uino latitig, uino Spiritus sancti anima uestra: Et sic introducite in domum uestram sponsum, uerbum, sapientiam, ueritatem. Potest autem & ad eos dici, qui nondum perfecti sunt: introducite in domum uini. Ordinate in me charitatem. Eleganter locutus est, ordinate. Plurimorum quippe inordinata est charitas: quando quod in primo loco debent diligere, diligunt in secundo: quod in secundo, diligunt in primo: & quod oportet amare in quarto, amant in tertio: & rursus tertium in quarto: & est in plerisque charitatis ordo peruersus.

sus. Sanctorum uero charitas ordinata est. Volo ad intelligendum hoc quod dictum est, ordinate in me charitatem, aliqua exempla replicare. Te uult diuinus sermo diligere patrem, filium, filiam: uult te sermo diuinus diligere Christum: nec dicit tibi, ne diligas liberos, ne parentibus charitate iungaris. Sed quid dicit tibi? Ne inordinata habeas charitatem, ne primum patrem aut matrem, deinde me diligas: ne filij & filiae plus quam mei charitate tenearis. Qui amat patrem, aut matrem super me, non est me dignus: qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. Recole conscientiam tuam de patris, matris, fratris uel affectu: & considera qualem circa sermonem Dei & Iesu habeas charitatem: statim deprehendes magis te filium & filiam diligere, quam uerbum: magis te parentes amare, quam Christum. Quis putas ita proficit ex nobis, ut praecipua & primam inter omnia sermonis Dei habeat charitatem: qui in secundo loco liberos ponat: iuxta hunc modum, ama uxorem tuam. Nullus quippe aliquando suam carnem odio habuit, sed amat ut carnem. Et erunt, inquit, duo in carne una: & non in uno spiritu. Ama & Deum, sed ama illum, non ut carnem & sanguinem, sed ut spiritum. Qui enim adharet Deo, unus spiritus est. Igitur ordinata est charitas in perfectis. Ut autem post Deum etiam inter nos ordo ponatur: primum mandatum est, ut diligamus parentes: secundum, ut filios: tertium, ut domesticos nostros. Si autem filius malus est, & domesticus bonus: domesticus in charitate filij collocetur. Et ita fiet, ut sanctorum ordinata sit charitas. Magister quoque & Dominus noster, in Euangelio praecipit de charitate constituens, ad uniuscuiusque dilectionem proprium aliquid apposuit: & dedit intelligentiam ordinis his qui possunt audire scripturam, dicentem: Ordinate in me charitatem: diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, & ex tota anima tua, & ex tota uirtute tua. Diliges proximum tuum, sicut te ipsum: non proximum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota uirtute, & ex tota mente. Rursus inquit: Diligite inimicos uestros & non apposuit, ex toto corde. Non est inordinatus sermo diuinus, nec impossibilia praecipit, nec dicit: diligite inimicos uestros ut uosmetipsos: sed tantum, diligite inimicos uestros: sufficit eis, si eos diligimus, & odio non habemus. Proximum uero ut te ipsum. Porro Deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & ex tota uirtute. Si haec intellexeris, & intellecta compleueris, fecisti quod sponsi sermone praecipitur: introduce me in domum uini, ordinate in me charitatem. Quis putas est nobis charitatis est ordinata? confirmate me in unguentis. Unus de interpretibus posuit *οὐρανὸν*. Haec est autem sponsa quae loquitur: Stipate me in malis. In quibus malis? Ut malum in lignis silyug, ita fratruelis meus in medio filiorum. Idcirco in malis eius stipate me, quia uulneratae charitatis ego. Quam pulchrum est, quae decorum a charitate uulnus accipere. Alius iaculum carni amoris accepit, alius terreno cupidine uulneratus est: tu nuda membra tua, & praebere te iaculo electo, iaculo formoso, siquidem Deus sagittarius est. Audi scripturam de hoc eodem iaculo loquentem, imo ut tu amplius admireris, audi ipsum iaculum quid loquatur. Posuit me ut sagittam electam, & in pharetra sua seruauit me, & dixit mihi: Magna est tibi hoc, uocari puerum meum. Intellige sagittam quid dicat, & quomodo a Deo sit electa. Quam beatum est hoc iaculo uulnerari. Hac sagitta uulnerati fuerant illi qui inter se inuicem conferebant: Cor nostrum ardens erat in uia cum aperiret nobis scripturas. Si quis sermone nostro, si quis scripturae diuino magisterio uulneratur, & potest dicere, quia uulneratae charitatis ego: hunc & illud forsitan sequitur. Quid forsitan dico? Manifestam promouentem sententiam: Sinistra eius sub capite meo, & dextra illius amplexabitur me. Habet & in sinistra, & in dextera sermo Dei sapientiam: quae cum pro intellectu uarietate sit multiplex, in subiacti una est. Ipse Solomon de laeua, & dextera sapientiae docuit, dicens: Longitudo enim & anni uitae in dextera eius: in sinistra autem ipsius diuitiae & gloria. Igitur laeua eius sub capite meo, ut me faciat requiescere, & brachium sponsi fiat cervical meum, & reclinetur anime principale super sermonem Dei. Laeua eius sub capite meo. Non expedit tibi habere cervicalia, quae lametatio sequatur. In Ezechiele scriptum est: Vae his qui consueunt cervicalia sub omni cubitu manus. Noli consueere cervicalia, noli capiti aliunde requiem quaerere: habe sponsi Iguam sub capite tuo,

A tuo, & dic: Laeua eius sub capite meo: quam cum habueris, omnia tibi quae sunt in laeua tribuuntur. Dicit quippe, in sinistra eius diuitiae & gloria, & dextera eius amplexabitur me. Totum te sponsi dextera complectatur. Longitudo quippe & anni uitae, in dextera eius: & ob id longae uitae, & multorum dierum eris super terram bonam, quam dominus Deus tuus dat tibi. Adiurauit uos filiae Hierusalem in uirtutibus & uiribus agri. Quid adiurat sponsa filias Hierusalem? Si leuaueritis & suscitaueritis charitatem. Quam diu charitas dormit in uobis o filiae Hierusalem, o adolescentulae, quae in me non dormit, quia uulnerata sum charitate? In uobis autem, quae plures estis, & adolescentulae, et filiae Hierusalem dormit charitas sponsi. Adiurauit ergo uos filiae Hierusalem: si leuaueritis, & non solum leuaueritis, sed & suscitaueritis, quae in uobis est charitatem. Creator uniuersitatis cum uos conderet, inseruit in cordibus uestris semina charitatis. Nunc autem, sicut alibi dicitur: iustitia dormiuit in ea: sic dilectio dormitat in uobis: iuxta quod & alibi dicitur, sponsus requieuit ut leo, & ut catulus leonis. Adhuc in infidelibus & in his qui corde sunt dubio, dormitat sermo diuinus, uigilat in sanctis. Dormitat in his qui tempestatibus fluctuant: suscitatur uero eorum uocibus, qui cupiunt uigilante sponso saluari. Statim fit eo uigilante tranquillitas, statim undarum moles conuiescunt, spiritibus contrariis concrepatur: fluctuum rabies silet. Illo dormiente, tempestas, mors & desperatio est. Adiuro ergo uos filiae Hierusalem in uirtutibus, & in uiribus agri. Cuius agri? Nempe illius agri pleni, quem benedixit dominus. Si leuaueritis & suscitaueritis charitatem: quoad usque uelit uox fratruelis mei. Ecce hic uenit saliens super montes. Haec adhuc loquitur ecclesia exhortans adolescentulas, ut ad sponsi praepararentur aduentum: si tamen uenire uoluerit, & suum illis praebere colloquium. Adhuc igitur loquente ea, uenit sponsus quem digito monstrat, & dicit: Ecce hic uenit saliens super montes. Intellige sponsa animam beatam atque perfectam: quae citius uideat, citius sermonis contempletur aduentum, quae sibi sapientiam uenisse sentiat & charitatem, & dicat non uidentibus: Ecce hic uenit. Orate ut & ego possim dicere: Ecce hic uenit. Si enim potuero

B Dci differere sermonem, quodammodo & ego dicam: Ecce hic uenit. Quod? Non utique ubi uallis, non ubi humilia loca. Quod uenit? Saliens super montes, transiliens super colles. Si fueris mons, salit in te sermo Dei: si non ualueris esse mons, sed fueris collis secundus a monte, transiliet. Quam uero pulchra & conuenientia rebus uocabula. Salit super montes, quia maiores sunt: transiliet super colles, quia minores sunt. Non transiliet super montes, non salit super colles. Ecce hic uenit saliens montes, transiliens super colles. Similis est fratruelis meus capreae, aut hinnulo ceruorum in montibus Bethel. Haec duo animalia in scripturis frequentius nominantur: & quo amplius admireris, saepius iuncta ponuntur. Et haec sunt, ait, quae manducabis, post paululum inferens, capream & ceruum. In praesenti quoque libro pariter nominantur ceruus & caprea. Quodammodo enim cognata sibi sunt et ista animalia. Caprea, id est dorcas, acutissime uidet. Ceruus interfecto serpentum est. Quis putas est dignus est nobis, qui iuxta dignitatem loci atque mysterij, plenam possit explicare rationem? Oremus dominum, ut nobis largiatur sensum ad aperiendas scripturas, & possimus dicere: Quomodo aperuit nobis Iesus scripturas? Quid igitur dicimus: quia dorcas, hoc est caprea, secundum eorum physiologiam, qui de naturis omnium animalium disputant, ex insita sibi uinomen accepit? Ab eo enim quod acutius uidet, id est *παραρὸν ὄφιος δέσπερ*, dorcas appellata est. Ceruus uero serpentum inimicus ac debellator est: ita ut a spiritu narium eos extrahat de cauernis: & superata pernicie ueneni, eorum pabulo delectetur. Forsitan saluator meus caprea fit iuxta *δωρεάν*: ceruus iuxta opera. Quae nam ista sunt opera? Interficit ipse serpentes, contrarias fortitudines iugulat. Ideo dicam ei: Tu contriuisisti capita draconum super aquas: tu contriuisisti caput draconis. Similis est fratruelis meus capreae uel hinnulo ceruorum super montes domus Dei. Bethel quippe interpretatur domus Dei. Non omnes montes domus Dei sunt, sed qui montes ecclesiae sunt. Inueniuntur quippe & alij montes erecti & consurgentes aduersus sententiam Dei, montes Aegyptiorum & Allophylorum. Vis scire quia similis est fratruelis meus capreae,

aut hinnulo ceruorum super montes Bethel: Esto mons ecclesiasticus, mons domus Dei: & ueniet ad te sponsus similis capreae uel hinnulo ceruorum super montes Bethel. Cernit sponsum appropinquasse uicinius, qui ante super montes uersabatur & colles: assimilatus enim transilientem atque salientem: & post haec ad se & ad alias adolescentulas aduenisse cognoscens, ait: Ecce hic retro post parietem nostrum. Si edificaueris parietem, & feceris aedificationem Dei, ueniet post parietem tuum prospiciens per fenestras. Vna fenestra, unus est sensus: per hunc prospicit sponsus. Alia fenestra alius est sensus: & per hunc sponsus sollicitus contuetur. Per quos enim sensus non prospicit sermo Dei? Quid sit autem prospicere per fenestras, & quomodo per eas sponsus aspiciat, sequens docebit exemplum. Vbi non prospicit sponsus, ibi mors inuenitur ascendens, ut legimus in Hieremia: Ecce mors ascendit per fenestras uestras. Quando uideris mulierem ad concupiscendum eam, iam mors ascendit per fenestras tuas.

Eminens per retia. Intellige quia in medio laqueorum ambulat: & subtus machinas transiit imminentes. Omnia retibus plena sunt, diabolus laqueis cuncta compleuit. Si autem uenerit tibi sermo Dei, & coeperit eminere de retibus, dices: Anima nostra erepta est de laqueo ueniantium: laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Benedicti uos a domino, qui fecit coelum & terram. Eminet igitur sponsus per retia tibi uiam faciens. Iesus descendit ad terras, subiecit se retibus mundi. Videns magnum hominum gregem retibus impeditum: nec eum ab alio, nisi a se posse conscindi: uenit ad retia, assumens corpus humanum, quod inimicorum fortitudinum laqueis tenebatur: ea tibi diripit, & loqueris: Ecce hic retro post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia: cum uero eminuerit, dicit tibi. Respondet fratruelis meus, & dicit: Surge ueni proxima mea, uiam tibi feci, conscindi retia: sic ueni ad me proxima mea: Surge ueni proxima mea, speciosa mea, columba mea. Cur ait, surge? Cur, propera? Ego pro te sustinui rabiem tempestatum, ego fluctus qui tibi debebantur, excepi. Tristis est facta anima mea propter te usque ad mortem. Surrexi a mortuis, fractis mortis ianuis, & inferni uinculis dissolutis, ideo dico tibi: Surge, ueni proxima mea, speciosa mea, columba mea: quia hyems transiit, pluuia abiit tibi, flores uisi sunt in terra. Ego a mortuis surgens, tempestate compressa, tranquillitatem reddidi. Et quia secundum dispensationem carnis ex uirgine cum uoluntate patris creui, & sapientia & aetate profeci: flores uisi sunt in terra, tempus sectionis adest. Sectio repromissio peccatorum est. Omnem enim ramum, ait, in me manentem & afferentem fructum, pater meus mundat, ut fructus maiores afferat. Habeto fructus, & priora quae in te infructuosa sunt, auferentur. Tempus quippe sectionis adest. Vox turturis audita est in terra nostra. Non sine causa in sacrificio assumitur par turturum, aut duo pulli columbarum: nam idem ualent: & nunquam dictum est separatim: par tantummodo columbarum, sed par turturum & duos pullos columbarum. Columba, spiritus sanctus est. Spiritus autem sanctus quando de magnis & occultioribus sacramentis, & quae multi capere non possunt, loquitur, in turturis appellatione signatur, id est, in auis eius, quae semper in montium iugis & in arborum uerticibus commoratur: in ualibus autem & his quae ad homines usque perueniunt, columba assumitur. Denique saluator quia hominem est dignatus assumere, & uenit ad terras, multique tunc circa Iordanem peccatores erant: idcirco spiritus sanctus non in turturum uertitur, sed columba fit. Inter nos propter hominum multitudinem, auis mansuetior conuersatur. Turtur autem uidetur, uerbi gratia Moysen, & unum quemlibet intelligere prophetarum, recedentium in montes & deserta, & ibi accipientium sermones Dei. Vox ergo turturis audita est in terra nostra, ficus produxit grossos suos. A ficu cognoscite parabolam. Cum ramus eius tener factus fuerit, & folia miserit: scito te quia iuxta est aestas. Vult nobis Dei eloquium nunciare, post hyemem, post procellas, animarum appropinquasse messem, & ait: Ficus produxit grossos suos: uites florescunt, dederunt odorem. Si iam erumpunt in florem, tempus adueniet, & erunt uuae. Surge, ueni proxima mea, speciosa mea, columba mea. Haec quae superius exposuimus, sponsus non audientibus adolescentulis, sed sola sponsa audiente loquitur. Volumus autem & ipsius iam audire sermonem loquentis ad sponsam. Surge, ueni proxima mea, columba mea, & ueni columba

A columba mea sub tegmine petrae. Et Moyses sub tegmine petrae ponitur: ut uideat posteriora Dei in tegmine antemuralis. Primum ueni ad id quod ante murum est, & postea poteris introire ubi murus est petrae. Ostende mihi faciem tuam. Usque ad praesentem diem similia dicuntur ad sponsam. Necdum enim habebat fiduciam ut reuelata facie gloriam domini contempleretur. Quia uero iam ornata est atque composita, dicitur ei: Ostende mihi faciem tuam. Nondum enim erat uox eius ita suavis, ut mereretur ei dici: Audire me fac uocem tuam. Quando ergo didicit loqui: Tace enim, ait, & audi Israel, et scies quid loquatur dominus. Et suavis facta est uox eius sponso, secundum illud propheticum: Suavis fiet ei postulatio mea. Tunc ad eam sponsus effatur: Et audire me fac uocem tuam: quia uox tua suavis est. Si aperueris os tuum uerbo Dei, dicit tibi sponsus: Vox tua suavis est, aspectus tuus speciosus. Quapropter confurgentes, deprecemur dominum: ut digni efficiamur sponsi sermone, sapientia Christi Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

HIERONYMVS MINERIO ET ALEXANDRO EXPONENS ILLVD APÖ-

stoli: Non omnes quidem dormiemus, sed omnes immutabimur.

In ipso iam profectiois articulo fratris nostri Syntinnij qui uestra mihi scripta detulerat, haec qualiacunque sunt, dictare compellor: nec possum uestram talarum prudentiam: sed obsecro ne hoc dictum referatis ad gloriam: quin potius ad plenam necessitudinem, dum ita uobis quasi mihi loquor. Multas sanctorum fratrum ac sororum de uestra prouincia ad me detulit quaestiones, ad quas usque ad diem Epiphaniarum, largissimo spacio me responsurum putabam. Cumque furtiuus noctium lucubratiunculis ad pleraque dictarem, & expletis alijs me ad uestram quasi ad difficillimam referuarem, subito superuenit, asserens ilico profecturum. Cumque eum rogarem ut differret iter, libere mihi coepit famem obtendere monasteriorum, Aegypti necessitates, Nil non plenas aquas, multorum inedia, ut prope offensa esset in dominum, illum ultra uelle retinere. Itaque subtegmen & stamina, liciacque & telas, quae mihi ad uestram tunicam paraueram, uobis inconfecta transmisi: ut quicquid mihi deest, uestro texatur eloquio. Prudentes estis & eruditi, & de canina, ut ait Appius, sagundia ad Christi disertitudinem transfugatis. Nec magno mihi apud uos labore opus est, quod philosophum quendam in suadendo rusticum esse perpeffum narrant fabulae. Vix dum dimidium, inquit, dixeram, iam intellexerat. Itaque & ego tempore coartatus, singulorum uobis qui in sacram scripturam commentarios reliquerunt, sententias protuli: & ad uerbum pleraque interpretatus sum, ut & me liberem quaestione, & uobis ueterum tractatorum mittatur auctoritas, qui in legendis singulis ac probandis, non meae uoluntati, sed uestro acquiescatis arbitrio. Quaeritis quo sensu dictum sit, & quomodo in prima ad Corinthios epistola Pauli apostoli sit legendum: Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur. Aut iuxta quaedam exemplaria, non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur: Vtrumque enim in Graecis codicibus inuenitur. Super quo Theodorus Heracleotes, quae urbs olim Perinthus uocabatur, in commentariolis Apostoli sic locutus est: Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Enoch enim & Elias, mortis necessitate superata, ita ut erant in corporibus, de terrena conuersatione ad coelestia regna translati sunt. Unde & sancti qui die consummationis atque iudicij in corporibus reperiendi sunt, cum alijs sanctis qui ex mortuis resurrexerunt, eruntque semper cum domino, grauissima mortis necessitate calcata. Unde ait Apostolus: Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Qui enim ex mortuis resurrexerint, & in nubibus uiuentes rapti fuerint, transibunt ad incorruptionem: & a mortalitate in immortalitatem mutabimur, non in tempore, non saltem in breui spacio: sed in atomo & in puncto temporis atque momento, quo palpebra oculi moueri potest in nouissima tuba. Tanta enim fiet celeritate resurrectio mortuorum, ut uiui quos in corporibus suis consummationis tempus inuenerit, mortuos de inferis resurgentes praeuire non ualeant. Quod manifeste Paulus edifferens, ait: Canet enim tuba, & mortui

mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile istud induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem: ut possit in utranque partem, uel in poenis, uel in coelorum regno manere perpetuo. Diodorus Tarsensis episcopus, praeterito hoc capitulo, in consequentibus breuiter annotauit: in eo quod scriptum est: Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si, inquit, incorrupti resurgent mortui, haud dubium quin & ipsi ad meliora mutati: quid necesse fuit dicere, & nos immutabimur? An hoc uoluit intelligi, quod incorruptio communis sit omnium, immutatio autem proprie iustorum? dum non solum incorruptionem & immortalitatem, sed & gloriam consequuntur. Apollinarius licet alijs uerbis, eadem quae Theodorus asseruit: quosdam non esse mortuos, & de praesenti uita rapiendos in futuram: ut mutatis glorificatisque corporibus, sint cum Christo. Quod nunc de Enoch & Elia credimus. Didymus non pedibus, sed uerbis in Origenis transiens sententiam, contraria uia graditur. Ecce mysterium uobis loquor: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Quod ita disseruit: Si non indigeret resurrectio interprete, nec obscuritatem haberet in sensibus: nunquam Paulus post multa quae de resurrectione loquutus est, intulisset: Ecce mysterium uobis dico. Omnes quidem dormiemus, id est, moriemur: non omnes autem, sed soli sancti immutabimur. Scio quod in nonnullis codicibus scriptum sit: Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. Sed considerandum: an ei quod praemissum est, omnes immutabimur, possit conuenire quod sequitur: Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si enim omnes immutabuntur, & hoc commune cum caeteris est, superfluum fuit dicere, & nos immutabimur. Quamobrem ita legendum est: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Si enim in Adam omnes moriuntur, & in morte dormitio est: omnes ergo dormiemus siue moriemur. Dormit autem iuxta idioma scripturarum, qui mortuus est spe resurrectionis futurae. Omnisque qui dormit, utique expersgitur: si tamen non subita uis mortis cum oppresserit, & mors somno fuerit copulata. Cumque omnes ita dormierint lege naturae, soli sancti & corpore & anima in melius mutabuntur: ita ut incorruptio omnium resurgentium sit, gloria autem atque mutatio proprie sanctorum. Quodque sequitur iuxta Graecos, *ἡ ἀπομωσὶς ἡ ζήτησις*, siue *ἡ ζήτησις, ἡ ζήτησις ὀφθαλμοῦ*, utrunque enim legitur: & nostri interpretati sunt, in momento & in ictu, siue in motu oculi, idem Didymus ita explanauit: iuncta simul omnium resurrectione, rapiuntur obuiam Christo: sed hi quos mors dissoluerit, quae praesens sermo significat. Quando enim dicit, in puncto temporis, & in motu oculi atque momento futuram omnium resurrectionem, cunctam primae & secundae resurrectionis excludit fabulam: ut alij primi, alij nouissimi resurrecturi esse credantur. Atomus autem punctum temporis est, quod secari & diuidi non potest. Vnde & Epicurus ex suis atomis mundum struit, & uniuersa conformat. Ictusque oculi siue motus, qui Graece dicitur *ζήτησις*, tanta uelocitate transcurrit, ut penè sensum uidentis effugiat. Verum quia in plerisque codicibus pro *ζήτησις*, id est ictu uel motu, *ζήτησις* legitur: hoc sentire debemus, quod quomodo leuis pluma uel stipula, aut tenue siccumque folium, uento flatuque raptatur, & de terra ad sublimem transfertur: sic ad ictum oculi & ad nutum Dei, omnium mortuorum corpora mouebuntur parata ad aduentum iudicis. Quodque iungit & dicit: In nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem: duplicem habet intelligentiam, ut clangor tubae, aut uocis indicet magnitudinem: iuxta illud quod scriptum est: Sicut tuba exalta uocem tuam: aut apertam omnium resurrectionem: iuxta illud quod in Euangelio legimus: Tu autem quando facis elemosynam, noli tuba canere ante te: hoc est, abscondite fac misericordiam & in secreto, ne uidearis de alterius miseria gloriari. Querimus autem cur ad nouissimam tubam mortuos scripserit resurrecturos. Quando enim nouissima dicitur, utique aliae praecesserunt. In Apocalypsi Ioannis, septem describuntur angeli cum tubis: & uno quoque clangente, primo uidelicet, secundo & tertio, quarto & quinto & sexto: quid per singulos actum sit, indicatur. Nouissimo autem, id est septimo, claro tubae strepitu per

sonante,

A sonante, mortui suscitantur, corpora quae prius habuerat corruptibilia incorrupta recipientes. Vnde post nouissimam tubam exponit Apostolus quid sequatur: Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, nos autem immutabimur. Quando dicit nos, alium se, & eos qui secum sunt, praeter mortuos esse significat. Ad quod intelligendum, sunt qui dicunt mortuos qui resurgant incorrupti, esse corpora mortuorum: eos autem qui dicantur esse mutandi, animas debere accipi, quando in maiorem gloriam fuerint commutatae, & peruenerint in uirum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi. Alij uero asserunt, mortuos debere intelligi peccatores, qui resurgent incorrupti, ut possent aeterna sustinere supplicia: eos autem qui commutantur esse sanctos, qui de uirtute in uirtutem, & de gloria transferuntur in gloriam. Vnde & ad incorruptionem mortuorum intulit: Oportet enim corruptiuum hoc induere incorruptionem. Ad id autem quod dixerat, nos immutabimur: illud adiunxit, & mortale hoc induet immortalitatem. Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio: sicut aliud mortale, & aliud corruptiuum. Quicquid autem mortale est, & corruptiuum est: sed non quod corruptiuum, statim & mortale. Corruptiua quippe sunt corpora, quae caret anima, & tamen non sunt mortalia: quia nunquam habuere uitam, quae proprie animantium est. Vnde & signanter Apostolus corruptionem incorruptionem, & mortalitatem immortalitatem, resurrectionis futuram tempore copulauit. Acacius Caesareae, quae prius Turtis Stratonis uocabatur, post Eusebium Pamphili episcopus, in quarto *συμμετρησῶν ἑρμηνεύσεων* libro proponens sibi hanc eandem quaestionem, latius disputauit: & utrumque suscipiens, quod inter se uidetur esse contrarium, post principium quod omisimus, sic locutus est: Dicamus primum de eo quod magis in plurimis codicibus inuenitur. Ecce mysterium dico uobis: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Mysterium dixit, ut attentos faceret auditores, de resurrectione plenius disserturus. Dormitio autem morte in istam, quae communis est omnium, significat: unde rectissime posuit, quod omnes dormiamus, id est, moriamur: sicut supra dixit, Quomodo in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificabuntur. Cum ergo omnes morituri sint, audite sacramenta quae dico: Omnes quidem moriemur, sed non omnes immutabimur. Canet enim tuba, haud dubium quin angelus septimus, & mortui resurgent incorrupti. Si autem incorrupti erunt mortui, quomodo non immutabuntur, cum incorruptio ipsa mutatio sit? Sed hic commutatio, qua Paulus mutandus et sancti sunt, glorificatio intelligitur. Incorruptio autem idcirco communis est omnium, quia in eo miserabiliores erunt peccatores, ut ad tormenta perpetui sint, & non mortali & corruptibili corpore dissoluantur. Legimus in eadem epistola, Apostolo differente, sacratam diuersitatem resurrectionis, non in natura corporum, sed in uarietate gloriae: dum alij resurgunt ad poenas perpetuas, alij ad gloriam sempiternam. alia enim caro uolatilium, alia piscium, alia iumentorum, & corpora caelestia, & corpora terrestria. Sic, inquit, erit & resurrectio mortuorum. Cui sententiae magis acquiescit ecclesia, ut omnes communi morte moriamur, & non omnes mutemur in gloriam: iuxta illud quod Daniel scribit: Multi dormientes in terrae puluere, resurgent, alij in gloriam aeternam, alij in confusionem & opprobrium sempiternum. Qui enim resurgent in opprobrium & confusionem sempiternam, non resurgent in aeternam gloriam, in quam Paulus & qui cum eo sunt mutabuntur. Quae cum ita se habeant, & sic intellecta sint a nobis, eorum tantum commutationem suscipere, qui resurgent in gloriam: peccatorum autem & infidelium, qui mortui appellantur, & resurgent incorrupti, nequaquam commutationem, sed poenas perpetuas esse dicendas: transeamus ad secundam lectionem, quae ita fertur in plerisque codicibus. Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. Ex qua re nonnulli asserunt multos uiuos in corporibus reperiendos: & si non dormiant omnes, non omnes esse morituros: si autem non moriantur omnes, non omnes resurrecturos. Resurgere enim proprie dicitur, qui prius moriendo cecidit. Vnde & Paulum uolunt scribere in prima ad Thessalonicenses epistola: Nos qui uiuimus, qui residui erimus in aduentu domini, non praeueniemus eos qui dormiunt: quoniam ipse dominus in iussu & uoce archangelus & in tuba Dei descendet de caelo: & mortui in Christo resurgent primum: deinde

nos

nos qui uiuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus. Et ex his dictis probare conantur apostolum Paulum, & qui cum eo scribebant epistolam, putasse se non esse morituros, sed reperiendos in die consummationis in corpore. Quod si uerum est, errauit Paulus, & humana aestimatio ne deceptus est, ut arbitraretur se inueniendum in corpore: quod falsum esse, rerum exitus approbavit. Hoc intellexerant & ipsi Thessalonicenses, sacramenta sermonis mystici nescientes, & coniecturis uarijs fluctuabant, dicebantque: Si Paulus inueniendus in corpore est, proximus est dies iudicij. Vnde corrigit eos, secundam epistolam scribens: Rogamus uos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostri congregationem in ipsum, ut non cito moueamini mente, nec terreamini, neque per spiritum, neque per uerbum, neque per epistolam, tanquam per nos missam, quasi instet dies domini: ne quis uos seducat ullo modo: quoniam nisi discessio uenerit primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Non meministis quod cum apud uos essem adhuc, haec dicebam uobis? Quibus dictis hoc agit, ut eos reuocet ab errore: ne putent diem appropinquare iudicij: & id quod scripserat: Nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt: aliter intelligant, quam intelligi uoluit ipse qui scripsit. Neque enim fieri potest, ut qui ad Timotheum scripserat: Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meae instat: putaret se in carne perpetuum, & nunquam esse moriturum, & de uita aeterna statim ad regna coelestia transiturum: praesertim cum ad Romanos scribens eadem dixerit: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et ad Corinthios: Habitantes in corpore, peregrinamur a domino. Magis autem uolumus exire de corpore, & esse cum domino. Qui haec dicebat, nouerat utique se esse moriturum. Melius est igitur spiritualiter sentire quod scriptum est, & dormitionem in praesenti loco, non mortem accipere, per quam anima a corpore separatur: sed peccatum post fidem & offensam Dei, dormitionemque post baptismum: de qua & ad Corinthios loquebatur: Et ideo inter uos multi infirmi sunt, & dormiunt plurimi. Et in alio loco: Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt: qui cum mortui sint, non sunt perpetua morte perituri, quia non in mortali crimine continentur, sed leui modicoque peccato. Quod & alius sanctus uitare cupiens, loquebatur: Nec forte obdormiam in morte. Est enim somnus peccati, qui ducit ad mortem: & est alia delicti dormitio, quae morte non stringitur. Qui ergo uixerit ea uita quae dicit: Ego sum uita (etenim uita nostra abscondita est cum Christo in Deo) et nunquam ab ea fuerit separatus, nec ad mortem usque peccauerit: iste de uiuentibus & semper uiuentibus esse dicitur, de quibus & saluator in euangelio Ioannis, mystico sermone testatur: Qui credit in me, non morietur. Et omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in aeternum. Vnde & Apostolus, domini sui calcans uestigia, ea docuit discipulos, quae didicit a magistro. Omnes itaque non dormiemus. Qui enim omni custodia seruat corpus suum, & ad Christi praecipua uigilat, mandati que eius memor est, dicens: Vigilate, quia nescitis qua hora fur ueniat: Et in alio loco: Ne dederis somnum oculis tuis, & palpebris tuis dormitionem, ut saluus fias quasi caprea de uinculis, & quasi auis de laqueis: iste non dormiet. Cum igitur quidam non dormiant, qui semper in Christo uiuunt & uigilant, sequitur ut nequaquam omnes dormiant, & e contrario omnes immutentur: non immutatione gloriae, quae proprie debetur sanctis, sed ea immutatione qua corruptiuum hoc incorruptiuum efficitur, ut uel poenas uel praemia recipiat sempiterna. Quod & si dormierit aliquis in Christo, & negligentiae somno obdormierit, debet audire quod scriptum est: Nunquid qui dormit non resurget? Qui uero non dormit, sed uigilat, & semper uiuit in Christo, de uita ad uitam transiet: siue rapietur in nubibus, ut semper cum domino sit. De istiusmodi dormientibus Lazarus erat, de quo dominus ait: Lazarus amicus noster dormit. Et de hoc dormiente dicebat ad Martham: Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in aeternum. Qui enim tota mente in Christo confidit, etiam si ut homo lapsus, mortuus fuerit in

A in peccato, fide sua uiuit in perpetuum. Alioqui mors ista communis, & credentibus & non credentibus debetur aequaliter, & omnes pariter resurrexerunt: alij in confusionem aeternam: alij ex eo quod credunt in sempiternam uitam. Et sic stare potest: ut qui credit in Christo, non moriatur: & etiam si mortuus fuerit, uiuat in perpetuum. Quod iuxta corporalem mortem, excepto Enoch & Elia, nulli contigisse perspicuum est. Qui autem fidei magnitudine semper uiuunt in Christo, non dormient, neque morientur: sed imitatores erunt uitae apostolicae, qui absque ulla culpa uixerunt in lege iustitiae: & ad fidem domini transeuntes, credentesque in eum qui uita uocatur & resurrectio, nunquam dormire, nunquam mortui sunt. Anima enim quae peccauerit, ipsa morietur. Sicut igitur anima quae peccat, uiuente corpore mortua est: & eadem die qua peccauerit, dormit in morte, dicente Ecclesiastes: Qui peccauerit, mortuus est ex tunc: sicut anima quae Christi praecipua seruauerit, etiam si corpus mortuum fuerit, uiuet in aeternum. Hoc autem sciendum, quod magis conueniat ueritati, ita legere: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur: maxime quia sequitur: Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si enim omnes sunt immutandi, iuxta alteram lectionem: quomodo postea dicitur, quasi praecipuum atque priuatum, & proprie apostolorum, & nos immutabimur? Quando autem dicit nos, sanctos quosque significat. Queritis quomodo intelligendum sit illud, quod in prima ad Thessalonicenses epistola scribitur: Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quia nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt: quoniam ipse dominus in iussu, & in uoce archangeli, & in tuba Dei descendet de coelo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos qui uiuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera: & sic semper cum domino erimus. Super quo quamuis superior Acacij disputatio plenius uentilarit: tamen dicendum est quid uideatur alijs, Theodoro uidelicet, Apollinario & Diodoro, qui unam sequuntur sententiam: quorum Diodorus haec scripsit. Residuos atque uiuentes, Paulus apostolus uocat: non quo uelit intelligi & se & alios resurrectionis tempore in corpore reperiendos: sed nos dixit, pro eo quod est, iustos: de quorum & ego sum numero. Ipsi enim rapiemur obuiam Christo, & non peccatores. Viuentes autem non iuxta tropologiam sanctos accipimus, qui peccato non mortui sunt: sed omnes quos in corpore adueniens Christus inuenierit. Quodque sequitur: Non praueuiemus eos qui dormierunt: nequaquam ad peccatores referre debemus. Neque enim peccatores cum iustis rapiemur obuiam Christo, sed eos quos mors dissoluerit. Verum quid ista perquiro, & apostolicis dictis calumniam facio, cum ipse manifestissime scribat: qui residui sumus in aduentu domini: Qui sint autem residui, uerbis discimus saluatoris: Sicut in diebus Noe ducebant uxores, & nubebant: & repente uenit diluuium, & tulit omnes: sic erit aduentus filij hominis. Quibus sermonibus approbatur, in fine mundi multos uiuos, & adhuc in corporibus reperiendos. Sequitur: In iussu & in uoce archangeli, & mortui resurgent primi. Et hoc rursum saluator loquitur in Euangelio: Media autem nocte sponsum uenit: qui utique uiuentes in corpore deprehendet, quando duo erunt in lectulo uno: unus assumetur, & alius relinquetur: & duae molentes, una assumetur, & alia relinquetur. Quibus dictis ostenditur, medio noctis securis omnibus consummationem mundi esse uenturam. Origenes in tertio uolumine *εξηγησάτωρ* epistolae Pauli ad Thessalonicenses primae, post multa quae uario prudentisque sermone differuit, haec intulit: de quibus nulli dubium est & Acacium plerumque libasse. Quid est ergo quod scribit Thessalonicensibus in uerbo Dei Paulus & Syluanus & Timotheus: Nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt: Qui sunt isti uiuentes qui loquuntur talia? Utique Paulus non ab hominibus nec per homines Apostolus: & charissimus eius filius in fide Timotheus, et Syluanus quibusdam erat & affectione & uirtutibus copulatus. Et hoc non solum illi, sed quicumque Pauli & scientia & conuersatione similis est, dicere potest: Nos qui uiuimus, quorum corpus mortuum est propter peccatum: spiritus autem uiuit propter iustitiam: & quorum mortificata sunt membra super terram: ita ut nequaquam concupiscat caro contra

spiritum. Si enim adhuc desiderat caro uiuit: & quia uiuit, desiderat: & non sunt mortificata membra illius super terram. Quod si mortificata sunt, nequaquam contra spiritum concupiscunt: quæ mortificatione sui, huiusmodi desiderium perdidit. Sicut igitur qui uitæ caruere præsentis, & ad meliora translati sunt: magis uiuunt, deposito mortis corpore, & uitiorum omnium incentiuis: sic qui mortificationem Iesu in corpore suo circumferunt, nequaquam uiuunt iuxta carnem, sed iuxta spiritum: uiuunt in eo qui uita est, & uiuit in eis Christus: de quo scriptum est: *Viuens est sermo Dei & efficax: qui est Dei uirtus, Deiq; sapientia.* *Uiuit enim in quibus uiuit uirtus Dei, omni humana fragilitate deposita: & in quibus uiuit sapientia, quæ abscondita est in Deo: & in quibus uiuit & operatur iustitia.* Christus enim factus est nobis, non solum iustitia ex Deo, sed & sapientia & omne quod uirtus est. Et si quidem in præsentis loco se à dormientibus & in Christo mortuis, qui hanc scribunt epistolam, separarent, uidebatur superflua annotatio: & ex uno loco assumptum testimonium non ualeret. Nunc uero eodem sensu, quia & eodem spiritu, in prima ad Corinthios loquitur: *Omnes non dormiemus, omnes autem immutabimur: in momento, in motu oculi, in nouissima tuba.* Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Hoc quod in præsentis loco scriptum est: *In tuba Dei descendet de cælo: comparat illi quod ad Corinthios dicitur: In nouissima tuba, canet enim tuba, & cætera.* Illi autem, quod ad Thessalonicenses legitur: & mortui in Christo resurgent primi: hoc quod ad Corinthios scriptum est, & mortui resurgent incorrupti. Porro quod sequitur: deinde nos qui uiuimus, qui residui sumus: illi respondet: *Et nos immutabimur: quorum utrunque sic intelligi potest: Nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, & nos qui immutabimur: & non sumus ex his qui appellantur mortui, sed uiuimus: idcirco præsentiam domini non in morte, sed in uita præstolamur: quia de Israelitico genere sumus, & electæ sunt de nobis reliquæ, de quibus dominus olim loquebatur: Dereliqui mihi septem milia uirorum, qui non curauerunt genu Baal.* In Ioannis quoque Euangelio, uiuorum & non uiuorum, duplex ordo describitur. *Omnis qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum.* Si uiuos ita intelligimus, ut iam à nobis dictum est: dormientes & in Christo mortuos, illos esse credamus, qui cum uelint in Christo uiuere, tamen peccato mortui sunt. Sin autem reliquæ & electio secundum gratiam, appellantur uiuentes, qui non ita credunt, nec de Israelitica nobilitate generati sunt, dormientes & mortui appellantur in Christo. Sunt qui hunc locum ita edisserant: *Uiui appellantur qui nunquam peccato mortui sunt: qui autem peccauerunt, & in eo quod peccauerunt mortui sunt: & postea conuersi ad penitentiam, purgant antiqua delicta, mortui appellantur, quia peccauerunt: in Christo autem mortui, quia plena ad Deum mente conuersi sunt.* Porro qui uiuunt & habent testimonium fidei, & necdum receperunt promissionem Dei, qui & de alijs melius quiddam cogitant, ut non absque his qui iusti sunt coronentur, in eo habent beatitudinem quod fruuntur bono conscientie & uiuunt, & relicti sunt in aduentu domini saluatoris. Sed quia clemens est Deus, & uult saluare etiam eos qui dormierunt, & in Christo mortui sunt, non præuenient illos, neque soli rapiuntur in nubibus: sed iuxta exemplum euangelicæ parabolæ, unum denarium unamque mercedem, & undecimæ horæ operarij & primæ qui in uineam missi sunt, salutis precium accipient. Nec hoc alicui uideatur iniustum, ut dispar labor unum præmium consequatur. Magna quippe diuersitas est eorum qui post uulnera sunt sanati, & eorum qui nunquam uiderunt mortis errorem. De his puto dictum: *Quis est homo qui uiuat & non uideat mortem: redimet de morte animam suam.* Neque enim (ut quidam putant) quis, pro eo quod est, nullus accipitur: sed quasi dixerit, *quis putas, iuxta illud quod scriptum est: Quis sapiens, & intelliget hæc: Et in alio loco: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo: Et iterum: Quis cognouit sensum domini: Residui ergo erunt de credentibus pauci, qui aduentum domini uideant, secundum id quod Deus uerbum factum est, nequaquam in utilitate carnis, sed in gloria triumphatis.* Et considerandum quomodo primum dormientes appellauerit: deinde in Christo mortuos: quos uiuentes præuenire non poterit.

Qui

A Qui enim non custodierit hoc quod scriptum est: *Ne dederis somnum oculis tuis, neque palpebris tuis dormitationem, ut saluus fias sicut caprea de uinculis, & sicut auis de laqueis, dormiet & culpabili sopore torpescet.* Cumque dormierit, transibit in mortem. Sicut enim morietur qui uigilat, sic qui dormit facit immotus, & mortis torpet similitudine. Quod autem dormitionem sequatur mors, & prima ad Corinthios epistola docere nos poterit: in qua ita scriptum est: *Nunc autem Christus surrexit ex mortuis, primitiæ dormientium: quia per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.* Et post paululum: *Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba.* Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Cum ergo hæc de dormitione dicatur & morte, & illud legamus in Apostolo: *Surge qui dormis, et exurge de mortuis, et illuminabit te Christus: iuremus domino, & uotum faciamus Deo Iacob uniuersisque dicens in corde suo: Si ascendam super stratum meum, si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum domino, haud dubium quin in anima sua tabernaculum Deo Iacob: ut Deus in illo æterna sede requiescat.* Sequitur: *Quia ipse dominus in iussu, & reliqua.* Descendet enim missus à patre, non diuersitate uirtutis, sed dispensatione iudicis: & descendet ad eos, qui deorsum sunt, uerbum Dei & sapientia, & ueritas atque iustitia. Et quanquam mortui sint ad quos dignatur descendere, non tamen sunt ab eo alieni. Mortui enim uocantur in Christo. Qui autem uiuunt, hoc habent privilegium, quod eliguntur è pluribus. Attamen utrumque agnoscunt, & mortuorum in Christo uiuentium, rapiuntur pariter in nubibus obuiam Christo: ut non eum expectent donec ad terrena descendat: sed præsentia illius & contubernio in sublimibus perfruantur. Quantaque clementia Christi, ut pro salute nostra non solum caro factus sit, sed ad mortuos usque descenderit: & in ipsa morte habeat signa uiuentium. Aqua enim & sanguis de latere eius egressa sunt. Descendit igitur sermo diuinus uoce archangeli præcedente, & præparante sibi uiam, in his qui eius possunt ferre præsentiam. Quod ut queamus intelligere, primi aduentus mysteria cognoscamus. Scriptum est de Ioanne, qui præcursor eius fuit, quod in eremo dixerit: *Ego uox clamantis in deserto:*

B & reliqua. *Quid clamauit uox in deserto? Parate uiam domini, rectas facite semitas eius.* Ob quod præmium quam ue mercedem? *Omnis uallis implebitur: & omnis mons et collis humiliabitur: & erunt praua in directa, & aspera in uias planas, & uidebit omnis caro salutare Dei.* Hoc autem ideo, quia uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Nunc autem nequaquam uox prophetae in deserto erit: sed uox archangeli parantis uias, non in carnis humilitate uenienti, sed ei qui est apud patrem uerbum Deus. Et tunc quidem egrediebantur in desertum, ut audirent assumpti hominis præcursores: & uiderent arundinem uento agitatum: de qua factæ sunt tibiæ, & uocalis calamus, qui in ore puerorum dulci sonat modulamine, canentium in plateis atque dicentium: *Cantauimus uobis & non saltastis.* Nunc autem in uoce archangeli præcedentis dominum descendentem de cælis, & in clarissima tuba, uniuersisque credentium, uel ad prælium uel ad sacerdotalia ministeria pro uocatur. Legimus in Numerorum libro, sacratas Deo tubas quæ ante hostias personent. Sin autem magna est uox angeli, & tubæ, & archangeli, quanto maior erit tubæ Dei, quæ parat uias primum dormientium & mortuorum in Christo: deinde eorum qui uiuunt, & residui sunt, & sermonis Dei præstolantur aduentum? Forsitan simplicis tubæ clangor, dormientibus & mortuis in Christo necessarius est: uox autem archangeli & tubæ Dei, his qui uiuunt & in præsentia Dei referuantur. Videamus quid possit intelligi, & id quod sequitur: *Simul cum illis rapiemur.* Quo uerbo ostendi puto, subitum ad meliora transcendendum: & idcirco raptum se uoluisse dicere, ut uelocitas transeuntis sensum cogitantis excederet. Quod & in alio loco eiusdem uerbi proprietate signauit: *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum istiusmodi usque ad tertium cælum.* Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore siue extra corpus nescio, Deus scit, quia raptus est in paradysum, & audiuit uerba ineffabilia quæ non licet homini loqui. Alij enim proficientes & (ut ita dicam) gradientes ad maiora crescebant, donec fierent iuxta id quod scriptum est:

Magni ualde nimis: & quosdam in cœlum assumptos legimus. Paulus autem uas electio-
nis in tertium cœlum raptus ascendit: & idcirco audiuit uerba ineffabilia. Quomodo autem hi
qui rapiuntur in nubibus, rapiantur obuiam Christo, diligentius cōtemplandum est. Scimus
nubes prophetas, quibus præcepit Deus ne pluerent super Israel imbrem, quando impleue-
runt mensuram patrum suorum, & facta est lex & prophetæ usque ad Ioannem Baptistam. Et
quia Deus posuit in ecclesia primum apostolos, secundo prophetas: non solum prophetæ,
sed & apostoli nubes intelligendi sunt. Si quis igitur rapitur ad Christum, ascendit super nu-
bes legis & Euangelij, super prophetas & apostolos: & assumptis alis columbæ, eorumque do-
ctrina ad excelsa sublatus, occurrit, non deorsum, sed in aere & spiritali intelligentia scriptu-
rarum. Occurrens autem in spiritalibus & terrena dimittens: siue ille sit dormiens, siue in
Christo mortuus, siue uiuens & in illius præsentiam reseruatus, semper cum illo erit, & per-
fructur uerbo Dei, & sapientia, ueritate atque iustitia. Hæc celeri sermone dictaui, quid erudi-
ti uiri de utroque sentirent loco: & quibus argumentis suas uellent probare sententias, uel
prudentiæ exponens. Neque enim tanta est meæ pusillitatis autoritas qui nihil sum, & inui-
dorum tantum moribus pateo: quanta eorum qui nos in domino præcesserunt. Nec iuxta
Pythagoræ discipulos, præiudicata doctoris opinio, sed doctrinæ ratio ponderanda est. Si
quis autem contrariæ factionis immurmurat, quare eorum explanationes legam, quorum
dogmatibus non acquiesco: sciat me illud Apostoli libenter audire: Omnia probate, quod
bonum est tenete. Et saluatoris uerba dicentis: Estote probati numularij: ut si quis nummus
adulter est, & figuram Cæsaris non habet nec signatus est moneta publica, reprobetur. Qui
autem Christi faciem claro præfert lumine, in cordis nostri marsupium recondatur. Etenim
si dialecticam scire uolueris, aut philosophorum dogmata, & ut ad nostra redeam, scientiam
scripturarum: nequaquam simplicis ecclesiæ uiros interrogare debeo: quorum alia gratia est,
& unusquisque in suo sensu abundat: præsertim cum in domo magna patrisfamilie uasorum di-
uersitas multa dicatur: sed eos, qui artem didicere ab artifice, & in lege domini meditantur die
ac nocte. Ego & in adolescentia & in extrema ætate profiteor & Origenem & Eusebium Cæ-
sariensem uiros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum ueritate. Quod e contrario de
Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere: & tamen omnes in explanationibus scri-
pturarum, sudoris sui nobis memoriam reliquerunt. In terra aurum quaeritur, & de fluitio-
rum alueis splendens profertur glareæ, Pactolusque ditior est cœno quam fluente. Cur me
lacerant amici mei, & aduersum silentē, crassæ sues grunniunt: Quarum omne studium est,
imò scientiæ supercilium, aliena carpere: & sic ueterum defendere perfidiā, ut perdāt fidem
suam. Meum propositum est antiquos legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, &
à fide ecclesiæ catholice non recedere. Volens ad alias quaestiuunculas respondere, & uel mea
uel aliena dictare, exemplo à fratre Sisinnio admonitus sum, ut & ad uos & ad cæteros san-
ctos fratres, qui nos amare dignantur, literas scriberent. Cohibebo igitur gradum, & si uita comes
fuerit, futuro me operi reseruabo: ut & uobis per partes paream, & fractum ac senile corpus-
sculum onus possit ferre moderatum. Illud autē breuiter in fine cōmoneo, hoc quod in La-
tinis codicibus legitur: Omnes quidem resurgemus, non omnes autē immutabimur: in Grae-
cis uoluminibus non haberi: sed uel, omnes dormiemus, non autē omnes immutabimur: uel,
non omnes dormiemus, omnes autē immutabimur: quorum quis sensus sit, supra diximus.

PRAEDECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Illud non plenas aquas. Nam exudatio Nilii, ubertate frumentaria inducit. Subtegmen-
& stamina. Mira similitudine significat uim rerum congestarum ad opus futurum: siquidem
hæc est materia & instrumenta perficiendæ telæ. Canina faciendia. Id est, eloquentia rhe-
torum, quæ accusandis alijs exerces, & cuius magna maledictio est. Id ita esse fate-
bit, qui legerit Demosthenis orationem in Aeschinē, Ciceronis multas in multos. Quod philoso-
phus. Non satis liquet quā notet fabulā. Certe in poetarum fabulis nulla philosophorum mentio, nisi for-
te alludit ad id quod est apud Aristophanem in Nubibus de Socrate & Strepsiade. Porro quod sequitur,
uix dum dimidiū dixerā, est apud Terentiū. Vtrūque enim in Graecis codicibus inueniunt. Graeci co-
dices, quos ego uiderim, habent: *οὐκ ἔστιν ἄλλο γένος ἄλλο*, id est, omnes qui
dem non

dem non dormiemus, omnes autē immutabimur. Verū hac de re paulo copiosius diximus in An-
notationibus nostris, quas edidimus in Nouum testamentum recognitū. *Εὐρίπιδος* siue *ῥοπή* ὀφθαλ-
μοῦ. *ῥοπή* significat ictum, ut teli missi seu fulminis, à *ῥίπτω* iacio: *ῥοπή* momentum laicis, huc aut il-
luc inclinatis, à *ῥέπω* uergo siue propendo. Hieronymus ostendit in quibusdam codicibus inue-
niri *ῥοπή*, in quibusdā *ῥοπή*. Verū quomodo Hieronymus postea facit mentionē atomorū, cum de
his nullam fecerit mentionē? Vnde uideor mihi locū hūc posse restituere ad hunc modum, ut le-
gamus: Quodque sequitur iuxta Graecos: *ἢ ἀτόμων καὶ ῥοπή*, siue *ῥοπή* ὀφθαλμοῦ, utrunque enim legitur.
Quarto *συλλεκτήριον ἑτημάτων*. Id est collectitiarum quaestionum. In tertio uolumine *ῥηγνυμα-
τικόν*. Id est, enarratoriū. Sic enim uocat commentarios, in quibus explicat scripturam sacram, ab
ῥηγνυμα enarro. Præiudicata doctoris. Sic enim respondere solent discipuli Pythagoræ, po-
scentibus rationē, *αὐτοῦ ἴφα*, id est, ipse dixit, quasi satis esset Pythagoram ita docuisse. Quorum
dogmatibus. *ῥόγματα* proprie dicuntur decreta seu placita. Vnde alibi Hieronymus testatur,
Origenē sequi se ut interpretem scripturarum, non ut dogmatisten. Glarea. Id est, arena. Ver-
gilius: Diuini glarea ruris. Quidam hic deprauate poluerant, pro glarea gloria. Pactolus. Inter
fluuios auriferos numeratur. Est autem in Lydia Pactolus, in Hispania Tagus. Imò scienti-
æ supercilium. Correctio est, quasi parum recte uocauerit studium, cum potius scientiæ super-
cilium appellare debuerit. Supercilium autem uocat fastum & arrogantiam.

HIERONYMVS PAVLINO.

Oce me prouocas ad scribendum, terres eloquentia: & in epistola stylo propè
Tullium repræsentas. Quod quereris me paruas & incomptas literulas mitte-
re, non uenit de incuria, sed de timore tui, ne uerbosius ad te loquens, plura re-
prehendenda transmittā: & nauigandi tempore, tantæ à me simul epistolæ fla-
gitantur: ut si cuncta ad singulos uelim scribere, occurrere nequeam. Vnde accidit ut omni-
sa compositione uerborum & scribentium solitudine, dictem quicquid in buccam uene-
rit: & amicū te tantum meorum dictorum, non iudicem considerem. Duas quaestiuuncu-
las tuæ literæ præferbant: Vnam, quare sit à Deo induratum cor Pharaonis, & Apostolus
dixerit: Non uolentis neque currētis, sed miserentis est Dei, & cætera, quæ liberum uidentur
tollere arbitrium. Alteram, quomodo sancti sint qui de fidelibus, id est, baptizatis nascuntur,
cum sine dono gratiæ postea acceptæ & custoditæ, salui esse non possint. Primæ in libris
πῶς ἀρχῶν quos nuper Pammachio nostro iubente interpretatus sum, Origenes fortissi-
me responderet: quo detentus opere, implere non potui quod promiseram tibi, & Daniëlem
nostrum rursus comperendinaui. Et quidem quamuis mei amantissimi & egregij uiri Pam-
machij, tamen unius, uoluntatem in tempus aliud distulisset: nisi omnis penè fraternitas de
urbē eadem postulasset, asserens multos periclitari, & peruersis dogmatibus acquiescere.
Vnde necessitate cōpulsus sum transferre libros, in quibus mali plus quam boni est: & hæc
seruare mensuram, ut nec adderem quid, nec demerem: Græcamque fidem, Latina integritate
seruarem. Quorum exemplaria à supradicto fratre poteris mutuari: licet tibi Græca suffi-
ciant: et non debeas turbidos nostri ingenioli riuulos quaerere, qui de ipsis fontibus bibis.
Præterea quia docto uiro loquor, et tam diuinis scripturis, quam seculi literis erudito: illud
dignationem tuā admonitā uolo, ne me putes in modum rustici Balatronis cuncta Orige-
nis reprobare quæ scripsit: quod in me criminatur Calphurnius Lanarius & discipuli eius:
& quasi Dionysij philosophum arguāt, subito mutasse sententiam: sed tantum praua dog-
mata repudiare. Scio enim æquali maledicto eos subiacere, qui bona mala dicunt, & illos
qui mala bona iudicant: qui faciunt amarum dulce, & dulce amarū. Aut quæ est tanta perti-
nacia, sic claudare alicuius doctrinā, ut sequare blasphemiam? De secundo problemate tuo,
Tertullianus in libris de monogamia differuit, asserens sanctos dici fidelium filios, quod quasi
candidati sint fidei, & nullis idololatriæ sordibus polluantur. Simulque cōsidera, quod & ua-
sa sacra in tabernaculo legimus, & cætera quæ ad ritum ceremoniarum pertinet: cum utique
sancta esse non possint, nisi ea quæ sentiunt & uenerantur Deum. Idioma igitur scripturarum
est, ut interdum sanctos pro mundis & purificatis atque expiatis nominent: sicut & Bethsabee
sanctificata scribitur ab immunditia sua: & ipsum templum sanctuarium nominatur. Obsce-
cro te, ne tacito mentis iudicio, me aut uanitatis arguas, aut falsitatis. Testis est enim mihi

conscientiæ meæ Deus, quod ab ipso prociectu & interpretationis exordio, supradicta necessitas me retraxit: & scis ipse non bene fieri, quod occupato animo fiat. Pileolum textura breue, charitate latissimum, senili capiti confouendo, libenter accipi, & munere & muneris autore lætatus.

PRÆCEDENTIS EPISTOLÆ SCHOLIA.

DItem.] Qui dicitur, pronunciat alijs scribenda: qui ipse scribit, exactius expendit, quā qui dicitur. Quicquid in buccam.] Proverbialis sermo, id est, impræmediate. Comperendinaui.] Id est, distuli & prorogavi, quemadmodū discimus & recastinare. Rustici balatronis.] Mihi uideat hic locus nō admodū esse syncerus. Balatro scurra quispiā rusticum esse legendum, ut intelligas scurrā gladiatorium & procacem. Balatro scurra quispiā fuit mordax, de quo Horatius: Balatro suspendēs omnia naso. Quod in me criminatur.] Locus hic planē deprauatus est, quāquā sensus fermē est idem. Antiqui codices sic habent: Quod in me criminantur *improbaris de eius*. Hyperaspistæ autem dicuntur, qui clypeo obtento protegent aliquem. Videtur autem aliquis uelut explicare uolens subiecisse hæc uerba, quibus alibi scribens ad Augustinum, notat Rufinum Origenistam. Quasi Dionysium.] Refertur Dionysius quidam Alexandrinus, Origenis discipulus, qui forte postea descituit à præceptoris dogmatibus: nisi mauis ad Syracusanum Dionysium referre, qui ē tyranno ludimagister factus est. Quod quasi candidati sint filij.] Pro filij, legendum est fidei. sic habetur in exemplaribus emendatis. Candidati hic substantiuum est nomē, significatq; eos, qui honorem aliquem ambiunt: ut olim cādida-ri preturæ dicebātur, qui preturā peterent. Et Sulpicius in uita Martini: Agebat, inquit, bonis operibus quandam baptismatis candidatū. Et Fabius, filium uocat auitæ eloquentiæ candidatum. Ergo qui nascuntur ex Christianis, sancti uocantur & ante baptismū, quod uelut ambiant & expectent baptismū. Idioma.] Id est, proprietas. Nā unaquæq; lingua sua quaedam habet peculiaria.

HIERONYMVS DESIDERIO.

Ecto sermone dignationis tuæ, quem mihi non opinanti tua beneuolentia tribuit, gauisus quidem sum testimonio honesti & eloquentis uiri: sed in memet reuerius, satis dolui, indignum tantis laudibus atq; præconio, opprimi me potius quā leuari. Scis enim dogma nostrum, humilitatis tenere uexillū: & per ima gradientes, ad summa nos scandere. Quotus igitur ego, uel quantus sum, ut eruditæ uocis merear testimonium, ut mihi ab eo palma eloquentiæ deferatur, qui scribendo disertissimē me, deterruit ne scriberem? Veruntamen audendū est, ut charitas, quæ non quærit quæ sua sunt, sed quæ proximi, reddat salutationis officia, quoniam locum implere non ualet præceptoris. Gratulor tibi & sanctæ atq; uenerabili forori tuæ Serenillæ, quæ pheronymos calcatis fluctibus seculi, ad Christi tranquilla peruenit: quāquā hoc nominis uaticinio in te prædestinatum sit. Legimus enim sanctū quoq; Danielelem appellatum desideriorum uirum & amicum Dei, quia mysteria eius scire desiderauit. Itaq; quod uenerabilis Paula me est deprecata ut facerem, sponte facio: hortorq; uos & precor per domini charitatē, ut nobis uestros tribuatis aspectus: & per occasionem sanctorū locorum, tanto nos diteris munere. Certe si confortia nostra displicuerint, adorasse ubi steterunt pedes domini, pars fidei est, & quasi recientia natiuitatis & crucis ac passionis uidisse uestigia. Opusculorum meorū quia plurima euolauerunt de nidulo suo, & temerario editionis honore uulgata sunt, nihil mihi, ne eadem forsitan mitterem quæ habebas. Quod si exemplaria libuerit mutuari, uel à sancta Marcella quæ manet in Auentino: uel à Lot temporis nostri, Domnionē uiro sanctissimo, accipere poteris. Ego autem opperians præsentiam tuam, aut totum tibi dabo cū affueris: aut si hoc aliqua impedierint difficultates, quæcunq; præceperis, libens mittam. Scripsi librum de illustribus uiris, ab apostolis usq; ad nostram ætatē, imitatus Tranquillum, Græcūq; Apollonium: & post catalogum plurimorū me quoq; in calce uoluminis quasi abortiuum & minimum omnium Christianorū posui: ubi mihi necesse fuit usq; ad decimum quartū annum Theodosij principis quid scripserim breuiter annotare: quem librum cū à supradictis sum pseris, quicquid de indice minus habueris, paulatim scribi faciam si uolueris.

PRÆCEDENTIS EPISTOLÆ SCHOLIA.

Serenillæ quæ.] Hic sequebat dictio Græca, quæ quidā sustulerāt, alij uarie posuerāt, sed ita, ut nihil potuerim conijcere quod mihi satisfaceret. Sed tamē reperta est germana lectio Pheronymos, id est *περὶ ὀνυμῶν*, hoc est, suo respondens nomini, aut nomē habens ex te, quemadmodum docet

A docet Suidas & Hesychius. Conuenit enim ut Serenilla, iuxta nomen suum, calcatis seculi fluctibus ad tranquilla serenitatemq; perueniat. Quāquā hoc munus uaticinio.] Et hic locus uarie scribitur, legendum est autem, nominis uaticinio: quod Serenillæ nomine significaret illam effugituram seculi tempestatem. Tranquillum.] Extat illius libellus de claris Grammaticis. Apollonius intercidit, sed Philostratus superest De claris sophistis.

HIERONYMVS AD PAULAM VRBICAM DE IN-

terpretatione alphabeti Hebraici.

NVdiuertius cum centesimo decimo octauo psalmum tibi insinuare conarer, & dicerem omnem moralem locum in eo esse comprehensum: & quomodo philosophi solent disputationes suas in Physicā, Ethicā, Logicāq; partiri: ita & eloquia diuina, aut de natura disputare, ut in Genesi & in Ecclesiaste: aut de moribus, ut in Proverbijs, & in omnibus sparsim libris: aut de logica, pro qua nostri theorici sibi uendicant, ut in Cantico canticorū, & in euangelijs: licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet atque concludat, quæ proprie artis dialecticę sunt: studio sissime perquisisti, quid tibi uelint Hebrææ literæ, quæ psalmo quem legebamus, uis debantur insertæ. Respondi secundum ordinem literarum eum esse compositum, quod uidelicet ex prima litera, quæ apud eos uocatur Aleph, octo uersus inciperent. Rursus ex sequenti Beth, totidem uersus exordiū sumerent: ac postea ex Gimel idem numerus compleretur, atq; ita usq; ad Thau, quæ apud eos extrema litera est, psalmum esse conscriptū, & ex singulis quibusq; elementis secundum interpretationes eorum debere intelligi quæ sequerentur. Identidem flagitasti, ut tibi interpretationes literarū edicerem singularum. Dixi fateor, uerum quia propter barbariē linguæ memoria labitur omne quod diximus, desideras cōmentariolum fieri: ut si in aliquo forte titubaueris, obliuionem lectio consoletur. Ac prius quā de singulis differā, scire debes, quatuor psalmos secundum ordinem Hebræorum incipere elementorum, centesimum decimum & centesimum undecimū, & hunc de quo nunc scribimus, & centesimum quadragesimum quartum. Verum debes scire in prioribus psalmis, singulis literis, singulos uersiculos, qui trimetro iambico constant, esse subnexos. Inferiores uero tetrametro iambico constare, sicuti & Deuteronomij canticum scriptum est. In centesimo decimo octauo psalmo, singulas literas octoni uersus sequuntur. In centesimo quadragesimo quarto, singulis literis, singuli uersus deputantur. Sunt qui & alios hoc ordine putant incipere, sed falsa eorum opinio est. Habes & in lamentationib; Hieremiæ quatuor alphabeta, è quibus duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt: quia tres uersiculos qui sibi connexi sunt, & ab una tantū litera incipiunt, Hebraici comma concludit. Tertium uero alphabetū trimetro scriptū est, & à ternis literis sed eisdem terni uersus incipiunt. Quartū alphabetū simile est primo & secundo. Proverbia quoq; Salomonis extremum claudit alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur: ab eo loco in quo ait: Mulierem fortem quis inueniet? Quomodo autē in his nostris literis non potest quis ad legenda uerba texendaq; procedere, nisi prius ab elementis coeperit: ita & in scripturis diuinis non ualemus ea quæ maiora sunt nosse, nisi ab ethica habuerimus exordium: secundū illud quod propheta dicit: A mandatis tuis intellexi: quod uidelicet post opera coeperit habere scientiā secretorū. Verum iam complendum est quod petisti, ut sensum uniuscuiusq; elementi interpretatio annexa significet. Aleph, doctrina interpretatur. Beth, domus. Gimel, plenitudo. Daleth, tabularum. He, ista. Vau, & Zain, hæc. Heth, uita. Teth, bonum. Iod, principium. Caph, manus. Lamed, disciplinæ siue cordis. Mem, ex ipsis. Nun, sempiternum. Samech, adiutorium. Ain, fons siue oculus. Phe, os ab ore, non ab osse dictum intellige ne literarū ambiguitate fallaris. Zade, iusticia. Coph uocatio. Res, capitis. Sin, dentium. Thau, signa. Post interpretationem elementorum intelligentiæ ordo dicendus est. Aleph, Beth, Gimel, Daleth, prima connexio est, doctrina domus, plenitudo tabularum: quod uidelicet doctrina ecclesiæ quæ domus Dei est, in librorum reperitur plenitudine diuinorum. Secunda connexio est, He, Vau, Zain, Heth, ista & hæc uita. Quæ enim alia potest esse uita sine scientia scripturarū? per quam

etiam ipse Christus agnoscitur qui est uita credentium. Tertia connexio habet, Teth, Iod, c bonum principium: quia quamuis nunc sciamus uniuersa quae scripta sunt, tamen ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: & nunc per speculum in aenigmate uidemus. Cum autem meruimus esse cum Christo, & similes angelis fuerimus, tunc librorum doctrina cessabit: & tunc uidebimus faciem bonum principium sicuti est. Quarta connexio est, Caph, Lamed, manus disciplinae siue cordis. Manus intelliguntur in opere, cor & disciplina intelliguntur in sensu: quia nihil facere possumus, nisi prius quae facienda sunt scierimus. Quinta connexio est, Mem, Nun, Samech, ex ipsis sempiternum adiutorium: hoc explanatione non indiget, sed omni luce manifestius est, ex scripturis aeterna subsidia ministrari. Sexta connexio habet, Ain, Phe, Zade, fons siue oculus oris iustitiae, secundum illud quod in quarto numero exposuimus. Septima connexio est, quae & extrema, quo & in ipso quoque septenario numero sit mysticus intellectus, Coph, Res, Sin, Thau, uocatio capitis, dentium signa. Per dentes articulata uox promitur, & in his signis ad caput omnium qui est Christus peruenitur, per quem uenitur ad regnum sempiternum. Oro te, quid hoc sacratius sacramentum? Quid hac uoluptate iucundius? Qui cibi, quae mella sunt dulciora, quam Dei scire prudentiam, & in abdita eius intrare, & sensum creatoris inspicere, & sermones Domini Dei tui, qui ab huius mundi sapientibus deridentur, plenos docere sapientia spiritali? Habeant sibi caeteri, si uelint suas opes, gemma bibant, serico niteant, plausu populi delectentur: & per uarias uoluptates, suas diuitias uincere nequeant. Nostrae diuitiae sint, in lege Domini meditari die ac nocte, pulsare ianuam non patentem, panes trinitatis accipere, & seculi fluctus Domino praecunte calcare. Saluta Blesillam & Eustochium tyrunculas nostras. Saluta Felicianam, uere carnis & spiritus uirginitate felicem. Saluta reliquum castitatis chorum, & domesticam tuam ecclesiam, cui omnia etiam quae tuta sunt timeo, ne dormiente patrefamilias, inimicus homo zizania superseminet. Quamuis enim dicere audeant: ego ciuitas firma, ciuitas quae non oppugnatur, nullus hostili obsidete exercitu securus est. Nemo (ut beatus Cyprianus ait) satis tutus, periculo proximus. Exemplar epistolae si accipere uoluerit *φιλοφροντάτη* nostra Marcella, tribuito. & memento mei, obsecrans ut Dominus noster Iesus Christus conterat satanam sub pedibus nostris uelociter. Amen.

DIVI HIERONYMI IN QVAESTIONES SIVE TRADITIONES
Hebraicas Librorum Geneleos, prooemium.

Vi in principijs librorum debebam sequuturi operis argumenta proponere, cogor prius respondere maledictis, Terentij quippiam sustinens, qui comcediarum prologos in defensionem sui scenis dabat. Urgebat enim eum Lucius Lauius, nostro Lucio similis, & quasi publici aetarii fur rem, Poetam criminabatur. Hoc idem passus est ab aemulis & Mantuanus uates: ut cum quosdam uersus Homeri transtulisset ad uerbum, compilator ueterum diceretur. Quibus ille respondit, magnarum esse uirium, Herculi clauam extorquere de manu. Sed & Tullius, qui in arce eloquentiae Romanae stetit, rex oratorum, & Latinae linguae illustrator, repetundarum accusatur a Graecis. Non mirum ergo si contra me paruum homunculum immundi sues grunniant, & pedibus margaritas conculcent, cum aduersus doctissimos uiros, & qui gloria inuidiam superare debuerant, liuor exarserit. Verum hoc illis merito accidit, quorum in theatris, curia, concione, pro rostris eloquentia pertonabat. Semper enim in propatulo fortitudo aemulos habet, feriuntque summos fulgura montes. Me uero procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotum, sic quoque (ut Quintilianus ait) latentem inuenit inuidia. Vnde lectorem obsecro (si quis tamen haec quoque captus amore leget) ut in libris Hebraicarum quaestionum, quos in omnem scripturam sanctam disposui scribere, non quaerat eloquentiam, non oratorum leporem: sed magis inimicis pro nobis ipse respondeat, nouo operi ueniam concedendam. Ut enim nos humiles atque pauperuli, nec habemus diuitias, nec oblatas dignamur accipere; ita & illi nouerint, non posse se notitiam scripturarum, id est, diuitias

diuitias Christi, cum mundi pariter habere diuitijs. Studij ergo nostri erit, uel eorum quae de libris Hebraicis uaria suspicantur, errores refellere: uel ea quae in Latinis & Graecis codicibus scaterere uidentur, autoritati suae reddere: etymologias quoque rerum, nominum atque regionum, quae in nostro sermone non resonant, uernaculae linguae explanate ratione. Et quo facilius emendatio cognoscatur, ipsa primum ut apud nos sunt testimonia proponemus, & ex collatione eorum quae sequuntur, quid in illis, aut minus, aut plus, aut aliter sit, indicabimus. Neque uero Septuaginta interpretum, ut inuidi latrant, errores arguimus: nec nostrum laborem, illorum reprehensionem putamus, cum illi Ptolemaeo regi Alexandriae, mystica quaeque in scripturis sanctis prodere noluerint: & maxime ea quae Christi aduentum pollicebantur, uiderentur Iudaei & alterum Deum colere: quos ille Platonis sectator, magni idcirco faciebat, quia unum Deum colere dicerentur. Sed & Euangelistae & Dominus quoque noster atque Saluator, necnon & Paulus apostolus, multa quasi de ueteri testamento proferunt, quae in nostris codicibus non habentur. Super quibus in suis locis plenius differemus. Ex quo perspicuum est, illa magis uera esse exemplaria, quae cum noui testamenti autoritate concordant. Accedit ad hoc quoque quod Iosephus, qui Septuaginta interpretum proponit historiam: quinque tantum ab eis libros Moysi translatos refert: quos nos quoque confitemur plusquam caeteros cum Hebraicis consonare. Sed & hi qui postea interpretes extiterunt, Aquilam loquor & Symmachum & Theodotium, longe aliter habent quam nos legimus. Ad extremum (quod etiam obtrectatores nostros placare potest) peregrinae merces tantum uolentibus nauigent: balsamum, piper, & poma palmarum rustici non emant. De Adamantio autem sileo: cuius nomen (si parua licet componere magnis) meo nomine inuidiosus est, qui cum in hominibus suis, quas ad uulgum loquitur, communem editionem sequatur, in tomis, id est, in disputatione maiori, Hebraica ueritate stipatus, & suorum circumdatus agminibus, interdum linguae peregrinae quaerit auxilia. Hoc unum dico, quod uellem cum inuidia nominis eius habere etiam scientiam scripturarum, floccipendens imagines umbrasque laruarum: quarum natura esse dicitur, terrere paruulos, & in angulis garrere tenebrosas.

DIVI HIERONYMI QVAESTIONES SIVE TRADITIONES
Hebraicae in Genesim.

N principio fecit Deus caelum & terram. Plerique existimant, sicut in alteratione quoque Iasonis & Papias scriptum est, & Tertullianus in libro contra Praxeam disputat: necnon Hilarius in expositione cuiusdam psalmi affirmat, in Hebraeo haberi: In filio fecit Deus caelum & terram: quod falsum esse, ipsius rei ueritas comprobat. Nam & Septuaginta interpretes, & Symmachus & Theodotius, in principio transtulerunt. Et in Hebraeo scriptum est, *brešith* *in filio* quod Aquila interpretatur, in capitulo: & non habet *in filio* quod interpretatur in filio. Magis itaque secundum sensum, quam secundum uerbi translationem de Christo accipi potest: qui tam in ipsa fronte Geneleos, quae caput librorum omnium est, quam etiam in principio Ioannis Euangelistae, caeli & terrae conditor approbatur. Vnde & in Psalterio de seipso ait: In capite libri scriptum est de me, id est, in principio Geneleos. Et in Euangelio: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed & hoc sciendum, quod apud Hebraeos liber hic *brešith* uocatur: hanc habentes consuetudinem, ut uoluminibus ex principijs eorum nomina imponant. Et spiritus Dei ferebatur super aquas. Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est ferebatur, in Hebraeo habet *merahefeth* quod nos appellare possumus, incubabat, siue cofouebat, in similitudinem uolucris, oua calore animantis. Ex quo intelligimus non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrantur, sed de spiritu sancto, qui & ipse uiuificator omnium a principio dicitur. Si autem uiuificator, consequenter & conditor. Quod si conditor, & Deus. Emitte enim, ait, spiritum tuum & creabuntur.

Et congregationes aquarum uocauit maria. Notandum quod omnis congregatio aquarum,

rum, siue falsæ sint siue dulces, iuxta idioma linguæ Hebraicæ maria nuncupentur. Frustra igitur Porphyrius Evangelistas ad faciendū ignorantibus miraculum, eo quod Dominus minus super mare ambulauerit, pro lacu Genezareth, mare appellasse calumniatur: cum omnis lacus & aquarū congregatio, maria nuncupentur. Et consummauit Deus in die sexto opera sua quæ fecit. Pro die sexta, in Hebræo diem septimā habet. Artabimus igitur Iudæos, qui de ocio sabbati gloriantur, quod iam tunc in principio sabbatū dissolutum sit, dum Deus operatur in sabbato, complens opera sua in eo, & benedicens ipsi diei, quia in illo uniuersa compleuerit. Et plantauit Dominus Deus paradysum in eden, cōtra Orientem. Pro paradiso, hortū habet: id est gan 𐤂 Porro eden 𐤅𐤃 delicia interpretantur. Pro quo Symmachus transtulit, paradysum florentem. Necnon quod sequitur, contra Orientem, in Hebræo mikedem 𐤍𐤏𐤍 scribitur, quod Aquila posuit ἀπὸ ἀρχῆς, & nos ab exordio possumus dicere. Symmachus uero, ἐν πρώτης, & Theodotio ἐν πρώτοις, quod & ipsum non Orientem, sed principium significat. Ex quo manifestissime comprobatur, quod priusquam cælum & terram Deus faceret, paradysum ante condiderat: sicut & legitur in Hebræo, Plantauerat autem Deus paradysum in eden, à principio. Nomen uni Phison. Hunc esse Indig fluuium Gangen putant. Vbi est carbunculus & lapis prasinus. Pro carbunculo & lapide prasino, bdellion & onyx alij transtulerunt. Et sumpsit Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradysum uoluptatis. Pro uoluptate in Hebræo habet eden 𐤅𐤃 Ipsi igitur Septuaginta eden interpretati sunt uoluptatem. Symmachus uero qui paradysum paulo antè florentē transtulerat, hic posuit ἐν ἑδὴν ἡδονῶν ἢ ἄλλοις, quod & ipsum amoenitatem & delicias sonat. In quacunq; autem die comederit ex eo, morte morieris. Melius interpretatus est Symmachus dicens, mortalis eris. Et misit Dominus Deus eccliam super Adam. Pro ecclasi, id est, mentis excessu: in Hebræo habetur tharde ma 𐤏𐤊𐤏𐤏 quod Aquila μεταφορῶν, Symmachus κέρον, id est grauem & profundum soporem interpretati sunt. Deniq; sequitur: Et dormiuit. Id ipsum uerbum & in longē stertentis somno positum est. Hoc nunc os ex osibus meis, & caro de carne mea: hæc uocabitur mulier: quoniam ex uiro sumpta est. Non uidetur in Græco & in Latino sonare, cur mulier appelletur, quia ex uiro sumpta sit: sed etymologia in Hebræo sermone seruat. Vir quippe uocatur is 𐤇𐤍 & mulier issa 𐤇𐤍 Recte igitur ab is 𐤇𐤍 appellata mulier issa. Vnde & Symmachus pulchre etymologiam etiam in Græco uoluit custodire dicens: αὐτὴ κληθῆσεται ἰσάρις, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήθη αὐτή, quod nos Latine possumus dicere: hæc uocabitur uirago, quia ex uiro sumpta est. Porro Theodotio aliam etymologiam suspicatus est, dicens: Hæc uocabitur assumptio: quia ex uiro sumpta est. Potest quippe issa 𐤇𐤍 secundum uarietatem accentus & assumptio intelligi. Serpens autem erat sapientior cunctis bestijs super terram. Pro sapiente in Hebræo habetur arum 𐤁𐤏𐤍 quod Aquila & Theodotio πανδργον interpretati sunt: hoc est nequam & uersipellem. Magis itaq; ex hoc uerbo calliditas & uersutia, quàm sapientia demonstratur. Et audierunt uocem Domini Dei ambulantis in paradiso ad uesperam. In plerisq; codicibus Latinorum: pro eo quod hic posuimus ad uesperam, post meridiem habet: quia ἡ δελνὸν Græcum sermonem ad uerbum transferre non possumus: pro quo in Hebræo scriptum est: la ruah haia 𐤅𐤃 𐤏𐤊𐤏𐤏 quod Aquila interpretatus est ἐν ἑδὴν ἡμέρας, id est, in uento diei. Symmachus uero ἐκ πνεύματι ἡμέρας, id est per spiritum diei. Porro Theodotio manifestius ἐν τῷ πνεύματι πρὸς ἡμέρας, ut meridiano calore transacto, refrigerium auræ spirantis ostenderet. Super peccus tuum & uentrem tuum ambulabis. Ventrem Septuaginta interpretes addiderunt: cæterum in Hebræo peccus tantum habet: ut calliditatem & uersutias cogitationum eius aperiret: quod omnes gressus eius nequitiae essent & fraudes. Sed & id quod sequitur: Terram manducabis. Pro terra aphar 𐤁𐤏𐤍 scriptum est: quod nos fauillam possumus dicere & puluerem. Ipse seruabit caput tuum: & tu conteres eius calcaneum. Melius habet in Hebræo: Ipse conteret caput tuum, & tu conteres eius calcaneum: quia & nostri gressus præpediuntur à colubro: & Domi-

anus conteret satanā sub pedibus nostris uelociter. Multiplicans multiplicabo tristitias tuas & gemitus tuos. Pro tristitia & gemitu, in Hebræo dolores & conceptus habet. Et ad uirum conuersio tua. Pro conuersione, Aquila societatem, Symmachus appetitum uel impetum, transtulerunt. Maledicta terra in operibus tuis. Opera hic non ruris colendi, ut pleriq; putant, sed peccata significant: ut in Hebræo habetur. Et Aquila non discordat, dicens: Maledicta humus propter te. Et Theodoro: Maledicta Adama in transgressione tua. Et uocauit Adam nomen uxoris suæ, uitam, quia ipsa est mater omnium uiuentium. Quare Eua uita sit appellata, demonstrat, eo quod sit mater omnium uiuentium. 𐤅𐤃 Eua quippe transfertur in uitam. Et eiecit Adam, & habitare fecit contra paradysum uoluptatis. Et statuit cherubim & flammeam romphæam: quæ uertitur ad custodiendam uiam ligni uitæ. Alius multo sensus in Hebræo est q̄ hic intelligitur. Ait enim: Et eiecit Adam, hæud dubiū quia Dominus: & habitare fecit ante paradysum uoluptatis cherubim, & flammeū gladium, qui uerteretur & custodiret uiam ligni uitæ. Non quod ipsum Adam quem eiecerat Deus, habitare fecerit cōtra paradysum uoluptatis; sed quod illo eiecto, ante fores paradisi cherubim, & flammeū gladium posuerit ad custodiendum paradisi uestibulum, ne quis posset intrare. Et concepit & peperit Cain, & dixit, acquisiui siue possedi hominē per Deum. Cain acquisitio siue possessio interpretatur, id est κτήσις, unde & etymologiam ipsius exprimens ait, canithi, 𐤏𐤏𐤏 id est, possedi hominem per Deum. Et respexit Deus super Abel & super munera eius: super Cain autē & super sacrificia eius non respexit, & contristatus est Cain ualde. Vnde scire poterat Cain quod fratris eius munera suscepisset Deus, & sua repudiasset: nisi illa interpretatio uera esset, quam Theodotio posuit: Et inflammauit Dominus super Abel & super sacrificium eius: super Cain uero & super sacrificium eius non inflammauit. Ignem autem ad sacrificium deuorandum solitum uenire de cælo: & in dedicatione templi sub Solomone legimus, & quando Elias in monte Carmelo cōstruxit altare. Et dixit Dominus ad Cain: Quare concidit uultus tuus? Nonne si recte offeras, non recte autem diuidas, peccasti? Quiesce, ad te conuersio eius: & tu dominaberis eius. Necessitate cōpellimur in singulis diutius immorari. Siquidē & nunc multo alius in Hebræo quàm in Septuaginta translatoribus sensus est. Ait enim Dominus ad Cain: Quare irasceris? & quare cōcidit uultus tuus? Nonne si bene egeris, dimittetur tibi: & si non bene egeris, ante fores peccatum tuum sedebit: & ad te societas eius: sed tu magis dominere eius. Quod autem dicit, hoc est: Quare irasceris, & inuidig in fratrem liuore cruciatus, uultum dimittis in terram? Nonne si bene feceris, dimittetur tibi omne delictū tuum: siue ut Theodotio ait, acceptabile erit: id est, munus tuum suscipiam, ut suscepi fratris tui: Quod si male egeris, alio peccatū ante uestibulum tuum sedebit, & talis antore comitaberis. Verum quia liberi arbitrij es: moneo ut nō tibi peccatum, sed tu peccato domineris. Quod autem in Septuaginta interpretibus fecit errorem, illud est: quia peccatum, id est hatath 𐤏𐤏𐤏, in Hebræo generis masculini est, in Græco fœminini. Et qui interpretati sunt, masculino illud, ut erat in Hebræo, genere transtulerunt. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum. Subauditur ea quæ locutus est Dominus. Superfluum ergo est quod in Samaritanorū & nostro uolumine reperitur: transeamus in campū. Omnis qui occiderit Cain, septem uindictas exoluet. Pro septem uindictis, Aquila septēpliciter interpretatus est. Symmachus, septimū. Theodotio, per hebdomadem. Super quo capitulo extat epistola nostra ad episcopum Damasum. Et habitauit in terra Naid. Quod Septuaginta Naid transtulerunt: in Hebræo Nod 𐤏𐤏 dicitur: & interpretatur σαλονόων, id est, fluctuans & instabilis ac sedis incertæ. Non est igitur terra Naid, ut uulgus nostrorū putat: sed expletur sententia Dei, quod huc atq; illuc uagus & profugus oberrauit. Et uocauit nomen eius Seth. Suscitauit enim mihi Deus semen aliud pro Abel quem occidit Cain, Seth proprie βίσις, id est positio dicitur. Quia igitur posuerat eum Deus pro Abel, propterea Seth, id est positio appellatur. Deniq; Aquila: Et uocauit, inquit, nomen eius Seth, dicens: quia posuit Dominus mihi semen alterum.

Et uocauit nomen eius Enos: hic sperauit inuocare nomē Domini Dei. Quomodo Adam homo interpretatur: ita & Enos iuxta Hebrææ linguæ uarietate, homo uel uir dicitur. Et pulchre: quia hoc uocabulum habuit, de eo scriptum est: Tunc initium fuit inuocandi nomen Domini: licet plerique Hebræorum aliud arbitrentur, quod tunc primū in nomine Domini & in similitudine eius fabricata sint idola. Virum & mulierē fecit eos, & benedixit eos, & uocauit nomen eorum Adam, id est homo. Hominis nomen, tam uiro quam scemine conuenit. Vixit autē Adam ducentos & triginta annos, & genuit ad imaginem & similitudinem suam, & uocauit nomen eius Seth. Sciendum quod usque ad diluuium, ubi in nostris codicibus, ducentorum & quod excurrit annorum genuisse quis dicitur: in Hebræo habeat centum annos, & reliquos qui sequuntur. Fuerunt autē dies Adam postquā genuit Seth septingenti anni. Quia in ducentis errauerat, consequenter hic posuit septingentos, cum in Hebræo hic habeatur, octingentos & supra centum. Et uixit Mathusala annis centū sexaginta septem, & genuit Lamech. Et uixit Mathusala postquā genuit Lamech, annos octingentos duos, & genuit filios & filias. Et fuerunt omnes dies Mathusala quos uixit, anni nongenti sexaginta nouē, & mortuus est. Famosa quæstio & disputatione omnium ecclesiarum uentilata, quod iuxta diligentem supputationem, quatuordecim annos post diluuiū Mathusala uixisse referatur. Etenim cum esset Mathusala annorum centū sexaginta septem, genuit Lamech. Rursum Lamech cum esset annorum centum octoginta octo, genuit Noe. Et fiunt usque ad diem natiuitatis Noe, anni uitæ Mathusala, trecenti quinquaginta quinque. Sexcentesimo autē anno uitæ Noe diluuium factū est. Ac per hoc habita supputatione per partes, nongentesimo quinquagesimo quinto anno Mathusala, diluuium fuisse conuincitur. Cum autē supra nongentis sexaginta nouem annis uixisse sit dictus, nulli dubium est quatuordecim eum annos uixisse post diluuiū. Et quomodo uerum est quod octo tantum animæ in arca saluæ factæ sunt? Restat ergo ut quomodo in plerisque, ita & in hoc sit error in numero. Siquidem & in Hebræis & Samaritanorum libris, ita scriptum reperi. Et uixit Mathusala, centum octoginta septem annis & genuit Lamech. Et uixit Mathusala postquā genuit Lamech, septingentos octoginta duos annos, & genuit filios & filias. Et fuerunt omnes dies Mathusala, anni nongenti sexaginta nouem, & mortuus est. Et uixit Lamech centum octoginta duobus annis & genuit Noe. A die ergo natiuitatis Mathusala, usque ad diem natiuitatis Noe, sunt anni trecenti sexaginta nouem: his adde sexcentos annos Noe: quia in sexcentesimo uitæ eius anno factum est diluuiū: atque ita fit, ut nongentesimo sexagesimo nono anno uitæ suæ Mathusala mortuus sit, eo anno quo cœpit esse diluuiū. Et uocauit nomen eius Noe, dicens: Iste requiescere nos faciet ab operibus nostris. Noe נח requies interpretatur. Ab eo igitur quod sub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuiū, appellatus est requies. Videntes autem filij Dei filias hominum quia bonæ sunt. Verbum Hebraicum עַלְמֵי cōmunis est numeri: & Deus quippe & dñi similiter appellantur: propter quod Aquila plurali numero, filios Deorum ausus est dicere: deos intelligēs, sanctos siue angelos. Deus enim stetit in synagoga deorum: in medio autē deos discernit. Vnde & Symmachus istiusmodi sensum sequens, ait: Videntes filij potentum filias hominum, & reliqua. Et dixit Dominus Deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, quia carnes sunt. In Hebræo scriptū est: Non iudicabit spiritus meus homines istos in sempiternū, quoniam caro sunt: hoc est, quia fragilis est in homine conditio, non eos ad æternos seruabo cruciatus: sed hic illis restituam quod merentur. Ergo non seueritatem, ut in nostris codicibus legitur, sed clementiā Dei sonat, dum peccator hic pro suo scelere uisitatur. Vnde & iratus Deus loquitur ad quosdam: Non uisitabo filias eorum cum fuerint fornicatæ: & sponfas eorum cum adulterauerint. Et in alio loco: Visitabo in uirga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: ueruntamen misericordiam meam non auferam ab eis. Porro ne uideatur in eo esse crudelis, quod peccantibus locum pœnitentiæ non dedisset, adiecit: Sed erunt dies eorum centum uiginti anni, hoc est, habebunt centū uiginti annos ad agendam pœnitentiā.

pœnitentiā. Non igitur humana uita, ut multi errant, in centum uiginti annos contracta est: sed generationi illi centum uiginti anni ad pœnitentiā dati sunt. Siquidem inuenimus quod post diluuium Abraham uixerit annos centum septuaginta quinque, & cæteri amplius ducentis & trecentis annis. Quia uero pœnitentiā agere cōtempserunt, noluit Deus tempus expectare decretum: sed uiginti annorum spacijs amputatis, induxit diluuiū anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato. Gigantes autem erāt super terram in diebus illis: & post hæc quomodo ingrediebantur filij Dei ad filias hominum, & generabant eis. Illi erant gigantes à seculo homines nominati. In Hebræo ita habet: Cadentes erant in terra in diebus illis, id est niphilim נִפְלִיִּם . Et post hæc ut ingrediebantur filij deorum ad filias hominum, & generabant eis: hi erant fortes à principio uiri nominati. Pro cadentibus siue gigantibus, uiolentos interpretatus est Symmachus. Et angelis & sanctorum liberis, conuenit nomen cadentium. Noe uir iustus atque perfectus in generatione sua, Deo placuit. Signanter ait, in generatione sua: ut ostenderet non iuxta iustitiam consummatam: sed iuxta generationis suæ eum iustum fuisse iustitiam. Et hoc est quod in Hebræo dicitur: Noe uir iustus, perfectus erat in generationibus suis: cum Deo ambulabat Noe: hoc est illius uestigia sequebatur. Fac tibi arcam de lignis quadratis. Pro quadratis lignis, bituminatis legimus in Hebræo. Colligens facies arcam, & in cubito consummabis eam desuper. Pro eo quod est, colligens facies arcam, in Hebræo habet, meridianum facies arcæ, quod manifestius interpretatus est Symmachus, dicens: *διὰ φάκεις*, hoc est dilucidum facies arcæ, uolens fenestram intelligi. Et quieuit aqua, & reuelati sunt fontes abyssi, & cataractæ cœli. Pro reuelatis fontibus, clausos & obturatos, omnes interpretes transtulerunt. Et pro eo quod sequitur: cessauit aqua super terram, & reliqua: scriptum est: & reuersæ sunt aquæ de terra, euntes & reuertentes. Nota securidum Ecclesiasten, quod omnes aquæ atque torrentes, per occultas uenas ad matricem abyssum reuertantur. Post quadraginta dies aperuit Noe ostium arcæ quod fecit, & emisit coruum, & egressus non rediit ad eum, donec siccaretur aqua de terra. Pro ostio, fenestra scripta est in Hebræo. Et de coruo aliter dicitur: Emisit coruum, & egressus est, exiens & non reuertens, donec siccaretur aqua de terra. Et erant filij Noe qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, & Iaphet. Frequenter Septuaginta interpretes non ualentes hehth literam, quæ duplicem aspirationem sonat, in Græcum sermonem uertere, chi Græcam literam addiderunt: ut nos docerent istiusmodi uocabula aspirari debere: unde & in præsentis loco, Cham transtulerunt pro eo quod est Ham, à quo & Aegyptus usque hodie Aegyptiorum lingua, Ham dicitur. Dilatet Deus Iaphet, et habitet in tabernaculis Sem. De Sem Hebræi, de Iaphet populus gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credentium, à latitudine, quæ Iaphet dicitur, latitudo nomen accepit. Quod autem ait: Et habitet in tabernaculis Sem, de nobis prophetatur qui in eruditione & scientia scripturarum electo Israele uersamur. Et facti sunt omnes dies Noe nongenti quinquaginta anni. Ecce post diluuium, trecentis quinquaginta annis uixit Noe. Ex quo perspicuum est, centum uiginti annos generationi illi ut supra diximus, ad pœnitentiā datos, & non uitæ mortalium constitutos. Filij Iaphet, Gomer & Magog, & Madai & Iauan, & Thubal, & Mosoch & Thiras. Iaphet filio Noe nati sunt septem filij: qui possederunt terram in Asia ab Amanio & Tauro, Syriæ coeles & Ciliciæ montibus, usque ad fluiuium Tanaim. In Europa uero usque ad Gadira, nomina locis & gentibus relinquentes: è quibus postea immutata sunt plurima, cætera permanent ut fuerunt. Sunt autem Gomer, Galatæ: Magog, Scythæ: Madai, Medi: Iauan, Iones qui & Græci: unde & mare Ionium: Thubal Iberi, qui & Hispani, à quibus Celtiberi, licet quidam Italos suspicentur. Mosoch, Cappadoces: unde & urbs hodie aptud eos Mazaca dicitur. Porro Septuaginta interpretes, Caphthorim Cappadoces arbitrantur: Thiras, Thracas, quorum non satis immutatum est uocabulum. Scio quendam Gog & Magog, tam de præsentis loco quam de Ezechiel, ad Gotthorum nuper in terra nostra uagantium, historiam retulisse: quod utrum uerum sit, prælij ipsius fine monstrabitur. Et certe Gotthos omnes retro eru-

ditū, magis Getas quàm Gog & Magog appellare consueuerant. Hæ itaq̃ septem gentes quas de laphet uenire stirpe memorauit, ad aquilonis partem habitant. Filij Gomer, Aschanaz & Riphath & Thogarma. Aschanaz Græci Reginos uocant: Riphath, Paphlagonēs: Thogarma, Phrygas. Filij Iauan, Elisa & Tharsis, Gethim & Dodanim. Ab his diuisæ sunt insulæ nationum in terris suis. Vir secundum linguam suam & cognationē suam & gentem suam. De Ionibus, id est de Græcis nascuntur Elisei, qui uocantur Aeolides: unde & quinta lingua Græca Aeolis appellatur, quam illi uocant *πείμασιον διδάκτορον*. Tharsis Iosephus Cilicas arbitratur, & aspirationis literam uitiose à posteris in τ dicens fuisse corruptam, unde & metropolis eorum ciuitas Tharsus appellatur, Paulo apostolo gloriosa. Ceterum sunt Citi, à quibus hodie quoque urbs Cypri Citiū nominatur. Dodanim, Rhodij. Ita enim Septuaginta interpretes transtulerunt. Legamus Varronis de antiquitatibus libros, & Sifinnij Capitonis, & Græcum Phlegonta, cæterosq̃ eruditissimos uiros, & uidebimus pene omnes insulas, & totius orbis littora, terrasq̃ mari uicinas, Græcis accolis occupatas: qui, ut supra diximus, ab Amano & Tauro montibus, omnia maritima loca usque ad oceanum possedere Britannicum. Filij Chan, Chus & Mesraim & Phut & Chanaan. Chus usque hodie ab Hebræis Aethiopia nuncupatur: Mesraim, Aegyptus: Phut, Libye. A quo & Mauritanie fluius usq̃ in præsens Phut dicitur, omnisq̃ circa eum regio Phutensis. Multi scriptores tam Græci quàm Latini huius rei testes sunt. Quare autem in una tantum climatis parte, antiquum Libye nomen resederit, & reliqua terra uocata sit Aphrica, differere non huius loci neq̃ temporis est. Porro Chanaan obtinuit terram, quam Iudæi deinceps possederunt eiectis Chananæis. Filij Chus, Saba, Heuila, Sabatha, Rhegma, Sabathaca. Saba à quo Sabæi, de quibus Vergilius, Solisq̃ est thurea uirga Sabæis. Et alibi: Centumq̃ Sabæo Thure calent aræ. Heuila, Getuli, in parte remotioris Aphricæ, eremo cohærentes. Sabatha, à quo Sabatheni, qui nunc Astabari nominantur. Rhegma uero & Sabathaca paulatim antiqua uocabula perdidere, & quæ nunc pro ueteribus habeant, ignoratur. Filij Rhegma, Saba & Dadan. Hic Saba per sin & literam scribitur: supra uero per samech, à quo diximus appellatos Sabæos. Interpretatur uero nunc Saba Arabia. Nam in septuagesimo primo psalmo, ubi nos habemus, reges Arabum & Saba munera offerent, in Hebræo scriptum est, reges Saba, primum nomen per sin, secundum per samech. Dadan gens est Aethiopiæ in occidentali plaga. Et Chus genuit Nemrod. Ille cepit esse potens in terra. Et post paululum, Et fuit, inquit, caput regni ipsius. Babel & Arach & Achad & Chalanne in terra Sennaar. Nemrod filius Chus, arripuit insuetam primus in populo tyrannidem: regnauitq̃ in Babylone, quæ ab eo, quod ibi confusæ sunt linguæ turrim ædificantium, Babel appellata est, בבל Babel enim interpretatur confusio. Regnauit autem & in Arach, hoc est in Edeffa, & in Achad, quæ nunc dicitur Nisibis, & in Chalanne, quæ postea uerso nomine à Seleuco rege est dicta Seleucia, uel certe quæ nunc *κτισιφδμ* appellatur. De terra illa exijt Assur & ædificauit Niniuen & Rohoboth ciuitatem. De hac terra Assyriorū pullulauit imperium, qui ex nomine Nini Beli filij, Ninium condiderunt, urbem magnam quam Hebræi appellant Niniuen. Ad cuius uel ruinam, uel poenitentiam, tota Ionæ pertinet prophetia. Quod autem ait: Niniuen & Rohoboth ciuitatem, non putemus duas esse urbes, sed quia Rohoboth plateæ interpretatur, ita legendum est, Et ædificauit Niniuen & plateas ciuitatis. Et Mesraim genuit Iudim & Anamim & Labaim & Nephtuim & Phetrosim & Chasloim, è quibus egressi sunt Philistim & Caphthorim. Exceptis Labaim à quo Libyes postea nominati sunt, qui prius Phutei uocabantur: & Chasloim qui deinceps Philistim appellati sunt, quos nos corrupte Palæstinos dicimus, cæteræ sex gentes ignotæ sunt nobis: quia bello, Aethiopico subuersæ, usque ad obliuionem preteritorum nominum peruenere. Possederunt autem terram à Gaza usque ad extremos fines Aegypti. Et Chanaan genuit Sidon primogenitum suum & Chettæum & Hiebusæum & Amorraeum & Gergesæum & Euaum & Aracæum & Sinæum & Aradium et Samaræum et Amathæum. De Chanaan primus na-

aus est Sidon, à quo urbs in Phœnice Sidon uocatur. Deinde Aracæus, qui Arcas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm. A quo haud procul alia ciuitas fuit nomine Sim: quæ postea uario euentu subuersa bellorum, nomen tantummodo loco pristinum reseruauit. Aradij sunt qui Aradum insulam possederunt angusto freto à Phœnicis littore separati. Samaræi quibus Edeffa nobilis Syriæ Cceles ciuitas Amath usque ad nostrum tempus, tam à Syris quàm ab Hebræis, ita ut apud ueteres dicta fuerat, appellatur. Hanc Macedones qui post Alexandrum in oriente regnauerunt, Epiphaniam nuncupauerunt. Nonnulli Antiochiam ita appellatam putant. Alij licet non uere, tamen opinionem suam quasi uerisimili uocabulo consolantes, Emuth primam ab Antiochia mansione Edeffam pergentibus appellari putant: & eandem esse quæ apud ueteres dicta sit Emach. Et fuit terminus Chananæorum à Sidone donec uenias in Gerara usque ad Gazam pergentibus Sodomam & Gomorram & Adamam & Seboim usq̃ ad Lasari. Quia cæteræ ciuitates, Sidon uidelicet & Gerara & Sodomā & Gomorra & Adama & Seboim notæ sunt omnibus: hoc tantum adnotandum uidetur, quod Lasa ipsa sit quæ nunc Callirhoe dicitur: ubi aquæ calidæ prorumpentes in mare mortuum defluunt. Filij Sem, Elam & Assur & Arphaxad & Lud & Aram. Hi ab Eufrate fluuiio, partem Asiæ usque ad Indicum oceanum tenent. Est autem Elam, à quo Elamitæ principes Persidis. De Assur ante iam dictum est quod Ninium urbem condiderit. Arphaxad à quo Chaldæi, Lud à quo Lydij, Aram à quo Syri, quorum metropolis est Damascus. Filij Aram, Huz, & Vi, & Gether, & Mes. Huz Trachonitidis & Damasci conditor: inter Palæstinam & Cœlen Syriam tenuit principatum, à quo Septuaginta interpretes in libro Iob ubi in Hebræo scribitur, terra Huz, regionem Ausitidem, quasi Husitidem transtulerunt. Vi, à quo Armeni, Gether, à quo Acartianij seu Carij. Porro Mes, pro quo Septuaginta interpretes Mosoch dixerunt, nunc uocantur Mæones. Arphaxad genuit Sela, & Sela genuit Heber. Ex Heber nati sunt duo filij: nomen uni Phaleg, quia in diebus eius diuisa est terra, & nomen fratris eius Iectan. Heber, à quo Hebræi, uaticinio quodam filio suo Phaleg nomen imposuit: qui interpretatur, diuisio, ab eo quod in diebus eius, linguæ in Babylone diuisæ sunt. Iectan genuit Helmodad, & Saleph, & Afermoth, & Iare, & Aduram, & Vzai, & Decla, Ebal, Abimael, Seba, Ophir, Henila, & Iobab. Harum gentium posteriora nomina inuenire non potui, sed usque in præsens, quia procul à nobis sunt, uel ita uocantur ut primum, uel quæ immutata sunt, ignorantur. Possederunt autem à Cophene fluuiio, omnem Indiæ regionem quæ uocatur Ieria. Et mortuus est Aram ante patrem suam in terra quæ natus est in regione Chaldæorum. Pro eo quod legimus, in regione Chaldæorum, in Hebræo habetur, *בשׂר אור* ur Chaldim, id est, in igne Chaldæorū. Tradunt autem Hebræi ex hac occasione, istiusmodi fabulam, Quod Abraham in ignem missus sit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne profugerit: quod in sequentibus scribitur egressum esse Tharan cum sobole sua de regione Chaldæorum: pro eo quod in Hebræo habetur, de incendio Chaldæorum. Et hoc esse quod nunc dicitur: Mortuus est Aran ante conspectum Thare patris sui in terra natiuitatis suæ, in igne Chaldæorum: quod uidelicet ignem nolens adorare, igne consumptus sit. Loquitur autem postea dominus ad Abraham, Ego sum qui eduxi te de igne Chaldæorum. Et sumpserunt Abram & Nachor sibi uxores. Nomen uxoris Abraham, Sara: & nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran. Pater autem Melchæ, ipse est pater Iectæ. Aran filius Thare, frater Abraham & Nachor, duas filias genuit, Melcham & Sarai cognomento Iectan *δὲ ἄννημον*. E quibus Melcham accepit uxorem Nachor, & Sarai Abraham: necdum quippe inter patruos, & fratrum filias, nuptiæ fuerant lege prohibitæ, quæ in primis hominibus etiam inter fratres & sorores in itæ sunt. Erat autem Abram septuaginta quinque annorum, quando egressus est ex Charra. Indissolubilis nascitur quæstio, Si enim Thara pater Abraham, cum adhuc esset in regione Chaldæa, septuaginta annorum, genuit Abraham, & postea in Chanaan ducentesimo quinto ætatis suæ anno mortuus est:

quomodo nunc post mortem Thare, Abraham exiens de Charra, septuagintaquinque annorum fuisse memoratur, cum à natiuitate Abraham usque ad mortem patris eius, centum trigintaquinque fuisse anni doceantur. Vera est igitur illa Hebræorum traditio, quam supra diximus, quod egressus sit Thare cum filiis suis de igne Chaldæorum: & quod Abraham Babylonio uallatus incendio, quia illud adorare nolebat, Dei sit auxilio liberatus: & ex illo tempore ei dies uitæ & tempus reputetur ætatis, ex quo confessus est dominum, spernens idola Chaldæorum. Potest autem fieri, ut quia scriptura reliquit incertum, ante paucos annos Thare de Chaldæa profectus, uenerit in Charran, quam mortem obiret. Vel certe statim post persecutionem in Charran uenerit, & ibi diutius sit moratus. Si quis ergo huic expositioni contrarius est, quæret aliam solutionem, & tunc ea recte quæ à nobis dicta sunt, improbabat. Et proficiscens Abram, abiit in desertum, & fames facta est super terram. Et in presenti & in plurimis alijs locis, pro deserto, ad austrum, scriptum est in Hebræo. Hoc igitur notare debemus. Et uiderunt eam principes Pharaonis, & laudauerunt eam ad Pharaonem, & introduxerunt eam in domum Pharaonis, & Abram benefecit propter eam, & fuerunt ei oues, & armenta, & asini, & serui, & ancillæ, muli, & cameli. Licet corpus sanctarum mulierum, non uis maculet, sed uoluntas, & excusari possit Sarai, quod famis tempore, sola regi in peregrinis locis marito coniuente, resistere nequiverit: tamen potest & aliter sceda necessitas excusari: quod iuxta librum Hester quæcunque mulierum placuisset regi apud ueteres, sex mensibus ungebatur oleo myrtino: & sex mensibus in pigmentis uarijs erat, & curationibus foeminarum, & tunc demum ingrediebatur ad regem. Atque ita potest fieri, ut Sarai postquam placuerat regi, dum per annum, eius ad regem præparatur introitus, & Abraham Pharaon multa donauerit, & Pharaon postea sit percussus à domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente. Et ascendit Abram ex Aegypto ipse & uxor eius, & omnia quæ illius erant, & Lot cum eo in desertum. Erat autem Abram diues ualde, in pecore, et argento, & auro: & abiit unde uenit in desertum usque Bethel. Pulchre de Aegypto liberatus ascendisse dicitur. Sed occurrit huic sensui illud quod sequitur: quomodo potuerit exiens de Aegypto fuisse diues ualde? Quod soluitur ista Hebraica ueritate, in qua scribitur, Abrahæ grauis uehementer, hoc est, βαρὺς σφόδρα. Aegypti enim pondere grauabatur. Et licet uideantur esse diuitiæ pecoris, auri, & argenti: tamen si Aegyptiæ sunt, uiro sancto graues sunt. Denique non (ut in Septuaginta legimus) abiit unde uenerat in desertum usque Bethel: sed sicut in Hebræo scriptum est, Abiit itinere suo per austrum usque Bethel. Idcirco enim de Aegypto profectus est, non ut desertum ingrederetur, quod cum Aegypto reliquerat: sed ut per austrum, qui aquiloni contrarius est, ueniret ad domum Dei, ubi fuerat tabernaculum eius in medio Bethel & Hai. Et uiri Sodomorum mali & peccatores in conspectu Dei uehementer. Superflue hic in Septuaginta interpretibus additum est, in conspectu Dei, si quidem Sodomorum coloni apud homines mali et peccatores erant. Ille autem dicitur in conspectu Dei peccator, qui potest apud homines iustus uideri, quomodo de Zacharia & Helisabet in præconio ponitur, quod fuerint iusti ambo in conspectu Dei. Et in psalmo dicitur, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Leua oculos tuos & uide à loco in quo tu nunc es ad aquilonem, & ad austrum, & ad orientem, & ad mare, quia omnem terram quam tu uides, tibi dabo eam & semini tuo. Quatuor climata mundi posuit, orientem, & occidentem, septentrionem, & meridianum. Quod autem in omnibus scripturis legitur, hic semel dixisse sufficiat, mare semper pro occidentem poni, ab eo quod Palaestina regio ita sita sit, ut mare in occidentis plaga habeat. Et rex Bale: hæc est Segor. Omnes hic consenserunt apud uallem salinam, hoc est, mare salis. Bale lingua Hebræa κατὰ πόντος, id est, de uocatio dicitur. Tradunt igitur Hebræi hanc eandem in alio scripturarum loco Salissam nominari, dicitur rursum, μόλις τερτιζοσαρ, id est, uitulam conternatam, quod scilicet tertio motu terræ absorpta est. Et ex eo tempore quo Sodoma et Gomorra, Adama et Seboim, diuino igne subuersæ sunt, illa paruula nuncupetur. Siquidem Segor transfertur in paruam, quæ lingua Syra Zoara dicitur. Vallis autem Salinarum, sicut in hoc eodem libro scribitur,

tur, in qua fuerunt ante putei bituminis, post Dei iram & sulfuris pluuiam, in mare mortuum uersa est, quod à Græcis λιμνη ασφαλτιτις, id est stagnum bituminis appellatur. Et conciderunt gigantes in Astaroth Carnaim, & gentes fortes simul cum eis, & Omineos in Saliæ ciuitate antequam Sodomam peruenirent. Quatuor reges profecti de Babylone, interfecerunt gigantes, hoc est, רפאים raphaim, robustos quoque Arabie, & Zozim, in Hom, & Emimi in ciuitate Saue, quæ usque hodie sic uocatur. Zozim autem & Emimi, terribiles & horrendi interpretantur, pro quo Septuaginta, sensum magis quam uerbum ex uerbo transferentes, gentes fortissimas posuerunt. Porro בַּהֶם Bahem pro quo dixerunt, *εμα αὐπίς* hoc est, cum eis putauerunt scribi per *h* he, ducti elementi similitudine: cum per *h* heth scriptum sit. Bahem enim cum per tres literas scribitur: si mediam *h* habet, interpretatur, in eis, si autem *h* heth, ut in presenti, locum significat, id est, in Hom. Et reuertentes uenerunt ad fontem iudicij, hæc est Cades. Per anticipationem dicitur, quod postea sic uocatum est. Significat autem locum apud petram, qui fons iudicij nominatur, quia ibi Deus populum iudicauit. Et percoluerunt omnem regionem Amalekitarum & Amorrhæorum sedentem in Hazazonthamar. Hoc oppidum est, quod nunc uocatur Engaddi, balsami et palmarum fertile. Porro Hazazonthamar in lingua nostra resonat, urbs palmarum. Thamar quippe palma dicitur. Sciendum autem pro eo quod post paululum sequitur: Et direxerunt contra eos aciem ad bellum in ualle Salinarum. In Hebræo haberi, in ualle שִׁדִּים Siddim: quod Aquila interpretatur *ἡ πεδὺν πιδίμων*, Theodotio *ἡ ἀλωή*, amena nemora significantes. Et tulerunt omnem equitatum Sodomorum & Gomorræ. Pro equitatu, in Hebræo habet, רַחֲוִים rachus, id est substatiam. Et qui fugerat, nunciavit Abram transitori. Ipse uero sedebat ad quercum Mamre Amorrhæi fratris Eschol, & fratris Auinam, qui erant coniuuati Abraham. Pro eo quod nos posuimus, transitori: in Hebræo scriptum est עֲבָרִי hoc enim transitor exprimitur. Quod autem ait apud quercum Mamre Amorrhæi, melius in Hebræo legimus, apud quercum Mamre Amorrhæi fratris Eschol, & fratris, non Auinam ut Septuaginta transtulerunt, sed Aner: ut ostenderet Mamre, & Eschol, & Aner Amorrhæos atque germanos, socios fuisse Abraham. Et persecutus est eos usque Dan. Ad Phœnicem oppidum, quod nunc Paneas dicitur. Dan autem unius est fontibus est Iordanis. Nam et alter uocatur Ior, quod interpretatur *ἕδρον* quod est riuus. Duobus ergo fontibus qui haud procul à se distant, in unum riuulum foederatis, Iordanis deinceps appellatur. Et Melchisedek rex Salem protulit panem & uinum, & ipse sacerdos Dei excelsi, & benedixit ei. Quia semel opusculum nostrum, uel questionum Hebraicarum, uel traditionum congregatio est, propterea quid Hebræi de hoc sentiunt, inferamus. Aiunt hunc esse Sem filium Noe, & supputantes annos uitæ ipsius, ostendunt eum ad Isaac usque uixisse: omnesque primogenitos Noe donec sacerdotio fungeretur Aaron, fuisse pontifices. Porro Salem, rex Hierusalæ dicitur, que prius Salem appellabatur. Melchisedek autem apostolus ad Hebræos, sine patre & matre commemorans, ad Christum refert: & per Christum ad gentium ecclesiam. Omnis enim capitis gloria, refertur ad membra, eo quod præputium habens, Abraham benedixit circumciso, & in Abraham Leui, & per Leui Aaron, de quo postea sacerdotium. Ex quo colligi uult, sacerdotium ecclesie habentis præputium, benedixisse circumciso sacerdotio synagogæ. Quod autem ait, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedek: mysterium nostrum in uerbo ordinis significatur, nequaquam per Aaron irrationalibus uictimis immoladis, sed oblato pane & uino: id est, corpore & sanguine domini Iesu. Domine Deus quid dabis mihi? Et ego uado sine liberis, & filius uernaculæ meæ, hic Damascus Eliezer. Et dixit Abram, Ecce mihi non dedisti semen, & filius uernaculæ meæ hæres meus erit. Vbi nos habemus & filius Masek uernaculæ meæ hæres meus erit, in Hebræo scriptum est, וְיִבְרָן מֶסֶק בֵּיתִי: quod Aquila transtulit, *ὁ υἱὸς τοῦ κτηζοντος οἰκίας μου*, id est, filius potum dantis domui meæ: Theodotio uero, *καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἐπι οἰκίας μου*, id est, & filius eius qui super domum meam est. Quod autem dicit, hoc est: Ego sine liberis moriar, & filius procuratoris mei uel uillici, qui uniuersa dispensat & distribuit cibaria familiæ meæ, uocatur,

Ammon. Moab interpretatur, ex patre, & totum nomen etymologiam habet. Ammon uero cuius quasi causa nominis redditur, filius generis mei, siue ut melius est in Hebraeo, filius populi mei, sic deriuatur, ut ex parte sensus nominis, & ex parte ipse sit sermo. אמון Ammi enim à quo dicti sunt Ammonitae, uocatur populus meus. Etenim uere soror mea est de patre, sed non ex matre. Id est, fratris eius est Aran filia, non sororis. Sed quia in Hebraeo habetur uere soror mea est filia patris mei, & non filia matris meae, & magis sonat, quod soror Abraham fuerit in excusationem eius dicimus, necdum illo tempore tales nuptias lege prohibitas. Et uidit Sara filium Agar Aegyptiae, quem peperit Abraham, ludentem. Quod sequitur: cum Isaac filio suo, non habetur in Hebraeo. Duplitter itaque hoc ab Hebraeis exponitur: siue quod idola ludo fecerit: iuxta illud quod alibi scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere: siue quod aduersum Isaac, quasi maioris aetatis, ioco sibi & ludo primogenita uendicaret. Quod quidem Sara audiens non tulit, & hoc ex ipsius approbatur sermone dicentis: Eijce ancillam hanc cum filio suo. Non enim haeres erit filius ancillae cum filio meo Isaac. Et sumpsit panem & utrem aquae & dedit Agar, ponens super humerum eius & paruulum, & dimisit eam. Quando Isaac natus est, tredecim annorum erat Ismael. Et post ablactationem eius, iste cum matre expellitur domo. Inter Hebraeos autem uaria opinio est, afferentibus alijs quinto anno ablactationis tempus statutum, alijs duodecimum annum uendicantibus. Nos igitur ut breuiorem eligamus aetatem, post decem & octo annos Ismael supputauimus eiecsum esse cum matre, & non conuenire iam adolescenti matris sedisse ceruicibus. Verum est igitur illud Hebraeorum linguae idioma, quod omnis filius ad comparationem parentum, infans uocetur & paruulus. Nec miremur barbaram linguam habere proprietates suas, cum hodieque Romae omnes filij uocentur infantes. Posuit ergo Abraham panes & utrem super humerum Agar, & hoc facto dedit puerum matri: hoc est in manus eius tradidit, commendauit, & ita emisit e domo. Quod autem sequitur, Et proiecit puerum subter abietem, & abiens sedit de contra longe, quasi iactu sagittae. Dixit enim, Non uidebo mortem paruuli mei. Et sedit contra eum. Et statim iungitur, Exclamauit puer, & fleuit, & audiuit Deus uocem pueri de loco ubi erat. Et dixit angelus Dei ad Agar de caelo, & reliqua. Nullum moueat. In Hebraeo enim post hoc quod scriptum est, Non uidebo mortem paruuli mei: ita legitur, quod ipsa Agar sederit contra puerum, & leuauerit uocem suam, & fleuerit, & exaudierit Deus uocem paruuli. Flente enim matre, & mortem filij miserabiliter praestolante, Deus exaudiuit puerum de quo pollicitus fuerat Abraham, dicens: Sed & filium ancillae tuae in gentem magnam faciam. Alioquin & ipsa mater non suam mortem, sed filij deplorabat. Pepercit igitur ei Deus, pro quo fuerat & fletus. Denique in consequentibus dicitur, Surge & tolle puerum, & tene manum eius. Ex quo manifestum est eum qui tenetur, non oneri matri fuisse, sed committentem. Quod autem manu parentis tenetur, sollicitus monstratur affectus. Et dixit Abimelech & Ochozath pronubus eius, & Phichol princeps exercitus eius. Excepto Abimelech & Phichol, tertium nomen quod hic legitur, in Hebraeo uolumine non habetur. Et dixit: Septem oues has accipies a me, ut sint in testimonium mihi: quia ego fodi puteum istum. Ideo cognominauit nomen loci illius puteus iuramenti: quia ibi iurauerunt ambo. Vbi hic legitur, puteus iuramenti: in Hebraeo habetur בַּר שָׁבַע Ber sabee. Duplex autem est causa cur ita appellatus sit. Siue quia septem agnas Abimelech de manu Abraham accepit, septem enim dicuntur Sabee. Siue quod iurauerint, quia & iuramentum Sabee similiter appellatur. Quod si ante hanc causam supra nomen hoc legimus, sciamus per Prolepsin dictum esse, sicut & Bethel & Galgala: quae utique usque ad tempus quo ita appellatae sunt, aliter uocabantur. Notandum autem ex prioribus & ex praesenti loco, quod Isaac non sit natus ad quercum Mambre, siue in Aulone mambre, ut in Hebraeo habetur: sed in Geraris, ubi & Ber sabee usque hodie oppidum est. Quae prouincia ante non grande tempus, ex diuisione praesidum Palaestinae, Salutaris est dicta. Huius rei scriptura testis est, quae ait: Et habitauit Abraham in terra Philistinorum. Et dixit ei Deus, Tolle filium tuum

A tuum unigenitum quem diligis Isaac, & uade in terram excelsam, & offer illum ibi in holocaustum super unum de montibus, quem ego dicam tibi. Difficile est idioma linguae Hebraeae in Latinum sermonem uertere. Vbi nunc dicitur, uade in terram excelsam, in Hebraeo habet, moria: quod Aquila transtulit τὴν ὑψηλάν, hoc est, lucidam: Symmachus, ἡ ὑψηλότης, hoc est, uisionis. Aiunt ergo Hebraei hunc montem esse, in quo postea templum conditum est in area Ornæ lebusai: sicut & in Paralipomenis scriptum est, Et coeperunt aedificare templum in mense secundo, in secunda die mensis in monte Moria. Qui idcirco illuminans interpretatur & lucens, quia ibi est dabit, hoc est, oraculum Dei: & lex & Spiritus sanctus, qui docet homines ueritatem, & inspirat prophetis. Et abiit ad locum quem dixit ei Deus in die tertia. Notandum quod de Geraris usque ad montem Moria, id est sedem templi, iter dierum trium sit, & consequenter illuc die tertio peruenisse dicatur. Male igitur quidam Abraham putant illo tempore ad quercum habitasse mambre: cum inde usque ad montem Moria, uix unius diei iter plenum sit. Et eleuauit Abraham oculos suos, & aries post tergum eius tenebatur in uirgulto, Sabech cornibus suis. Ridiculam rem in hoc loco Emisenus Eusebius est locutus, Sabech inquit dicitur hircus, qui rectis cornibus & ad carpendas arboris frondes sublimis attollitur. Rursus Aquila συχνην interpretatus est, quem nos uerpretem possumus dicere uel spineum, & (ut uerbi uim interpretemur) condensa & inter se implexa uirgulta. Vnde & Symmachus in eadem ductus opinionem, Et apparuit, ait, aries post hoc reteritus in rete cornibus suis. Verum quibusdam, in hoc duntaxat loco, melius uidentur interpretati esse Septuaginta & Theodotio, qui ipsum nomen Sabech posuerunt, dicentes: In uirgulto Sabech cornibus suis. Etenim συχνην siue rete, quod Aquila posuit & Symmachus, per u litteram scribi, hic uero o samech litteram positam: ex quo manifestum esse, non interpretationem stirpium condensorum & in modum retis inter se uirgulta contexta uerbum Sabech, sed nomen sonare uirgulti, quod ita Hebraice dicitur. Ego uero diligenter inquirens συχνην per o samech litteram scribi crebro reperi. Et uocauit Abraham nomen loci illius, Dominus uidet: ut dicant hodie, in monte Dominus uidet. Pro eo quod hic habet, uidet: in Hebraeo scriptum est, uidebit. Hoc autem apud Hebraeos exiuit in proverbium: ut si quando in angustia constituti sunt, & Domini optant auxilio subleuari, dicant, In monte Dominus uidebit: hoc est, sicut Abraham misertus est, misericribitur & nostri. Vnde & in signum dati arietis solent etiam nunc cornu clangere. Et nunciauerunt Abraham, dicentes: Ecce peperit Melcha & ipsa filios Nachor fratri tuo, Hus primogenitum eius, & Buz fratrem eius, & Camuel patrem Syrorum & Chaled. Primogenitus Nachor fratris Abraham de Melcha uxore eius filia Aran, natus est Huz de cuius stirpe Iob descendit, sicut scriptum est in exordio uoluminis eius: Vir fuit in terra Huz nomine Iob. Male igitur quidam existimant Iob de genere esse Esau: siquidem illud quod in fine libri ipsius habetur, eo quod de Syro sermone translatus est, & quartus sit ab Esau, & reliqua, quae ibi continentur, in Hebraeis uoluminibus non habentur. Secundus natus est de Melcha Buz, quem Septuaginta Bauz transferre uoluerunt. Et ex huius genere est Balaam ille diuinus, ut Hebraei tradunt: qui in libro Iob dicitur Eliu, primum uir sanctus & prophetae Dei, postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, diuini uocabulo nuncupatur, diciturque in eodem libro, Et iratus Eliu filius Barachiel Buzites, de huius uidelicet Buzi radice descendens. Camuel uero pater Damasci. Ipsa enim uocatur Aran, quae hic pro Syria scripta est: & ipso nomine legitur in Esaiâ. Chaled quoque quartus est, a quo Chaldim, id est, Chaldaei postea uocati sunt. Et mortua est Sara in ciuitate Arboc, quae est in ualle, haec est Hebron in terra Chanaan. Hoc quod hic positum est, quae est in ualle, in authenticis codicibus non habetur. Nomen quoque ciuitatis Arboc paulatim a scribentibus legentibusque corruptum est. Neque enim putandum Septuaginta interpretes nomen ciuitatis Hebraeae, barbarè atque corrupte, & aliter quam in suo dicitur transtulisse. Arboc enim nihil omnino significat. Sed dicitur, אַרְבֹּעַ Arboc, hoc est

hoc est quatuor, quia ibi Abram, & Isaac, & Iacob conditus est, & ipse princeps humani generis Adam, ut in Iesu libro apertius demonstrabitur. Audi nos Domine, rex à Deo tu es nobis, in electo sepulchro nostro sepeli mortuū tuū. Pro rege principem habet in Hebræo siue ducem, נשיא Nasi quippe non rex, sed dux dicitur. Et audiuit Abraham Ephron, & appendit Abraham Ephron argentum, quod locutus est in auribus filiorum Het. In Hebræo sicut hic posuimus, primum nomen eius scribitur Ephron, secundum Ephran. Postquā enim precio uictus est, ut sepulchrum uenderet argento, licet cogente Abraham, Vau litera quæ apud illos pro o legitur, ablata de eius nomine est, & pro Ephron appellatus est Ephran, significantē scriptura, non eum fuisse consummata perfectæq; uirtutis, qui potuerit memorias uendere mortuorum. Sciant igitur, qui sepulchra uendunt, & non coguntur ut accipiant precium, sed à nolentibus quoq; extorquent, immutari nomen suum, & perire quid de merito eorum: cum etiam ille reprehendatur occulte, qui inuitus acceperit. Et posuit seruus manum suam sub scemore Abraham domini sui, & iurauit ei super uerbo hoc. Tradunt Hebræi, quod in sanctificatione eius, hoc est in circuncisione iurauerit. Nos autem dicimus, iurasse eum in semine Abraham, hoc est in Christo, qui ex illo nasciturus erat, iuxta euangelistam Matthæum loquentem, Liber generationis Iesu Christi filij David, filij Abraham. Et tulit uir in aurem auream, didrachmum pondus eius, שפא Bace, quod in hoc loco pro didrachmo scribitur, semiuncia est: שפא Secel uero qui Latino sermone siclus corrupte appellatur, uncie pondus habet. Ecce ego sto super fontem aquæ, & filij hominū ciuitatis egredientur ad hauriendam aquā: & erit uirgo, cui ego dixerō, da mihi bibere paululum aquæ de hydria tua: & cætera. In Hebræo scriptum est: Ecce ego stans iuxta fontem aquæ, & erit adolescentula quæ egredietur ad hauriendū, & dixerō ei, da mihi bibere paululum aque de hydria tua: & c. Pro adolescentula quoq; quæ Græco sermone νεανίς dicitur, ibi legimus alma נאָלמָא quod quidem & in Esaia habetur. Nam in eo loco ubi in nostris codicibus scriptum est: Ecce uirgo concipiet & pariet, Aquila transtulit: Ecce adolescentula concipiet & pariet. In Hebræo legitur: Ecce alma concipiet, & pariet. Notandū ergo, quod uerbum alma, nunquā nisi in uirgine scribitur, & habet etymologiam אַלמָא, id est, abscondita. Scriptū siquidē est in Iob & Sapientia. Vnde inuenietur: Et quis locus intellectus: & abscondetur ab oculis omnis uiuentis. Vbi nunc diximus, abscondetur: in Hebræo propter declinationē uerbi aliter figuratum, נאָלמָא naalma dicitur. Huic quid simile, licet masculino genere declinetur, & in Regnorū libris scriptū est, ex persona Elisæi loquentis ad Giezi: Et Dominus abscondit à me. Ergo alma, quod interpretatur abscondita, id est uirgo nimia diligentia custodita, maioris mihi uidetur laudis esse, quā uirgo. Virgo quippe iuxta Apostolū potest esse corpore, & non spiritu. Abscondita uero quæ uirgo est, אַלמָא uirginitatis habet, ut & uirgo sit & abscondita: & quæ abscondita est, iuxta idioma linguæ Hebrææ cōsequenter & uirgo est. Quæ aut uirgo, non statim sequitur ut abscondita sit. Hoc idem uerbum, & in Exodo, de Maria sorore Moysi uirgine legimus. Ostendant igitur Iudæi in scripturis alicubi positū alma, ubi adolescentulam tantum, & non uirginem sonet: & concedimus eis, illud quod in Esaia apud nos dicitur, Ecce uirgo cōcipiet & pariet, non absconditam uirginē, sed adolescentulam significare iam nuptam. Et dimiserunt Rebecā sororem suam & substantiā eius & seruū Abraham, & uiros qui cum eo erant. In Hebræo habet, & dimiserunt Rebecā sororē suam & nutricem eius, & seruū Abraham & uiros illius. Decens quippe erat, ut ad nuptias absq; parentibus uirgo proficiscēs, nutricis solatio foueretur. Et ipse habitabat in terra Austri, & egressus est Isaac exerceri in campo ad uesperam. Terra austri, Geraram signat, unde à patre ad immolandum quondam fuerat abductus. Quod autem ait, & egressus est, ut exerceretur in campo, quod Græcè dicitur, ἀδολοχῆσαι, in Hebræo legitur, & egressus est Isaac, ut loqueretur in agro declinante iam uespera. Significat autē secundum illud quod Dominus solus orabat in monte, etiā Isaac, qui in typo Domini fuit, ad orationem, quasi uirum iustum domo egressum, & uel nona

A hora, uel ante solis occasum, spirituales Deo uictimas obtulisse. Et tulit theristrū, & operuit se. Theristrū pallium dicitur, genus etiā nunc Arabici uestimenti, quo mulieres prouinciæ illius uelantur. Et adiecit Abraham, & accepit uxorē, & nomen eius Cetura, & peperit ei Zamran, & Iecsan, & Madan, & Madian, & Iesboe, & Sue. Et Iecsan genuit Saba & Dadan. Et filij Dadan fuerunt Asaurim & Latufim & Laomim. Et filij Madian, Iephar & Apher & Enoch & Abida & Aldea. Omnes hi filij Ceturæ. Et dedit Abraham uniuersa quæ habuit Isaac. Filij autē concubinarum, quas habuit, dedit munera, & dimisit eos ab Isaac filio suo, cum adhuc uiueret in Oriente ad terrā Orientalem. Cetura Hebræo sermone copulata interpretatur aut cōiuncta. Quā ob causam suspicantur Hebræi mutato nomine eandem esse Agar, quæ Sara mortua, de concubina transierit in uxorem. Et uidetur decrepiti iam Abraham excusari ætas, ne senex post mortem uxoris suæ uetula, nouis arguatur nuptijs lasciuisse. Nos quod incertum est relinquentes, hoc dicimus: quod de Cetura nati filij Abraham, iuxta historicos Hebræorum, occupauerint *ἡγεμονίαν* 10 *δύτιν* & Arabiam, quæ nunc uocatur *ἡδάλωπ*, usq; ad maris rubri terminos. Dicitur autem unus ex posteris Abraham, qui appellabatur Apher, duxisse aduersus Libyam exercitum, & ibi uictis hostibus confedisse, eiusq; posteros ex nomine atauis Aphricam nuncupasse. Huius rei testis est Alexander, qui cognominatur polyhistor, & Cleodemus cognomento Malchus, Græco sermone barbaram historiam retexentes. Quod autem ait, & filij Dadan fuerunt Asaurim & Latufim & Laomim, Asaurim in negociatores transferri putant, Latufim aris ferriq; metallā eudentes, Laomim uero *φύλακες*, id est principes multarum tribuum atq; populorum. Alij ab hoc Asaurim uocatos Syros esse cōtendunt, & à plerisq; filijs Abraham ex Cetura occupatas Indiæ regiones. Et mortuus est Abraham in senectute bona, senex & plenus, & collectus est ad populum suum. Male in Septuaginta interpretibus additum est, & deficiens Abraham mortuus est, quia nō conuenit Abraham deficere & imminui. Illud quoq; quod nos posuimus in senectute bona senex & plenus, in Græcis codicibus ponitur, plenus dierum. Quod cum sensum uideatur exponere, eo quod luce diei operibus plenus occubuerit, tamen magis ad Anagogen facit, si simpliciter ponatur plenus. Et hæc nomina filiorum Ismael in nominibus suis & generationibus suis. Primogenitus Ismaelis Nabaioth & Cedar, & reliqui, usq; ad eum locum ubi ait: Et habitauerunt ab Heuila usq; Sur, quæ est contra faciem Ægypti ueniens, in Assyrios, in conspectu omnium fratrum suorum cecidit. Duodecim filij nascuntur Ismaeli, è quibus primogenitus fuit Nabaioth: à quo omnis regio ab Euphrate usq; ad mare rubrum Nabathena usq; hodie dicitur, quæ pars Abrahamæ est. Nam & familiarum eorum, oppidaq; & pagi ac munita castella, & tribus eorum hac appellatione celebrantur, ab uno quoq; ex his, Cedar in deserto, & Duma alia regio, & Theman ad austrum, & Cedma ad Orientalem plagam dicitur. Quod autē in extremo huius capituli, iuxta Septuaginta legimus, contra faciem omnium fratrum suorum habitauit: uerius est illud quod nos posuimus, coram omnibus fratribus suis occubuit, id est in manibus omnium filiorum suorum mortuus est, superstitibus liberis, & nullo prius morte prærepto. Fratres autem pro filijs appellari, Iacob quoq; ad Laban demonstrat, dicens: Quod est peccatum meum: quia persecutus es post me, & quia scrutatus es omnia uasa mea? Quid inuenisti de uniuersis uasis domus tuæ? Ponatur coram fratribus meis & fratribus tuis, & dijudicent inter nos. Nec enim possumus credere, ut scriptura commemoret, quod Iacob exceptis liberis, secum fratres aliquos habuerit. Et concepit Rebecca uxor eius, & mouebantur filij eius in ea. Pro motione, Septuaginta interpretes posuerunt *ἀνίστασθαι*, id est iudebant siue calcitrabant, quod Aquila transtulit, constringebantur filij in utero eius. Symmachus uero *διέπλεον*, id est, in similitudinem nauis in superficie ferebantur. Et egressus est primus rubeus totus, sicut pellis pilosus. Vbi nos pilosum posuimus, in Hebræo habet *שֵׂפֵר* sear. Vnde & Esau sicut & alibi legimus, seir, id est pilosus est dictus. Et dixit Esau Iacob: Da mihi gustum de coctione rubea ista, quia deficio, propterea uocatum est nona

est nomen eius EDOM. Rubrum siue fuluum lingua Hebræa EDOM dicitur. Ab eo igitur quod rubro cibo uendiderit primitiua sua, fului, id est EDOM sortitus est nomē. Seminauit autem Isaac in terra illa, & inuenit in anno illo centuplum hordei. Licet in aliena terra seminauerit Isaac, tamen non puto quod tanta ei fertilitas hordei fuerit. Vnde melius puto illud esse, quod habetur in Hebræo, & Aquila quoque transtulit: & inuenit in anno illo centuplum æstimatum, id est, *עשרת אלפים מון*. Licet enim eisdem literis & æstimatio scribatur & hordeum: tamen æstimationes, *עשרת* Seorim leguntur, hordea uero *עשרת* Seorim. Tacens autem scriptura genus frugum quod centuplicauerit, uidetur mihi cunctarum in illo uirtutum ostendisse multiplicationem. Denique sequitur: Et benedixit ei Dominus, & magnus factus est uir, & ambulabat uadens, & magnificatus, donec magnus fieret uehementer. Felicitas autem multiplicati hordei, ignoro si quem possit facere gloriosum. Et abiit inde Isaac, & uenit in uallem Gerarum, & habitauit ibi. Pro ualle torrentem habet in Hebræo. Neque enim Isaac postquam magnificatus est, in ualle habitare poterat. Habitauit autem in torrente: de quo scriptum est: De torrente in uia bibit. De quo etiam Elias tempore famis bibit. Sed quia Elias non erat perfectus ut Christus: ideo ei torrens ille aruit. Dominus uero noster, etiā in torrente traditus est, dedicans regenerationem nostram, & baptismi sacramentum. Et foderunt pueri Isaac in ualle Gerarum, & inuenierunt ibi puteum aquæ uiuæ. Et hic pro ualle, torrens scriptus est. Nunquam enim in ualle inuenitur puteus aquæ uiuæ. Et foderunt puteum alterum, & altercati sunt etiam super eo: & uocauit nomen eius inimicitia. Pro inimicitia, quod Aquila & Symmachus, *τὴν ἀντιμεταβολὴν* & *ἐναντιώσιν* transtulerunt, id est aduersum atque contrarium, in Hebræo habet *באש* fatana. Ex quo intelligimus fatanā contrarium interpretari. Et foderunt puteum alium: & non litigauerunt cum eis, & uocauit nomen eius latitudo. Pro latitudine, in Hebræo habet *רוחבו* rohoboth, ad probandum illud, quod supra diximus: Ipse ædificauit Niniuen ciuitatem & rohoboth, id est plateas eius. Et Abimelech iuit ad eum de Gerarum & Ahuzath pronubus eius, & Phichol princeps militiæ eius. Pro Ahuzath pronubo, in Hebræo habet, colligium amicorum eius: ut non tam hominem significet, quam amicorum turbam, quæ cum rege uenerat, in quibus fuit & Phichol princeps exercitus eius. Et uenerunt pueri Isaac, & nunciauerunt ei de puteo quem foderunt, & dixerunt ei: Non inuenimus aquam: & uocauit nomen eius saturitas. Nescio quomodo in Septuaginta interpretibus habeatur: Et uenerunt pueri Isaac, & nunciauerunt ei de puteo, quem foderunt: & dixerunt ei, non inuenimus aquam: Et uocauit nomen eius iuramentum. Quæ enim etymologia est, propterea uocari iuramentum, quod aquam non inuenissent: E contrario in Hebræo, cui interpretationi Aquila consentit & Symmachus, hoc significat: quod inuenierint aquam: & propterea appellatus sit puteus ipse saturitas: & uocata ciuitas Beer saba: hoc est puteus saturitatis: licet enim supra ex uerbo iuramenti siue ex septenario ouium numero, quod saba dicitur, asseruimus Beer saba appellatam: tamen nunc ex eo quod aqua inuenta est, Isaac ad nomen ciuitatis quæ ita uocabatur alludens, declinauit paululum literam, & pro stridulo Hebræorum sin, à quo saba incipitur, Græcū sigma, id est Hebræum samech posuit. Alioquin & iuxta allegoriæ legem, post tantos puteos in fine uirtutum, nequaquam congruit, ut Isaac aquam minime repererit. Ecce Esau frater meus uir pilosus, & ego sum uir leuis. Vbi nos pilosum legimus, in Hebræo scriptum est, *עיר* seir. Vnde postea montis regio, in qua uersabatur, est dicta, diximus de hoc & supra. Et sumpsit Rebecca uestimenta Esau filij sui maioris, quæ erant desiderabilia apud se domi. Et in hoc loco tradunt Hebræi, primogenitos sanctos officio sacerdotum: & habuisse uestimentum sacerdotale: quo induti, Deo uictimas offerebant, antequam Aaron in sacerdotium eligeretur. Et dixit Esau, Iuste uocatum est nomen eius Iacob. Supplantauit enim me ecce secundo. Iacob supplantator interpretatur. Ab eo igitur, quod fratrem arte deceperit, alludit ad nomen, Qui ideo Iacob ante uocatus est, quod in ortu plantam fratris apprehenderat. Et fratri tuo seruius: & erit quando

depo

A depones, & solues iugum illius de collo tuo. Signat quod Idumæi seruituri sint Iudæis: & tempus esse uenturum, quando de collo iugum seruitutis abijciant, eorumque imperio contradicant. Secundum autem Septuaginta interpretes, qui dixerunt: Erit autem cum deposueris, & solueris iugum de collo tuo: uidetur pendere sententia, nec esse completa. Et uocauit Iacob nomen loci illius Bethel, & Vlam Luz erat nomē ciuitatis prius. Ab eo quod supra dixerat: Quam terribilis est locus iste: non est hic nisi domus Dei, & hæc porta coeli: nunc loco nomē imponit: Et uocauit illum Bethel, id est, domum Dei: qui locus uocabatur ante Luza, quod interpretatur nux, siue amygdalon. Vnde ridicule quidam uerbum Hebræicum ulam, nomē esse urbis putant: cum ulam interpretetur prius. Ordo itaque iste est lectionis: Et uocauit nomē loci illius Bethel, & prius Luza uocabulum erat ciuitatis. Antiquæ omnes scripturæ uerbo ulam siue elem plenæ sunt: quod nihil aliud signat, nisi ante, aut prius, uel uestibulum, siue superliminare uel postes. Comple ergo hebdomadam istius: & dabo etiā hanc tibi. Postquam Liam Iacob fraude deceptus pro Rachel uxorem acceperat: dicitur ei à socero Laban, ut septem dies post nuptias sororis prioris expleat: & sic accipiat Rachel, pro qua iterum septem annis alijs seruiturus sit. Non igitur ut quidam male existimant post septem annos alios Rachel accepit uxorem: sed post septem dies nuptiarum uxoris primæ. Nam sequitur: Et ingressus est ad Rachel: & dilexit Rachel magis quam Liam, & seruiuit ei septem annis. Et concepit, & peperit filium, & uocauit nomen eius Ruben. Omnium patriarcharum propter compendium lectionis etymologias nominum uolo pariter dicere. Et uocauit, inquit, Ruben nomen eius, dicens: Quia uidit dominus humilitatem meam. *רובן* Ruben interpretatur uisionis filius. Et concepit, inquit, alterum filium, & dixit: quoniam exaudiuit me Dominus: eo quod odio me haberet uir meus, & dedit mihi etiam hunc: & uocauit nomē eius Simeon. Ab eo quod sit exaudita, Simeon nomen imposuit: *שמעון* Simeon quippe interpretatur auditio. De tertio uero sequitur. Et concepit adhuc, & peperit filium: & dixit, nunc mecum erit uir meus, quia peperit ei tres filios: ideo uocauit nomen eius Leui. Vbi nos legimus: Apud me erit uir meus, Aquila interpretatus est: applicabitur mihi uir meus, quod Hebraice dicitur, *לוי* ilaue: & à doctoribus Hebræorum aliter transfertur, ut dicant, prosequetur me uir meus, id est, non ambigo de amore in me uiri mei, erit mihi in hac uita comes, & eius dilectio me ad mortem usque deducet & prosequetur, tres enim filios genui ei. Concepit adhuc, & peperit, & genuit filium, & dixit: Nunc super hoc confitebor Domino, & ob id uocauit nomen eius Iuda. *יודה* Iuda confessio dicitur. A confessione itaque confessoris nomē est dictum. Venerunt autem hic confessio pro gratiarum actione, aut pro laude accipitur: ut frequenter in psalmis & in euangelio: Confitebor tibi Domine pater coeli & terræ, id est, gratias ago tibi, siue glorifico te. Et concepit Bala, & peperit Iacob filium: & dixit Rachel: Iudicauit me Dominus, & exaudiuit uocem meam, & dedit mihi filium: propterea uocauit nomen eius Dan. Causam nominis expressit: ut ab eo quod iudicasset se dominus, filio ancillæ iudicij nomen imponeret: Dan quippe interpretatur iudicium. Et concepit adhuc, & peperit Bala ancilla Rachel filium secundum Iacob: & dixit Rachel, Habitare fecit me Deus habitatione cum sorore mea, & inualui: & uocauit nomē eius Nephthalim. Causa nominis Nephthalim, aliter hic multo exponitur, quam in libro Hebræorum nominum scripta est. Vnde & Aquila ait, *συνανέστη με ὁ θεὸς ἐν τῷ σπλάχνῳ*, pro quo in Hebræo scriptum est, *נפתלי* naphthule elohim, naphthaleti. Vnde à conuersione, siue à comparatione, quia utrunque sonat conuersionem siue comparisonem, nephthalim filio nomē imposuit. Quod autem sequitur. Et peperit Zelpha ancilla Lia Iacob filium: & dixit Lia, in fortuna, & uocauit nomen eius Gad. Vbi nos posuimus in fortuna: & Græcè dicitur, *ἐν τύχῃ*, quæ potest et uetus dici in Hebræo habet *גד* bagad, quod Aquila interpretatur, uenit accinctio. Nos autem dicere possumus in procinctu. Bala enim potest prepositionem sonare in, & uenit. Ab euentu ergo siue procinctu, qui Gad dicitur, Zelphæ filius Gad uocatus est. Sequitur. Et peperit Zelpha ancilla Lia filium secundum Iacob: & dixit Lia, beata ego, quia beatificat me mu-

lieres, & uocauit nomē eius Afer diuitiæ. Male additæ sunt diuitiæ, id est *מֵטָרָה*, cū etymologia nominis Afer, scripturæ auctoritate pandatur dicētis: Beata sum ego, & beatificam me mulieres. Et ab eo quod beata dicatur ab hominibus, filium suum beatū uocauerit. *אָפֶר* Afer ergo non diuitiæ, sed beatus dicitur, duntaxat in præsentī loco. Nam in alijs secundum ambiguitatē uerbi possunt & diuitiæ sic uocari. Et audiuit Deus Liam, & cōcepit & peperit Iacob filium quintū: & dixit Lia: Dedit Deus mercedē meam mihi: quia dedi ancillam meam uiro meo: & uocauit nomē eius Issachar. Etymologiam huius nominis, Septuaginta interpretes ediderunt, est merces. Non utiq; ut pleriq; addito pronomine male legunt, existimandū est ita scriptum esse, quod is est merces, sed totum nomē interpretatur, est merces. *שָׂכָר* Les quippe dicitur est: & *שָׂכָר* Sachar merces. Hoc autē ideo, quia mandragoris filij Ruben introitū, qui Racheli debebatur, ad se uiri emerat. Sequitur. Et concepit adhuc Lia, & peperit filiū sextū Iacob, & dixit Lia, Dote me Deus dote bona: en hoc tempore habitabit mecū uir meus: quia peperit ei sex filios, & uocauit nomē eius Zabulon. Vbi nos posuimus, habitabit mecū, & Septuaginta interpretati sunt, diliget me: in Hebræo habetur *יִדְבֹּקֵנִי* Izboleni. Et est sensus, quia sex filios genui Iacob, propterea iam secura sum: habitabit enim mecū uir meus, unde & filius meus uocatur habitaculū. Male igitur & uolenter in libro Nominū, Zabulon fluxus noctis interpretatur. Et post hæc peperit filiam, & uocauit nomē eius Dina. Hæc transfertur in causam, quam significantius Græci *Αἰδω* uocant. Iurgij enim in Sicimis causa extitit. Post filios & parentum ponenda sunt nomina. *לֵיָאָה* Lia, interpretatur laborans. *רַחֵל* Rachel uis, cuius filius Ioseph ab eo quod sibi aliū addi mater optauerat, uocatur augmentum. Transibo in uniuerso pecore tuo hodie, separa inde omne pecus uarium & discolor, & omne pecus unius coloris, in agnis, & uarium & discolor in capris, erit merces mea: & respondebit mihi iustitia mea in die crastino, cum uenerit merces mea coram te: omne in quo non fuerit uarium & discolor in capris & in agnis, furtum erit apud me, & cætera. Multū apud Septuaginta interpretes confusus est sensus, & usq; in præsentem diē nullū potui inuenire nostrorū, qui ad liquidū quid in hoc loco diceretur exponeret. Vis, inquit, Iacob me seruire tibi etiā alios septē annos: fac quod postulo. Separa omnes discolors & uarias, tam oues q̄ capras, & trade in manus filiorū tuorum. Rursumq; ex utroq; grege, alba & nigra pecora, id est unius coloris, da mihi. Si quid igitur ex albis & nigris, quæ unius coloris sunt, uariū natum fuerit, meum erit: si quid uero unius coloris, tuum. Rem non difficilē postulo. Tecum facit natura pecorū, ut alba ex albis, & nigra nascantur ex nigris: mecū erit iustitia mea, dum Deus humilitatē meam respicit & laborem. Optionē Laban datam libenter arripuit: & ita ut Iacob postulabat faciens, trium dierum iter inter Iacob & filios suos separauit: ne quis ex uicinitate pecoris nasceretur dolus. Itaque Iacob nouā stropham cōmentus est, & cōtra naturā albi & nigri pecoris, naturali arte pugnavit. Tres enim uirgas, populeas & amygdalinas & mali granati: quanq; Septuaginta styracynas & nucinas & plataninas habeant, ex parte decorticans, uariū uirgarū fecit colorē: ut ubicunq; in uirga corticem reliquisset, antiquus permaneret color: ubi uero tulisset corticē, color candidus panderetur. Obseruabat igitur Iacob, & tēpore quo ascendebar pecora, & post calorē diei, ad potandū auida pergebant: discolors uirgas ponebat in canalibus: & admisis arietibus & hircis, in ipsa potādi auiditate, oues & capras faciebat ascēdi: ut ex duplici desiderio dū auidē bibūt & ascendūt a maribus, tales fœtus cōciperent, quales umbras arietū & hircorū desuper ascendentiū in aquarū speculo contemplabātur. Ex uirgis enim in canalibus positis, uariū erat etiā imaginū color. Nec mirum hanc in conceptu fœminarū esse naturā, ut quales perspexerint, siue mente conceperint, in extremo uoluptatis æstu quæ concipiūt, talem sobolem procreēt, cum hoc ipsum etiam in equarū gregibus apud Hispanos dicatur fieri: & Quintilianus in ea cōtrouersia in qua accusabatur matrona, quod Aethiopē pepererat, pro defensione illius argumētatur, hanc cōceptus esse naturā, quam supra diximus. Et scriptū reperietur in libris Hippo-

cratis,

A cratis, quod quædam suspicione adulteri fuerat puniēda cum pulcherrimum peperisset, utriq; parenti generiq; dissimilē, nisi memoratus medicus soluisset quæstionē: monens quærere ne forte talis pictura esset in cubiculo: qua inuenta, mulier a suspicione liberata est. Postquā autē nati fuerant hædi & agni uarij & discolors ex albis & unius coloris gregibus, separabat illos Iacob: & procul esse faciebat a pristino grege: Si qui autē nascebantur unius coloris, id est albi siue nigri, tradebat in manus filiorum Laban: & ponebat uirgas, quas decorticauerat in canalibus, quibus effundebantur aquæ, & ueniebāt ad potandum cōtra pecora, ut conciperēt eo tempore cū uenirent ad potandum: & concipiebant pecora contra uirgas Iacob, uirgas quas posuerat coram pecoribus in canalibus ad concipiendum in eis: & in ferotinis ouibus nō ponebat: & fiebant ferotina Laban, temporanea Iacob. Hoc in Septuaginta interpretibus nō habetur, sed pro ferotinis & tēporaneis, aliud nescio quid, quod ad sensum nō pertinet, transtulerunt. Quod autem dicit scriptura, hoc est: Iacob prudens & callidus, iustitiā & æquitatem etiam in noua arte seruabat. Si enim omnes agnos & hœdos uarios pecora procreassent: erat aliqua suspicio doli, & a parte huic rei Laban inuidus cōtraisset. Ergo ita omnia tēperauit, ut & ipse fructum sui laboris acciperet, & Laban nō penitus spoliaretur. Si quando oues & capræ primo tempore ascendebantur: quia melior uernus est fœtus, ante ipsas ponebat uirgas, ut uaria soboles nasceretur. Quæcunq; autē oues & capræ sero quærebant marē: ante earum oculos nō ponebat, ut unius coloris pecora nasceretur. Et quicquid primum nascebatur, suum erat, quia discolor & uariū erat: quicquid postea, Laban. Vnius em̄ tam in nigro q̄ in albo coloris pecus nascebatur. In eo autē loco ubi scriptum est, ut cōciperent in uirgis, in Hebræo habet, *יְהַמְנָה* iehammenna. Vim uerbi Hebraici, nisi circumitu exprimere non possum. Iehammenna enim proprie dicitur extremus in coitu calor, quo corpus omne concutitur, & patrant uoluptati uicinus est finis. Et pater uester mentitus est mihi, & mutauit mercedē meā decem uicibus: & nō dedit ei Deus ut noceret mihi. Si dixerit, hoc uarium pecus erit merces tua: nascetur omne pecus uariū. Et si dixerit, unius coloris erit merces tua: nascetur omne pecus unius coloris. Pro eo quod nos posuimus, mutauit mercedē meā decem uicibus: Septuaginta interpretes posuerūt, decem agnis: nescio qua opinione ducti, cum uerbū Hebraicum, *עֲשָׂרָה מִנִּים* monim, numerū magis q̄ agnos sonet. Deniq; & ex consequētibus hic magis sensus probatur, quod per singulos fœtus semper Laban conditionē mutauerit. Si uidebat uarium nasci pecus, post fœtum dicebat: uolo ut in futurum mihi uaria nascātur. Rursum cum uidisset unius coloris nasci pecora (Iacob quippe hoc audito, uirgas in canalibus non ponebat) dicebat ut futuros fœtus, unius coloris sibi pecora procrearent. Et quid plura? usq; ad uices decem semper a Laban pecoris sui, siue Iacob mutata conditio est. Et quodcunq; sibi proposuerat ut nasceretur, in colorem contrarium uertebatur. Ne cui autem in sex annis decem pariendi uices incredibiles uideantur: lege Vergiliū in quo dicitur: Bis grauidæ pecudes. Natura autem Italicarū ouium & Mesopotamiæ una esse traditur. Et furata est Rachel idola patris sui. Vbi nunc idola legimus: in Hebræo *תְּרָפִים* Theraphim scriptū est, quæ Aquila *μορφώματα*, id est, figuras, uel imagines interpretatur. Hoc autem ideo, ut sciamus quid in Iudicum libro theraphim sonet. Et trāsiiit fluuium, & uenit in montem Galaad. Nō quod eo tempore Galaad mons diceretur: sed per anticipationē, ut frequenter diximus, illo uocatur nomine quo postea nuncupatus est. Et mutasti mercedem meā decem agnis. Idem error qui supra. Numerus enim pro agnis legendus est. Et dixit Iacob fratribus suis, colligamus lapides. Et congregatis lapidibus fecerunt aceruum, & comederunt super eum. Et uocauit illū Laban aceruum testimoniū, & Iacob uocauit illū aceruum testis. Aceruus Hebræa lingua *גַּל* gal dicitur: *עֵד* ed uero testimoniū. Rursum lingua Syra aceruus *עֵד* appellatur. *עֵד* Saadutha testimoniū. Iacob igitur aceruus testimoniū, hoc est Galaad lingua appellauit Hebræa: Laban uero id ipsum, id est aceruum testimoniū, Igar Saadutha, a gentis suæ sermone uocauit. Erat enim Syrus, & antiquā linguā parentum, pro-

Hieron. to. 3

et 2

uinciaz

uicinæ in qua habitabat sermone mutauerat. Et occurrerunt ei angeli Dei, & dixit Iacob ut uidit eos: Castra Dei hæc sunt, & uocauit nomen loci eius castra. Vbi hic castra posita sunt: in Hebræo habet מַחֲנֵי יַעֲקֹב mahanaim: ut sciamus, si quando interpretatū in alio loco ponitur quæ locum significet. Et pulchre, ad fratrem iturus inimicum angelorum se comitantium excipitur choris. Et dixit Iacob, Deus patris mei Isaac Domine, qui dixisti ad me, reuertere in terram tuam & benedicam tibi: minor sum omni misericordia tua, & omni ueritate tua, quam fecisti pro seruo tuo. Pro eo quod nos posuimus, minor sum, aliud nescio quid quod sensum turbet, in Græcis & Latinis codicibus continetur. Et dixit ei: Quod nomen tibi? Qui ait, Iacob. Dixit autem ei: Iam non uocabitur Iacob nomen tuum, sed uocabitur nomen tuum Israel: quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus ualebis. Iosephus in primo antiquitatum libro, Israel ideo appellatum putat, quod aduersum angelum steterit: quod ego diligenter excutiens, in Hebræo penitus inuenire non potui. Et quid me necesse est opinionem quærere singulorum, cum etymologia nominis exponat ipse qui posuit. Non uocabitur, inquit, nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum: Quare interpretatur Aquila, ὅτι ἰσραήλ μετὰ θεού: Symmachus, ὅτι ἰσραήλ ἰσχυροῦ θεοῦ: Septuaginta & Theodotion, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ. שָׂרִיִּשׁ Sarith enim quod ab Israel uocabulo deriuatur, principem sonat. Sensus hic itaque est, Non uocabitur nomen tuum supplantator, hoc est Iacob, sed uocabitur nomen tuum princeps cum Deo, hoc est Israel. Quomodo enim princeps ego sum: sic & tu qui mecum luctari potuisti, princeps uocaberis. Si autem mecum qui Deus sum, siue angelus (quoniam plerique uarie interpretantur) pugnare potuisti: quanto magis cum hominibus, hoc est cum Esau, quem formidare non debes. Illud autem quod in libro nominum interpretatur Israel, uir uidens Deum, siue mens uidens Deum, omnium penes sermone detritum, non tam uere quam uiolenter mihi interpretatum uidetur. Hic enim Israel per has litteras scribitur, iod, sin, res, aleph, lamed, quod interpretatur princeps Dei, siue directus dei, hoc est, ὁ θεὸς ἰσραήλ. Vir uero uidens Deum his litteris scribitur, ut uir ex tribus litteris scribitur, aleph, iod, sin, ut dicatur שָׂרִיִּשׁ ais, uidens uero ex tribus, res, aleph, he, & dicatur שָׂרִיִּשׁ he. Porro שָׂרִיִּשׁ el, ex duabus aleph & lamed: & interpretatur Deus siue fortis. Quauis igitur grandis autoritatis sint & eloquentia, & ipsorum umbra nos opprimat, qui Israel uirum si uementem uidentem Deum transtulerunt: nos magis scripturae & angeli uel Dei, qui ipsum Israel uocauit, autoritate ducimur, quam cuiuslibet eloquentia secularis. Illud quoque postea sequitur. Et benedixit eum ibi, & uocauit Iacob nomen loci illius facies Dei: uidi enim Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. In Hebræo dicitur, פָּנֵי יְהוָה Phanuel, ut sciamus ipsum esse locum qui in cæteris scripturae sanctae uoluminibus, ita ut in Hebræo scriptum est, Phanuel legitur in Græco. Et diuisit pueros super Liam & super Rachel, & super duas ancillas, & posuit ancillas & filios earum primos: Liam uero & pueros eius secundos, & Rachel & Ioseph nouissimos, & ipse transtulit ante eos. Non ut plerique existimant, tres turmas fecit, sed duas. Denique ubi nos habemus, diuisit, Aquila posuit, διαιρέσας, id est dimidiavit: ut unum cuneum faceret ancillarum cum paruulis suis: & alium Liam & Rachel, quæ liberae erant, cum filiis earum: primasque ire faceret ancillas, secundas liberae, ipse autem ante utrumque gregem fratrem adoraturus occurreret. Et aedificauit ibi Iacob domum, & pecoribus suis aedificauit tabernacula. Vbi nos tabernacula habemus: in Hebræo legitur מִשְׁכָּן. Est autem usque hodie ciuitas trans Iordanem hoc uocabulo in parte Scythopoleos, de qua in libro locorum scripsimus. Et uenit Iacob Salem ciuitatem Sichem in terram Chanaan, cum uenisset de Mesopotamia Syriae. Error oboritur, quomodo Salem Sichem ciuitas appelletur, cum Hierusalem in qua regnauit Melchisedech, Salē ante sit dicta. Aut igitur unius utraque urbs nominis est: quod etiam de pluribus Iudææ locis possumus inuenire: ut idem urbis & loci nomen in alia atque alia tribu sit. Aut certe istam Salem, quæ nunc pro Sichem nominatur, dicimus hic interpretari consummatam atque perfectam: & illam quæ postea Hierusalem dicta est, pacificam nostro sermone transferri. Vtrumque enim accentu paululum declinato hoc uocabulum sonat. Tradunt Hebræi

A Hebræi quod claudicantis femur Iacob ibi conualuerit, & sanatum sit, propterea eandem ciuitatem curati atque perfecti uocabulum consecutam. Et uenit Hemor & Sichem filius eius ad portam ciuitatis suae: & locuti sunt ad uiros ciuitatis dicentes, uiri isti pacifici nobis sunt. Vbi nunc Septuaginta interpretes pacificos transtulerunt, Aquila interpretatus est, ἀπαρτισμένους. i. consummatos atque perfectos, pro quo in Hebræo legitur, שְׁלֵמִים salimim: ex quo perspicuum est, uerum esse illud quod supra de Salē diximus. Et introgressi sunt ciuitatem diligenter, & interfecerunt omnem masculum. Pro eo quod in Græcis 13 legitur ἀσφαλῶς, id est, diligenter: in Hebræo scriptum est, בטח beta, id est, audacter & confidenter. Et uenit Iacob in Luzam in terram Chanaan, quæ est Bethel. Ecce manifestissime comprobatur, Bethel non ulam Luz, ut supra dictum est, sed Luzam, id est, amygdalon ante uocitatum. Et mortua est Debbora nutrix Rebecæ, & sepulta est iuxta Bethel. Si mortua est nutrix Rebecæ nomine Debbora, ut Septuaginta quoque hic interpretes transtulerunt, & ipsum uerbum est Hebraicum דְּבֹרָה meneket: scire non possumus, quare ibi substantiam posuerunt, hic nutricem. Et dixit ei Deus, iam non uocabitur nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum, & uocauit nomen eius Israel. Dudum nequaquam ei ab angelo nomen imponitur, sed quod imponendum sit à Deo prædicitur. Quod igitur ibi futurum promittitur, hic docetur expletum. Et factum est dum appropinquaret Chabraitha in terra Chanaan, ut ueniret Ephrata, peperit Rachel. Verbum Hebraicum חִבְרָתַי chibrath in consequentibus ubi Iacob loquitur ad Ioseph, Ego autem cum uenirem de Mesopotamia Syriae, mortua est mater tua Rachel in terra Chanaan, in uia Hippodromi, ut uenirem Ephrata: nescio quid uolentes, Hippodromum Septuaginta interpretes transtulerunt: & statim ibi, ubi in Hebræo dicitur: Et sepelierunt eam in uia Ephrata, hæc est Bethlehem, rursum Septuaginta pro Ephrata posuerunt Hippodromum: cum utique si Chabraitha Hippodromus est, Ephrata Hippodromus esse non possit. Aquila autem hoc ita 14 transtulit: Et factum est ual' ὁδοῦ ἐν γῆς, id est, in itinere terræ introiens in Ephrata. Sed 15 melius est si transferatur, in electo terræ tempore cum introiret Ephrata. Porro uernum tempus significat, cum in florē cuncta rumpuntur, & anni tempus electum est: uel cum transeuntes per uiam carpunt & eligunt e uicinis agris quodcumque ad manus uenerit, diuersis floribus inuitati. Ephrata uero & Bethlehem unius urbis uocabulum est, sub interpretatione consimili. Siquidem in frugifera & in domum panis uertitur: propter eum panem, qui de cælo descendisse se dicit. Et factum est cum dimitteret eam anima, siquidem moriebatur, uocauit nomen eius, filius doloris mei: pater uero eius uocauit nomen eius Beniamin. In Hebræo similitudo nominis resonat: filius enim doloris mei, quod nomen moriens mater imposuit, dicitur בְּנֵימִי Benoni. Filius uero dextere, hoc est uirtutis, quod Iacob mutauit, appellatur Beniamin. Vnde errant qui putant Beniamin filium dierum interpretari. Cum enim dextera appelletur יְמִיני iamim, & finiatur in n littera: dies quidem appellatur & ipsi יָמִים iamim, sed in m litteram terminatur. Et profectus est Israel: & extendit tabernaculum suum trans turrim Ader. Hunc locum Hebræi esse uolunt, ubi postea templum aedificatum est: & turrim Ader, turrim gregis significari, hoc est congregationis & cœtus: quod & Micheas propheta testatur dicens: Et tu turris gregis nebulosa, filia Sion, & cætera: illoque tempore Iacob trans locum, ubi postea templum aedificatum est, habuisse tentoria. Sed si sequamur ordinem uiae, pastorum iuxta Bethlehem locus est, ubi uel angelorum grex in ortu Domini cecinit: uel Iacob pecora sua paut, loco nomen imponens: uel quod uerius est, quodam uaticinio, futurum iam tunc mysterium monstrabatur. Et uenit Iacob ad Isaac patrem suum in Mamre ciuitate Arbee, hæc est Chebron. Pro 17 Arbee in Septuaginta campum habet, cum Chebron in monte sita sit. Eadem autem ciuitas dicitur & Mamre, ab amico Abraham ita antiquitus appellata. Et peperit Ada Esau Eliphaz. Iste est Eliphaz, cuius scriptura in Iob uolumine recordatur. Isti filij Esau, & isti principes eorum, ipse est Edom: & hi filij Seir. Esau & Edom & Seir, unius nomen est hominis: & quare uarie nuncupetur, supra dictum est. Quod autem sequitur, & Chorræi

habitantis terram: & reliqua. Postquam enumerauit filios Esau, altius repetit, & exponit c
qui ante Esau in Edom terra principes fuerint ex genere Chorræorum, qui in lingua no
stra interpretatur liberi. Legamus diligenter Deuteronomiū, ubi manifestius scribit, quo
modo uenerint filij Esau & interfecerint Chorræos ac terrā eorum hæreditate possede
runt. Et fuerunt filij Lotan Chori & Aemam, & soror Lotan Tamna: hæc est Tamna,
de qua supra dictū est. Et Tamna erat cōcubina Eliphaz filij primogeniti Esau, & ex ipsa
natus est Amalech. Idcirco autem Chorræorum recordatus est: quia primogenitus fi
liorum Esau ex filiabus eorum acceperat concubinam. Quod aut dicitur Theman & Ke
nez & Amalech, & reliqua: sciamus postea regionibus Idumæorum ex his uocabula im
posita. Ipse est Ana qui inuenit iamim in deserto cū pasceret asinos Zebeon patris sui.

Multa & uaria apud Hebræos de hoc capitulo disputatur: apud Græcos quippe & no
stros super hoc silentiū est. Alij putant iamim maria appellata. Iisdē enim literis scribun
tur maria: quibus & nunc hic sermo descriptus est. Et uolunt illum dum pascit asinos pa
tris sui in deserto, a quarū congregationes reperisse, quæ iuxta idioma linguæ Hebraicæ
maria nuncupentur: quod scilicet stagnum repererit, cuius rei inuentio in eremo difficilis
est. Nonnulli putant aquas calidas iuxta Punicæ linguæ uiciniam, quæ Hebrææ cōtermi
na est, hoc uocabulo signari. Sunt qui arbitrentur onagros ab hoc admissos esse ad asi
nas, & ipsum istiusmodi reperisse concubitus: ut uelocissimi ex his asini nascerentur, qui
uocantur iamim. Pleriq; putant quod equarū greges ab asinis in deserto ipse fecerit pri
mus ascendit, ut mulorum inde noua contra naturā animalia nascerentur. Aquila hunc lo
cum ita transtulit: Ipse est Anas qui inuenit *σὺν τοῖς σιμῶσι*. Et Symmachus similiter *σὺν
σιμῶσι*, quæ interpretatio pluralē numerum significat. Septuaginta & Theodotion æ
qualiter transtulerunt dicentes, *ἑπτὰ ἰαμῶσι*, quod indicat numerū singularem. Et regna
uit pro eo Iobab filius Zarg de Bozra. Hunc quidam suspicantur esse Iob: ut in fine uo
luminis ipsius additum est. Contra Hebræi asserunt de Nachor eum stirpe generatum, ut
iam supra dictum est. Et Israel dilexit Ioseph super omnes filios suos: quia erat filius se
nectutis, & fecit ei tunicam uariam. Pro uaria tunica, Aquila interpretatus est tunicam
ἡσπαράλιον: id est tunicā talarē, Symmachus, tunicam manicatam: siue quod ad talos us
que descēderet, & manibus artificis mira esset uarietate distincta: siue quod haberet ma
necas, antiqui enim magis colobijs utebantur. Et uendiderūt Ioseph Ismaelitis uiginti au
reis. Pro aureis, in Hebræo, argenteis habet. Neq; uiliore metallo Dominus uenunda
ri debuit, q̄ Ioseph. Madianæ autem uendiderunt Ioseph in Ægypto Putiphar eunu
cho Pharaonis archimagiro. In plerisque locis archimagiros, id est, cocorum principes,
pro magistris exercitus, scriptura cōmemorat: *μαγιστρῶν* quippe Græcè interpretatur
occidere. Venditus est igitur Ioseph principi exercitus & bellatorum, nō petephre, ut in
Latino scriptū est, sed Putiphar eunucho. Vbi queritur, quomodo postea uxore habere
dicatur. Tradunt Hebræi emptum ab hoc Ioseph ob nimiam pulchritudinē in turpe mi
nisterium, & à domino uirilibus eius arefactis, postea electū esse iuxta morem *ἡεροφαντῶν*
in pontificatum Heliopoleos: & huius filiam esse Aseneth, quam postea Ioseph uxorem
acceperit. Et adiecit: & peperit filium, & uocauit nomē eius Sela: hæc aut erat in Chaz
bi, quādo peperit eum. Verbū Hebræum hic pro loci uocabulo positum est, quod A
quila pro re transtulit, dicens: Et uocauit nomē eius Selom, & factum est, ut mentiretur in
partu postq̄ genuit eum. Postq̄ enim genuit Selom, stetit partus eius. *חַזְבִּי* Chazbi er
go non nomen loci, sed mendacium dicitur. Vnde & in alio loco scriptum est: Men
tietur opus oliuæ, id est fructum oliuæ non faciet. Et consolatus Iudas ascēdit ad eos
qui tondebant oues eius, ipse & Hiras pastor eius Odollamites. Pro pastore, amicus
legitur. Sed uerbum ambiguum est: quia h̄isdem literis utrunque nomen scribitur: uerum
amicus *עֵר* re pastor *עֵר* ro legitur. Et sedit ad portam anan quæ est in transitu thama
na. Sermo Hebraicus *עֵר* ena im trāsfertur in oculos. Non est igitur nomen loci: sed
est sensus. Sedit in biuio, siue compito, ubi diligentius debet uiator aspicere, quod iter
gradien

gradienti capiat. Cognouit autem Iudas, & dixit, Iustior est ista, quàm ego, eo quod
non dedi eam Sela filio meo. In Hebræo habet, iustificata est ex me: non quod iusta fue
rit, sed quod comparatione illius minus male fecerit, nequaquā uaga ad turpitudinem,
sed liberos requirendo. Et ecce egressus est frater eius, & dixit, ut quid diuisa est pro
pter te maceria? Et uocauit nomen eius phares. Pro maceria, diuisionē Aquila & Sym
machus transtulerunt, quod Hebraice dicitur *פָּרָה*. Ab eo igitur, quod diuiserit membra
nulam secundinarū, diuisionis nomen accepit. Vnde & pharisæi qui se quasi iustos à po
pulo separauerant, diuisi appellabantur. Post hoc exijt frater eius, in cuius manu erat
coccinum, & uocauit nomen eius Zara. Hoc nomen interpretatur oriens. Siue igitur,
quia primus apparuit, siue quod plurimi iusti ex eo nati sunt, ut in libro Paralipomenon
continetur, *זָרָה* Zara, id est oriens appellatus est. Post uerba hæc, peccauit princeps ui
nariorum regis Ægypti. Vbi nos posuimus, principem uinariorū: in Hebræo scriptum
habet *מַשְׁכֵּה* maskeh: illud uerbum, quod in nomine serui Abraham dudum legimus,
quem nos possumus more uulgi uocare pincernā. Nec uile putetur officium, cum apud
reges barbaros usq; hodie maximæ dignitatis sit, regi poculum porrexisset. Poetæ quoq;
de catamito & loue scriptitant, quod amasium suū huic officio manciparit. Et ecce ui
tis in conspectu meo, & in uite tres fundi, & ipsa germinans tres fundos. Tria flagella,
& tres ramos, siue propagines, Hebræo sermone significat, quæ ab illis uocantur *שָׁרְיָרָה*
saragim. Et uidebar mihi tria canistra chondritorū portare in capite meo, Pro tribus
canistris chondritorū, tres cophinos farina in Hebræo habet. Et ecce de fluuio ascen
debant septem boues, speciosæ ad uidendum, & electæ carnibus & pascebantur in achi.
Bis in Genesi scriptum est achi: & neq; Græcus sermo est, nec Latinus. Sed & Hebræus
ipse corruptus est: dicitur enim in *אָחִי* Ahi hoc est in palude. Sed quia uau litera apud He
bræos, & iod similes sunt: & tantum magnitudine differunt: pro ahi, achi Septuaginta
interpretes transtulerunt, & secundum consuetudinem suā ad exprimendam duplicem
aspirationem, *אָחִי* Hebrææ literæ, *α* Græcam literā copulauerunt. Et respondit Ioseph
Pharaoni, dicens: Sine deo nō respondebitur salutare Pharaoni. In Hebræo aliter habet:
Sine me deus respondebit pacem Pharaoni. Denique Symmachus more suo apertius
transtulit: Non ego, sed deus respondebit pacem Pharaoni. Ecce septem anni uenient
abundantiæ magnæ in omni terra Ægypti. Miror quomodo uerbum Hebraicū *שָׁבַע*
saba, quod nos supra, abundantia siue latetatem, in puteo quem foderunt extremū ser
ui Isaac, interpretati sumus: nunc Septuaginta rectissime transferentes, ibi iuramentum
interpretati sunt: cum & iuramentū, & septem, & satietas, & abundantia, prout locus &
ordo flagitauerit, possit intelligi. Sed & in cōsequentibus ubicunq; abundantia legitur
in Hebræo, idem uerbum scriptum habetur. Et clamauit ante eum præco, & consti
tuit eum super omnem terram Ægypti. Pro quo Aquila transtulit: Et clamauit in con
spectu eius ad geniculationē. Symmachus ipsum Hebraicum sermonem interpretās ait:
Et clamauit ante eum, *אַבְרָחָה* Abrech. Vnde mihi uidetur non tam præco siue ad genicu
latio, quæ in saluādo, uel adorando Ioseph accipi potest intelligēda: quàm id quod He
bræi tradunt, dicentes patrem tenerū ex hoc sermone transferri. *אָב* Ab, quippe dicitur
pater, *רֵי* rech delicatus siue tenerrimus, significante scriptura, quod iuxta prudentiam
quidem pater omnium fuerit: sed iuxta ætatem tenerrimus adolescens & puer. Et uoca
uit Pharaon nomē Ioseph Zaphanath Phaanecha, & dedit ei Aseneth filiam Putipharis
sacerdotis Heliopoleos in uxorem. Licet Hebraice hoc nomen, absconditorum reperi
torem sonet: tamen quia ab Ægyptio ponitur, ipsius linguæ debet habere rationem. In
terpretatur ergo sermone Ægyptio Zaphanath Phaanecha *זַפְּחָנָת פְּחָנָה*, siue ut Septua
ginta transferre uoluerunt, *ζαφθανη* saluator mundi, eo quod orbem terræ ab immi
nente famis excidio liberarit. Notandum autem quod domini quondam et emptoris sui
filiam uxorem acceperit, qui ad id locorum pontifex Heliopoleos erat. Neq; enim phas
absq; eunuchis idoli illius esse antistites, ut uera illa Hebræorū super eo quod ante iam
rt 4 diximus

diximus suspicio comprobetur. Et Ioseph nati sunt duo filij antequam uenirent anni famis, quos peperit ei Aseneth filia Putipharis sacerdotis Heliopoleos. Vocauit autem Ioseph nomen primogeniti sui Manasse: quia dixit, obliuisci me fecit deus omnium laborum meorum, & omnis domus patris mei. Nomen autem secundi uocauit Ephraim: quia crescere me fecit deus in terra humilitatis meae. Obserua propter quaestionem, quae post paululum de Ioseph filijs proponenda est, quod ante famis tempus quo Iacob intrauit in Aegyptum duos tantum Ioseph filios habuerit, Manassen & Ephraim: Manassen uocans ab eo, quod sit oblitus laborum suorum: ita enim Hebraice uocatur obliuio. Ephraim, eo quod auxerit eum Deus: Et ex hoc enim uocabulo in linguam nostram transfertur augmentum. Et deferte uiro munera, aliquid resinæ & mellis, & thymiana & stacten, & terebinthum, & nuces. Siue ut Aquila & Symmachus transtulerunt, amygdala. Idcirco hoc capitulum posuimus, ut sciamus ubi in nostris codicibus habetur thymiana, in Hebraeo esse נחמה nechota, quod Aquila stacten transtulit: ex quo domus nechota, quae in Esaia legitur, manifestissime cella thymiamatis, siue stactis intelligitur, quod in illa aromata diuersa sint condita. Et biberunt & inebriati sunt cum eo. Idioma linguae Hebraicæ est, ut ebrietate pro satietate ponat, sicut ibi: In stillicidijs eius inebriabitur germians, haud dubium quin terra pluuijs irrigata. Et pone argentum uniuscuiusque in ore sacculi, & condy meum argenteum mitte in sacculum iunioris. Pro sacculo, peronem uel follem, in Hebraeo habet. Pro condy, id est poculo, quod etiam in Esaia legimus, Aquila scyphum, Symmachus phialam transtulerunt. Descende ergo ad me ne steteris, & habitabis in terra Gosen Arabiae. Hic Arabiae additum est: in Hebraeis enim uoluminibus non habetur. Unde & error increbuit, quod terra Gosen in Arabia sit. Porro si, ut in nostris codicibus est, per extremum m, scribitur Gosen: quod mihi nequaquam placeat: terram signat complutam. וצא Gosen enim in imbrem uertitur. Dixit autem Pharaon ad Ioseph, Dic fratribus tuis, hoc facite: onerate uehicula uestra: & ite in terram Chanaan. Pro uehiculis, quae Septuaginta & Theodotion, τὰ φορτία interpretati sunt: iumenta reliqui transtulerunt. Et dedit illis cibaria in uia. Verbum Zeda, quod hic omnes ore consono, ἐπιουσιμον, id est, cibaria uel sitarcia interpretati sunt: in psalterio quoque habetur. Vbi enim nostri legunt, uiduam eius benedicens benedicam: licet in plerisque codicibus pro uidua, hoc est pro χήρα, nonnulli legunt θήρα: in Hebraeo habet זעדה zeda, id est, cibaria eius benedicens benedicam. Porro θήρα uenationem magis potest sonare quam fruges, tamen si moris sit Aegyptiorum θήρα etiam far uocare, quod nunc corrupte atheram nuncupant. Omnes ergo animae quae ingressae sunt cum Iacob Aegyptum: et quae exierunt de femoribus eius absque mulieribus filiorum Iacob, animae sexaginta sex: filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Aegypto, animae nouem. Omnes ergo animae quae ingressae sunt cum Iacob Aegyptum, septuaginta quinque. Quod excepto Ioseph & filijs eius sexaginta sex animae, quae egressae sunt de femoribus Iacob introierunt Aegyptum, nulla dubitatio est. Ita enim & paulatim per singulos supputatus numerus approbat: & in Hebraeis uoluminibus inuenitur. Hoc autem quod in Septuaginta legimus: filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Aegypto, animae nouem: sciamus in Hebraeo pro nouem, esse duas. Ephraim quippe & Manasse, antequam Iacob intraret Aegyptum, & famis tempus ingreteret, nati sunt de Aseneth filia Putipharis in Aegypto. Sed & illud quod supra legimus: Facti sunt autem filij Manasse, quos genuit ei concubina Syra Machir: & Machir genuit Gaalad: filij autem Ephraim fratris Manasse, Suthalaam, Erhaam: filij uero Suthalaam Edom, additum est: siquidem id quod postea legimus, quasi per anticipationem factum esse describitur. Neque enim illo tempore, quo ingressus est Iacob Aegyptum, eius aetatis erant Ephraim & Manasse, ut filios generare potuerint. Ex quo manifestum est, omnes animas, quae ingressae sunt Aegyptum de femoribus Iacob, fuisse septuaginta: dum sexaginta sex postea ingressae sunt, & repperunt in Aegypto tres animas, Ioseph scilicet cum duobus filijs eius, septuagesimus autem ipse fuerit Iacob. Hanc rem ne uideamur aduersum

aduersum scripturae auctoritate loqui, etiam Septuaginta interpretes in Deuteronomio transtulerunt: quod in septuaginta animabus ingressus est Iacob in Aegyptum. Si quis igitur nostrae sententiae refragatur, scripturam inter se contrariam faciet. Ipsi enim Septuaginta interpretes, qui hic septuaginta quinque animas per πρόληψιν, cum Ioseph & posteris suis Aegyptum ingressas esse dixerunt, in Deuteronomio septuaginta tantum intrasse memorant. Quod si e contrario nobis id opponitur, quomodo in actibus apostolorum, in concione Stephani dicatur ad populum, septuaginta quinque animas ingressas esse Aegyptum, facilis excusatio est. Non enim debuit sanctus Lucas qui ipsius historici scriptor est, in gentes actuum apostolorum uolumen emittens, contrarium aliquid scribere aduersus eam scripturam, quae iam fuerat gentibus diuulgata. Et utique maioris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta interpretum debeatur auctoritas, quam Lucae qui ignotus & uilis, & non magne fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter obseruandum, quod ubi unquam sancti apostoli, aut apostolici uiri loquuntur ad populos, his plerumque testimonijs abutuntur, quae iam fuerant in gentibus diuulgata: licet plerique tradant Lucam euangelistam, ut profelytum Hebraeas literas ignorasse. Iudam uero misit ante se ad Ioseph, ut occurreret ei ad urbem Heroum in terram Ramesse. In Hebraeo nec urbem habet Heroum, nec terram Ramesse, sed tantummodo Gosen. Nonnulli Iudaeorum asserunt, Gosen nunc Thebaidem uocari. Et id quod postea sequitur: dedit eis ut possiderent Aegypti optimam terram in Ramesse, pagum Arsenoiten sic olim uocatum autumant. Et dixit ei, iura ergo mihi, Et iurauit ei: & adorauit Israel contra summitatem uirgae eius. Et in hoc loco quidam frustra simulant adorasse Iacob summitatem sceptri Ioseph, quod uide licet honorans filium, potestate eius adorauerit, cum in Hebraeo multo aliter legatur.

17 Et adorauit, inquit, Israel ad caput lectuli: quod scilicet postquam ei iurauerat filius, securus de petitione quam rogauerat, adorauerit Deum contra caput lectuli sui. Sanctus quippe & deo deditus uir, oppressus senectute, sic habebat lectulum positum, ut ipse iacentis habitus absque difficultate ulla ad orationem esset paratus. Et nunciatum est Ioseph: Ecce pater tuus aegrotat: & tulit duos filios secum, Manassen & Ephraim. Et ex hoc loco illud quod supra diximus demonstratur, quia Ioseph ad id locorum duos tantum filios habuerit, Ephraim & Manasse. Si enim post multos annos moriente Iacob patre suo, duos tantummodo filios duxit ad benedictionem: utique illo tempore cum filij eius generare non quiuerant, paruuli atque lactantes, in egressu patris & fratrum, nepotes ex eis habere non potuit. Et confortatus Israel, sedit super lectulum. Causam cur Septuaginta interpretes idem uerbum aliter & aliter ediderint, nescio: hoc unum audacter dico: quod ipsum uerbum נשׂא mitta, quod hic in lectulum transtulerunt: supra ubi diximus, adorasse Iacob, uirga potius quam lectulum nominauerunt. Et nunc ecce duo filij tui qui nati sunt tibi in terra Aegypti antequam uenirem ad te in Aegypto, mei sunt: Ephraim & Manasse, quasi Ruben & quasi Simeon erunt mihi. Quos autem generaueris post haec tui erunt. In nomine fratrum suorum uocabuntur. Si quis ambigebat, quod septuaginta animae introissent Aegyptum filiorum Israel: & quod Ioseph eo tempore, quo ingressus est Iacob, non nouem, sed duos tantum filios habuerit, praesenti capitulo confirmatur. Si quidem ipse Iacob loquitur, duos eum filios habuisse non nouem. Quod autem dicit, Ephraim & Manasse, sicut Ruben & Simeon erunt mihi, illud significat: Sicut Ruben & Simeon duae tribus erunt, & ex suis uocabulis appellabuntur: sic Ephraim & Manasse duae tribus erunt, duosque populos procreabunt: & sic haereditabunt repromissionis terram, sicut & filij mei. Reliquos autem, ait, filios quos post mortem meam genueris, ostendens necdum illo tempore procreatos, tui erunt. In nomine fratrum suorum uocabuntur in haereditate suam. Non, inquit, accipient separatim terram, nec funiculos proprios habebunt, ut reliquae tribus: sed in tribubus Ephraim & Manasse, quasi appendices populi commiscebuntur. Et ego dedi tibi Sicimam praecipuam super fratres tuos, quam accepi de manibus Amorraeorum in gladio meo & sagitta. Sicima, iuxta Graecam & Latinam consuetudinem declinata est.

Alioquin

Alioquin Hebraice Sichem dicitur: ut Ioannes quoque euangelista testatur: licet uitiose ut Sichar legatur, error inoleuit: & est nunc Neapolis urbs Samaritanorum. Quia igitur Sichem lingua Hebræa transfertur in humerum, pulchre alludit ad nomen, dicens: Et ego dabo tibi humerum unum. Pro præcipuo enim, id est, *ἐξ ἀρχῆς*, unum scribitur in Hebræo. Quod autem dicit se eam in arcu & gladio possedisse: Arcum hic & gladium, iusticiam uocat, per quam meruit peregrinus & aduena, interfecto Sichem & Emor de periculo liberari. Timuit enim, ut supra legimus, ne uicina oppida atque castella, ob euerisionem foederatae urbis aduersus se confurgerent: & Dominus non dedit eis ut nocerent illi. Vel certe sic intelligendum: dabo tibi Sicimam quam emi in fortitudine mea: hoc est in pecunia quam multo labore & sudore acquisiui. Quod autem ait: Super fratres tuos, ostendit absque sorte dedisse eam tribui Ioseph. Siquidem eodem loco sepultus est Ioseph: & mausoleum eius ibi hodieque cernitur. Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea & principium filiorum meorum: durus ad ferendum, et durus pro cacitate iniuria, sicut aqua non ebullias. Ascendisti enim super lectulum patris tui, & tunc uiolasti stratum meum cum ascendisti. In Hebræo ita scriptum est: Ruben primogenitus meus fortitudo mea, & capitulum in liberis meis. Maior ad portandum & maior robore: Effusus es sicut aqua, ne adicias. Ascendisti enim cubile patris tui & contaminasti stratum in ascensu. Est autem sensus hic. Tu es primogenitus meus maior in liberis: & sedebas iuxta ordinem natiuitatis tuæ: & hæreditatem, que primogenitis iure debebatur, sacerdotium scilicet & regnum accipere: hoc quippe in portando onere & præualido robore demonstratur. Verum quia peccasti, & quasi aqua quæ uasculo non tenetur, uoluptatis effusus es impetu: idcirco præcipio tibi, ut ultra non pecces: sisque in fratrum numero, poenā ex peccato luens, quod primogeniti ordinem perdidisti. Simeon & Leui fratres consummauerunt iniquitatem adinventionis suæ: in consilium eorum non ueniat anima mea: & in congregatione eorum non æmuletur iecur meum: quia in furore suo interfecerunt homines, & in desiderio suo subneruauerunt taurum. Necessitate compellimur iuxta propositum operis longius ea repetere, quæ ab Hebraica ueritate discordant. Legitur enim ibi: Simeon & Leui fratres, uasa iniquitatis arma eorum. In arcanum eorum ne intret anima mea: & in conuentu eorum ne dissoluatur gloria mea: quia in furore suo interfecerunt uirum: & in libidine sua suffoderunt murum. Significat autem non sui consilium fuisse, quod Sichem & Emor foederatos uiros interfecerint: contraque ius pacis & amicitiarum, sanguinem fuderint innocentem: & quasi quodam furore, sic crudelitate rapti, muros hospitiæ urbis euerterunt. Unde sequitur & dicit: Maledictus furor eorum, quia pro cax: & ira eorum, quia dura: diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Leui enim hæreditatem propriam non accepit, sed in omnibus sceptris, pauca urbes ad habitandum habuit. De Simeon uero, in libro Iesu scriptum est: quod & ipse proprium funiculum non fuerit consecutus, sed de tribu Iuda quiddam acceperit. In Paralipomenis autem manifestius scribitur: quod cum multiplicatus fuisset, & non haberet possessionis locum, exierit in desertum. Quidam propheticè interfectos homines, apostolos: & subneruatum taurum à pharisæis, Christum interpretantur. Iuda te laudabunt fratres tui. Quia Iuda, confessio siue laus interpretatur: consequenter scribitur: Iuda tibi confitebuntur fratres tui: uel te laudabunt fratres tui. Adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, ex germine filij mi ascendisti: procubens ut leo & quasi catulus leonis. Quis suscitabit eum? Licet de Christo grande mysterium sit, tamen iuxta literam prophetatur, quod reges ex Iuda per David stirpem generentur: & quod adorent eum omnes tribus. Non enim ait, filij matris tuæ, sed filij patris tui. Et quod sequitur, ex germine filij mi, in Hebræo habet, de captiuitate filij mi ascendisti: ut ostenderet eum captiuos populos esse ducturum. Et iuxta intelligentiam sacratoriæ, ascendisse in altum, & captiuam duxisse captiuitatem. Siue quod melius puto: captiuitas, passionem: ascensus, resurrectionem signat. Alligans ad uitam pullum suum, & funiculo pullum asinæ. In Hebræo ita habet: Alligans ad uitam pullum suum, & in Sorek filij mi asinam suam, quod uidelicet pullum asinæ, cui supersedit Iesus, hoc est, gentiliū populum; uinæ apostolorum, qui

ex

A ex Iudæis sunt, copulauerit. Et ad Sorek, id est, electam uitem, alligauerit asinam cui supersedit, ecclesiam ex nationibus congregatam. Quod autem dicit, filij mi, Apostrophem ad ipsum Iudam facit: quod Christus sit hæc uniuersa facturus. Sed & hoc sciendum quod ubi nos legimus: Alligans ad uitam pullum suum, pro pullo in Hebræo possit legi, urbem suam, iuxta eundem sensum alijs uerbis ecclesia demonstrata, de qua alibi scriptum est: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et, Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Issachar bonum desiderauit, requiescens inter medios cleros: & uidens requiem, quia bona est: & terram, quia pinguis: supposuit humerum suum ad laborandum: & factus est uir agricola. In Hebræo ita scriptum est: Issachar asinus osseus recumbens in terminis, & uidens requiem, quia bona est: & terram, quia pulchra est: inclinauit humerum suum ad portandum: & factus est in tributum seruiens. Quia supra de Zabulon dixerat, quod maris magni esset littora possessurus, Sidonem quoque & reliquas Phœnicis urbes contineret: nunc ad mediterraneam prouinciam redit, & Issachar quia iuxta Neptalim pulcherrimam in Galilæa regionem possessurus est, benedictione sua habitorem facit. Asinum autem osseum uocat, & humerum ad portandum dedit: quia in labore terræ, & uehendis ad mare oneribus, quæ in suis finibus nascebantur, plurimum laboraret, regibus quoque tributa comportans. Aiunt Hebræi per Metaphoram significari, quod scripturas sanctas die ac nocte meditans, studium suum dederit ad laborandum: & ideo ei omnes tribus seruiunt, quasi magistro dona portantes. Dan iudicabit populum suum, sicut unum de sceptris Israel. Fiat Dan coluber in uia, regulus in semita mordens ungulas equi, & cadet ascensor eius retrorsum: saluatore tuum expectabo Domine. Sampson iudex Israel, de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit: Nunc uidens in spiritu comam nutrire Sampson Nazareum tuum, cæcis hostibus triumphare, quod in similitudinem colubri regulique obsidentis uias, nullum per terram Israel transire permittat: sed etiam si quis temerarius uirtute sua, quasi equi uelocitate confusus, eam uoluerit prædonis more populari, effugere non ualebit. B Totum autem per Metaphoram serpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortem Nazareum tuum, quod & ipse propter meretricem mortuus est: & moriens, nostros occidit inimicos: putauit o Deus ipsum esse Christum filium tuum: uerum quia mortuus est, & non surrexit, & rursus captiuus ductus est Israel, alius mihi saluator mundi, et mei generis præstolandus est: ut ueniat cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium. Gad latrocinatus latrocinabitur eum: & ipse latrocinabitur plantam. Iuxta Hebræum interpretati sumus. Sed ubi nos latrocinulum posuimus, ibi scriptum est *גַּד גְּדוּד*: ut ad Gad nomen alluderet: qui significantius *גַּד גְּדוּד*, id est, accinctus siue expeditus exprimi potest. Totum autem illud est, quod ante Ruben dimidia tribum Manasse ad filios, quos trans Iordanem in possessione dimiserat, post quatuordecim annos reuertens prælium aduersum eos gentium uicinarum grande repererit: & uictis hostibus, fortiter dimicauit. Lege librum Iesu Naue & Paralipomenon. Non ignoro plura in benedictionibus patriarcharum esse mysteria, sed ad præsens opusculum non pertinet. Nephthalim uirgultum resolutum, dans in generatione pulchritudinem. In Hebræo ita scriptum est: Nephthalim ager irriguus, dans eloquia pulchritudinis: signans quod aquæ calidæ in ipsa nascantur tribu: siue quod super lacum Genesareth, & fluente Iordanis irrigua sit. Hebræi autem uolunt propter Tiberiadem, quæ legis uidebatur habere notitiam, agrum irriguum, & eloquia pulchritudinis prophetari. Porro ubi nos agrum irriguum, & Septuaginta *εὐχρηστὸν ἀνεκμύον*, id est uirgultum resolutum posuerunt: in Hebræo legitur *נֶחֱשֶׁת מְרִיבָה* aiala seluha: quod potest & ceruus emissus transferri, propter temporaneas fruges, uelocitate terræ uberiores ostendens. Sed melius si addo strinam saluatoris cuncta referamus, quod ibi uel maxime docuerit: ut in euangelio quoque scriptum est. Filius auctus Ioseph, filius auctus, super frontem filia, gradu composito incedentes super murum. Et exacerbauerunt eum & contenderunt: & irascebantur aduersum eum habentes sagittas. Sedit in forti arcus eius, et dirupta sunt uincula manuum eius, à manibus fortis Iacob: inde pascetur lapis Israel à deo patris tui, & reliqua. Quia Se

ptuaginta

ptuaginta interpretes in plerisque dissentiunt, pro interpretatione eorum, ut in Hebræo c haberetur, expressimus. Et est sensus capituli: O Ioseph qui ideo sic uocaris, quia adauxit te mihi Deus: siue quia inter fratres tuos maior futurus es: fortissima siquidem fuit tribus Ephraim: ut in Regnorū & Paralipomenon libris legimus. O inquam fili mi Ioseph, qui tam pulcher es, ut te tota de muris & turribus ac fenestris puellarum Aegypti turba prospiceret, inuiderunt tibi, & te ad iracundiā prouocauerunt fratres tui: habentes liuoris sagittas, & zeli iaculis uulnerati. Verum tu arcum tuū & arma pugnandi posuisti in Deo, qui fortis est propugnator: et uincula tuā quibus te fratres ligauerunt, ab ipso soluta sunt & dirupta, ut ex tuo semine, tribus nascatur Ephraim, fortis & stabilis, & instar lapidis durioris inuicta. Imperans quoque decem tribubus Israel. Beniamin lupus rapax, mane comedit adhuc, & ad uesperam dabit escam. Quamquā de Paulo apostolo manifestissima prophetia sit: quod in adolescentia sua persecutus ecclesiam, in senectute prædicator euangelij fuerit: tamen in Hebræo sic legitur: Beniamin lupus rapax, siue capiens, in matutino comedit prædam, & ad uesperam diuidet spolia. Quod ita Hebræi differunt: Altare in quo immolabantur hostiæ, & uictimarum sanguis ad basem illius fundebatur, in parte Beniamin fuit. Hoc, inquit, ergo significat, quod sacerdotes mane immolant hostias, & ad uesperam diuidunt ea quæ sibi à populo ex lege collata sunt: lupum sanguinarium, lupum uoracem super altaris interpretatione ponentes: & spoliolum diuisionem super sacerdotibus: qui seruientes altari, uiuunt de altari.

DES. ERASMI ROTERODAMI THEOLOGI IN QUÆSTIONIBUS SEU TRADITIONIBUS HEBRAICIS GENESEOS, SCHOLIA.

Ogor prius.] Id queritur in prologo Andriæ. Non qui argumentum narret, &c. Rex oratorum.] Testatur ipse Cicero, quod rex forti dictus fuerit, idque inuidiose, quod nemo uinceret, nisi illo uolente. Repetundarum accusatur.] Quod sua pleraque à Græcorum libris sit mutuatis. Si quis tamen hæc quoque, si quis Captus amore leger. Necnon Hilarius.] In commentario psalmsi secundū, quo probet incertitudinem Hebraici sermonis, hunc adducit locum. Bresth apud Hebræos tria significare, in capite, in principio, in filio. Scriptum est ferebatur.] Græcis est επιφύρου, id est, super ferebatur. Secundum uarietatem accentus.] De uarietate accentus parum liquet, uerum eandem differentiam animaduertere licet in Ismuth, Ismael & Israelita. Et Theodoto maledicta Adam.] Nam is usus uoce Hebraica, Græce loquens in hunc modum: επικατάρατος ή αδάμ quod est, περὶ τὴν παραβολήν σου, μετὰ μόχθου φάγῃ αὐτῶν. Tantum addito articulo distinxit Adam terram, ab Adam homine. Et dixit Cain ad Abel frat.] Et in hac editione qua nunc utitur ecclesia, legimus: Egre diamur foras. Quam particulam Hieronymus ait redundare. Ex quo conijci licet, nec hanc esse pure Hieronymianam, sed alicuius studio deprauatam. Omnis qui occiderit Cain septem uindictas.] id est, septem pœnas, siue septem ultiones. Aquila septem pœnas dabit. Fluctuans & instabilis.] οὐ σταθμίζουσα, id est, ἀκατάστατος. Videntes filij Heloim filias potentum.] Symmachus enim uertit, δυνασδόντων. Aquila, ἰσχυρῶν, id est, gentium. Viri nominati.] οἱ ὀνομαστοί, quasi dicas magni nominis. Pro cadentibus.] Sic enim Aquila, οἱ ἐπιπίπτοντες, incidentes siue irruentes: uolentos Symmachus, nempe βιάσας. Meridianum facies arcæ.] Sic enim transtulit Aquila, μεσημέριον. Διαφανές.] Quod magis sonat pellucidū quam dilucidū. πεμπήλω διαλευκόν.] id est, quintam linguæ speciem. κτησιφών.] Huius & Stephanus meminit. Vnde Ctesiphontij. Quæ nunc Callirhoë.] Quod pulchre fluat κλλιζήσθι dicta Græcis. Cognomento Iescha δυνασδόντων.] id est, binominem.

Ex capite decimotertio.

Et uiri Sodomorū mali.] Si in conspectu dei, superflue additum est ab interpretibus, ut ait Hieronymus, nec habetur apud Hebræos, manifestum est, hanc editionem qua utimur, non esse pure eam quam diuus Hieronymus nobis tradidit ex Hebraica ueritate. Nam similia multa comperiuntur in hac translatione, quæ non conueniunt cum fontibus Hebræorum: siue quod ipse Hieronymus admisit & aliorum editiones, & à Chaldæis nonnulla desumpsit: siue quod loca quadam ecclesia in Hieronymiana uersione mutauit: siue quod scitoli priuata autoritate ausi sunt mutare scripturam, de quorum numero fortassis hoc est quod hic notat, atque etiam ueluti redundans damnat in Septuaginta, in conspectu dei, siue, coram Domino. Nisi forte Hieronymus post editum opus Quæstionum Hebraicarum mutauit sententiam. Nam ratio quam adfert, non est magni momenti. Si-

A ti. Si quidem dicuntur mali coram Domino, quod illorum iniquitas ad celum usque penetrasset, ut iam Deo quoque essent intolerabiles. Vitulam contemnantem.] Pro quo plerique deprauauerant consternantem. Nam Græce est τριεπίχουσαν, quasi dicas, triennizantem, hoc est accedentem ad trimarium.

Ex capite quinto decimo.

7 κατὰ φρονεῖν.] Quam uertere possis de grauationem seu depressionem.

Ex capite decimo octauo.

ἀνθρώπου πτώσας.] Id est, humano affectu. Imitatur enim angelus affectum hominis, quasi mors sola possit oblitescere, quo minus redeat ad diem promissum.

Ex capite decimo nono.

8 Appungunt de super.] Addunt de super, significantes id diuinitus factum, ut Lot non sentiret concubitus. Verum nec hoc uerbum habetur in nostra editione.

Ex capite uigesimo primo.

Ludentem cum filio suo.] Græcorum cōmentarij notant uerbum ludendi, in literis diuinis non nunquā accipi pro pugnare, ut libro Regum primo: Ludant pueri coram nobis. Per Prolepsim.] Id est, per occupationem siue anticipationem, cum ante tempus præuenientes aliquid usurpamus. Veluti si rex dicatur filius regis, patri successurus.

Ex capite uigesimo secundo.

9 Filium tuum unigenitum.] Aquila uertit, ἡ μοναχόν, id est, solitarium siue unicum. Symmachus, ὁ ἡμιμόνος, id est, unicū tuum. συχρῶν.] Vox à densitate dicta Græcis, quibus συχρῶν, densum est.

Ex capite uigesimo quarto.

Vt loqueretur in agro.] Et ob id Aquila uertit, ἐμιλήσαι ἐν χάρα, id est, ad colloquendum in regione.

Ex capite uigesimo quinto.

10 τρογλοδύτην.] Regio Troglodytarum inde dicta, quod in antris & cauernis habitent. Et ὀδάλμων, felix, seu fortunata.

Ex capite trigesimo.

Vnde & Aquila ait.] καὶ συμμαχὸς ἔφην τῆ ἀδελφῆ μου, quod ita uertas licebit, & conuersata sum simul cum sorore mea. Interpretati sunt, diligit me.] ἀρεπιῶ, hoc est, experet. Vnde puto scriptum fuisse, diligit me, non diligit. Quam significantius Græci, δινω uocant.] Nam causa Latinis an-

B ceptus est nomen, respondens tribus Græcis, ἀπία, λόγος, & δίκη. At δίκη proprie causa est, quæ apud iudices agitur. Quod ad sensum non pertinet, transtulerunt.] Sic autem legimus in commentarijs Græcorum uertisse Septuaginta: ἐγὼ ἔρω δὲ τὰ ἄσκημα τὸ λάβω, τὰ δὲ ἐπίσημα τὸ ἰακώβ, id est, & facta sunt non insignia Laban, insignia uero Iacob.

Ex capite trigesimo primo.

Septuaginta interpretes posuerunt decem agnis.] Sic enim reperimus apud Græcos, ἡ δέκα ἀρνῶν. Cæterum Aquila & Symmachus consentiunt cum Hieronymo, quorū prior ita uertit, καὶ ἡλέαξε τὴν μιδωσίμ μου δέκα ἀρνίους. Posterior, καὶ ἡλέαξε τὸν μιδόμ μου δέκα ἀρνίους. Admonent Græcorum commentaria, apud Syros & Hebræos, decies, poni pro sæpenumero, quemadmodum apud Latinos, milies & sexcenties. Aquila, μορφώματα.] Explicat hunc locum in epistola quadam huius tomī.

Ex capite trigesimo secundo.

12 In Græcis & Latinis codicibus continetur.] Quid scriptum fuerit in Latinis, parum liquet. In Græcis autem cōmentarijs sic reperimus, ἰκανῶς μοι ἀπὸ πάσης δικαιοσύνης καὶ ἀπὸ πάσης ἀληθείας ἢ ἐποίησας ὅτι παρὶ σὺ. id est, sufficiat mihi de omni iusticia, & de omni ueritate quam fecisti seruo tuo.

Quare interpretatur Aquila, ὅτι ἡέξας μετὰ θεῶ.] Id est, quoniam regnasti cum Deo. Symmachus, ὅτι ἡέξω ἐχρῆν πρὸς τὸν θεόν.] Id est, quoniam regnasti robore aduersus deum. Septuaginta & Theodotion, ὅτι ἡέξω μετὰ θεῶ.] Id est, quoniam inualuisti cum Deo. Siue directus Dei, hoc est, ὁ θεὸς τὰτὸ θεῶ.] Quasi dicas, rectissimus dei.

Ex capite trigesimo tertio.

13 Aquila posuit, ἡμίσουον, id est, dimidiauit.] Ita legimus in Græcorum cōmentarijs.

Ex capite trigesimo quarto.

Aquila interpretatus est, ἀπερπύσω.] Ab ἀπερπύω, perficio. Nam id uerbi reperitur in scriptis codicibus. Septuaginta transtulerunt, εἰρηωικοί, id est, pacati siue pacifici. Quamquam Latina lingua uix habet, quo Græcam exprimat uocem. Nam pacifici dicuntur εἰρηωποιοί: sed εἰρηωικοί sunt qui non moluntur bellum. Quod in Græcis legitur, ἀσφαλῶς, id est, diligenter.] Sic enim aliquoties uerbum comperimus in euangelij. Cæterum magis sonat, tuto, ut consentiat cum Græca uoce.

Ex capite trigesimo quinto.

Et factum est... Id est, iuxta uiam terræ. Pro quo Septuaginta, ἡν τῆ δόλῳ τῆς γῆς... Septuaginta, campum habent. Id est, planiciem siue campum. Ipse est Anan qui inuenit, οὗ τῆς συμμέμ. Id est, cum Simim. Et Symmachus similiter. Id est, ἔστῳ δὲ δὲν δ... hic est Anan, qui reperit illos Simim. Nam articulus additus, indicat multitudinem. Aequaliter transtulerunt, ἰαμείν. Id est, ipsum Iamin. Articulus Græcus indicat nomen unicum. Addunt Græci interpretes, apud Hebræos ac Syros, ἰαμείν sonare πηγῶν, id est, fontem. Apud Hebræos ἀμμάμ sonare aquam, quod tamen Diodorus negat inueniri.

Ex capite trigesimo septimo.

Scriptura commemorat, μαγειροῦ. Id est, cocus, unde μαγειροῦ, mactare, quod ab his occidantur coquendæ pecudes. Iuxta morem hierophantarum. Id est, ἱεροφάνται dicebantur, qui sacris cibis uescabantur, & sacris ministrabant. Apud nos æditui dicuntur.

Ex capite trigesimo octauo.

Pro materia diuisionem. Nempe διακοπῶν & διαρίσιον. Et maceria legendum est, non materia, cum Græce sit φραγμός. Princeps uinariorum. Quod Græcis composita uoce dicitur ἀρχινομήτης, id est, princeps pocillatorum.

Ex capite quadragesimo.

Tria canistra Chondritorum. Conditis Græcis est similia, hoc est, farina purgatissima. Meminit eius uerbi Suidas. Nam Septuaginta uerterunt ad hunc modum, καὶ ἦσαν τέλα κανά χονδριτῶν ἀρεῖν με, id est, & uidebar mihi tria canistra similia portare. Aquila sic, τρεῖς κοφίνος γύρεως. Symmachus sic, τέλα κανά Βαίνα.

Ex capite quadragesimo primo.

Ahu, hoc est, in palude. Ita uertit Aquila & Symmachus, ἡν τῆ ἐλῆ.

Ex capite quadragesimo quarto.

Condy meum. Apparet condy uerbum Hebraicum, aut certe Ægyptium, esse poculi genus apud illos.

Ex capite quadragesimo quinto.

Et Septuaginta & Theodotus τὰ φορέα. Id est, fercula, siue uehicula, à uerbo φέρειν, id est, portare. Sic enim illi uerterunt, γυμνὰ τὰ φορέα ὑμῶν. Iumenta. ἡν τῆ ὑγία est Græce, atq; hoc uerbo, ueteres non animal significabant quod tergo ueheret, sed plaustrum equis aut bubus iunctum: ut indicat & Aulus Gellius.

Ex capite quadragesimo septimo.

Ad caput lectuli. Quod Aquila uertit ad hunc modum, ἐπὶ τῆ κεφαλῆ τῆς κλίνης, id est, in summa parte lecti. Symmachus sic, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κλίνης, id est, in capite lecti. At in nostra editione, quo clarior esset sensus, non nihil addidit Hieronymus, uertens ad hunc modum: Quo iurante, adorauit Israel dominum, conuersus ad lectuli caput. In Hebræorum uoluminibus ita legitur, נשמת שאר על

QUÆSTIONES SEU TRADITIONES HEBRAICAE IN libros Regum, parum liquet quo autore, nisi quod probabile est, quædam ex Hieronymi commentarijs, quos in præfatione pollicetur, per studiosum quempiam decerptâ.

Vit uir unus de Ramathaim Zophtim de monte Ephraim, & nomen eius Elcana, filius Ieroham, filij Elihu, filij Thohu, filij Suph Ephratæus. Ramathaim interpretatur, duo excelsa. Et hæc duo excelsa, duæ intelliguntur tribus: regalis uidelicet, & sacerdotalis. Quod pater Elcanæ de tribu fuerit Leui liber Paralipomenon plenissime docet: in quo series genealogiæ illius usque ad Leui perducitur. Matrem quoque eius de tribu Iuda exitisse monstratur, in eo quod Ephratæus uocatur. Ephratæus ab Ephrata uxore Caleb, quam constat de tribu Iuda fuisse dictus est. Et si quem mouet quod ab Ephraim, non ab Ephrata Ephratæus uocetur: uideat in subsequentijs, qualiter Dauid filius uiri Ephratæi uocetur: cum liquido pateat eundem Isai non de Ephraim, sed de tribu Iuda exitisse: & probet eundem Elcana Ephratæum ab Ephrata, non ab Ephraim dici. Zophim

A phim, speculatores interpretantur. Speculatores hic prophetæ intelliguntur: quorū filius Elcana fuit. De monte Ephraim. De monte uero Ephraim fuisse dicitur, quia ibi erat eius habitatio. Intra cunctas namque tribus, habitationem leuitarum fuisse non dubium est.

Et ascendebat uir ille de ciuitate sua statutis diebus. Tribus festiuitatibus, paschæ uidelicet, & pentecostes, & solennitate tabernaculorū ascendebat in domū domini. De diebus Phenennæ uxori suæ & cunctis filijs eius & filiabus partes. Hæ partes, uestes intelliguntur, quæ in iisdem tribus festiuitatibus iuxta morem illius gentis, uxoribus & liberis, ac famulis tribuebantur. Annæ autē dedit partem unam trifti. In Hebræo ita legitur, Annæ autē dedit partem unam duplicem, quia Annam diligebat. Ne reputes ancillam tuam quasi unam ex filiabus Belial: quia ex multitudine mœroris & doloris mei locuta sum usque ad præsens. Belial interpretatur, absque iugo. Et notandum quod omnes qui ebrietatem sectantur, filij Belial uocentur. Et adduxit eum secum postquam ab lactauerat in uitulis tribus, & tribus modijs farinæ, & amphora uini, & adduxit eum in domū Domini in silo. In Hebræo, non tribus modijs farinæ, sed modio farinæ legitur, quem locū apud Latinos scriptorū uitio constat esse deprauatū. Si enim cum uitulis tribus, tres modios farinæ obtulit, contra præceptū legis fecit. In lege enim ita præcipitur, Mensis septimi prima dies uenerabilis & sancta erit uobis. Omne opus seruile non facietis, dies clangoris est & tubarū, offeretisque holocaustū in odorem suauissimū domino: uitulum de armento unum, arietē unum, agnos anniculos immaculatos septem, & in sacrificijs eorum similia oleo consperse. Tres decimas per singulos uitulos, duas decimas per arietem, unam decimā per agnum. Hæc uero decima, decima pars erat Ephraim. Unde datur intelligi quod Elcana non obtulerit tres modios farinæ cum tribus uitulis, sed nouem decimas: quibus secundum Hebraicā mensurā, unus efficitur Ephraim. Exultauit cor meum in domino, & exaltatū est cornu meum in domino. Cornu, filium uocat, quia quando sine filio erat, absque cornu uidebatur sibi esse. Recedat uetera de ore uestro. In Hebræo ita habetur: Exeat uetera. Et est sensus, Exeant humilia de ore uestro, de quo antea grādia & superba exibant. Quibus uerbis Phenennā, & filios eius increpat, quæ ob fecunditatē sibi concessam, contra Annam eleuatur. Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore. Arcus Ægyptiorū, id est fortitudo & potentia, superata est, & infirmi scilicet Israelitæ confortati sunt. Aliter, Arcus, id est, superbia & fortitudo Phenennæ, qua in filijs gloriabatur, superata est: & Anna quæ ob sterilitatē infirma erat, accincta est robore filiorum. Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est. In Hebræo & in Septuaginta translatione, non plurimi, sed septem leguntur. Iudæi hunc locū ita intelligunt: quod nato Samuele, mortuus sit filius primogenitus Phenennæ, mortui sint & alij filij. Sed querendum est, quomodo hoc stare possit, cum Phenenna, septem: Anna autē non nisi quinque filios habuerit. Quam questionem Hebræi soluentes, duos filios Samuelis cum filijs Annæ annumerant. Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbē. In Hebræo ita habetur, Domini enim sunt afflicti terræ. Afflictos terræ, Hebræi pauperes spiritu & humiles corde intelligunt, super quos dominū orbem posuisse dicunt, quia eorum meritis terram stare autumant. Dominum formidabunt aduersarij eius, & super ipsos in cælis tonabit. Super aduersarios suos dominus in cælis tonabit, sicut est illud in libro Iosue, Cumque fugerent à facie Israel, & essent in descensu Bethoron, dominus misit super eos lapides magnos de cælo usque Azecha: & mortui sunt multo plures lapidibus gradinis, quos gladio percusserant filij Israel. Eli autē senex erat ualde, & audiuit omnia quæ faciebant filij sui uniuerso Israeli, & quomodo dormiebant cum mulieribus, quæ obseruabant ad ostium tabernaculi. Dormisse eos dicunt Hebræi cum mulieribus: eo quod post menstrui tempus aut partus non impleto (secundum legis præceptum) sacrificio suadebant eas ad uiros suos redire, eisque commisceri. Et dormire ideo dicuntur: quia eas dormire cum bona fama uiris suis, contra præceptum legis faciebant. Unde idem Eli, post paululū ait, Non est enim bona fama quæ ego audio, ut transgredi

faciat populū Domini. Transgressionem ergo populus faciebat, quia sacrificio non rite peracto, uxoribus suis iungebantur. Sicut enim ui extorquebāt carnes ab immolante: ita etiam extorquebant sacrificiū ab offerente. Et idcirco sicut in auferendis carnibus, faciebant homines detrahēre sacrificio Domini: ita quoque nihilominus in coniungendis uxoribus transgredi faciebant populū Domini. Si peccauerit uir in uirum, placari potest ei deus: quia placato sibi uiro in quem peccauit, placabilem sibi facit deum, cui in uiro peccauit. Si autem in deum peccauerit uir, quis orabit pro eo? Non ergo eo modo in uirum, quo in deum peccatur. Quia in uirum peccare, peccatum qualecunque est, leuior est remissio. In deum uero peccare, id est ab eius cultu recedere, impietatis peccatū est, difficilius remissio. Et quoniam cum in uirum quis peccat, placato sibi uiro, facit sibi Deum placabilem. In deum autē cum quis peccat, quis orabit pro eo? Ac si dicatur, Per quem, deum sibi in quem peccauit, propiciū facere poterit? Venit autem uir Dei ad Eli, & dixit ad eū: Hæc dicit dominus, Nunquid non aperte reuelatus sum domui patris tui, cum esset in Ægypto in domo Pharaonis, & elegi eum ex omnibus tribubus Israel, mihi in sacerdotem, & cætera. Hunc uirum dei, Iudæi Phinees dicunt: quem & Eliam autumant. Reuelatus uero dominus fuisse dicitur domui patris eius, id est, Aaron: in eo loco ubi ait, Dixit enim dominus ad Aarō: Vade in occursum Moysi in deserto, & cætera. Et in hoc loco primum dominus ei reuelatus dicitur. In sacerdotē uero electus est ex omnibus tribubus Israel: sicut habes in Ele Smoth & in Vaiekra. Quod uero ait, Venit uir dei ad Eli, & cætera quæ sequuntur, ante tempus Elcanæ dicta fuisse arbitrantur: sed hic ob gloriam Samuelis interposita dicuntur. Ecce dies uenient, & præcidā brachium tuum, & brachium domus patris tui. Brachiū arcam uocat, & dignitatē sacerdotij: ut non sit senex in domo tua. Senem, sacerdotē magnum dicit. Et uidebis æmulum tuum in templo in uniuersis prosperis Israelis. Æmulus domus Eli, Sadoch sacerdos extitit: qui eiecto Abiathar, à Salomone sacerdotium suscepit: sicut in Malachim legitur. Proiecitque Salomon Abiathar, ne esset sacerdos domini, ut impleretur uerbum domini, quod locutus est super domum Eli. Veruntamen non auferā penitus uirum ex te ab altari meo, ut deficiant oculi tui, & tabescat anima tua. Ideo dominus se non penitus ablaturū ex domo Eli uirum ab altari suo dicit, ut semper de domo Eli, esset in domo domini uir qui in dignitate sacerdotij alium substitutū uideret, & se eadem dignitate priuatum uidens, oculi eius deficerent, & anima tabesceret. Vnde & in subsequētibz dicitur: Veniat ut adoret eū, id est, sacerdotē magnum, & accipiat ab eo nummū argenteum, & tortam panis, dicatque: Dimitte me obsecro ad unam partem sacerdotalem, ut comedā buccellam panis. Et sermo domini erat preciosus in diebus illis. Preciosus dicitur, quia perrarus erat. Omne enim quod rarum est, preciosum est. Non erat uisio manifesta, quia prophetia non plene manifestabatur. Factum est uero in die quadā, Eli iacebat in loco suo, & oculi eius caligauerant, nec poterat uidere. Hic enim distinguendum est, & postea inferendum. Et antequam lucerna Dei extingueretur, Samuel autē dormiebat in templo domini, ubi erat arca Dei. Intelligi autē hoc modo debet, Et antequā lucerna dei extingueretur, in templo domini, ubi erat arca dei, Samuel dormiebat. Quod uero ait, Antequā lucerna dei extingueretur, intelligi oportet, antequā lux diurna fieret, quando eadē extinguenda erat lucerna. Sic enim à Domino per Moysen iussū erat, ut eadem lucerna luceret usque manet: sicut est illud in Hebræo, Præcipe ait dominus filijs Israel, ut afferant tibi oleum de arboribus oliuarū purissimū piloꝝ contusum, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo Domini, & collocabūt eam Aaron & filij eius, ut usque mane luceat coram domino. Porro Samuel necdum sciebat dominum. Nescire dominū dicitur, quia per prophetiæ mysterium necdū ei reuelatus fuerat sermo Domini. Dixit dominus ad Samuel, Ecce ego facio uerbū in Israel, quod quicumque audierit, tinnient ambæ aures eius. Hoc in loco cōminatio domini est super Eli, & super domum eius, eo quod in peccato filiorū Eli, arca Dei caperetur, & Israel rueret, & eius filij interirēt, & domus Eli sacerdotio domus Dñi priuaretur

uarietur: & ob id factum, audientium aures tinnirent stupore uehementi. Aperuitque ostia domus domini, & Samuel timebat uisionem indicare Eli. Non est intelligendū quod Samuel aperuerit ostia domus domini, sed sacerdos. Et nō cecidit ex omnibus uerbis Samuel in terrā. Non cecidisse ex omnibus uerbis eius in terram dicitur: quia quicquid prophetabat, rebus gestis demonstrabatur. Et euenit sermo Samuelis uniuerso Israeli. Sermo eius fuit ad uniuersum Israel, quod percutiendi essent à Philistæis propter peccata filiorum Eli, quem sermonē euentus rei postea probauit. Erat autē ibi lapis magnus, & conciderunt ligna plaustris. Lapidem istum Hebræi aram ab Abraham ædificatam intelligunt. Hi sunt autē ani aurei, quos reddiderunt philistinim pro delicto domino. Azotus unum, Gaza unum, Ascalon unum, Geth unum, Acharon unum. Quinque anos & quinque mures, hæc quinque ciuitates dederunt. Reliquæ autem ciuitates prouinciarum & uillæ quæ erant absque muro, mures tantū dederunt. Idcirco dicitur, ab urbe murata usque ad uillam quæ erat absque muro. Quod autē sequitur, Et usque ad Abel magnū, super quem posuerunt arcam domini. Abel magnum ciuitas est in termino Israel. Abel magnum idcirco uocatur cum antea Bethsamis uocata sit, siue propter luctum super uiris Bethsamitibus ibi factum, siue propter distinctionem ciuitatis Abel Bethmaca, de qua exclamauit mulier sapiens ad Ioab, dicens: Qui interrogant, interrogent in Abela. Sic itaque intelligendum est quod ab urbe murata usque ad uillam quæ erat absque muro, & usque ad Abel magnum, dederint mures. Super quem, id est, super luctum, posuerunt arcam Domini, quæ erat usque ad illum diem in agro Iosue Bethsamitis. Fuit ergo in agro illius donec in Cariathiarim ducta est. Et percussit de populo septuaginta uiros & quinquaginta milia plebis. In Hebræo ita habetur, Et percussit de populo septuaginta uiros & quinquaginta milia uiros. Hos septuaginta uiros, iudices septuaginta Hebræi intelligunt. Quorum merito & gloriæ, quinquaginta milia uiri cōparabantur, sicut & de Dauid dicitur: quia tu unus pro decem milibus computaris. Et factum est ex qua die mansit arca domini in Cariathiarim, multiplicati sunt dies, id est uiginti anni. A tempore quo reprobatus est sacerdotiū Eli usque ad Samuelis ducatum, uiginti fuerunt anni miseriarū referti. Peracto uicesimo anno, translata est eadem arca à Samuele in Masphat, & de Masphat transtulerunt eam Samuel & Saul in Galgala. Inde translata est à Saul in Nobe. De Nobe in Gabaa. De Gabaa translata est à Dauid in domū Obed Edom. De domo Obed Edom transtulit eam Dauid in Sion. De Sion transtulit eam Salomon in sancta sanctorū. Et requieuit omnis Israel post dominū. Requieuisse post dominum dicuntur, quia abiectis idolorum sortibus, domino se ad seruiendum toto corde tradiderunt. Quod & in subsequētibz dicitur: Abstulerunt filij Israel Baalim & Astaroth, & seruerunt domino soli, & conuenerunt in Masphat: hauseruntque aquam & effuderunt in conspectu domini. Hebræi tradunt quod coram domino in eandē aquam maledicta congesta sint, & sicut in lege mulier zelotypa hausta aqua probatur, ita & hic idololatræ hac aqua probati sunt. Hi uidelicet qui se idola coluisse penitus denegabant. Tradunt etiam quod quicumque idololatra hanc aquam gustasset, labia eius ita sibi adhærerent: ut nequaquā ea ab inuicem idololatra separare posset. Hoc indicio idololatra deprehendebatur & interficiebatur. Quod & sequentia demonstrat in eo quod ait. Iudicauitque Samuel filios Israel in Masphat. Iudicare in hoc loco idololatra, secundum legem morti tradere intelligendū est. Dicunt etiam quod Moyses hoc modo idololatra qui sibi uitulum fecerant, probauerit: quando arripuit uitulum & combussit, & contritum usque ad puluerē sparsit in aquam & dedit ex eo potum filijs Israel. Dixitque Saul ad puerū suū, Ecce ibimus, quid feremus ad uirum? Nō enim putabat Saul sibi a sinas à Samuele aliter indicari, nisi precio diuinationis, ideo ait, Quid feremus ad uirum? Festino nunc, Hodie enim ueniet in ciuitatem quia sacrificium est hodie populo in excelsis. Sacrificiū in hoc loco prandium intelligitur, quod præparauerat Samuel populo in kalendis. Et dimittam te mane, & omnia quæ sunt in corde tuo indicabo tibi, & de sinis quas perdidisti nudius tertius ne sollicitus sis, quia in

uentæ sunt. Erat in corde Saul sicut Hebræi tradunt quod rex futurus esset, quia uide-
 rat per uisum se in uertice arboris palmæ collocari. Quæ uisio signū regale fuit. Cumq;
 abieris inde & ultra transferis & ueneris ad quercū thabor, inuenient te ibi tres uiri ascen-
 dentes ad dominū in Bethel. Hi uiri causa orationis ibant in Bethel, ubi Iacob lapidem
 erexerat. Post hæc uenies ad collem dei. Collis dei locus erat ubi prophætæ habita-
 bant. Et insiliet in te spiritus domini, & prophætabis cum eis. Prophætaffe enim ubi lu-
 dæi dicunt de futuro seculo, de Gog & Magog, & de præmijs iustorum & poena impio-
 rum. Quando ergo uenerint signa hæc omnia tibi, fac quæcūq; inuenierit manus tua,
 quia deus tecum est. Ac si diceret: His signis noscere poteris quia deus te regem fore uo-
 luit. Et idcirco ad omnia quæ tibi agenda sunt regaliter age, quia deus tecum est. Et de-
 scendes ante me in Galgala: ego quippe descendam ad te ut offeras oblationē & immo-
 les uictimas pacificas. Septem diebus expectabis donec ueniam ad te, & ostendam tibi
 quæ facias. Videtur quibusdam inculpabiliter Saul obtulisse holocaustū, cum Samuel
 expectatus ab eo, iuxta placitum septem dierū non uenerit. Quod si quis hunc locū be-
 ne distinxerit, inueniet eum non immerito culpatum fuisse & inobediētē redargutum.
 Locus autem hic apud Hebræos ita distinguitur. Et descendes ante me in Galgala, ego
 quippe descendam ad te. Et postea inferitur, ad offerendas oblationes & immolandas ui-
 ctimas pacificas, septem diebus expectabis, donec ueniam ad te & ostendam tibi quæ fa-
 cias. Non enim Samuel suum prætolari aduentū Sauli septem dierum tempore præce-
 pit, sed ad offerendas oblationes & immolandas uictimas pacificas, se ab eo eisdē septem
 diebus uoluit expectari. Quod ille nequaquam fecit, & ideo merito culpatur & stulticijs
 elogio denotatur. Responditq; alter ad alterum, dicens, Et quis pater eorum? Ac si di-
 ceret, Et quis maior illo in dignitate & sapientia? Optime em̄ potest inter prophetas uer-
 sari, & pater eorum, id est, magister uocari, qui tam doctus & sapiens est. Pater magister
 uocatur, sicut Eliseus Eliam patrem, id est, magistrum uocat, Pater mi, pater mi, currus
 Israel & auriga eius. Et in libro Iob, Heliu Eliphaz patrem, id est, magistrum uocat, hoc
 modo, pater mi probetur Iob usque in finem. Filius unius anni erat Saul cum regnare
 cœpisset. Duobus autem annis regnauit super Israel. Nō de Isboeth filio Saul, sed de eo-
 dem Saule dictum est hoc. Sic enim erat innocens quando regnare cœpit, sicut filius est
 unius anni, & in eadem innocentia duobus regnasse annis dicitur. Locutus est autem
 Samuel ad populum legem regni. Hebræus, iudicium regni. Et reposuit coram domino.
 Coram domino, id est, coram arca domini quæ erat in Masphat. Et misit dominus Ie-
 rubaal & Bedan & Iepta & Samuel, & eruit uos de manu inimicorū uestrorum per cir-
 cuitum. Ierubaal ipse est Gedeon: & Bedan ipse est Sampson. Si timueritis Dominū,
 et serueritis ei, & audieritis uocem eius & nō exasperaueritis os domini. Os domini, di-
 cit os prophetarum: qui ex ore domini loquebantur. Quod cum audissent Philistim,
 Saul cecinit buccina in omni terra, dicens: Audiant Hebræi. Et uniuersus Israel audiuit
 huiuscemodi famam: percussit Saul stationem Philistinorum. Sic enim intelligendum
 est, quod cum audissent Philistim, subauditur, cōturbati sunt. Saul cecinit buccina. Hæc
 buccina signum uictoriæ & exhortationis fuit, ut audirent & nossent Hebræi, contur-
 batos & superatos esse Philistæos. Propterea sequitur, Et uniuersus Israel audiuit huius-
 modi famam, percussit Saul stationem Philistinorū. His rebus compertis, confortatus
 est Israel propter hoc. Et sequitur, Et erexit se Israel aduersus Philistæos, id est, uiriliter
 cœpit agere contra Philistæos. Quod cum uidissent filij Israel se in arcto positos, affli-
 ctus enim erat populus, absconderunt se in speluncis & in abditis, in petris quoq; & in
 antris & in cisternis. Hebræi autem transferunt Iordanem in terram Gad & Galaath.
 Si se abscondit Israel in præfatis locis, quid est quod ait, Hebræi autem transferunt Ior-
 danem? Absconsis enim quibusdam Israelitis qui Saul & populum qui cum eo erat re-
 liquerant: quædam pars eorum qui hic Hebræi uocantur, timore perterriti defecerunt
 à Saul, & à uiris qui cum eo erant, & descenderunt in castra Philistim, Quem locum
 ad

ad intelligendum clarius & manifestius, sequentia demonstrant, in eo loco ubi ait, Sed &
 Hebræi qui fuerant cum Philistim ab heri & nudius tertius, ascenderātq; cum eis in ca-
 stris, reuersi sunt, ut essent cum Israel qui erant cum Saul & Ionathan. Omnes quoque
 Israelitæ qui se absconderant in monte Ephraim, audientes quod fugissent Philistim,
 sociauerunt se cum suis in prælio. Et uersus ad prædam, tulit oues & boues & uitulos, &
 mastrauerunt in terra, comeditq; populus cum sanguine. Non fecit populus irritum iu-
 ramentum quo eos Saul adiurauerat, dicens: Maledictus uir qui comederit panem usque
 ad uesperam, donec ulciscar me de inimicis meis, quia uictoria iam potiti erant: sed pec-
 casse Domino, & cum sanguine comedisse dicuntur, quia contra legis præceptum ante-
 quam sacrificium uespertinum, perageretur comederunt. Sic itaq; usus erat, ut quædo ho-
 micidium ab eis, aut in suis aut in exteris fiebat, ut non comederēt antequam sacrificium
 uespertinū pro eis fieret. Aliter peccasse Domino & comedisse cum sanguine dicuntur,
 quia mastratis uictimis non obtulerunt ad sanctuarium sacerdotibus iuxta legis præce-
 ptum adipem & sanguinem, cum uidelicet sanctuarium secum haberent. Quando locus
 sanctuarij procul erat, iubetur sanguis uictimarum in terram fundi, de his uidelicet ui-
 ctimis quas ad suos usus præparabant. Quando uero sanctuarium præsens erat, sanguis
 hostiarū super altare Domini iubetur fundi, sicut est illud in libro Deuteronomij, Sanguinem
 hostiarum tuarum fundes in altari, carnibus autem ipse uesceris: quod præfa-
 tus tamen non fecit populus. Peccasse idcirco dicitur Domino & cum sanguine come-
 disse. Aedificauit autem Saul altare Domino. Tunc primum cœpit aedificare altare
 Domino. Hebræus non habet primum. Quærendum itaque cum antea legatur ædi-
 ficasse altare, quando à Samuele increpatus est: cur hic dicatur, tunc cœpit aedificare alta-
 re Domino. Aedificasse itaq; antea legitur altare: sed quia inobediēter illud aedificauit,
 non Domino aedificasse intelligitur. Hic autem quia obediēter & recte illud ædi-
 ficauit, Domino aedificasse perhibetur. Dixitq; Saul, Applicate huc uniuersos angu-
 los populi. Angulos populi, principes populi uocat, quibus idē populus adhærebat.
 Nunc ergo uade & percutite Amalec & demolite uniuersa eius. Non parcas ei, sed in-
 terfice à uiro usq; ad mulierem, & paruulū atq; lactentem, bouem & ouem, camelum &
 asinum, atque iumenta. Ideo autem Dominus iumenta Amalec demoliri iubet, ut nec
 in iumentis eius memoria fieret. Dominus enim dixerat se deleturum memoriam Ama-
 lec de sub caelo. Idcirco præcipitur Sauli, ut eum penitus ab homine usq; ad iumenta de-
 leret. Sed quia eius memoria, id est, Amalec penitus deleta non fuit, Saulis peccatum & in-
 obediētia in causa extitit. De quo Amalec ita in libro Deuteronomij dicitur, Memento
 quæ fecerit tibi Amalec in uia quando egrediebaris ex Aegypto, quomodo occurrerit
 tibi, & extremos agminis tui qui lasi residebant, ceciderit. Lassos hic Hebræi immundos
 secundum legem extra castra manentes intelligunt: quos cecidisse Amalec ita dicuntur:
 quia sicut ipsi tradunt, eorū circuncisionem amputauerunt, & in subsannationem Dei, in
 celum proiecerūt. Dixitq; Saul Cineo, Abite, recedite atq; discedite, ne forte in uolu-
 ta te cum eo. Tu em̄ fecisti misericordiā cū omnibus filijs Israel cum ascenderent de Aegyp-
 to. Ceni ipse est Iethro cognatus Moyse, de cuius genere erant Cinei qui descenderāt ad
 Amalec & habitabant cum eo, qui utiq; cōsanguineus eorum erat, et hereditatem in eius
 terra habebat. Misericordiā uero Cinei cum filijs Israel fecisse dicitur: siue quia Moysen
 fouit in terra Madian, siue quia cōsiliū dedit Moyse qualiter multitudinē populi guber-
 naret. Nunciatū est autē Samuel eo quod uenisset Saul in carmelū, & erexisset ibi fornix
 cē triumphalem. Quando uictoria potiebantur, faciebant arcum de myrtetis & palmis
 & oliuis ob signū uictoriæ. Tulit autem populus oues & boues, primitias eorū quæ
 caesa sunt. Primitiæ hic ea quæ potiora & meliora erāt, intelligendæ sunt. Porro trium-
 phator in Israel nō parcat & poenitudine nō flectetur, neq; em̄ homo est ut agat poeniten-
 tiā. In Hebræo legitur, porro triumphator Israel nō mētiatur. Triumphator iste deus est.
 Nō mētiatur, quia ea quæ promittit sibi famulātibus, largitur. Poenitudine nō flectetur,
 uu 4 quia

quia non pœnitet eum de bonis quæ largitus est. Sed nunc honora me coram senioribus populi mei & coram Israel. Honora me sicut regem, ut ego præcedam sicut rex, & tu subsequaris ut adorẽ Dominũ Deum tuum. Senes autẽ populi sui, suam tribũ, & coram Israel, cæteras tribus Israel dicit. Et respondens unus de pueris, ait: Ecce uis di filium Isai Bethlehemitẽ, & cætera. Puer iste Doeck Idumæus fuisse perhibetur, inimicus Dauid: & omnia quæ de Dauid in laudẽ dixisse uidentur, in odium eius dixisse dicuntur, quia uolebat inimicitia causa & inuidie liuore ut ad Saul ueniret, quatenus ibi quilibet occasione necaretur. Et directus est spiritus Domini in Dauid à die illa, & in reliquum. Ideo directus in eum spiritus Domini dicitur, eo quod tunc psalmos canere cœperit. Egressus est uir spurius de castris Philistinorũ nomine Goliath. Spurius dicitur, quia à patre gigante, matre uero Getha natus erat. Dauid autẽ erat filius uiri Ephratei de Bethlehem Iuda, cui nomẽ erat Isai, qui habebat octo filios. Quæritur cur hic octo filios habere dicatur, cum in Paralipomenon non amplius quã septem legatur. Quod ita soluitur. Nathan prophetam filiũ Sammaa filij sui quem in loco filij educauerat & nutrierat, inter filios annumerat. Nam & corã Samuele septem eius filij leguntur adducti fuisse, & octauus esse in pascuis. Inter quos Nathan adductum fuisse, manifestum est, qui & Jonathan uocatur. De quo in extrema parte Samuelis dicitur. Percussit autem eum Jonathan filius Sammaa fratris Dauid. Et notandum quod ubicunq; propheta uocatur, Nathan scribitur non Jonathan. Et fratres tuos uisitabis si recte agãt, & cum quibus ordinati sunt, discẽ. In Hebræo ita habetur. Et fratres tuos uisitabis si recte agant, & pignora eorũ tolles. Pignora in hoc loco Hebræi libellos repudiij intelligunt. Siquidem usum illius gentis fuisse ferunt, ut quando ibatur ab eis in pugnam, libellos repudiij uxoribus suis darent: ut si contigisset uirum in prælio capi & in captiuitatem duci, mulier eius expectatis tribus annis, si uir eius non redisset, alium duceret uirum. Quare uenisti & quare dereliquisti pauculas oues illas in deserto? Et noui superbiam tuam & nequitia cordis tui. Nosse se dicit illius superbiam & nequitiam cordis: quia putabat eum timore cordis eleuari, eo quod Samuel unxisset illũ in regem. Assumens autem Dauid caput philistæi, attulit illud in Hierusalem: arma uero eius posuit in tabernaculo suo. Quod dicit attulisse Dauid caput philistæi in Hierusalẽ, anticipatio est quod postea fecit. Arma uero eius, id est, philistæi: non est intelligendum quod in suo posuerit tabernaculo, sed in tabernaculo Domini, de quo tabernaculo postea hæc, ab Abimelech sacerdote suscepit. Dixitq; Abner, Viuat anima tua rex si noui. Secundum illud locutionis genus hoc dictum est, quo dictũ est illud: Benedixit Naboth Deo & regi: ac si diceret, nõ uiuat anima tua rex si noui. Aliter, uideã mortẽ tuã si noui. Post diem autem alterũ inuasit spiritus dei malus Saul, & prophetabat in hoc loco, nõ est aliud intelligendum, nisi aliena retulisse. Et egrediebatur Dauid & egrediebatur in conspectu eorũ & regrediebatur. Dixitq; Saul, Dabo eam illi, ut fiat illi scandalũ, ut sit super eum manus Philistinorũ. His duobus periculis Saul Dauid putauit interim posse, scilicet aut in sedijs filia suã à qua se uidebat multũ amari, aut causa præputiorũ Philistinorũ propter quæ adipiscenda Philistæos erat bello aggressurus. Dixit ergo Saul ad Dauid: In duabus rebus gener meus eris hodie. In duabus rebus generũ eum sibi futurum dicit, quia iam ei attulerat præputia Philistinorũ pro Merob quã Saul dedit Adrieli Moholathite, & postea pro Michol ducẽta. Et quamuis non aperte dicatur pro Merob Saul præputia Philistinorũ Dauid dedisse, tamen qui præcedentia & subsequẽtia perlegerit & perscrutatus fuerit, inueniet eum bis Sauli præputia Philistinorum dedisse. Potest etiam & aliter intelligi. In duabus rebus gener meus eris hodie, quia ego quæsiui à te centum præputia Philistinorũ, & tu obtulisti ducenta. Ego autem egrediens stabo iuxta patrẽ meum in agro ubi tu fueris, & ego loquar de te ad patrem meum: & quodcunq; uidero, nunciabo

ciabo tibi. Descensurum namq; Saulem in eundem agrum Jonathan Dauid dixerat, & ut in eodẽ agro Dauid absconderetur, collocutum inter eos fuerat. In quem agrum crebro Saul consiliandi gratia conuenire solebat, ubi etiam constitutũ fuerat ut occideretur Dauid, quod & Jonathan indicauerat Dauid. Et expoliauit se etiam Saul uestimentis suis & prophetauit coram Samuele. Quæstio magna hic oritur, cum in præcedentibus legatur, Et non uidit Samuel Saulẽ usq; in diem mortis suæ: & hic propheta se coram Samuele dicatur. Quam quæstionẽ Hebræi his duobus modis soluunt. Aut nõ uidit eum, quia quãdo iunctus est Saul cuneo prophetarũ, abscondit se Samuel ne uideretur ab eo. Aut non uidit eum indutũ habitu regio quo indutus erat quãdo dictum est, non uidit eum usq; in diem mortis suæ, subauditur indutum habitu regio. Expoliasse uero se non omnibus uestimentis, sed regalibus tantum intelligendum est. Et sit Dominus tecum sicut fuit cum patre meo. Et si uixerò, facias mihi misericordiam Domini. Sit Dominus tecum sicut fuit cum patre meo, id est, sublime faciat regnum tuum, sicut sublime fecit patris mei regnũ. Et si uixerò, facias mihi misericordiam Domini, ut scilicet sim secundus in regno tuo, & si mortuus fuero, nõ auferes misericordiam tuam à domo mea usq; in sempiternũ. Venit autem Dauid in Nobead Achimelech sacerdotem. Achimelech ipse est Aia filius Achitob filij Phinees filij Heli. Et fuerunt uasa puerorum sancta. Achimelech interrogat utrum Dauid & pueri sui quos in illum & in illum locum conduxisse se dixerat: mundi essent. Dauid uero ænigmatice pluraliter de seipso respondit, dicens: Et fuerunt uasa puerorum sancta, à concubitu coniugali. Quod uero ait, porrò uia hæc polluta est: & in Hebræo legitur, porrò uia hæc laica est, sic est intelligendum: uia hæc laica est, ac si diceret: in lege præceptũ est, ut extraneus nõ comedat ex eis: & tu interrogas utrum mundi sint pueri, qui etiam si mundi essent, nequaquam eis uesti deberent. Idcirco uia hæc est laica, quia tu laicaliter interrogas. Quod uero sequitur, Sed & ipsa hodie sanctificabitur in uasis meis, ipsa utiq; in uasis, id est, in mente sua sanctificari dicitur: quia nisi necessitate corporis & periculo uitæ urgente, nequaquã uelceretur eis: non tamen aperte eodẽ legitur Dauid panes comedisse. Tradunt Hebræi nequaquã Dauid eos comedisse panes: sed aliter tamẽ Dominus in euangelio. Erat autẽ ibi quidam uir de seruis Saul in die illa intus in tabernaculo, & nomen eius Doeck Idumæus. In Hebræo dicitur, obligauerat in conspectu Domini. Obligatus idem Doeck Idumæus erat uoto, quo se obligauerat aliquot diebus, in tabernaculo Domini immoraturũ & orationi uacaturum. Dixitq; Gad propheta ad Dauid: Noli manere in præsidio. Profisciscere & uade in terram Iuda. Miro modo hic introducitur Gad propheta, cum in præcedentibus eius nulla facta fuerit mentio. Sic itaque hic introducitur, sicut Elias propheta in loco ubi dicitur: Et dixit Elias Thesbitẽs de habitatoribus Galaad. Ex ore itaq; Domini Gad propheta, Dauid dixit, ut non moraretur inter gentes & in terra polluta, sed in terrã Iuda rediret, & ibi iuxta uoluntatẽ Domini, persecutionem inimicorũ ferret. Et trucidauit Doeck Idumæus in die illa octogintaquinque uiros uestitos ephod lineo. In Hebræo habetur, portantes ephod lineum. Atunt Hebræi nõ omnes ephod lineum portasse, sed tales eos fuisse, qui utiq; digni & idonei essent ad portandum ephod. Si tradent me uiri ceile in manus eius, & si descendet Saul sicut audiuit seruus tuus: Domine Deus Israel indica seruo tuo. Et ait Dominus, descendet. Ac si diceret: si hic steteris, descendet. Et quod ait, Si tradent me uiri ceile, & Dominus ait, tradent: iste est sensus, Si descenderit Saul & hic te inuenerit, tradent. Porrò eo tempore quo fugerat Abiathar filius Achimelech ad Dauid in ceila, ephod secum habens descenderat: ephod illud erat, quod Moyses iubente Domino fecerat, in quo erat doctrina & ueritas, in quo etiam consuluit sacerdos Dominum. Percussit igitur uterq; Jonathan scilicet & Dauid, fecerunt coram Domino. Coram Domino, id est, coram Gad propheta & Abiathar sacerdote, qui portabat ephod. Iuit igitur Saul & socij eius ad quærendum. Et nunciatum est Dauid, statimq; descendit ad petram & uersabatur in deserto Maon. Descendisse ad

ad petram dicitur, id est, ad tutissimū locum, in quo ea quæ sibi oneri & grauiā erant, res c
posuit. Et ipse uersabatur in deserto Maon, quo sibi suffugiū patebat. Erat autē uir qui
spiam in solitudine Maon. Hebræus hoc in loco non habet in solitudine. In Maon enim
ciuitate habitabat, non in solitudine. Vere frustra seruauit omnia quæ huius erant, &
non perijt quicquā de cunctis quæ ad eum pertinebant, & reddidit mihi malum pro bo
no. Tunc quippe ei reddidit malū pro bono, quando blasphemauit eum cōuiciando,
& dixit, Quis est Dauid, & quis est filius Isai? Hodie increuerunt serui qui fugerunt do
minos suos. Et nunc fiant sicut Nabal inimici tui, & qui quærūt domino meo malum,
Fiant, inquit, sicut Nabal, ut pereāt sicut Nabal in stultitia sua. Cum ergo fecerit domi
nus tibi domino meo omnia quæ loquutus est bona de te, & constituerit te ducē Israel,
non erit tibi hoc in singultū. Non erit, inquit, tibi hoc in singultū: ut modo effundas san
guinem Nabal, & propter hoc flendum tibi sit & poenitendum. Saul autē dedit filiam
suam Michol, uxore Dauid, Phalti filio Lais, qui erat de Gallim. Ut Hebræi tradunt,
non cognouit eam, id est, Phalti: quoniam si cognouisset eam, nunquā Dauid sibi eam po
stea sociasset, quia in lege penitus huiusmodi prohibetur coitus. Idē nāq; Phalti de Gal
lim, id est, de inundatione erat. Inundatio, hoc est, Gallim, lex intelligitur. Legis enim do
ctor erat de bahurim, id est, de electis. Quādo autē à Saule Michol ei datur, Phalti, id est,
euadens interpretatur. Quādo uero ab eo eadē Michol aufertur, Phaltiel, id est, euadēs à
Deo interpretatur. Euadēs à deo dicitur: quia custodiuit eū, ne tangeret eam, ne fieret trās
gressor legis. Secutusq; est eam uir suus plorans usq; bahurim. Plorasse dicitur prę gau
dio, seo quod dominus eum custodisset ne eam tangeret. Ait autē Dauid ad Achime
lech Etæum & Abisai filiū Saruie fratrē Ioab, dicens: Quis descendet mecum? Achime
lech ipse est Vrias. Vrias ergo interpretatur lux mea Deus. Achimelech interpretatur fra
ter meus rex. Et ascendit Dauid & uiri eius, & agebant prędas de Gessuri & de Amale
chitis. Hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus. Hi pagi non erant sub potestate
Achis. Habitatī in terra antiquitus dicuntur: quia quieti & securi habitatī fuerant, & nul
lius hostis deprædationes perpessi. Samuel autem mortuus est, fleuitq; eum omnis Is
rael. Et sepelierunt eum in Rama urbe sua. Supra namque dicitur sepultus fuisse in do
mo sua in Rama in domo sua, in familia uidelicet & cognatione sua. Quæritur namque,
cum superius iam mortuus legatur, cur hic repetatur mortuus. Mortuus hic, ut Hebræi
uolunt, resuscitationis suæ causa repetitur. Consuluitq; Dominū, & non respondit ei,
neq; per somnia, neq; per sacerdotes. Hebræus neq; per doctrinam neq; per prophe
tas. Respondebat Dominus per somnia sicut iisdem Hebræi asserunt, eo quod orando &
ieiunando posebant oraculum sibi fieri diuinum, & Deus illis per somnia reuelabat, ea
quæ futura erant, quod in hoc loco minime Saul fecisse legitur. Per doctrinam, per
ephod scilicet, quod sacerdos in pectore portabat. Neq; per prophetas, quia illis consu
lentibus, Dominus nequaquam respondebat. Hi prophetæ dicuntur fuisse discipuli Sa
muelis, quibus prophetatibus iunxit se Saul, & prophetauit. Quærite mihi mulierem
habentē pythonem, & uadam ad eam & sciscitabor per illam. Nullo accepto diuinitus
Saul responso, cōuertitur ad Pythones. Quamuis ergo Saul legatur erasisse magos & ha
riolos de terra: hanc tamē mulierē Hebræi matrē fuisse Abner filij Ner autumant: & pro
pter eundem Abner, ne perimeretur cum cæteris Pythonissis, absconsam & referuatam
fuisse. Nec audiet uos quisquam de sermone hoc. Aequa enim pars erit descendētis
ad præliū, & remanētis ad sarcinas. Cum in Latinis codicibus legatur, lassos quosdā
substituisse ad sarcinas, & in Hebræo habeatur iussos fuisse ut residerent ad sarcinas: lo
sus hic monstrat, Hebraicam ueritatem in hoc loco sequi debere: quæ non lassos, sed ius
sos remansisse ad sarcinas dicit fuisse. Ait enim ita, Aequa pars erit descendētis ad præ
lium, & remanētis ad sarcinas. Non ait, qui lassī remanserunt ad sarcinas, sed absolu
te, remanētis ad sarcinas: quia si lassī remansissent, nulla eis deberetur de prædis por
tio. Quod cum uidisset armiger eius, uidelicet quod mortuus esset Saul, irruit etiam
ipse

A ipse super gladium suū, & mortuus est cum eo. Armigerum istum Hebræi Doeck Idu
mæum dicunt fuisse, qui cernens Saul mortuū, semetipsum ob metum Dauid interemit.
Mortuus est ergo Saul & tres filij eius, & armiger illius & uniuersi uiri eius. Viri
isti, pueri domestici eius intelligēdi sunt. Hi tres filij Saul cū eo interfecti sunt: Ionathan,
Abinadab qui & Iesui, & Melchisua. Isboseth autē domi erat, qui anno quo Saul rex con
stitutus est, natus fuisse dicitur, qui etiam quadraginta annorum fuisse legitur cum regna
re coepisset. Vnde colligitur Saul quadraginta annos regnasse. Quærendum cur alibi le
gitur Iesui, & alibi Abinadab: Iesui em̄ interpretatur æqualis. Æqualis ideo dicitur, quia
æqualis meriti fuisse filij cū patre memorantur. Abinadab interpretatur pater meus spon
te. Sponte etenim sua pater eius Saul male agendo acquisiuit, ut taliter unā cum filijs pe
rimeretur. In die autē tertia apparuit homo ueniens de castris Saul, & reliqua. Ho
minem istum Amalechitē Hebræi filium Doeck fuisse dicunt. Amalechites enim & Idu
mæus unū est, quia filius primogenitus Esau, Eliphaz fuit, & huius filius Amalech. Dia
dema autem & armillā quæ Dauid detulit, à patre Doeck cōmendata sibi fuisse Hebræi
perhibent. Et planxerūt, & fleuerunt & ieiunauerunt usq; ad uesperā super Saul & su
per Ionathan filium eius, & super populū Domini & super domum Israel. Populū Do
mini, sacerdotes, & domū Israel, generaliter omnem populū Israel dicit. Et dixit ut do
ceret filios Iuda arcum, Ecce scriptū est in libro iustorū. Et dixit, subauditur Dauid: ut do
ceret, subauditur Deus: filios Iuda arcū, reges uidelicet Iuda doceret fortitudinem: scilicet
ut fortes & intenti essent in timore Domini & in præceptis Dei, ne per inobedientiam re
ges Iuda à fortitudine & timore Domini sicut Saul recederent, & eo modo quo ipse pe
rierat, perirent. Quod autem ait, Ecce scriptū est in libro iustorū. Liber iustorum, liber Sa
muelis est, ubi cōtinentur prophetæ iusti, Samuel uidelicet, Gad & Nathan, in quorū li
bro scriptū esse perhibetur, qualiter Saul recedens à timore domini, per inobedientiā suā
perijt. Incliti tui Israel super montes tuos interfecti sunt. In Hebræo habetur, super
excelsa tua. Et est sensus, O Saul, gloriosi Israel super excelsa tua interfecti sunt: quia in
peccato inobedientiæ tuæ unā tecū perierunt. Inobedientiā namq; tua pro idolis, id est,
excelsis reputata est, sicut est illud in libro Samuelis: Melior est enim obedientia q̄ uicti
mæ, & auscultare magis, quàm offerre adipem arietū: quoniā quasi peccatū hariolādī est
repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere. Filia Israel super Saul flete,
qui uestiebat uos coccino in delicijs, qui præbebat ornāmēta aurea cultui uestro. Vestie
bat eas coccino, & præbebat ornāmēta aurea cultui earū de prædis hostiū quas agebat.
Quomodo ceciderunt fortes in prælio? subauditur in peccato tuo. Ionathan in ex
celsis tuis occisus est. In Hebræo nō habetur est, Est em̄ sensus, O Saul, Ionathan in ex
celsis tuis, id est, in peccato inobedientiæ tuæ occisus, subauditur est. Et nūc retribuēt
quidē uobis Dominus misericordiam & ueritatē. Misericordiā in præsentī seculo, uerita
tem in futuro: quia misericordiā quæ in præsentī seculo tribuitur ad comparationē æter
næ misericordiæ mendacium est. Abner autē filius Ner princeps exercitus Saul, tulit Is
boseth filium Saul, & circumduxit eum per castra. In Hebræo habetur, transduxit eum in
mahanaim quæ interpretatur castra. Transduxit eum, intelligēdum est ultra Iorda
nem, & in Mahanaim regē eum constituisse. Super Galaad & super Iessuri. Hebræus, Af
suri, id est, super tribum Aser. Et exclamauit Abner ad Ioab, & ait, Num usq; ad inter
necionē tuus mucro desæuiet? Hebræus non habet tuus. An ignoras quod pericu
losa sit desperatio? In Hebræo ita habetur, An ignoras quod amarus erit finis? Et est sen
sus, Nunquid ignoras quod ad amaritudinē tibi proueniet, eo quod populum hunc de
lere niteris? Sextus quoq; lethraā de Eglā uxore Dauid. Quæritur cur aliæ uxores Da
uid supra notatę sint, & non dicatur uxores Dauid: & hic sola Eglā uxor dicatur Dauid?
Eglā enim ipsa est Michol, quæ ideo uxor eius hic sola uocatur, eo quod in adolescen
tia primum ipsam sortitus fuerit in uxorem, quæ etiam partu occubuisse dicitur. Eglā
itaque interpretatur uitula. Nunquid caput canis ego sum aduersus Iudam? Ac si
diceret:

diceret: Propter te & propter domum patris tui dicor caput canis esse contra Iudam, eo quod non reducam domum Israel ad David, quem scio unctum esse regem, & regnaturum super uniuersum Israel. Caput canis se dicit esse, id est, uilem: eo quod à domo Iuda sic haberetur sicut latratus canis: & eo quod princeps esset canum, id est, stultorum hominum.

Sed unam rem peto à te, dicēs: Non uidebis faciem meam antequam adduxeris Michol filiam Saul, & sic uenies & uidebisme. Est enim hic defectus, & necessaria subauditio, qua respondisse fertur Abner ad David, se hanc rem penitus non posse facere, ut ei Michol reduceret, eo quod frater eius rex eam haberet in potestate: & responso excusationis ratione pleno ab eo David accepto, misisse pro ea ad eius fratrem Isboseth legitur, sicut sequentia declarant. Misit autem David nuncios ad Isboseth filium Saul, dicēs: Redde uxorem meam Michol, quam despondi mihi centum præputijs Philistinum. Plangensque rex Abner, ait, Nequaquam, ut mori solent ignaui, mortuus es Abner: hoc est, non peristi in stultitia tua, sicut ignaui perire solent, quia fraude deceptus es. Manus tuæ non sunt ligatæ, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati. Non es iure belli captus: & manus tuæ non sunt ligatæ, & pedes compedibus aggrauati, sicut eorum manus solent ligari, & pedes uinciri, qui in prælio capi solent. Dolo igitur non uiribus peremptus es. Duo autem uiri, principes latronum erant filio Saul, nomen uni Baana, & nomē alteri Rechab, filij Remmon Berothitæ, de filijs Benjamin. Duo uiri isti principes erant super expeditiones Isboseth. Mortuo uero Abner, ut Hebræi tradunt, conciliati sunt cum Misiboseth, ut unam interficerent Isboseth, & eundem Misiboseth constituerent regem: & eiusdem consilij delatorem Misiboseth extitisse. Et idcirco hic idem Misiboseth subintroducitur hoc modo. Erat autem Ionathæ filio Saul filius debilis pedibus: quinque enim fuit quando uenit nuncius de Saul & Ionathan ex Iezrael, & cetera sequentia. Videntes uero Baana & Rechab à Misiboseth suum proditum esse consilium, timore perterriti, fuga lapsi sunt in Gethaim: fueruntque ibi aduenæ usque ad tempus illud, Tempus illud intelligendum est, quando inde reuersi domum Isboseth feruente die ingressi sunt, assumptes spicas tritici, & percipientes eum in inguine. Spicas tritici quasi causa primitiarum tulerunt, ut honorem regi deferre uiderentur, & eorum dolus nequaquam deprehenderetur. Filius triginta annorum erat David cum regnare cœpisset, & quadraginta annis regnauit. In Hebron regnauit super Iudam septem annis & sex mensibus. In Hierusalē autem regnauit triginta & tribus annis super omnem Israel & Iudam. Quæritur cur non in summa quadraginta annorum & sex mensibus Absalom filium suum fugerit, merito eosdem sex menses à summa regni illius esse exclusos. Dicunt etiam aliter, quod sex mensibus in Hebron David quadam infirmitate corporis laborauerit, & idcirco eosdem sex menses non supputari in regno eius. Ex eo namque tempore illum regnasse dicunt in Hebron, ex quo deuictis Amalechitis de spolijs eorum misit dona senioribus Iuda, his qui erant in Hebron, & his qui erant in Bethel, & reliquis qui erant in his locis in quibus comoratus fuerat David ipse & uiri eius. Diciturque est ad David ab eis, Non ingredieris huc, nisi abstuleris cæcos & claudos dicentes: Non ingredietur David huc. Ac si dicatur ab eis, Non ingredietur huc David donec nos hinc auferat, quos inermes & imbecilles sicut cæcos & claudos esse arbitratur: & quos bello aggressurus, sicut cæcos & claudos se triumphaturum putat. Idcirco dicitur in Pro uerbio, Cæcus & claudus non intrabunt in templum. In Hebræo habetur, Cæcus & claudus non intrabit domum: hoc est, cæcus et claudus, subauditur dicunt, Non intrabit quislibet domum cæcorum & claudorum, quoadiu cæcus & claudus intus fuerint. Proposuerat enim in die illa David præmiū qui percussisset lebusæum & tetigisset domatū fistulas, & abstulisset claudos & cæcos odientes animam David. In Hebræo ita habetur: Et dixit David in die illa, Qui percusserit lebusæum & tetigerit fistulam, & claudos & cæcos odientes animam David: subauditur erit princeps & dux, sicut liber Paralipomenon declarat, hoc modo dicens, Omnis qui percusserit lebusæum, in primis erit princeps & dux. Ascendit igitur

primus

primus Ioab filius Saruizæ & factus est princeps. Quod autem dicit: Qui tetigerit fistulam, ita intelligendum est: Qui tantæ audaciæ fuerit & fortitudinis ut ad murum ciuitatis usque ueniat, & hasta sua fistulam quæ in muro est tangat, ipse princeps erit. Et reliquerunt ibi sculptilia sua quæ tulit David & uiri eius. Tulit ea David & igni iussit exuri, sicut liber Paralipomenon declarat, ita dicens: Dereliqueruntque ibi deos suos quos David iussit exuri. Consuluit autem David Dominum. Qui respondit: Non ascendas, sed gyra post tergum illorum & uenies ad eos ex aduerso pyrorum. In Hebræo non pyrorum, sed flentium legitur. Ex aduerso itaque flentium eum uenire iubet, hoc est ex aduerso idolorum suorum, ubi scilicet idola eorum erant in quibus confidebant. Quæ idola idcirco flentium uocantur: quia fetu digna sunt, & eos qui ea colunt, ad fetum miseriarum perducunt. Flentium itaque eorum idola ob blasphemiam hic sermo diuinus uocat: sicut alibi uocatur idolum Moab contaminatio Moab. Et cum audieris sonitum gradientis in cacumine flentium: hoc est, cum audieris potestatis angelicis eorum idola (in quibus omnis fortitudo eorum est) conterri & conculari, tunc inibis prælium: quia tunc egredietur Dominus ante faciem tuam ut percipiat castra Philistinum. In eorum namque idolis Dominus iudicia fecit, sicut & in dijs Aegyptiorum. Contristatus est autem David, eo quod percussisset Dominus Ozam. Hebræus: eo quod diuisisset. Diuisisse illum Dominus dicitur: quia locus ubi erat Ozam uacuus apparuit. Et noluit David ad se diuertere arcem Domini in ciuitate David, sed diuertit eam in domum Obed Edom Gethei, qui Getheus ideo uocatur, eo quod in Geth pater eius habitauerit. Et benedixit Dominus Obed Edom & omnem domum eius. Benedixisse domum eius Dominum, Hebræi dicunt, eo quod omnes uxores eius & concubinæ & nurus & ancillæ, masculos pepererint filios, necnon & feminae quadrupedes geminos ei ediderint fetus. De quo ita in libro Paralipomenon scribitur: Misit ergo arca Dei in domo Obed Edom tribus mensibus, & benedixit Dominus domui eius & omnibus que habebat. Et alibi in eodem libro Paralipomenon dicitur: Filij autem Obed Edom, Semeias primogenitus, Iozabat secundus, Iohaa tertius, Sachar quartus, Nathanael quintus, Amiel sextus, Issachar septimus, Pallathi octauus, quia benedixit illi Deus. Igitur Michol filie Saul non est natus filius usque ad diem mortis suæ. Michol ipsa est Eglia: hæc genuit David Iethraam, cuius partu occubuit. Dixitque Nathan ad regem: Omne quod est in corde tuo, uade & fac: quia Dominus tecum est. Hoc enim Nathan ex se, non ex sermone Domini dixit ad David. Illud uero quod sequitur, ex sermone Domini dixit: Hæc dicit Dominus: Nunquid tu ædificabis mihi domum ad habitandum? Ac si diceret: Non poteris mihi domum ædificare, quia uir sanguinarius es, & multum sanguinem effudisti. Neque enim habitauit in domo ex die qua eduxi filios Israel de terra Aegypti usque ad diem hanc, sed ambulabam in tabernaculo & in tentorio. Ambulasse se Dominus dicit in tabernaculo & in tentorio: quia nec Moyses nec Iosue potuerunt ei ædificare domum, eo quod uiri fuerint sanguinarii sicut & David. Per cuncta loca quæ transiui cum omnibus filiis Israel, nunquid loquens loquutus sum ad unam de tribubus Israel, cui præcepi ut pasceret populum meum Israel, dicens: Quare non ædificasti mihi domum cedrinam? Hæc loca per que se transiisse Dominus dicit: intelligenda sunt Silo & Galgala & Nobæ, & cætera loca, ubi tabernaculum & arca Domini collocata fuit. Nunquid loquens locutus sum alicui iudici de tribubus Israel, cui præcepi ut pasceret populum meum Israel: Quare non ædificasti mihi domum cedrinam? Idcirco à nullo iudicum sibi ædificari domum cedrinam iussit: quia ab omnibus contra hostes pugnatum fuit, & omnes effusores fuerunt sanguinum. Filius autem tuus cui non instabunt bella hostium, & qui non erit uir sanguinum, ipse ædificabit mihi domum. Et nunc hæc dices seruo meo David: Hæc dicit Dominus exercituum: Ego tuli te de pascuis sequentem gregem. Et post pauca: Feci tibi nomen grande iuxta nomen magnorum qui sunt in terra. Feci, inquit Dominus, tibi nomen grande, sicut feci Abraham, Isaac & Iacob & Moyse & Iosue: quorum nomina sunt famosissima in terra. Et ponam locum populo meo Israel, & plantabo eum, & habitabit sub eo. Hoc in loco tempus Solomonis sermo describit diuinus: quo filij Israel pacem essent habituri per circuitum,

Hier. 10. 5

x x tum,

tum, & nō essent affligendi & opprimendi sicut tempore iudicū fuerunt oppressi & afflicti. Qui si iniquè aliquid gesserit, arguā eum in uirga uirorū & in plagis filiorū hominū. Virgam uirorū, gladium uocat inimicorū. Plagæ uerò filiorum hominū, sunt incommo- ditates corporū humanorū, quibus pro peccatis suis à Domino merito homines flagellantur. Ista est enim lex Adam Dñe Deus, hoc est, lex hominis est Dñe Deus, ut tibi in simplicitate cordis & puritate seruiat. Et tu facies ei iuxta misericordiā tuam, sicut mihi dignatus es facere seruo tuo propter uerbum tuū: & secundum cor tuum fecisti omnia magna: Ista hæc: propter uerbum tuū quod promisti Abraham, Isaac, & Iacob, fecisti omnia hæc mihi seruo tuo. Quod dicit, secundū cor tuum, intelligitur secundum misericordiā tuam: quia non est similis tui. Neq; enim est Deus extra te in omnibus quæ audiuius auribus nostris. Non est, inquit, Deus similis tui qui fecerit magna hæc quæ audiuius auribus nostris. A facie populi tui, quē redemisti ex Ægypto gentē & Deum eius. Hebræus habet, gentibus & dijs earum, & est sensus: A facie populi tui, quē redemisti ex Ægypto, de manu scilicet Ægyptiorum, quos in mare rubro peremisti, & dijs eorū in quibus iudicia fecisti. Quia tu Dñe exercituum Deus Israel reuelasti aurē serui tui, dicēs: Domine ædificabo tibi, propter hoc inuenit seruus tuus cor suū, ut oraret te oratione hac. Aurem eius Dominus per prophetā reuelauerat, se illi domum ædificaturum. Idcirco Dauid inuenisse se dicit cor suū, id est, inuenit audaciā in corde suo, ut oraret eum oratione hac. Factum est autē post hæc, percussit Dauid Philistīm & humiliauit eos: & tulit Dauid frenum tributi de manu Philistīm. Frenū tributi, quinq; erant ciuitates Philistinorū, quæ frequenter Israel sibi tributarium faciebant, quas ab eis tulit Dauid, & humiliauit eos, fecitq; sibi tributarios. Vnde & in Paralipomenon legitur: Percussit Dauid Philistīm, & humiliauit eos, & tulit Geth & filias eius de manu eorū. Fecitq; Dauid sibi nomē cum reuerteretur capta Syria. Fecisse sibi nomē dicitur, quia in ualle Salinarū, cæsis decē & octo milibus, erexit sibi fornicē triumphalē. Fecit etiā sibi nomē, quia uicta Syria Damasci, & Syria Soba, erexit sibi dicitur alterā fornicē triumphalem. Et si quē mouet quod in plerisq; Latinorū codicib; inuenitur Dauid nō decē & octo milia in ualle Salinarū, sed duodecim milia cecidisse: mouerit hoc uicio scriptorum in eisdē codicibus inditum esse. Veraciter tamen Dauid in eadem ualle Salinarum decē & octo milia cæcidit. Iob uero duodecim milia, sicut in titulo quinquagesimi primi psalmi scribitur. Dixitq; Siba ad regē: Sicut iussisti Dñe mi rex seruo tuo, sic faciet seruus tuus, & Miphiboseth comedet super mēsam tuā. Notandū q; in Hebræo super mēsam meā legatur: quia in hoc loco defectus est, & necessaria subauditio. Quando em̄ dixit Siba, sicut iussisti Dñe mi rex seruo tuo, sic faciet seruus tuus: subaudiendū est Dauid dixisse, & Miphiboseth comedet super mēsam meā, quasi unus de filijs regis. Dixitq; Dauid: Faciā misericordiā cum Anon filio Naas, sicut fecit pater eius mecum misericordiā. Quando fugit Dauid à facie Achis regis Geth, uenit ad Naas regē Ammon, qui fecit cum eō misericordiā, multa impertiēs ei bona. De Naas itaq; uenit in speluncā Odollam, ubi uenerunt ad eū pater eius & mater & omnis domus sua. Inde uenit ad Moab, & dimisit apud eum patrē & matrem, & omnē domum suā. Quod uero dixit Achis rex Geth: Hicine ingredietur domum meā? Abijt inde Dauid & fugit in speluncā Odollam. Abijt inde, subaudiendum est de domo Naas, & inde fugisse illum in speluncam Odollam. Si uero quæritur, cur ad eum, id est, ad Achis Dauid redierit, ante cuius faciem fugerat: intelligendus est iste Achis filius fuisse Achis, à quo fugit Dauid. Vnde & in subsequētib; Achis cum quo Dauid in prælium contra Saul descendebat, filius dicitur fuisse Mach. Non enim à patre hoc nomen patronymicum, sed à matre sumpsit, quæ Macha uocabatur. Et idcirco non à patre hoc sumpsit nomen, eo quod Dauid à se abiecerit. Reliquā autem partem populi tradidit Abisai fratri suo. Notandum quod solummodo in hoc loco in Hebræo legatur Abisai, in cæteris uero locis Abisai. Abisai itaq; interpretatur, pater sacrificij, & Abisai pater meus sacrificium. Ideo autem ex nomine illius unam literam demptam Hebræi dicunt, eo quod necis Abner conscius fue-

rit. Factum est ergo, reuertente anno, eo tempore quo solent reges ad bella procedere: remisit Dauid Iob & seruos suos cum eo, & cætera. In Hebræo ita legitur: Eo tempore quo reges ad bella processerant, misit Dauid Iob, & cætera. Hos reges dicit qui processerunt contra Dauid in pugnam, scilicet regem Roob & Istob & Soba & Maadia, qui utiq; reges Syriæ fuerunt, & pugnare uoluerunt conducti mercede à rege Moab contra Dauid, à quo triumphati esse leguntur. Et dixit Dauid: Nonne ista est Bethsabee filia Eliam uxor Vriæ Ethei? Eliam filius fuit Achitophel. Et uocauit Vriam Dauid, ut comederet corā se & biberet, & inebriauit eum. Idcirco inebriasse eum dicitur, ut saltē ebrius in domum suam descenderet. Veruntamē quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini, propter uerbū hoc filius qui natus est tibi morte morietur. In Hebræo ita legitur: Veruntamē quoniam blasphemando blasphemasti inimicos Domini: propter uerbum hoc etiā & filius qui natus est tibi morte morietur. Quod per antiphrasim dictū est: & est sensus: Saluationē tribuisti inimicis Domini, quibus insurgentibus cōtra populū Domini, peccato hoc tuo præpediente nō poterit eis resistere populū Domini. Insuper etiā ipsi inimici uictoriosi existent propter peccatū tuum super populū Domini. Et uocauit nomē eius amabilis Domino, eo quod diligeret eum Dominus. In Hebræo ita legitur: Et uocauit nomen eius Iedidia, id est dilectus domini propter Dominū. Dilectus domini propter Dominū dicitur, propter suam scilicet misericordiā gratuitam, qua eum diligere dignatus est: cum utiq; eius dilectione & misericordia indignus existeret, quē constabat mamzerem esse. Dimicauit aduersum Rabba, & capiendā est urbs aquarum. Notandum quod in Hebræo, quando cum adiectione nominum ponitur, Rabbath scribitur: sicut est Rabbath filiorū Ammon. Quando uero sine adiectione nominū, nō Rabbath, sed Rabba scribitur. Cumq; dimicasset, cepit eam & tulit diadema Melchom de capite eius. Melchom interpretatur rex eorū. Rex eorum uocatur idolum eorū: quod hic uocatur Melchom, cuius diadematis aurū & gemmas conflasse & purgasse dicitur Dauid secundum legē, & fecisse sibi inde diadema: quod hic positū super caput eius dicitur. Populum quoq; eius adducens seruaui, & circumegit super eos ferrata carpenta: diuisitq; cultris & transduxit in typo laterum. Serrauit enim eos ferratis carpentis, & diuisit cultris, sicut lateres diuidi solent qui ex paleis & luto conficiuntur. Porro Absalom fugiens abiit ad Tholmai filium Amihur regem Gessur. Tholmai pater fuit Maacha matris Absalom, quā dicunt Hebræi à Dauid in prælio captam, & cæsarie & unguibus præcis, secundum legem eam uxore sibi Dauid sociasse: & ex ea generasse Thamar & Absalom. Cessauit itaq; Dauid rex persequi Absalom. In Hebræo legitur: Cessauit itaq; Dauid rex exire post Absalom. Voluisse idē Dauid exire perhibetur ut reduceret Absalom. Sed pertractans in corde suo, quod quoties eum uideret, toties dolorem mortis Amnon ei ad memoriā reduceret, idcirco cessasse dicitur exire post Absalom, subauditur ut eū ad propria reuocaret. Quod uero ait: eo quod cōsolatus esset super Amnon interitū: intelligendum est, quia postquā noluit exire post Absalom ut reduceret eum & uideretur ab eo, cepit cōsolari super morte Amnon. Quādiu em̄ putabatur idē Absalom reduci ut uideretur ab eo, semper mors Amnon filij sui animo eius occurrebat. Siue aliter, cōsolatus fuisse super Amnon interitū dicitur, eo quod nouerat eum flagitiosum & dignum morte meritoq; perisse. Intelligens autē Iob filius Saruiæ quod cor regis uersum esset ad Absalom. Cor eius uersum esse ad Absalom uidisse dicitur, eo quod uiderit eum idē Iob pro Absalom suspirare: & ex eo intellexit quod cor eius uersum esset ad Absalom. Misit Thecuā & tulit inde mulierē sapientem. Thecua ciuitas est, de qua fuit Amos propheta. Putatur autē eadem uidua auia fuisse eiusdē Amos prophetae. Quæ respondit ei: Heu mulier uidua ego sum. Mortuus est em̄ uir meus: & ancillæ tuæ erāt duo filij qui rixati sunt aduersus se in agro, nullusq; erat qui eos prohibere posset. Et percussit alter alterum, & interfecit eum. Et ecce confurgens uniuersa cognatio aduersus ancillam tuam dicit, trade eum qui percussit fratrem suum. In ueritate autem, ut Hebræi tradunt, hæc mulier ui-

dua duos filios habuit, qui rixati sunt in agro super hæreditate patris sui, & alterū ab altero interemptū. Seipsam tamen eadem uidua in persona Dauid posuit, & duos filios suos in persona Amnon & Absalom. Cognationem uero quæ confurrexit aduersus filium suum in persona cæterorum filiorum Dauid. In me domine mi rex iniquitas, & in domo patris mei: rex autem & thronus eius sit innocens. Ac si diceret, pro eo quod alter filius meus confurrexit aduersus alterum, in me sit iniquitas, si tamen aliqua esse debet. In te autem o rex Dauid nulla sit iniquitas: quia absq; culpa es, eo quod Absalom Amnon dignum morte interfecit. Et sicut ego absq; culpa sum pro eo quod duo filij mei confurrexerunt aduersum se, & interfectus est alter ab altero: ita & tu absq; culpa es, pro eo quod Absalom Amnon dignum morte interfecit. Quæ ait: Recordetur rex domini Dei sui, ut nō multiplicentur proximi sanguinis ad ulciscendum, & nequaquā interficient filium meum. Recordatio hic pro iuramento posita est. Ac si diceret: Recordetur rex promissionis suæ, imò iuramenti sui, quo mihi per Dominū Deum suum pollicitus est, ut non multiplicentur proximi sanguinis ad ulciscendum. Dixitq; mulier: Quare cogitasti istiusmodi rem cōtra populum Dei? Et loquutus est rex uerbum istud ut peccet & nō reducat eiectum suum. Ex hoc loco demonstratur illud, quod paulo superius dictum est: Cessauit rex Dauid ire post Absalom, id est, cessauit ut non exiretur ab aliquo & reduceretur Absalom. Inde ait mulier: locutus est rex uerbum istud ut peccet & non reducat eiectum suum. Quod uero ait: Quare cogitasti istiusmodi rem cōtra populū Dei? Populum Dei, uocat eundē Absalom, siue eos qui cum illo erāt, qui quasi captiui & eiecti erant, eo quod non reducerentur ad hæreditatē Dei: ne forte coacti, dijs alienis in terra aliena seruirent.

Nec uult perire Deus animā, sed retractat cogitans ne pereat penitus qui abiectus est. Ac si diceret: Deus peccatores qui à diabolo captiui detinentur, ut ad se conuertantur uocat, & tu qui eum imitari debes, cur non eo modo agis? Et quando tondebatur capillus, semel autem in anno tondebatur. In Hebræo ita legitur: Et quando tondebatur caput eius. Statuto autem tempore tondebatur: quia grauabat eum cæsaries. Ponderabat capillos capitis sui ducentis siclis pondere publico. Non enim semel in anno, ut Latini codices habent, tondebatur caput eius: sed statuto tempore, id est, de triginta in triginta diebus. Post quadraginta autē annos dixit Absalom ad regē: Vadam & reddam uota mea, quæ uoui domino in Hebron. Quadagesimus agebatur annus ex eo tempore quo Saul Nobe ciuitatem cum sacerdotibus octoginta quinque propter Dauid interemit. Et idcirco hic idem quadagesimus annus ponitur, ut monstretur diuinā ultionē suscitari super Dauid, eo quod Abimelech sacerdotem fefellerit, & propter eum tot sacerdotū cædes facta fuerit. Caue lector plerosq; mendosos codices, in quibus scriptū inuenitur, post quatuor (non post quadraginta) annos. In ueracioribus uero codicibus, & in Hebraica ueritate, non quatuor, sed quadraginta scribuntur anni. Si uero contentiosus quis eiusdē quatuor annos astruere uoluerit ab eo tempore quo Absalom Amnon fratrem suum interfecit, usq; ad illud tempus quo patri dixit: Vadam & reddam uota mea, quæ uoui Domino in Hebron: perspicue se errare, si diligenter perscrutatus fuerit, inueniet: cum utiq; Absalom interfecto Amnon in Gessur apud Tholmai regē tribus annis, & in Hierusalem, inde reuocatus non uiso patre, duobus moratus fuerit annis, & sexto anno faciem patris uiderit, & contra eum perduellionem præparauerit. Votum namq; se uouisse mentiendo dixit, id est, orationē facturum in loco quo requiescunt Abraham, Isaac & Iacob. Et deposuerunt arcam Dei. Et ascendit Abiathar donec expletus esset omnis populus qui egressus fuerat de ciuitate. Ideo arcam Dei deposuisse dicuntur, ut Dominus ab Abiathar sacerdote cōsuleretur, quod uersus Dauid ire deberet. Ascendisse autē Abiathar dicitur, id est, orasse. Et quia oraculo diuino non ei responsum est, idcirco in subsequenti dicitur Dauid, ut reportaretur arca Dei in urbem. Quid mihi & uobis filij Saruie? Dimittite ut maledicatur. Hebræus nō habet, ut maledicatur, sed tantum maledicatur. Abisai solus dixerat: Vado & amputabo caput eius: & Dauid ad Abisai & Iob respondit dicens: Quid mihi & uobis filij

filij Saruie: Ac si diceret: Nunquid uultis interficere istum, sicut interfecistis Abner? Dominus enim præcepit ei ut malediceret Dauid. Et quis est qui dicat, quare sic fecerit, subauditur, quare sic fecerit non Dñs, sed Semei. Semei qui maledicebat Dauid, ipse est Nabath pater Ieroboam, qui filius Gemini dicitur: & in zelo domus Saul maledixit Dauid. Nomen uero aui eius Gemini fuit, & ipse Semei ex tribu Ephraim filij Ioseph extitit. Vnde & idem Semei ad Dauid dicit: Primus quoq; ueni hodie de omni tribu Ioseph. Ad quē Absalom: Hæc est, inquit, gratia ad amicum tuum? In Hebræo legitur: Hæc est, inquit misericordia tua ad amicum tuum? Quod non affirmando, sed negando pronuncians est. Et est sensus: misericordia est aut dici debet, quod Dauid amicum tuum dimisisti & cum eo non isti? Cumq; fugerit omnis populus qui cum eo est, percutiam regem desolatū, & reducam uniuersum populum, quomodo omnes reuerti solent. Scilicet sicut reuerti solent qui amisso in prælio rege reuertuntur, sic uniuersus populus Israel reuertetur ad te. Et cū ceciderit unusquilibet in principio, audiet quæcūq; audierit, & dicet: Facta est plaga in populo qui sequebatur Absalom: & fortissimus quisq;, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur. In Hebræo ita habetur: Et fortissimus ipse, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur? quod non affirmando, sed negando pronuncians est. Fortissimus iste Dauid intelligendus est: quod & sequentia declarāt. Scit enim omnis Israel fortem esse patrem tuum, & robustos omnes qui cum eo sunt. Abijt ancilla & nunciavit eis. Et illi profecti sunt. Hæc ancilla quasi lauandi gratiā cum pannis ad fontem Rogel ierat, ut penitus res non deprehenderetur. Puer autem qui rem indicauit Absalom, filius eiusdem ancillæ paruulus dicitur fuisse. Surgite & transite cito flumiū. Hebræi in hoc loco nō flumiū, sed aquā habent, quæ Iordanis fluius intelligitur. Dauid autē uenit in castra, quæ Mahanaim Hebraice leguntur: in quo loco obuij fuerunt angeli Dei Iacob: sicut in Genesi legitur: Et uocauit Iacob nomen loci Mahanaim, id est, castra. Amasa autem erat filius uiri qui uocabatur Iether de Iezraele. In Hebræo legitur Iether Ismaelites. Vnde & in Paralipomenon ita legitur: Abigail autē genuit Amaza, cuius pater fuit Iether Ismaelites. Ismaelites enim idem Iether uocatur: quia filius eius Amasa opera Ismaelis imitatus. Dauid fugientem nequaquā est comitatus, cui dixerat: Tui sumus o Dauid, & tecum filij Isai. In libro uero Samuelis idcirco Iether Iezraelites uocatur: quia peccatum Amasæ filij eius, quod in Dauid perpetrauerat, Iob eum, id est Amasam percutiente deletum est. Qui ingressus est ad Abigail filiam Naas sororē Saruie. Naas interpretatur coluber. Idcirco coluber, quia nullum admisisse mortiferum perhibetur peccatum, nisi id quod originaliter de serpente antiquo contraxit. Est etiam Naas qui & Isai pater Dauid, sicut in Paralipomenon demonstratur: ubi enumeratis filijs Isai legitur, quorum sorores fuerunt Saruia & Abigail. Cumq; uenisset Dauid in castra, id est, in Mahanaim: Sobi filius Naas de Rabbath filiorum Ammon, &c. Iste Sobi filius fuit Naas regis, cum quo pugnauit Saul. Ipse etiam Naas fecit misericordiam cum Dauid quando fugit à facie Saul: quo mortuo dixit Dauid: Faciam misericordiam cum Anon, sicut fecit pater eius Naas mecum. Interempto uero à Dauid Anon qui ei in decaluandis seruis suis iniuriam fecerat, constitutus est ab eodem Dauid in loco fratris. Iste Sobi qui ad Dauid legitur cum cæteris uenisse, & stratoria & tapetia & uasa fictilia & cætera quæ sequuntur ei obtulisse. Fuit autē ibi prælium dispersum super faciem omnis terræ. Et multo plures erant quos saltus consumperat de populo, quam hi quos uorauerat gladius in bello. Saltus hic qui plures consumpsit quam gladius uorasse legitur, bestias ferocissimas quæ in saltu erant, Hebræi autem uocant: à quibus plures cōsumpti quæ gladio uorati fuerint. Porro Absalom erexerat sibi cum adhuc uiueret titulum qui est in ualle regis. Dixerat enim: Non habeo filium, & hoc erit monumentū nominis mei: uocauitq; titulum nomine suo: & appellatur, manus Absalom usq; in hunc diem. Hic locus superiori loco copulandus est, ubi dicitur: Tulit Iob lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalom, cum adhuc palpitaret hærens querui. Et hic iungendū est: porro Absalom erexerat sibi, cum

adhuc uiueret, titulum qui est in ualle regis, & cætera quæ sequuntur. Tradunt Hebræi quod depositus de quercu, petierit sibi inducias antequam perimeretur, ut faceret sibi titulum ob memoriã sui, eo quod non haberet filium talem qui regno dignus esset. Putabat enim filios suos non solum regno indignos, uerumetiam ob peccatum suum quod in patrem gesserat, præsentis uita indignos. In quo titulo manum dicitur defixisse, & figurã manus suæ expressisse: & ob hoc titulum hoc modo uocari. Vocauitq; titulum nomine suo, & appellatur manus Absalom usq; in hunc diem. Quod uero legitur: Et proiecerunt eum in saltum in foueam grandem, & comportauerunt super eum aceruum lapidum magnum nimis: Proiectum eum in saltum Hebræi dicunt, eo quod gladio peremptus, lapidibus obrui deberet: quippe quia sceleratissimus erat, & geminæ neci obnoxius: scilicet qui & patrem contra legis præceptum ualde dehonoraui, & turpitudinẽ eius reuelauit. Ad quẽ loab, id est, Achimaas dixit: Non eris nuncius in hac die, sed nunciabis in alia. Hodie nolo te nunciare. Filius enim regis mortuus est. Ac si diceret: Nolo ut uir talis, qualis tu es, nuncium feras regi, quod filius eius mortuus sit. Nec enim decet, ut tale nuncium portes. Idcirco dixit Chusi: Vade & nunciare regi quæ uidisti. Notandum quod in hoc loco Chusi, non proprium, sed appellatiuum sit nomen. Ac si diceret: Tu es dignus ut nuncium feras, non Achimas, portes. Venitq; uniuersus populus coram rege: Israel autem fugit in tabernacula sua. Uniuersus populus qui coram rege uenisse legitur, hi sunt qui cum Dauid permanerant. Quod uero ait, Israel fugit in tabernacula sua, hi intelligendi sunt, qui cum Absalom perduelliones extiterant. Miphiboseth quoq; filius Ioathan, descendit in occursum regis illotis pedibus. Et notandum quod in Hebræo non illotis pedibus, sed legitur, pedibus infectis. Fecerat namq; sibi idem Miphiboseth ligneos pedes, quibus uti quasi pro naturalibus solebat: sicut solent facere claudi, quemadmodum & ille erat.

Quid ultra loqueris? Fixum est quod loquutus sum. Tu & Siba diuidite possessiones. In Hebræo ita legitur: Dixi tu & Siba diuidite agrum. Pro eo quod in hoc loco Dauid immemor fuit amicitia & fœderis, imo iuramenti, quod habuit cum Ionathan: & tam crudele dedit iudicium, dicens: Tu & Siba diuidite agrum: idcirco Roboam & Ieroboam diuiserunt eius regnum. Miphiboseth enim in Samuelis libro legitur, & interpretatur, os uerecundia. In Paralipomenon uero idem Miphiboseth, Meribaal legitur: & interpretatur, litigans cum altissimo. Litigasse enim cum altissimo, id est, cum Deo dicitur: eo quod Dauid reduxisset cum pace. Et quod ait idem Miphiboseth regi, etiam cuncta accipiat, postquam reuersus est. Dominus meus rex in domum suam pacifice: non hoc dixisse suspicatur gratulanti animo, sed insultanti, & quasi contra Deum murmuranti: eo quod Dauid Dominus in pace reduxisset. Est autem seruus tuus Chamaam. In Hebræo: Ecce seruus tuus Chamaam, ipse uadat tecum domine mi rex. Chamaam interpretatur, suspirans. Quamdiu cum patre permansit, suspirans uocatus est. Postquam uero in doctrinam Dauid regis transiit, non Chamaam, sed Chamaan (quod interpretatur fidelis) appellatus est. Itaq; omnes uiri Israel concurrentes ad regem, dixerunt ei: Quare te furati sunt fratres nostri uiri Iuda: & transdixerunt regem & domum eius Iordanem, omnesq; uiros Dauid cum eo? Et respondit omnis uir Iuda ad uiros Israel: quia propior est mihi rex. Est enim hic defectus, & hæc subauditio: & plus amo regem quam tu. Et post pauca: Et respondit uir Israel ad uiros Iuda, & ait: Decem partibus ego sum maior apud regem: magisq; ad me pertinet Dauid, quam ad te. In Hebræo ita legitur: Decem partes mihi sunt apud regem, magisq; ego in Dauid quam tu. Decem uero partes Israel erant, id est, decem tribus, & idcirco magis se in Dauid esse dicunt, quam uiros Iuda. Cur mihi fecistis iniuriam? Viri Israel fecisse sibi iniuriam queruntur: eo quod non expectauerit eos tribus Iuda ad reducendum regem. Nonne sermo meus prior fuit, ut reducerem regem meum? Sermo eius prior fuit ad reducendum regem, sicut in præcedentibus demonstratur in eo loco, ubi dicitur: Sermo autem omnis Israel peruenit ad regem in domo eius: subauditur, ut eum reducerent: quod & maioribus natu Iuda mandasse Dauid per Sadoch & Abiathar sacerdotibus

tes legitur hoc modo dicens: Loquimini ad maiores natu Iuda, dicentes: Cur uenitis nouissim? Hebræus: Cur estis nouissim ad reducendum regem in domum suam? Et hic subiungendum est, fratres mei uos: os meum & caro mea uos, cur nouissim reducitis regem? Et postea intelligendum est, mandasse illis quod sermo omnis Israel ad eum iam peruenisset, ita dicens: Sermo autem omnis Israel peruenit ad regem in domo eius. Durius autem responderunt uiri Iuda uiris Israel. Et hic defectus est. Dicuntur enim respondisse uiri Iuda ad uiros Israel: eo quod mentirentur, & non facerent hoc ob amorem regis, sicut asseriebant. Pro quibus uerbis Siba filius Bocri, uir Iemineus cecinit buccina, & ait: Non est nobis pars in Dauid: neque hæreditas in filio Isai. Ideo cecinit buccina, ut eius sonitu attoniti, tacerent. Quibus tacentibus, dixit: Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Isai.

Sermo dicitur in ueteri prouerbio: Qui interrogant, interrogent in Abela, & sic perficiunt. In Hebræo non habetur prouerbio: iste sermo, sermo legis est, in qua uideatur a domino per Moysen præceptum: ut quando ingressuri terram Chanaan essent, & gentes deletuari, primum pacem offerrent, & si pax ab eis reciperetur, pacem recipientes, tributarij eorum efficerentur: & si pacem non reciperent, tunc a filiis Israel delerentur. Idcirco exclamasse mulier sapiens de ciuitate fertur: Non ne ego sum quæ respondeo ueritatem in Israel: & tu queris subuere ciuitatem? Quare præcipitas hæreditatem domini? Ac si diceret: Cur uis destruere ciuitatem hanc, antequam pacem interrogando offeras, sicut in lege iubetur: Cur etiam non eandem legem in nobis Israelitis seruas: quæ in alienigenis olim seruata est? Hanc mulierem Iudæi, Zaram, filiam Azer, filij Iacob intelligunt: & quod se matrem dixerit, ita dicens: Tu queris euertere matrem Israel. Idcirco matrem, quia multorum annorum erat. Ira autem Iairites erat sacerdos Dauid, id est, magister: sicut alibi scriptum est: Filij autem Dauid erant sacerdotes, id est, magistri fratrum suorũ. Dixitq; dominus, propter Saul & domum sanguinum: quia occidit Gabaonitas. Domus sanguinum sunt filij Saul: qui cum Doech Iudæo dum adhuc pueri essent, sacerdotes & Gabaonitas in Nobe occiderunt. Hi sunt Armon & Miphiboseth, quos peperit ei Respha filia Aia, & quinque filij Michol, filia Saul: quos genuerat Adrieli filio Berzellai, qui fuit de Molathi. Queritur cur filij Michol dicantur, cum non Michol, sed eius soror Merab uxor fuerit Adrieli filio Berzellai. Quod ita soluitur: Merab quippe eos naturaliter genuit: & Michol uxor Dauid, quæ et Egla dicitur, eos in loco filiorum nutriti, & sibi in filios adoptauit: idcirco eius filij dicuntur. Filij quippe Israel iurauerant eis. Et uoluit Saul percutere eos zelo. Zelo quasi pro filiis Israel & Iuda dicens: Iosue gratis eosdem Gabaonitas uiuere permisit: & filijs Israel & Iuda prædam eorum iniuste abstulisse: idcirco eos perimere iubet, quasi pro zelo Israel & Iuda. Huius ultionis causa in Gabaonitas, Achimelech sacerdos extiit. Percussit eum Ionathan filius Semmaa fratris Dauid: Ionathan enim ipse est Nathan propheta. Tertium quoq; fuit bellum in Gob contra Philistæos: in quo percussit Adeodatus filius saltus polymitarius Bethlehemites Goliath Gethem. Gob enim interpretatur lacus. Idcirco lacus, quia sicut in lacum leonum quis mittitur, ita semetipsum contra Goliath Dauid misit. Adeodatus ipse est Dauid. Idcirco dicitur Adeodatus, quia a Deo est electus in regnum. Filius saltus, quia de saltu ubi oues pascebat, est eductus. Polymitarius, quia de genere Beseleel mater eius fuit. Bethlehemites, quia Noemi & Ruth tempore ubertatis reuersæ sunt in Bethlehem. Et quia panis causa Ruth a Booz nota est, propterea idem locus, domus panis uocatus est. Quod uero Adeodatus ipse sit Dauid, sequentia declarant, ubi ait: Hi quatuor nati sunt de Arespha in Geth, & ceciderunt in manus Dauid & seruatorum eius. Dixit uir cui constitutum est de Christo Dei Iacob. In Hebræo: cui constituta est scala Christo Dei Iacob. Scala eidem Christo Dei Iacob, id est, Dauid, constituta est: per quam conscenderet ad Deum, eo quod idem scilicet confessus fuerit se peccasse domino in Vria Etheo: & penitentiam agens per hanc scalam conscenderit ad Deum. Hæc sunt uerba Dauid nouissima. Nouissima sunt: quia post psalterium, & cætera metra, hoc cõposuisse metrum dicitur in quo ait: Dixit Dauid filius Isai, Dixit uir cui constituta est scala Christo Dei Iacob. Et de

scenderunt tres qui erant principes inter triginta, & uenerunt in tempore messis ad Dauid in speluncam Odollam. Tres isti fuerunt, Abisai filius Saruiae, & Sibbachai Vathites, & Ionathan filius Semmaa fratris Dauid. Hi etiam tres irruerunt castra Philistinorum, & hauserunt aquam de cisterna Bethlehem. Et de tribus istis Abisai primus erat, quod in sequentibus declaratur. Abisai quoque frater Ioab filius Saruiae princeps erat: de tribus istis, nominatus in illis tribus: & inter tres nobilior, eratque eorum princeps: sed usque ad tres non peruenerat, id est, ad tres uirtutes Dauid: sapientiam uidelicet & humilitatem & fortitudinem: sicut in præcedentibus dicitur: Sedens in cathedra sapientissimus: Ecce sapientia. Ipse est quasi tenerimus ligni uermiculus: Ecce humilitas. Qui octingentos interfecit impetu uno: Ecce fortitudo. Ad has tres uirtutes nemo fortium Dauid peruenit. Idcirco autem Eleazar inter tres fortes, qui erant cum Dauid fuisse dicitur: quia in eo prælio in quo Dauid interfecit octingentos impetu uno, & Ionathan filius Semmaa uirum habentem digitos uiginti quatuor interfecit. In eo etiam prælio idem Eleazar percussit Philistæos, donec deficeret manus eius, & obrigesceret eum gladio. Et Banaïas filius Ioiadæ, filij uiri fortissimi magnorum operum de Capzeel. Notandum quod in Hebræo non habetur, magnorum operum, sed magister operum. Capzeel enim interpretatur congregatio Dei. Magister enim erat de congregatione Dei, id est, Cerethi & Phelethi: qui interpretantur, occidentes & uiuificantes. Ipse percussit duos leones Moab, id est, duos fortissimos uiros Moab. Quando enim Dauid eosdem Moabitas bello aggressus est, & fecit tres funiculos, duos ad mortificandum, & unum ad uiuificandum, isti potentes Moabitas tuebantur. Et ipse descendit, & percussit leonem in media cisterna, in diebus niuis. Leo iste, Ioab fuit. In media cisterna, id est, in domo domini, ubi cornu altaris tenebat. Cisterna ideo dicitur: quia sicut aqua cisternæ, munditiam affert: ita etiam nihilominus hæc cisterna, id est sanctuarium domini, peccata expiabat. In diebus niuis: quia per mortem expiavit peccatū: iuxta illud Psalmiste: Lauabis me: quod impletum est in media cisterna. Et super niuem dealbabor: quod impletum est in eo quod ait, in diebus niuis. Ipse quoque interfecit uirum Aegyptium, dignum spectaculo. Vir iste Aegyptius Semei filius Iera fuit, qui maledixit Dauid. Sciendum autem quod idem Semei de Bahurim fuit, id est, electus. Ideo Aegyptius dicitur: quia opera illius Aegyptij Deum blasphemantis, quem Moyses iubente domino interfecit in eremo, imitatus fuit. Ille enim blasphemauit Deum, & iste maledixit prophetam & regem. Dignum spectaculo, id est, dignum morte. Expectabatur enim: ut si egrederetur Hierusalem, interficeretur. Habentem in manu hastam, id est, legem Dei: quam si meditatus fuisset permanendo in Hierusalem, non perimeretur. Quia ergo præceptum regis abagana, id est irritum fecit, exeundo foras Hierusalem: idcirco in eum a Banaïa in uirga, id est, rectitudine iustitiæ descensum est: & hasta quam non rectam tenebat, uia ab eo extorta est. Et interfecit eum hasta sua. Hasta enim sua interemptus est: quia non custodiendo legem, legis censura peremptus est. In lege enim ita scriptum est: Dominus non detrahes, & principem populi tui non maledices. Hæc fecit Banaïas filius Ioiadæ. Et ipse nominatus inter tres robustos, qui erant inter triginta nobiliores. Intelligitur: quia ipse nominari dignus esset inter tres robustos, id est, Abisai, Sibbachai, & Ionathan: quippe qui uiribus eis æquiparari posset. Hi etiam tres erant super triginta. Et ne quem moueat, quod in summa non triginta, sed triginta septem legantur. Triginta enim & septem sunt hoc modo: septem, uidelicet fortiores hi sunt: Dauid qui appellatur ad eodatus, Abisai, Sibbachai, Ionathan, Eleazar, Semmaa filius Aggæ de Arari, & Banaïas: ecce septem. Triginta autem hi sunt: Afahel, Eleenan, Semma de Aradi, Blichai, Elez, Hira, Habiezer, Mobunai, Selmon, Maharai, Eleph, Banaïas Phrathonites, Eldar, Hidai, Albialbon, Azmauet, Eliaba, Semma de Arari, Haiam, Elipheleth, Elsam, Esrai, Pharai, ligaal, Boni, Selech, Naarai, Hira, Gareb, Vrias Etheus. Ideo ergo Vrias Etheus ultimus ponitur, propter id quod sequitur: Et addidit furor domini irasci contra Israel. Iam enim ultio facta fuerat in Dauid & in domo eius. In populo uero qui noluit resistere Dauid in perimendo Vria Etheo, necdum ultio diuina facta

facta fuerat. Idcirco hic ultimus ponitur, ut ultio mortis eius in populo monstraretur. Pro quo populo legitur in subsequentibus Dauid dixisse: Vertatur manus tua obsecro contra me, & contra domum patris mei. Et inuenta sunt de Israel octingenta milia uiorum fortium qui educent gladium: & de Iuda quingenta milia pugnatorum. In Hebræo, uiorum legitur. In Paralipomenon uero legitur, mille milia, centum milia de Israel, & de Iuda quadringenta septuaginta milia. Quos quidem intelligendum est à Ioab numeratos esse: sed summam eorum noluisse ostendere Dauid, nisi tantum quantum in Samuelis libro scribitur. Immisitque dominus pestilentiam in Israel de mane usque ad tempus constitutum. Tempus constitutum dicit, quando sacrificium uespertinum offerebatur. Emit ergo Dauid aream & boues, argenti siclis quinquaginta: quod in Paralipomenon ita legitur. Dedit ergo Dauid Ornan pro loco, siclos auri iustissimi ponderis sexcentos. Intelligendum namque est boues argenti siclis quinquaginta, aream uero sexcentis aureis emisse.

Secundi libri Regum finis.

IN TERTIVM LIBRVM REGVM.

Rat autem Adonias pulcher ualde, secundus natus post Absalom. Notandum quod in Hebræo ita legitur: Et ipsum peperit post Absalom, subauditur peccatum. Sadoch uero sacerdos & Banaïas filius Ioiadæ Nathan propheta: & Semei & Rhei & robustissimi Dauid non erant cum Adonia. Semei ipse est Nabath, pater Hieroboam, qui fuit magister Salomonis, & fuit de Bahurim, id est, de electis. Rhei autem ipse est Hiram zairites sacerdos, id est, magister Dauid. Robustissimi namque Dauid supra notati, fortissimi intelliguntur. Nonne tu domine mi rex iurasti ancillæ tuæ, dicens: quod Salomon filius tuus regnabit post me, & ipse sedebit in throno meo? Iurasse illi Dauid dicitur quando eam consolatus est post mortem filij, sicut in libro Samuelis legitur: Et consolatus est Dauid Bethsabæ uxorem suam. Eratque cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis: erimus ego & Salomon filius meus peccatores, id est, mamzeres. Inde misericordiam fecisse Deum cum Dauid, Salomon dicit in subsequentibus: eo quod filium qui secundum legem mamzer erat, successorem illi fecit. Ait enim ita: Tu fecisti cum seruo tuo Dauid misericordiam grandem: & dedisti ei filium sedentem super thronum eius sicut est hodie. Tollite uobiscum seruos domini uestri, & imponite Salomonem filium meum super mulam meam. Seruos hic dicit cerethi & pheleti, id est, septuaginta senes iudices. Habes quod apud te Semei filium Gera, filij Gemini de bahurim, qui maledixit mihi maledictione pessima. Pessima Hebraice nimrezeth dicitur, quod quinque literis enunciatur, id est, nun, mem, res, zade, thau. In nun, noeph, id est, adulter: mem, moabita: res, rafa, id est, impius: zade, zara, id est, leprosus: thau, thoaba, id est, abominatus. Et iuravi ei per Deum dicens: Non te interficiam gladio, sed lingua. Postula ei & regnum. Ipse est frater meus maior me: & habet Abiathar sacerdotem, & Ioab filium Saruiae. In Hebræo ita habetur: Et Abiathar sacerdoti & Ioab filio Saruiae: quod ita intelligendum est: Postula ei, id est, Adoniae & Abiathar sacerdoti & Ioab filio Saruiae regnum. Viuit dominus qui fecit mihi domum sicut locutus est, id est, sicut promisit Dauid, fecit me ut essem rex domus Dauid. Sepultusque est Ioab in domo sua in deserto. Desertum hic pro munditia ponitur. Munda enim sicut desertum domus eius fuerat ab omni pollutione & sanguine, excepto sanguine Abner & Amasæ. Dilexit autem Salomon dominum ambulans in præceptis Dauid patris sui: excepto quod in excelsis immolabat. Hinc patet Salomon in eo quod ait: Immolabat in excelsis: quia quatuor annis cunctatus est edificare domum domini. Illud quippe erat excelsum maximum, id est, altare illud quod Moyses fecerat. Et præfectus unus erat super terram. Iste præfectus Azarias filius Nathan erat, de quo supra scribitur: Et Azarias filius Nathan super præfectos non operum,

rum, sed simpliciter. Et erat sapientior cunctis hominibus. Sapientior Ethan Esdraite, & Eman, & Chalchol, & Darda, filijs Mahol. Ethan enim interpretatur, durissimus. Esdraita, orientalis. Ethan ipse est Abraham orientalis. Eman qui interpretatur fidelis est Moyses. Chalchol qui interpretatur gubernans, est Ioseph. Darda interpretatur generatio scientiae. Mahol indulgentia. Generatio scientiae intelliguntur duodecim tribus, filij Mahol, id est, filij Iacob. Locutus est Salomon tria milia parabolarum. In prouerbijis enim uersus noningenti & quindecim continentur: in quibus etiam continentur tria milia parabolae. Et fuerunt carmina eius quinque milia. Et disputauit super lignis à cedro quae est in libano, usque ad hyssopum quae egreditur de pariete: & disseruit de iumentis, & uolucris, & reptilibus, & piscibus. Disputauit enim de naturis lignorum, iumentorum, reptilium & piscium, de ui uidelicet & naturis illorum, & tempore quo nascuntur, & cur non omnia in unaquaque terra nascantur. Anno quarto fundata est domus domini in mense zib. Mensis iste Aprilis est, qui & Var uocatur. Zib enim interpretatur uultus. Idcirco uultus: quia in dedicatione templi, nubes gloriae uultus domini texit templum. Var autem interpretatur, pauor. Ideo pauor: quia timetur ne ea quae fruges terrae debent, in hoc mense aeris intemperantia infructuosa fiant. Misit quoque rex Salomon, & tulit Hiram de Tyro filium mulieris uiduae de tribu Nephtalim, patre Tyrio artificem ararium. Vnde & in Paralipomenon legitur. Misit ergo tibi uirum prudentem & scientissimum Huram patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan, cuius pater Tyrius fuit. Et notandum quod in Malakim, Hiram dicitur: in Paralipomenon uero Huram. Hiram enim interpretatur, uiuit sublimis: Huram autem Deus excelsus. Hira in Malakim dicitur fuisse de Tyro, & filius mulieris uiduae de tribu Nephtalim patre Tyrio. Sciendum quod de tribu Nephtalim pater eius fuerit: quo mortuo, uxor eius quae hic mulier uidua scribitur, eundem Hiram in Tyrum misisse discendi gratia dicitur: & a quo doctus in Tyro fuit, pater eius Tyrius uocatur. Idcirco patre Tyrio fuisse dicitur, cum utique pater eius de tribu Nephtalim fuerit. Quod uero in Paralipomenon legitur Huram regem dixisse: Misit tibi uirum prudentissimum & scientissimum Huram patrem meum, patrem dignitatis gratia eum uocat: sicut in plerisque locis legitur. Filium uero mulieris de filiabus Dan eum uocat, quia mater eius de tribu Dan fuit, de genere Solomith sororis Oliab filij Aizamas, cuius filius Solomith Aegyptius in eremo lapidatus est: non enim eadem Solomith sponte eadem Aegyptio coniuncta fuit, sed uim ab eo perpeffa est: Idcirco meritis eius factum fuisse dicitur, ut de filiabus eius talis nasceretur, qui operaretur in domo domini. Nam & meritis Balae concubinae Iacob quondam factum fuisse autumant: quod mortua Rachel non solum Ioseph in loco filij educauit, uerum etiam pro fratribus eius intercessit, ut immemor esset iniuriae fratrum suorum. Et pro hac re dominus ei tribuit, ut de uno eius filio Dan nasceretur Oliab socius Beseleel, qui aedificaret domum domini, et altero eius filio Nephtalim nasceretur Hiram, qui domum domini in Hierusalem fabricaret. Quos occidit, & effudit sanguinem belli in pace: & posuit cruorem in baltheo suo, &c. Sanguinem belli effudisse dicitur: quia cum esset pax, suscitauit bellum. Venit nuncius ad Ioab quod declinasset post Adoniam, & non declinasset post Salomonem: id est, uenit ad eum fama, quod in domo Salomonis diceretur illum secutum non fuisse Salomonem, sed declinasse post Adoniam: ut scilicet antequam Adonias affectasset regnum, Salomonem non dilexisset, nec ei fauisset, sed ab eo declinasse diceretur, quod totum rei probauit euentus.

QUAESTIONES SEU TRADITIONES HEBRAICAE
in libros Paralipomenon.

Ber nati sunt duo filij: nomen uni Phaleg. Quia in diebus eius diuisa est terra: quia in diebus eius facta est turris, ubi confusio linguarum facta est. Nemo brod coepit esse in terra, id est, potens. Cethura, ipsa est Agar: quod in psalmo manifestatur, cum dicitur: Tabernacula Idumaeorum & Ismaelitarum Moab & Agareni. Ismaelitas uocans filios Ismael: qui utique Agar filius fuit: & Agarenos, Madianitas, &

tas, et ceteras tribus, quas de Cethura procreatas, sacra scriptura commemorat. Zephi filius Eliphaz, qui in Genesi zepho, id est, speculator nominatur: in Paralipomenon, zephi, id est, speculatus. Scribitur enim utrunque per *z* & *z* de literam. Sephi filius Sobal: in Paralipomenon unipes. Sepho, in Genesi bipes: utrunque tamen per *w* sin literam. Thamna concubina Eliphaz mater Amalek, fuit de genere Horreorum, qui ante Idumaeos habitauerunt in terra Seir. Sed in Paralipomenon inter Eliphaz filios computatur, quae quanquam eius fuerit concubina, & ex ea susceperit Amalek: ut filiam tamen eam educauit. Heman filius Lothan in Genesi, id est, perturbans: qui in Paralipomenon scribitur Homam, id est, perturbatus. Filius Sobal Alian de genere Horreorum, in Genesi scribitur, Aluan, id est, exaltatus: in Paralipomenon, Alian, id est, eiectus: quia Horrei exaltati fuerunt, antequam Edom terram illam caperet: eiecti postquam ab eo triumphati patriam amiserunt. Hamaran filius Dison, filij Ana. In Paralipomenon, Hamaran, id est, rubricatus, sordidus, uel temulentus: in Genesi Hamdam, concupiscibilis. Hamaran, & Hamdam, unius hominis nomen est. Akan filius Afer de genere Horreorum in Genesi tribulator, in Paralipomenon Jaekan, id est tribulatus. Phai, eructans: qui in Genesi scribitur, Phau, id est, eructans: in Paralipomenon, Phai eructans: cuius uxor uocabatur Mehehabel, quod interpretatur, benigna domini, filia Matreth, id est, dispensatoris. Mezaab filia aurificis, quae duos patres habere describitur ad significandum mysterium sub una interpretatione nominum: ut aurifex genuerit dispensatricem: dispensatrix genuerit benignitatem domini. Alua in Genesi interpretatur, eleuatio: Aleia in Paralipomeno, super eam. Et notandum quod primum reges dixerit de Edom, postea duces: cum prius duces fuerint, & postea reges: quorum duces quosdam matres, id est, uxores Esau hic nominat, ut est Oholibama uxor Esau, & Thamna concubina Eliphaz. Achan filius Charmi, in Iosue Achan, id est, coluber insidians: in Paralipomenon, Achar, id est, turbator. Chalubai filius Esrom, filij Pharez, filij Iuda: ipse est Caleb filius Iephone. Ipse est Caleb Zenezus, de loco qui uocatur Canaz, ipse duxit uxorem Azuba, ex qua natus est Gerioth. Duxit aliam uxorem nomine Ephrata, ex qua suscepit Hur uirum Mariae sororis Moyfi, patrem Uri, auum Beselehel. In Paralipomenon, Chalubai canis meus. In Iosue & in Heptatico Caleb canis. Hefrom & Iephone unum est. Cum autem mortuus esset Esrom, ingressus est Chaleb ad Ephrata. Idcirco uocatur Chaleb Ephrata: quia Chaleb fuit uir Ephratae. Idcirco dicitur Esrom sexaginta annos habuisse, quando accepit uxorem filiam Machir, ut monstraretur per annorum numerum, & de Aegypto illum egressum fuisse, & in terram repromissionis uenisse, quia a uiginti annis & supra ad bellum describebantur usque ad annum sexagesimum. Ab anno sexagesimo, & leuitae ministrare, & milites pugnare desinebant. Vnde & Romani eos emeritos uocant, qui iam militare desierunt. Nafon genuit Salma. In Paralipomenon, Salma, id est, pax. In Ruth, Salmon, id est, pacificus. In Paralipomenon, Isai filius Obed, id est, sacrificium meum. In Regum uero Giffai: id est sacrificium, filius Isai. Abinadab filius Aran, Aminadab. In paralip. Simmaa. In Regum, Samma, Samma, ibidem Sammaa, exaudibilis. In Paralipomenon Abifai filius Saruiae, id est, pater sacrificij. In Regum, Abifai pater meus sacrificium. In Paralipomenon: filius Iether Ismaelites. In Regum filius Iethra, Ismaelites. Iethra, residuum: Iether, modicum residuum. Filius Ismaelites uocatur propter meritorum qualitatem. Hahalai filius Sefan, ipse est Blimelech pater Maalon & Chelion. Sefan ideo dicitur filios non habuisse: quia isti absque filijs mortui sunt. In Hieremia: Ismael, filius Nathaniae, filius Elisama de genere Ieraa Aegyptij. Quod uero dicit illum de semine regio, Moloch uult intelligi idolum Moab: quod in Hebraeo rex interpretatur. Ziph nomen loci est, a quo fuerunt Ziphai: qui uenerunt ad Saul. Gazez, id est, tonsor, filius Haran, filij Chaleb, ipse est Nabal carmelus. Ephrata, quia de Ephraim fuit: ab eius nomine Bethlehem Ephrata uocatur. Iair, iudex, qui in Iudicum scribitur, filius Segab, filij Esrom. Idcirco in Iudicum Galaadites putatur, quia Esrom duxit filiam Machir patris Galaad uxorem. Viculos & ciuitates sexaginta suscepit Iair in haereditatem, eo quod esset uia eius, filia Machir, filij Manasse. Assuhur filius

lius Elfrom pater Thecue. Thecue est ciuitas de qua sumpsit Ioab mulierem sapientem. **O** nam filius Hieramiel filij Elfrom accepit nomen Onam filij Iuda, qui mortuus est. Et in eo differunt, quod filius Iudæ in Hebræo per **nun** : filius uero Hieramiel per **n** scribitur. Maresa patris Hebron. Hebron locus est, ubi Dauid regnauit septem annis. Filij uero Hebron, Chore & Thaphua, & Rechem, & Samma: filij autem Maresa, Samma autem genuit Raham patrem Hierchaam. Hierchaam locus est. Maon filius Sammai pater Bethsur. Bethsur nomen loci est, & ab eodem Maon locus nomen accepit, qui in Regum scribitur Mo hon. Saab filius Iehaddai pater Madmena. Madmeno locus est. Sua pater Machbena. Machbena locus est, & fuerunt hi filij Chaleb: et patrem Gabaha, id est, loci, unde fuit Saul. Filij Hur, Sobal pater Cariathiarim & Salma pater Bethlehem, Hariph pater Bethgader. Cariathiarim & Bethlehem & Bethgader nomina locorum sunt. Cariathiarim, ipsa est Cariatharbe: & Cariabaal & Hebron, quæ Cariathiarim uocatur, id est, ciuitas Syluarum. Cariathbaal, ciuitas mariti: Cariatharbe, ciuitas quatuor: quæ omnia interpretari possunt in patriarchis, qui ibi sepulti sunt. Sobal pater Cariathiarim uidebat dimidium requietionum propter uiciniam sepulchri patriarcharum, cuius filij fuerunt Iethrei, & Phuthei, & Semethei, et Maserei. Ex his egressi sunt Serathitæ & Estalotæ: qui nomina locorum fortiti sunt, id est Saraha & Estalot, ubi sepultus est Sampson. Requietio sepulchrum intelligitur. Filij Salma, filij Vr Bethlehem & Netophati, qui in Regum scribuntur: Elea uan filij patris eius de Bethlehem, & Eled filius Baana Netophatites. Qui idcirco scribuntur coronæ domus Iacob, propter societatem, qua mutuo in prælijs utebantur. Sarai, id est, Saraitæ, de quo supra dictum est. Iabeth filius Zobeba, de quo in sequentibus scribitur: eo quod exaudierit eum dominus, fuit doctor: in cuius conspectu sedebant filij Cinei, qui & Obab, cognati Moyfi, qui in hoc libro scribæ uocantur. Canentes atque resonantes ideo scribuntur, eo quod assidue in lege Dei & in prophetis uersabantur. In tabernaculis autem eos commoratos, & Regum historia scribit. Hi uenerunt de calore patris domus Rechab, id est de stirpe Rechab. Achinoam uxor Dauid Iezraelitis. Hic Iezrahel locus est in quo Naboth habitauit. In Paralipomenon Daniel: In Regum, Chilaab, id est, uindicans patrem: eo quod disceptans cum Miphiboseth quæstionibus legis, & uictor apparebat, & patrem ulcisci uidebatur. Getraham filius Dauid de Egla uxore sua. Egla interpretatur, uitula: quam nonnulli putant Michol filiam Saul. In Paralipomenon, Simma filius Dauid: qui in Regum Samua nominatur, Simma interpretatur, exaudi: Samua, exauditus. Bathsua mater Salomonis. In Paralipomenon dicitur filia Amihel: & interpretatur, nomen eius Bathsua filia deprecationis, in Regum Bethseba, filia Eliam filij Achitofel, & interpretatur filia septem, filia satietatis, filia iuramenti. Eliam interpretatur, Deus meus populus, Ammiel populus meus Deus: in Paralipomenon scribuntur duo filij Dauid, Noga & Eliphelth, qui in Regum non habentur. Filij Iosifæ, Sellum, Ioannan & Ioachaz. Sellum est, quem Nechao rex Aegypti captiuum duxit in Aegyptum. Vnde meminit Hieremias, quoniam hæc dicit dominus ad Sellum filium Iosifæ regem Iuda qui regnauit pro Iosia patre suo. Qui egressus de loco isto non reuertetur huc ultra. Ioachim, qui & Eliachim, ipse Ioachim ductus est in Babylonem cum uasis templi domini, & Daniel, Anania & Azaria & Misael cum eo. Ioachim filius eius, qui & Iechonias, qui etiã Chanania, captiuus ductus est in Babylonem, cum cæteris uasis domus domini, cum Ezechiele & Mardocheo, in cuius loco substitutus est Matanias, qui & Zedechias. Filij Iechonias, Afsir Salathiel, unum nomen est, ipse est Pedeia pater Zorobabel. Et interpretatur Pedeia redemptus domini, Afsir carceratus, Salathiel frutex domini. Sennezer filius Iechonias, qui in Ezra Sesbazar nominatur. Sennezer interpretatur blasphematus. Sesbazar interpretatur tribulatus. Sesbazar scribitur cui Cyrus annumerauit uasa domus domini. Sechenias habuit filium Semeiam unicum, qui habuit quinque filios, Athus, Legaal, Baria, Naria, & Saphat: qui cum patre suo Semeia, qui unicus pater erat, sex computantur. Filij Iuda quinque, qui iam superius alijs nominibus nominati sunt. Hic autem mutatis nominibus, ideo repetuntur. Pharez interpre-

tatur

Atatur diuisio, Hefron interpretatur atrium, Zara ortus, Charmi ipse est Er, Charmi interpretatur uinea mea. Er uigilans. Hur qui & Onan. Hur interpretatur fenestra, Onan murmuratio. Subal ipse est Sela, Subal genuit Raiha, & Raiha genuit Iahad, Iahad genuit Ahumai & Laad. Laad genuit Etham, Etham genuit Iezrael, a quo nomen accepit urbs, in qua Naboth habitabat. Sobal ipse genuit Raiha, qui alio nomine Er nominatur, idcirco quod Er & Onan, in peccato suo mortui sunt. Sobal interpretatur spica, Sela missus. Quod uero prius alijs nominibus & modo alijs nominibus nominantur, ad mysterium pertinet. Phanel pater Gedor, & Ezer pater Hufa, filij fuerunt Hur, fratres Huri filij Mariae. Gedor uero & Hufi nomina sunt locorum. Assuhur genuit Ethnan, & nomen matris eius Alaha. Ethnan genuit Chos, Chos genuit Soboba, Soboba genuit Iabes, qui fuit doctor, de quo superius dictum est. Quod uero inter Chos & Iabes introducuntur cognationes Aharhel filij Haru, hæc causa est: Aharhel, ipse est Obab, qui interpretatur post exercitum. Filius Harum, ipse est Iethro, Haru interpretatur exaltatus. Quia ergo Iabes docebat eos habitantes in tentorijs, sicut superius dictum est, ideo introducuntur in eius progenie, quasi a maioribus eius progeniti sint. Hunc Iabes ferunt nonnulli adhuc uiuere, propter hanc sententiam qua dicitur, prestitit ei Deus quæ precatus est. Caleb frater Suha ipse est Ram. Ram interpretatur excelsus, & Suha humilis. Caleb genuit Mahir, Mahir genuit Eston, Eston genuit Tehinna. Quod uero dicit eum patrem urbis Nahas, intelligi potest aut Bethlehæ aut mater Isai, quia Isai in alio loco Nahas, id est coluber uocatur. Abigail soror est Dauid filia Nahas, id est Isai: qui utroque nomine uocabatur. Getra Ismaelites habuit uxorem Abigail filiam Nahas. Quod uero dicit, isti sunt filij Recha, Recha interpretatur tener, quæ hic Dauid nonnulli intelligi uolunt. Sic enim ipse ait, Ego sum tener & unctus rex. Et in alio loco, quasi ligni uermiculus tenerulus. Idcirco enim uiri Recha, id est Dauid dicitur, quia propter exprimendam genealogiam Dauid in hac sententia annotati sunt. Chenez genuit Othoniel & Saraïam. De Saraïa dicitur prodisse Ioab. Qui ideo dicitur pater uallis artificum, quia de filijs eius fuerunt architecti ad ædificandum domum Domini. Filij Ezra Iether & Marede, Effer & Ialon. Ezra interpretatur auxiliu, ipsum enim dicunt Amram patrem Moyfi & Aaron. Iether interpretatur residuum, ipse est Aaron. Marede rebellans, ipse est Moyses. Effer puluis, ipse est Eldad, Ialon illex, ipse est Medad, idem duo qui prophetabant. Traditur enim Moysen post acceptam legem in eremo patri iniunxisse, ut matrem dimitteret, eo quod illius amita esset, filia enim fuit Leui. Post cuius dissidium duxisse aliam uxorem Amram, ex qua suscepit duos filios hos, Eldad & Medad. Quod uero sequitur, genuitque Mariam & Samai & Iesba patrem Estamoa, Samai Moysen intelligi uolunt qui interpretatur celestis. Iesba Aarod, qui interpretatur collaudatio, patrem Estamoa, id est ignem manentem, eo quod filij Aaron in assiduis sacrificijs igne utebantur. Quod uero sequitur, uxor eius Indaia genuit Iared. Indaia, ipsa est Iachabeth mater Moyfi. Nomina uero quæ sequuntur penè omnia Moyfi nomina intelligi uolunt, quia ideo Iared uocatur, id est descendens, quod de monte descenderit, pater Iedor, id est sepium, eo quod quasi quadam sepi lege, circumdederit populum. Heber iunctor, eo quod populum Dei seruitio iunxerit, patrem Socho, id est prophetia, eo quod ipse sit doctor prophetarum. Icuthiel, id est sperans in Deum, eo quod spem habuerit liberandi populum de Aegypto: siue quod spe parentum de aquæ periculo liberatus sit: patrem Zanoa, qui interpretatur gubernator, eo quod magnam populo in eremo gubernationem exhibuerit, siue quod doctrina sua, quotidie gubernaret. Quod uero dicitur, hi autem filij Bithia, filia Pharaonis quam accepit Mered: Pharaonis filiam, idcirco in hoc loco matrem Moyfi uocat, & interpretatur filia Domini, propter bonam uoluntatem quam in nutriendo puero habuerit, & Amared, id est Moyfi accepta esse dicitur, eo quod relictis idolorum cultibus, ad Dei cultum conuersa sit. Charmi pater Ceila & Estamoa, qui fuit de Machati. Ceila nomen loci est, & Machati similiter. Simnon pater Amnon & Rina filius fuit Estamoa, filij Odaia, filij Afsriel, filij Ialaleel, filij Canax, filij Sela, filij Iudæ. Er pater Lecha, idcirco hic ponitur propter

Hier. 10. 3

yy memo

memoriam pristini nominis. Cognationes ergo domus operantiū byssum in domo iuramenti sunt, qui cum Beseleel morati sunt ad explendū opus tabernaculi. Iuramenti etenim domus idcirco dicitur, sicut & tabernaculum fœderis, quod in eo fœdus esset Dei, quod cū hominibus fecit, & iuramentū quod iurauit ad Abrahā, Isaac & Iacob. Quod uero sequitur: Qui stare fecit solem, redit ad progeniem Pharez, de quo ortus est Dauid, oportunū iudicans progeniē Iuda, de qua tribus regia orta est, in Dauid terminare. Tradunt enim Hebræi hunc fuisse Elimelech uirū Noemi, patrē Maalon & Chelion, in cuius tempore sol steterit, propter præuaricatores legis, ut tanto miraculo uiso, conuerterentur ad Dominū Deum suum. Quod quia facere cōtemperunt, idcirco fames inualuit, ut ille qui in tribu Iuda prior uidebatur, famis inopia cum uxore & filijs, non solum patria pelleretur, sed etiam in eadem peregrinatione cum filijs moreretur. Viros autem mendacij esse Maalon & Chelion, qui hic securus & incendens appellantur, & de quibus dicitur quod principes fuerint in Moab, eo quod uxores Moabitidas duxerint, in Hebræo expressius ponitur, & ab eruditis illius linguæ didicimus, ut non principes, sed mariti dicantur. Quod uero sequitur, quæ reuersæ sunt in Lehem, Noemi & Ruth demonstrat, quæ in Lehem, id est panē post inopiam famis audita ubertate panis, in Bethlehem reuersæ sunt. Et quia hæc historia in libro Ruth scribitur, idcirco subsequitur, Hæc autem uerba uetera. Figulos uero dicit habitantes in plantationibus & sepibus, progeniem quæ de Ruth propagata est: quæ in sepibus & plantationibus habitasse legitur, quando ad regiā dignitatē hæc plantatio peruenit. Cōmorati sunt ibi, hoc est in Bethlehē apud regē in operibus eius, quia ex eis Dauid rex ortus est, cuius opera miris præconijs prædicantur.

Filij Simeon in Genesi sex describuntur. Hic uero sextus tollitur, eo quod nulla progenies de eo processit. Mutantur uero nomina quædam suis rationibus, in Genesi scribitur Iemuel. Iemuel, mare Dei in Paralipomenon Namuel. Namuel, loquens cum Deo. Alius uero in Genesi uocatur Ohad, in Paralipomenon Iarib. Ohad interpretatur laudatio, Iarib litigans, quia de eius progenie exiit Zamri, qui cum scorto Madianitide peccans, à Phinees peremptus est. Iachin, in Genesi quod interpretatur præparatio, in Paralipomenon Zara, quod interpretatur ortus. Saul uero quem eodem nomine in utroque libro cōmemorat, hic filium Cananitidis tacet, & uicinitate fratrum nominis ex Zara, qui interpretatur ortus, decorat. Quod dicit, hæc ciuitates eorum usque ad regem Dauid, hoc uult intelligi, quod Sicelech & Bersabeæ, quæ tribus Iudæ fuerunt & à tribu Simeon in uasæ sunt, à Dauid denuo in pristina Iudæ redierunt hæreditatē. Ainremmon unius uillæ nomen est, quæ interpretatur fons malorū granatorū. Et uniuersi uiculi eorum per circuitum ciuitatum istarum usque Baal. Baal, in hoc loco ipsa est, quæ in alio loco Cariathabaal scribitur: de qua superius dictum est. Notandū de reliquijs Amalec, Behera filius Baal de stirpe Ruben, ipse est pater Osee prophetæ. Notandū, quod ipsa sit Cetura quæ & Agar. Nam cum dicat Rubenitas & Gadditas & dimidiā tribum Manasse pugnasse cum Agareis, sequitur præbuisse eis auxiliū, Itureos, Napheos, & Nodab, qui utique filij Ismael fuerunt. Idem in Paralipomenon Nodab, in Genesi Cedma uocatur. Cedma interpretatur antiquorū. Nodab uter. Fuit enim bellum Domini, quia Dominus pugnavit cum eis. Transtulit Theglathphalasar Ruben & Gad & dimidiā tribū Manasse, & adduxit eos in Hala, & in Abor & Hara, ipsa est Rages. In Malachim uero Hara prætermittitur. Iosedech sacerdos, ipse est Esdras. Demonstrat hoc liber eiusdem Esdræ, ubi dicit, Et post hæc uerba in regno Artaxerxis regis Persarum Esdras filius Saraia filij Azariae. Sed & in libro suo se prætermittit humilitatis causa. Quod uero dicit Ioanas genuit Azariam, & ipse est Azarias qui sacerdotio functus est in domo quam ædificauit Solomon in Hierusalem, monstrat eundem Azariam restitisse Ozia regi quando intrauit in templum Domini cum thuribulo & terræ motus magnus factus est. Tradunt etiam Hebræi eundem Esdras esse Malachiam prophetam, qui in duodecim prophetis ultimus est. Ipsi filius est Iesus sacerdos magnus, de quo meminit Zacharias propheta. Sciendum sane

A sane quia crebræ appellationes personarum & immutationes nominum & repetitiones, ad magnum mysterium pertinent. Filij Chaat Aminadab filius eius. Iste Aminadab ipse est, qui in numero Issachar scribitur, pater Core. Filius Samuel, qui in Regum Iohel nominatur, in Paralipomenon Vasseni scribitur, quia Abia filius Samuelis in iudicem constitutus, munerum acceptor erat. Et quia iste Iohel qui & Vasseni sciebat hoc & non corripiebat eum, ideo dicuntur uterque fecisse. In hoc uero loco demonstrat eum separatum à fratre suo, quia acceptor munerum erat. Eliel pater Ieroham filius Tohu, in Regum Eliu scribitur. Sic enim habes, & nomen eius Elcana filius Ieroham, filij Eliu, filij Tohu. Eliel interpretatur deus meus deus. Eliu deus meus ipse. Et hic Eliel dicitur, id est, deus meus deus, in Regum uero ubi necdum ad templi ministerium designatur, sed solummodo genealogiæ ordo textitur, dicitur Eliu, id est deus meus ipse. Quod uero dicitur Hemmam cantor filius Iohel, & expleta genealogia, dicit Asaph fratrem eius: hic frater non unius patris aut matris dicitur, sed eo modo quo solemus propinquos fratres appellare. Quod uero genealogia Aaron repetitur, & usque ad Achimaas peruenit: putatur hoc ob laudē & memoriam Achimaas factum esse, eo quod fideliter erga Dauid in omnibus egerit, Iecmaam cum suburbanis suis, Iecmaam in Paralipomenon. per mem, quod interpretatur uinatio populū, in Iosue scribitur Iecmaan, per nun, id est acquisitio populū. Hac uidelicet ratione, quia qui primitus in custodienda lege fuerunt acquisitio populū, propter peccata sua uersi sunt in uindictam populū. Porro ex dimidia tribu Manasse Aner, & suburbana eius. Aner ex uno de pueris Abrahæ nomen accepit, qui uocabatur Aner, eo quod ibi habitauit, & ibi sepultus est. In Iosue uero Thaanach uocatur. Aner interpretatur lumen, Thaanach respondit. In Paralipomenon Balaam & suburbana eius: in Iosue Gibleam scribitur. Gibleam inueteratio populū, Balaam turbatio populū. Ramoth uero in Paralipomenon scribitur. Vnde dicitur, Ramoth quoque & suburbana eius in Tribu Issachar. Ramoth uero Galaad quæ in Regum scribitur, in tribu Ephraim: in Paralipomenon de tribu Asar. Masal cum suburbanis suis. Hic Masal parabola interpretatur, in libro uero Iosue Misal scribitur, quod interpretatur interrogatio Dei. In Paralipomenon, Hucac & suburbana eius, in Iosue uero Heleath scribitur. Hucac interpretatur sculpit, Heleath portio. Duæ sunt sedes, una in tribu Issachar & altera in tribu Nephthalim in Galilæa ubi fuit Baraath filius Achinoem. In Paralipomenon, Hamon cum suburbanis suis: in Iosue Hamathdor. Hamon interpretatur calefactio, Hamathdor calefactio generationis. In Paralipomenon, Cariathaim & suburbana eius, in Iosue uero scribitur Carthan. Cariathaim interpretatur urbs maris, Carthan urbs. Paralipomenon, in tribu Gad Ramoth in Galaad & suburbana eius. Ramoth Galaad in Regum unum nomen est, & est in tribu Ephraim. In Paralipomenon uero Issachar Thola & Sua, Iasub & Simeron. Iasub in Genesi Iob nominatur. Iob interpretatur ululatio, Iasub reuocans. Simeron nomen hominis, & Samaron nomen ciuitatis. Simeron ubi nomen est hominis per i, ubi nomen est ciuitatis per a. Filij Israiha, in Paralipomenon quinque dicuntur esse, & non sunt nisi quatuor, sed annumeratur cum eis pater eorum Israiha qui unicus patri suo Ozi fuit, & fiunt quinque. In Paralipomenon, filij Benjamin, Bela & Bechar & Iadiel, in Genesi pro Iadiel Asbel scribitur. Iadiel interpretatur cognoscens Deum, Asbel captiuus Dei. Omnes isti filij Becher. Vbicunque in lege scribitur, omnes isti filij, cuiuslibet aut pro meritō excellentia, aut pro meritō deterioratione fiunt. Filij autem Belan Iehus & Benjamin & Ahoth & Canana. Ahoth de cuius progenie fuit iudex Ahoth, qui in Iudicum libro scribitur. Canana uero iste est à quo egressi sunt Beniamitæ, qui nephas perpetraverunt, propter quod magnæ cædes in Israel tempore Iudicū factæ sunt. In Paralipomenon, filij Nephthalim Iasibel & Guni & Iezer & Sellū, in Genesi iste Sellū Sillem scribitur. Sellum interpretatur pax, Sillem recens. Quod uero sequitur, filij Balaa, quæ fuit concubina Iacob, quidam putant ideo illam in hoc loco ab Esdra nominatam, quia post mortem Iacob legatione functa fuerit inter Ioseph & cæteros patriarchas, qua precati sunt eum

ne recordaretur peccati eorum. In Paralipomenon porrò filij Manasse Atriel, concubinae eius Syra. Idem Manasse peperit Machir patrem Galaad. Ferunt hanc Syram filiam fuisse filij Laban, quæ in Ægyptum famis inopia ad uenundandū à patre ducta, à Manasse qui horreis præerat misericorditer suscepta, patri cibarijs datis ab eodem Manasse in coniugium sumpta est. Huphim & Suphim unum nomē est, & est soror eius Maacha, quam accepit Esron dum sexaginta esset annorum, ex qua suscepit Segub. Huphim interpretatur thalamus, Suphim unctus. Nomen autem secundi Zalphaad, & idcirco iste secundus nominatur, quia hi duo principes erant in tribu Manasse, id est Huphim, qui & Suphim & Zalphaad. Soror autem eius Regma, id est Bedan, filij Vlam: alius est iste Bedan & alius est Bedan in Regum, id est Sampson. Bedan interpretatur in Dan. Ista soror Regma est Debbora uxor Barach, qui alio nomine Laphidoch uocatur. Suthala filius Ephraim, genuit Ezer & Elaad, qui congregata multitudine de Israel ascendere nisi sunt ad terram repromissionis, & in Geth Philistinorum interfecti sunt. Fratres uero qui ad consolandum Ephraim uenerunt, aut eos dicimus, qui de patriarchis supererant, aut cognationem quam fraterno nomine sæpe nominauimus. Filij autem Beria, id est Sara, quæ ædificauit Bethoron inferiorem. Virtus illius sceminae describitur. Ozen Sara nomen est loci, Elifama filius Amihud, ipse est patriarcha de tribu Ephraim, qui in libro Numerorum scribitur. Ista est Sicheem quam percusserunt Simeon & Leui. Sera filia Azer dicitur prophetissa fuisse & meritorum prærogatiuis exuberasse. Berzaith de progenie Melchiel, de filijs Asef, fuit ditissimus olei & cæterarum opum, & tulit primitias Elizeo prophetae. In eo impletum ferunt quod Moyles de Afer ait, tingat in oleo pedem suum. Ahara filius Benjamin, in Genesi scribitur Gera, quod interpretatur peregrinus: in Paralipomenon, Ahara frater odoris. Et notandum, quod hic quinque de filijs Benjamin prætermiserit, de quibus necdum progenies creuerat. Nohaha in Paralipomenon, ipse est qui in Genesi, Naaman. Nohaha requies, Naaman pulcherrimus. In Paralipomenon. Raphain Genesi scribitur Ahi, quod interpretatur frater meus, Rapha medicina. Hi sunt filij Ahod principes cognationū habitantium in Gabaa, qui translati sunt in Manahath. Manahath interpretatur sepulchrum. In Manahath translati sunt, quando pro scelere in uxorem leuita perpetrato gladio corruerunt. Quod uero sequitur, Naaman autem & Ahia & Gera ipse transtulit eos, designat eos fuisse principes, & illis eminuisse Gera. Vnde & singulari numero describuntur, ipse transtulit eos. De isto Gera processit progenies Gera qui fuit pater Semei. Sarahim dimisit uxores suas Vsim & Bara, & fugit in terram Moab; & accepit uxorem Odes, ex qua suscepit filios qui hic scribuntur. Hi fugauerunt habitatores Geth, & ulti sunt fratres suos filios Ephraim, qui eorum ceciderant gladio. Fuerunt autem filij Vlam uiri fortissimi & magno robore, tendentes arcum, & multos habentes filios ac nepotes, centum quinquaginta. Hic centum quinquaginta referunt ad filios Vlam, ut iste sit sensus: fuerunt autem filij Vlam centum quinquaginta, per tropum qui uocatur hyperbaton. Nathinnci, id est donati. Sunt enim Gabaonitæ, eo quod ad seruiendū dati sunt ad templum Domini à Iosue. Azarias quoque filius Helchiae. Iste est Helchias sacerdos magnus qui librū legis inuenit tempore Iosue, & dicitur fuisse pater Hieremie prophetae. Bachbazar carpentarius idcirco describitur, quia artificio suoungebatur in domo Domini, & erat de tribu Leui. Et Barachiae filius Alaph, filij Elcana, qui habitauit in arijs Netophati. Netophati nomen loci est, ubi habitauit Helel filius Bana, de quo superius dictū est, Qui erāt corong domus Iacob. Abdia filius Semeiae, filij Galal, filij Idithun. Iste est Idithun cantor Dauid. Obseruabant in porta regis, ad Orientem de filijs Leui per uices suas, qui erāt cantores, & uicibus suis ad psallendū cum Dauid ueniebant. Sellū uero filius Core, filij Abiasaph, filij Core. hic prior Core per Aleph scribitur, & sonat Core, secundus uero per Heth, & sonat Corach, Core clamās, Corach caluus, ipse est qui in Numeris scribitur. Hi sunt Coritæ super opera ministerij custodes uestibulorū tabernaculi. Isti custodiebāt ostiū tabernaculi exterius, Patres uero eorum qui subter scribuntur, & qui in psalterio

psalterio titulos habent, ipsi custodiebant ostium interius tabernaculi Domini, & erant cantores castrorū Domini. Tabernaculum dicit ubi Dominus quiescebat. His quatuor excubijs creditus erat omnis numerus ianitorum, & quatuor partes quibus obseruabant custodes domus Domini, descriptæ sunt in libro Numerorum. Erant enim in unaquaque parte quinquaginta & tres, qui faciunt ducentos duodecim. Phinees filius Eleazar erat dux eorū corā Domino. Hic monstratur Phinees adhuc in eo tempore uiuere. Et in tabernaculo uicibus suis. Hæ sunt uices uigintiquatuor, quæ in sequentibus describuntur, quarum in euangelio mentio est, de uice Abia. In Gabaon autem comorati sunt pater Gabaon laiel & nomē uxoris eius Maacha. laiel ipse est qui in Regum scribitur Abiel, pater Chis patris Saul. Abiel interpretatur pater meus deus, laiel desertus Dei, propter meritum distantiam. Et notandum quia inter filios laiel, Ner & Chis uocantur fratres, sicut & sunt, & in Regum ita habetur. In sequentibus uero dicitur, Ner genuit Chis, non quod eum genuerit, sed quod eum educauerit, genuisse eum dicitur. Isti habitauerunt e regione fratrum suorum in Hierusalē cum fratribus suis. Quamuis foris muros Hierusalē habitarent, dicuntur propter uicinitatē tamē & cōuentū loci in Hierusalē habitasse. Abinadab filius Saul, in Paralipomenon. In Regū uero ubi occisus est cum patre, Aminadab uocatur, id est pater meus uotum. In alijs uero locis Isbi, id est, coæquatus. Asbaal filius Saul, ipse est Isboseth. Esbaal interpretatur ignis maritus. Isboseth uir confusionis. Filius Ionathan Meribaal qui & Meribabaal, ipse est Miphiboseth. Meribaal interpretatur litigās cū marito. Meribabaal litigans in maritū. Raphaia & Rapha unum nomen est, filius Binad, filij Mosa. Rapha interpretatur defluens. Raphaia medicina Domini. Azarichambocru unius hominis est nomen. Bocru interpretatur primogenitus. Tradunt enim eum armigerum Saul Doechem Idumæum fuisse: & puerū, qui diadema & armillam Saul detulit ad Dauid, filium Doechem Idumæi. Ipsum etiā Doechem ferunt puerum Saul fuisse, qui cum eo perrexit ad requirendas asinas patris sui. Interijt ergo Saul & tres filij eius, & omnis domus eius pariter concidit. Domum eius pariter concidisse dicit, non ut non esset, de quibus fuit Mardocheus, sed ut non regnaret. Et caput eius affixerunt in templo Dagon. In Hebræo non caput, sed corpus habetur, quia caput iam miserant ad circūducendum. In Regum uero scribitur in Bethsan. Bethsan enim tradunt uocatā domum Dagon, quæ interpretatur domus dormientis. Alia est enim Bethsan in Iudicū, & in Iosue, quæ interpretatur domus securitatis. Ioab autem reliqua urbis extruxit, id est pereuntibus leuis gladio, si qui ex Israelitis inter eos inuenti fuissent ab eo saluabantur. Iesbaam filius Hachmoni princeps inter triginta. Iesbaam interpretatur sedēs in populo, filius Hachmoni, id est sapientissimus, ipse est Dauid. Hoc est quod in Regum scribitur, Sedet in cathedra sapientissimus, & minuitur de sapientia, quasi uermiculus ligni tenerrimus propter peccatum, quod cōmisit in Vriam. Et cum in Regum uolumine dicat, occingentos illum uno impetu interfecisse, propter ipsum peccatum: in Paralipomenon, hic dicit trecentos eum interfecisse. Vnde & in Regum scribitur, uno impetu. Adohi frater fuit Isai patris Dauid, cuius filius fuit Eleazar qui fuit inter tres potentissimus, id est Baanian filium Ioadæ, & Abisai filium Saruiae fratrem Ioab. Steterunt in medio agri, & eum defenderūt. Dauid scilicet & Eleazar. Hoc in Paralipomenon, in Regum uero singulariter ponitur, ut regis fortitudo monstretur. Descenderunt autem tres de triginta principibus ad petram, in qua erat Dauid ad speluncā Odollā. Tres isti, hi sunt quos supra memorauimus. Desiderauit ergo Dauid aquam, qui non desideraret. Sacrificauit eam Domino gratias utrumque tam fortes inueniri potuissent qui hoc efferrent. Sacrificauit eam Domino gratias agens, quia tam fortes uiros in Israel dederat. Et notandū, quod uinū quod Deo in sacrificiū offerebatur, aqua mixtū erat. Baanaia filius Ioadæ, ipse percussit duos ariel Moab. In Regū scribitur duos leones Moab ipse percussit, id est duos uiros fortes de Moab. Idē Baanaias multa opera perpetravit de Capzeel. Capzeel nomē loci est. Hic opera eius laudat, id est sapientiam, quia unius erat de septuaginta senioribus Israel. Capzeel congre-

gatio Dei. In Paralipomenon Sammoth Arodites, ipse est qui in Regū scribitur Samma. e Samma interpretatur ibidem, Samoth nomina. Helez filius Phalti de laito, quod in Regum scribitur. In Paralipo. Helez plonites scribitur. Hic progeniem matris designat. Ploni enim fuit proximus Booz de quo dicitur in Ruth, est quidam propinquior. In Paralipomenon Sibbochai Vphathites, ipse est qui in Regū scribitur Mobunai. Mobunai interpretatur ædificiū meum, Sibbochai irretitus. In Paralipomenon Illa Aothites, ipse est qui in Regum scribitur Zalmon. Zalmon interpretatur sub umbra. Illai exaltatus. Aothites filius Ahothi fratris Isai. Heleb, in Paralipomenon, qui in Regū scribitur Heled. Heleb adeps, Heled terra. Hurai in Paralipomenon, in Regū scribitur Hedai. Hurai interpretatur fenestra mea. Hedai interpretatur acumen meum. Abiel in Paralipomenon, in Regum scribitur Albialbon. Abiel pater meus deus. Albialbon pater meus dolor. In Regū filij lasen Ionathan, non est putandum quod filius eius sit. Sigillatim enim ponitur Ionathan, & est filius eius Sagie in Paralipomenon. Filij uero Afem Gizoni. lasen interpretatur dormitor. Afem nominatus. Atham filius Sachar, in Paralipomenon, & interpretatur merces, in Regum scribitur Scharar, & interpretatur cantor. Eliphal filius Vr, in Paralipomenon, in Regū Eliphelet filius Azbai. Eliphal interpretatur Deus meus mirabilis. Vr ignis. Eliphelet Deus meus liberabit. Azbai pepercit mihi, in Paralipomenon. Hopher Meheratites. Hopher ipse est Eelia pater Bethabee filius Achitophel. Meherathi uenundatus. Hopher uua. Eliā Deus meus mirabilis. Achitophel frater meus ruina, item frater meus mirabilis. Ezro in Paralipomenon interpretatur atrium eius. In Regum Ezrai, interpretatur atrium meum. In Paralipomenon Naari filius Ezbai, in Regū Pharai de Arbi. Naari puer meus. Ezbai hyssopus meus. Pharai interpretatur glutu: Arbi, locusta. In Paralipomenon Iohel frater Nathan, in Regū scribitur Igal filius Nathan. Iohel interpretatur Dominus Deus. Iohel & Ionathan & Nathan propheta fratres fuerunt filij Samma fratris Dauid. Igal redemptus. Quod uero in Paralipomenon Iohel frater Nathan, & in Regū filius Nathan scribitur, hæc causa est. Illic ponitur pro educatione pater, hic pro natura frater. Mibahar filius Hagari, in Paralipomenon, in Regū Bani de Gaddi. Mibahar interpretatur de electis. Hagari aduena meus: Bani filius meus, de Gaddi, hoc est de tribu Gad. Hira Ietherus filius Iether patris Amase. Huria Etheus uir Bethabee, à loco qui uocatur Eih, Etheus uocatus est. Hi triginta septem fuerunt cum Dauid, cum fugeret ante Saul. Maacha nomen est officij sceminarum de causis muliebribus. Maacha ingeniosa. Selech Ammonites, eo quod in Ammon ministerio fungeretur. Githma Moabites, eo quod in Moab ministerio fungeretur. Hactenus Beniamitæ, Elchana & Iesia & Azrahel. Incipiunt leuitæ. Sed & de Gaddi transfugerunt ad Dauid, de Gaddi, id est, de tribu Gad. Hi præbuerunt auxilium Dauid aduersum Iatrunculos, id est, Amalechitas qui prædati sunt uxores eius, & eorum qui cum eo erant, usque dum fieret grandis numerus quasi exercitus Dei. Sexcentorum milium numerus, qui de Ægypto egressi sunt. Ioiada quoque princeps de stirpe Aaron: ipsum tradunt fuisse Phinees, ad cuius comparationem, Sadoch puer uocatur. Quod uero dicitur principes cum eis uenisse, id est, sacerdotes. De filijs Issachar uiri eruditi qui norunt singula tempora. Ipsi enim erant doctores, computatores & magistri siue ad festiuitates celebrandas, siue ad cætera, & ideo dictum est in benedictione Issachar. Supposuit humeros suos & factus est tributis seruiens. Congregauit ergo Dauid cunctum Israel, à Sihor Ægypti. Sihor Ægypti fluuius est à Nilo deriuatus.

In Hieremia, Quid tibi est ad uiam Ægypti, ut bibas aquas Sihor? In Iosue de Sihor, qui est super faciem Ægypti, usque ad terminos Accaron. Cum peruenissent ad arcam Chidon. Chidon interpretatur clypeus. Traditur enim iste locus esse ubi Iosue stabat quando dictum est ei, Leua clypeum contra urbem Ahi. Eliada filius Dauid, in Regum & in Paralipomenon, in primo loco nominatur eodem modo, in secundo uero loco Baliada. Eliada interpretatur Deus meus cognouit. Baliada maritus cognouit. Tradunt propter transgressionem Dauid, hoc nomen immutatum. Abinadab interpre-

tatur

tatur Deus meus uotum. Aminadab populus meus uotum. Iusserat enim idem Aminadab duobus filijs suis Oza & Ahio, ut portarent arcam domini humeris suis. Et quia neque ipsi eam portauerunt, neque Chaatit ad portandum dederunt, idcirco Oza multatus est morte. Fuit enim peccatum in non portando, in sustinendo arcam, iam poena peccati. Diuisio enim Oza traditur, quod aruisset brachium eius, & humerus, ubi arca domini portanda erat, & in illius loco diuisio quædam facta est. Euerit arcam Dei in domo Obed Edom. Obed Edom leuita erat, & ignorabat Dauid ob quam causam indignatio Dei uenisset in Ozam. Postquam uero cognouit causam pro qua Oza percussus est, iussit eam portari in humeris, sicut sequentia demonstrant. Venit contra illos ex aduerso flentium. Tradunt Philistæos idolum habuisse, cui in lachrymis hominum sacrificium parabatur. Huic illi more suo lachrymis sacrificabant. Et eis ex aduerso Dauid uenit, in quorum capitibus iam furor domini sauebat, quando ad eos uentum est. Ideo timuerunt gentes Dauid propter idolum destructum, cui humanis lachrymis sacrificabatur. Tetenditque ei tabernaculum. Aliud nouum tabernaculum fecit, quo istud quod à Moyse factum fuerat in eremo cooperiret. In cymbalis æneis concrepantes. In Hebræo habet in cymbalis æneis ad audiendum, quia uidelicet ab ipso psalmo incipiebant qui habet in capite: Exaudi domine iustitiam meam, qui est sextusdecimus. In Nablis arcana cantabant. In Hebræo habet, pro iuuentutibus, quia à psalmo quadragesimo quinto incipiebant qui hoc habet in titulo. In citharis pro octaua cantabant, quia à sexto psalmo incipiebant, qui hoc habet in titulo: pro octaua autem, quidam putant pro circuncisione. Chonenias autem princeps leuitarum, prophetiæ præerat ad præcinendum melodiam, quia ipse eis spiritu prophetiæ, melodias & uerba ad memoriam reuocabat. Barachias & Elchana ianitores arcæ. Hic ianitores portatores uocat. Cumque adiuisset Deus leuitas qui portabant arcam foederis timentes casum Ozæ. Obed Edom & Iehel super organa. Iste Iehel est de cuius progenie fuit Azhiel propheta, qui in diebus Iosaphat prophetauit. Sed increpauit pro eis reges Pharaonem & Abimelech. Sadoch autem sacerdotem & fratres illius sacerdotes coram tabernaculo domini in excelso, quierant in Gabaon. Hic Gabaon, quidam locum quendam arbitrantur esse in Hierusalem, ubi à Dauid tabernaculum foederis & arca testamenti domini collocata sunt. Gabaon interpretatur uallis. Excelsam autem propter sublimitatem cultus diuini existimant. Reuersus est Dauid ut benediceret domui suæ. Quidam benedictionem hic per antiphrasim dictam putant. Domum uero Michol filiae Saul, quam increpauit Dauid, eo quod indignata sit cum uidisset eum subsistentem coram domino ante arcam testamenti. Fecitque sibi nomen quasi unius maiorum qui celebrantur in terra. Unius maiorum aut Abraham, aut Isaac, aut Iacob. Ut tolleret Dauid Geth & filias eius de manu Philistinorum. In Regum scribitur, Tulit frenum tributum, ut dilatar et imperium suum usque ad flumen Euphratem. Quidam putant de Adezer dictum, necnon & de Thibahath & de Chun, in Regum Betha & Beroth. Betha interpretatur requies. Berothai fontes mei. Thibahath macellum. Chun compercussus: propter derisionem enim in hoc loco immutatio nominum facta est. Thou rex Emath in Paralipomenon, in Regum Thoi. Thoi error meus, Thou error eorum, quia filium suum in dolo ad Dauid mittebat. Idcirco nominis immutatio facta est.

Misit Aduram filium suum: in Regum Ioram. Ioram, Deus excelsus. Aduram decor excelsus. Fecit Dauid sibi nomen ut reuerteretur capta Syria in ualle Salinarum cæcis decem & octo milibus. Eodem modo & in Regum scriptum est. Multi enim duodecim milia habent, errore ducti, eo quod in psalmo scribitur duodecim milia. sed illic duodecim milia Iob interfecisse perhibetur, hic decem & octo milia Abisai, & propter regalis nominis dignitatem, Dauid uictoria ascribitur. Est enim in Paralipomenon planè scriptum, quod Abisai hæc decem & octo milia interfecerit. Commentarij commentatores qui adnotatis rebus & causis regi eas ad memoriam referebant. Abimelech filius Abiathar in Paralipomenon, in Regum Achimelech scribitur. Abimelech pater meus rex. Achimelech frater meus rex.

Susa scribitur in Paralipomenon, in Regum Saraia. Susa gaudium, Saraia princeps domini. c Bahurim interpretatur electorum. Phalihiliberatus. Lais filius leonis. Venit usque Bahurim usque ad locum doctorum & electorum, è quibus unus erat. Cerethi exterminatores. Phelethi admirabiles. Dicuntur enim fuisse septuaginta iudices loco eorum substituti, quos Moyses in eremo domino præcipiente delegerat. In Regum filij David sacerdotes, in Paralipomenon primi ad manum regis scribuntur. Ad unum enim sensum utrunque conuenit, quia hic dicit eos primos, & illic sacerdotes, propter nobilitatem & prioratum. Hi enim sunt qui in Ebron nati sunt. Faciam misericordiam cum Anon filio Naas. Præstitit enim pater eius mihi gratiam. Naas fuit rex Ammon, qui in Regum scribitur, cū quo primum Saul in defensione Iabes Galaath pugnavit, & uicit eum. Quia ergo erat inimicus Saul, idcirco gratiam præstabat David, si quando ad eum ueniebat. In Regum dimidiam partem barbæ præcidit, & uestes eorum medias usque ad nates. In Paralipomenon decalauauit & præcidit tunicas eorum medias usque ad inguina. Quod in uno loco deest, in alio habetur. Vnde colligitur eos decalauatos fuisse, & barbas rasas eos habuisse, & uestimenta præcisâ antè & retrò. Sophach autè princeps militiæ erat Adadezer. Sophach interpretatur euisceratus: in Regum scribitur Sobach: & interpretatur columbaris. Tulit autem coronam David Melchom de capite eius. Melchom idolum Ammonitarum, de quo in Regum & in Paralipomenon, & in Sophonia scribitur. Melchom interpretatur rex eorum. De simulachro enim illius idoli tulit David diadema. Illicitum erat de idolis aliquid auri appetere aut argenti ludæis per legem. Sed ut ipsi tradunt Ethai Ietheus qui de gente Philistinorum ad David uenerat, ipse diadema diripuit in capite Melchom, ut liceret Hebræo de manu hominis capere, quod de capite idoli non licebat. Post hæc initum est bellum in Gezer: in Regum, in Gob. Gob interpretatur locusta. Gezer uero nomen loci est, & interpretatur ordinatio. Sicut locustæ ita filij Araphæ debebant Israel. Arapha enim fuit nurus Noemi, de cuius progenie fuerunt gigantes, Goliath & fratres eius. in quo percussit Sobochai Hufethites Zaphai, in Regum. Zaph. Zaph interpretatur liminare. Zaphai liminare meum. In Paralipomenon de genere Raphaim, in Regum de stirpe Rapha, quia filij Orphe erant de genere gigantium. in quo percussit Adeodatus. In Hebræo legitur Elehanan filius Iair Lemites frater. Iahir uigilans, in Regum scribitur Hur filius laare, quod interpretatur saltus: in Regum scribitur Bethlehemites, in Paralipomenon Lehemites frater. Interfecit ergo Goliath, Getheum fratrem Goliath Philistæi, quem interfecit David. Fuerunt enim de stirpe Orphe quinque, de quibus in sequentibus dicit. Et percussit eum Jonathan filius Samaa fratris David. Jonathan ipse est Nathan propheta, qui habuit duos fratres, Iohel & Ionadab. Idcirco ei hic nomen patris ponitur, quia inter præliatores describitur. Vbi uero de prophetia eius scribitur, non ei annotatur pater, eo quod pater eius propheta non fuerit. Quod in peccatum reputetur Israeli, id est in mortem quæ pro peccato uenit. In Paralipomenon quingenti septuaginta milia. in Regum mille trecenta milia. In Paralipomenon scribuntur & hi qui remanserunt, & hi qui interfecti sunt. in Regum uero uiui tantummodo numerantur. Quod uero scribitur septuaginta milia interfecta fuisse, hic tantum capita seniorum numerantur. Cæterum de plebe tot milia interfecta sunt, quot millenarium trecenta numerum excedunt. De tribu Leui & Benjamin, quia non sunt numerati, non sunt interfecti: quia Benjamin ideo euasit, quia recenti tempore fraterno gladio penè usque ad interuentionem corruerat. Leui uero non numerabatur, quia sacerdotij dignitate præcallebat. Gladium domini & mortem, & angelum domini. Dicitur dominus in Aegyptum descendisse, & percussisse Aegyptum plagis, & peremisse primogenitos Aegyptiorum. Hic uero quod terribiliter positum est, primum de gladio domini, temperatur dum dicitur, & angelum domini, non in manu hominis: ut flagellum eius non esset in manu hominis, sed in manu Dei, quia multæ miserationis est. Flagellum enim hominis, & in gladio est & in fame, quia possunt prohibere uenundationes hi apud quos sunt frumenta. Vidit dominus, & misertus est. Aiunt Sadoch sacerdotem infulatum dominum

minum deprecatum fuisse, & imitatum fuisse patrem suum Aaron, & illius preces & deuotionem dominum uidisse, & misertum fuisse. In Paralipomenon Ornan, & interpretatur lumen nobis, in Regum uero Areuna, id est arca. Ornan Iebuseum fuisse ibi patet, quia noluit David absque pecunia aliquid eius offerre domino. In lege enim est prohibitum. Quisdam idcirco dicunt bis sanguinem fustum à David pro sanguine hostili quem effudit, & pro sanguine Vriæ qui effusus est. Filij Gersan filij Moysi, Sebucl primus. Ipsum ferunt esse qui in Iudicum Jonathan scribitur, qui fuit sacerdos in tribu Dan. Jonathan interpretatur domini donum, Sebucl reuertens ad dominum, de quo scribitur, ipse & filij eius fuerunt sacerdotes in tribu Dan, usque ad diem captiuitatis terræ, id est usque ad diem quando arca domini ab Allophylis capta est. Sebucl reuertitur Deus, iuxta hoc quod habetur in propheta, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos. Porro filij Rahabia multiplicati sunt supra domum. Et hic impletum est quod dominus dixit ad Moysen, Dimitte me, ut deleam populum istum, & faciam te in gentem, quæ maior ista est. Nouissima supputabitur filiorum Leui, quamdiu tabernaculum domini mutabatur de loco ad locum, à uiginti annis eligebantur. Postquam uero templum domini ædificatum est, à triginta annis. Quod uero in quibusdam codicibus habetur ad feruentem similam, & in quibusdam ad feruentem tantummodo, error inest. In Hebræo non habet in hoc loco similam, quia similia paulo superius nominata est, sed ad torrendum, in Hebræo ponitur, ut sub audias spicas. Primitiæ enim spicarum quando deferebantur, torrebantur, & grana comedebantur. Quod genus cibi uulgo graneas uocant. In quibusdam codicibus habetur, super omne pondus & mensuram, sed in Hebræo in hoc loco pondus non habet, sed mensuram tantum geminato nomine positam, siue eam quæ in brachijs aut manibus aut fumibus metitur, siue eam quæ uasis. Principes sanctuarij, filij Ithamar. Principes Dei de filijs Eleazar, principes sacerdotum de Eleazar. Et idcirco principes Dei dicuntur principes sanctuarij de Ithamar, quia ibi ministrabant. Vicesima Ezechiel: à qua cognomen sortitus est Ezechiel propheta. Salomith de filijs Issachar, superius generis sceminini, Salomith uero in sequentibus generis masculini. Filij Merari, Iaziah. Hic Iaziah in uicesima quarta Maaziah scribitur. Maaziah interpretatur de auxilio Dei, Iaziah auxilium domini. Ut exaltet cornu, id est cornu Israel: siue cornu, regem David. In sorte uicesima Eliaba, qui paulo superius Eliaba nominatus est. Eliaba interpretatur Deus meus tu, Eliaba Deus meus ueni. Obed Edom plaga australis, & filius est domus consilij. Domum consilij plerique intelligi uolunt sancta sanctorum, in quo erat arcanum consilij. Elihu frater David princeps Iuda, in Regum Eliab uocatur. Eliab Deus meus pater, Elihu Deus meus dominus. Noluit autem eos David numerare à uiginti annis inferius. Vfus enim erat, ut si quando numeraretur à uiginti annis & supra, numerarentur hi qui poterant ad bella procedere, aut aliquo ministerio fungi. Quia uero David generaliter iussit omnes numerari, & infra uiginti annos & supra uiginti annos, idcirco indignationem domini expertus est. In fastis regis David, quia superueniente indignatione Dei, omnis iste numerus conturbatus est, & non fuerunt distributi per ministeria, neque ad aliqua officia. His autem thesauri qui erant in urbibus. Thesauros in hoc loco non solum pecuniam, sed & omnes substantias nominat. Jonathan autem patruus David consiliarius, ipse est Nathan propheta. Patruus uero honoris & propinquitatis causa uocatur. Iahiel filius Achamoni erat cum filijs regis. Iste Iahiel est filius David, qui in Regum Chilab nominatur, Achamoni sapientissimus ipse est David. Tauros mille cum libaminibus suis, id est cum uino. Vixerunt secundo Solomonem filium David. Vixerunt autem cum in principem, dicentes: Quicumque regnet, tu Deus noster, tu semper sis Deus noster. Qui præerant substantiæ regis cum eunuchis. Quæri potest, cur hic eunuchi ad tam grande consilium uocati esse dicantur, cum Israelitas abscondi lex prohiberet, & alienigenæ non facile possunt admitti ad tam grande consilium. Tradunt Hebræi in hoc loco illos uocari eunuchos, qui ab omnibus actibus seculi alieni, orationi tantum & lectioni uacabant, & uxores non causa libidinis, sed suscipiendæ prolis graua

gratia habebant, quos Iosephus secundum eorum hæresim Essenos uocat. Audite me fratres mei & populus meus. In hoc loco & fraternitatem & prioratum suum demonstrat. Seditque Solomō super thronū dñi propter similitudinē leonū, qui etiā in Cherubim describuntur. Gesta autem Dauid priora & nouissima: priora quādo regnauit in Hebron, nouissima quando regnauit in Hierusalem. Notandū quod quadraginta annis regnasse perhibetur, et in libro Samuel secūdo scribit septē annis & sex mētib. in Hebrō, in Hierusalē trigintatres.

Primi libri Paralipomenon finis.

IN LIBRVM SECVNDVM PARALIPOMENON.

Hecisti cum patre meo misericordiam magnam, & constituisti me regem pro eo. Quia secundum legem prohibitum erat, me qui de alterius uxore generatus sum, introire ecclesiam Dei. Et fecit eos esse in urbibus quadrigarum, & cū rege in Hierusalem. Vrbes quadrigarum dicit cortes, quæ in Hierusalem erant ædificatæ ad stationem curruum, quod & sequentia monstrant, cum dicitur, & cum rege in Hierusalem. Et qui de Aegypto, & qui de Coa. Alij dicunt insulam esse unam de Cycladibus, in qua Aesculapius. Hebræi dicunt, & hoc nomine congregationem significari. In Paralipomenon Huram, quod interpretatur Deus excelsus. In Regum Hiram, quod interpretatur uiuit excelsus. Misitque tibi Huram patrem meum. Hic Huram filius fuit mulieris de progenie Salomit, de tribu Dan, qui in libro Numerorum scribitur. Patrem uero eius tradunt Hebræi fuisse Hebræum de progenie Oliab de tribu Dan, qui in eremo cum Beseleel operatus est. Quod uero hic Tyrium eum uocat, illi dicunt hoc translatione factum fuisse. Zori enim, lingua eorum plasmator intelligitur. Tyrus enim, quam illi Zor uocant, in quibusdam locis plasmatio intelligi solet. Idcirco uocat illum patrem suum, quia ad eum de terra Israel ad peregrinandum profectus, docuit eum timorem domini, & adduxit eum ad cognitionem Dei. Moria interpretatur uisio, ipse est enim locus, de quo dictum est Abraham, Vade in terram uisionis. In mensura prima, id est mensura qua Moyses tabernaculum in eremo mensus est. Iachin interpretatur præparator, hunc uolunt intelligi Dauid. Booz propter uirtutem castitatis. Secundum speciem quam iusserat fieri, subauditur Deus. Boues propter memoriam uituli in eremo conditi. Basilicam grandem, ubi reges orabant. Dominus dixit ut habitaret in caligine, quando ad Moysen dixit: Ecce ego uenio ad te in columna nubis. Et cum deprecati fuerint in loco isto, exaudi de cælo, & propitiare peccatis eorum, & reduce eos in terram quam dedisti patribus eorum. Cum enim eos in loco ipso oraturos dicat, cur dicit, & reduce eos in terram quam dedisti patribus eorum, nisi forte hi qui ibi ad orandum uenerint, obtinere ualeant, ut hi qui in captiuitatem ducti sunt, reducantur. Et conuersi à peccatis suis exaudias eos. Notandum, quod cum ad orandū pergitur, à peccatis conuertendum est. Sanctificauit Solomon medium atrij ante templum domini. Quia præ multitudinem sacrificiorū hostiæ nō poterant offerri omnes in altari, & ideo mediam partem atrij dedicauit, ut & in ea ita offerretur, sicut in altari. Fecitque die octaua collectam. Hæc est collecta, quæ in libro Numeri scribitur, Dies octauus erit uobis celeberrimus atque sanctissimus. Est enim cœtus atque collecta. Duabus enim uicibus in anno hæc collecta colligebatur, id est die octauo pasche, & die octauo tabernaculorū. Et notandū, quod in ea quæ in pascha celebrabatur, dicitur, Celebrabitis collectam domino Deo uestro: in ea uero quæ in solennitate tabernaculorum, Celebrabitis collectam uobis. Non auertas faciem Christi tui, id est non reprobes deprecationem meam. Vnde & dicitur, Suscepi faciem tuam. Lætantes atque gaudentes super bonis, quæ fecerat dominus Dauid, & Solomoni, & Israel populo suo. Quia Dauid dimisso peccato Uriæ Ethei regnū concessit in sempiternū, & Solomoni quem lex prohibebat ecclesiam Dei intrare, non solum ueniam, sed etiā regnū concessit: & Israel, qui post multitudinē præuaricationū, templū in quo dominū inuocarent, requiem et Dei gratiam meruerunt. Ciuitates quas dederat Hirā, Solomon ædificauit. Et ciuitates quas Solomon dedit Hiram, & iste noluit eas suscipere, sed uocauit terram Chabul, ipse dicit Hiram

Aram Solomon dedisse. Omnia quæ uoluit Solomon atque disposuit ædificauit in Hierusalem, & in Libano. Hic in Libano templum significatur, iuxta istud Ezechielis: Aperi Libane portas tuas, in solennitate hebdomadarum, id est pentecostes. Reliqua autem opera Solomoni priorum & nouissimorum. Priorum antequam præuaricatus esset, posteriorum postquam præuaricatus est. In uisione quoque Iaddo uidentis. Iaddo ipse est propheta, qui ad arguendum Ieroboam pro altari quod fecerat, à Deo missus est in Samariam. Pater tuus durissimo iugo nos oppressit, eo quod uiginti quatuor milia per uices mensibus singulis morabantur cum rege in Hierusalem. Inijt consilium cum senibus qui steterunt coram patre eius Solomone, id est cum Banaia filio Ioiadæ, & Iahiel filio Achamoni, qui alio nomine Chilab uocatur. Relicto consilio senum, cum iuuenibus tractare cœpit, id est Adhuram, qui in sequentibus lapidatus describitur. Nunc autem uideo domum tuam Dauid. Nunc autem uideat Deus, quia quod nos à domo Dauid recedimus, peccatum est filiorum eius, qui nos abiciunt. In Regum Aduram, in Paralipomenon Adhuram. Aduram fluius exaltatus, Adhuram ruina exaltata. Et ædificauit ciuitates muratas. Causa belli ædificauit ciuitates. Sacerdotes excelsorum & dæmonum. Quia sicut ubi fiebat imago, dæmones dabant responsa, & constituebantur eis sacerdotes. Duxit autem Roboam uxorem Malaad, filiam Ierimut, filij Dauid. Ille Ierimut non scribitur, neque in Regum, neque in Paralipomenon, quia fuit de filiis concubinarum. Accepit Maachan filiam Abessalon. Non est iste Abessalon filius Dauid, sed alius, quod in Regum uolumine demonstratur. Scripta sunt in libro Semeiæ prophetæ & Addo uidentis. Hunc Addo superius Iaddo nominauit. Stetit Abia super montem Samariam. Multi putant hoc de Samaria dictum, quod non potest esse. Fuit enim mons in Ephraim, haud procul à Carmelo, ubi fuit Elias. Ipsi & filij eius pactum salis. Pactum salis in quibusdam locis pro lege ponitur, quæ omnium condimentum est, & in hoc loco pro domo Dauid, qui uniuerso Israeli condimentum fuit. Porro Roboam erat rûdis & corde pauido. Quia Semeiæ prophetæ uerba extimuit. In tauro & arietibus septem consecrabantur manus illius qui sacerdos futurus erat. Hunc enim morem Ieroboam cœperat ad sacerdotes idolorum consecrandos. Et corruerunt uulnerati ex Israel quinquaginta milia uirorum fortium. Hi nimirum qui ante idolum curuauerunt genua sua. Præceptum enim erat in lege, ut si quis idolum adoraret, moreretur. Et cepit Bethel & filias eius. Bethel ipsa est, in qua posuerat Ieroboam uitulum. Ephron quoque & filias eius. Ephron ipse est Sichem. Azarias autem filius Odeth. Odeth ipse est Iaddo, qui ad Ieroboam missus est. In tempore illo non erat pax egredienti & ingredienti. Tradunt hoc quinquaginta duobus annis post euerisionem templi impletum, ita ut in his quinquaginta duobus annis, nec uis uolauerit, nec bestia pertransierit per Hierusalem, & Israel fuerit absque spe, & omnes gentes in conturbatione. Et ædificauit altare domini quod erat ante porticum. Illud scilicet quod à Solomone constructum fuerat, renouauit. In omni enim corde suo iurauerunt. In corde, in ieiunio, & in afflictione, in uoluntate, in elemosyna. Sed & Maacha matrem Asa regis. Idcirco non dixit matrem suam, quia non ambulabat uiam rectam, sicut filius eius. Ex Augusto de posuit imperio, hoc est de sacerdotio. Comminuit simulachrum Priapi, & combussit in torrente Cedron. Aiunt comminuisse istud & clam uoluisse proficere, quod dominus ut patefaceret, in torrente Cedron ex aqua ignis processit. Iussit eum in neruum mitti, eo quod publice se arguit. Doluit pedes Asa, quia podagricò humore correptus est. Notandum, quod regibus causa reuerentiæ combustiones uestimentorum & aromatum fiebant. Vnde dicitur, & iuxta combustiones maiorum facient tibi. Et ambulauit in uis Dauid primis, id est, antequam peccasset Dauid. Post istum quoque Amasias filius Zacri consecratur domino, eo quod esset de tribu Issachar, & esset doctor. Porro rex Israel stabat in curru suo contra Syros, usque ad uesperum, & mortuus est occidente sole. Acepto uulnere mortali, iussit se teneri, ne deprehenderetur ab hostibus, quod uulneratus esset, & illius ruina & hostibus uictoriam, & populo periculum

periculum fugæ incuteret. Occidente sole mortuus est, ut nocte præsidium fugæ suæ populo haberet. Ieu filius Anani, illius uidelicet prophetæ, qui ab Asa regē Iuda in carcerem missus est. Filij Moab & filij Ammon & cum eis de Amonitis. Ammonitas Idumæos uult intelligi, quia ob reuerentiam paterni nominis, nolēbant in pristino habitu arma mouere contra Israel, sed transfigurabant se in habitum Ammonitarum. De his locis quæ trans mare sunt. Mare Salinarum, ubi Iordanis influit, ante atrium nouum. Atrium nouum uocatur, id est atrium, quod peccando uetus fecerant, & pœnitendo ad pristinam nouitatem reducerant. Nomen enim tuum in dōmo ista. Quod scriptum erat in fronte pontificis siue in uestimento Ephod, quod in sequentibus monstratur. Idem locus Ieruel uocatus est ab ea die, id est timor Dei. Egressi sunt per desertum Thecæ, unde fuit Thecites scœmina. Confitemini domino, quoniam in æternum misericordia eius. Idcirco deest bonus, quia in hac re non mansuetudinem suam, qua omnes tolerat, sed iudicium exercuit. Vocauerunt locum illum uallis benedictionis. Vallis benedictionis, ipse est Ieruel, de quo supra dictum est. Nomen matris est Azuba, filia Silai, Silai interpretatur missus, ipse est Anani propheta, filius Iaddo, de quo superius dictum est. qui idcirco missus uocatus est, eo quod ad patrem Iosaphat generum suum ad prophetandum missus sit. Prophetauit Eliezer filius Dodahu. Dodahu intelligitur filius auunculi eius Iosaphat fuisse. Omnes hi filij Iosaphat regis Iuda, quia imitabantur opera regis Iosaphat, ideo duplicatur cum dicitur, Omnes isti filij Iosaphat. Ambulauit Ioram in uis regum Israel, sicut egerat domus Ahab. Filia quippe Ahab erat uxor eius. Athalia erat uxor eius, quæ non Ahab, sed Amri filia erat, sed imitatione illius, filia eius uocata est. Vnde & in Regum dicitur de Ioram: Erat quippe gener domus Ahab. Insuper excelsa fabricatus est. Plerique putant in domo domini illum excelsum fabricatum fuisse, quæ sita est in monte Moria, quod manifestius in gestis Manasse regis ostenditur. Nec remansit ei filius nisi Ioahas. Ioahas, ipse est Athalias, pater Ioas filius Ioram, cuius soror fuit Iosabeth. Iosabeth uero non fuit filia Athaliæ, sed de alia uxore suscepit eam Ioram. Quæstio ualde perplexa oboritur. Dicit enim regnasse Ioram octo annis, & uixisse eum quadraginta annis, & dicit filium eius Athalias cum regnare cepisset, fuisse quadragintaduorum annorum. Quod si ita est, duobus annis antequam ipse natus est, ipse illum genuit. Quod nisi soluatur, quàm sitridiculum, etiam simplex lector aduertit. Ipse enim Ioram, qui hic quadraginta annis uixisse describitur, & octo annis regnasse, uixit annos quadraginta, & regnauit uiginti & octo. octo enim anni qui ei in regno tribuuntur, ipsi sunt antequam fratres occideret, cum adhuc innocenter uiueret. Viginti uero anni quibus regnauit, ideo à numero eius auferuntur, quia in languore & in tribulatione deduxit eos, ideo filio eius tribuuntur, qui non amplius quàm uigintiduos annos habens, regnasse perhibetur, ne de numerorum summa remanentes, errorem indagini temporū facerent. Ahazias enim uixit uiginti tribus annis, uno tantum anno regnauit. Colatio enim lectionis libri Regum huic soluendæ quæstioni magnum præbet auxilium. Igitur Ahazias filius Ioram rex Iuda, hic Ahazias paulo superius Ahazias nominatus est. Ahazias interpretatur apprehendens dominum: Ahazias adiutorium domini. Et ideo mutatur ei nomen in melius in hoc loco, eo quod iuxta præceptum domini, ad infirmum uisitandum descenderat. Et filios fratrum Ahazias qui ministrabant ei. Filios fratrum dicit consobrinos & consanguineos. Et tertia pars in porta quæ appellatur fundamenti, porta fundamenti, porta sanctuarij. Et omne reliquum uulgus obseruet custodias domini, id est, quamuis necessarii sint ad implendum opus, id est ad confirmandum regem, obseruent tamen custodias domini, ne quis exterorum ingrediatur locum, quem ingredi non debent nisi sacerdotes & leuitæ. Imposuerunt super eum diadema & testimonium. Testimonium phylacteria, eo quod in illis decem uerba legis essent. Vixitque eum Ioiada pontifex & filij eius. Zachariam dicit, qui propheta erat, quem postea idem Ioas interfecit, ut ad magnum damnationis pertineret augmentum, eum interficere, qui se in regem unxerat.

Vidit regem stantem super gradum suum, super columnam uidelicet quam Salomon præpa-

præparauerat regibus in Basilica. Pepigit Ioiada foedus inter se uniuersumque populum & regem. Se in loco legis & Dei, quippe qui minister Dei erat collo cans: & cuius nomē interpretatur Dominum cognoscēs. Et populū & regē, ut & populus & rex obedirent Deo & legi eius, & populus erga regē fideliter ageret, & rex populum cum iustitia regeret. Sub manibus sacerdotū leuitarum. Ne de alia tribu sacerdotes fierent, nisi de Leui. Constituit quoque ianitores in portis domus Domini, ut nō ingrederetur immūds in omni re, id est ut nullatenus ulla occasione ingrederetur in domū Domini aliquis de sacerdotibus Baal. Et urbs quieuit: siue quæ eatenus idolorum cultibus tempore Athaliæ inquieta erat, siue quia post tumultū quo rex unctus est, Athalia interfecta, singulis ad domos suas pergentibus, omnis tumultuatio cōquieuit. Et nomē matris eius Sebia, de Bersabee. Idcirco nomen patris illius nō scribitur: quia nō fuit tam celebre, ut scribi potuisset. Quorū enim nomina scribuntur, aut celebritate, aut potētia, aut generositate illorū fit. Egredimini ad ciuitates Iuda, & colligite de uniuerso Israel pecuniā ad sartatecta templi Dei uestri per singulos annos. Hæc est pecunia quæ in lege dari præceptū est, quam in dinumeratione ipsius per singulos annos dare consueuerāt, id est singuli dimidios siclos: quod à diebus ex quo Athalia regnare cœperat, nō dederant. Athalia enim impiissima & filij eius destruxerunt domum Domini. Filios eius, sacerdotes idolorū dicit: plerunque enim in sacro eloquio filij non nascendo, sed imitando uocantur. Destruxerant autē domum Dei, siue spoliando istam ornamenti, siue ut ferunt, terræ motu facto, sicut tempore Ozias: ut sicut illo intrante cum thuribulo, ita etiam Athalia idola in domum Domini mittere nitente, terræ motus factus sit. Eo quod fecisset bonū in Israel, & cum Deo & cum domo eius. Cum Deo, quia idola quæ ad aspersionē Dei facta erant, subuertit: cum domo eius, quia ruinas & scissuras instaurauit in Israel, quia regnum domus Dauid instaurauit, amouens inde idolatriam, quæ peccatis illorum dominata fuerat. Postquam obiit Ioiada, ingressi sunt principes Iuda, & adorauerunt regē. Adorauerunt eum ut Deum: & acquieuit eorū obsequijs delinitus, ut se ut Deū coli permitteret. Hæc dicit deus: Quare transgredimini præceptum Domini? Ac si aperte dicat: quē uos Deum habere destitistis, intantum ut tale nefas feceritis, quod nunquam antē in uobis factum est. Et notandum, quod non in alio loco inuenitur. Hæc dicit Deus, nisi hic tantum: filij enim Zachariæ cum eo interfecti sunt, & ideo dicit filiorum Ioiadæ sacerdotis. Insidiati sunt ei Zebat filius Semmaa Amanitidis, & Ioazabath filius Samarith Moabitidis. Idcirco enim eos dicit filios Amanitidū, & Moabitidū, ad exaggerandā maliciā Israelitarū, qui ulcisci noluerūt sacerdotē Dei, quod illi fecerunt, qui filij alienigenarum fuerunt. Porro filij eius, & multitudo prophetiæ, filios eius, quos Syri interfecerunt coram eo, facientes in eum ignominiosa iudicia, siue quia turpes in eum res egerunt, siue quia interficientes filios eius improprie ad eum scelus, quod iste in Zachariam perpetrauerat. In Hebræo: Et fundamentum domus Dei, eo quod sanguis Zachariæ usque ad fundamentū templi & altaris peruenerit. Fecitque bonum in conspectu Domini, ueruntamen non in corde perfecto, quia pro præsentis seculi dignitate, non pro futura patria laborabat. Iugulauit seruos qui occiderant regem patrem suum. Quanquam illi Dei timore & in ultione Zachariæ illum occiderint: tamen ab eo occisi sunt iudicialiter, quia non ore prophetæ, nec consultu Domini, sed sua præsumptione illum occiderunt. Non est Deus cum Israel & cunctis filijs Ephraim. Quia cum alijs tribubus erat, cum tribu Ephraim unde reges erant, non erat, propter præuariationem Hieroboam & cæterorū regū. Separauit itaque Amasias exercitū qui uenerat ad eum ex Ephraim, quia idola secum habebant. Amasias post cædem Idumæorum & allatos deos filiorum Seir, statuit illos in deos sibi. Cum enim præcipitarentur illa decem milia, illa idola quæ secum habebant responsum dederunt: ideo illos interfectos, quia de cultu eorum negligentes fuissent. Videns ergo ille idola responsa dare, & à ruina eripi, hoc errore deceptus, adorauit ea. Misit prophetam ad eum. Propheta hic Eliezer est filius Dodahu, id est auunculi eius, de quo superius dictum est. Cessauitque propheta, & dixit.

Cessauit ad minas regis, & dixit ad imperium Domini. Quia fecisti hoc malum, & insu-
per nõ acq̄uisti consilio meo. Consilio autē eius acq̄uiesceret, si eos igne combureret,
uestimēta disrumperet, cinerē super caput spargeret, & totū se p̄nitentiæ daret: hoc ete-
nim illi consilium propheta dederat. Carduus Libani qui est in Libano. Hic carduū
Libani uocat, ob generositatē illius, qui quamuis negligēter ageret, magnis erat maiori-
bus procreatus: quippe qui de Israel semine erat. Omne quoq̄ aurū & argentū & unia-
uersa quæ reperta sunt in domo Domini apud Obed Edom. Apud Obed Edom, quia
eius filij custodiebāt ea, & ab eo descripta ibi permanebant. Vixit Amasias filius Ioas
rex postquam mortuus est Ioas filius Iohaaz rex Israel quindecim annis. Eo tempore in
utero habebatur Ozias, qui postea regnauit in Hierusalem. Vnde & scribitur, sedecim an-
norum erat Ozias, cum regnare cœpisset. Ex eo tempore quo discessit Amasias à Domi-
no, insurrexit super eum coniuratio in Hierusalem, quia ex eo tempore quo prophetæ
consilium non audiuit, neq̄ ad Domitum conuerti uoluit, præparatio coniurationis il-
lius facta est, & eatenus dilata, donec ad consummationem perueniret. Reportantesq̄
super equos sepelierunt eum. Non enim sine causa scriptura dicit eum super equos por-
ratum, sed colligitur ideo illum portatum, quia deos Edom, qui in equis portabantur,
adorauerit. Et idcirco non portatum super humeros: quia neglexerat seruire Deo Israel,
cuius mysteria super humeros Chaatitarum portari iusserat. Ozias in Paralipomenon: in
Regum Azarias scribitur filius Amasie. Ozias enim interpretatur uirtus Dei. Azarias au-
xiliū Domini. Idcirco enim uirtus Domini uocatur: quia magna in eum uirtus Domini
ostensa est percussione lepræ & terræ motu facto. Exquisiuit Deum in diebus Zachariæ,
intelligentis & uidentis Deum. Zachariās filius Zachariæ, filij Ioiada, qui post mortem
patris natus, posthumus patris nomen sortitus est. Intelligens enim & uidens diceba-
tur. Intelligens propter sacerdotium, uidens propter prophetiam. Contra Arabes qui
habitabant in Gurbaal, ipsa est Gerara, in qua peregrinatus est Abraham. Edificauit
Ozias tures in Hierusalem super portam anguli, & super portam uallis, portam ciuita-
tis: à porta Ephraim usq̄ ad portam anguli: quam Ioas rex Israel destruxerat, ipse instau-
rauit: portam enim Ephraim, portam uallis nominat. In edificando noluit eius nomen
ponere, quod in destruendo posuerat. Nec immerito: quia qui idolis immolabat, & par-
ticeps in destruendo fuerat, in ædificatione proprio nomine non meruit nuncupari: sed
nomine uallis censetur propter humiliationem. In domo separata: iuxta quod in Leuiti-
co scribitur. Reliqua autem sermonum Ozias priorum & nouissimorum, scribit Esaias
propheta. Esaias propheta scripsit in anno quo mortuus est rex Ozias, uidi Dominū se-
dentem: eo anno illum mortuum fuisse describit, quo lepra percussus est. Et in muro
Ophel multa construxit. In muro Ophel, hoc est in muro nebulæ, quod intelligitur san-
cta sanctorum. Dominus enim dixit, ut habitaret in nebula. Filius uiginti quinque an-
norum erat Ioatham, cum regnare cœpisset. Hic & initium regni eius & innocentia de-
scribitur: ut monstraret eum in innocentia perseverasse, qua cœpit. Masiam filium Mo-
loch, id est filium idoli Ammon, quod uocabatur Moloch, id est rex. Idcirco enim filius
eius dicitur, quod illi sacra instituebat & cultus. Hoc & in Hieremia habes de Ismaele, qui
describitur de genere regio: cum non de genere regio fuerit, sed de Gera seruo Ægyptio.
Ea tempestate erat ibi propheta nomine Odeth, ipse est pater Azariæ, qui Asa regi pro-
phetauit. Ad prophetandum enim in Samariam uenerat, quia de Iuda erat. Idcirco non
dixit: Hæc dicit Dominus: quia nõ erant digni sermone prophetæ. Iratus enim erat Deus
illis. In hoc loco Achaz uocatur rex Israel: non quod super omnem Israel regnauerit, sed
quia secutus sit opera regū Israel: intantum ut nullus ante eum de regibus nequior fuerit.
Vnde & dicitur de eo, quod nudasset ludā præceptis & auxilio Dei, sicut de Aaron scri-
bitur, quod nudasset populū. Auxit peccatū ipse rex Achaz. Quod uidetur quasi super-
fluum. Quod dicit ipse, causa notationis hoc facit. Notat enim eius maliciam, sicut & cre-
bro, in laudē hoc pronomen poni solet. Et sepelierūt eum in ciuitate Hierusalem: quia
non

non sepelierunt eum in sepulchro regum, sed in Hierusalem ciuitate in alio loco. Quod
uero dicit, nõ receperunt eum in sepulchro regū Israel, sonat in Hebræo: quod quasi ipsi
eum nõ receperint, qui ibi sepulti sunt, sed quoniā melius intelligi debeat, aut ab ædituis
qui eadem sepulchra custodiebant, prohibitū est: aut alio aliquo modo, uoluntate tamen
dei. Nomen matris eius Abia, filia Zachariæ posthumi: Zachariæ prophetæ & sacerdo-
tis, qui à Ioa rege interfectus erat. Ipse in anno & mense primo regni sui. In Hebrææ lin-
gug idiomate, etiā primus dies regni eius in hac descriptione subauditur. Auferte omnē
immundiciā de sanctuario, id est idola quæ Achaz posuerat: quæ in modū mulieris men-
struatæ & polluta erant & polluebant. Auerterūt facies suas à tabernaculo domini, &
præbuerunt dorsum. Quod plenè scribitur in Ezechiel ubi dicitur, Viginti quinque uiros
habentes dorsa ad templum, & adorātes ad ortum solis. Hircos septē pro peccato. Con-
tra morē in hoc loco factum est. In omnibus enim locis unus pro peccato hircus offerri
solebat. Sed quia multa erant peccata, ideo septem hirci offerri debuerunt. Idcirco Gad
uidentem uocat: quia prophetia per uisum ei ueniebat. Mos erat leuitis, ut illi detraherēt
pelles holocaustorū: & sacerdotibus, ut quando pro peccato fiebat sacrificium, sacerdo-
tes detraherent. Et idcirco sacerdotes in hoc loco detrahebant pelles: quia pro peccato
sacrificiū erat. Et quia sacerdotum numerus nõ sufficiens erat ad hoc peragendum: quia
tempore Achaz regis, dispersi necdum reuersi erant: ideo iuuerunt eos fratres eorum le-
uitæ, quia leuitis rectius erat ad sacrificandum uti, q̄ sacerdotibus: eo quod tempore A-
chaz, & ipsi consenserūt: quippe quia ex eplā altaris Damasceni, Vriæ pontifici missum
est. Scripsit quoq̄ epistolas ad Ephraim & Manasse. Cum omni Israel publicè misisset
nuncios, Manasse & Ephraim, latenter misit ad eos quos sciebat conuersum iri posse per
epistolas. Illi enim superbiores erāt, propter regiā dignitatē, quæ erat in domo Ephraim.
Magna enim pars populi comedit de phase, nõ iuxta quod scriptū est: Scriptū enim erat,
ut qui primo mense non poterant comedere, secundo comederent. Venit enim plurima
multitudo, quæ purificata non erat in mense secundo: & quia in tertio mense illicitū erat
illud peragere, in secundo peregerunt. Pro his orauit Ezechias, quē exaudiuit dominus
& placatus est populo suo. Aiunt neminem pollutum potuisse phase comedere, quin sta-
tim moreretur: & in eo placatū dominum cognouerunt, quia comedentes extincti non
sunt. Reuersusq̄ est cum ignominia in terrā suam. Tradunt Hebræi illi caput & barbā
rasam ab angelo, in ignominia, & hoc fuisse quod per prophetam Esaiam dictum est: In
die illa radet nouacula acuta conducta in rege Assyriorum caput & barbā, & cætera.
Quem cum eadem ignominia peruenisset ad templum dei sui Nefrath, quem dicūt in re-
liquis arcæ Noe culturā habuisse. Cum ergo quereretur deprecans, cur se nõ adiuuisset,
qui etiam filios suos Adramelech & Sarasar sibi offerret, si hoc ille ratum duceret, illi hoc
audiētes post tot clades, ruinas & ignominias, timētes ab eo interfici, interfecerunt eum.
De portento quod acciderat super terrā, de solis reditu per lineas decē. Ad hoc unū my-
sterium inquirendū, legati regis Babyloniæ uenerunt. Reliquit eum Deus ut tentaretur:
quia non prohibuit ei per prophetā ostendere thesauros suos, sed thesauros domus do-
mini. Vnde et postea ab eodē propheta obiurgatus est. Et sepelierunt eū super sepulchra
filiorum Dauid. Et hoc notādum, quia excelsus sepulchrum cæteris filijs Dauid habuit
meriti prærogatiua. Et adorauit omnem militiā cœli. Duodecim signa quæ in zodiaco
sunt, ut tradunt. Edificauit autē ea cuncto exercitui cœli, id est sub nomine stellarum dæ-
monibus, in ualle Benemon, quæ alio loco Gehennon dicitur, id est uallis filiorū Ennon.
Est enim hæc haud procul ab Hierusalem, de qua in Hieremia & in Regū libro plenè scri-
bitur. Ab ea enim originē accepit nomē Gehenna. Locutusq̄ est dominus ad eum & ad
populum eius: & attendere noluerunt in manu Esaiæ prophetæ. Tradunt Hebræi eun-
dem Manassen filium fuisse filia Esaiæ: & ideo in hoc loco, quanquam nomē matris scri-
batur, patris tamen illius non scribitur: quia indignus erat profanus rex tanto auo. Tra-
dunt Hebræi idcirco occisum Esaiam, eo quod eos appellauerit principes Sodomorū &

Gomorra. Et quia dixit: Vidi dominū sedentē: cum per Moysen dixerit: Non enim uidebit me homo, & uiuet. Et quia dixit: Addet deus ad dies tuos quindecim annos: eo quod per Moysen dixerit: Et numerū dierū tuorū implebis. Et quia dixerit: Quærite Dominū dum inueniri potest, inuocate eum dum propē est: cum dicatur, Quis est tam propinquus, quomodo dominus deus noster, quādo eum inuocamus: Et cognouit Manasses, quod dominus ipse deus est. Dū enim in Babylonē ductus fuisset: & in uase æneo perforato missus, admoto igni, inuocauit omnia nomina idolorū quæ colebat: & cum nō fuisset ab eis exauditus neq; liberatus, recordatum fuisse, quod à patre crebrō audierat: Cum inuocaueris me in tribulatione, & conuersus fueris, exaudia te: ut in Deuteronomio scribitur: exauditū esse à domino, & liberatū, & reductum in regnū suum, & in modum Habacuc reductum, sicut ille deductus fuerat in Babylonē. Circumdedit Ophel, id est instaurauit ædificium sanctis sanctorū, quod pro idolis construxerat. Ad occidentem Geon, id est, à torrente Geon ædificare cœpit usq; ad portā pisciū, quæ est porta de parte loppes. Scripta sunt in sermonibus Ozai. Hic Ozai quidā Esaiā intelligere uolunt. Ozai enim interpretatur uisio mea. Et ideo immutato nomine introducitur, quod manifestetur longē istius merita ab illius meritis distare, qui eum interfecit. Ab omni quoq; Iuda et Benjamin, & habitatoribus Hierusalem. Habitatores Hierusalem dimidiā tribum Manasse dicit, qui plerunq; in tribu Benjamin computātur. Ad Holdā quæ habitabat in secunda. Holda uxor fuit Sellum, auunculi patris Hieremiæ, & patris Anancel. Habitabat in secunda. Locus enim erat Hierosolymis extra murū, id est inter murū ciuitatis & antemurale, qui uocabatur secunda: cuius mētio fit in Sophonia propheta. In Paralipomenon, filij Tocaat, filij Hasra: in Regum, Ticua filia Araaz. Tocaat interpretatur stridor. Hasra diminutio. Ticua spes. Araaz negociator. Custodis tēpli, quia templū domini seruabat. Ponite arcā in sanctuario templi, quod ædificauit Solomon filius Dauid rex Israel. Notandū quod arca Domini elata de templo fuit, quā modo in templū reduci Iosias præcepit. Tempore enim Achaz quādo simulachra in templo missa sunt, elata est inde & deducta in domū Sellum, uiri Holdæ auunculi Hieremiæ, ubi permansit usq; ad tempus Iosia. Nec enim arca dei poterat esse in loco ubi simulachra introducta fuerant, & gētilicius usus & ritus nefandissimus obseruabatur. Stabant in ordine iuxta præceptū Dauid & Asaph & Eman & Idithum prophetarū regis. Ideo prophetæ regis uocabātur, quia cum Dauid rege cātabāt. Nō fuit Phasē simile huic in Israel à diebus Samuelis prophetæ: quia omnes qui inuenti sunt in illa festiuitate, ibi septem diebus cōmorati sunt: & omnes sufficienter de regis substantia, & de his quæ suprā memorata sunt, epulati sunt. Contra aliam pugno domū, id est contra Adad Remmon regis filij Tabrimon, qui regnauit in Charcamis: quem ea tempestate quādo Iosiam rex Nechao interfecit. Factus est enim plāctus magnus in Mageddo: cuius meminit Zacharias propheta. Noluit acquiescere sermonibus Nechao ex ore dei: quia per Hieremiā prophetam prophetauerat, quod ille ascensurus erat in Charcamis, & uictoria potiturus: quæ propheta Nechao regem minime latuit. Vnde & Rapsaces dicit de Sennacherib rege Assyriorum: Dominus iussit me ascendere ad terram istam. Quia iam prophetæ Israel prophetauerant hoc, quod ille ascensurus esset, quod eum minime latuit. Omnes cantatores & cantatrices, usque in præsentem diem: eo quod scriptum est in lamentatione Hieremiæ: Spiritus oris domini, Christus dominus. Opera eius prima & nouissima. Nouissima in hoc loco ea dicit: eo quod non consuluit dominum, utrum pergere deberet cōtra Nechao. Reliqua autem uerborum Ioachim & abominationum eius quas operatus est, & quæ inuentæ sunt in eo. Inter cætera mala quæ gessit, etiā hoc fecit in corpore suo, quod dominus prohibuit, dum diceret: Non tondebitis capita uestra in rotundum, neq; super mortuum, neq; stigma ta facietis in corporibus uestris. Quæ postquam mortuus est, in corpore eius inuenta sunt. Nabo propheta. Est enim nomen idoli, cui idem Nabo seruiebat. Chodanasar capiens plasma uinum, ipse præcepit mihi ut ædificarē ei domum in Hierusalem. Audierat

rat

rat enim prophetiam Esaiæ in qua dixerat: Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro: cuius apprehendi manum. Esdras scriba ei hoc legit: & idcirco dixit sibi à Domino hoc præceptum de cunctis regibus terrarum. Hi duo per prophetiam antequam nascerentur, proprijs nominibus uocati sunt, id est, Iosias & Cyrus. Iosias, ut destrueret idola, & cultum Dei renouaret: Cyrus, ut ruinas templi instauraret.

Secundi libri Paralipomenon finis.

CENSURA ERASMI ROT. IN PRÆCEDENS OPVS.

Non parum est discriminis inter annotationes quas diuus Hieronymus scripsit in Genesim, & quas hæcenus in reliquos libros Pentateuchi: quanquam & illas non nihil abbreviatas suspicor. Et tamen in præfatione similes commentariolos pollicetur, nec est dissimile uerū, opus hoc ab Hieronymo fuisse conscriptum. Verum solet ille in docendo esse diligentior, quàm hic est: citare diuersas interpretationes, adducere Græca Hebræaq; testimonia, & omnino fufius ac locupletius rem edidiffere. Ad hæc quodam in loco propemodum fatetur, se nescisse Hebraicè. Proinde conficio præsens opus à docto quopiam, sed Græcarum & Hebraicarum literarum ignaro, è diuersis in compendium fuisse redactum, omiffis his quæ tantum Latinè scientes torquere possent, & his quæ poterat intellectu consequi breuiter annotatis. Aduigilandum igitur, si fortè liber integer, ut ab Hieronymo scriptus fuit, inueniri queat. Hæc interim indigna uisa sunt, quæ præmitterentur.

DES. ERASMI ROT. IN LOCA HEBRAICA CENSURA.

Comperimus in hoc opere non nihil uariare exemplaria, & eandem dictionem non semel expositam, maxime in his quæ uulgatis biblij, ut uocant, annectuntur. Vnde uidentur à studiofis adiecta nonnulla, quod ferè fit in hoc scripti genere, quod diuersarum rerum collectione constat. Neque uero statim reprehendendum, si quid discrepat à sententia Hebræorum. Primum non in omnibus Hieronymus suum sequitur iudicium, sed ut interpres, alienam refert sententiam. Deinde miscentur hic quædam è Syro sermone, aut Arabico, Chaldæoue, quod harum linguarum nonnulla sit inter ipsas affinitas. Postremo fieri potuit, ut aliter nunc scribant Hebræi quædam in uoluminibus suis, quàm olim scripserint.

DIVI HIERONYMI EVSEBII IN LOCA HEBRAICA PROOEMIUM.

Eusebius qui à beato Pamphilo martyre cognomentum sortitus est, post decem Ecclesiasticæ historiæ libros, post temporum canones, quos nos Latina lingua edidimus, post diuersarum uocabula nationum: quæ quomodo apud Hebræos olim dicta sint, & nunc dicantur, exposuit: post topographiam terræ Iudææ, & distinctas tribuum sortes: ipsius quoq; Hierusalem, templiq; in ea cum breuissimâ expositione picturam: ad extremum in hoc opusculo laborauit, ut congregaret nobis de sancta scriptura omnium penè urbium, montium, fluminum, uiculorum, & diuersorum locorum uocabula: quæ uel eadem manent, uel immutata sunt postea, uel aliqua ex parte corrupta. Vnde & nos admirabilis uiri sequentes studium, secundum ordinem literarum, ut sunt in Græco posita transtulimus, relinquentes ea quæ digna memoria non uidentur, & pleraq; mutantes. Semel enim & in temporum libro præfatus sum, me uel interpretē esse, uel noui operis conditorē: maxime cum quidam uix primis imbutus literis, hunc eundem librum ausus sit in Latinā linguam non Latinè uertere: cuius imperitiam ex comparatione eorum quæ transtulimus prudens lector statim inueniet. Vt enim excelsa mihi non uendico, ita terræ inhærentia me supergredi posse credo.

Ararat, Armenia. Siquidem in montibus Ararat, arca post diluuium sedisse perhibetur: & dicuntur ibidem usq; hodie eius permanere uestigia. Meminit horū montium & Hieremias in uisione contra Babylonem. Iosephus quoq; in primo Antiquitatum Iudaicarum libro, secularium literarum historias proferens: Animaduertens, inquit, Noe terrā diluuii liberatam, septem alios dies abire permisit: & uniuersa animalia bestiasq; patentibus claustris emittens, ipse cum sua prole egressus est: immolās Deo hostias, gaudensq; cū liberis. Hunc locū Armenij exitū uel egressum uocant. Siqui

dem ibi cultores illarum regionum, arcam primum steterisse testatur: & lignorum quædam e superesse monumenta. Arcæ huius & diluuij, omnes qui barbaras scripsere historias recordantur: quorum unus est Berofus Chaldaeus, qui super diluuiio referens, hæc locutus est: Dicitur huius nauis in Armenia propter montē Carduenorum pars aliqua permanere, & quosdam bitumē ex ea auellentes circumferre: quo utitur uel maxime hi qui lustrantur & se expiant. Sed & Hieronymus Ægyptius, qui antiquitates Phœnicū pulchro sermone cōscripsit: & Mnaseas, & multi alij. Nicolaus quoq; Damascenus in nonagesimo sexto libro refert: Est in Armenia super Myniadem mons nomine Bearis: ad quem multos in diluuiio confugisse autumant, ibiq; saluatos esse. Alios uero in arcæ alueo supernatantes, ad eius uerticem peruenisse, & usq; ad multas ætates ligna arcæ monstrari solita: quos quidē ego puto nō esse alios, nisi eos quos Moyses legifer Iudæorū in suis uoluminibus edidit. Achad urbs regni Nemrod in Babylone. Porro Hebræi hanc esse dicunt Mesopotamiæ ciuitatē, quæ hodie quoq; uocatur Nisibi, à Lucullo quondā Romano cōsulē obsessam, captamq; & ante paucos annos à Iouiano imperatore Persis traditam. Agai ad occidentalem plagam uergit Bethelis, non multū ab ea distans. Sita est autē Bethel euntibus Æliam de Neapoli in læua parte uix duodecimo circiter miliario ab Ælia: & usq; hodie parū licet uicus ostenditur: sed & ecclesia ædificata est, ubi dormiuit Iacob peregrinus Mesopotamiæ. Vnde & ipsi loco Bethel, id est domus Dei, nomē imposuit. Agai uero uix paruæ ruinae resident: & locus tantūmodo monstratur. Et sciendum quod in Hebræo g litterā non habet, sed uocatur ai: scribiturq; per elemētum quod apud eos dicitur y ain. Astaroth carnaim, terra gigantum quondam in supercilio Sodomorū, quos interfecit Chodorlaomor. Sunt hodieq; duo castella in Batanea hoc uocabulo, nouē inter se milibus separata inter Aderam & Abilam ciuitatem. Arboch, corruptē in nostris codicibus Arboch scribitur, cū in Hebræo legatur Arbee, id est, quatuor: eo quod ibi quatuor patriarchæ, Abraham, Isaac & Iacob sepulti sunt, & Adam magnus: ut in Iesu libro scriptum est: licet eum quidam cōditum in loco caluarie suspicentur. Hæc est autem eadem Chebron olim metropolis Philistinorū, & habitaculum gigantū, regnumq; postea Dauid in tribu Iuda ciuitas sacerdotalis & fugitiuorū. Distat ad meridianā plagam ab Ælia milibus circiter uiginti duobus quercus Abraham, quæ & Mamre, usq; ad Constantij regis imperium monstrabatur: & Mausoleum eius in præsentiarum cernitur. Cumq; a nobis iam ibidem ecclesia ædificata sit, à cunctis in circuitu gentibus terebinthus superstitione colitur: eo quod sub eā angelos Abraham quondam hospitio susceperat. Hæc ergo primum Arbee, postea à Chebron uno filiorū Chaleb sortita uocabulum est. Lege uerba dierum. Ailat in extremis finibus Palæstinæ iuncta meridianæ solitudini & mari rubro: unde ex Ægypto Indiam, & inde ad Ægyptum nauigatur. Sedet autē ibi legio Romana cognomento decima: & olim quidem Ailat à ueteribus dicebatur, nunc uero appellatur Aila. Sed & Elamitarum quondam natio fuit, cui imperauit Chodorlaomor: cuius in Actibus quoq; apostolorum mentio fit, & in Regnorū libris, urbs quædam Palæstinæ Ælam scribitur. Adama, una de quinq; ciuitatibus Sodomorum euersa cum cæteris. Hazazonthamar, in hac habitabant quondam Amorraei, quos interfecit Chodorlaomor iuxta eremum Cades. Est & aliud castellum Thamara, unius diei itinere à Memphis oppido separatum, pergētibus Æliam de Chebron, ubi nunc Romanū præsidium positum est. Allus, regio Idumæorum, quæ nunc Gabalene dicitur, uicina Petræ ciuitati. Ænan euntibus Thamnam, nunc desertus locus & proximus Thamnæ uico grandi, qui situs est inter Æliam & Diospolim. Est & fons in supradicto Æna loco: unde & Ænan, id est, fontis nomē accepit: in quo stans idolum maxima illius regionis ueneratione colitur. Porro Hebræi affirmant Ænan non locum significare, sed bituum: ubi certo intuitu necessarium sit ad unam de duabus uijs eligendam. Areaatad, locus trans Iordanem, in quo planxerunt quondam Iacob, tertio ab Hiericho lapide, duobus milibus ab Iordane, qui nunc uocatur Betagla: quod interpretatur locus gyri: eo quod ibi more plan-

gentium

gentium circumierint in funere Iacob. Ælim, castra filiorum Israel, & locus in deserto: in quo duodecim fontes, & septuaginta palmarum arbores, Moyses de mari rubro exiens reperit. Ælus in deserto, ubi filij Israel castrametati sunt. Aseroth, pars eremi, ubi Maria & Aaron contra Moysen locuti sunt. Habitauerūt autem quondam Euei in Aseroth usq; ad urbem Gazam. Verum hæc loca non Aseroth, sed Aserim appellari Hebræi putant. Asemona, castra filiorum Israel in deserto. Abetharim: pro quo Aquila & Symmachus, exploratorum uiam interpretati sunt: ubi aduersum Cananæum, qui ab austro contra Israel eruperat, in solitudine dimicatur. Ahie, quæ & Achalgai, pro hac Symmachus interpretatur, in collibus. Est autem è regione quondam Moab nunc Areopoleos ad orientalem plagā. Arnon, rupes quædam in sublime porrecta in finibus Amorraeorum inter Moab & Amorraeos. Moab uero Arabiæ ciuitas est, quæ nunc Areopolis nominatur. ostendunt regionis illius accolæ locum uallis in prærupta demersæ satis horribilem & periculosum, qui à plerisq; usq; nunc Arnonas appellatur: extenditurq; ad septentrionē Areopoleos: in quo & militum ex omni parte præsidia distributa, plenus sanguinis & formidinis testantur ingressum. Hic quondam Moabitarū fuit, & postea Seon rex Amorraeorū iure belli eum obtinuit: sed & terra filiorū Israel, trans Iordanem incipiens ab Arnone, usq; ad montes Hermon & Libanum extenditur. Ar, locus uel oppidum Arnonis, quod à Septuaginta interpretibus, per extensam uocalem ἄρ dicitur. Æsimon locus deserti: deniq; & ipsum uocabulum incultam terram desertamq; significat. Abelsatim, locus in deserto ad meridiem Moabitarum. Azer siue Iazer, terminus urbis Ammon, quæ nunc Philadelphia dicitur: diuidens eam Amorraeorūq; regionem: & est in octauo circiter lapide eius, ad solis occasum uicus Iazer usq; in præsentem diē permanens. Aroer, oppidum Moabitarum, quod situm est super ripam torrentis Arnon, possessum olim à gente ueterrima Omnijm, & postea retentū à filijs Lot, id est Moabitis, cum priores accolæ subuertissent. Et ostenditur usq; hodie in uertice montis illius: sed & torrens per abrupta descendens, in mare mortuū fuit. Cecidit autem Aroer in sortē tribus Gad contra faciem Rabba. Astaroth, antiqua ciuitas Og regis Basan: in qua habitauerunt gigantes, quæ postea cecidit in sortem tribus Manasse, regionis Batanæ, & sex milibus ab Adar urbe Arabiæ separata est. Porro Adra à Bosra uiginti quinq; milibus distat. Diximus & supra de Astaroth Charnaim. Agri specula mons est Moabitarū, in quē adduxit Balach filius Sefhor, Balaam diuinum ad maledicendum Israel super uerticem, qui propter uehemens præruptū uocatur excisus: & imminet mari mortuo haud procul ab Arnoe. Araboth Moab, ubi secundo numeratus est populus: quod Aquila interpretatur, humilia siue æqualia Moab: hanc habens cōsuetudinem, ut eremū propter planiciem ὀρεῶν λω, id est, æqualem interpretetur & planam. Deniq; Symmachus pro Araboth Moab, campestria Moab transtulit: & est usq; hodie locus iuxta montē Phogor, euntibus à Liuiade in Eshum Arabiæ contra Hiericho: qui ita appellatur Araba. Hanc ut supra, Aquila transtulit planam, Symmachus interdum campestrē, interdum inhabitabilem: Theodotion, occidentalē. Atharoth, ciuitas olim Amorraeorū trans Iordanē, quæ postea cecidit in sortē tribus Gad: uocatus est autē Atharoth & filius Salma siue Salmo, ut in Paralipomenon scriptū est. Atharoth Sophan, & hæc ciuitas tribus Gad. Arath, ciuitas Amorraeorū uicina deserto Cades: & usq; nūc ostēditur uilla ab oppido Malatis in quarto lapide, à Chebrō uicesimo, in tribu Iuda. Asemona ciuitas in deserto, ad meridiem Iudæ, diuidēs Ægyptū & sortem tribus Iudæ ad mare usq; tendentē. Posui & supra Asemona castra filiorū Israel. Aorabi, terminus Iudææ prouinciæ ad orientē respiciens tribus Iudæ. Est autem & uicus nunc usq; grādis, nouem milibus à Neapoli contra orientē descendentibus ad Iordanem & Hiericho, per eā quæ appellatur Acrabatene: sed & cōfiniū Amorraeorū, Acrabatene dicitur: de quo loco non exterminauit alienigenas tribus Neptalim: ut in Iudicū libro scriptū est. Azadada, cōfiniū Iudææ respiciens ad Aquilonē. Arath terminus & ipse Iudææ distans à Chebron milibus uiginti ad meridiē, de quo supra positum

zz 4 est.

est. Afarenam, terminus Iudæ ad septentrionem. Afernai, terminus & ipse Iudæ. Arbel, terminus & ipse Iudæ, ortū solis aspiciens. Est & usq; hodie uicus Arbel trans Iordanem in finibus Pellæ ciuitatis Palesstinæ, & alius hoc uocabulo in campo prægrandi distans ab oppido legionis milibus nouem. Aulon, non Græcū ut quidam putant, sed Hebræū uocabulū est: appellatur autē uallis grandis atq; campestris in immensam longitudinē se extendens: quæ circundatur ex utraq; parte montibus, sibi inuicē succedentibus & cohærentibus, qui incipientes à Libano & ultra, usq; ad desertū Pharam perueniunt. Suntq; in ipso Aulone, id est ualle campestri urbes nobiles, Scythopolis, Tyberias, stagnūq; propter eā: sed & Hiericho, mare mortuū, & regiones in circuitu: per quas medius Iordanis fluit, oriens de fontibus Paneadis, & in mare mortuū introiens. Amalechites, regio in deserto ad meridē Iudæ trans urbē Petrā euntibus Ailam, cuius & scriptura recordatur dicēs: Amalech habitat in terra ad austrū: sed & iuxta eū alius Chananæus habitabat, qui & dimicauit cōtra filios Israel in deserto: de quibus ita scribitur: Amalech autē & Chananæus habitabāt in ualle. Araba, Aquila planā: Symmachus, cāpestrem interpretantur: sicut supra dictū est. Porro est & alia uilla Araba nomine, in finibus Diocæsareæ, quæ olim Saphorine dicebatur, & alia tribus milibus à Scythopolī cōtra occidentē. Amman quæ nunc Philadelphia, urbs Arabiæ nobilis, in qua habitauerunt olim Raphaim gens antiqua, quam interfecerunt filij Lot habitātes pro eis in Ammon. Argob, regio Og regis Basan super Iordanē, quæ cecidit in sortem dimidiæ tribus Manasse, & est usq; hodie uicus circa Gerasam urbem Arabiæ, quindecim ab ea distans milibus contra occidentem, qui Arga appellatur: quod interpretatur Symmachus, mensurā. Asedoch urbs Amorrhæorū, quæ cecidit in sortē tribus Ruben: appellatur autē addito cognomēto Asedoch Phasga: quod in lingua nostra resonat, abscessum. Abarim, mons in quo mortuus est Moyses. Dicitur autem & mons esse Nabau in terra Moab cōtra Hiericho supra Iordanē in supercilio Phasga. Ostenditurq; ascendentibus de Liuiade in Esbum antiquo hodieq; uocabulo iuxta montem Phogor, nomē pristinū retinentē: à quo circa eum regio usq; nunc appellatur Phasga. Auothiair quod interpretatur *επαυλις* Air. Hæc est Basan in qua sunt uici sexaginta in monte Galaad: qui ceciderunt in sortem dimidiæ tribus Manasse: q; locus nunc uocatur Golam in terra Batanea. Antilibanus, ea quæ sunt supra Libanū ad orientālē plagam respicientia, Antilibanus appellantur circa regionē Damasci, quæ cecidit in sortē tribus Manasse. Azecha ciuitas Chananæorū in parte tribus Iudæ, ad quam usq; persecutus est Iesus quinq; reges. Sed & hodie uocatur uilla Azecha inter Eleutheropolim & Æliam. Aialon uallis atq; præruptū, super quod orante quondam Iesu luna stetit iuxta uillā quæ usque nunc Aialon dicitur contra orientē Bethelis, tribus ab ea milibus distans haud procul à Gabaa & Rama Saulis urbibus. Porro Hebræi affirmant Aialon uicū esse iuxta Nicopolim in secundo lapide pergentibus Æliam. Achor Hebraice dicitur Emecachor: quod interpretatur, uallis tumultus, uel turbarū: eo quod ibi tumultuatus & turbatus sit Israel: in qua lapidauerunt quondam Acham propter furtum anathematis. Est autē ad septentrionē Hiericho: & usq; hodie à regionis accolis sic nominatur. Meminit huius Osee propheta. Asedoch alia ciuitas, non quæ supra, licet eodem nomine uocetur, quam expugnauit quondam Iesus rege eius interfecto. Asor ciuitas regni Iabin, quā solā incendit Iesus: quia metropolis erat omniū regnorū Philistiim. Est & alia uilla usq; hodie Asor in finibus Ascalonis cōtra orientē eius, quæ cecidit in sortem tribus Iuda: cuius & scriptura meminit, appellans eam ad distinctionē ueteris Asor, nouā. Armon regio Æueorū, quā obtinuit Iesus. Hebræus uero quo prælegēte scripturas didici: affirmat montē Armon Paneadi imminere: quē quondam tenuere Æuei & Amorrhæi: de quo nūc æstiuæ niues Tyrū ob delicias deferuntur. Ahalach mons quē Aquila interpretatur, diuidentē montē, & Symmachus, leuē montē, id est Iympidū siue Iubricū. Armon mons Amorrhæorū: de quo nunc dictū est, quē Phœnices uocant Sanior: & Amorrhæus appellauit Sanir: diciturq; in uertice eius insigne templū, quod ab ethnici

ci cultui habetur è regione Paneadis & Libani: & terra filiorū Israel trans Iordanem ad solis ortū à prærupto Arnon usq; ad mōtem Armon extenditur. Anob ciuitas quam expugnauit Iesus: & est usq; hodie uilla iuxta Diospolim quasi quarto miliario ad orientālem plagam, quæ uocatur Bethoannaba. Pleriq; autem affirmant in octauo ab ea miliario sitam, & appellari Bethoannaba. Asdod in sorte tribus Iudæ, quæ nunc uocatur Azotus: in qua derelicti sunt gigantes qui appellabantur Enakim: & est usq; hodie insigne oppidū Palesstinæ. Ader urbs, quam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Aphec, & hæc ciuitas est quam rege ipsius trucidato expugnauit Iesus. Achsaph, & cōtra huius regem Iesus pugnasse describitur, appellaturq; hodie uillula Chafalus in octauo lapide Diocæsareæ ad radicem montis Thabor in campestribus. Accaron, in tribu Dan: siue (ut ego arbitror) in tribu Iuda: ad læuā Chananæorū, urbs una de quinq; olim satrapijs Palesstinæ: & decreta est quidē tribui Iudæ, nec tamen tenta ab ea: quia habitatores pristinos nequiuit expellere. Sed & usq; hodie grandis uicus Iudæorū Accaron dicitur inter Azotum & Iamniam ad orientē respiciens. Quidam putant Accaron turrim Stratonis, postea Cæsaream nuncupatā. Azotus, quæ supra Asdod, usq; hodie non ignobile municipium Palesstinæ: & una de quinq; ciuitatibus Allophylorū: decreta quidem tribui Iudæ, sed non retenta ab ea: quia nequaquā ueteres accolæ potuit expellere. Ascalon, urbs nobilis Palesstinæ: quæ & ipsa antiquitus una fuit de quinq; satrapijs Philistinorū: separata quidem tribui Iudæ per sortem, tamen non retenta ab ea: quia habitatores eius superare non potuit. Apheca terminus Amorrhæorū super Iordanem in sorte tribus Ruben: sed & usq; hodie est castellū grande, Apheca nomine iuxta oppidū Palesstinæ. Agad sita ad radices montis Hermon. Amath urbs, quæ cecidit in sortem Ruben: sed & nunc Amathus uilla dicitur trans Iordanē in uicesimo primo miliario Pellæ ad meridē. Est & alia uilla in uicinia Gadara nomine Amatha, ubi calidæ aquæ erumpunt. In Regnorū quoq; libris scribitur: ab introitu Amath usq; ad mare Araba, hoc est deserti: quod est mare mortuū. Ego autem inuestigans, reperi Emath urbē Cœles Syriæ appellari, quæ nūc Græco sermone Epiphania dicitur. Amon, trans Iordanem in tribu Gad, hæc est Adman, de qua supra diximus. Philadelphia ciuitas illustris Arabiæ. Addara, in tribu Iuda iuxta desertū. Est quoq; & alia uilla in finibus Diospoleos iuxta Thamniticā regionē quæ à Thamna uilla usq; hodie sic uocatur. Accara, uicus in deserto situs in possessione tribus Iudæ, pro quo Symmachus interpretatur pauimētiū. Achor, in tribu Iuda: de qua & supra diximus. Addomim, quondā uillula, nunc ruina: in sorte tribus Iudæ, qui locus usq; hodie uocatur Maledomim: & Græce dicitur *αὐραβωσις πύργωμ*, Latine autē appellari potest ascēsus rufforū siue rubētium, propter sanguinē quæ illic crebro à latronib; funditur. Est autē cōfiniū tribus Iudæ & Benjamin descendētib; ab Ælia Hierichū, ubi & castellū militū sitū est ob auxilia uiatorū. Huius sanguinarij & crueti loci, dñs quoq; in parabola descendētis Hierichū de Hierosolyma recordatur. Aman, in tribu Iuda. Afar, in tribu Iuda: appellatur autē nunc uicus prægrandis pergētibus Ascalonē de Azoto. Asarsaul, in tribu Iudæ. Ain, in tribu Iuda urbs sacerdotibus separata. Est & usq; hodie uilla Behennim nomine, in secundo lapide à Terebintho, hoc est à tabernaculo Abrahā, quatuor milibus à Chebron. Astaol, in tribu Iuda: & usq; hodie uillula uocabulo Asto, inter Azotū & Ascalonē pmanet. Asna, in tribu Iuda. Adollā, in tribu Iuda: & usq; hodie uicus nō paruus ad orientē Eleutheropoleos in decimo miliario hoc nomine uocatur. Adithaim, in sorte tribus Iuda. Dicitur autē & quædam uilla Adia iuxta Gazā: & alia Aditha iuxta Diospolim, quasi ad orientalem plagā respiciens. Adasa, in tribu Iuda usq; hodie uicus iuxta Gufnas. Sed miror quomodo Gufnesem regionē in tribu Iudæ posuerit, cum perspicuum sit secundū librum Iesu in sortē eam tribus Ephraim cecidisse. Ather, in tribu Iuda. Asan, in tribu Iuda. Est usque hodie uicus nomine Bethasan ad Æliam pertinens in decimo quinto ab ea miliario. Asenna, in tribu Iuda. Aglyph, in tribu Iuda. Anab, in tribu Iuda, nunc usque uicus in finibus Eleutheropoleos. Est & alia uilla grandis Iudæorum nomine Anea in Daroma contra australem plagam Chebronis,

Chebronis, nouem ab ea milibus separata. Astemec, in tribu Iuda uicus & ipse Iudæorum est in Daroma ad aquilonē loci Anem. Anim, in tribu Iuda. Est uicus Anea iuxta alterū de quo supra diximus, ad orientālē plagam respiciens cunctis habitatoribus Christianis. Afeca, in tribu Iuda. Ammata, in tribu Iuda. Arebba, in tribu Iuda. Atharoth, iuxta Rammam in tribu Ioseph. Atharoth, ciuitas in tribu Ephraim, nunc uicus ad aquilonē Sebalte in quarto eius miliario Atharus dicitur. Adara, ciuitas tribus Ephraim. Afer, ciuitas tribus Manasse: nunc demonstratur uilla descendentibus à Neapoli Scythopolim in decimo quinto lapide iuxta uiam publicam. Atharoth, ciuitas tribus Benjamin. Sunt autem duæ Atharoth haud procul ab Aelia. Atharoth, ciuitas fortis Benjamin sacerdotibus separata in tertio ab Aelia miliario: de qua & Hieremias propheta fuit. Addar, ciuitas fortis Benjamin. Aelmon, ciuitas tribus Benjamin sacerdotibus separata. Amec casis, id est uallis Casis in tribu Benjamin. Anim, in tribu Benjamin. Aphra, in tribu Benjamin. Est & hodie uicus Effrem in quinto miliario Bethelis ad orientē respiciens. Amoeniā, in tribu Benjamin. Aphin, in tribu Benjamin. Arim, in tribu Benjamin. Est & uilla iuxta Diospolim quæ usq; hodie appellatur Betariph. Amsa, in tribu Benjamin. Asar, in tribu Symeon. Amarkabob, in tribu Symeon. Ain, in tribu Iuda siue Symeon ciuitas sacerdotibus separata. Afenna, in tribu Symeon. Amathar, in tribu Zabulon. Anua, in tribu Zabulon. Est & alia uilla Anua euntibus de Neapoli Aeliam, in decimo miliario. Anathon, in tribu Zabulon. Achaseluth ciuitas in tribu Issachar: appellatur autē & quidā uicus Chafalus iuxta montē Thabor in cāpestribus in octauo miliario Diocæsareæ ad orientē respiciens, sicut supra diximus. Aphraim, ciuitas tribus Issachar, est hodieq; uilla Affarea nomine in sexto miliario legionis contra septentrionē. Alimelech fortis Afer. Amath, in tribu Afer. Aemes, in forte tribus Issachar. Anerith, in forte tribus Issachar. Acisap, in tribu Afer. Abdon, in tribu Afer ciuitas separata leuitis. Aniel, in tribu Afer: est quædam uilla nomine Betoanea in quintodecimo lapide à Cæsarea sita in monte contra orientālē plagā, in qua & lauacra dicuntur esse salubria. Achran, in tribu Afer. Amon, in tribu Afer. Accho, quæ nunc Ptolemais appellatur fortis Afer, de qua habitatores pristinos nequiuit expellere. Achiziph, in tribu Afer, in qua alienigenæ permanserunt. Hæc est Ecdippa in nono miliario Ptolemaidis peregrinibus Tyrū. Amna, fortis Afer. Aphec, fortis Afer, in qua habitatores pristini permanserunt. Addēne, in tribu Nephthalim. Asor, in tribu Nephthalim, quā rex Assyriorū populasse scribitur. Asseddin, in tribu Nephthalim. Amath, in tribu Nephthalim. Azanoth, terminus Nephthalim: est autē & nūc uicus ad regionē Diocæsareæ pertinēs in cāpestribus. Aialon, urbs fortis Dan, separata leuitis, & est hodie uicus alius haud procul à Nicopolim. Sciendūq; qd pro Aialon Septuaginta ediderunt, ubi erāt ursi. Arat, est ciuitas in qua habitauerunt filij Obab soceri Moyse in medio Israelis. Areth, fons apud quē Gedeon castrametatus est. Asiroth, ciuitas Sifaræ principis Iabis. Est autē Iabis trās Iordanē nūc uilla pergrādis à ciuitate Pella sex milibus distās, peregrinibus Gerasam. Ares, ascēsus, pro quo Aquila interpretatur saluū, Symmachus mōtiū. Aruir, ubi dimicauit Iepete: est hodieq; uilla in mōte sita, uicesimo ab Aelia lapide ad septentrionem. Arima, ubi scriptura refert sedisse Abimelech. Athalim, ciuitas in terra Zabulon: de qua fuit & ille Aialon qui iudicauit populū Israel. Abela, uinearū ubi dimicauit Iepete in terra filiorum Ammon: nam & usq; in præsentem diem in septimo lapide Philadelphiæ uilla Abela cernitur uinetis consista: alia quoq; est ciuitas nomine Abela uini fertilis, in duodecimo à Gaderis miliario contra orientālē plagā: necnon & tertia in Phœnice Abela, inter Damascum & Paneadē. Armatha Sophim: ciuitas Elchanæ & Samuelis in regione Tamnitica iuxta Diospolim: unde fuit Ioseph qui in euāgelij ab Arimathia esse scribitur. Abenezzer, quod interpretatur lapis adiutorij siue lapis auxiliator. Est autē locus unde tulerunt Philistinim arcam testamenti inter Aeliam & Ascalonē iuxta uillam Bethsamis. Aphet domim, ubi dimicauit Saul, pro quo Aquila posuit in finibus domim. Annegeb, pro quo Aquila austrum, Symmachus

chus meridiem transtulerunt. Arith, ubi sedet Dauid, est uilla Arath nomine ad occidentem Aelia. Aialim, pro quo Aquila transtulit ceruorum, Theodotio lapides ceruorum. Aendor quæ est in Iezrael ubi filij Israel se ad prelium præparantes, castra posuerunt. Et est hodie grandis uicus Aendor iuxta montem Tabor ad meridiem in quarto miliario. Aphec iuxta Aendor Iezraelis ubi dimicauit Saul. Arma, ad quem locum spoliorum partem misit Dauid. Athach, ad hunc locum quoq; misit prædæ partem Dauid. Amma, in desertū euntibus Gabaon. Athon Adafai, pro quo Symmachus posuit inferiorem uiam. Area orne, hæc est Hierusalem. Assure, ciuitas Iudæ quæ ædificauit Salomon. Abelmaula, urbs unius de principibus Salomonis: unde fuit & Heliseus propheta. Est autē nunc uicus in Aulone, de quo supra diximus, in decimo à Scythopolim miliario contra australē plagā nomine Bethahula. Sed & Abelmea uillula nūc nuncupatur inter Neapolim & Scythopolim. Auotihar, ciuitas unius de principibus Salomonis. Ailath, super littus rubri maris in terra Edom: de qua supra dictū est. Aheloth, quam extruxit Azarias. Aenda, huius expugnator Asa rex Iuda atq; subuersor. Asongaber, in hoc loco clasis Iosaphat uicē pestatis attrita est. Fertur autē ipsa esse Ebsia haud procul ab Ailath in mari rubro. Allea Bargozan, nomina fluminū in terra Medorū: ad quorum montes captiuus Israel ductus est. Abana, fluuius Damasci. Aopsithe uel Aphusoth quod Aquila in libertatē uertit. Aian, quam expugnauit rex Assyriorū. Ahia, in Assyriorū regione locus. Ameth, regio Assyriorum. Alsima, oppidum in terra Iudæ quod ædificauerunt hi qui ad eam uenerant de Emat. Arcem, refert Iosephus hanc esse Petram urbem nobilem Palæstinæ. Adramelech idolum Assyriorū: quod & Samaritæ uenerati sunt. Arnonim, iuxta Esaiam uia nomen est in uisione contra Moab, pro quo Aquila Oronaim posuit. Et Symmachus, Oranim. Agillam, huius & Esaias meminit in uisione contra Moab. Est autem nunc Agallim uicus ad australem partem Areopoleos, distans ab ea milibus octo. Aelim, puteus Dimon, & huius loci in eadem uisione Esaias recordatur. Ariel, huius quoq; Esaias meminit: quā Aquila & Symmachus interpretati sunt leonem dei. Hanc esse putat quidam Areopolim, eo quod ibi nunc usque Ariel idolum colant, uocatum *ἄριος τοῦ θεοῦ*, id est, à Marte: unde & ciuitatem dictam suspicantur. Nihil autem uidetur iuxta consequentiā textum que prophetiæ, Ariel ibi allegorice Hierusalem siue templum significare, hoc est leonem Dei: quod forte regnum fuerit & potens. De hoc in libris Hebraicarū quæstionum plenius dictum est. Adama, in Esaiā, pro quo Aquila & Symmachus humum, Theodotio terrā interpretantur. Ager fullonis, & hoc in Esaiā scriptum est. Ostenditur autem nunc usq; locus in suburbanis Hierusalem. Asedech, & hanc Esaias propheta futuram in Ægypto uaticinatur. Sciendum autē quod in Hebræo pro hoc nomine scriptum sit heres: quod à siccitate quidam interpretantur in solem: & alij in testam transferunt, uolentes uel Heliopolim significari uel Ostracinen. Sed & huius rei disputationem, quia longior est, in libris Hebraicarum quæstionū reperies. Arphath, urbs Damasci quam expugnauit rex Assyriorum, sicut in Esaiā & Hieremias, & libris regnorū scribitur. Aneugaua, & huius Esaias meminit, quā Aquila trāstulit Ane & Gava, scilicet u syllabam quæ in medio nominis posita est, in conjunctionem &, interpretatus: Symmachus uero, sollicitauit & humiliauit. Legimus super hoc in regnorum libris. Armenia, in Esaiā quæ est Ararat. Asael, huius meminit Zacharias propheta. Ananeel, turris Hierusalem, sicut in Zachariæ libro scriptum est. Asseremoth, in Hieremia, pro quo in Hebræo scriptū est Sademoth, quod Aquila interpretatur suburbana. Anioth, in Hieremia, quod Aquila uertit in officinas uel tabernas. Aabaoth, in Hieremia, pro quo in Hebræo legitur Luit. Acheldemach, ager sanguinis, qui hodieq; monstratur in Aelia ad australem plagam montis Sion. Aenon iuxta Salim ubi baptizabat Ioannes, sicut in euangelio *κατὰ ἰωάννην* scriptum est: & ostenditur nunc usq; locus in octauo lapide Scythopoleos ad meridiem iuxta Salim & Iordanem.

Babel quæ & Babylon, interpretatur confusio. Erat autem ciuitas regni Nemrod, in qua eorū qui ædificauerunt turrim diuisæ sunt linguæ, quorū principem Iosephus fuisse Nemrod affirmat. Testemq; eius historiæ, Sibyllâ Græcâ exhibens: Locus, inquit, in quo turrim ædificauerunt nunc appellatur Babylon, propter cōfusionē sermonis eorum qui altissimā turrim omni studio fabricabantur. Siquidem Hebræi cōfusionē Babel uocant. De hac turre & diuersitate linguarū scribit et Sibylla in hunc modum: Cum omnes mortales una lingua uterentur: quidam ex his altissimā turrim ædificauerūt, cælum per eam cupientes scandere: dñi uero turbines mittentes, euertēre turrim: & propriā atq; diuersam unicuiq; tribuēre linguā, unde urbē quoq; contigit appellari Babylonem.

Bethel, uicus in duodecimo ab Ælia lapide ad dexterā euntibus Neapolim, quæ prius mum Luza, id est Amygdalū uocabatur: & cecidit in fortē trib. Beniamin iuxta Bethan & Gai, quam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Porro quod quidam putant secundum errorē Græcorū uoluminū Valamulas antiquitus nuncupatā, uehementer errant. Verbū quippe Hebræū & nomē ipsius ciuitatū pariter miscuerunt, cum uiam significet prius, id est *ἡ πόλις*, Luza, uero amygdalū: & sit sensus: uocabatur autē Bethel prius Luza. Necnon & hoc quod Bethauen aliud oppidū suspicatur, Hebræi putant eandem esse Bethel. Sed ex eo tēpore quo ibi ab Hieroboā filio Nabat uiculi aurei fabricati sunt: & à decē tribubus adorati, uocatu esse Bethauen, id est domus idoli, quæ ante uocabatur domus dei. Sed & super hoc in libris Hebraicarū quæstionū plenius diximus. Bala quæ est Segor nunc Zoara nuncupatur: sola de quinque Sodomorū urbibus Loth precibus seruata. Imminet autē mari mortuo, & præsidium in ea positū est militū Romanorū: habitatoribus quoq; proprijs frequētatur: & apud eam gignitur balsamū, & poma palmarū, antiquæ ubertatis indicia. Nullū autē moueat quod Segor eadē Zoara dicitur: cum idē sit nomē paruulæ uel minoris. Sed Segor Hebraice, Zoara Syriace nuncupatur. Bala autem interpretatur absorpta: super quo in libris Hebraicarū quæstionū plenius diximus. Balanus, id est quercus luctus, sub qua Rebecæ nutrix sepulta est. Barath, inter Cades & Barath hodieq; Agar puteus demonstratur. Bethlehē, ciuitas Dauid in sorte tribus Iudæ: in qua Dominus noster atq; saluator natus est, in sexto miliario ab Ælia contra meridiam plagā, iuxta uia quæ ducit Chebron, ubi & sepulchrū Iesse & Dauid ostenditur: & mille circiter passibus procul turris Ader, quæ interpretatur turris gregis, quodam uaticinio pastores dominicæ natiuitatis cōscios ante significās. Sed & propter eandē Bethlehē, regis quondā Iudææ Archelai tumulus ostenditur: qui semitæ ad cellulā nostrā è uia publica diuertentis principiū est. Vocabatur autē Bethlehē & filius Ephrate, id est Mariæ, ut in Paralipomenon plenius legimus. Lege diligenter historiam. Bersabee, in tribu Iuda siue Simeonis, est usq; hodie uicus grādis in uicesimo à Chebron miliario, uersus ad austrū: in quo & Romanorū militū præsidium positū est. A quo loco termini Iudææ terræ incipientes tendebantur usq; ad Dan, quæ iuxta Paneadē cernitur. Interpretatur uero Bersabee puteus iuramenti, eo quod ibi Abraham et Isaac foedus cū Abimelech sociauerūt iurantes. Nec mouere debet quempiā si interdū ciuitates Iudææ eandem in tribu Simeonis uel Beniamin reperiat. Tribus em Iuda bellicosissimis uiris pollens, & crebro aduersarios superans, in omnibus tribubus tenuit principatū: & idcirco etiā aliarū tribuū fortes in eius interdū funiculo nūcupantur: alioquin in medio tribus Iudææ habitasse Simeonem scriptura manifestissime docet. Balam, in tribu Iuda. Baschat, in tribu Iuda. Bethdagon, in tribu Iuda: sed & usq; hodie grādis uicus Capherdago inter Diospolim & Iamniā demonstratur. Bethaloth, in tribu Iuda. Bethaphu, in tribu Iuda uicus trans Raphaim milibus quatuordecim euntibus Aegyptū, qui est terminus Palestinæ. Betharaba, pro qua Symmachus transtulit in locis quæ iuxta inhabitabilē sunt, significās eremum. Beethara, in tribu Manasse separata leuitis in regionibus Basanitidis. Bethaim, in tribu Beniamin iuxta Gai & Bethel contra Machmas: licet pleriq; ut supra dictum est, eandem putent esse Bethel. Baliloth, in tribu Beniamin. Besur, in tribu Iuda, siue Beniamin

Amin, & est hodie Bethsoron uicus euntibus nobis ab Ælia Chebron in uicesimo lapide, iuxta quem fons ad radices montis ebulliens ab eadem in qua gignitur forbetur humo. Et apostolorum acta referunt eunuchum Candacis reginæ in hoc esse baptizatum à Philippo. Est & alia uilla Bethsur in tribu Iuda, mille passibus distans ab Eletheropoli. Beroth, in tribu Beniamin. Bola, in tribu Simeonis. Boon, in tribu Beniamin. Bethalon, in tribu Beniamin, pro qua Symmachus interpretatur in campestribus. Bethalala, in tribu Beniamin. Borohot, in tribu Beniamin. Ballath, in tribu Simeonis. Bathul, in tribu Simeonis. Beramoth, in tribu Simeonis. Beth, in tribu Simeonis. Baaleth, in tribu Simeonis. Bethlabaoth, in tribu Simeonis. Bethlehem, in tribu Zabulon, ad cuius distinctionē altera Bethlehē appellatur Iudæ. Bethphases, in tribu Issachar.

Bathne, in tribu Aser, & nunc appellatur uicus Bethebem in octauo miliario Ptolemaidis contra orientem. Bethagon locus in quo duæ tribus Zabulon & Issachar habent confinia. Bethemech, quod interpretatur Symmachus locum uallis. Est autem fortis Aser. Bethana, in tribu Neptalim, & est uilla nomine Bathanea in quintodecimo à Cæsarea lapide, in qua dicuntur lauacra esse salubria, quæ & supra sub nomine Anee posuimus. Bane, in tribu Dan. Barach, in tribu Dan usq; hodie prope Azotum. Bareca, uiculus appellatur. Bezech, urbs regis Adonibezech, & hodieq; duæ uillæ sunt nomine Bezech uicinæ sibi in decimosextimo lapide à Neapoli descendentibus Scythopolim.

Bethsan, ex hoc oppido tribus Manasse accolæ pristinos nō potuit expellere, & nunc appellat Scythopolis, urbs nobilis Palestinæ, quæ interdū scriptura cognominat domū San, quod in nostra lingua interpretatur inimicus. Bethsamis ciuitas sacerdotalis in tribu Beniamin, quæ usq; hodie demonstratur de Eletheropoli pergentibus Nicopolim in decimo miliario cōtra orientālē plagā. Bethna in sorte tribus Neptalim. Sed nec de hac pristinos accolæ trib. Neptalim ualuit expellere. Bethsamis altera, in tribu Neptalim, in qua & ipsa cultores pristini permanserunt. Baal ermon mons circa Libanū in finibus Allophylorū. Baaleth, in tribu Dan. Bethara, quod interpretatur domus aque siue putei quam in expeditione belladi occupauit Gedeon. Bethasepta ubi terga uertit Madian. Balanus, id est quercus Sicimorū, ubi regnauit Abimelech, quæ usq; hodie ostēditur in suburbano rure Neapoleos prope sepulchrū Ioseph. Borconni, quod uertit Aquila in spinas, & Symmachus in tribulos. Bera, ubi cū Abimelech loathan fugisset habitauit. Distat autē uicus Bera ab Eletheropoli octo milibus ad aquilonē. Baalthamar, iuxta Gabaa ubi filij Israel aduersum tribū Beniamin iniere certamē, & usq; hodie Bethamari in supra dictis locis uiculus appellatur. Bethcur, usq; ad hunc locū populus Israel fugientes persecutus est alienigenas, appellans eum lapidē adiutorij. Bama, ubi Saul ungendus in regem, cū Samuele cibū sumpsit. Porro Bama Aquila semper excelsum transtulit. Bofes, nomen Petræ, de qua in libris Hebraicarū quæstionū diximus. Besor, turris ad quam uenit Dauid. Besaran, ad quem locum Dauid prædæ partem misit. Bahurim, locus ad quem usq; persecutus est Michol filiam Saul uir suus lachrymās. Baalator, iuxta Ephraim, ubi ab Absalon pecora tondebantur. Bethmacha, usq; ad hanc persecutus est loab perduellem Sabe, & post hæc eam ab Assyriorum rege captam legimus. Est autē ascendentibus de Eletheropoli Æliam in octauo lapide, nunc uilla quæ Mechanum dicitur.

Ballath, urbs quam ædificauit Solomon. Bethsalifa, unde uenit homo cum muneribus ad Heliseum prophetam. Est autē uilla in finibus Diospoleos, quindecim ferme ab eam milibus distans contra septentrionem in regione Tannitica. Bethagan, uia per quam Ochoziam fugisse legimus. Baschad, urbs antiqua Iudææ. Bethacad, uicus Samariæ ad quem uenit Hieu rex Israel: qui in latissimo campo situs, non amplius quindecim milibus à legionis oppido separatur, pro quo Aquila interpretatur domus curuantium. Symmachus domus singulorū, eo quod angustus & humilis introitus, singulos tantum, nec ipsos stantes ingredi sustineret. Benit quam construxerunt Samaritani qui de Babylonis regione trāsierant. Byblos ciuitas Phœnicis cuius meminit Ezechiel, pro qua

in Hebræo continetur Gobel. Bubaſtus, ciuitas Ægypti iuxta Ezechielem. Boz in terra Cedar, ſicut ſcribit Hieremias. Bel, idolū Babyloniorū. Bethzaida, ciuitas eſt Galilææ. Andrea, Petri & Philippi apoſtolorū, prope ſtagnum Genefaret. Betphage, uillula in monte oliueti, ad quam uenit dñs Ieſus. Bethania, uilla in ſecundo ab Ælia miliario, in latere montis Oliueti; ubi ſaluator noſter Lazarū ſuſcitauit, cuius monumētum eccleſia nunc ibidē extructa demonſtrat. Bethbara, trans Iordanē ubi Ioannes in pœnitentiā baptizabat, unde & uſq; hodie plurimi de ſatribus, hoc eſt de numero credentiū ibi renāſci cupiētes, uitali gurgite baptizantur. Bethſda, piſcina in Hieruſalē quæ uocabatur *πρωβατινῶν*, & à nobis interpretari poteſt pecualis. Hæc quinq; quondā porticus habuit, oſtendunturq; gemini lacus, quorum unus hybernis pluuijs adimpleri ſolet, alter mirum in modū rubens, quaſi cruentis aquis, antiqui in ſe operis ſigna teſtatur. Nam hoſtias in eo lauari à ſacerdotibus ſolitas ferunt, unde & nomen accepit.

CArnaïm Aſtarothi, nunc uicus eſt grandis in angulo Batanææ, & appellatur Carneæ trans ſuenta Iordanis: traduntq; fuiſſe ibi domū Iob. Sed & ſupra meminimus Carneæ uiculi in nono ab Ælia miliario. Cades, ubi ſons eſt iudicij, & Cadesbarne in deſerto, quæ cōiungitur ciuitati Petræ in Arabia: ibi occubuit Maria, & Moyses rupe percuffa, aquā ſitienti populo dedit. Monſtratur ibidē uſq; in præſentē diem ſepulchrū Mariæ, ſed & principes Amalech ibi à Chodorlaomor cæſi ſunt. Cene, regio principū Idumæorum. Cariathaim, ciuitas quam extruxerunt filij Ruben. Nunc autē eſt uicus Chriſtianiſ omnibus florens, iuxta Medebam urbem Arabiæ, & appellatur Coraiatha in decimo miliario ſupradictæ urbis, contra occidentalem plagā, uicinus eius loci qui appellatur Bare. Cariatharbe, id eſt uillula quatuor, quæ & Chebron, de qua iam ſupra dictū eſt. Canath, uicus Arabia, qui nunc Cannatha dicitur, quam cū cepiſſet Naban, appellauit Naboſtholiā. Fuit autē in tribu Manaſſe regione Trachonitidis iuxta Boſtam. Cata Chryſea, id eſt aurea. Sunt autē montes auri fertiles in deſerto procul undecim milibus à Choreb, iuxta quos Moyses Deuteronomiū ſcripſiſſe perhibetur, ſed & metalli aris qd noſtro tēpore corruit, montesq; uenarū auri plenos olim fuiſſe uicinos exiſtimant. Cademoth deſertum, ex quo loco miſit legatos Moyses ad Seon regem Amorrhœorū. Carriat, uicus qui ſub Gaba metropoli fuit. Cedus, ciuitas quam cepit Ieſus, rege ipſius interfecto. Eſt autē in forte tribus Iudæ. Cademoth, altera ciuitas filiorū Ruben. Cedſon, in tribu Ruben ſeparata leuitis. Capſeel, in tribu Iuda. Cina, in tribu Iuda. Ceila, in tribu Iuda, ubi quondam ſedit Dauid, & nunc uillula Ceila ad orientālē plagā Eleutheropoleos pergētibus Chebron, quaſi ab octauo miliario, in qua ſepulchrū demōſtratur prophetæ Abacuk. Cariathbaal, ciuitas Iarim in tribu Iuda. Cana, in tribu Ephraim. Campſaim, in tribu Ephraim. Cane, in tribu Manaſſe. Cariathiarim quæ & Cariathbaal ciuitas ſaltuū, una de urbibus Gabaonitarū pertinens ad tribū Iuda, euntibus ab Ælia Dioſpolim in miliario uno. De hac fuit Vrias propheta, quem interfecit Ioachim in Hieruſalem ſicut ſcribit Hieremias. Sed in Paralipomenon libro filius Sabal appellatur Cariathiarim. Ciſon, in tribu Iſſaſchar ciuitas ſeparata leuitis. Carta, in tribu Zabulon ſeparata leuitis. Cana uſque ad Sidonem maiorē: eſt quippe & altera minor ad cuius diſtinctionem maior hæc dicitur. Fuit autē Cana in tribu Aſer, ubi Dominus noſter atque ſaluator aquam conuertit in uinum. Vnde & Nathanael uerus Iſraelita ſaluatoris teſtimonio comprobatur, & eſt hodie oppidum in Galilæa gentium. Cedus, ſortis Neptalim ciuitas ſacerdotalis ac fugitiuorum, in Galilæa ſuper mōtem Neptalim. Sed & hanc cepit rex Aſſyriorum quæ nunc Cidiſſus appellatur in uiceſimo Tyri miliario iuxta Paneadem. Cartam, in tribu Neptalim, ciuitas ſeparata leuitis. Cethron, in tribu Zabulon in qua priſtini remanſere cultores. Carcar, ubi filij erant Zebeæ & Salmana, quos interfecit Gedeon, & eſt uſque hodie caſtellum cognomento Carcaria, unius diei itinere à Petra diſtans. Camon, ciuitas in qua ſepultus eſt Iair cum priſimum iudicaſſet populū Iſrael. Appellatur autē hodie uicus Cimana in campo latiffimo

A ſex milibus à legione ad ſeptentrionalem plagam pergētibus Ptolemaidem. Ciſon, torrens iuxta montem Thabor; ubi contra Siſaram dimicatum eſt. Cadomi, torrens iuxta quem Debbora bellum geſit. Cœlas titanorum, id eſt uallis gigantum aduerſus quos præliatus eſt Dauid. Clauthmon, id eſt ſletuum locus, à planctu nomen accepit. Ceni regio Philiftim. Carmelus, ubi quondam Nabal Carmelius fuit, & nunc uilla eſt Carmelia nomine, decimo lapide oppidi Chebron, uergens ad orientalem plagā, ubi & Romanum præſidium eſt poſitum. Cedron appellatur torrens ſiue uallis Cedron, iuxta Hieruſalem ad orientalem plagam eſt: cuius euangelista meminit. Cyrene in ſinibus Ægypti, ad quem locum rex Aſſyriorum tranſtulit Damascenos. Coa quæ eſt iuxta Ægyptum. Carchedon, id eſt Carthago, cuius Eſaias & Ezechiel in uifione Tyri recordantur: pro quo in Hebraico Tarsis ſcriptū eſt. Sed & de hac in libris Hebraicarum quaſtionum plenius diximus. Cœlas, id eſt uallis Iofaphat inter Hieruſalē & montem oliueti. Lege prophetā Iohel. Cedem in Ezechiel, quod Aquila & Symmachus interpretantur orientē. Cedar in Ezechiel, princeps Cedar. Sed & Eſaias & Hieremias in uifione Arabia huius uocabuli recordantur. Eſt autē regio in eremo Saracenorū à filio Iſmaelis Cedar ita cognominata. Carioth in regione Moabitarum, ſicut Hieremias ſcribit. Capharnaum iuxta ſtagnum Genefareth, uſq; hodie oppidum in Galilæa gentiū ſuū, in ſinibus Zabulon & Neptalim. Hucusq; per c literā, id eſt « Græcū legere debemus, ex inde per elementū χ quod aſpirationem in ſe continet, & à Latinis minime habetur, ſcribendum pariter ac legendum. Chalanne ciuitas regni Nemrod in Babylone: cuius & Eſaias meminit, dicēs, Et Chalanne ubi turris ædificata eſt. Chalach urbs Aſſyriorum, quam ædificauit Aſſur egrediens de terra Senaar. Charra ciuitas Meſopotamiæ trans Edeſſam, quæ uſq; hodie Charra dicitur: ubi Romanus cæſus eſt exercitus, & Craſſus dux captus. Chebron quæ quondam appellabatur Arbe, licet male in Græcis codicibus habeatur Arboch: condita eſt autē ante ſeptē annos q̄ Tanis urbs Ægypti conderetur. Diximus de hac & ſupra. Fuit autē & metropolis Enakim, quos gigantes & potentes intelligere debemus. Chobaa ad læuam partem Damasci, eſt autē Chobaa uilla in iſdem regionibus, habens accolæ Hebræos, qui credentes in Chriſtum, omnia legis præcepta cuſtodiunt. Et à principe hæreſeos Hebionite nuncupantur. Contra huiuſmodi dogma Paulus apoſtolus ſcribit ad Galatas. Chabrata quod interpretatur Aquila *ναβοδορ*, id eſt iuxta uiam quæ ducit in Ephrata, id eſt Bethlehem, ubi cū Rachel Benjamin peperiſſet occubuit. Super hoc uerbo quid nobis uideatur, in libro Hebraicarū quaſtionum diximus. Chazbi, ubi geminos Iudæ filios Thamar edidit. Oſtēditur autē nunc locus deſertus iuxta Odollam in ſinibus Eleutheropoleos. De hoc quoq; in libris Hebraicarū quaſtionum plenius à nobis diſputatū eſt. Choreb mons dei in regione Madian iuxta montem Sina ſupra Arabiam in deſerto: cui iungitur mons & deſertū Saracenorū quod uocatur Pharan. Mihi autē uidetur quod duplici nomine idē mons, nunc Sina, nunc Choreb uocetur. Charadda caſtra filiorum Iſrael. Chennereth mare ubi eſt terminus Iudææ in tribu Neptalim. Sed & oppidum quod in honorem Tyberij Cæſaris Herodes rex Iudææ poſtea inſtauratum appellauit Tyberiadē, ferunt hoc primū appellatū nomine. Chephira uicus ad ciuitatē pertinens Gabaon in tribu Benjamin. Chaslon in tribu Iuda, & in ſinibus Æliæ uilla prægrandis. Chiſil, in tribu Iuda. Chabon in tribu Iuda. Chaphitis in tribu Iuda. Charmel unde Nabal Carmelus fuit, de qua & ſupra dictū eſt. Chilon in tribu Iuda. Chephri in tribu Benjamin. Chafelabor in tribu Zabulon. Chethim Cyprus dicitur, in qua ciuitatem condidit Luza. Nam & urbs hodie Cypri Citium appellatur. Charri, ad quē locū perſecutus eſt Iob res nouas molientē Sibam. Chomarin ubi Iofias ſimulachra combuſit. Chalanne ubi turris ædificata eſt iuxta Eſaiam, ſicut diximus. Charran ciuitas Aſſyriorum in regione Theman iuxta Eſaiam. Chafelach iuxta Thabor terminus Zabulon, diximus de ea et ſupra ſub nomine Chafalus Chabol, terminus Aſer. Chalab, de hac cultores priſtinos Aſer non potuit expellere. Cho

rath torrens trans Iordanē, ubi absconditus est Elias è regione eiusdē fluminis. Chota regio e Affyriorū. Chobar flumē Babylonū, sicut in Ezech. et in Hierem. scribitur. Charcamis ciuitas iuxta flumē Euphratē. Chamoan uillula iuxta Bethlehē. Chelō, quæ Alon oppidū Moab: sicut in Hieremia scribitur. Chamos idolū Moab. Chorozaïn oppidū Galileę, qđ Christus propter incredulitatē miserabiliter deplorat & plangit. Est autē nunc desertū in secūdo lapide à Capharnaū. Chimarrus, id est torrens Cedron (de quo & supra diximus) inter montē oliueti & Hierusalē, ubi dñm saluatorē Ioannes euāgelista narrat traditum.

DAssen urbs Affyriorū nobilis quā extruxit Assur, inter Niniuen & Chalad. Drys, id est quercus Māre iuxta Chebrō quæ usq; ad etatē infantia meæ & Cōstātij regis imperiū Terebinthus mōstrabatur peruetus, & annos magnitudine indicans, sub qua habitauit Abrahā. Miro autē cultu ab ethnicis habita est uelut quodā insigni numine consecrata. Damascus nobilis urbs Phœnicēs, eodē autē uocabulo et Masech ancillæ Abrahā filius appellatus est. Porro Masech qđ sibi uelit: in lib. Hebraicarū quæst. plenius disputauit, hic tantū interpretis sum functus officio, nō quod ancillā Abrahæ Masech nūcupatā probē. Dan uiculus est in quarto à Paneade miliario euntibus Tyrum: qui usq; hodie sic uocatur, terminus Iudæe prouinciæ cōtra septentrionē, de quo & Iordanis flumē erumpens, à loco sortitus est nomen. Ior quippe *יְרֵד*, id est fluuiū siue riuū Hebræi uocant. Dānaba ciuitas Balach, filij Beor regis Edom, post quē regnauit Iob, licet mihi uideatur longe aliter, & est usq; hodie uilla Dānaba in octauo miliario Areopoleos pergētib; Arnonē, & altera Damnaba super montē Phogor in septimo lapide Esbus. Dothaim, ubi inuenit Ioseph fratres suos pecora pascētes, qui & usq; hodie in duodecimo à Sebaste miliario, cōtra aquilonis plagā ostenditur. Debon quæ & Dibon, in solitudine castra filiorū Israel. Est & alia Dibon uilla prægrādīs iuxta Arnonē, quæ cū prius fuisset filiorū Moab, & post eā Seon rex Amorrhōrū belli iure tenuisset, à filijs Israel capta atq; possessa, in partē uenit tribus Gad. Meminit huius Hieremias et Esaias in uisione cōtra Moab. Debongad filiorum Israel castra Dismemoab, id est ad occidentē Moab iuxta Iordanem contra Hierichum: ubi Balach rex Moab & maiores natu Madian, Israelem insidijs decēperunt, in quo loco & Moyses Deuteronomium scripsit. Dabira ciuitas in tribu Dan, cuius regem interfecit Iesus. Est autē & alia uillula Iudæorum in monte Thabor regionis ad Diocæsaream pertinentis. Dornapheth quod Symmachus transtulit dor maritima, hæc est Dora in nono miliario Cæsareæ Palestinæ pergētib; Tyrum nunc deserta: quæ cum cecidisset in sortē tribus Manasse, eam possidere nō potuit, quia in ea habitatores pristini permanserunt. Dabirin tribu Iuda, quæ uocabatur ciuitas literarum, hanc præoccupauit Othoniel frater Caleb, interfecit in ea filijs Enakim. Fuit autē & ipsa sacerdotibus separata. Porro Othoniel quidam arbitratur filiū fratris Caleb. Dabor super Iordanem ciuitas Amorrhōrū. Dimona in tribu Iuda. Dedan in tribu Iuda. Daenna in tribu Iuda, eadem autē est, quæ & Dabir ciuitas literarum. Dahiua siue Dahiud in tribu Iuda. Duma in tribu Iuda uicus grandis in Daroma, hoc est ad austrālē plagā in sinibus Eleutheropoleos, decē & septē ab ea miliaribus distans. Damna in tribu Zabulon ciuitas separata leuitis. Dasbath in tribu Zabulon. Dabrath in tribu Issachar urbs separata leuitis. Drys, id est quercus in Ephrata in tribu Manasse, unde fuit Gedeon. De hac quid nobis uisum sit, in libris Hebraicarū quæst. diximus. Quæritur enim quō Ephrata in tribu Manasse nunc esse dicatur. Dibon de qua supra diximus, cuius meminit Esaias in uisione contra Moab. Deseth quod Aquila transtulit parietē, Symmachus murū. Dodanin de qua Esaias in uisione scribit Arabiæ. Est autē iuxta Areopolim. Daron huius meminit Ezechiel, quod Symmach. uertit in Aphricū. Diospolis ciuitas Ægypti, sicut scribit Ezechiel. Dadan in regione Cedar, de qua scribit Hieremias. Deblathaim in terra Moab, sicut scribit Hieremias. Dedan in regione Idumæa, super qua scribit Hieremias. Est autē in quarto miliario à Metallocono cōtra Aquilonē. Decapolis, sicut in euangelio legimus. Est autē regio decē urbium trans Iordanē circa Hippum & Pellen & Gadaram, Eden

ADen sacer paradisi locus ad orientē, quod in uoluptatē deliciasq; transfertur. Euila ubi aurū purissimū, quod Hebraice dicitur Zaab, & gēmae preciosissimæ carbunculus smaragdusq; nascuntur. Est autē regio ad orientē uergens, quam circumit de paradiso phiso egrediēs, quē nostro mutati nomine Gangen uocāt. Sed & unus de minorib; Noe Euila dictus est, quē Ioseph refert cū fratribus suis à flumine Cephene & regiōe Indig, usq; ad eū locū qui appellatur Ierie, possedisse. Sed & Ismael in solitudine Euila habitasse scribitur: quā scriptura sancta esse ait in deserto Sur, cōtra faciē Ægypti: & inde tendere usq; ad terrā Affyriorū. Euphrates fluuius Mesopotamiæ in paradiso oriens. Porro Salustius autor certissimus asserit tam Tigris q̄ Euphratis in Armenia fontes demonstrari. Ex quo animaduertimus aliter de paradiso & fluminibus eius intelligendū. Elieasar ciuitas regis Arioth. Ephrata regio Bethlehem ciuitatis Dauid, in qua natus est Christus. Est autē in tribu Iuda: licet pleriq; male existimēt in tribu Benjamin, iuxta uia ubi sepulta est Rachel quinto miliario ab Hierusalē, in eo loco qui à septuaginta uocatur hippodromus. Legimus Ephratā, in Paralipomenō lib. sicut supra dictū est. Ebronā in deserto castra filiorū Israel. Emath quā transierunt exploratores, qui ab Iesu missi sunt. Erma ubi pars populi cæsa est Israelis ab Amalech & Cananæo: quē in Deuteronomio Amorrhōrū scriptura uocat. Esebō ciuitas Seon regis Amorrhōrū in terra Galaad. quæ cū fuisset ante Moabiturū, ab Amorrhōis belli iure possessa est. Meminit huius Hier. Esaias quoq; in uisione cōtra Moab. Porro nūc uocatur Esbus, urbs insignis Arabiæ, in montib; qui sunt cōtra Hiericho, uiginti à Iordane milibus distans. Fuit autē in tribu Rubē separata leuitis. Edrai ubi interfecit Ogres Basan, gigas, id est, potēs, omnisq; illius cæsus exercitus. Nūc autē est Adara insignis ciuitas Arabiæ, in uicesimo quarto lapide à Bosdra. Eleale ciuitas Amorrhōrū in Galaad, quæ cecidit in sortē tribus Ruben. Meminit huius & Esaias in uisione cōtra Moab & Hieremias: sed & usq; hodie uilla grādīs ostēditur in primo ab Esbus miliario. Enna, quæ est iuxta desertū Cades. Ermō, mons Ermō, quē Phœnicēs cognomināt Sanior, iā supra positus. Emec Achor, quod interpretatur uallis Achor, id est tumultus atq; turbarū: ubi Achā lapidib; oppressus est, eo quod quædā de anathemate sustulisset. Est autē locus iuxta Hiericho, haud procul à Galgalis. Male ergo quidam putāt uallē Achor, à nomine eius qui lapidatus est nūcupatā: cū ille Acham dictum sit, & non Achor uel Achar. Eglon quæ & Odollam in tribu Iudæ: cuius regē nomine Dabir interfecit Iesus. Est autē nunc illa prægrandis in duodecimo ab Eleutheropoli lapide contra orientē: de qua & supra diximus. Efron quæ & Assur, iuxta eremū in tribu Iuda: de qua supra dictū est. Enakim, & in hac interfecit Iesus Enakim gigantes de regione montana in Chebron. Sed mihi nō uidetur nomē esse loci, sed habitatorū Chebron. Ephron in tribu Iuda. Est & uilla prægrādīs Ephrea nomine cōtra septentrionem in uicesimo ab Ælia miliario. Edre in tribu Iuda. Etna in tribu Iuda. Ebezinthia in tribu Iuda. Euin in tribu Iuda. Elolath in tribu Iuda. Ereb in tribu Iuda: est hodieq; uilla in Daroma, id est ad austrū quæ Heromith nūcupatur. Esau in tribu Iuda. Elul in tribu Iuda. Est & hodie in regione ad Æliā pertinente uilla nomine Alula iuxta Chebron. Elthei in tribu Iuda: est hodieq; Thecua uicus in nono ab Ælia miliario contra meridianam plagam, de quo fuit Amos propheta: cuius sepulchrū ibidē ostenditur. Engaddi in tribu Iuda: ubi absconditus est Dauid in solitudine, quæ est in Aulone Hierichus, hoc est in regione illa campestri, de qua supra diximus. Vocatur autē usq; hodie uicus prægrandis Iudæorum Engaddi, iuxta mare mortuū, unde & opobalsamū uenit, quas uineas Engaddi Solomō nūcupat. Eschemo ciuitas sacerdotalis, nunc autē ostenditur prægrandis uicus Iudæorum in Daroma: qui locus ad Eleutheropoleos pertinet regionem. Emec Raphaim, id est uallis Raphaim in tribu Benjamin. Edomia in tribu Benjamin: nunc uero ostenditur uilla Eduma in Acrabatene duodecim ferme milibus distans à Neapoli contra orientālē plagam. Erma, & hanc Iesus cepit rege illius interfecit: quæ fuit in sorte Symeonis siue Iuda. Ether sortis Symeonis: & nūc est uilla prægrandis nomine lethira, in interiore

Daroma iuxta Malatham. Etha in tribu Simeonis. Elehath in tribu Aser ciuitas leuitis separata. Edrai in tribu Neptalim. Esthaul in tribu Dan, ubi mortuus est Sampson; quæ usq; hodie ostenditur in decimo Eleutheropoleos miliario contra Aquilonem pergens tibus Nicopolim. Eltheco in tribu Dan separata leuitis. Elba, de hac tribus Aser accolas pristinos nequiuit expellere. Eremmon uicus Iudæorum pregrandis in decimosexto ab Eleutheropoli miliario contra meridiem in Daroma. Emathdor in tribu Neptalim separata leuitis. Emath terminus Allophylorum in regione Damasci. Ergab, ad quem locum Ionathâ filius Saul puerum dirigit, militaribus iaculis se exercens. Pro quo Aquila & Symmachus interpretati sunt lapidem, licet in alio loco Symmachus pro hoc *ἔρ περὶ πύργου* dixerit. Echela, ubi absconditus est Dauid, nunc uero Echela uilla dicitur in septimo ab Eleutheropoli miliario: iuxta quâ & sepulchrum Habacuk prophetæ ostenditur. Elmoni locus quispiam interpretatur: pro quo Aquila & Theodotio transtulerunt *ἔρ δὲ να*, quod nos dicere possumus huc uel illum. Porro licet lector agnoscat, quod in principio quoq; libri huius aliqua ex parte perstrinxi, me non omnia quæ transfero comprobare: sed idcirco quædam iuxta auctoritatē Græcam relinquere, quia de his in libris Hebraicis quæst. plenius disputauit. Estema ad quæ locum misit Dauid. Eleth quæ ædificauit rex Azarias. Emath, in Esaiâ Damasci ciuitas, quæ oppugnauit rex Assyriorum. Meminit huius Zacharias & Ezechiel. In Amos quoq; Emath rabba scribitur, qd nobiscum sonat, Emath magna. Diximus de hac & supra, quod nobis uideretur hæc esse Epiphaniâ iuxta Emesam: quæ usq; hodie Syro sermone sic dicitur. Eser urbs quam ædificauit Solomon. Elcese, de quo loco & Nahum propheta fuit, nã appellatur Elcesæus. Emacim, qd Symmachus & Aquila transtulerunt uallium. Emaus de quo loco fuit Cleophas, cuius Lucas meminit euangelista, hæc est nunc Nicopolis insignis ciuitas Palæstinæ. Ephraim iuxta desertum, ad quâ uenit dñs Iesus cum discipulis suis. Diximus de hac & supra sub Ephron uocabulo. Hucusq; per correptam literã e, nomina sunt lecta principia. Exinde per extensum legamus elementum, quod Græce dicitur *η*. Elat regio principum Edom, & ciuitas Esau, in decimo à Petra miliario contra orientem. Eroim, ciuitas in Ægypto, ad quam Ioseph occurrit patri suo Iacob. Heliopolis, ciuitas solis, urbs in Ægypto pro qua in Hebræo scriptum est On, in qua Petefres sacerdos fuit. Meminit huius & Ezechiel. Etham castra filiorum Israel in deserto, quæ appellatur Ebuthan. Engannim in tribu Iuda, nunc est uicus iuxta Bethel. Enaim in tribu Iuda, hodieq; uilla est Bethenim circa Terebinthum. Endor in tribu Manasse, ubi Pythonissa à Saule rege Iudææ cõsultitur. Diximus & supra de Endor, quæ est iuxta oppidum Naim, in cuius portis saluator filium uiduæ suscitauit. Est autem circa Scythopolim. Engannim in tribu Issachar ciuitas separata leuitis. Sed & alia quædam ciuitas Enganna dicitur, circa Gerasam trans Iordanem. Ennadda, in tribu Issachar. Est autem usque hodie quædam uilla Ennadda pergentibus de Eleutheropoli Aliam, quasi decimo miliario. Enasor in tribu Neptalim posita est, & supra Asor. Erecon, terminus tribus Dan iuxta Ioppen. Etã ubi habitauit Sampson, in spelunca Etham, iuxta torrentem. Elam legimus uallē Ela: quæ Aquila & Theodotio interpretatur uallē quercus. Engaddi desertum, in quo absconditus est Dauid. Posuimus & supra Engaddi in tribu Iuda iuxta mare mortuum, contra occidentem. Emath regio Allophylorum. Porro iuxta Hieremiã ciuitas Damasci. Eman terminus Damasci, sicut in Ezechiel legimus, ad orientem uergens Athemna, & Palmetis, quem ceteri interpretes ediderunt Thamar.

Fison quod interpretatur caterua, fluuius quæ nostri Gangen uocant, de paradiso exiens, & pergens ad Indiæ regiones, post quas erupit in pelagus. Dicit autem scriptura circumiri ab hoc uniuersam regionem Euila, ubi aurum precipuum nascitur & Carbunculus lapis & Prasinus. Faran nunc oppidum trans Arabiã iunctum Saracenis, qui in solitudine uagi errant. Per hoc iter fecerunt filij Israel cum de morte Sina castra mouissent. Est ergo ut diximus trans Arabiã contra australem plagam, et distat ab Aula contra orientem, itinere trium dierum. In deserto autem Phara scriptura commemorat habitasse Ismael. Vnde & Ismaelites qui nunc Saraceni. Legimus

Amus quoq; Chordolaomor regem percussisse eos, qui erant in deserto Pharan. Filistim, quæ nunc dicitur Ascalon: & circa eam regio Palæstinæ. Fanuel locus in quo Iacob tota nocte colluctans, Israelis uocabulum meruit iuxta torrentem Iaboch. Fanuel autem interpretatur facies dei, ab eo quod Iacob ibi deum uiderit. Fogo ciuitas Adad regis, quæ est in regione Gabalitica. Fenon castra filiorum Israel in deserto. Fuit autem quondam ciuitas principum Edom, nunc uiculus in deserto: ubi æris metalla, damnatorum supplicij effodiuntur, inter ciuitatem Petram & Zoaram, de quo & supra diximus. Fithon ciuitas Ægypti, quæ ædificauerunt filij Israel. Fin castra filiorum Israel in deserto. Fatura ciuitas trans Mesopotamiam, unde fuit Balaam hariolus: sed & iuxta Eleutheropolim quædam uilla nomine Fatura nuncupatur euntibus Gazam. Fogor & Bethphogor mons Moabitarum, ad quæ Balach rex adduxit Balaam hariolum in supercilio Luidadis. Sed & alia uilla Fogor haud procul à Bethlehæ cernitur: quæ nunc Phaora nuncupatur. Fasga ciuitas Amorraorum. Est autem & mons contra orientalem plagam Fasga, pro quo Aquila interpretatur excisum. Sed & Septuaginta interpretes Fasga in quodam loco excisum transtulerunt. Fanuel ciuitas quæ ædificauit Hieroboam. Fanuel turris quam subuertit Gedeon. Sed & unus de filiis Or uocatus est Fanuel. Fraaton unde fuit Abdon iudex populi Israel in morte Amalech. Felmonialmon, quod Aquila interpretatur illum uel istum. Symmachus uero nescio quæ locum. Theodotio, illum locum. Felmoni, de quo in libris Hebraicarum quæst. plenius disputatum est. Fogo ciuitas regni Edom. Farfar fluuius Damasci. Fature regio Ægypti iuxta Ezechielem & Hieremiam, in qua profugi habitauerunt Iudæi.

Gon fluuius, qui apud Ægyptios Nilus uocatur, in paradiso oriens, et uniuersam Æthiopiã circumiens. Gomorra, una de quinque ciuitatibus Sodomorum, quæ cum reliquis diuina ultione subuersa est. Gerara, ex cuius nomine nunc Gerarica uocatur regio trans Daroma procul ab Eleutheropoli uiginti milibus & quinque ad meridiem. Erat autem olim terminus Cananæorum ad australem plagam & ciuitas metropolis Palæstine. Scriptura commemorat fuisse eam inter Cades & Sur, hoc est inter duas solitudines, quarum una Ægypto iungitur, ad quæ populus trans fretum rubri maris peruenit. Altera uero Cades, usq; ad Saracenorum eremum extenditur. Galaad, mons ad quæ septimo die profectiois est Charris Iacob profugus uenit. Est autem ad tergum Phœnicis & Arabiæ, collibus Libani copulatus: extenditurq; per desertum usq; ad eum locum, ubi trans Iordanem habitauit olim rex Seon Amorraorum. Cecidit supradictus mons in sortem filiorum Ruben, Gad & dimidig tribus Manasse. Sed & Hieremias loquitur: Galaad tu mihi initium Libani: à quo morte & ciuitas in eo condita, sortita est uocabulum, quæ & cepit de Amorraorum manu Galaad filius Machir, filij Manasse. Gader turris, ubi habitante Iacob, Ruben patris uiolauit thorum, quæ absq; littera in Hebræo Ader scribitur. Gessem regio Ægypti quæ inhabitauit Iacob cum liberis suis. Gassongaber castra in solitudine filiorum Israel: sicut in Numerorum lib. scriptum est. Porro iuxta Deuteronomium ciuitas est Esau, quam nunc Esiam nuncupari putant iuxta mare rubrum & Ailam. Gethaim, pro qua in Hebræo positum est Auith, ciuitas Adad, qui quærus regnauit in Idumæa terra, quæ nunc Gabalene dicitur. Gai in solitudine castra filiorum Israel, & usq; hodie Gaia urbs dicitur Palæstinæ iuxta ciuitatem Petram. Gelson de Blathaim castra, id est mansio filiorum Israel in deserto. Galdad mons in deserto, ubi castrametati sunt filij Israel. Gaza ciuitas Æueorum, in qua habitauere Cappadoces, pristinis cultoribus interfectis. Apud ueteres autem erat terminus Cananæorum iuxta Ægyptum, ceciditq; in sortem tribus Iudæ: sed eam tenere non potuit: quia Enakim, id est gigantes fortissimi Allophylorum restiterunt: & est usq; hodie insignis ciuitas Palæstinæ. Queritur autem quomodo in quodam propheta dicat Gaza futura in tumulum sempiternum. Quod soluitur ita, antiquæ ciuitatis locum uix fundamētorum præbere uestigia, hæc autem quæ nunc cernitur in alio loco, quo illa quæ corruit ædificata. Gargasi ciuitas trans Iordanem iuncta morti Galaad quam tenuit tribus Manasse. Et hæc esse nunc dicitur Gerasa urbs insignis Arabiæ. Quidam autem ipsam esse Gadaram existimant. Sed & euangelium meminit Gerasenorum, Gaggada, ubi aqua

rum torrētes sunt. Est autē locus in solitudine. Gaulō siue Galon in tribu Manasse ciuitas sacerdotalis & fugitiuorū in regione Basanitide. Sed nūc Gaulon uocatur uilla prægrandis in Bethania, ad cuius nomē & regio sortita uocabulū est. Gebal, mons in terra reprobationis, ubi ad imperiū Moyfi altare cōstruētū est. Sunt autē iuxta Hierichū duo mōtes uicini cōtra se inuicē respiciētes. E quib. unus Garizim, alter Gebal dicitur. Porrō Samaritani arbitrātur hos duos mōtes iuxta Neapolim esse, sed uehementē errāt: plurimū enim inter se distant, nec possunt inuicē, benedicētium, siue maledicentiū inter se audiri uoces. Quod scriptura cōmemorat. Garizim mōs super quem steterūt hi qui maledicta resonabant, iuxta supra dictū mōtē Gebal. Golgol, quæ & Galgal, iuxta quā montes esse scribuntur Garizim et Gebal. Galgal autē locus est iuxta Hiericho. Errāt igitur Samaritani, qui iuxta Neapolim Garizin & Gebal mōtes ostēdere uolūt, cū ipsos iuxta Galgal esse scriptura testetur. Gai in Moab, quod interpretatur uallis Moab, iuxta Phogor, ubi sepultus est Moyfes. Galgala, hæc est quæ supra posuimus Golgol, ad orientālē plagā antiquæ Hierichus cis Iordanē, ubi Iesus secūdo populū circūcidit, & pascha celebrauit, & deficiente māna, triticeis panibus usus est Israel. In ipso loco lapides quoq; quos de alueo Iordanis trāstulerunt, statuerūt, ibi & tabernaculū testimoniū fixū multo tempore fuit. Cecidit autē in fortē tribus Iudæ, & ostēditur usq; hodie locus desertus in secūdo Hierichus miliario ab illius regiōis mortalib. miro cultu habitus. Sed & iuxta Bethel quidā aliā Galgalā suspiciatur. Gai iuxta Bethā & Bethel, quæ expugnauit Iesus rege illius interfecto: & habitauit in illa quōdā citra Iordanē Amorreus: nūc desertus tantū ostēditur locus. Gabaō unde Gabaonitæ supplices uenerūt ad Iesum, erat olim Metropolis ciuitas & regalis Aueorū, ceciditq; in fortē tribus Benjamin: & nūc ostēditur uilla eodē nomine in quarto miliario Bethelis cōtra orientālē plagā, iuxta Rama & Rēnon, ubi Solomon hostijs immolatis, diuini meruit oraculū. Fuit autē & ipsa separata leuitis. Gabe sortis Benjamin, & hæc leuitis ciuitas separata. Gazer in forte tribus Ephraim, urbs separata leuitis: quæ & ipsam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Aedificata est autē postea à Solomone, nunc Gazara uilla dicitur in quarto miliario Nicopoleos cōtra septentrionē. Veruntamē sciendū, quod alienigenas ex ea Ephraim nō potuit expellere. Goson, & hæc expugnauit Iesus. Geth, in hac gigātes qui uocabātur Enakim & Philistinorū accolæ permanserūt. Ostēditur uicus in quinto miliario ab Eleutheropoli eūtib. Diospolim. Gerson ciuitas alienigenarum, quæ est & Gergalsi in Basanitide: de qua filij Israel expellere nō ualuerūt Gessuri. Gader, & huius regē interfecit Iesus. Legimus quod Iacob trās turrim Gader fixerit tabernaculū suum. Goim in Gelgel: quod Aquila & Symmach. interpretantur, gentes in Gelgel. Gelgel, & hæc cepit Iesus, & nūc ostēditur uilla nomine Galgulis ab Antipatride in sexto miliario contra septentrionē. Golathamaim, locus qui interpretatur possessio aquæ. Gadda in tribu Iuda. Est autē hodieq; uilla in extremis finibus Daromæ cōtra orientē, imminens mari mortuo. Gaddera in tribu Iuda: nūc appellatur uilla ad regionem ciuitatis Aeliensis pertinens, nomine Gadora, circa Terebinthum. Gaedur in tribu Iuda, hodieq; uocatur Gedrus, uicus prægrandis in decimo miliario Diospoleos pergentibus Eleutheropolim. Getremmon in tribu Manasse, ciuitas separata leuitis. Gai uallis siue præruptum. Geennon, quod interpretatur uallis Ennon, & ab hac quidam putant appellatā gehennam. Cecidit autem in fortem tribus Benjamin iuxta murum Hierusalem contra orientem, super qua in libris Hebraicarum quæstionum plenius dictum est. Gabli terra Allophylorum. Gison in tribu Iuda. Getheser in tribu Zabulon. Gabathon in tribu Dan ciuitas separata leuitis. Est quoq; oppidum, quod uocatur Gabe in sextodecimo miliario Cæsareæ: & alia uilla Gabatha in finibus Diocæsareæ iuxta grandem cāpum legionis: necnon Gabaa & Gabatha uiculi contra orientalem plagam Daromæ. Sed & alia Gabatha in tribu Benjamin, ubi fuit domus Saul: alienigenarum quoq; in Regnorum libris quædam Gabatha scribitur, & iuxta Bethlehem in tribu Iuda. Getremmon alia ciuitas in tribu Dan separata leuitis. Est autē nunc uilla prægrandis in duodecimo miliario Diospoleos pergen-

A pergentibus ad eam de Eleutheropoli. Galiloth locus iuxta Iordanē in tribu Benjamin, ubi altare Dño construxerunt filij Ruben. Gaas mons in tribu Ephraim: in cuius septentrionali plaga sepultus est Iesus filius Naue: & usq; hodie iuxta uicum Thaimnam sepulchrum eius insigne monstratur. Gabaath in tribu Benjamin, urbs Phinees filij Eleazar: ubi sepultus est Eleazarus. Est autē nunc Gabaatha uilla in duodecimo miliario Eleutheropoleos, ubi & sepulchrū prophetæ Habacuk ostenditur. Gabaan, usq; ad hanc bellatum est contra tribum Benjamin, sicut in libro Iudicum scribitur. Getha, ad quem locum transtulerunt arcam testamenti de Azoto: nunc uicus grandis uocatur Gitam, inter Antipatridem & Iamniam. Sed & alia uilla appellatur Gethim. Gallim unde fuit Phalthi, qui post fugam Dauid Michol uxore eius acceperat. Meminit & huius loci Esaias: dicitur autē esse quidā Accaron uicus qui uocetur Gallim. Gelamsur regio Allophylorum. Gelbue montes alienigenarū: in sexto lapide à Scythopoli, in quibus etiā uicus est grandis qui uocatur Gelbus. Gedud ad quam descendit Dauid, pro quo Aquila ἄρ' εὐσῶν' id est expeditū uel accētū, Symmach. Iatronū cuneū transtulerunt. Gazera, ubi Dauid percussit alienigenas. Posuimus & supra Gazer. Gessuri regio alienigenarū in Syria. Gilon unde fuit Achitophel. Gob, ubi cōmissum est prælium. Galilæa, Duæ sunt Galilææ ex quibus una Galilæa gentiū uocatur, uicina Tyrionū finibus, ubi & Solomon uiginti quinque ciuitates donauit Hirā regi Tyri in sorte tribus Neptalim. Altera Galilæa dicitur circa Tyberiadē & stagnū Genalereith in tribu Zabulon. Gion, ubi Solomon unctus est in regem. Geri locus, in quo percussit Hieu rex Israel Ochoziam regē Iuda iuxta Iesblaam. Gethacopher, unde Ionas propheta fuit. Gaddi, quæ percussit Azael rex Damasci. Posita est & supra Gadda. Gemela regio Idumæorū, pro quo Aquila & Symmach. interpretantur uallem Salis. Gebin, meminit huius Esaias, & est uilla Geba in quinto miliario à Gufnis euntibus Neapolim. Gozon in regione Emath, & huius meminit Esaias, est autē in finibus Damasci. Gareb collis iuxta Hierusalē, sicut scribit Hieremias. Gabath, pro quo Aquila interpretatur in sepibus, Symmach. uero in colonijs. Lege Hieremias: Gepha nomen regionis, ut in Esaias scriptū est. Gamen siue Gamon, regio Moabitarum iuxta Esaiam. Gadara urbs trans Iordanē contra Scythopolim & Tyberiadē ad orientalem plagam sita in monte, ad cuius radices aquæ calidæ erumpūt, balneis desuper ædificatis. Gergesa, ubi eos qui à demonibus uexabātur, saluator restituit sanitati: & hodieq; super montem uiculus demonstratur iuxta stagnum Tyberiadis, in quod porci præcipitati sunt. Diximus de hoc & supra. Gethsemani, locus ubi saluator ante passionem orauit. Est autē ad radices montis Oliueti nunc ecclesia desuper ædificata. Golgatha, locus Caluarie, in quo saluator pro salute omnium crucifixus est, & usq; hodie ostenditur in Aelia ad septentrionalem plagam montis Sion.

IAboc fluuius, quo trāsmisso, Iustus est Iacob, aduersus eum qui sibi apparuerat: uocatusq; est Israel. Fluit autē inter Ammā, id est Philadelphiam et Gerasam in quarto miliario eius, & ultra procedens, Iordanis fluuiio cōmiscetur. Idumæa regio Esau: quæ ex eo quod ille Edom uocabatur nomē accepit. Est autē circa urbem Petram, quæ nunc dicitur Gaba-Iene. Iethet regio principū Edom, in eadem de qua supra diximus Gabalene. Iroth locus deserti, ad quem uenerunt filij Israel mare rubrū transfretantes. Iebata castra in solitudine filiorū Israel. Incendiū, id est ἰννεπιουός, locus in deserto, ubi quandā partem populi flāma cōbulsit. Inathaath castra in deserto Israel. Ianua, quæ est in cāpo Moab, subter uerticē Falga, id est excisi quod respicit ad desertum iuxta Arnon. Iassa, ubi aduersus Seon Amoræorū regem dimicatur. Meminit huius Esaias in uisione contra Moab: sed & Hieremias. Et usq; hodie ostēditur inter Medabā & Deblatai, Iazer ciuitas Amoræorū in decimo lapide Philadelphie ad solis occasum, trās Iordanē quæ fuit terminus tribus Gad, extēditurq; usq; Aroer, quæ & ipsa respicit usq; Rabbā. Meminit urbis Iazer & Esaias in uisione contra Moab, sed & Hieremias. Fuit autē separata leuitis, & distat ab Efebon quindecim milibus: è qua magnū flumē erumpens, à Iordane suscipitur, Iordanis fluuius diuidens

diuidēs Iudæā, Arabiā, & Aulonē de quo supra diximus: qui usq; ad mare mortuū fluēs, & post multos circumitus iuxta Hiericho, mortuo cōmixtus mari, nomen amittit. Iethaba tha locus in deserto, ubi rorretes aquarū demonstrātur. Iericho urbs, quā Iordanē transgresso subuertit Iesus rege illius interfecto: pro quo extruxit aliā Ozam de Bethel ex tribu Ephraim, quā dñs noster atq; saluator sua presentia illustrare dignatus est. Sed & hęc eo tēpore quo Hierusalē oppugnabatur à Romanis propter perfidiā ciuium capta atq; destructa est, pro qua tertia ædificata est, quæ usq; hodie permanet, & ostenduntur utriusq; urbis uestigia usq; in præsentē diem. Ierusalem, in qua regnauit Adonibezzech, & post eū tenere Iebusæi, è quibus sortita est uocabulū, quos multo post tēpore David exterminans, totius eā Iudææ prouinciā Metropolitim fabricatus est, eo quod ibi locū tēpli emerit, & impensas structuræ Solomoni filio dereliquerit. Hęc esse Iosephus refert quæ in Genesi scribitur Salē sub rege Melchisedeck. Fuit autē in tribu Benjamin. Iebus ipsa est quæ & Hierusalē. Iarim ciuitas Gabaonitarū. Iarimuth ciuitas quā subuertit Iesus in tribu Iuda, quarto distās ab Eleutheropoli lapide, iuxta uillā Eschaol. Isimoth, ubi absconditus est David, de qua et supra qd nobis uideretur diximus, ponētes Bethsimuth. Sed et in Regnorū lib. 1. pro Isimuth Aquila interpretatur dissipatā. Symmachus uero desertam. Iedna in sexto ab Eleutheropoli lapide pergētib. Chebron. Iethonā ciuitas Carmeli, quā cepit Iesus, rege illius interfecto. Iair ciuitas tribus Manasse. Iamuel in tribu Iuda. Est autē usq; hodie oppidū Palæsting. Iamnia inter Diospolim & Azotū. Iabir ciuitas literarum in tribu Iuda. Iagur in tribu Iuda. Iermus in tribu Iuda. Est autē usq; hodie uilla Iermucha in decimo ab Eleutheropoli lapide ascēdentibus Æliā. Iethael in tribu Iuda. Iettan in tribu Iuda. Iether in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis. Et nūc est uilla prægrādis Iethira nomine, in uicesimo miliario Eleutheropoleos, habitatores quoq; eius oēs Christiani sunt. Sita est autē in interiori Daroma iuxta Malathan. Diximus de hac & supra. Ianum in tribu Iuda, est uilla Ianua in tertio miliario legionis cōtra meridiē. Sed non uidetur ipsa esse quæ scribitur. Iethan in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis est, hodieq; uicus prægrandis Iudæorum in decimo octauo lapide ab Eleutheropoli ad australē partē in Daroma. Iezrael in tribu Iuda, sed nō est ipsa quæ supra Iezrael in tribu Manasse, hodieq; prægrādis uicus ostēditur in cāpo maximo inter Scythopolim & legionē. Fuit autē terminus Issachar. Sed & unus de posteris Ephrate, sicut in Paralipomenon legimus, uocatus est Iezrael. Iecdaan in tribu Iuda. Iephleti in tribu Ioseph. Ianon in tribu Ephraim. Hanc quoq; cepit rex Assyriorū: & hodie uicus ostēditur Ianon in Acrabatena regione duodecimo lapide Neapoleos cōtra oriētē. Iamin pro quo Aquila & Symmach. interpretātur dexterā. Iasab, pro quo Hebræi habitatores legūt. Inemech pro quo Aquila & Symmach. transtulerunt in uallē. Ieblaā in tribu Manasse, de qua alienigenas non ualuit expellere. Ierphel in tribu Bēiamin. Iecnal in tribu Zabulō, ciuitas separata leuitis. Iaschie, in tribu Zabulō, nūc usq; Ioppe uocatur, ascēsus Iapho. Sed & oppidū Sycaminū nomine, de Cæsarea Prolemaidē pergētib. super mare, propter mōrē Carmelū Epha dicitur. Iepthael in tribu Zabulon. Iadela in tribu Zabulon. Iermoth in tribu Issachar urbs sacerdotibus separata. Posuimus & supra Ierimuth, cuius & Osee propheta meminuit. Icoc, fortis Neptalim in cōfinio triū tribuū: id est in tribu Zabulon ad australē plagā, in tribu Aser ad occidentē, porro in tribu Iuda ad solis ortum. Iabnel in tribu Neptalim. Ieron in tribu Neptalim. Iethlan in tribu Dan. Ielon in tribu Dan. Iud in tribu Dan. Ieracō in tribu Dan. Inlechi, pro quo Aquila interpretatur in maxilla. Iabis Galaad, & hanc oppugnauerūt filij Israel. Nūc autē est uicus trās Iordanē in sexto miliario ciuitatis Pelle, super montē eūtib. Gerasam. Iaar saltus, in quo examē apū fuit. Ierameli, regio Allophylorū. Iether, ad quā misit David: nūc est uilla in Doroma, nomine Iethira, de qua supra diximus. Iecmaan ciuitas principū Solomonis. Itabyriū, pro qua Aquila & Symmach. in Osee propheta transtulerunt Thabor. Est autē mons Thabor in campo maximo ad occidentalē plagam legionis. Iethoel nomen petre in Regnorum libris. Iethaba, urbs antiqua Iudææ, Imaczeb, pro

A pro quo Symmach. trāstulit in ualle Zeb. Inachim, siue Ibachim, pro quo Aquila & Symmachus trāstulerūt in fletu: meminuit huius Micheas propheta. Ioppe, oppidū Palæsting maritimū in tribu Dan. Inaraba, pro quo Aquila trāstulit in humili uel plano. Porro Symmachus in campestri. Iturea & Trachonitis regio: cuius tetrarcha fuit Philippus: sicut in euāgelijis legimus. Trachonitis autē dicitur terra iuxta Arabiæ desertū, qd Bosra iūgitur.

Lasa terminus Canangorū circa Sidonē. Luza in tribu Benjamin, quā postea cognominauit Bethel. Est autē usq; hodie uilla, in sinistra parte uia de Neapoli pergētibus Æliam. Luza, hęc altera est, quæ cecidit in fortē filiorū Ioseph, iuxta Sichem in tertio lapide Neapoleos. Lothan, urbs ducum Edom. Lebona in deserto, castra filiorū Israel.

Labon locus solitudinis, trās Iordanē, in quo Moyses Deuteronomiū legit. Lachis in tribu Iuda. Sed & hanc cepit Iesus, rege eius interfecto. Meminit huius Elaias & Hieremias, & nūc est uilla in septimo miliario ab Eleutheropoli euntibus Daromā. Lebna, in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis, quam tenuit Iesus, rege interfecto, nūc est uilla in regione Eleutheropolitana, quæ appellatur Lobna. Scribit de hac Elaias. Lasaron, & hęc cepit Iesus rege illius interfecto. Lapis Boen filiorū Ruben: est autē terminus tribus Iudæ. Laboth, in tribu Iuda. Lamas, in tribu Iuda. Labaoth, in tribu Simeon. Labanath, in tribu Aser. Lachū, terminus Neptalim. Laboemath, pro quo Aquila interpretatur in gressu Emath. Lesem, hanc filij Dan ui captam cognominauerunt Dan. Luza altera iuxta Bethel in terra Cethim, quam condidit ille qui abierat de Bethel, sicut historia narrat.

Lechi, pro quo Aquila & Theodotion interpretantur maxillam, de qua supra diximus. Laifa, hanc filij Dan captā manu, possederunt, cū esset procul à Sidonē, & uocauerūt eam Dan. Fuit autē terminus terræ Iuda, cōtra septentrionē à Dan usq; ad Bersabeæ se tendentis. Meminit huius & Elaias. Sita est autē iuxta Paneadā, de qua Iordanis fluius erumpit.

Lamathara, ad quē locum Ionathan iacula dirigebat: pro quo Aquila interpretatur ad signum. Symmachus ad conditum. Ladabar, ubi erat Miphiboseth. Lodabar, unde fuit Machir. Libanus, mons Phœnicis altissimus. Luith, huius meminuit Elaias, & est usq; hodie uicus inter Areopolim & Zoaram nomine Luitha.

Messe regio Indiæ, in qua habitauerunt filij Iectan, filij Heber. Mamre, hęc est Chebron iuxta quam sepultus est Abraham cum Isaac & Iacob, de qua supra diximus.

Mamre autem & unus uocabatur amicorum Abraham. Madian, urbs ab uno filiorum Abraham ex Cethura sic uocata. Est autem trans Arabiā ad meridiem in deserto Saracenorum contra orientem maris rubri, unde uocantur Madianæi & Madianæa regio. Legimus & filias Obab soceri Moyse, filias Madian: sed hęc alia ciuitas est *δύωνυμ* eius iuxta Arnonem & Areopolim, cuius nunc ruinae tantummodo demonstrantur.

Moab ab uno filiorum Lot qui uocabatur Moab, urbs Arabiæ, quæ nunc Areopolis dicitur, sic uocata est: cuius & supra meminimus. Appellatur autem Moab ex nomine urbis & regio. Porro ipsa ciuitas quasi proprium uocabulum possidet Rabbath Moab, id est grandis Moab. Masraa ciuitas regni Edom, circa Gabalenē. Mabsar, usq; ad præsentem diem uicus grādis in regione Gabalena, & appellatur Mabsara ad urbem Petram pertinens. Magdiel: & hęc in regione Gabalena possessa olim à ducibus Edom.

Magdalu, ad quam filij Israel cum exissent de Ægypto peruenerunt, antequam transirent mare rubrum. Legimus & Ezechiel de Magdalo usque Siemem. Porro Hieremias Iudæos, qui secum fugerant, Babyloniorum impetum declinantes, in hac urbe Ægypti habitasse refert. Merra quod interpretatur amaritudo. Est autem locus, in quo amaras aquas iactu ligni Moyses in dulcem uertit saporem. Memoria, id est sepulchra concupiscentiæ, castra filiorum Israel in deserto, ubi post esum carnum ascendit ira Dei super illos.

Maceloth castra filiorum Israel in solitudine. Methca castra filiorum Israel in solitudine. Masurith castra filiorum Israel in deserto.

Mathane, quæ nunc dicitur Mathana: sita est autem in Arnone, duodecimo miliario procul contra orientalem plagam Medebæ. Misor ciuitas Og regis Basan.

Significat

Significat autē Misor loca plana atq; cāpeſtria. Machanarath terminus urbis Amman quæ & Philadelphiā dicitur. Madbares quā nos uocamus eremū, hanc Hebræi Madbarim nominant. Misaida filiorū lacus in ſolitudine, in quo obiit Aaron. Maceda, in hac conſiſit Ieſus quinque reges in ſpelunca, quos interfecit cum rege Maceda, quæ fuit in tribu Iuda: & nunc eſt in octauo miliario Eleutheropoleos contra ſolis ortum. Madon, ciuitas in qua rex fuit Iobab, aduerſus quē bellum geſiſit Ieſus. Maſſefa in tribu Iuda, apud quam habitabat Iepte iuxta Chariatharim, ubi quondā arca teſtamenti fuit, & Samuel populum iudicauit. Meminit huius & Hieremias. Merrom, aquæ ad quas exercitu præparato, caſtra ſunt poſita. Eſt autem nunc uicus Merrus nomine in duodecimo miliario urbis Sebaſtæ iuxta Dothaim. Maſrephothmaim, pro quo Aquila Maſrephoth aquæ, Symmachus Maſrephoth maris interpretati ſunt. Machathi, urbs Amorrhæorū ſuper Iordanē iuxta montem Ermon, de qua exterminare non ualuerunt filij Iſrael Machathæum. Marom, & hanc cepit Ieſus, rege illius interfecto: poſita eſt & ſuprà Marrus. Mageddo, & hanc cepit Ieſus, rege illius interfecto: quæ cum ceciſſet in ſortem tribus Manaſſe, nequaquam poſſedit eam, quia priſtinos habitatores nequiuit expellere. Misor, pro quo Aquila & Symmachus humilem interpretati ſunt. Eſt autem ciuitas tribus Ruben, ſeparata leuitis in regione Gabalena. Medaba, uſq; hodie urbs Arabiæ, antiquum nomē retinēs iuxta Eſebon. Mephaath in tribu Benjamin. Sed & alia eſt trans Iordanē, in qua præſidiū Romanorū eſt militum propter uicinā ſolitudinem. Maſpha in tribu Gad ſeparata leuitis. Eſt autē & alia nunc Mapha in finibus Eleutheropoleos contra ſeptentrionē pergentibus Eliam, pertinens ad tribum Iuda. Manaim in tribu Gad ſeparata leuitis in regione Galaaditide. Medemana in tribu Iuda, cuius meminit Eſaias, & nūc eſt Menois oppidū iuxta ciuitatē Gazam. Magdala in tribu Iuda. Maſera in tribu Iuda: cuius nunc tantūmodo ſunt ruinae in ſecundo lapide Eleutheropoleos. Maon in tribu Iuda contra ſolis ortū Daromæ. Maroth in tribu Iuda. Maddy in tribu Iuda. Maſſa in tribu Benjamin. Macoth in tribu Manaſſe. Marala aſcenſus Zabulon. Moladab in tribu Iuda uel Simeonis. Maſan in tribu Aſer iuxta Carmelum ad mare, ciuitas ſeparata leuitis. Mare Salinarum, quod uocatur mortuum, ſiue Aſphaltis, id eſt bituminis inter Hiericho & Zoaram. Meeleb terminus Neptalim. Magdiel in tribu Neptalim, & hodie paruius uicus oſtenditur in quinto miliario Doræ pergentibus Ptolemaidem. Mons Oliuarum ad orientem Hieruſalem, in quo diſcipulos erudiebat Ieſus. Moſphetaim, pro quo Aquila interpretatur ſortium, Symmachus uiciniarum. More nomen eſt collis, de quo in libris Hebraicarum quæſtionum plenius diſputatur. Mennit, ubi Iepte præliatus eſt: nunc autem oſtenditur Mannith uilla in quarto lapide Eſbus pergentibus Philadelphiā. Macmas, uſq; hodie uicus grandis oſtenditur in finibus Eliæ, antiquum nomen retinens, nouem ab ea milibus diſtans iuxta uillam Rama. Meſſab hoſtile oppidū iuxta Gabaa. Magdon ſiue Magron, ubi ſedit Saul. Maſſepha in Moab, ad quam profugus Dauid cum Saulis inſidias declinaret uenit. Maſareth, in qua ſedit Dauid, nunc deſerta, pro qua Aquila interpretatur munitiones, Symmachus refugia, Theodotion ſpeluncas. Maſbach, ciuitas hoſtilis regis Adrazar. Mela, id eſt Gemela, quam Aquila & Symmachus transferunt uallem Saſilis. Diximus de hac & ſuprà. Maacha regio regis Geſſur. Modim uicus iuxta Dioſopolim, unde fuerunt Machabæi: quorum hodieq; ibidem ſepulchra monſtrantur. Satis itaque miror quomodo Antiochiæ eorum reliquias oſtendat, aut quo hoc certo autore ſit creditum. Maſar Tyri, pro quo Aquila & Symmachus interpretantur munitam Tyrum. Magao urbs quam ædificauit Solomon. Meeber, pro quo Aquila tranſtulit *ἀντιόχεια*, Symmachus *ἰερουſαλὴμ*, id eſt, trans uel de contra. Maces urbs unius principis Solomonis. Mello ciuitas quam ædificauit Solomon. Porro Symmachus & Theodotion ad impletionem tranſtulerunt, & de hac in libris Hebraicarum quæſtionum plenius dicitur. Medam ciuitas quam ædificauit Solomon. Memphis ciuitas Aegypti,

Apti, cuius Ofee, Ezechiel, & Hieremias prophætæ recordantur. ſed & Iudæi qui cum Hieremias de Hieroſolymis profugi exierant, habitauerunt in Memphis. Machaas in Ofee, pro quo Aquila & Symmachus cōcupiſcentias interpretantur. Miletus ciuitas Aſiæ, de qua Ezechiel ſcribit. Mariboth, cuius meminit Ezechiel dicens: uſq; ad aquam Mariboth, pro quo Aquila lites, Symmachus iurgia uel cōtradictiones interpretantur. Moraſthi, unde fuit Micheas propheta. Eſt autem uicus contra orientem Eleutheropoleos. Maſagan regio Moabitarum, ut ſcribit Hieremias. Misor regio Moabitarum iuxta Hieremiam. Mophat regio Moabitarum: ſicut in Hieremia legimus. Poſita eſt & ſupra Mephra. Maon regio Moabitarum, iuxta Hieremiam. Melchom idolum Ammonitarum, ſicut ſcribit Hieremias. Magdan, ad cuius fines Matthæus euangelista ſcribit dominum perueniſſe, ſed & Marcus eiusdem nominis recordatur: nunc autem regio dicitur Magedena circa Geraſam.

Naid terra in qua habitauit Cain: uertitur autem in ſalum: id eſt motum, ſiue fluctuationem. Ninie urbs Aſſyriorum, quam ædificauit Aſſur egrediēs de terra Sennaar. Eſt & alia uſque hodie ciuitas Iudæorū nomine Ninie in angulo Arabiæ, quam nunc corrupte Neneuen uocāt. Naaliel iuxta Arnonem caſtra filiorum Iſrael. Naban, quod Hebræice dicitur Nebo, mons ſupra Iordanem contra Hierichum in terra Moab, ubi Moyses mortuus eſt, & uſque hodie oſtenditur in ſexto miliario urbis Eſbus contra orientalem plagam. Nabo ciuitas filiorum Ruben in regione Galaad: cuius meminit Eſaias in uifione contra Moab, & Hieremias. Eſt & cuiuſdam uiri uocabulum Naban, qui Caan & cæteros uicos qui circum eum erant, ex ſuo nomine nuncupauit Naboth. Sed & uſque hodie oſtenditur locus deſertus Naba, diſtans à ciuitate Eſbus milibus octo contra meridianam plagam. Negeb auſter, apud Hebræos Nageb dicitur, quod Symmachus interpretatur meridiem. Sciendum autem quod eadem plaga apud Hebræos tribus uocabulis appellatur, Nageb, Theman, Darom, quod nos poſſumus auſtrum aſſyricum & meridiem, ſiue Eurum interpretari. Nephendor, quod Symmachus interpretatur maritimam Dor autem eſt oppidum iam deſertum in undecimo miliario Cæſaræ pergentibus Ptolemaidem. Naptho, nomen fontis in tribu Benjamin. Naama ciuitas tribus Iudæ. Neſib in tribu Iuda, quæ nunc uocatur Naſib in ſeptimo miliario Eleutheropoleos pergentibus Chebron. Neſam in tribu Iuda. Naaratha in tribu Ephraim, & nūc eſt Naoroth uilla Iudæorū in quinto miliario Hierichus. Naphet in tribu Manaſſe. Naaloth in tribu Zabulon ciuitas ſeparata leuitis. Nezeb in tribu Nephthalim. Neela, de hac alienigenas Zabulon non ualuit expellere. Eſt hodieq; in regione Batanea uiculus nomine Neila. Nabbe ſiue Noba, ad quā aſcēdit Gedeō, urbs ſacerdotib. ſeparata, quā poſtea legimus furore Saulis ſubuerſam. Nemra ciuitas tribus Ruben in terra Galaad: & uſq; hodie uicus grandis. Narama in regione Batanea. Namoth locus in Rama, ubi ſedit Dauid: & de hoc in libris Hebraicarum quæſtionum diximus. Nachon, Area Nachon, pro quo Aquila interpretatur Area præparata. Nephath ciuitas unius principis Solomonis. Neriger, & hanc extruxerunt in regione Iuda Samaritani qui de Babyloonia ſunt profecti. Nezeb quam condiderunt Auei in terra Iuda. Nefereth idolum Aſſyriorum. Nemrim, cuius meminit Eſaias in uifione contra Moab, & Hieremias, nunc autem eſt uicus nomine Benamerium ad ſeptentrionalem plagam Zoaræ. Nabeoth regio, de qua ſcribit Eſaias. Nazareth unde & dominus noſter ſaluator Nazaræus uocatus eſt: ſed & nos apud ueteres, quaſi opprobrio Nazaræi dicebamur quos nunc Chriſtianos uocant. Eſt autem uſque hodie in Galilæa uiculus contra legionē in quindecimo eius miliario ad orientalem plagam iuxta montem Tabor nomine Nazara. Naim oppidum, in quo filium uideg à mortuis Dominus ſuſcitauit, & uſque hodie in ſecundo miliario Tabor montis oſtenditur contra meridiem iuxta Endor.

Oreth ciuitas regni Nemrod in Babylone. Oolibama ciuitas principum Edom. Odolam, diximus de hac & ſupra, cuius meminit Eſaias. Othon, ubi ſecundo filij Iſrael caſtrametati ſunt, egredientes de Sochoth iuxta deſertum, quādo profecti ſunt de Aegypto. Opher, & hanc cepit Ieſus rege illius interfecto. Ooli, ciuitas in tribu Aſer. Ophera, uia

Ophra ducens ad terram Saal. Hucusque per o breuem literam legimus: exinde per exten-
sum legamus elementum. On urbs in Aegypto quæ Heliopolis Græce dicitur, id est ciui-
tas solis, quam ædificauerunt filij Israel, sicut Septuaginta interpretes ai bitrantur. Alioqui
in Hebraicis uoluminibus non habetur. Et recte, siquidem antequam Iacob ingrederetur
Aegyptum erat extructa iam ciuitas, quæ & sacerdotem Petefrem patrem Aseneth habuit.
Or mons, in quo mortuus est Aaron, iuxta ciuitatem Petram, ubi usq; ad præsentem diem
ostēditur rupes, qua percussa, Moyses aquas populo dedit. Oboth in deserto castra filiorū
Israel. Osa in tribu Aser. Oram in tribu Nephtalim. Ophir, sicut in Regnorū libris legimus
est insula, unde aurum afferebatur Solomoni. Fuit autem unus de posteris Heber nomine
Ophir, ex cuius stirpe uenientes à fluuio Cophene, usq; ad regionem Indiæ, quæ uocatur
Ieria habitasse refert Iosephus: à quo puto regionem uocabulum consecutam. On ciuitas Sa-
maria, pro qua in Hebraico scriptum est Aun, quod & Aquila & Symmachus interpre-
tantur, inutile: Theodotion, iniquitatem. Ocho ciuitas sacerdotalis. Oronaim urbs Moabi-
tarum, sicut in Hieremia scriptum est.

Puteus iuramenti, quem fodit Abraham, id est Bersabeæ in regione Geraritica. Dixi-
mus de hac & supra. Puteus uisionis in deserto, apud quem habitauit Isaac, Puteus iu-
dicij usque in præsentem diem in regione Geraritica. Vocatur autem uilla Berdan nomine
quod Latine dicitur puteus iudicij. Puteus iuramenti, ubi iurauerunt Isaac & Abimelech, uo-
caturq; oppidum Isaac. Sunt autem & alij plures putei in sanctis scripturis, qui hodieq; in
Geraritica regione, & iuxta Acalonē demonstrantur. Petra ciuitas Arabia in terra Edom,
quæ cognominata est Iectael, & à Syris Recem dicitur.

Roboth ciuitas Assyriorum, quam ædificauit Assur, egrediens de terra Sennaar. Et
de hac in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Roboth urbs alia iuxta
fluuium ubi erat rex Edom: & usq; hodie est præsidij in regione Gabalena, & uicus gran-
dis qui hoc uocabulo nuncupatur Rameffe, urbs quæ ædificauerunt filij Israel in Aegypto:
olim autem & uniuersa prouincia sic uocabatur, in qua habitauit Iacob unā cum liberis suis. **R**
Roob quam trāsierunt exploratores qui ab Iesu filio Naue missi sunt: & usque hodie uicus
Rooba in quarto lapide Scythopoleos sic uocatur, qui & leuitis separatus fuit. Raphaca in
deserto, ubi filij Israel castrametati sunt. Raphidim locus in deserto, iuxta mōtem Coreb, in
quo de petra fluxere aque, cognominatusq; est tētatio: ubi et Iesus aduersus Amalech dimi-
cat prope Pharan. Rathma in deserto castra filiorū Israel. Remmon phares, ubi filij Israel ca-
strametati sunt. Resta, castra filiorum Israel. Rammoth in tribu Gad ciuitas sacerdotalis &
fugitiuorum in terra Galaatitide. Nūc autem est uicus in quintodecimo miliario Philadel-
phia contra orientem. Recem, hæc est Petra ciuitas Arabia, in qua regnauit Rocan, quem
interfecerunt filij Israel. Dicitur autem ipse quoq; rex Madian. Remmon in tribu Simeon-
is uel Iudæ: hodieq; est uicus Remmon iuxta Aeliam cōtra Aquilonem in quintodecimo
eius miliario. Rogel, nomen fontis in tribu Benjamin. Rama in tribu Benjamin ciuitas Sau-
lis: in sexto miliario ab Aelia ad septentrionalem plagā cōtra Bethel. Meminit huius & Hie-
remias. Recem in tribu Benjamin. Remmon, petra. Remmon in tribu Simeonis uel Zabu-
lon. Rabboth in tribu Issachar: est usque hodie alia uilla Rebbo in finibus Eleutheropoleos
ad solis ortum. Rethom in tribu Issachar. Roob in tribu Aser ciuitas separata leuitis. Rama
in tribu Aser usque ad ciuitatem munitam Assyriorū. Rama in tribu Nephtalim. Idcirco ea-
dem nomina uiculorum tribubus uarijs assignantur, quia cum apud nos unum nomen so-
nare uideantur, apud Hebræos diuersis literis scribuntur. Recchath in tribu Nephtalim. Ru-
ma quæ & Aarima, ubi sedit Abimelech sicut in libro Iudicum scriptum est, quæ nunc ap-
pellatur Remphitis. Est autem in finibus Diospoleos, & à plerisque Arimathea nunc dicitur.
Remmath, ad quam Dauid prædæ partē misit. Rachel, & hanc Dauid spoliōrū partē misit.
Rammoth Galaad, uilla trans Iordanem iuxta fluuium Iaboch. Diximus de hac supra. Rab-
bath ciuitas regni Ammon nunc Philadelphia: cuius meminit Hieremias. Roos quam
pertransiuit Dauid, pro quo Aquila & Symmachus interpretantur arcem. Rogellim, unde
fuit

A fuit Berzelai Galaadites amicus Dauid, Raphaim uallis Allophylorum ad septentrionalem
plagam Hierusalem. Remman ciuitas regū Syriae iuxta Damascū. Reth, hanc percussit Afa-
rex. Rethem, pro qua Aquila interpretatur ἀπνευθορ, id est iuniperū, Symmachus umbracu-
lum. Rēmon, huius meminit Esaias in uisione contra Moab. Reseph, ciuitas Syriae. Raphet
urbs Assyriorū in regione Themā, de qua in Esaiā scribitur. Rebla in terra Emath: unde ui-
ctor Pharaō adductū Ioachas transtulit in Aegyptū. Remma mōs in Esaiā, pro quo Aquila
interpretatur mons Emona, Symmachus in Armenia. Est autem & uilla Remmus in Daro-
ma. Porro in regnorū libris, Rema domus dicitur idoli Damasceni. Reblata regio Babylo-
norum, uel urbs quā nunc Antiochiā uocant. Ramale, pro quo Aquila interpretatur exalta-
bitur: scriptum est in Zacharia. Est autē & alius locus in tribu Benjamin iuxta Bethlehem,
de quo dicitur: Vox in Rama audita est: de hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius
dicitur. Rhinocora ciuitas Aegypti, cuius meminit Esaias. Sciendum autē, qd hoc uocabu-
lum in libris Hebraicis non habetur: sed à Septuaginta interpretibus propter notitiam loci
additum est. Quod in libro Hebraicorū nominū diximus: hoc etiā nunc in s, literæ uidetur
titulo prænotandū: apud Hebræos tria esse s, hoc est, samech, zade & sin. Quæ cum apud
Græcos & Latinos sono simili proferantur: in sua lingua aliter atq; aliter resonāt. Vnde acci-
dit ut eadem nomina apud nos diuersum sonare uideantur, & plus quā cæteræ literæ hæc
habeat. Non enim ex una, sed ex tribus literis loca & urbes & uiculi describuntur.

Sidon urbs Phœnicis insignis, olim Cananæorum terminus ad Aquilonem respiciens:
& postea regionis Iudææ. Cecidit autem in sortem tribus Aser, sed non eam possedit:
quia hostes nequaquam ualuit expellere. Senaar campus Babylonis, in quo turris extructa
est. Vnde egressus Assur ædificauit Ninuē. Meminit huius loci Iosephus in primo Anti-
tiquitatum libro, ita scribens. De campo qui in Babylonia regione uocatur Sennaar, narrat
Hestius historicus, dicens: Quidam sacerdotum profugi de templo Gemalij Iouis sacra
rapientes, in Sennaar campum Babyloniae peruenerunt. Sichem & Salem, quæ Latine &
Græce Sicima uocata est, ciuitas Iacob, nunc deserta est. Ostenditur autem locus in subur-
banis Neapoleos iuxta sepulchrū Ioseph, quam subuertit Abimelech, & seminauit in ea sa-
lem: sicut in libro Iudicum scriptum est. Postea uero instaurata est à Hieroboam, ut Regno-
rum narrat historia, & sita est in finibus tribus Ephraim. Sed & filius Emmor appellaba-
tur Sichem, à quo & locus nomen acceperat. Fuit autē & altera Sichem in monte Ephraim
ciuitas fugitiuorum. Sennaar unde fuit Amraphel qui aduersus reges Sodomorum bel-
lum gessit. Sodoma ciuitas impiorum diuino igne consumpta, iuxta mare mortuum. Se-
boim & hæc ciuitas impiorum in æternos cineres dissoluta iuxta urbem quondam Sodo-
mam. Sophera mons oriētis in India, iuxta quem habitauerunt filij Iectam, filij Heber: quos
Iosephus refert à Cophene flumine, & Indiæ regionibus usque ad id locorum peruenisse,
ubi appellatur regio Ieria: sed & classis Solomonis per triennium hinc quædam commer-
cia deportabat. Seora, urbs iuxta Sodomam, quæ & Segor & Zoara: de qua & supra dixi-
mus. Saue ciuitas antiqua in qua habitauerunt Ommei gens ualida super regionem Sodo-
mæ quæ excidit Chodorlaomor. Seir mons in terra Edom, in qua habitauit Esau in regione
Gabalena: quæ ex eo quod Esau pilosus esset & hispidus, Seir, id est pilosi nomen accepit. In
quibus locis prius habitauit Chorraeus, quem interfecit Chodorlaomor. Meminit montis
Seir & Esaias in uisione Idumææ. Salem ciuitas Sicimorum, quæ est Sichem: sed & alia uil-
la ostenditur usq; in præsentem diem iuxta Aeliam cōtra occidentalem plagam hoc nomi-
ne: in octauo quoq; lapide à Scythopoli in campo uicus Salumias appellatur. Iosephus ue-
ro Salem esse affirmat, in qua regnauit Melchisedek, quæ postea dicta est Solyma: & ad ex-
tremum Hierosolymæ nomen accepit. Sur ubi inuenit angelus ancillam Saræ Agar inter
Cades & Barad. Extenditur autem desertum Sur usque ad mare rubrum, quod ad Aegy-
pti confinia peruenit. Porro Cades solitudo est super urbem Petram: sed & scriptura deser-
tum Cades contra faciem Aegypti extendi memorat: ad quod primum uenere Hebræi ru-
bro mari trāsudato. Segor quæ & Bala & Zoara, una de quinque ciuitatibus Sodomorum

ad preces Lot de incendio reseruata, quæ usq; nunc ostenditur. Meminit huius & Esaias in uisione contra Moab, de qua & supra diximus. Scenæ, id est tabernaculæ, locus in quo habitauit Iacob regressus de Mesopotamia, qui lingua Hebraica appellatur Sohot. Sohot prima mansio filiorum Israel in deserto, postquam de Aegypto sunt profecti antequam mare transirent rubrum. Sin desertum inter mare rubrū & solitudinem Sina. Nam de deserto Sina filij Israel uenerunt in Raphidim, & à Raphidim in desertum Sina, iuxta montem Sina, ubi Moyses tabulas legis accepit. Desertum autem Sin idem dicit esse scriptura quod & Cades: sed hoc iuxta Hebræos. Cæterum in Septuaginta interpretibus non habetur. Selmona castra filiorum Israel in deserto. Saphar, mons Saphar in deserto castra filiorum Israel. Sattim, ubi populus pollutus est fornicatione filiarum Moab. Est autem iuxta montem Phogor: unde & Iesus exploratores ad inuestigandam & noscendam terram misit Hiericho. Sabama ciuitas Moab in terra Galaad: quæ cecidit in sortem tribus Ruben: meminit & huius Esaias in uisione contra Moab. Senna terminus Iudæ, & usque hodie ostenditur in septimo lapide de Hiericho contra septentrionalem plagam uilla nomine Magdalfenna: quod interpretatur turris Senna. Selcha ciuitas regis Og in regione Basanitide. Sephama terminus Iudæ ad solis ortum. Sadada terminus Iudæ. Semeron, & hanc cepit Iesus rege illius interfecto. Dicunt autem nunc pro ea Sebasten uocari oppidum Palæstinæ: ubi sancti Ioannis Baptistæ reliquæ conditæ sunt. Legimus in Regnorum libris, quod Amri rex Israel emerit montem Semeron à quodam Semer: & ædificauerit in uertice eius ciuitatem: quam ex nomine domini appellauerit Semeron. Seira & hanc cepit Iesus filius Naue. Selcha ciuitas in regione Basanitide. Sihor locus contra faciem Aegypti: sed & hodie ostenditur uilla nomine Sihor inter Aeliam & Eleutheropolim in tribu Iuda: super hoc in libris Hebræarum quæstionum plenius diximus. Saorth in tribu Ruben, super Iordanem. Sachoth in tribu Gad super Iordanem. Saphon in tribu Gad super Iordanem. Sacharona in tribu Iuda. Samen in tribu Iuda. Saal in tribu Iuda uel Simeon. Sicelech quam Achis rex alienigenarum dedit ad inhabitandum Dauid. Est autem in Daroma sortis Iudæ uel Simeonis. Sansanna in tribu Iuda. nelei in tribu Iuda. Saara uicus in finibus Eleutheropoleos contra septentrionem pergentibus Nicopolim, quasi in decimo miliario in tribu Dan siue Iuda. Socho in tribu Iuda. Sunt autem usque hodie uiculi duo pergentibus Aeliam de Eleutheropoli in nono miliario uia publicæ, unus in monte, alter in campo situs, qui Sochoth nuncupantur. Sarain in tribu Iuda. Senam in tribu Iuda. Saphir uilla in montanis sita inter Eleutheropolim & Ascalonem in tribu Iuda. Socho de qua supra dictum est. Dicuntur autem Samaritani qui de Babylone profecti sunt, hunc uiculum condidisse. Scatha in tribu Iuda. Selo in tribu Ephraim, in quo loco arca testamenti mansit, & tabernaculum domini usque ad tempora Samuelis. Est autem in decimo miliario Neapoleos in regione Acrabitenæ, sed & Iudæ patriarchæ filium Selon appellatum legimus. Sichein in tribu Manasse ciuitas sacerdotalis & fugitiuorum in monte Ephraim, ubi sepelierunt ossa Ioseph, de qua & supra diximus. Sames, id est fons. Sames in tribu Benjamin, pro quo Aquila interpretatur fontem solis. Semri in tribu Benjamin. Sela in tribu Benjamin. Sabeæ in tribu Simeon. Sarith terminus Zabulon. Samas pro quo Theodotio & Symmachus transtulerunt solis. Semron in tribu Zabulon. Sulem in tribu Issachar, & usque hodie uicus ostenditur nomine Sulem, in quinto miliario Tabor montis contra australem plagam. Seon siue Soen in tribu Issachar, hodieq; ostenditur uilla iuxta montem Tabor. Salima terminus Issachar. Sior in tribu Aser. Sienaim quercus pertinens ad terminum Nephtalim. Soreth in tribu Dan, ubi Sampson fuisse legimus iuxta Estaal, de qua supra diximus. Samis in tribu Dan, de qua & supra memoriam feci sub nomine Bethsamis. Selaba in tribu Dan, usq; hodie grandis uicus ostenditur in finibus Sebastenis nomine Selaba. Sephet Cananæorum locus. Sirota quo confugit iudex Ahod. Diximus autem supra de Seira. Sur Oreb, quod Aquila interpretatur petra Oreb. Selmon mons quæ conscendit Abimelech aduersus Sicimam dimicans. Sephina pro quo Aquila & Symmachus interpretantur

pretantur Aquilonem. Sorech nomen torrentis, de quo loco fuit Dalila illa Sampsonis, sed & usque hodie ad septentrionalem plagam Eleutheropoleos uicus ostenditur nomine Capharorech iuxta uillam Saraa, unde fuit Sampson. Sophim mons Ephraim in loco Armathem. Salifa quam Saul transiit. Senna nomen petrae. Saalim uilla quam pertransiit Saul in finibus Eleutheropoleos contra occidentem, septem ab ea milibus distans. Sciph, ubi Samuel inuenit Saulem. Sabim, ubi Saul præliatus est. Sonam, ubi fuit illa mulier Sunamitis: est autem hodie uicus in finibus Sebastæ in regione Acrabitenæ uocabulo Samim. Saphamoth, ad quem locum misit Dauid. Seira nomen putei, à quo Iob fecit reuerti principem exercitus Abner. Suba cuius regem percussit Dauid. Sarthan, quæ est ad radices Iezrael. Sophera, quæ est & Saphir, unde ueniebant naues Salomonis: de qua supra diximus. Est autem mons orientis pertinens ad Indiæ regionem. Sarara, ciuitas pergentibus Edom. Saba, ciuitas regalis Aethiopiæ, quam Iosephus à Cambyse rege Meroen cognominatam ex sororis uocabulo refert. Sela, ubi percussus est Iob. Saphar naim, de quibus locis Assyrii transmigrantes, habitauerunt in Samaria: & ab ipsis Samaritanorum gens sumpsit exordium. Meminit horum & Esaias. Sadernoth, ubi Ozias rex idolorum signa combussit. Sarepta, oppidum Sidoniorum in uia publica situm: ubi habitauit quondam Elias. Saron, cuius & Esaias meminit, dicens: In paludes uersus est Saron. Usque in præsentem autem diem, regio inter montem Thabor & stagnum Tyberiadis Saronas appellatur. Sed & à Cæsarea Palæstinæ, usque ad oppidum Ioppe omnis terra quæ cernitur, dicitur Saronas. Sephela, sicut scribit Esaias, pro quo Aquila campestem, Symmachus uallem interpretatur. Usq; hodie omnis regio iuxta Eleutheropolim campestris & plana, quæ uergit ad Aquilonem & occidentem, Sephela dicitur. Sennaar, pro quo Aquila Sennā, Symmachus interpretatur uberem: meminit huius & Micheas propheta. Sedrach, terra Damasci, legimus in Zacharia. Sion, mons urbis Hierusalē. Samaria, ciuitas regalis in Israel, quæ nunc Sebaste dicitur. Sed & omnis regio quæ fuit circa eam, à ciuitate quondam nomen acceperat. Sor, Tyrus, metropolis Phœnicis in tribu Nephtalim. Soene, ciuitas Thebaidis, sicut scribit Ezechiel. Sabarim, inter Damascum & Emath: sicut scribit Ezechiel. Sais ciuitas Aegypti: cuius meminit Ezechiel, à qua & Saites pagus. Sadala, terminus Iudæ: sicut scribit Ezechiel. Salifa, pro quo Aquila interpretatur trienniam Iem: meminit huius Hieremias. Sichar, ante Neapolim iuxta agrum quem dedit Iacob filio suo Ioseph, in quo dominus noster atq; saluator secundum euangelium Ioannis, Samaritanæ mulieri ad puteum loquitur, ubi nunc ecclesia fabricata est.

Tigris, fluuius de paradiso exiens iuxta scripturæ fidem, pergensq; contra Assyrios: & post multos circuitus, ut uult bestia nimia pernitate currentis. Terebinthus, in Sicimis, sub qua abscondit Iacob idola, iuxta Neapolim. Tina, in tribu Iuda. Talem, in tribu Iuda. Tesan, in tribu Iuda. Tyrus, in tribu Nephtalim. Tabath, ubi pugnatum est aduersus Madian. Tob terra, in qua habitauit Iepte. Tophet, in ualle filiorum Ennon: ubi populus Israel, gentium simulachra uenerabatur. Est autem locus in suburbanis Hierusalem. Tanis ciuitas Aegypti, sicut Esaias & Ezechiel scribunt. Tafnas, ciuitas Aegypti. Lege Osee, Ezechiel & Hieremiam. In hac habitauerunt Iudæi, qui ob metum Babyloniorum cum Hieremia fugerunt. Trachonitis regio siue Ithurea: cuius Tetrarches fuit Philippus iuxta euangelium Lucae. Diximus de hac & supra. Est autem trans Bosram Arabiæ ciuitatem in deserto, contra australem plagam quasi ad Damascum respiciens. Hucusq; per t, simplicem litteram legerimus. Verum quoniam quæ sequuntur apud Hebræos non ex Thet, sed ex Thau, id est Theta Græco scribuntur, cum aspiratione legere debemus. Theman regio principum Edom in terra Gebalitica, à Theman filio Eliphaz filij Esau sortita uocabulum: sed & usq; hodie est uilla nomine Theman, distans ab urbe Petra quinque milibus: ubi & Romanorum militum præsidium sedet: de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorum. Unus quoque filiorum Ismael appellabatur Theman. Sciendum autem quod omnis australis regio He-

brais Theman dicitur. Thamna, ubi oues suas totondit Iudas: ostenditur hodieq; præ grandis uicus in finibus Diospoleos euntibus Aeliam, in tribu Dan siue Iudæ. Thamna ciuitas alia principum Edom: sed & concubina Eliphaz filij Esau, Thamna appellata est, quæ peperit ei Amalech: unde Amalechitæ. Thaphol, locus in deserto trans Iordanem: in quo Deuteronomium scripsit Moyses contra Hiericho. Thaat, castra filiorum Israel. Thara, castra filiorum Israel. Thaffu, in tribu Iuda ciuitas quam expugnauit Iesus, rege illius interfecto. Diximus & supra de termino Palæstinæ & Aegypti quæ appellatur Bethaphu. Taanach, ciuitas quam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Fuit autem in tribu Manasse separata leuitis: & nunc in quarto miliario oppidi legionis hoc nomine uicus ostenditur. Thenath, in tribu Ioseph: hodieq; uilla est Thenath in decimo miliario Neapoleos contra orientem, descendentibus Iordanem. Thaphue, in tribu Ioseph. Thaphut, in tribu Manasse. Thecua usque hodie iuxta desertum ciuitatis Aeliæ uicus ostenditur: unde & Amos propheta fuit. Therfam, & hanc cum rege suo cepit Iesus. Therema, in tribu Benjamin. Tholad, in tribu Iuda siue Simeonis. Thabor, terminus Zabulon. Est autem mons in medio Galilææ campo, mira rotunditate sublimis, distans à Diocæsarea decem milibus cõtra orientalem plagam: qui confinium quoq; inter tribum Issachar & Nephthalim fuit. Talcha, in tribu Simeon: nunc uicus grandis Iudæorum dicitur Thella, quasi in sextodecimo miliario Eleutheropoleos contra orientalem plagam. Thannatara, ciuitas Iesu filij Naue, in monte sita: de qua et supra sub nomine Thannæ diximus: in qua usq; in præsentem diem sepulchrũ eius ostenditur in tribu Dan. Thaanac, ciuitas iuxta quam Debbora aduersum Sisaram dimicauit in tribu Manasse, separata leuitis, quam tenere non potuit, pristinis cultoribus nequaquam eiectis. Est autem uilla nunc prægrandis, distans à legione tribus milibus. Thebes, urbs quam cum oppugnaret Abimelech, fragmine molæ ictus interiit. Est autem usq; hodie uicus nomine Thebes, in finibus Neapoleos pergentibus Scythopolim quasi in terdecimo eius lapide. Thannatha, posuimus & supra. Thanna, in tribu Iuda. Thelamaage, locus in quo Abner misit ad Dauid. Sed sciendum quod pro hoc uerbo Aquila interpretatur extemplo, Symmachus pro semetipso. Thaath, iuxta Galaad. Thampsã, terminus regni Salomonis. Thermoth, ciuitas quam ædificauit Salomon in deserto, cuius in libris Hebraicarum quæstionum mentionem plenius fecimus. Tharsis, unde aurum afferebatur Salomoni: hanc putat Iosephus Tarsum urbem esse Ciliciæ. Porro iuxta Ezechielem prophetam Carthago sentitur. Siquidem in eo loco ubi secundũ Septuaginta interpretes legimus Carthaginem, in Hebræo habemus Tharsis scriptum. Nonnulli Indiã putauerũt: & de hoc tam in libro epistolarũ, quas ad Marcellã scripsimus, q̃ in libro Hebraicarũ quæstionũ plenius diximus. Tharsã, ubi Asa rex Israel fuit. Tharsila, unde fuit Mauaen, usque hodie est uiculus Samaritanorum in regione Batanea, qui Thersila dicitur. Thesba, unde ortus est Elias propheta Thesbites. Theman iuxta Ezechielem ciuitas Idumææ. Porro Esaias in uisione eam ponit Arabiæ. Meminit huius & Hieremias. Abdias autem scribit ciuitatẽ Esau. Sed & unus filiorum eius Theman appellabatur: sicut supra diximus. Tharthat, quam in terra Iudææ Euei condidit. Thalassar, regio Syriæ. Thogorma, legimus in Ezechiele. Thaphet, legimus in Hieremia Aranthapheth. Est autem in suburbanis Aeliæ usque locus qui sic uocatur, iuxta piscinam Fullonis, & agrum Acheldema.

VR Chaldæorum, ubi mortuus est Aram, frater Abraham: cuius hodieq; sicut Iosephus refert, tumulus ostenditur: & super hoc quid nobis uideatur, in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Vlammaus, pro quo in Hebræo scriptum habetur Luza. Eadem est autem quæ & Bethel: sicut supra diximus. Sed & quædam uilla nomine Vlamma in duodecimo Diocæsariæ lapide ostenditur contra solis ortum. Vz, unde fuit Iob de regione Ausitidi: sed & unus de posteris Esau, Vz nomine appellabatur. De quo in libris Hebraicarum quæstionum diximus. Xil, in tribu Iuda.

ZOphoim, regio principum in terra Edom quæ nunc uocatur Gabalena. Zoab, ciuitas Amorrhæoru sita in Arnone: de qua scriptum est, propterea dicitur in libro belloru domini:

Amini: Zoab inflammauit torrentes Arnon. Zephrona, terminus Iudæ ad septentrionem. Zaret, uallis: Zaret in parte deserti. Zit, in tribu Iuda. Zannohua, in tribu Iuda: usque hodie in finibus Eleutheropoleos Aeliam pergentibus uilla Zanua, nuncupatur. Ziph, in octauo miliario Chebron contra Orientem: usq; hodie uicus ostenditur, ubi absconditus est Dauid. Fuit autem tribus Iuda in Daroma in finibus Eleutheropoleos. Ziph, mons squalidus uel calligãs siue nebulosus. Iuxta Ziph, in quo sedit Dauid prope Chermelam, quæ in scripturis sanctis Carmelus appellatur: uicus hodie Iudæoru: unde fuit Nabal Carmelius. Sed & unus de posteris Caleb dictus est Ziph. Lege Paralipomenon. Zochora, in Hieremia ciuitas Moabitarum: hæc est quæ nunc uocatur Zoara siue Segor, una de quinque ciuitatibus Sodomorum. Zeb, ciuitas Amman, hodieq; uilla Zia ostenditur in quinto decimo lapide Philadelphia, contra occidentem: de qua scribit Hieremias. Zoelath, nomen lapidis ubi Adonias immolauit uicinas iuxta fontem Rogel.

IN LOCA ACTORVM CENSURA.

Eruditus libellus, nec indignus Hieronymo, nisi quod alicubi citat ipsum Hieronymum. Quod tamen ipsum haud scio, an è marginali spacio translatum sit in contextum. Illud mirum, quod è tam multis tam pauca recensuerit loca, idq; paucis: ut mihi suspicito sit, opus à fastidioso quopiam in compendium fuisse contractum.

DE ACTIS APOSTOLORVM.

ACheldemach, ager sanguinis: qui hodie quoq; demonstratur in Aelia ad australem plagam montis Sion, & hætenus iuxta Iudæorum consilium, mortuos ignobiles, alios terra tegit, alios sub diuo putrefacit. Asiæ regio, quæ cognominatur minor, absq; orientali parte, qua ad Cappadociã Syriamq; progreditur, undiq; circumdata est mari: cuius prouinciæ sunt, Phrygia, Pamphylia, Cilicia, Lycaonia, Galatia, & aliæ multæ: sed specialiter ubi Ephesus ciuitas est, Asia uocatur. Aegypti regio à septentrione, mare magnum sinumq; Arabicum: ab Orientale rubrũ mare, à meridie oceanum, ab occasu Libyam habet: cuius inferiorem partem Nilus dextera læuacq; diuisus, amplexu suo determinat. Canopico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco, centum sexaginta milium passuum interuallo: quam ob causam inter insulas quidam Aegyptum retulere: ita se fundente Nilo utrinq;, ut Δ figuram efficiat: inde multi quod Græcæ literæ figuram efficiat, uocabulo Deltam appellauere. Aegypti uero mensura ab unitate aluei, unde se primum findit in latera, ad Canopicum ostium, centum sexaginta sex milibus passuum: ad Pelusiacum, ducentorum quinquaginta sex. Arabiæ regio inter sinum maris rubri, qui Persicus, & eũ qui Arabicus dicitur: habet gentes multas, Moabitas, Ammonitas, Idumæos, Saracenos, aliosq; quamplurimos. Arabia autem sacra interpretari dicitur, eo quod sit regio thurifera, odores creans: hinc eam Græci *ἰδουραία*, nostri beatam uocauerunt. Aethiopum regio ab Indo flumine consurgens, iuxta Aegyptum inter Nilum & Oceanum in meridie, sub ipsa solis uicinitate iacet: quorum tres sunt populi, Aegypti, Hesperia & Occidentis. Antiochia, ciuitas Syriæ coeles, in qua Barnabas & Paulus apostoli sunt ordinati. Est autem & alia in Pisidia prouincia, in qua idem prædicantes, Iudæis dixerunt: Vobis oportebat primũ loqui uerbum Dei, sed quoniã repulistis illud, &c. Alexãdria, ciuitas Aegypti, quæ quondã No dicebatur, inter Aegyptũ, Africã, & mare quasi claustrũ posita, in qua beati Euãgelistæ Marci tumultus hodieq; ueneratur. Azotus, oppidum in signe Palæsting, quod Hebraice dicitur Asdod: & est una de quinque olim ciuitatibus Allophylorũ. Attalia, ciuitas Pamphylia maritima. Amphipolis, ciuitas & ipsa Macedonia: est & alia eiusdẽ nominis in Syria. Apollonia, & ipsa ciuitas Macedonia: & est altera in prouincia Africæ, quæ dicitur Pentapolis. Athenæ, ciuitas Achaia philosophia dicta studijs: quæ cum una sit, plurali numero semper appellari solet: cuius Piræus portus septemplici muro quondã cõmunitus fuisse describitur. Areopagus, Athenarum curia, quæ interpretatur uilla Martis, quod ipse ibi quondã reus cædis à duodecim dijs iudicatus sit. Afos, ciuitas Asiæ maritima, eadem Apollonia dicta. Antipatris, ciuitas Palæsting, nunc diruta, quam Herodes rex Iudææ ex patris sui nomine uocauerat. Appũ forum,

nomē fori Romę, ab Appio quondā consule tractū: à quo & uia Appia cognominata est. **B**abylon, metropolis regni Chaldæorū, ubi eorum qui ædificabant turrim, linguę diuisę sunt, à qua & regio circūposita, Babylonia uocatur. Hanc fuisse potentissimā, & in campestribus per quadrū sitam, ab angulo usq; ad angulum muri sedecim milia passuū tenuisse, id est simul per circuitum sexagintaquatuor milia, refert Herodotus: & multi alij qui Gręcas historias cōscripserūt. Arx autē, id est capitoliū illius urbis, est turris quę post diluuiū ædificata, quatuor milia passuū tenere dicitur: cuius post ruinā muri tantum fictiles remansisse, & ob bestias quę illic abundant captandas, recuperati esse traduntur. Bithynia prouincia Asię minoris, quę & quondam Bebrycia, deinde & Mygdonia dicta est, & maior Phrygia, lera fluminē à Galatia determinata. Habet ciuitatem eiusdem nominis. Berrcea, ciuitas in Macedonia, quę uerbum Domini nobiliter accepit.

Cappadocia, regio in capite Syrię, id est ad septentrionē. Cyrene, ciuitas in Libya: cuius regio etiā Pentapolitana uocatur, eo qđ quinq; urbibus maxime fulgeat. Berenice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipsaq; Cyrene. Creta, Gręcię insula, centū quondā oppidis insignis, famosaq; diuitijs, maxime æris. Ibi enim prima huius metalli inuentio & utilitas fuit: cui proximum est in sinibus Cilicię promontoriū, & oppidum Veneris. Cilicia, prouincia Asię, quam Cydnus amnis interfecat, & mons Amanus, cuius meminit Solomon, à Syria cele separat. Carra, ciuitas Mesopotamię, apud Romanos Crasside, apud nos hospitio Abraham patriarchę & parentis eius morte nobilis. Chaldæorum regio inter Babyloniā & Arabiam, Tygrim & Euphraten. Chanaan, filius Cham, obtinuit terram à Sidone usq; ad Gazam, quam Iudęi postea possederūt eiectis Chananeis. Cæsareę ciuitates duę sunt in terra promissionis. Vna Cæsarea Palęstinę in litore magni maris sita est, quę quondam Pyrgos, id est turris Stratonis dicta est: sed ab Herode rege Iudęę, nobilius & pulchrius, & contra uim maris multo utilius instructa, in honorem Cæsaris Augusti Cæsarea cognominata est: cui etiam templum in ea marmore albo construxit: in qua nepos eius Herodes ab angelo percussus, Cornelius centurio baptizatus, & Agabus propheta zona Pauli ligatus est. Altera uero Cæsarea Philippi: cuius Euangelij scriptura meminit, ad radices montis Libani, ubi Iordanis fontes sunt, à Philippo tetrarcha eiusdem regionis facta, & in honorem Tyberij Cæsaris cognominata. Sed & tertia Cæsarea, Cappadocię metropolis est, cuius Lucas ita meminit: Profectus ab Epheso, & descendens Cæsareā, ascendit & salutauit ecclesiam. Corinthus, ciuitas Achaicę maritima. Cenchreę, portus Corinthiorū ciuitatis. Chios, insula ante Bithyniā, cuius nomen Syra lingua masticem designat, eo quod ibi mastix gignitur. Hanc aliqui Chiam appellauerunt à Chione nympha. Cnidus, insula contra Asiam nobilissima, adiacens prouincię Carię: & est eiusdem nominis oppidum in insula Calymna.

Damascus, urbs nobilis Phœnicis, quę & quondam in omni Syria tenuit principatum, & nunc Saracënorū metropolis perhibetur: unde & rex eorum Nauuias, famosam in ea sibi suęq; genti basilicam dedicauit, Christianis in circuitu ciuibus, Baptistę Ioannis ecclesiam frequentantibus. Derbe, ciuitas Lycaonię prouincię.

Elamitę, principes Persidis, ab Elam filio Sem appellati. Ephesus, Amazonū opus, ciuitas in Asia, ubi requiescit Euangelista Ioannes.

Frygia, prouincia Asię, Troadi superiecta, in septentrionali sui parte Galatię contemina, meridiana Lycaonię & Pisidię Macedoniaq; ab Oriēte Cappadociā attingit. Duę autē sunt Phrygię, quarum maior Smyrnā habet: minor uero Ilium, Phœnicia, prouincia Syrię, cuius partes sunt, Samaria & Galilęa, & alię plurimę regiones.

Galilęa duę sunt. Vna Galilęa gentium uicina sinibus Tyriorū in tribu Neptalim; Altera circa Tyberiadem & stagnū Genesareth in tribu Zabulon. Galatia, prouincia Asię, à Gallis uocabulum trahens: qui in auxiliū à rege Bithynię euocati, regnū cum eo facta uictoria diuiserūt. sicq; deinde Gręcis admixti, primo Gallogręci, postea Galatę sunt appellati. Gręcia, prouincia quędā Achaicę, quę à Gręcis scriptorib; Hellas uocata est

Ata est, in qua Athenę ciuitas est, quondam Actica dicta.

Hadrumetus, ciuitas in Byzacio regione Africę. Hadria, nomen maris contra Rauiennam, quod per ostia Padifluuij intratur, sumpto uocabulo ab Hadria proxima ciuitate, quę eidem mari nomen Hadriatici dedit. Hierusalem, metropolis quondam totius Iudęę, quę nunc ab Ælio Adriano Cæsare, quod eam à Tito destructam, latiore situ instaurauerit, Ælia cognominata est: cuius opere factum est, ut loca sancta, id est dominicę passionis & resurrectionis, sed & inuentionis sanctę crucis, quondam extra urbem facientia, nunc eiusdem urbis muro septentrionali circumdentur.

Iudęa, aliquando tota terra duodecim tribuū appellatur: aliquādo duo tantum tribus Iudęę quondam Iuda uocabantur, ad distinctionē Galilęę & Samarię, aliarumq; in terra repromissionis regionum. Et notandum apud historicos, quod Iudęa ad Palęstinā, Galilęa uero & Samaria ad Phœnicen pertineāt. Ioppe, oppidum Palęstinę maritimū in tribu Dan: ubi hodie saxa monstrantur in litore, in quibus Andromeda religata, Persei quondā uiri sui fertur liberata fuisse præsidio. Iconium, ciuitas celeberrima Lycaonię, & est altera in Cilicia. Italia, regio & patria Romanorum ab Italo rege uocabulum traxit, quę ab Africo & Borea mari magno cincta, reliqua Alpium obicibus obstructa est.

Libyę, prouincię duę sunt: una Libya Cirenaica, de qua dictum est: Et partes Libyę quę est circa Cirenem. Hęc porta Ægypti in parte Africę prima est: & mari Libyico cognomen dedit: postquam Libya Æthiopum usque ad meridianum pertingens oceanum. Lydda, ciuitas Palęstinę in litore magni maris sita, quę Diospolis appellatur. Lycaonia, prouincia Asię, & eiusdem nominis ciuitas est in Phrygia minore. Lystra, ciuitas Lycaonię. Lycia, prouincia Asię. Lasea, ciuitas littoraria Cretę insulę iuxta locum qui uocatur Boni portus, ut ipse Lucas exponit: pro qua quidam corrupte Thalassa legunt.

Mons Oliueti, ad Orientem Hierosolymę, torrente Cedron interfluente, ubi ultima uestigia Domini humo impressa hodieq; monstrantur. cumq; terra eadē quotidie à credentibus hauriatur, nihilominus tamē eadem sancta uestigia pristinum statum continuo recipiunt. Deniq; cum ecclesia, in cuius medio sunt, rotundo schemate & pulcherrimo opere conderetur: summum tantum cacumen, ut perhibent, propter dominici corporis meatum, nullo modo contegi & concamerari potuit: sed transitus eius à terra ad cælum usq; patet apertū. Medi, à Madai filio Iaphed appellati, sunt autē inter flumen Indum & flumen Tygrim regiones istę, à monte Caucaaso usq; ad mare rubrū pertingentes. Aracosa, Parthia, Assyria, Persida & Media: quas scriptura sacra uniuersas sæpe Medię nomine uocat. Mesopotamia, regio inter flumina Tygrim & Euphratem, quę & ipso uocabulo Gręco, in medio fluminū esse posita monstratur. Huic ad meridiē Babylonia: deinde Cedar: nouissimē Arabia eudæmon. Madian, ciuitas iuxta Arnonem, & Areopolim, cuius nunc ruine tantūmodo demonstrantur, ubi Moyses apud Iethro socerū suum exulabat. Mesia, prouincia Asię, nunc Aeolis dicta. Est autē & altera eiusdem nominis iuxta fluium Danubiū. Suntq; autores qui dicant transisse ex Europa Mesos, & Brygas, & Thy nos, à quib; appellantur in Asia Mysi, Phryges & Bithynij. Macedonia, prouincia Gręcorum nobilissima, & uirtutibus Alexandri Magni nobilior facta. Mytilene, insula contra Asiam, quę à proxima cōtinente abest quingentos septem passus. Miletus, ciuitas in Asia maritima, decem stadij ab ostio Meandri amnis secreta: ubi Paulus Ephesiorum maiores alloquitur. Est & insula non ignobilis nominis eiusdem in mari Ægæo uel Ionio.

Nazareth, uiculus in Galilęa iuxta montem Tabor, unde & Dominus noster Iesus Christus Nazarenus uocatus est: habetq; ecclesiam in loco quo angelus ad beatam Mariam euangelizaturus intrauit. Sed & aliam ubi Dominus est nutritus. Neapolis, ciuitas Carię, quę est prouincia Asię.

Parthi, inter flumē Indū, quod ab Oriēte est, & inter flumē Tygrim, quod est ab occasu, siti sunt, ut supra dictū est. Pontus, regio multarū gentiū iuxta mare Ponticū, quod

Asiam Europæq; determinat, & propter plurimā ostiorū Danubiū in infusionē dulcius cæte eris esse dinoscitur. Paphlagonia prouincia Asiæ. Paphus maritima in Cypro insula, Veneris quondā sacris carminibusq; poetarū famosa, quæ frequēti terræ motu lapsa, nūcruinarū tantum uestigijs quid olim fuerit ostendit. Perge, ciuitas Pamphyliae prouinciæ. Pisidia, prouincia Asiæ. Philippi, ciuitas in prima parte Macedoniæ. Patara, ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia. Ptolemis, ciuitas in Iudæa maritima prope montē Carmelum, quæ quondā à quodā Ptolemæo dicta est. Est autē altera Ptolemis in Pentapoli prouincia Africæ, cuius suprā memini. Puteoli, ciuitas colonia Campaniæ: eadem Dicæarchia dicta.

Roma, urbs quondā totius orbis domina, à cōditoris sui Romuli nomine sic uocata. Quā propter eximiā uirtutem, pleriq; scriptorū quasi sola esset, urbē appellare malebant. Rhodus Cycladū insularū nobilissima, & ab Oriēte prima, quondā Ophiussa uocata, in qua eiusdē nominis urbs fuit æreo colosso famosa, septuaginta cubitorum altitudinis: distat à portu Asiæ uiginti milib. passuū. Rhegiū, ciuitas Siciliæ maritima, uiginti milia passuū à promōtorio Peloro secreta: cuius nomen Græcū interpretatur discretio: eo qd hæc Siciliæ pars quondā Brutio agro Italiæ cohærēs, mox interfuso mari sit auulsa, quindecim passuū longitudine freto, in latitudine autē duorū modō iuxta columnā regiam: in quo freto est scopulus Scilla, item Charybdis mare uerticosum, ambo clara sæuitia.

Samarita, ciuitas regalis in Israel in uertice mōtis Somer posita, sed & omnis regio quæ circa eam fuit, à ciuitate quondā nomen acceperat: media inter Iudæā & Galilæam iacet. Hæc ab Herode Antipatri filio in honorē Augusti Cæsaris Græco nomine Sebaste, id est Augusta uocata est. Sichem, ciuitas Iacob, nunc Neapolis dicta, iuxta sepulchrum Ioseph, quæ à filio Emmor sui regis uocabulū sumpsit: iuxta quā Dominus Samaritanæ mulieri loquitur ad fontē: ubi nunc ecclesia fabricata est ex latere montis Garizim. Sina, mons in regione Madiam super Arabiā in deserto, qui alio nomine Choreb appellatur. Vnde dicitur: Et fecerunt uitulum in Choreb: cum hoc Mōyses in Sina factum scripserit. Saronas, quod interpretatur campestris, regio est Cæsariæ Palæstinæ, usq; ad oppidum Daplope pertingens. Et est hodie locus pascendū gregibus aptus: quæ iuxta soli qualitatem Petro prædicante, fidei continuū fructus germinauit. Sed & inter montem Tabor & stagnum Tyberiadis, regio Saronas appellatur. Sidon, urbs Phœnicis insignis, olim terminus Cananæorum ad aquilonem iuxta Libani montis ortum sita, & ipsa artifex uitri. Seleucia ciuitas Syriæ nobilis, in promontorio Syriæ Antiochiæ sita. Salamis ciuitas in Cypro insula, nunc Constantia dicta, quam Traiani principis tempore, Iudæi interfecit omnibus accolis deleuerūt. Samothracia, insula in Pagasiaco sinu. Syria, quæ Hebraicè Aran dicitur, regio inter flumen Euphraten & mare magnum usq; ad Ægyptum pertinens, habet maximas prouincias, Comagenā, Phœniciā, & Palæstinam, abiq; Saracenis, & Nabathæis, quorum gentes sunt duodecim. Samos, insula in mari Ægæo, in qua repta prius fictilia uasa traduntur: unde & uasa Samia appellata sunt. Smyrna, ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia: cuius Lucas ita meminit: Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliae nauigantes uenimus in Smyrnam Lyciæ. Pro quo aliqui codices habent: Venimus in Lystrā, quæ est in Cilicia. Porro Hieronymus in libris Hebræorum nominum ponit Smyrnam, & interpretatur amatā. Salmon, ciuitas maritima Cretæ insulæ. Syrtis, arenosa in mari magno loca multum terribilia & metuenda: eo quod ad se omnia diripere soleant, & appropinquantes uadoso mari hæreant. Hæ autē ad mare Ægyptium uicinæ sunt, & pariter admiscuntur. Syracusa, metropolis Siciliæ sub promontorio Pachino: siquidem Sicilia ipsa tribus est distincta promontorijs: unde & à trianguli specie, Trinacria quondam uocata, mox à Siculo rege Sicilia dicta est. Primum promontorium dicitur Pelorum, & spectat ad Aquilonem: cui Messana ciuitas proxima est: & aduersum ex Italia dictum est promontorium Cenus, duodecim stadiorum interuallo. Secundum dicitur Pachynū, quod respicit ad Euronotum. Tertium appellatur Lilybæum, ciuitatem eiusdem nominis habens, & dirigitur in occasum.

Tarsus

Tarsus, ciuitas metropolis Ciliciæ prouinciæ, Paulo apostolo gloriosa. Tyrus, metropolis Phœnicis in tribu Nephthalim, uicesimo prope miliario à Cæsarea Philippi. Hæc quondam insula fuit præalto mari, septingentis passibus diuisa: sed ab Alexandro terra continens facta est, propter expugnationem, multis in breui freto aggeribus comportatis: cuius maxime nobilitas conchylio atq; purpura, constat. Troas ciuitas Asiæ maritima, eadem Antigonis dicta. Thyatira, ciuitas Lydiæ, quæ prouinciæ Asiæ, templo quondam Æsculapij famosa: cuius ciuis erat illa Lydia *περὸς πωλῆς*, id est purpuræ uenditrix, quæ in Philippis fidē Christi suscepit. Thessalonica, ciuitas Macedoniæ. Theatrum, locus à spectaculo uocabulum mutuās, quod in eo populus stans desuper atq; spectans, ludos scenicos contempletur.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN LIBRVM NOMINVM
Hebraicorum præfatio.

Prius uir disertissimus Iudæorū, Origenis quoq; testimonio comprobatur edidisse librū Hebraicorum nominū, eorumq; etymologias iuxta ordinē literarū è latere copulasse. Quicum uulgo habeatur à Græcis, & bibliothecas orbis impleuerit, studij mihi fuit in Latinam eum linguam uertere. Verum tam dissona inter se exemplaria reperi, & sic confusum ordinem: ut tacere melius iudicauerim quam reprehensione quid dignum scribere. Itaq; hortatu fratrum Lupuli & Valeriani, qui me putant aliquid in Hebrææ linguæ noticia profecisse, & rei ipsius utilitate commotus, singula per ordinem scripturarum uolumina percurri: & uetus ædificium, noua cura instaurans, fecisse me reor, quod à Græcis quoq; appetendum sit. Præterea & illud in præfatione commoneo, ut si qua hic prætermittuntur, alteri sciat lector operi reseruata. Libros enim Hebraicarum quæstionum nunc in manibus habeo, opus nouum, & tam Græcis quā Latinis usq; ad id locorum inauditum: non quod studium meum insolenter extollam, sed quod sudoris conscius, ad lectionem eorum prouocem nescientes. Si quis igitur & illos & præsens uolumen, librum quoq; locorum quem editurus sum, habere uoluerit, paruipendat ructum & nauseam Iudæorum. Ac ne fortē consummato ædificio, quasi extrema deesset manus, noui testamenti uerba & nomina interpretatus sum, imitari uolens ex parte Origenem, quem post apostolos, ecclesiarum magistrum, nemo nisi imperitus negat, inter cætera enim ingenij sui præclara monimenta, etiam in hoc laborauit, ut quod Philo quasi Iudæus omiserat, hic ut Christianus impleat.

INTERPRETATIONES NOMINVM HEBRAICORVM.

Non statim ubicunq; ex a litera, quæ apud Hebræos dicitur aleph, ponuntur nomina, existimandum est ipsam solam esse quæ ponitur. Nam interdū ex ain, sæpe ex he, nonnunquam ex heth literis, quæ aspirationes suas uocesq; commutant, habet exordium. Sciendum igitur, quod tam in Genesi quā in cæteris libris, ubi à uocali litera nomē incipit, apud Hebræos à diuersis (ut suprā diximus) inchoetur elementis. Sed quia apud nos non est uocum tanta diuersitas, simplici sumus elatione contenti. Vnde accidit, ut eadem uocabula quæ apud illos non similiter scripta sunt, nobis uideantur in interpretatione uariari.

D. ERASMI ROTERODAMI CENSURA.

Admiratus sum in hoc opere, quo consilio S. Hieronymus, siue quis alius fuit autor, nomina Græca interpretari uoluerit iuxta sermonem Hebraicum. Quis enim nescit, Æthiopem uocem esse Græcam, quemadmodum sunt & illa, Alexander, Galatia, Archippus, Philemon, Onesimus: quæ tamen sic interpretatur quasi deducta sint ex Hebræorum lingua.

INTERPRETATIONES DE GENESI IUXTA NUMERVM ALPHABETI.

Aethiopia, tenebræ, uel caliginis. Assyriorum, diligentium. Adam, homo, siue terrenus, aut indigena, uel terra rubra. Abel, luctus, siue uanitas, aut uapor, siue miserabilis. Ada, testimoniū. Ararat, Armenia, siue mons uellicatus. Ascenez, ignis sic aspersus. Annuila, dolēs, siue parturiēs. Archat, insidiæ. Assur, dirigēs, uel beatus, aut gradiēs, siue arguēs. Ananim, respōdentes a quæ. Amorræū, amarū, uel loquentem.

quentem. Arucheum, circumrodentem me. Aſenneū, leuantem me. Aradium, uindemia
tor meus ſufficiens. Amathi, indignatio mea. Adama, humus, uel terra, ſiue terrena. Arfa
xat, ſanans depopulationem. Aram, excelfus. Afermoth, atrium mortis. Adoram, gene
ratio excelfa. Ahizel, pergens. Abimael, pater meus à Deo. Abram, pater excelfus. Aran,
riſcus, arca, uel capſa. Aegyptus, tribulatio coangultans. Aggea, quaſtio, uel feſtiuitas.
Amraphel, dixit ut caderet. Arioch, ebrius, uel ebrietas. Aſtaroth, ouilia, uel faciunt explo
ratores. Amalec, populus lambens, uel lingens. Aner, lumen, uel illuminatio, uel lucerna,
uel ciuitas, uel oculus hominis. Agar, aduerſa, uel conuerſa. Abrahā, pater uidens populū.
Ammon, filius populi mei, uel populus mœroris. Abimelec, pater meus rex. Azia, uidēs.
Arbee, quarta, uel quatuor. Aſurim, nemus. Aſer, humilis, ſiue puluis. Abidahe, pater me
us ſciens. Ader, grex. Aſer, beatitudo, ſiue beatus. Ana, reſponſio, ſiue reſpondēs. Aluham,
deſpiciens. Ahia, umbraculum. Abdan, deſiderabilis. Achan, neceſſitas, uel labor eorum.
Aran, iracundus, uel decus. Adad, præcipuus, uel patruelis. Auith, iniqua. Achobor, mu
res. Adolamitem, teſtificantem, ſiue teſtimoniū aquæ. Aunan, mœror eorum, uel labores.
Aſenec, ruina. Aod, inclytus. Amul, parcens. Aggi, feſtiuitas mea. Aheri, declinans. Aro
hedi, uindemiator ſufficiens. Arieli, leo dei mei. Achi, frater meus. Arad, deſcendēs. Aſom,
feſtinantes. Adad, teſtimonium, uel ramus.

Babylon, uel Babel, confuſio. Bethel, domus Dei. Bara, in malicia, ſiue creatura. Bale,
præcipitās, ſiue deuorās. Barat, grando. Berſabee, puteus ſatietatis, uel puteus ſepti
mus. Buz, deſpiciens, ſiue contemnens. Bathuel, uirgo Dei. Beer, puteus meus, ſiue putei
mei. Baſemoth, in nominibus, ſiue delinquens, uel ueniens, aut poſita. Bala, inueterata. Be
noni, filius doloris mei. Beniamin, filius dexteræ. Balaam, ſine populo, uel abſq; ſubſtan
tia eorum, ſiue in eis. Beor, impelle. Boſra, in tribulatione, uel anguſtia. Badad, præcipuus.
Balaannam, habens gratiam. Beria, in clamore eius. Bechor, primogenitus, uel in clitelis,
aut ingreſſus eſt anguſtus.

Cain, poſſeſſio, uel acquiſitio. Cainan, lamentatio, uel poſſeſſio eorum. Cithi, amen
tes, uel ſtupentes. Carnaim, cornua. Cades, ſancta, ſiue mutata. Cinei, poſſidentes.
Ceni, nidus meus, uel poſſeſſio. Cenes, zelotypus, uel ſeſſio eius. Cedmonei, antiqua tri
ſtitia, uel orientales. Camuel, reſurrectio Dei, uel ſtatio Dei. Cedar, tenebræ, uel mœror.
Cedma, orientalis, uel antecedens. Core, caluitium. Caath, molares dentes, ſiue patien
tia. Hucusque per ſimplicem c literam lecta ſunt nomina: ex in aſpiratione addita, id eſt
per x Græcum legenda. Cherubin, ſcientia multiplicata, uel quaſi plures. Cham, cali
dus. Sed ſciendum quod in Hebræo x literam non habeat: ſcribitur autem per n, qua
duplici aſpiratione profertur. Chetim, contracti. Chus, Aethiops. Chanaam, $\sigma\lambda\theta$, hoc
eſt motus eorum, uel negociator, aut humilis. Chalanne, conſummatio futura, ſiue om
nes nos. Chalec, quaſi uiride. Chesluim, conſecta regio eorum. Chapturim, manus ex
ploratorum, ſiue tortorum, ſed melius Cappadoces. Chetheus, mentis exceſſus, ſiue fi
xus, uel abſciſſus. Sed hoc nomen in Hebraico non incipit à conſonanti litera, uerum ab
n heth, de qua iam ſuprà diximus. Chaldæi, quaſi dæmonia, uel quaſi ubera, aut feroces.
Charran, foramina, ſiue ira, uel fodiens eos. Sed & hoc nomen à n Hebraico incipit. Che
bron, coniugium, ſiue incantator, aut uifio ſempiterna: & hoc n heth in principio habet.
Chodorlaomor, quaſi generatio manipuli, ſiue quaſi decorum manipuli. Chorræi, de fo
raminibus, quos uocant Troglodytas. Choba, condemnatio. Chafed, quaſi populantes.
Sunt autem Chaldæi. Chet, percutiens. Chettura, thymiama offerens, uel copulata, aut
iuncta. Choadad, præcipuū. Chabratha, quaſi electū, ſiue graue. Chofri, ſiue Chorræus,
farina aut farinatus, ſeu poſt me, uel foramen meum. Chazbi, mendacium. Charmi, uinea
mea, uel cognatio mea. Chaber, coniunctio, uel incantator: ſed & hoc per n heth lite
ram ſcribitur.

Dodanim, patruelis: in propinquos uertitur & cognatos. Dedā, ſolitariuſ, ſiue fratru
e eorum. Daſem, frenum. Decla, ſubtile, ſiue palmata. Damafcus, ſanguinis potus,
ſiue

A ſiue ſanguinis oſculum, uel ſanguis ſacci. Dadan, iudicans. Dedan, grande iudicium,
Dan, iudicium, aut iudicans. Duma tacens. Dina, iudicium iſtud. Debbora, apis ſiue
eloquentia. Diſon, fortis papilla, ſiue calcabit eam: ſed hoc Syro ſermone dicitur. cæterum
Hebraice, pinguedo interpretatur, aut cinis, id eſt, ſauilla holo cauſtorū. Diſan, ſimiliter ut
ſuprà: licet quidam putent fortem elephātem interpretari. Dennaba, iudicium afferens.
Dothaim, pabulum, uel uiride eorum, aut ſufficientem deſeſtionem.

Eden, uoluptas, ſiue delicia, uel ornatus. Euila, dolens, ſiue parturiens. Euphrates, fru
gifer, ſiue creſcens. Eua, calamitas, aut uæ, aut uita. Enoch, dedicatio. Enos homo, ſiue
deſperatus, uel uiolentus. Euaxum, ſerum, ſiue peſſimum. Eber, tranſitor. Elmodad, ad mā
trem eius præcipuā, ſiue Dei menſurā. Ellaſar, Dei declinatio, ſiue hanc ſeparās. Eſrom, ia
cula gregū. Elchol, botrus, ſiue ignis omnis. Ephron, puluis mœroris, uel puluis inuutilis, ſi
ue puluis eorū. Eldaa, ad ſcientiā, ſiue de ſcientia. Ethæus, formidās, ſiue ſtupēs. Edom, ru
ſus, ſiue terrenus. Entor, aſinus. Ephrata, ubertas, ſiue puluerulenta. Eſer, ſiſtus, id eſt pla
matus. Eſben, ignis in eis. Eſraim, frugifer, ſiue creſcens. Eſron, ſagittā uidens. Eſbel, ignis
uanus, ſiue uetus. Huc uſq; per breuem literā e, nunc per productā nominum ſunt legen
da principia. Eliſa, Deus meus, uel eius ſalus, uel ad inſulā, uel Dei mei ſaluatio. Elam, ſecu
li uel orbis. Emin, horribiles. Eliezer, Dei auxiliū. Epha, diſſolutus, ſiue menſura. Eſau, ſa
ctura, ſiue rubens, uel aceruus lapidum, ſeu uanus, aut fruſtra. Elom, regio campeſtris, aut
queruus, uel roboreus. Eliphaz, Dei mei aurum. Emam, calor eorū. Ebal, uallis uetus aut
aceruus lapidum. Ela, terebinthus. Er, uigilia, ſiue pollicens, aut reſurrectio, uel eſſuſio. E
naim, oculi, ſiue fontes. Eroon, id eſt Eroim, in facie eorum, ſiue uigilia dolorum.

Filon, os pupillæ, ſiue oris mutatio. Fut, Libyæ, ſiue oris declinatio. Fetruſim, diſſoluēs
menſuram. Filiftim, cadentes, ſiue ruina pottili, aut cadentes potione. Fara, diſſipans,
ſiue diſcooperiens eum. Faleg, diuidens. Ferezei, ſeparantes, ſiue diſſeminati, uel fruſtifi
cantes. Fara, ferocitas eorum. Fichol, os omnium: ab ore, non ab oſſe. Filiftim, ruina du
plex. Faldas, ruina paupertatis, ſiue cadens germen. Fau, nihil, aut ſubito. Fiennon, ori eo
rum, aut ori uincto. Futifar, os inclinans ad diſſecandum. Farez, diuiſio. Fetrefe, Liby
cus uitulus, ſiue diſcooperiens, uel certe diuiſio, aut os declinans. Fallui, mirabilis. Fua, hic,
aduerbium loci, ſiue rubrum. Fanuel, facies Dei.

Geon, peſtus, ſiue præruptum. Gomor, aſumptio, ſiue conſummatio, uel perfectio;
Gergerſeus, colonū eſciens, ſiue aduenam propinquāntem. Gerara, ruminationem
uidit, ſeu maceria. Sed ſciendum quod Gerara interpretatur, incolatus: Gegera uero mac
ria ſiue ſepes. Gaza, fortitudo eius. Gomorra, populi timor, ſiue ſeditio. Sciendum quod
g literam in Hebraico non habet, ſed ſcribitur per uocalem v ain. Geter, torcular uidens,
ſiue accola explorationis. Gegal, præruptum, ſiue uallis uetus. Geraris, aduenæ propin
quantes, ſiue cornupera eorum. Gaam uallis æſtus. Gad, tentatio, ſiue latrunculus, uel for
tuna. Galaad, aceruus teſtimoni, ſiue tranſmigratione teſtimoni. De hoc in libris Hebraicā
rum quaſtionū plenius diximus. Gathan, tangens, riſit. Geſen, appropinquās palpationi
eorum, ſiue uicinitas. Gerſam, aduena ibi, aut adiectio eorum. Gera, ruminatio, uel incolā
tus. Gunī, elatio mea, ſiue hortus meus.

Iobel, dimittens, aut mutans, ſiue deſluet. Iubal, delatus, ſiue dimittens. Iareth, deſcē
dens, ſiue roborans. Iaphet, latitudo. Iauan, eſt & non eſt, ſiue columba: ſed Syrum eſt.
Iebuſæum, calcatum, ſiue præſepe eorum. Iectan, partuſus. Iaree, luna. Jobab, mago patre,
ſiue diſtillans. Ieſcha, tabernaculum, uel unctio eius. Iſmael, auditio Dei. Iſaac, riſus, uel gau
dium. Iedlaph, manū tollens, uel manū ad os. Iexan, durus, ſiue duricies. Ieſboch, eſt cinis,
ſiue tactus. Iethur, uerſus, aut ordinatus. Iudith, laudans, aut conſitens, aut Iudæa. Iacob,
ſupplantator. Iuda laudatio, ſiue conſeſſio. Iſſaſchar, eſt merces. Ioseph, augmentum. Iorda
nis, deſcenſio eorum. Ior, riuus. Iaboch, harena, ſiue luſta. Ieſus, parcens, aut faciens, aut con
motus. Ieglam, deſpiciens. Iectran, ſuperfluus eorū. Ietheth, dans. Irad, ciuitatis diſſenſio.
Iram, ciuitas eorum. Iras, uidit fratrem meum, ſiue fratris mei uifio. Iamuel, dies eius Deus.

lamin, dextera. Iachin, præparans. Job, magnus. Ioalel, uita Dei, siue exordiū Dei, uel præstolans Deū. Iemua, marina, siue numerabilis. Iesua, planities, siue est desiderium meum, aut certe saluator. Iessul, est dolore. Iasiel, dimidium Dei. Iesar, figmentum, siue tribulatio.

Lamech, humiliatus, aut percussus, siue percussum. Ludim, nati siue profunt fortiter. Laabim, deusti siue flammates. Lefa, in salutem. Luth, utilis. Loth, uinctus, siue declinatio. Laban, candidus. Lathusim, malleatores. Laommim, tribus siue matres. Lia, laboriosa. Leui, additus siue assumptus. Lotam, uinculum eorum, siue ipse conclusus.

Mauiael, quis est Dñs Deus? uel ex uita Deus. Malaleel, laudans Deum. Mathusale, mortis cōcussio, uel mortuus est, & interrogauit. Magog, quod *Αἰμα*, id est tectū, uel de domate, hoc est de tecto. Madai, mēsurā siue q̄ sufficēter. Mosoch, prolōgatio siue defectio, aut certe cōpressus. Mefraim, hostes eorū siue mēsurā. Sed sciendū quod Mefraim, Ægyptus appellatur. Mefa, aqua rara, uel euado. Melcha, regina eius. Mamre, diuisio, siue perspicuū. Mafech, potū dans siue propinās. Moab, de patre. Maacha, frāgens siue cōfracta. Madan, metiens siue respondens. Madian de iudicio siue de causa. Mabrā, de iucunditatibus. Masma, exaudientē. Massa, leuās siue pondus aut onus. Maheleth, chorus seu à principio. Meza, existo. Maneeth, requiescens siue donanti. Masreca, uestigal uanū, siue libans, uel trahens. Meezabel, quā bontus Deus. Matred, percussio siue uirga descendens. Mizaab, aquam hauriens siue aqua fluens. Mabzar, munita. Magdiel, de re promissione Dei, siue turris Dei, uel magnificat me Deus. Madianai uel Madianitæ, dijudicantes. Manasse, oblitus uel necessitas. Merari, amarus uel amaritudines. Melchiel, rex meus deus. Machir, uendens. Memphon, de ore eorum. Melchisedech, rex iustus.

Naid, motus siue fluctuatio. Noemina, decus siue uoluptas, uel fides. Noe, requies. Nemrod, tyrannus uel profugus, aut transgressor. Niniue, pulchra uel germen pulchritudinis. Neptuim, scalpentis siue aperientes. Nachor, requies luminis, uel requiescenti luce, uel obsecratio nouissima. Nabaioth, prophetans. Nabdeel, seruiens Deo uel ursus Dei. Nephis, refrigerium uel anima. Neptalim, conseruauit me, uel dilatauit me, uel certe implicuit me. Naath, requiescens. Nocman, fidelis, uel motus eorum.

Obeth, longitudo. Ochozath, tenens. Oolibama, tabernaculum meum in aliquo uel tabernaculi altitudo. Odollamites, contestans aliquem, uel testimonium in aqua. Ophim, thalami. Hucusq; cum per o breuem literā legerimus: ex in per extensum pronunciamus elementum. Ophir siue Aphir, quod per *Α* Aleph literam scribitur: interpretatur, iritum uel herbosum. Ox, uolentem. Omar, populus uel amarus. Onan, mœror eorum.

Riphat, uidens bucellam siue uidens bona. Rhodij, quod Hebraice dicitur Rodim, interpretatur, descendentes, aut patruus iudicans, uel diuisio iudicij. Rechena, tonans uel excelsa. Rohoboth, inclinatio uel platea. Ragau, ægrotans uel pascens. Rhapsaim, gigantes. Rebecca, multa patientia, uel multum accepit, siue patientia. Remma uel Ruma, uidens aliquid uel excelsa. Rachel, ouis uel uidens principium, aut uisio sceleris, siue uidens Deum. Hoc autem secundum accentuum & literarū euenit diuersitatem: ut tam in contrarias significationes nomina commutentur. Ruben, uidens filius, uel uidens in medio. Raguel, pastor Dei, uel pabulum eius Deus. Ros, caput. Ramasse, pabulum uel tineā siue malicia de tineā. Quod in principio dixeramus in uocalibus literis obseruandum: eo quod apud nos interdum una sit litera, & apud Hebræos uarijs uocibus proferatur: hoc nunc quoq; in s litera sciendum est. Si quidem apud Hebræos tres s, sunt literæ: una quæ dicitur *Samech* & simpliciter legitur, quasi per s, nostrā literam describatur: alia *Sin*, in qua stridor quidam non nostri sermonis interstrepit, tertia *Zade*: quam nostræ aures penitus reformidant. Sicubi ergo euenit, ut eadem nomina aliter atq; aliter interpretantur, illud in causa est, quod diuersis scripta sunt literis. Hoc autem in Genesi diximus, in omnibus libris similiter obseruandum.

Sela, umbra eius. Seth, positio, uel positus aut poculum siue gramen, aut semē, seu refurrectio. Sem, nomen uel nominatus. Saba, captus siue captiuitas, uel certe conuertens. Sabatha

Sabatha, gyrans siue circuiens. Sabathacha, circuiens te, siue circumfessio tua uel sedes tua. Sennaar, excussio dentium, siue foetor eorū. Sidona, uenatio mœroris. Samareum, la riam meam, siue coniunctum meum, sed melius custos. Sodoma, pecus silens, uel cæcitas, uel similitudo eorum. Seboim, caprearū uel damularū, siue statio eius mare, aut statio maris. Saleph, missa. Sephar, narratio siue liber. Seruch, corrigia, siue perfectus. Sarai, princeps mea. Sichem, humeri uel labor. Seor, parua uel meridiata. Sennaab, dentis pater, siue foetor patris. Semeber, nomen perditionis, siue ibi perditio. Segor, parua: ipsa est quæ & supra Seor. Sed sciendum: quia literam g in medio non habeat: scribaturq; apud Hebræos per uocalem *γ* Ain. Sau, siue Saulhe, digne uel eleuatio. Seir, pilosus, uel hispidus. Saraa, princeps. Sur, murus, uel directus, aut cōtinens. Saba, cōuersio, siue rete. Suæ, loquens, siue cantilena. Symeon, exauditio, uel nomen habitaculi. Sale, pax, uel reddens. Sichimorum, humeri: ipsa est quæ & Sichem. Sed in Latinum & Græcum sonum uertitur. Sebeon, stante iniquitate. Sophar, speculator eius uel buccina. Samma, perditio. Saphon, speculator. Sobal, uana uetustas, uel uectes ad portandum. Salama, uestimentum uel pacifica. Saul expetitus, uel abutens. Saua, eloquentia, uel clamor. Sela, ut eius, uel dimissio eius, aut petitio. Sontonphanec, corrupte dicitur: nam in Hebræo legimus, Zaphanephane: quod interpretatur, absconditorum repertor. Porro ab Ægyptijs didicimus, quod in lingua eorum resonet, saluator mundi. Semrom, nomen uidens, aut custos. Sared, ut descenderet. Sephion, egressum est os tristitiæ. Suni, pupilla mea, uel secundus meus. Sare, maliciosus, uel sibilans. Syria, sublimis, siue humecta. Satalam, radicans.

TAeth, occidens. Tacho, silens. Talam, ros. Hucusq; cum per literam t simplicem legerimus: nunc aspiratione addita, legendum est. Thobel, siue Thubal, ductus ad iustum, uel conuersus ad uniuersa. Thiras, timens siue rediens ad superfluum. Thogorma, incolatus quispiam, aut interpres. Thares, exploratores lætitiæ, siue gaudium. Thara, exploratores odoris, siue exploratio ascensionis, uel passio. Thargal, sciens iugum, uel explorator. Thamar, palma, siue amaritudo, uel commutans. Theman, auster, uel africanus. Thamna, uetans, uel deficiens. Thamath, perfecta pars siue consummatio data. Thola, uermiculus, uel coccinum. Thesbon, festinus ad intelligendum.

VS, consiliator. VI, dolans siue parturiens. Vlam, festinus eorum. ZAmram, cantio eorū, uel tempus ostendens. Zelphan, ambulans os: ab ore, non ab osse: uel fluens os. Zabulon, habitaculū eorum, uel iusturandū eius, aut habitaculū fortitudinis, uel fluxus noctis. Zara, oriens, uel ortus. Zauan, motus, uel fluctuatio eorum. Zohomim, præparati in acie: uel quæ hæc est aqua.

INTERPRETATIONES DE EXODO:

ASer, beatus. Aaron, mons fortitudinis, siue mons fortis. Aheberim, Hebræorum uel transeuntium. Apherezei, separati, siue absq; muro. Anacim, humilitas uana, siue humiles uanos, uel humiles confurgentes, aut responsio uana, aut monile colli. Aod, gloriosus. Amram, populus excelsus. Aminadab, populus meus spontaneus. Abiu, pater meus est, siue pater ipse. Asir, uinctus. Abiasar, patris mei collectio. Amalech, populus brutus, siue populus lingens. Abiud, patris robur, siue pater eorū. Accherubim, cognosce & intellige, siue scientiæ multitudo. Achisamech, fratrem meum roborans.

BEseleel, in umbra Dei. Beelsephon, habens speculam. CAath, patientia uel molares dentes, siue dolans aut cōponens. Cades, sancta. Chana ni, negociatores siue hic pauperculus, aut præparati, uel humilitas. Charmi, uinea mea, uel agnitio aquæ. Cherubim, scientiæ multitudo, aut scientia & intellectus.

DAn, iudicium, uel iudicans. Ebræorum, transeuntium. Ebrioth, transitus. Ethi, timue runt, siue obstupuerūt. Emori, mater lux mea. Eui, ferales, uel feroces. Enoch, dedica uit. Emorraum, loquentē, siue amaricantem. Efrom, sagittā uidens, siue atrium tristitiæ, uel fortis. Ebron, participatio tristitiæ siue fortitudinis, uel augmentum sempiternum.

Eleazar, Deus meus adiutor, siue Dei adiutorium: Edom, rufus. Hucusq; per e breuē literam legimus; exin per extensum legamus elementū. Elisapham, Dei mei specula uel Deus meus abscondens. Elisabei, Dei mei saturitas, uel Dei mei iuramentū, uel Dei mei septimus. Elcana, Dei possessio. Ethan, consummatus, siue suscipiens nauigationem. Elim, aries. Epha, mensura. Eliezer, Deus meus adiutor. Eliab, Deus meus pater.

F Arao, dissipans siue dios cooperuit eū. Fitom, os, abyssi, uel subito. Fua, hic aduerbiū loci, siue apparebo: sed melius rubrū. Fallu, mirabilis. Futiel, hic declinās Deū: aduerbiū loci, nō pronomē: uel declinās Deus, siue oris declinatio Dei. Finces, ori parcēs, uel ore requieuit, aut oris augurium. Filistim, ceciderunt duo. Gersam, aduena ibi. Gerson, electio eorum.

G Ad, tentatio siue accinctus, uel latrunculus. Gad, accinctio mea Deus. Gadi, hœdus siue tentatio mea. Gamaliel, reddidit mihi Deus. Goel, propinquus, siue redimens. Galaad, aceruus testis. Super hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Guni, horti, siue arrogantia mea. Gabua, sublimitas. Gomor, mensura Atticorum chœnicum trium.

I Srael, est uidere Deum, siue uir aut mens uidit Deum. Et de hoc in libris Hebraicarum quæst. plenius diximus. Ietro, superfluous huius. Iebusæi, calcatus, siue præsepe meū. Iamuel, dies eius Deus. Iamin, dextera. Iachin, præparans. Iessaar, est merities, siue meridianus, aut unctio mea, uel metaphoricós, oleum. Iochabed, ubi est gloria, siue est grauis, aut Domini gloria. Ithamar, ubi amarus, uel ubi palma, uel est amarus, siue insula palmæ. Iesus, saluator. In, mensura liquentis materiæ.

Leui, additus. Lobeni, filio meo, uel cor ego, aut candor.

M Esraim, hostes eorū, uel Ægyptus. Moyses uel Moses, attractans, uel palpans, aut sumptus ex aqua, siue assumptio. Madiam, de iudicio. Merari, amara, siue amaritudines. Mooli, de infirmitate, siue chorus meus, aut ab initio. Mosi, attractator, siue palpator meus. Misael, tactus Dei, siue quis interrogauit. Magdalon, qs grandis, uel turris. Moab, de patre. Maria, illuminatrix mea, uel illuminans eos, aut smirna maris, uel stella maris. Mara, uel merra, amaritudo. Marath, amara. Manhu, quid est hoc?

N Ephraim, latitudo. Naphec, pruna, uel carbo, siue deductio. Naasson, augurans, uel augur fortis. Nadab, spontaneus. Naue, semen, germen, uel pulchritudo.

O Ziel, fortitudo mea Deus. Omer, crispans, siue manipulus. Oliab, protectio mea pater. Oephi, trium modiorum mensura. Nomina quatuor quæ sequuntur, per extensam legenda sunt literam. Oreb, ardor siue siccitas, aut coruus, uel solitudo. Ori, lux mea. On, labor, uel dolor. Or, iracundia.

R Vben, uidens filius, uel uidentem filium. Rameffes, insonuit lætus siue malicia detinea. Raguel, pastio Dei, siue amicus eius Deus. Raphidim, laxæ manus, uel sanitas iudicij, aut uisio oris sufficiens eis.

S imeon, audiuit tristitiam, uel nomen habitaculi. Sephra, adhæsit uel placens. Sephora, auis eius, uel pulchritudo, siue placens. Sor, meridianus. Soriel, coangustans Deus, uel robustus Deus. Salu, tentatio respiciens. Saul, expetitus siue abutens. Semei, audi, uel auditio mea. Setri, exactor meus, uel absconsio mea. Sochoth, tabernacula. Sur, murus, aut robustus, siue angustia. Sin, amphora, uel tentatio, siue rubus. Sinai, rubus, amphora mea, siue mensura mea, uel mandatum. Sabbata, requies. Sethim, spinarum.

T Heman, auster. Thelame, riuus aquarum, uel ager aquarum. Thola uermiculus, aut coccinum. Thet, subter. Vr, ignis, aut lumen, uel luminosus. Zabulon, habitaculum fortitudinis. Zecri, memoria mea.

Finunt interpretationes Hebraicorum nominum libri Exodij: inter quas & quæstiones de Leuitico potes inuenire, exceptis tribus, quas subnectere curauimus.

Badrifath, κλίμα, id est, plaga: uerbi gratia, quod dicimus plaga septentrionalis, uel meridiana. Melcho, rege. Salumith, retributio, uel pacifica.

INTER

INTERPRETATIONES DE NVMERIS.

A Aron, mons fortis. Aminadab, populus meus spontaneus. Amiuth, populus meus inclytus. Abidan, pater meus iudex. Aggelaoni, annunciat iniquitatem meam. Aliezer, frater meus adiutor. Amifaddai, populus meus sufficiens. Achram, turbauit eos. Ahira, fratris mei amicus. Anam, nubes. Abia, pater meus iuste, uel patris mei abundantia. Aferoth, atrium angustiae, siue beatitudines. Amiel, populus meus Dei. Amath, indignatio, uel uter. Ahiman, frater meus quis. Anachim, monile collo sublimi. Aethi, obstupesciens, siue perterrens. Abiram pater meus excelsus. Aunau, non est, uel inutile. Arrad, suscitauit descendens, uel suscitauit descensionem. Atarum, exploratorum. Aei, quam Græci, λιβολύημα uocant. Arnon, aceruus tristitiæ, siue laus. Ar, suscitauit, uel uigilia. Ammon, populus mœroris. Aggag, δῶμα, id est, tectum. Asur, beatitudo siue gressus. Aggi, festiuitas siue solennis. Arodi, maledictio sufficiens, siue maledictus. Arieli, leo Deus meus. Ammon, pepercit. Asereel, beatus Deus. Aphar, fodit, siue humus. Agla, solennitas ista siue uitulus. Achiram, fratris mei sublimitas. Arad, descendi. Aber, commisit, uel certamen iniit, aut particeps. Araboth, humilem, planam, atq; campestem. Abarim, in transitu: quod significantius Græce ποδῶν dicitur. Atharoth, coronæ. Aroer, subleuans, uel uacuefactio, uigilis, aut myricæ. Abiroth, scalptū. Alas, fermenta, siue commisce: quod Græce dicitur φέραρον. Araha obstupuit, admiratus est. Asmoma, festinus, siue festinans, aut numerus. Aggedgad, annuncia, siue accinctus, uel latrunculus. Achiam, umbraculum, siue prærupta. Alamon, super multitudinem, aut despectio. Abethfatim, luctus littorum uel riparum. Achabbim, scorpiones, uel decemtem. Adar, sublimis, uel palliū. Asemona, os eius: ab osse, non ab ore. Asmo, nouissimū eius. Arebla, insidiatrix. Ain, fons. Azan, fortitudo eorum. Achidod, fratris mei gloria.

B eniamin, filius dexteræ. Bamor, in morte, siue excelsa. Bafan, bruchus, siue pinguedo. Nam quod interpretari solet ignominia uel confusio, Busa dicitur. Balach, lingens, uel elidens, aut inuoluens. Balaam, uanus populus, siue præcipitans eos, uel sine populo. Beor, impelle. Baal, habens, siue uir. Beelphegor, habens os pelliceum. Bechor, in sanguine, uel ingressus est agnus. Bale, præcipitauit, siue absorbit. Baria, in malis, siue in commutatione eius. Beelsephon, habēs aquilonem, siue speculā. Baon, in iniquitate. Bamech, electa commotio. Bethanamra, domus pardorum, siue domus amaritudinis. Beelsephon, ascensio specule. Betharan, domus arcæ uel montiū, aut ascensus humiliū. Baalmeon, habens habitaculum. Benachan, filius necessitatis. Baci, luctus, siue in uomitu, aut uetus.

C Ades commutatus, siue sanctus. Ceni, ærarius meus, siue nidus meus, aut possessio. Citus, stupentibus, siue mirantibus. Canat, æmulatio, siue zelotypia. Calaad, ecclesia uenit, uel uoces. Cadesbarne, commutatus, electus, uel mutabilis. Cariathaim, uilla, uel oppidum eorum. Core, caluicium. Camuel, resurrectio Dei, aut stabit Deus. Hucusq; per ceteram simplicem legerimus: exin aspiratione addita, nominum sunt legenda principia. Chanaan, reuersus est, siue quasi respondentes, aut quasi mouentes. Chaleb, quasi cor, aut omne cor, uel canis. Chamos, congregatus, uel quasi attractatio. Chozbi, calix, in me siue immola mihi. Chenneroth, cithararum signum, aut quasi lucernæ. Chaslon, scelerata tristitia, uel quasi protectio. Cherubim, quasi plures, aut uermiculata pictura, uel scientiæ multitudo.

D Vel, agnoscat Deum. Dathan, donū eorum, siue sufficiens donū. Dibon, sufficiens ad intellectū, uel abundanter intelligens. Dibongad, sufficienter intelligens tentationem. Depheca, adhæsit, siue remissio. Deblaim, lateres siue massas, quæ de recentibus sic compingi solent: quas Hebræi Deblatam, Græci πελάγας nuncupant. Itaq; in presenti loco, nomen quod posuimus, interpretatur, palatæ eorum.

E Phraim, crescens, siue frugifer. Eldad, ad solum, siue solitarium, uel ad unum. Erma, anathema eius. Efebon, cogitatio, siue cingulum mœroris. Edraim, descensio pastorum. Elcan, pars eorum, siue testimonium eorum. Esbel, ignis uetus siue uanus. Eui, desit.

Hier. 10. 3

CC 3 deraut

derauit. Elade, ad ascensum. Ebrona, transgressus siue transgressio. Eniel, gratia mea Deus. Ephod, superindumentum, uel superhumeralē. Escol, botrus, siue ignis omnis. Hucusque per breuē literā legerimus: exin per extensum legamus elementum. Elisar, pater meus fortis, siue pater meus coangustās. Eliab, Deus meus pater, uel Deus pater. Elon, exercitus fortitudo. Elifame, Deus meus audiuit. Elifama, Deus meus audiēs. Elisaphath, Deus congregauit, uel Dei mei protectio, siue absconditio. Enan, nubes. Edrai, inundatio pascet me. Er, uigilans, aut confurgens, uel pollicens. Elon, quercus, siue aulon: de quo in libro locorum plenius diximus. Eran, uacuefecit. Ethan, fortem. Esau, uoluntas mœroris, siue fortitudinis. Enon, fons tristitię. Elidad, Deus meus patruelis, uel Deus meus patruus.

F Adassur, redemptio fortis siue uallata. Fegiel, occurre mihi Deus, uel occurſio Dei. Farā ferus eorum, uel frugifer. Falecti, saluator meus. Faleth, ruina, uel deiectio. Falga, absconditus, uel dolatus, aut os multum: ab ore, nō ab offe. Fethora, oris exploratio, siue bucella luminis uel turris. Fagur, oris pellis, uel hiauit. Finces, os requieuit, uel silet, uel ori pepercit. Farez, diuisio. Finoni, os meum nepotum. Fanac, uitulus saginatus, aut discessio mea. Gedeon, tentatio iniquitatis, uel tentatio iniquitatis meę. Garizim, diuisio siue præcisio. Fanne, innuit uel innuens. Iegal, propinquus uel redimens. Iesu, saluator. Iazer, adlitum. Iarden, descensio eorum, uel uide iudicium. Iassa, dimidia uel factum mandatum. Iaboch, lucta uel puluis. Iarib, odore eius, uel luna. Iasub, conuersio. Ialel, expectauit Deum. Iamna, mare uel dextera eius. Ieseui, quod est desiderauit, uel æqualis meus. Iaaſel, dimidiauit Deus. Ieser, plasmauit, hoc est finxit uel fictum: Iair, illuminans. Iataba, bonitates, siue declinauit ut ueniat. Isimoth, adducet mortem. Iegali, redimens me, uel propinquus meus.

Lael, in Deum uel Deo. Lomina, alba uel candida.

M Anaffes, obliuioſus, uel quod oblitus est. Madian, contradicatio, uel responsio. Madad, mensus est. Michael, quis ut Deus. Machi, quid. Matana, donum. Madaba, aquę eminentes. Machir, restituet, siue uenundabit, uel de infirmitate. Maala, chorus, uel infirmitas. Melcho, rex eius. Machiel, rex meus Deus. Macheloth, ecclesia. Macha, dulcedo uel saturitas. Maferoth, exclusiones, uel uincula, aut successiones, siue disciplinę, quod in nostris codicibus mazuroth legitur.

N Athaniel, Deus meus, uel donum Dei. Naabi, abscondit uel requieuit in me. Nefe, sufflans, uel spirans. Namuel, dormiuit Deus, siue in quo Deus. Noa, motus, quem Græci significantius *σάλορ* uocant. Neeman, decus, siue motus eorum. Namra, pardus siue amaritudines. Nabau, ueniemus, uel in conclusionē. Nobe, latrans. Naason, serpens, uel augurium.

O Thotam, signum eorū. Ozin, auris. Ofan, maritima eorum, uel thalamus eorum, uel ignominia. Sed apud Hebræos per beth literam scribitur. Huc usque per breuē literam legerimus, exin per extensum legamus elementum. Obad, dilectus, siue amplexus, aut sepes. Ori, coquens, uel claudens me, uel apprehendens. Osea, saluator aut saluans. Onam, dolor, uel tristitia eorum, aut mulsitatio, uel murmuratio. Or, lumen. Oshat, magnus, uel pythonissa, quam Græci *εγασριμβορ* uocant. Og, coaceruans, siue absconditus. Oni, dolor meus.

R Afao, sanans aut medicās. Rahob, plateę siue latitudo. Recē, uarietas siue pictura. Rebe, quatuor, sed per ain literā scribitur. Ratma, uisio cōsummata, siue iuniperus, uel sonitus. Remmonfarez, malignanti diuisio, siue sublimium diuisio. Reefa, frenum.

S Addefor, uberum eorum lux, uel uberum lumen. Salamiel, retribuens mihi Deus, uel pax mea Deus. Surisaddai, continens mea ubera, uel fortis meus Dñs. Suriel, continens me Deus, uel fortis meus Deus. Scar, pusillus. Samoe, audiens. Saphat, iudicauit. Sodi, arcanum meum, uel exclusit me. Sufi, equus meus. Sethur, absconditus, siue diuersus. Sifai, longæuus meus. Soontanis, urbs Ægypti. Seon, germen quod non est, uel germen inutile, uel alloquiū inutile, aut calor, siue tentatio lacessens. Seuor, auis. Serhim, spinæ.

A spinæ. Satan, contrarius. Seth, positio, siue posuit. Seir, pilosus, uel hircus. Salu, tentatio respiciens, sed melius *uisabhs*: quem fortunatum uel uegetum possumus appellare. Sesſion, absconditus, uel egredere os, uel mœroris, aut specula eorum. Soni, coccus, uel pupilla mea. Seia, petitio, uel petens. Semron, nomen uidit, uel custos eius. Sicheu, humerus. Semidahe, nomen meum scientia. Salphaad, umbra formidinis, siue umbra in idipsum: id est, pariter. Sutala, poculum mixtum, siue spina uiridis uel madida. Sufan, atterens, siue ad umbraculum rostrorum, quod Hebraice dicitur *sufasim*. Sofar, tuba. Sarahe, uelamen, siue princeps fratris. Sicher, ebrietas. Salim, redde. Sabama, conuersio quępiam, siue leuatin eis, uel tolle altitudinem. Safan, labium, uel hericius, aut lepus. Sochoth, tabernacula. Salana, umbra portionis, siue umbra numerauit, aut imago eius. Sin, sitiens. Senna, uoluntas, siue mandatum eius. Sedada, ex latere eius. Safan, labium, siue barba superioris labij, quam Græci *uisana* uocant. Safatam, iudicans populum. Samuel, nomen eius Deus. Salomi, pax mea.

T Hola, uermiculus, uel coccinum. Therſa, complacens sibi, quod Græce melius dicitur *εδοκοῦσα*. Thena, castra, uel donata. Theth, subter. Thare, exploratio, uel pastura, siue nequitia. Hęc omnia quę ex litera hac posuimus, cum aspiratione in suis legenda sunt principijs. Vapsi, finis meus. Zachur, memor. Zarad, alienus, uel descensio. Zoob, aurum. Zemer, iste exacerbens, siue amaricans. Zare, ortus est. Zefer, hoc os uidistis: ab ore, non offe. Zamri, psalmus, uel canticum meum.

DE DEUTERONOMIO.

A Staroth, caulæ, præsepia, ouilia, uel atria. Aza, fortitudo eius. Araba, occidens, siue uenis, ita tamen ut pronuncietur auathair. Acan, necessitas. Aferoth, atria, siue uestibula, si tamen per heth, & zade literam scribatur. Si uero per aleph & sin, beatitudines sonat. Amora, populi illuminatio, siue populus eius. Adama, humus. Beelfegor, habens os pellis, siue superior pellis. Bafar, angustia, siue in angustia, uel infantia. Bofor, in angustia. Beroth, puteus. Barne, filius mutationis. Balaam, uanus populus. Cademoth, à principio mortis, siue principium mortis. Tria nomina hęc quę sequuntur ex c, per aspirationem legenda sunt. Chorreus, iracundus, siue de foramine, quam Græci *τρύλλη* uocant. Chapturim, manus tortorum, siue exploratorum. Chaptor, Cappadocia. Edraim, inundatio malorum, uel natiuitas pessimorum, siue descensio pastorum. Erma, anathema. Euim, iniqui. Ermoth anathema tristitię. Efdod, effusio. Emmim populi. Quatuor nomina quę sequuntur, per extensam uocalem legēda sunt. Esau, aceruus lapidum, siue collectio lapidum, quod dicitur *λιθολόγημα*, uel frustra aut factura, id est *πῶσις*. Elath, teberinthus, uel aulones. Emim, terribiles. Ebal, uorago uetus. Falga, abscondita, uel dolata, siue os delicti. Faras, auctus, siue succrescens. Fennador, conuersio generationis. Gaza, fortitudo. Sed sciendum, quod apud Hebræos non habet in principio literam consonantem: uerum incipiat à uocali ain, & dicatur aza. Gefuri, iuxta lumen, uel uicina luminis. Golan, transmigratio eorum, uel uolutabrum eorum. Gergeseum, colonum applica. Gaulon, uolutatio eius. Gorizim, diuisio, siue aduena. Galgal, rota, uel reuelatio. Gai, uorago. Gebal, uorago uetus, siue *λιθολόγιον*. I literam & L idcirco prætermisimus, quia eadem nomina in cæteris libris interpretantur: & superfluum est dicta uel dicenda repetere. H autem à plerisque aspiratio putatur esse, non litera. De K superfluum est facere mentionem: cum etiam apud Latinos exceptis Kalendis, superflua iudicentur. Igitur obseruandum quod eadem nomina quę hic uel alibi prætermisita sunt, in alijs libris possumus inuenire. Misfor, directum, quod Græce dicitur *ωδύ*, uel plana atque campestris. Maachati, fracti sunt mihi, aut uenter percussus. Mosera, eruditio, uel disciplina eius. Mamoazer, de longe, siue alienatus. Oraim, conceptus, siue comprehensio. Raphaim, medici, uel gigantes. Rabbath, multitudo, uel gradis. Rubeni, uisio filij mei, uel uidete inter me. Ramoth excelsum signū, siue uidit mortem, uel excelsa. Sidon, uenatio tristitię, siue inutilitas.

is. Sareon, princeps mœroris. Sanir, leua nouitatem, siue dens lucernæ. Salacha, leuans ueni, uel tollens uenit. Sethim, spinæ. Seboim, caprea, uel dama aut statio eius. Sames, mandatum humile. Sina tentatio, siue rubus, si tamen per samech literam scribatur. Thebel, insultus. Zozomim, hæc cogitationes, siue quæ est hæc aqua, uel in acie præparati.

QVAESTIONES IN LIBRVM IESV NAVE.

AIn, quæstio, uel chaos. Adonibezech, dominus meus fulgurans, uel dominus contempus uani. Si uero per sade literam scribatur, interpretari potest, dominus meus iustus. Azeca fortitudo, siue decipula. Ailon, quem supra aulonem diximus, quod si æglon legere uoluerimus, interpretatur, uacca eorum. Afer sagitta luminis. Araph, medicamentum: quod si legere uoluerimus ara, interpretatur furibunda. Araboth, humilia, plana atq; campestria. Alac, pars mea, siue lubricum. Aeron, anathema mœroris, uel tristitia. Anaba, uua, uel humilitas mea. Afdod, dissolutio, uel effusio, siue incendium. Arnon, lumen eorum, aut maledictio eorum. Aroer, suffusio uigiliæ, siue exurgens uigilia, sed melius myricæ. Ader, grex. Amanon, mons Ciliciæ, qui & Taurus: inde Aman, inquietus, turbulentus, uel dens uigiliarum. Adram, congregatio eorum. Afec, continuit, siue contentia. Adraim, inundatio pelsimorum. Accaron, eruditio tristitiæ, uel sterilitas. Amas, indignatio, uel furor. Azotus, id est asdodij, gens patru mei, uel incendia. Afcalon appensa, uel ignis infamis. Afaar, mane, diluculum. Achrabbim, scorpiones. Adar, magnificus, siue pallium. Afamona, os eius: ab osse, non ab ore. Achor, turbatio, uel tumultus. Adomim, rubra. Anacam, humilis, exurgens. Ahiman, frater eius. Acla, claudicans, uel factura: id est *ἄκλιος*. Atoniel, tempus eius Dei, uel responsio Dei. Adada usque ad testimoniū. Afergadda, atrium accinctio nis eius. Afmona, celeriter numerata. Aium, acerui lapidum: id est *λίθολόγιον*. Ain, fons, uel oculus. Ain, chaos. Aingannim, fons, aut oculus hortorum. Adollamim, congregatio eorum. Adafa, noua. Aathar, deprecatio. Achazib, mendaciū, siue stultitia. Ani, pauper. Arab, insidiæ. Ammeta, lucus. Accen, nidus. Alala, laxitas. Araba multa, uel insidiæ, occidens, siue insidiæ. Ammeta, lucus. Afcree, beatus Deus. Agla, festiuitas eius. Afer, beatus: si paleph & sin literam scribatur: sin aut per heth & sade, atrium interpretatur. Amathim, indignatio: id est bilis eorum. Anem, circuli, uel coronæ, siue præcinens. Aferim, aceruus lapidum: id est *λίθολόγιον*. Aphara, uittulus, uel taurus. Afara, humus eius: alij quippe literis scribitur. Ammona, populus eius. Afani, uolans ego. Aalee, mille. Afarfualim, atrium nulpium. Afom, os: ab osse, non ab ore. Afan, fumus. Afarim, fodiens mare. Ames, robustus. Amad, populus adhuc. Acharan, turbans eos. Ammon, populus mœroris. Anima populus eius. Annaceb, cognomentum. Afeph, atrium siue uestibulum. Adame, cruores, siue sanguines: numero plurali. Aialon, campi, uel aulones. Anathoth, obediens, uel respondens signum. Abdo, feruus eius. Ammador, populus generatio nis. Alax, laxitudo, quem Græci *χαυνότηρ* uocant, siue leuitas, per extensam primam syllabam. Astarten, facturam superfluam: id est *πρόσθησις*. Astaroth, factura: id est *ἄστρος* exploratorum.

BEthauen, domus inutilis. Babylon, confusio. Betharan, domus iræ, uel domus montium. Balagad, habuit accinctum, uel accinctus, aut uir pirata, uel fortunatus. Bethasimoth, domus deserta uel domus adducens mortem. Bamoth, excelsa. Baal, habens. Baalmzon, habens domicilium. Bethfeor, domus oris pellium. Begumim, fabri cementarii. Betharam, domus sublimium siue montium. Bethanamra, domus pardorum, siue amaritudinum. Bethaglam, domus festiuitatis eorum. Betharaba, domus humilis, uel uesperæ. Boon, pollex, uel in medio. Baala, habens eam, uel supra. Bala, habens eam, uel uir eius, siue uenit hæc. Baaloth, in ascensu, uel ascensus, numero plurali. Bethafeleth, domus salutis. Bazeota, despectio, siue contemptus. Baal uetustas. Bascoth, adeps, uel defecatio. Bethdagon, domus tritici. Bethafue, domus mali: non a malitia, sed ab arbore intelligendum. Bethsur, domus robusti. Bethanoth, domus præcinentium. Betharaba, domus multa, uel grandis. Benennam, in eis, uel in medio eorum. Bethagla, domus festiuitatis eius.

Beroth

ABeroth, putei. Betula, uirgo. Bethmarcabo, domus quadrigarum. Bethlabaot, domus uenientium. Balathad, habitus: ab habendo, non habitu: id est cultu uestis. Beram, puteus altitudinis. Bethfese, domus oris florentis. Bethsamis, domus solis. Bethen, uenter. Bethemec, domus uallis. Benacl, ædificatio Dei. Bethanab, domus humilitatis, uel domus respondens. Belathala, habita: genere foeminino, ab habendo: participium est, non uerbum imperatiuum. Benebarach, filius fulguris. Balac, elidens.

CAriatharim, ciuitas, uel uilla syluarum. Cadesbarne, commutata, electæ, siue sanat electæ. Cades, sanctitudo, uel sancta, siue mutata. Cariatham, ciuitas eorum, uel uocatio perfectæ. Cain, lamentatio. Ceila, ad fundam iacta, siue suscitans eam, aut tollens sibi met. Carmelus, mollis, siue cognitio circumcisionis. Cariathbaal, ciuitatem habuit, siue ciuitas habita. Canne, calamus. Notandum quod Latinum canna, de lingua Hebræa sumptum est. Casim, summitas, uel principium. Cathat siue caath, morsus, uel congregati. Caeon, duri fortitudine. Cafabam, congregatio eorum. Cartham, uocationem perfecit. Cedemoth, prius, uel orientalis. Hucusq; per c simplicem literam legerimus, ex in aspiratione addita legendum est. Chidon, scutum, uel clypeus. Chifara, catulus eius, uel mantis dissipata, siue expiatio. Quod autem diximus, catulus eius, leonem significat: quem Græci uocant *σμήνον*. Chermel, molle, uel tenerum, siue cognitio circumcisionis. Melius autem si interpretetur, agnus tener. Chelion, reuelatio eorum. Chifil, robustus. Chabon, quasi intelligens. Chereleth, uicisti signum. Chifiloth, stulti signum. Chabul, quasi germen.

DAbir, loquens, uel loquela, aut uersum timens. Dar, generatio. Dibon, abundanter. Duelsatis intelligens. Dabira, loquens, uel eloquentia, uel uersum timens. Dimona, satis numerans, uel sublimitas. Dalan, egens pauper. Daleam, egestas eorum. Duma, silentium, siue gaudium. Dana, causa, uel iudicium eius. Dabath, clunis. Dabrath, loquela. Dedara, generatio eius. Domna, silentium.

ELlom, uittulus mœroris, uel festiuitas eorum. Efdod, effusio, uel incendium, siue ignis patriuelis. Euæus, lapides colligens, quod Græce dicitur *λίθολογος*. Eui, desiderans, siue est. Efrom, irascens, uel sagitta uisionis. Eneam, ecce ista, uel ecce sunt. Emmam, mater eorum. Eltholeth, ad natiuitatem. Ermon, anathema, siue damnatio. Eschaol, ignis parturitio nis. Esna, *ἀσπίρωσις*, quam nos a secundo numero dicere possumus secundantem, uel ignis, uel ediffertio. Eschamina, concitatio. Eglon, uacca eorum. Esaan, innitor, siue confirmo. Elthechem, protulit. Emec, uallis. Eglon, festiuitas ista, uel uittulus mœroris, uel iuueniæ. Elec, portio. Emecalis, uallis concisionis. Erma, anathema eius. Ennathon, gratiam dantes. Enarad, ecce concepit. Elcath, portiunculam. Elamelech, ad regem. Estamoe, mulier uentris. Elthaci, nequaquam uomentem. Hucusque per e breuem literam legerimus, ex in per extensum legamus elementum. Elo, exercitus eius, pro *ἐπιπέλα* enim semper in Hebræo, aut turma militum describuntur, aut opes. Engaddi, fons hœdi. Endor, fons generationis. Engannim, fons hortorum. Ennadda, fons exacutus. Edroi, inundatio pascens me. Eram, uita sublimis. Fesga dolata, siue præcisa, aut oris multi. Falecti, saluus me.

GAzer, præcisio, siue diuisio, uel constrictio. Gosnam, iuxta eam uel applicatam. Gaza, fortis, ab ain litera incipiens, non a consonante gimel. Geth torcular. Gessor, applicans lumen, uel applicans dirigentem. Galiloth, reuelationis, uel transmirationis. Gazeo, robusto. Getheo, torculari. Gadera, sepes eius. Gaderoth, maceria uel sepes. Gabaoth, colles. Gabao, collis mœroris. Getthaaser, torcular eius humi, uel fossum. Gabathon sublimitas eorum, uel collis mœroris. Gethremmon, torcular excelsum, uel torcular sublimium. Golam, transmigratio eorum. Galim, loca palustria, uel acerni. Galgalis, uolubrum. Gabaoth, collis patriuelis.

IErmoth, timens mortem, uel altitudo mortis. Iasie, est os: ab ore, non ab osse. Iabin, intelligens, uel intelligentia, uel sensus, uel prudentia. Iecmam, possedit populum. Iazer, auxiliium. Iarim, saltuum, uel syluarum. Iebnecl, ædificatio Dei. Iagur, colonus, uel aduena. Ieran, mercedes.

mercedes. Iezrael, honestas Dei. Iepte, aperiens, uel apertus. Ianum, dormitans. Iecta, exten-
derunt. Iezrael, semen Dei. Ierdom, incubuit populus. Ianua, requies. Ieblaam, desipiscēs po-
pulus. Ierphal, dimisit Deus. Iecnaam, possessio populi. Iasie, adaptio, uel ostensio, siue su-
perficies. Iepheel, aperiet Deus. Iedala, manus, maledictio. Iael, requies Dei. Ieraon, time-
bunt. Ierachon, aurugo: quam Græci *ἰντερο* uocāt. Ieffonne, nudus, uel conuersio. Ieta, in-
clinatio. Iezel, fortitudo, uel adiutorium.

L Achis, interest, uel sibimet uiri. Lobna, candor, uel lateres. Labo, ingressus, siue ueniens
res. Laamas, ad iniquitatem. Luza, amygdalon, licet quidam interpretentur *λαζαρυ*, tor-
quem uidelicet damnatorum: quam uulgo boiam uocāt. Potest autē interpretari & hic ipse.
Labec, acceptabilis. Lacū, ad cōsurgendū. Lesem, ad nomen. Lesendam, nominis iudicium.

M Eceda, exustio, siue orientalis, uel inante cessum, id est, prius. Madon, cōtradictio, siue
habitatio. Masepha, specula, siue de specula. Masphat, speculatio, uel contemplatio,
uel intentio, uel locus iudicij. Maron, sublimis, siue de excelsio. Masarphot, incendia, siue de
tribulatione rostrorum. Maachati, ueter cæsus, siue fracta est mihi. Marom, aliter amara tri-
stitia. Mageddo, pomorum eius siue coenacula eius. Medab, aquarum fames. Mephaat, a-
quarum impetus, siue ab eis tempora. Manaim, castra. Mesphat, iudicium. Maabeel, congre-
gatio Dei. Modaba, natiuitas. Medabena, de oneribus. Magdalgad, turris piratae, uel turris
accincti. Maresa, à capite. Maon, habitaculum. Maaroth, spelunca. Meddin, iudicium. Maa-
la, chorus. Melch, regina. Melsa, rixa, uel azyma. Marala, amara consensio. Maalaph, de mil-
le siue de doctrina. Magdaliel, turris mea Deus. Masadda, requirentem, siue retinentem. Mi-
sor, directa, siue campetris, uel de tribulatione.

N Aphedor, conuersio generationis. Nephtoe, dissoluti, siue deceptio. Nasib, titulus
uel statio. Naabsan, uel nasab, exiccata. Naal, ascensio. Noa, mouens, siue commo-
tio. Naalal, laudent.

O Ziph, germinatio. Orchiataroth, longitudo coronæ. Oli, infirmitas. Ozanoth,
quasi signum, uel forte signum. Hucusque per o breuem literam legerimus: nunc
per extensam legendum est. Oam, uæ populo, siue infaniens. Oram, uæ excelsio, uel iracun-
dia. Osa, spes. Othoniel, responsio Dei, uel reuelatio Dei, uel tempus mei Dei, uel signum
Dei. Ocer, diligens, siue perscrutans. Oga, inclutus, uel gloriosus. Ono, dolor eius.

Q litera, quam neque Græci resonant, nec Hebræi, & exceptis Latinis nulla alia lingua
habet, à nobis hic penitus prætermissa est.

R Aal, latitudo, uel fames, siue impetus. Recem, uarietas, siue uacuefactio. Rebe, quartus,
uel ordinatus. Ramoth, uisio mortis. Ragal, res uel deorsum ferens. Raphaim gigātes,
uel resolutæ matris. Remmon, sublimitas. Raina, excelsa. Rabboth, multi. Ramath, excelsa
hæc, Roob, late. Raahath, maxillæ siue buccæ.

S Arathan, tribulatio eorum. Semro, custos eius, uel nomen uidit. Salacha, tulit sibimet,
uel tentatio itineris. Saron, princeps tristitiæ. Semron maron, custos amari mœroris.
Sabama, leua excelsam, siue conuersio quædam. Sart, uinculum siue angustia eius. Sin,
egrediens. Sechrona, ebrii uel tabernacula. Sifai, longæuus. Seme, auditio. Sualim, uulpes.
Sicleg, defecatio uocis adductæ, siue effundit sextarium. Senefanna, tollens rubrum uel
tentationes. Saloim, emersiones uel emissiones. Saraa, carbones siue angustia malorum.
Socha, tabernaculum uel umbraculum. Saarim, portæ. Sanan, abundans siue egressus
eorum. Samer, custodia. Sior, paruulum siue turbulentum. Sabacha, reticulum. Selom,
auulsio uel dimissio, siue ubi est ipse. Semdah, nominis scientia. Samari, lana mea. Se-
lam, latus: à latere, non à latitudine. Sabe, septem uel septies. Sarith, reliquiæ. Sonim, coc-
cinum. Seon, femini eius. Saasim, incubuit egrediens. Sala, tollens. Sames, sol. Salabim,
aggrauans intellectum.

T Ala, ros corū, siue irrorata. Tyrus, q̄ Hebraice dicitur Zor: & interpretatur tribulatio,
siue angustia, uel fortitudo. Hucusque per t simplicem literā legerimus, exin aspiratione
addita legendum est. Thaphue, malum: ab arbore, non à malitia intelligendum, siue tympa-
num

A num apertum. Thanaac, respondens siue humilitas. Therfa, complacitio, quæ significantius
Græce dicitur *ἰδονία*. Thalm, sulcus uel dependens. Thamna, numerus uel fidelis, siue nu-
merata, aut consummatio eorum. Themnat, ficus. Therela, uidisti terebinthum. Thabor, ue-
niens lumen. Thalla, ager eius uel appensio. Thaphnathfare, numerus operimenti noui. Vr,
ærarium, siue ad iracundiā prouocans. Zebbi, dotis meæ. Zabdi, fluxus uehemens, siue
abundans. Ziph, germinans. Zano, repulit, uel iste requieuit.

DE LIBRO IVDICVM.

A Donibezech, dñs fulminis, siue dñs contēptus uani. Achimam, frater meus quis. Axa,
claudicans, uel irascens. Athaniel, tēpus meum Dei. Arrad, resurrectio descensionis,
aut testimonium descendens. Accho, usq; huc, aut hamus, uel humilitas eius. Alab, lac uel la-
crea. Achrabbim, scorpiones. Astaroth, uilla uel factura: id est *πρῶτος* exploratorum. Ana-
tha, responsio. Aarath, artifex. Abinoen, patris mei decor. Abel, luctus uel cōmittens. Abel
meola, luctus parturientis. Ares, sol. Abiezer, patris mei adiutorium. Abed, seruus. Armō,
anathema mœroris uel imago tristitiæ. Auoth, commoratio, uel sedes, aut uinculum, siue
incunabula: quod Græce dicitur *ἔπαυλις*. Abigan, pater fordis. Abdon, seruus mœroris.
Allel, laus. Aoth, laus. Aminadab, populus meus spontaneus.

B Ezech, fulgur uel contemptus uanus siue micans. Baalmefur, habens: uel uir ex princī-
cipie. Barach, fulgurans. Bachal, iugum. Bara, creatura, siue lectus. Baraenim, creatura
nidorum, siue tribuli. Baalberith, habēs pactum. Bera, puteus. Berith, pactum. Baalthamar,
habens palmam. Booz, in fortitudine, siue in quo uirtus.

C Enez, possessio contemptibilis, uel spreitio. Cethrum, tenebræ eorum, uel thymiana,
Cifon, impegerunt, siue duritia eorum, uel lætitia. Carcar, inuestigatio. Camon, resur-
rectio inutilis. Quatuor nomina quæ sequuntur ex c litera, aspiratione addita sunt legen-
da. Cherim, infaniens uel formidans, siue signata. Chufam, Aethiopia eorum. Chamos, qua-
si attractans, uel congregans. Chelon, consummatio, siue omnis dolor, uel ab initio. Deb-
bora, apis uel loquax. Dalila, paupercula, uel situla. Dagon, piscis tristitiæ. Enach, humilis
conspiciens, uel humilitas inanis. Elohe, Deus. Eglon, rotatus, uel orbita, uel iuuenca, uel se-
stiuitas ista, uel uirtus mœroris. Ezri, auxilium meum. Ephod, superindumentum: quod
Græce dicitur *ἔπιδρυμα* siue *ἔρωμις*. Euphrata, frugifera, siue de cinere ueniens, aut pulue-
rulenta. Et super hoc quid nobis uideatur, in libris Hebraicarum quæstionum plenius di-
ximus. Ephratites, humus aut puluis eorum, siue frugifer. Duo nomina quæ sequuntur, per
extensam legamus elementum. Eud, accipiens gloriam. Eatam, auis eorum. Fura, laguncu-
la, uel frugifer. Faniel, facies Dei. Fua, operarius uel sonitus, aut euidentis. Farez, diuidens
uel uiolentus, siue diuisio. Gasar, commotio. Gera, ruminatio. Gedeon, circumiens in
utero uel inutile, siue tentatio iniquitas eorum. Gabatha, collis, siue sublimis. Garzim, ac-
cola siue aduena eius. Gaala, abiiciens siue reuelatio. Gaza, fortitudo eius. Gadam, tentatio
uel accinctio populi. Iezbaam, defluens, uel desipiscens populus. Iabin, intelligens, uel sa-
piens, uel sensus, uel prudentia. Iael, cerua, uel coniugium ceruale, siue incipies. Ioas, sperans,
siue temporalis, uel domini robur. Iorobaal, iudicet baal, uel iudicet habens, aut superior, si-
ue iurgium habens. Iecbaze, torcular lupi. Iecha, torcular. Iephone, conuersio. Ioathan, est
perfectus. Iair, est illuminans. Jonathan, columbæ donum, uel columbæ dedit, aut domini
donum. Iabes, exiccata, uel siccitas. Canticum Debbora.

L Aphidoth, lampas, siue quasi os cultri: ab ore, non ab offe. Lais, leo uel sibimet uir. Me-
roz, aquæ sacramentorum. Maaz, robustus fortis. Mere, manifestus uel illuminans aut
apertus. Mello, plenus. Manne, requies. Micha, quis hic aduerbiū loci uel quis est iste. Na-
hellel, laus, hymnus. Nabe, larratus. Tria nomina quæ ex o subijcimus, per extensam legen-
da sunt litera. Obed, seruus. Othoniel, responsio Dei, uel reuelatio Dei. Obad, dilectio. O-
thoniel, tēpus mei Dei, uel signū Dei. Oreb, coruus aut siccitas. Racab, ascensio, siue cōscen-
dens. Safathaim, impietas eorum. Safai, longæuus, uel senarius. Sephet, specula. Salab-
bim, salus cordium. Syria, sublimitas. Sairath, capra. Semgar, nomen aduena, siue ibi co-
lonus.

lonus, Sifara, gaudij exclusio, siue tollens recedentē, uel equi uisio. Sectha, spina. Saratha, uinciens uenit, siue tribulatio. Suroeb, saxū corui. Salmana, umbra prohibendi, uel umbra commotionis. Samir, uepres, uel incultum. Seon, tentatio calens, uel germen quod non est. Semanath, nomen humile. Samson, sol eorum, uel solis fortitudo. Sorec, electa, optima. Salma, sentiens, uel perfecta, siue pacifica. Tabath, bona. Excepto hoc nomine, cætera quæ sequuntur huius literæ per aspirationem legenda sunt. Thalmai, suspensio uel sulcus. Thamathares, numeratio solis. Thanach, humilitas, uel respondebit tibi. Thebes, conuersio, siue fieri oua. Zep, lupus. Zebul habitaculum. Zabulonites, habitaculum eius.

IN RVTH.

B Ooz, in fortitudine. Elimelech, Deus meus rex. Iesse, insulæ libamen. Maallon, de fenestra, siue à principio, uel consummatio. Noemi, pulchra. Orpha, ceruix eius. Ruth, uidens uel festinans siue deficiens.

De primo libro Regum.

A Nna, gratia eius. Aphec, furor nouus, aut continenter. Aminadab, pater meus sponsi, uel urbanus. Abia, pater dominus, uel pater fuit. Abiel, pater meus Deus. Ammoni, comprimens, uel coangustans me. Asor, sagitta luminis. Ahas, frater alius, uel frater eius. Achitob, frater meus bonus. Achinaam, fratris decor. Abenner, pater meus lucerna, uel pater lucernæ. Agag, *ἀγάγ*, id est, tectum. Armathaim, altitudo eorum. Azecha, fortitudo siue decipula. Adreel, greges domini. Azel, abiens, pergens. Achis ueruntamen uir siue frater meus aut frater uir. Abimelech, frater meus rex. Auilath, dolens siue parturiēs. Arch, mora. Abiathar, pater superfluous. Achela, suscipiens eam. Abigal, pater exultationis, siue pater erroris. Abisai, patris mei incensum, uel sacrificium. Aendor, oculus aut fons generationis. Abigail, patris mei exultatio. Afsan, fumans. Aathac, tempore suo. Baalim, habentes, siue ascendentes uel superiores. Betchar, domus agnitionis, uel domus agni. Bochorach, primogenitus tuus. Bezech, egestas. Badan, solus uel in iudicio. Beses, in ipso floruit uel abscessio. Bama, in quo. Barita, Pythonissa, quam Græci *ἰγασσιμβορ* uocant. Bosori, annuntiatio uel caro. Bersabee, puteus satietatis, uel puteus septimus. Cariathiarim, ciuitas sylluarum. Cus, durus uel uomitus uiri, siue uomens uir. Quæ sequuntur, aspiratione addita sunt legenda. Cherubim, multitudo scientiæ. Chetti, infantes uel metuentes. Chereti, interficientes, qui significantius Græci dicuntur *ἰσολοθεδοντες*. Chatheb quasi cor, aut omne cor, siue canis. Dauid, fortis manu, siue desiderabilis. Damaim, sanguinum. Doech, motus siue sollicitus: quod Græce dicitur *δύωνι*. Eleazar, adiutorium siue Dei adiutorium. Escabod, cecidit gloria, uel uæ gloriæ. Et de hoc quid nobis uideatur, in lib. Hebraicarum quæst. plenius disputatum est. Euilath, à principio. Ebraei, transitores. Etihi, mecum. Eschamoe, cogitans. Tria nomina quæ sequuntur, per extensam literam proferenda sunt. Elchana, Dei possessio. Eliu, Deus meus iste. Eliab, Deus meus pater. Finees, os requieuit, siue os mutum uel silens. Fenenna, conuersio. Falti, saluatori meo. Gabaa, collis. Galgala, uoluntatio siue reuelatio. Goliath, releuatus siue transmigrans. Gallim, transmigrantes siue reuelati. Gesuri, iuxta lumen meum, uel applicantes è lumine meo. Garizim, abscisiones. Gelboe, uoluntatio siue decursus, uel acruus pluens. Iedori, applicans siue accedens. Ieroboam, misericors. Iosue, saluator. Iechonia, preparatio Dei. Ioel, incipiens uel fuit Dei. Iabes, exsiccata. Ierobaal, iudicium baal, siue iurgium superioris aut habentis. Iesai, id est desiderauit. Iessai, insulæ sacrificium, siue incensum. Ioab, inimicus, uel est pater. Ierameeli, misericordia Dei mei. Matar, pluuia, compluto me. Machemas, humilitas siue atrectata. Mageddon, tentans. Melchisue, rex meus salus, siue rex meus tyrannus. Merob, de multitudinedine. Michol, aqua omnis, uel ex omnibus. Meolati, à parturiente, siue à dolente me. Maon, habitaculum. Maoch, euiratus: quem Græci *θλασίαν* uocant. Ner, lucerna. Nuath, pulchritudo. Nobe, iuratus. Nabal, insipiens, quod si legere uolueris nebel, mensuræ nomen est siue psalterij. Ophni, discalcatus, siue insania conuersionis. Odolam, testimonium eorum. Ramathiam, excelsa eorum. Rachal, negociatio. Rachel, uero interpretatur ouis, uidens Deum. Sophim, specula, uel scopulus. Saupha speculator, aut super

A aut super effundēs. Sabaoth, exercituū, siue uirtutū. Samuel, nomē eius Deus, Sempsi, sol meus. Saror, coangustās, siue indutus. Saul, petitio, uel habitans, uel abutens, uel abusuū eorū. Salisa, tertia, uel uitula triēnalis, uel cōternās. Salim, uulpes: sed melius si legatur Sualim. Suph, specula, uel effundēs. Sena, tollēs, uel angustia, siue dens. Soba, mandatū in ea. Sur, rectus, uel fortis, uel inuincibilis. Sama, ubi, uel audiēs. Sochor, ramus, uel humilitas. Serhui, fatuus. Saruia, uinctus, siue angustia. Sonaim, coccinea, uel subsistens eis. Sephamoth, labium mortis. Thou, amens, uel errans. Ziphei, germinantes, siue florentes.

DE SECUNDO LIBRO REGVM.

A Suri, atriu meū. Abisa, patris incendiū, siue sacrificiū, uel holocaustū: quod significatius Græcè *ἀερωμα* dicitur. Afae, factura, id est *πρωμα*. Ammā, cubitus mēsurā, non brachiū. Amon, maris fletus. Abessalon, pater pacis. Adonia, dominator dñs. Aggia, festus, siue solennis. Abithal, pater meus ros. Agla, iuuenula, uel uitula. Aia, uultur. Adrezer, decorū auxiliū. Achereth, disperdens, siue dissipās. Amiel, populus meus Dei. Anon, dolens. Abisai, pater sacrificij. Ammiod, populus meus gloriosus. Ahitophel, frater meus cadens, siue irruēs, uel frater meus cogitās, siue tractans. Arachi, longitudo mea. Amesa, populū tulit. Apelethi, mirabilis. Adoniram, dñs excelsus. Adoram, generatio excelsa. Ahiloth, frater inclutus. Armoni, illuminās me, uel anathema, siue cellarium meum, aut domus mea. Adino, tenellus, uel delicatus. Ahesani, uoluntatis, siue consilio egeo. Ahoi, spinarū. Aga, meditās, siue loquens. Ararites, montanus. Adollam, cōgregatio eorum. Ariel, leo dei. Afael, factura Dei, id est *πρωμα*. Aradius, obstupescens, uel admirans. Aras, elatus. Alab, lac. Abiezri, dei mei auxiliū. Anathothites, respondens signū. Adai, robustus, siue sufficiens. Abialbon, pater meus superintelligens. Azmath, fortis morte. Ahim, frater matris. Aferai, atrium meum. Arunas, illuminati.

B Aurim, electi. Berothi, putei. Baana, uenit respondens. Bega, excelsa. Banaia, cementa rius, id est ædificator dñi. Bethroob, domus platearum. Bethsabee, filia saturitatis: ita tñ ut prima correpta sit syllaba: alioquin ubi producit, semper domus interpretatur. Basalor, habēs sagittā luminis, uel ascensio atrij. Bethchar, domus agni. Baurim, electi, ut supra: uel iuuenes. Berzellai, ferrū meū. Bochori, primogenitus meus. Bethmacha, domus humilis, uel fori, uel tributi. Baana, uenit respondens. Bareumi, fugit eū quispiā. Bethoro, domus iræ. Casir, mensis. Cabseel, cōgregatio dei. Tria nomina quæ sequuntur, aspiratione addita legēda sunt. Chalamach, omnē fortitudinē. Chusi, Æthiopia. Chorethi, dissipans, siue disperdens. Eliaba, nequaquā absconditus. Excepto hoc nomine, cætera quæ ex e litera sequuntur, per extensam primā syllabā legēda sunt. Elisue, Dei mei salus. Elisame, deus meus audiens. Elidahe, deus meus scit. Eliphaleth, deus meus saluans. Elianan, dño donāte. Felthe, mirabilis, siue excludēs. Faraothoni, auolātis tristitiæ meæ. Farai, hi ante me. Gio, lucta, siue luctari. Gelo, migra, uel transmigranti. Gera, ruminās. Gom, fouea. Gob, lacus. Gaas, commotus. Gelonites, transmigrantes. Garab, scabiosus. Hiram, uiuens excelsa. Histob, uir bonus. Hiras, uigilans. Hisbozet, uir cōfusionis. Idcirco cū aspiratione hæc nomina posuimus, quia & apud Græcos & apud Hebræos per diphthongū scribuntur. Iezrael, seminauit deus. Iethraam, superfluous populus. Iebgar, elegit. Iaphie, illuminat, uel ostendit. Ioram, qui est sublimis, uel manus sublimis, uel manus sublimiū. Ieroboseth, iudicans cōfusionē, id est ignominia. Ididia, amabilis dño. Ionadab, dñi spontaneus. Iodahe, ipse cognoscens. Iosaphat, ipse iudicat. Iodahe, sciens, siue cognoscēs. Iesbi, est in me. Iaaare, saltus. Ioiadahe, dñi cognitio, siue ipso cognoscente. Iasan, uetus. Iagaal, propinquus. Iaazaher, auxiliabitur. Ietan, respondens. Iodabar, ipsi uerbum. Lafabi, sperauit in me. Manaim, consolatio, siue requies. Maacha, molitus, siue cōfractus. Miphiboseth, de ore ignominia. Maana, requies. Maaria, domus mea, uel amara, siue ex uisione. Maachati, subactus, id est mollitus meus. Nephee, applicans ori, uel lyncurius: nomen est lapidis. Naas, serpens. Nethophati, inclusus. Neele, scala, uel torrens. Naalia, torrentes. Orchathi, æstimatio mea. Odsi, mensis meus. Tria nomina quæ sequuntur per extensam literam proferenda

Hier. 10. 3

DD ferenda

ferēda sunt. Obededā, seruiēs humo. Ohlada, ipse cognoscit. Orē, ira. Respha, λιθόσωρον, c
 siue cursus. Rachab, quadriga. Roboā, latitudo populi. Ragal, tristes uel deorsum. Raga-
 lim, pedes. Rapha, sanitas. Ribai, iudicātes. Saphati, iudicās me. Sion, specula uel specula-
 tor, siue scopulus. Samoe, auditio. Sobab, cōuertēs. Soba, secta: à secando, non à sectando.
 Sufacim, gaudiū cilicij. Siba, egressus uenit. Saraia, princeps dñs. Sobach, conuertens te.
 Sunē, coccineū siue eleuans. Sabe, saturitas. Sadoch, iustus. Sia, indigētes siue dormitan-
 tes. Subochai, condensum siue fructum. Et super hoc quid nobis uideatur, in libris He-
 braicarū quæstionū plenius diximus. Samai, ubi mihi, siue audiens. Salmon, umbra uirtu-
 tis. Sarai, princeps mea. Salech, egrediēs. Thebes, fuerūt in ea siue facta mea. Thalme, sul-
 ci. Thecue, clangor uel tuba siue percussio. Thecuites, tuba canens siue buccinator. Thee-
 tim, inferiores uel subter. Hæc nomina quæ posuimus per literā t, aspiratione addita sunt
 legenda. Vria, lux mea dei. Vsi, festinans. Vrchi, longitudo mea. Vfat, festinante me.

DE TERTIO LIBRO REGVM.

A Bifai, pater meus superfluus, siue patris mei rugitus. Accherethi, interficiēs siue diffi-
 pans uel demoliēs. Amasa, populū tollēs siue leuās. Azor, atriū. Azaria, auxilium do-
 mini. Ahia, frater eius: uel ubi hæc? Ahisar, frater meus princeps. Adonirā, dñs meus ex-
 celsus. Aelā, ante fores siue uestibulū. Adadezer, decorū auxiliū. Adorā, generatio excel-
 sa siue decor excelsi. Ano, dolor eorum. Afa, tollens siue sustollens. Auan, subuertit eos
 siue mouens eos uel fons. Auachim, non est innocēs. Anani, gratificatus mihi siue dona-
 tus mihi. Ahab, frater patris. Azuba, relicta uel deserta. Bethsabee, filia iuramenti, per bre-
 nem primā syllabā legendū est. Benur, filius aeris siue filius ignis. Bethsames, domus so-
 lis. Bethanan, domus gratiæ aut doni. Basamath, delinquēs. Baaloth, ascēdētes. Bul, ger-
 minis. Booz, in fortitudine. Barasa, in egestate, siue ueniens ad faciendū, uel hauriens. Ca-
 ne, pœnitētia, siue clangor tubæ. Carmelus, tenellus, aut mollis, siue scientia circūcisionis.
 Hucusq; per c simplicē literā legerimus: exin aspiratione addita legendū est. Chalacad, pa-
 scēs siue nutriēs. Chamos, cōgregatio, siue quasi atrectanti, uel palpanti. Charith, diuisio,
 siue cognitio. Chanaan, erubescēs, siue negociator. Dachar, cōpungētes. Dardahe, gene-
 ratio cognitiois. Dabir, oraculū. Dui, pulchritudo. Damascus, sanguinē bibēs uel propie-
 nans. Esda, misericordia. Ezrael, semē dei. Emori, amaricantis, uel loquentis. Esrai, indige-
 na, uel oriētalis. Ezazon, uisio. Hucusq; per e breuē literā, exin per extensam legamus. Eli,
 deus meus, siue scādens siue scindens. Elioreb, dei hyems. Eri, uigil meus. Elon, aulon, de
 quo plenius in uolumine locorū diximus. Ethan, robustus, siue ascēsus. Eman, accipiens,
 uel formido eorū. Ethanim, robustorū. Esongaber, uolūtas, siue cōsiliū tristitiæ confor-
 tata, uel iuuenilis. Ela, maledicta, uel ipsi. Esai, uolūtas, siue consilium mœroris. Elias,
 deus dñs. Elisae, dei mei salus. Felethi, admirabiliter. Fadaia, redemptio dñi. Gaber, aut uir
 aut iuuenis, uel fortis, siue uiriliter. Goneabath, furtum filia. Gonath, arrogantia tua, uel
 hortus tuus. Gezi, præruptū uidēs, uel uallis uisio. Gir, diuisio, uel præcisio. Gozan, ton-
 sio eorū, uel fortitudo eorū. Gabe, collis. Godolia, magnificus dñi. Iezabel, cohabitatrix,
 siue est fluxus uanus. Ieconia, ulciscitur populū. Iair, illuminauit. Iacon, præparatio. Iero-
 boā, dñi iudicās populū, uel dñi iudicās super nos. Iesai, insulæ sacrificiū, uel holocaustum.
 Iosia, cuius est sacrificiū dño, uel salus dñi, uel fortitudo dñi. Ieu, ipse, uel est. Iorā, qui est
 excelsus. Iosaphat, dñi iudiciū. Iemla, plenitudo, uel circūcisio. Leb en, ædificatio, uel can-
 dida. Mageddo, cœnacula eius. Maacha, percutiens, siue percussa. Maces, de sine. Maol,
 chorus, uel de plenitudine. Malachra, despiciens, siue diuisio. Mechonoth, fulcra: quæ
 Græci bases uocant, id est *κρημνιστῆρες*. Melloth, plenitudo, siue adimpleta. Machaia, quid
 hic, aduerbium loci, siue quis dominabitur. Mose saluificator, siue à saluatore. Nephad-
 dor, dispersa generatio. Netna, imago. Neisoth, statio. Naboath, conspicuus uel sessio, si-
 ue exclusio. Nadab, sponte. Naama, decor. Naaman, decor domini mei. Nesib, stans.
 Namsi, tangens, uel atrectās, siue palpās. Omri, crispās meus, uel manipulus meus. Oza,
 robustus domini. Oida, destructio, siue diuerticulū. Tria nomina, quæ sequuntur, per